Biz döyüş meydanında gücümüzü göstərdik,
həm düşmənə, həm də bütün dünyaya.
Döyüş meydanında göstərdiyimiz güc və onun
mənbəyi Azərbaycan xalqının iradəsidir,
Azərbaycan xalqının istedadıdır və
bizim əldə etdiyimiz uğurlardır.

Yaşasın Azərbaycan Ordusu!

Yaşasın Azərbaycan xalqı!

Qarabağ Azərbaycandır!

İLHAM ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

ISSN 2309-1347

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyası

DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİ:
NƏZƏRİYYƏ VƏ TƏCRÜBƏ

2020
3 (71)

DÖVLƏT İDARƏÇİLİK AKADEMİYASI
BAKI – 2020

Demokratik cəmiyyətdə dövlət idarəçiliyinin, yerli özünüidarəetmənin nəzəriyyəsi və təcrübəsi üzrə tədqiqatlar

REDAKSİYA ŞURASI: ***Samir Nuriyev*** *(sədr)*

Anar Ələkbərov, Fərəh Əliyeva, Kərəm Həsənov, Zeynal Nağdəliyev, Fuad Ələsgərov, Hikmət Hacıyev, Şahmar Mövsümov, Natiq Əmirov, Ramiz Mehdiyev, Urxan Ələkbərov

REDAKSİYA HEYƏTİ: ***Urxan Ələkbərov***
(redaktor)

Əlikram Abdullayev
(redaktor müavini)

Elman Nəsirov
(məsul katib)

Əli Nuriyev, Namiq Əliyev, Ziyafət Həbibova, Elçin Əhmədov, İsaxan Vəliyev, Xatirə Hüseynova, Gülnarə Qurbanova, Rəcəb Rəhimli, Sevil Məmmədova, Firdovsiyyə Əhmədova

Elmi-nəzəri jurnal 2003-cü ildən nəşr olunur. İldə dörd dəfə çıxır.

Jurnal AAK-ın rəsmi qeydiyyatdan keçirilmiş və elmi nəşrlər siyahısına daxil edilmişdir.

Dövlət idarəçiliyi: nəzəriyyə və təcrübə.
Elmi-nəzəri jurnal. 2020, №3(71).
Bakı, Dövlət İdarəçilik Akademiyasının (DİA) nəşri, 2020, 336s.

© Dövlət İdarəçilik Akademiyası, 2020

ISSN 2309-1347

The Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Azerbaijan

PUBLIC ADMINISTRATION:
THEORY AND PRACTICE

2020
3 (71)

ACADEMY OF PUBLIC ADMINISTRATION

BAKU – 2020

Research Dedicated to the Theory and Practice of Public Administration and Application of Decentralized Governance in Democratic Society

EDITORIAL COUNCIL: ***Samir Nuriyev*** *(chairman)*

Anar Alakbarov, Farah Aliyeva, Karam Gasanov, Zeynal Naghdaliyev, Fuad Alasgarov, Hikmat Hajiyev, Shahmar Movsumov, Natiq Amirov, Ramiz Mehdiyev, Urkhan Alakbarov

EDITORIAL BOARD: ***Urkhan Alakbarov***
(editor-in-chief)

Alikram Abdullayev
(deputy editor)

Elman Nasirov
(executive secretary)

Ali Nuriyev, Namiq Aliyev, Ziyafet Habibova, Elchin Ahmadov, Isakhan Valiyev, Khatira Huseynova, Gulnara Gurbanova, Rajab Rahimli, Sevil Mammadova, Firdovsiyya Ahmadova

Journal of Public Administration: theory and practice is published since 2003. Quarterly.

The journal is officially registered at the Supreme Attestation Commission (SAC) and is included in the register of national scientific publications.

Public Administration: theory and practice
Scientific and theoretical journal. 2020, №3(71)
Baku, Publication of Academy of Public Administration (APA), 2020, 336p.

© Academy of Public Administration, 2020

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ İLHAM ƏLİYEVİN FƏALİYYƏTİNİN QISA XRONİKASI

İyul – avqust – sentyabr 2020-ci il

İyul

1 iyul

- Ölkəsinin milli bayramı – Müstəqillik Günü münasibətilə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Prezidenti Donald Trampı təbrik etmişdir.

2 iyul

- Əfqanıstan Prezidentinin təşəbbüsü ilə təşkil olunan Əfqanıstan Prezidenti Məhəmməd Əşrəf Qani və Türkmənistan Prezidenti Qurbanqulu Berdiməhəmmədov ilə videokonfrans vasitəsilə keçirilən birgə görüşdə iştirak və çıxış etmişdir.
- Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putinə telefonla zəng edərək, Rusiyada vətəndaşların böyük əksəriyyətinin Konstitusiyaya dəyişikliklərin lehinə səs verməsi münasibətilə ona təbriklərini çatdırmış və iki ölkə arasında strateji tərəfdaşlıq əlaqələrinin gələcək inkişafı ilə bağlı məsələləri onunla müzakirə etmişdir.
- Rusiya Federasiyasının Konstitusiyasına dəyişikliklərin bəyənilməsi məsələsinə dair ümumrusiya səsverməsinin uğurla başa çatması münasibətilə Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putini təbrik etmişdir.

6 iyul

- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Bakının Xətai rayonunda Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Tibb Mərkəzinin koronaviruslu xəstələrin müalicəsi üçün nəzərdə tutulan modul tipli hospitalının açılışında iştirak etmişdir.
- Tibb ocağında yaradılan şəraitlə tanışlıqdan sonra Azərbaycan Televiziyasına, İctimai Televiziyaya və «Xəzər» Televiziyasına müsahibə vermişdir.
- Qazaxıstan Respublikasının birinci Prezidenti Nursultan Nazarbayevə telefonla zəng edərək, onu yubileyi münasibətilə təbrik etmiş, ona möhkəm cansağlığı və Qazaxıstanın inkişafı naminə fəaliyyətində yeni uğurlar arzulamışdır.

8 iyul

- BMT-nin Baş katibi Antonio Quterreşə telefonla zəng edərək, Azərbaycanın COVID-19 pandemiyasına qarşı mübarizədə Baş katibin və BMT-nin səylərini, o cümlədən çoxtərəfli əməkdaşlığı dəstəkləyidiyini bildirmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı münasibətilə Monqolustanın Prezidenti Xaltmaa Battulqanı təbrik etmişdir.

9 iyul

- Bakının Nizami rayonunda «Azərenerji» Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin (ASC) yenidən qurulan 110/35/10 kilovoltluq «8-ci km» yarımstansiyasının açılışında iştirak etmişdir.

10 iyul

- Monteneqronun milli bayramı münasibətilə Prezident Milo Cukanoviçi təbrik etmişdir.
- Fransa Respublikasının milli bayramı münasibətilə Prezident Emmanuel Makronu təbrik etmişdir.

13 iyul

- Onun sədrliyi ilə keçirilən Təhlükəsizlik Şurasının iclasında çıxış etmişdir.

15 iyul

- Nazirlər Kabinetinin 2020-ci ilin birinci yarısının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasına iclasına sədrlik etmişdir. İclasda giriş və yekun nitqi söyləmişdir.
- Döyüş zamanı müdafiənin ön xəttində olarkən qəhrəmancasına şəhid olmuş general-mayor Polad Həşimovun anası Səmayə xanımla və polkovnik İlqar Mirzəyevin oğlu Elvinlə telefonla danışmış, şəhidlərin ailə üzvlərinə dərin hüznlə başsağlığı vermiş, onlara Allahdan rəhmət və səbir diləmişdir.
- Qardaş Pakistanın Azərbaycanın haqq işində daim göstərdiyi həmrəyliyə görə Pakistan İslam Respublikasının Prezidenti Arif Alviyə təşəkkürünü bildirmişdir.
- Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə, BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinin tələblərinə uyğun olaraq, ölkəmizin ərazi bütövlüyü, suverenliyi və sərhədlərinin toxunulmazlığı çərçivəsində həll olunması ilə bağlı Türk Şurasının 2020-ci il 14 iyul tarixli bəyanatına görə Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti Kasım-Jomart Tokayevə təşəkkür etmişdir.
- İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının 2020-ci il 14 iyul tarixli bəyanatında Azərbaycan və Ermənistanın dövlət sərhədində baş vermiş hadisələr nəticəsində həlak olan Azərbaycan vətəndaşları ilə bağlı göndərdiyi başsağlığına və Ermənistanın təcavüzkar siyasətinə verilən obyektiv qiymətə görə İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Baş katibi Yusif bin Əhməd əl-Osayminə təşəkkür etmişdir.
- Azərbaycan və Ermənistanın dövlət sərhədində baş vermiş hadisələr zamanı ordumuzun hərbçiləri və mülki vətəndaşımızın həlak olması ilə bağlı göndərdiyi başsağlığına və Türk Şurasının məsələ ilə bağlı

obyektiv mövqeyinə görə Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının Baş katibi Bağdad Amreyevə təşəkkür etmişdir.

- Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə, BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinin tələblərinə uyğun olaraq, ölkəmizin ərazi bütövlüyü, suverenliyi və sərhədlərinin toxunulmazlığı çərçivəsində həll olunması ilə bağlı Türk Şurasının 2020-ci il 14 iyul tarixli bəyanatına görə Özbəkistan Respublikasının Prezidenti Şavkat Mirziyoyevə təşəkkür etmişdir.

16 iyul

- Ceyhun Bayramovu Xarici İşlər naziri təyin olunması ilə əlaqədar videoformatda qəbul etmişdir.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Bakının Sabunçu rayonunda «Azərenerji» Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin (ASC) yeni tikilən «Böyükşor» yarımstansiyasının açılışında iştirak etmişdir.

18 iyul

- Polşa Respublikasının Prezidenti vəzifəsinə yenidən seçilməsi münasibətilə Polşa Respublikasının Prezidenti Andjey Dudanı təbrik etmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı münasibətilə Belçikanın Kralı Əlahəzrət Filipi təbrik etmişdir.

21 iyul

- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Bakının Xətai rayonunda şəhid ailələrinə, müharibə əlillərinə mənzillərin və avtomobillərin təqdim olunması mərasimində iştirak etmişdir.
- Sonra Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə mənzillərdə yaradılan şəraitlə tanış olmuşdur.
- Daha sonra Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə şəhid ailələrinin üzvləri və müharibə əlilləri ilə görüşmüş, görüşdə çıxış etmişdir.

23 iyul

- Onun yanında keçirilən su təsərrüfatının vəziyyətinə həsr olunmuş videoformatda müşavirədə giriş və yekun nitqi söyləmişdir.

24 iyul

- Ermənistanın qəfil və xain hücumu nəticəsində ordumuzun hərbçiləri və mülki vətəndaşımızın həlak olması ilə bağlı göndərdiyi başsağlığına və ölkəsinin son hadisələrlə bağlı obyektiv mövqeyinə görə Bosniya və Herseqovinanın Rəyasət Heyətinin Sədri Şefik Caferoviçə minnətdarlığını bildirmişdir.

26 iyul

- Emin Əmrullayevi Təhsil naziri təyin olunması ilə əlaqədar videoformatda qəbul etmişdir.

27 iyul

- Ölkəsinin milli bayramı – Müstəqillik Günü münasibətilə Peru Respublikasının Prezidenti Martin Vizkarra Kornexonu təbrik etmişdir.

28 iyul

- Qurban bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqını təbrik etmişdir.

29 iyul

- Qobustan rayonuna səfərə gəlmişdir.
- Ulu öndər Heydər Əliyevin abidəsini ziyarət edərək önünə gül dəstəsi qoymuşdur.
- Qobustanda koronaviruslu xəstələrin müalicəsi üçün nəzərdə tutulan modul tipli xəstəxananın açılışında iştirak etmişdir.
- Bakı-Şamaxı-Muğanlı-İsmayıllı–Qəbələ avtomobil yolunun Muğanlı-İsmayıllı–Qəbələ hissəsinin yenidən qurulması layihəsi ilə tanış olmuşdur.
- İsmayıllı rayonuna səfəri zamanı xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin abidəsini ziyarət edərək önünə gül dəstəsi qoymuşdur.
- İsmayıllının Basqal kəndində Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin «DOST Evi» Yaradıcılıq, Sərgi və Satış Mərkəzinin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak etmişdir.
- İsmayıllı rayonunda Təzəkənd-Ağbulaq-Qoşakənd avtomobil yolunun yenidənqurmadan sonra açılışında iştirak etmişdir.
- İsmayıllıda koronaviruslu xəstələrin müalicəsi üçün nəzərdə tutulan modul tipli xəstəxananın açılışında iştirak etmişdir.
- Balakən rayonuna səfərə gəlmişdir.
- Balakən şəhərinin mərkəzində Ümummilli Lider Heydər Əliyevin adını daşıyan mədəniyyət və istirahət parkında Ulu Öndərin abidəsini ziyarət edərək önünə gül dəstəsi qoymuşdur.
- Balakən şəhər Uşaq İncəsənət Məktəbinin yeni binasının açılışında iştirak etmişdir.
- Balakən regional «ASAN xidmət» mərkəzinin açılışında iştirak etmişdir.
- Sonra mərkəzdə yaradılan şəraitlə tanış olmuşdur.
- Mərkəzlə tanışlıqdan sonra ASAN könüllüləri ilə görüşmüş, görüşdə çıxış etmişdir.
- Daha sonra «ASAN xidmət» mərkəzi üçün alınan və Gəncə avtomobil zavodunun istehsalı olan «MAZ» markalı avtobuslara baxmışdır.
- «Azərişıq» Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin (ASC) Balakən Avtomatik İdarəetmə və Nəzarət Mərkəzinin açılışında iştirak etmişdir.
- Sonra Prezident İlham Əliyev şəhərin kommunal təsərrüfatı üçün alınan texnikaya baxmışdır.
- Yenidən qurulan Balakən-Qazbinə-İtitala avtomobil yolunun açılışında iştirak etmişdir.
- Tədbir çərçivəsində Balakən rayonunun Balakən-Hənifə-Gülüzanbinə avtomobil yolunun yenidən qurulması layihəsi barədə görülən işlərlə də tanış olmuşdur.
- Balakən rayonunda «Bal meyvə» bağçılıq təsərrüfatı ilə tanış olmuşdur.
- Şəkidə səfərdə olmuşdur.
- Xalqımızın Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Şəki şəhərinin mərkəzində ucaldılmış abidəsini ziyarət edərək önünə gül dəstəsi qoymuşdur.
- Şəki rayonunun Qoxmuq-Baltalı-Babaratma-Qaradağlı-Qudula-Daşüz avtomobil yolunun yenidənqurmadan sonra açılışında iştirak etmişdir.

- Şəkidə koronaviruslu xəstələrin müalicəsi üçün nəzərdə tutulan modul tipli xəstəxanada yaradılan şəraitlə tanış olmuşdur.
- Xəstəxana ilə tanışlıqdan sonra həkimlərlə görüşmüş, görüşdə çıxış etmişdir.
- Qəbələ rayonunda da səfərdə olmuşdur.
- Xalqımızın Ümummilli lider Heydər Əliyevin rayon mərkəzində ucaldılmış abidəsini ziyarət edərək önünə gül dəstəsi qoymuşdur.
- Koronavirus pandemiyasının qarşısının alınması məqsədilə ölkəmizdə həyata keçirilən qabaqlayıcı tədbirlər çərçivəsində Qəbələdə də quraşdırılan modul tipli xəstəxana kompleksində yaradılan şəraitlə tanış olmuşdur.
- Qəbələ rayonunda Əmirvan-Vəndam avtomobil yolunun yenidənqurmadan sonra açılışında iştirak etmişdir.
- Sonra Vəndam kəndində doğulmuş general Polad Həşimovun xatirəsinin əbədiləşdirilməsi üçün Qəbələnin küçələrinin birinə onun adının verilməsi və digər müvafiq tədbirlər görülməsi barədə tapşırıqlar vetmişdir.

30 iyul

- Onun tapşırığı ilə İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi tərəfindən Azərbaycana gətirilən yeni təcili tibbi yardım avtomobilləri ilə tanış olmuşdur.
- Ölkəsinin milli bayramı – Taxt-tac günü münasibətilə Mərakeşin Kralı Əlahəzrət VI Məhəmmədi təbrik edtmişdir.

31 iyul

- Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğana telefonla zəng edərək, Müqəddəs Qurban bayramı münasibətilə ona möhkəm cansağlığı və Türkiyə xalqına firavanlıq arzularını çatdırmış, eyni zamanda ikitərəfli əməkdaşlığın müxtəlif sahələrdə uğurlu inkişafının perspektivləri ilə bağlı məsələləri müzakirə etmişdir.
- Türkmənistan Prezidenti Qurbanqulu Berdiməhəmmədov ona telefonla zəng edərək, onu və Azərbaycan xalqını Müqəddəs Qurban bayramı münasibətilə təbrik etmiş, eyni zamanda nəqliyyat, logistika, telekommunikasiya sahələrində uğurlu münasibətlərin perspektivlərini müzakirə edərək Lapis-Lazuli nəqliyyat dəhlizinin Azərbaycanın nəqliyyat infrastrukturuna birləşdirilməsinin əməkdaşlığın genişləndirilməsi baxımından önəmini vurğulamışdır.
- Ölkəsinin milli bayramı münasibətilə İsveçrə Konfederasiyasının Prezidenti xanım Simonetta Sommaruqanı təbrik edtmişdir.
- Qazaxıstan Respublikasının birinci Prezidenti Nursultan Nazarbayevə telefonla zəng edərək, Müqəddəs Qurban bayramı münasibətilə ona möhkəm cansağlığı, Qazaxıstan xalqına firavanlıq arzulamış, eyni zamanda Ermənistan-Azərbaycan sərhədində Ermənistanın təxribatı nəticəsində baş vermiş hadisələrlə bağlı Nursultan Nazarbayevin fəxri sədr olduğu Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının Azərbaycana dəstək ifadə edən bəyanatını yüksək qiymətləndirmiş, bunu türkdilli dövlətlərin bir-birinə qarşılıqlı dəstəyinin növbəti təzahürü kimi dəyərləndirmişdir.
- Əfqanıstan İslam Respublikasının Prezidenti Məhəmməd Əşrəf Qani ona telefonla zəng edərək, Müqəddəs Qurban bayramı münasibətilə onu və Azərbaycan xalqını Müqəddəs Qurban bayramı münasibətilə təbrik etmiş, eyni zamanda Ermənistan-Azərbaycan sərhədində Ermənistanın təxribatı nəticəsində baş vermiş toqquşmalarda Azərbaycan hərbçilərinin və mülki şəxsin həlak olması ilə bağlı başsağlığı vermiş, Əfqanıstanın bu məsələdə Azərbaycanın yanında olduğunu vurğulamışdır.

Avqust

4 avqust

- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Bakının Yasamal rayonunda salınacaq meşə tipli yeni parkda görüləcək işlərlə tanış olmuşdur.

6 avqust

- Ölkəmizdə koronavirus pandemiyası ilə mübarizə sahəsində görülən tədbirlər və sosial-iqtisadi vəziyyətlə bağlı videoformatda müşavirə keçirmişdir. Müşavirədə giriş və yekun nitqi söyləmişdir.

8 avqust

- Ölkəsinin milli bayramı münasibətilə Sinqapur Respublikasının Prezidenti xanım Həlimə Yaqubu təbrik etmişdir.

10 avqust

- Heydər Əliyev adına Bakı dərin özüllər zavodunda «Qarabağ» yatağının dayaq blokunun dənizə yola salınması mərasimində iştirak etmişdir.
- Dayaq bloku ilə tanışlıqdan sonra Azərbaycan Televiziyasına müsahibə vermişdir.
- Belarus Respublikasının Prezidenti Aleksandr Lukaşenkoya telefonla zəng edərək, onu prezident seçkilərində inamlı qələbə qazanması münasibətilə təbrik etmiş, ona Belarus xalqının firavanlığı və ölkənin inkişafı naminə fəaliyyətində yeni-yeni uğurlar arzulamışdır.
- Belarus Respublikasının Prezidenti vəzifəsinə yenidən seçilməsi münasibətilə Prezident Aleksandr Lukaşenkonu təbrik etmişdir.

12 avqust

- Bakıya gətirilmiş TX modelli yeni «London taksi»ləri ilə tanış olmuşdur.

13 avqust

- Türkiyə Respublikasının Milli Müdafiə naziri Hulusi Akarı, Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargah

rəisi, ordu generalı Yaşar Güleri, Türkiyə Respublikasının Quru Qoşunları komandanı, ordu generalı Ümit Dündarı, Türkiyə Respublikasının Hərbi Hava Qüvvələri komandanı, ordu generalı Hasan Küçükakyüzü, Türkiyə Respublikasının Hərbi Dəniz Qüvvələri komandanı, donanma admiralı Adnan Özbalı və hərbi nümayəndə heyətinin digər üzvlərini qəbul etmişdir.

14 avqust

- İndoneziya Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik Günü münasibətilə Prezident Coko Vidodonu təbrik etmişdir.

15 avqust

- Əfqanıstan İslam Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik Günü münasibətilə Prezident Məhəmməd Əşrəf Qanini təbrik etmişdir

18 avqust

- Özbəkistan Respublikasının Azərbaycanda yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Bahrom Aşrafxanovun etimadnaməsini qəbul etmişdir.

21 avqust

- 1000 meqavat yükötürmə gücü olan 330/220/110 kilovoltluq «Qobu» yarımstansiyasının tikintisi ilə tanış olmuşdur.
- Sonra 385 meqavatlıq «Qobu» Elektrik Stansiyasının təməlini qoymuşdur.
- Daha sonra energetiklərlə görüşmüş, görüşdə çıxış etmişdir.
- Dost Ukraynanın milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Prezident Vladimir Zelenskini təbrik etmişdir.

22 avqust

- Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğana telefonla zəng edərək, Türkiyənin Qara dənizdə böyük təbii qaz yatağı kəşf etməsi münasibətilə təbriklərini çatdırmış, bu önəmli hadisənin dost və qardaş Türkiyə xalqının rifah halının daha da yaxşılaşdırılması və ölkənin iqtisadi gücünün daha da möhkəmləndirilməsi işinə xidmət edəcəyinə əmin olduğunu bildirmişdir.
- Türkiyə tarixinin ən böyük təbii qaz yatağının kəşf olunması münasibətilə Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanı təbrik etmişdir.

24 avqust

- Faiq Qürbətovu Biləsuvar Rayon İcra Hakimiyyətinin, Elmir Bağırovu isə Saatlı Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı vəzifələrinə təyin olunmaları ilə əlaqədar videoformatda qəbul etmişdir.
- Xalq şairi Fikrət Qocaya telefonla zəng edərək, onu yubileyi münasibətilə təbrik etmiş, ona yaradıcılıq fəaliyyətində yeni-yeni uğurlar, möhkəm cansağlığı arzulamış, eyni zamanda onun «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunduğunu bildirərək və bu münasibətlə də təbriklərini çatdırmışdır.
- 85 illik yubileyi münasibətilə müasir Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, xalq şairi Fikrət Qocanı təbrik etmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı – Müstəqillik Günü münasibətilə Moldova Respublikasının Prezidenti İqor Dodonu təbrik etmişdir.

25 avqust

- Rusiya Federasiyasının Müdafiə naziri Sergey Şoyqunun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etmişdir.
- 70 illik yubileyi münasibətilə Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun (Universitetinin) rektoru akademik Anatoli Torkunovu təbrik etmişdir.

26 avqust

- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Bakının Xəzər rayonunun Buzovna qəsəbəsində yenidən tikilən 99 mənzildən ibarət yeddimərtəbəli yataqxana binasının açılışında iştirak etmişdir.
- Sonra Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə binada yaradılan şəraitlə tanış olmuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Bakının Xəzər rayonunun Qala qəsəbəsində yeni inşa olunan 216 nömrəli tam orta məktəb binasının açılışında iştirak etmişdir.
- Sonra Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə yeni təhsil ocağında yaradılan şəraitlə tanış olmuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Bakının Suraxanı rayonunda görkəmli rəssam Səttar Bəhlulzadənin adını daşıyan Mədəniyyət Evinin açılışında iştirak etmişdir.

27 avqust

- Rusiyanın «Rossiya-24» və «Rossiya-1» televiziya kanallarında Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun (MDBMİ) rektoru Anatoli Torkunovun 70 illik yubileyinə həsr olunmuş verilişlərdə müsahibəsi yayımlanmışdır.

28 avqust

- Ölkəsinin milli bayramı – Müstəqillik Günü münasibətilə Qırğız Respublikasının Prezidenti Sooronbay Jeenbekovu təbrik etmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı – Müstəqillik Günü münasibətilə Malayziyanın XVI Ali Başçısı Əlahəzrət əl-Sultan Abdullah Riayatuddin əl-Mustafa Billah Şah ibni əl-Mərhum Sultan Hacı Əhməd Şah əl-Mustain Billahı təbrik etmişdir.

29 avqust

- Ölkəsinin milli bayramı – Konstitusiya Günü münasibətilə Slovakiya Respublikasının Prezidenti xanım Zuzana Çaputovanı təbrik etmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı – Müstəqillik Günü münasibətilə Özbəkistan Respublikasının Prezidenti Şavkat Mirziyoyevi təbrik etmişdir.

30 avqust

- Rusiya Federasiyasının Rostov vilayətində «Sambek yüksəklikləri» – Böyük Vətən müharibəsinin yeni hərbi-tarixi muzey kompleksinin açılışı münasibətilə Rusiyanın «Rossiya-24» və «Rossiya-1» televiziya kanallarında əsasən azərbaycanlılardan ibarət 416-cı Taqanroq diviziyasının qəhrəmanlıqları barədə geniş

məlumat verilən reportajlarda müsahibəsi təqdim olunmuşdur.

31 avqust

- Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Tibb Mərkəzinin koronaviruslu xəstələrin müalicəsi üçün nəzərdə tutulan modul tipli növbəti hospitalının açılışında videoformatda iştirak etmişdir.
- Sonra tibb müəssisəsinin kollektivi ilə videoformatda görüşmüş, görüşdə çıxış etmişdir.
- Əlamətdar yubileyi – anadan olmasının 70 illiyi münasibətilə «LUKOYL» neft şirkətinin prezidenti Vahid Ələkbərovu təbrik etmişdir.
- Vyetnam Sosialist Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Prezident Nquyen Fu Çonqu təbrik edtmişdir.

Sentyabr

2 sentyabr

- Yaponiyanın Azərbaycan Respublikasında yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Cuniçi Vadanın etimadnaməsini qəbul etmişdir.
- Yunanıstanın Azərbaycan Respublikasında yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Nikolaos Piperiqkosun etimadnaməsini qəbul etmişdir.

3 sentyabr

- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Bakının Yasamal rayonundakı Vaqif Mustafazadə adına 2 nömrəli Uşaq İncəsənət Məktəbinin əsaslı təmirdən sonra açılışında iştirak etmişdir.
- Sonra Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə əsaslı təmirdən sonra binada yaradılan şəraitlə tanış olmuşdur.
- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC) Bakının Yasamal rayonundakı yenidən inşa olunan 3 saylı tədris korpusunun açılışında iştirak etmişdir.
- Sonra Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə tədris korpusunda yaradılan şəraitlə tanış olmuşdur.

4 sentyabr

- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə ADA Universitetinin iki yeni korpusunun açılışında iştirak etmişdir.
- Sonra Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə ADA Universitetinin kampusunda yerləşən parkda yaradılan şəraitlə də tanış olmuşdur.
- Ölkəsinin milli bayramı – Müstəqillik Günü münasibətilə Braziliya Federativ Respublikasının Prezidenti Jair Bolsonarunu təbrik etmişdir.
- Şimali Makedoniya Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik Günü münasibətilə Prezident Stevo Pendarovskini təbrik etmişdir.

5 sentyabr

- Əlamətdar tarix – anadan olmasının 60 illiyi münasibətilə «Rosneft» Neft Şirkəti Publik Səhmdar Cəmiyyətinin baş icraçı direktoru, İdarə Heyətinin sədri cənab İqor Seçini təbrik etmişdir.

7 sentyabr

- İran İslam Respublikasının Azərbaycan Respublikasında yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Seyid Abbas Musəvinin etimadnaməsini qəbul etmişdir.
- Paytaxtın Nizami rayonunda 251 nömrəli tam orta məktəbdə aparılan əsaslı təmir işləri ilə tanış olmuş, bu təhsil ocağının yeni korpusunun açılışında iştirak etmişdir.
- Tacikistan Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Prezident Emoməli Rəhmonu təbrik vetmişdir.

9 sentyabr

- Mərdəkan-Zuğulba avtomobil yolunda yerüstü piyada keçidinin açılışında iştirak etmişdir.

11 sentyabr

- Əlamətdar tarix – anadan olmasının 85 illiyi münasibətilə Beynəlxalq Uşaq Fondları Assosiasiyasının prezidenti, Rusiya Uşaq Fondunun sədri, yazıçı Albert Lixanovu təbrik etmişdir.

14 sentyabr

- Bakının Suraxanı rayonunun Əmircan qəsəbəsində Milli Qəhrəman Albert Aqarunovun adını daşıyan 154 nömrəli məktəbin yeni binasının açılışında iştirak etmişdir.
- Sonra Milli Qəhrəman, cəsur tankçı Albert Aqarunovun məktəbin həyətindəki büstünün önünə gül dəstəsi qoymuşdur.
- Bakının Suraxanı rayonunun Əmircan qəsəbəsində Murtuza Muxtarov adına parkın açılışında iştirak etmişdir.
- Məşhur neft milyonçusu və görkəmli mesenat Murtuza Muxtarovun parkdakı büstünün önünə gül dəstəsi qoymuşdur.
- «Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı» Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinin nəzdində Peşə Təhsil Mərkəzinin açılışında iştirak etmişdir.
- Sonra mərkəzdə yaradılan şəraitlə tanış olmuşdur.

15 sentyabr

- Yeni dərs ilinin başlanması və Bilik Günü münasibətilə Azərbaycan xalqına müraciət etmişdir.
- Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğana telefonla zəng edərək, 15 sentyabr Bakının işğaldan azad olunmasının 102-ci ildönümü münasibətilə təbriklərini çatdırmış, Nuru Paşanın rəhbərliyi ilə Qafqaz İslam Ordusunun Azərbaycan Milli Ordusu və könüllülərlə birlikdə Bakını erməni və bolşevik işğalından azad edərkən bu yolda canlarını qurban verən şəhidlərin dərin hörmət və ehtiramla yad edildiyini, onların əziz xatirəsinin daim xalqımızın qəlbində yaşayacağını bildirmişdir.

16 sentyabr

- Çili Respublikasının müstəqilliyinin 210-cu ildönümü münasibətilə Prezident Sebastian Pinyera Eçenikeni təbrik etmişdir.
- Yəhudi xalqının yeni il bayramı – Roş-Ha-Şana münasibətilə Azərbaycanın yəhudi icmasını təbrik etmişdir.

17 sentyabr

- Ölkəsinin Baş Naziri vəzifəsinə seçilməsi münasibətilə Yaponiyanın Baş Naziri Yoşihide Suqanı təbrik etmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı – Konstitusiya Günü münasibətilə Nepal Federativ Demokratik Respublikasının Prezidenti xanım Bidhya Devi Bhandarini təbrik etmişdir.

19 sentyabr

- Heydər Əliyev adına Bakı dərin özüllər zavodunda «Abşeron» yatağının dəniz əməliyyatlarının təməlqoyma mərasimində iştirak etmişdir.
- Sonra Azərbaycan Televiziyasına, İctimai Televiziyaya və Real Televiziyasına müsahibə vermişdir.

21 sentyabr

- BMT Baş Assambleyasının 75-ci Sessiyası çərçivəsində keçirilən BMT-nin 75 illiyinə həsr edilmiş Yüksək Səviyyəli İclasda iştirak etmişdir.
- İclasda hər iki hissədə – Qoşulmama Hərəkatının sədri və Azərbaycan Prezidenti kimi videoformatda çıxış etmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı – Krallıq elan edilməsi günü münasibətilə İki Müqəddəs Ocağın Xadimi, Səudiyyə Ərəbistanının Kralı Əlahəzrət Salman bin Əbdüləziz Al Səudu təbrik etmişdir.

22 sentyabr

- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi tərəfindən ölkəmizə yeni gətirilən təcili tibbi yardım avtomobilləri ilə tanış olmuşdur.

23 sentyabr

- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Bakının Balaxanı qəsəbəsində aparılan abadlıq işləri ilə tanış olmuşdur.
- Sonra Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Balaxanı sakinləri ilə görüşmüşdür.

24 sentyabr

- İsveç Krallığının Azərbaycan Respublikasında yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Kristian Kamillin etimadnaməsini qəbul etmişdir.
- BMT Baş Assambleyasının 75-ci sessiyasının ümumi debatlarında videoformatda çıxış etmişdir.

25 sentyabr

- Avropa İttifaqının Cənubi Qafqaz üzrə xüsusi nümayəndəsi Toivo Klaarı qəbul etmişdir.

26 sentyabr

- Ölkəsinin milli bayramı – Çin Xalq Respublikasının Yaranması Günü münasibətilə Çin Xalq Respublikasının Sədri Si Cinpini təbrik etmişdir.

27 sentyabr

- Azərbaycan xalqına müraciət etmişdir.
- Onun sədrliyi ilə keçirilən Təhlükəsizlik Şurasının iclasında çıxış etmişdir.
- Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan ona telefonla zəng edərək, 27 sentyabr tarixində Ermənistanın hərbi təxribatı nəticəsində mülki şəxslərin və hərbi qulluqçuların həlak olması ilə əlaqədar Azərbaycanın dövlət başçısına və xalqına başsağlığı vermış, onlara Allahdan rəhmət diləmişdir.
- Fransa Respublikasının Prezidenti Emmanuel Makron ona telefonla zəng edərək, Ermənistan-Azərbaycan təmas xəttində silahlı qarşıdurmanın baş verməsindən ölkəsinin narahatlıq hissi keçirdiyini qeyd etmiş və münaqişənin danışıqlar yolu ilə həll olunmasının vacibliyini vurğulamışdır.

28 sentyabr

- BMT-nin Baş katibi Antonio Quterreşin təşəbbüsü ilə onunla videokonfrans formatında görüşü olmuşdur.
- Almaniya Federativ Respublikasının milli bayramı – Alman Birliyi Gününün 30-cu ildönümü münasibətilə Prezident Frank-Valter Ştaynmayeri təbrik etmişdir.
- Nigeriya Federativ Respublikasının müstəqilliyinin 60-cı ildönümü münasibətilə Prezident Muhammadu Buharini təbrik etmişdir.

29 sentyabr

- Pakistan İslam Respublikasının Azərbaycan Respublikasında yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Bilal Hayenin etimadnaməsini qəbul etmişdir.
- «COVID-19 dövrü və sonrakı dönəmdə Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin 2030-cu il Gündəliyinin maliyyələşdirilməsi» mövzusunda dövlət və hökumət başçılarının toplantısında videoformatda çıxış etmişdir.
- «Rossiya-1» telekanalında yayımlanan «60 dəqiqə» proqramında Azərbaycan-Ermənistan təmas xəttində baş verən son hadisələrə həsr olunan verilişdə aparıcıların suallarını cavablandırmışdır.

30 sentyabr

- Birinci xanım Mehriban Əliyeva ilə birlikdə Ermənistanın sentyabrın 27-dən başlayan hərbi təxribatı zamanı yaralanan və Müdafiə Nazirliyinin Mərkəzi Hərbi Klinik Hospitalında müalicə olunan hərbçilərlə görüşmüş, görüşdə çıxış etmişdir.
- Avropa İttifaqı Şurasının Prezidenti Şarl Mişel ona telefonla zəng edərək, təmas xəttində hərbi əməliyyatların başlamasından narahatlığını ifadə etmiş və münaqişənin sülh yolu ilə nizamlanmasının zəruri olduğunu bildirmişdir.
- Ölkəsinin milli bayramı münasibətilə Koreya Respublikasının Prezidenti Mun Ce-ini təbrik etmişdir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ İLHAM ƏLİYEVİN RƏSMİ QƏBULLARI

Ceyhun Bayramovun Xarici İşlər naziri təyin olunması ilə əlaqədar videoformatda qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iyulun 16-da Ceyhun Bayramovu Xarici İşlər naziri təyin olunması ilə əlaqədar videoformatda qəbul edib.

Dövlət başçısı qəbulda çıxış edərək dedi:

- Bu gün mən sizi Xarici İşlər naziri vəzifəsinə təyin edirəm. Əminəm ki, siz bu yüksək etimadı doğruldacaqsınız. Bu sahə sizin üçün yeni olsa da, idarəetmə təcrübəniz kifayət qədər böyükdür, müxtəlif vəzifələrdə işləmisiniz, o cümlədən nazir vəzifəsində.

Bununla bərabər, Azərbaycanın xarici siyasəti ilə bağlı mənim tərəfimdən dəfələrlə əsas istiqamətlər müəyyən edilmişdir və bu haqda açıqlamalar verilmişdir. Bizim xarici siyasətimiz açıqdır. Biz xarici siyasət prioritetlərimizi açıq şəkildə bəyan edirik və məqsədlərə çatmaq üçün ardıcıl siyasət aparırıq. Bütün ölkələrlə bərabərhüquqlu qarşılıqlı hörmət və etimad əsasında münasibətlərin qurulması bizim əsas prinsiplərimizdən biridir. Hesab edirəm ki, son illərdə Azərbaycan bu sahədə böyük uğurlar əldə edib. Azərbaycan dünya birliyinin ləyaqətli üzvüdür. Dünyada bizə olan hörmət artmaqdadır. Bunu müxtəlif vaxtlarda Azərbaycana beynəlxalq aləm tərəfindən göstərilən dəstək əyani şəkildə sübut edir. Bizim dünyadakı rolumuz artır, bölgədə ölkəmizin iştirakı olmadan, maraqları təmin edilmədən hər hansı bir layihənin icrası qeyri-mümkündür. Bizim siyasətimiz Azərbaycana illər boyu daha çox dostlar qazandırıbdır. Təsadüfi deyil ki, bu gün bizim beynəlxalq mövqelərimiz kifayət qədər güclüdür.

Əlbəttə ki, xarici siyasətlə bağlı əsas istiqamətləri mən bu gün bir daha qeyd edəcəyəm. Amma ondan əvvəl demək istəyirəm ki, ilk növbədə, nazirlik sistemində vəziyyət sağlamlaşdırılmalıdır. İlk növbədə, təhlil aparılmalıdır, nöqsanların aradan qaldırılması üçün əməli tədbirlər görülməlidir. Kadr siyasətində şəxsi tanışlıq, rəğbət, dostluq əlaqələri yox, peşəkarlıq, vətənpərvərlik və milli dəyərlər əsas olmalıdır. Peşəkar, Vətənə bağlı olan, bilikli və Azərbaycanın maraqlarını layiqincə müdafiə edə bilən kadrlar önə çəkilməlidir. Nazirlikdə müxtəlif idarələr, o cümlədən rəhbər işçilər arasındakı koordinasiya işləri lazımi səviyyədə təmin edilməlidir. Nazirliyin fəaliyyəti üçün əlavə tədbirlərin görülməsi haqqında sizdən təkliflər gözləyəcəyəm.

Bizim xarici nümayəndəliklərdə görülən işlər ciddi təhlil olunmalıdır, səfirliklərin işinin səmərəlilik əmsalı müəyyən edilməlidir. Bəzi hallarda bizim səfirliklərimizdə çalışan insanlar öz işinə laqeyd yanaşırlar, passiv olurlar, ölkəmizin maraqlarını lazımi səviyyədə müdafiə və təmin edə bilmirlər. Ölkəmiz haqqında reallıqları geniş ictimaiyyətə çatdıra bilmirlər, ya da ki, bunu etmək istəmirlər. Vaxtaşırı Azərbaycana qarşı ünvanlanan şər-böhtan xarakterli iradlara lazımi cavab verə bilmirlər, ya da ki, bunu etmək istəmirlər. Ona görə bütün bu məsələlər əlbəttə ki, sizin gündəlik fəaliyyətinizdə önəmli yer tutmalıdır. Bizim xarici nümayəndələrimiz, diplomatlarımız ölkəmizin maraqlarını tam təmin etməlidirlər. Mən deyə bilərəm ki, bizim xaricdə fəaliyyət göstərən diplomatlarımızın əksəriyyəti yüksək meyarlara cavab verir. Ancaq vəziyyət təhlil edilərkən, ilk növbədə, nöqsanlara fikir vermək lazımdır. Səfirliklərimiz xaricdə yaşayan, fəaliyyət göstərən Azərbaycan icmaları ilə sıx əlaqədə olmalıdırlar. Onlar diaspor təşkilatlarının koordinasiya işinə öz töhfəsini verməlidir ki, həm diaspor təşkilatları, həm səfirliklər Azərbaycanın maraqlarını təmin etsinlər və Azərbaycan reallıqlarını çatdırsınlar.

Xarici kütləvi informasiya vasitələri ilə sıx təmaslar olmalıdır. Azərbaycan haqqında bəzi hallarda gedən yanlış məlumata dərhal adekvat reaksiya verilməlidir, formal yox. Çünki bir çox hallarda biz bunu görmürük. Ölkəmiz haqqında qəsdən uydurulan, heç bir əsası olmayan şayiələr əgər mən müdaxilə etməsəm təkzib olunmur. Ya bu işlə məşğul olmaq istəmirlər, ya başqa göstərişlər alırlar. Bu gün sirr deyil ki, Azərbaycana qarşı təşkil edilmiş və koordinasiya olunmuş çirkin kampaniya aparılır. Azərbaycan vətəndaşları yaxşı bilirlər ki, bu kampaniyanın mənbəyi və səbəbi nədir. Bir çox səbəblər var, onların arasında bizim milli maraqlara söykənən müstəqil siyasətimizdir və özümüzü ləyaqətli aparmağımızdır. Bəs bu kampaniyaya adekvat cavab verilir, yoxsa yox? Verilmir. Xaricdə bəzi anti-Azərbaycan ünsürlər öz fəaliyyətində, öz çirkin əməllərində, bəyanatlarında yaşadıqları ölkələrin qanunlarını kobudcasına pozurlar, terrora çağırışlar edirlər, konstitusiya quruluşunun dəyişdirilməsinə çalışırlar. Bütün bunlar nəinki Azərbaycanın, bir çox ölkələrin qanunvericiliyində, o cümlədən cinayət məcəlləsində təsbit edilmiş məsələlərdir və ona görə bu cinayəti törətmiş insanlar cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməlidir.

Amma bizim xaricdə fəaliyyət göstərən diplomatik nümayəndəliklər bu məsələyə diqqət yetirirlər? Deyə

bilərəm ki, yox. Baş qoşmaq, heç kimlə pis olmaq istəmirlər. Bəzi hallarda fəaliyyət göstərdikləri ölkələrdə Azərbaycanın maraqlarını yox, özlərini həmin ölkələrin yüksək vəzifəli nümayəndələrinə yaxşı tərəfdən göstərmək üçün o ölkələrin maraqlarını müdafiə edirlər.

Mən bir daha demək istəyirəm ki, biz bütün ölkələrlə normal dostluq və tərəfdaşlıq münasibətlərinin formalaşmasında əməli addımlar atırıq. Amma bu, o demək deyil ki, öz ölkənin, öz xalqının maraqları kənarda qalsın. Bizim xaricdəki bəzi diplomatlarımız fəaliyyət göstərdikləri ölkələrin elçilərinə çevrilirlər. Buna son qoyulmalıdır. Bu da yanlış kadr siyasətinin təzahürüdür. Bəzi diplomatlar dövlətə xəyanət ediblər, satqınlıq ediblər və bunu gizlətmirlər. Yaşadıqları ölkələrin xüsusi xidmət orqanlarının nəzarətindədirlər. Bizdə kifayət qədər məlumatlar var. Bu gün Azərbaycana qarşı çirkin kampaniya aparan, özünü azərbaycanlı kimi təqdim edən, əslində, ermənilərdən də pis olan ünsürlərin mütləq əksəriyyəti yaşadıqları ölkələrin xüsusi xidmət orqanlarının nəzarətindədir. Onlardan pul və təlimatlar alırlar. Bizdə bu məsələ ilə bağlı kifayət qədər məlumatlar var. Bizim xüsusi xidmət orqanlarımız tərəfdaş ölkələrin xüsusi xidmət orqanlarına dəfələrlə bu haqda məlumatlar vermişlər. Demişlər ki, biz bilirik, filan adamı siz istiqamətləndirirsiz, filan adama siz ev vermisiniz, filan adamın çirkin çıxışları sizin idarənizdə yazılır. Biz bütün bunları bilirik. Bir daha demək istəyirəm ki, bu, o ölkələrin riyakarlığını göstərir. Çünki mən bu haqda dəfələrlə demişəm. Bir tərəfdən bizə dostluq siqnalları göndərilir, üzdə tərəfdaşlıq haqqında sözlər deyilir, amma, əslində, bizə qarşı kampaniya aparılır. Bunun da məqsədi Azərbaycanı zəiflətmək, Azərbaycanı sarsıtmaq, Azərbaycanı ləkələmək, Azərbaycan rəhbərləri haqqında olmayan yalanları yaymaqdır. Ancaq həyat artıq göstərir ki, bunun heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Çünki Azərbaycan xalqı hər şeyi yaxşı bilir. Bilir ki, bu gün bizim fəaliyyətimizdə Azərbaycan xalqının maraqları hər şeydən üstündür. Çox güman ki, məhz buna görə bizə qarşı bəzi hallarda belə çirkin üsullardan istifadə edilir. Bilirsiniz, müxtəlif vaxtlarda bu üsulların məzmunu və formaları dəyişirdi. Vaxtilə dırnaqarası "müstəqil" qeyri-hökumət təşkilatları vasitəsilə bizə hücumlar edilirdi. Halbuki hər kəs yaxşı bilir ki, bu qeyri-hökumət təşkilatları hansı mənbələrdən maliyyələşir - böyük dövlətlərin xarici siyasət orqanları tərəfindən maliyyələşir. Bir müddət xarici ölkələrin kütləvi informasiya vasitələri bizə qarşı çirkin kampaniya aparırdı - həm elektron, həm yazılı kütləvi informasiya vasitələri. Biz bu kütləvi informasiya vasitələrinin hansı mənbələrdən maliyyələşdiyini də bilirik. Bunun heç bir faydası olmadı, əksinə, Azərbaycan ictimaiyyəti çox yaxşı dərk edirdi, başa düşürdü ki, bunun məqsədi nədir - Azərbaycanı zəiflətmək, Azərbaycanda xaos yaratmaq, Azərbaycanı 1990-cı illərin əvvəllərinə qaytarmaq və ondan sonra bu imkanlardan istifadə edib öz maraqlarını təmin etmək. Bu keçməyəndə isə növbəti çirkin üsullara əl atıldı. Özlərini azərbaycanlı kimi təqdim etməyə çalışan, ancaq mənəvi cəhətdən eybəcərliyin rəmzinə çevrilmiş antimilli ünsürlər indi xarici xüsusi xidmət orqanlarının rəhbərliyi altında Azərbaycana qarşı çirkin kampaniya aparırlar. Bu, düşünülmüş siyasətdir və əslində, bu siyasətin məqsədi Azərbaycan xalqının əsrlərboyu qoruduğu milli dəyərləri sarsıtmaqdır, bizim mənəvi sütunlarımızı dağıtmaqdır. Çünki Azərbaycan xalqının mentaliteti bunu inkar edir. Heç vaxt bizim tariximizdə belə çirkin üsullardan, yalanlardan, böhtanlardan istifadə edilmirdi. Bu, bizə xaricdən idxal edilir. Ona görə bizim diplomatlarımız buna qarşı fəaliyyət göstərməlidirlər. Yoxsa ki, "dəymə mənə, dəyməyim sənə" prinsipi ilə işləmək olmaz. Əfsuslar olsun ki, bizim Xarici İşlər Nazirliyində son vaxtlar bu prinsip əsas rol oynayır.

Mən demişəm ki, bizim diplomatiyamız hücum diplomatiyası olmalıdır, milli maraqlar tam təmin edilməlidir. Ancaq bir çox hallarda bunun əksini görürük. Görürük ki, razılaşma prinsipi əsas tutulur, milli maraqları kənara qoyub kiminsə xoşuna gəlmək üçün səylər göstərilir. Bu haqda bir çox məlumatlarım var. Ona görə siz bu məsələləri nəzərdə saxlayın. Bizə elə diplomatik kadrlar lazımdır ki, peşəkar, milli ruhda, milli dəyərlərə bağlı olsunlar, ölkəmizi müdafiə edə bilsinlər.

O ki qaldı, bizim xarici siyasətlə əlaqədar əsas prioritetlərimizə, qeyd etməliyəm ki, mən bu prioritetlər haqqında ictimaiyyətə kifayət qədər geniş açıqlama vermişəm. Bu gün bir daha demək istəyirəm, siz yeni nazir kimi bunu bir daha məndən eşitməlisiniz və Azərbaycan ictimaiyyəti də bunu bir daha eşitməlidir. Qonşu ölkələrlə münasibətlərimiz bizim üçün prioritetdir. Bu münasibətlər çox sağlam zəmində qurulubdur. Artıq həyat və hadisələrin gedişatı onu göstərir ki, bu, çox düzgün siyasətdir. Qonşu ölkələr tərəfindən də Azərbaycana qarşı olan siyasət çox müsbətdir. Biz bu siyasəti dostluq, mehriban qonşuluq prinsipləri əsasında qurmuşuq. Beləliklə, heç bir qonşu dövlətlə, təbii ki, Ermənistan istisna olmaqla, bizim heç bir problemimiz yoxdur. Keçmişdən qalan problemlər həll olunub. Bəzi hallarda bəzi ölkələrin dairələri süni şəkildə bəzi problemlər ortaya atmaq istəyirlər. Ancaq bunun da heç bir səmərəsi yoxdur.

Qonşu dövlətlərlə bizim münasibətlərimiz strateji xarakter daşıyır. Biz bir bölgədə yaşayırıq, biz qonşuyuq və bu qonşuluq əbədi olacaqdır. Eyni zamanda, qonşu ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar, əlbəttə, bu münasibətlərdə xüsusi yer tutur və onların rahat yaşaması təbii ki, bizim üçün çox önəmlidir. Bu baxımdan da qonşu

ölkələrlə münasibətlər xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Həm siyasi, həm iqtisadi, enerji, nəqliyyat, mədəniyyət - bütün sahələrdə bu münasibətləri yüksək qiymətləndirmək olar. Mən deyə bilərəm ki, bizim qonşularımızla münasibətlərimiz nümunəvi xarakter daşıyır. Çünki dünyada gedən proseslər onu göstərir ki, bəzi hallarda qonşular arasında münasibətlər problemli olur.

Bildiyiniz kimi, biz qonşu ölkələrlə üçtərəfli əməkdaşlıq formatında da fəaliyyət göstəririk. Onu da bildirməliyəm ki, bu üçtərəfli formatların təşəbbüskarı da biz olmuşuq. Bu gün bütün qonşularla müxtəlif konfiqurasiyada üçtərəfli əməkdaşlıq formatı icra edilir və bu, həm regional təhlükəsizliyə müsbət təsir göstərir, həm də iqtisadi, enerji, nəqliyyat layihələrinin icrasına gözəl zəmin yaradır. Ona görə, Xarici İşlər Nazirliyinin fəaliyyətində qonşu ölkələrlə münasibətlər bundan sonra da prioritet kimi qalacaq.

Bizim İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv olan ölkələrlə də münasibətlərimiz çox yaxşıdır. Azərbaycan müsəlman aləminin bir parçasıdır və beynəlxalq təşkilatlarda biz tərəfdən ən çox dəstək alan ölkələr müsəlman ölkələridir və bizə də müsəlman ölkələrindən ən çox dəstək gəlir. Bu yaxınlarda Ermənistanın növbəti hərbi təxribatı ilə bağlı İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı bəyanatla çıxış edib, Azərbaycanın haqlı mövqeyini müdafiə edib və biz bunu yüksək qiymətləndiririk. İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının xətti ilə Azərbaycanda bir çox tədbirlər keçirilmişdir. Mən bir çox Zirvə görüşlərində iştirak etmişəm, həmişə öz çıxışlarımda və öz fəaliyyətimdə İslam aləmində əməkdaşlığın, həmrəyliyin inkişafına fikir vermişəm, səylər göstərmişəm. Bəzi müsəlman ölkələri arasında mövcud olan ixtilafların yumşaldılması, ya da ki, aradan qaldırılması üçün Azərbaycan öz səylərini əsirgəmir və bəzi hallarda bu səylər yaxşı nəticələrə gətirib çıxarır. Çünki, ilk növbədə, müsəlman aləmində həmrəylik olmalıdır ki, biz ənənəvi dostlarımızla öz gələcəyimizi sağlam zəmində qura bilək.

Türkdilli dövlətlər bizim üçün qardaş ölkələrdir və bütün türkdilli dövlətlərlə çox gözəl münasibətlərimiz var. Bildiyiniz kimi, hazırda Azərbaycan Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasına sədrlik edir. Onu da bildirməliyəm ki, türkdilli ölkələrin Zirvə görüşləri uzun illərdir keçirilir. Azərbaycan və digər postsovet ölkələri müstəqilliyə qovuşduqdan sonra dərhal belə Zirvə görüşləri keçirilir. Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası təşkilat olaraq Naxçıvan şəhərində yaradılıbdır. Azərbaycanda, Naxçıvan şəhərində keçirilmiş Zirvə görüşlərinin birində belə bir təşkilat yarandı və hazırda təşkilat öz potensialını gücləndirir. Onu da bildirməliyəm ki, Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası da bu yaxınlarda baş vermiş sərhəd münaqişəsi ilə bağlı Azərbaycanı dəstəkləyən açıqlama yaymışdır.

Bizim Avropa İttifaqı ilə əlaqələrimiz də çox möhkəm zəmində qurulub. Avropa İttifaqına üzv doqquz dövlətlə Azərbaycanın strateji tərəfdaşlıq haqqında sənədləri vardır. Bu, Avropa İttifaqının üçdəbir hissəsidir. Hazırda Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında yeni saziş üzərində iş aparılır. Sazişin böyük hissəsi razılaşdırılıb. Siz dərhal bu məsələ ilə məşğul olun və bu gün hələ ki, razılaşdırılmamış məsələlərə fikir verin. Hesab edirəm ki, Azərbaycan maksimum dərəcədə konstruktivlik göstəribdir və bu gün hələ də razılaşdırılmamış məsələlər var. Bizim üçün indiki formada onları qəbul etmək deyə bilərəm ki, çox çətin və əhəmiyyətsiz olacaqdır. Çünki mən demişəm, biz ona görə yeni saziş imzalamalıyıq ki, öz maraqlarımızı daha böyük dərəcədə müdafiə edək, təmin edək və qarşı tərəf də həmçinin. Onlar ona görə Azərbaycanla bu sazişi imzalamaq istəyirlər ki, öz maraqlarını müdafiə və təmin etsinlər. Bu da təbiidir. Ancaq gərək bu maraqların uzlaşması olsun. Yəni, biz heç vaxt bizi qane etməyən, yaxud da ki, bizə hansısa problem yarada biləcək sazişə imza atmarıq. Bu, əhəmiyyətsizdir, mənasızdır. Biz Azərbaycan xalqına məlumat verməliyik ki, bunu nə üçün edirik. Biz edirik ki, daha yaxşı şərait olsun, əməkdaşlıq üçün daha yaxşı imkanlar yaransın, xalqımız üçün daha geniş imkanlar açılsın. Yoxsa elə saziş imzalansın deyə sazişə qol çəkmək düzgün olmaz. Bizim mövqeyimiz tam açıqdır. Mən bunu bu gün bütün ictimaiyyətə bildirirəm.

Hesab edirəm ki, kompromis üçün yer var. Ancaq gərək xoş niyyət və qarşılıqlı iradə olsun. Azərbaycan tərəfində bu iradə var. Ümid edirəm ki, bu danışıqlar uğurla davam edəcək. Onu da nəzərə almalıyıq ki, hazırda Avropa Komissiyasının yeni tərkibi formalaşıbdır və biz, əlbəttə, Avropa İttifaqının Azərbaycana münasibətinin statusunu özümüz üçün daha dəqiq müəyyən etməliyik. Biz bəri başdan o mövqedə idik ki, qarşımıza real olmayan hədəflər qoymayaq. Çünki sonra bu hədəflərə çatmayanda məyusluq, qarşılıqlı inamsızlıq yarana bilər. Ona görə qarşıya elə məqsədlər qoymalıyıq ki, biz ona çata bilək və bu məqsədlər bizim maraqlarımıza uyğun olsun. Hesab edirəm ki, bu istiqamətdə gələcək fəaliyyət də uğurlu olacaqdır.

Təbii ki, Amerika Birləşmiş Ştatları ilə bizim münasibətlərimiz çox böyük əhəmiyyət daşıyır və bu münasibətlərin böyük tarixi var. Həm siyasi, iqtisadi, enerji sahələrində, həm də təhlükəsizlik sahəsində çox yaxşı nəticələr var. Azərbaycanın Əfqanıstanda sülhməramlı missiyalarda göstərdiyi səylər Amerika tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Bildiyiniz kimi, Azərbaycan üzərindən çox önəmli nəqliyyat dəhlizi keçir və buna Şimal Nəqliyyat Dəhlizi deyilir. Əslində, bu, hava nəqliyyatıdır və yüklərin təhlükəsiz şəkildə nəql edilməsi bu gün hər bir ölkə üçün çox önəmlidir.

Bizim siyasi münasibətlərimizin inkişafına gəldikdə, hesab edirəm ki, bu gün bu münasibətlər çox yaxşı səviyyədədir. Prezident Trampın mənə göndərdiyi bir çox məktublarda Amerika Birləşmiş Ştatlarının Azərbaycana xoş münasibəti öz əksini tapıb. Son məktubunda qeyd etmişdi ki, bizim iki böyük dövlətimiz birlikdə bundan sonra da çalışacaqdır.

Mənim də Prezident Trampa göndərdiyim məktublarda bizim münasibətlərimizin əhəmiyyəti qeyd olunur və əminəm ki, bundan sonra da bu əlaqələr uğurla inkişaf edəcək. Hesab edirəm ki, bu əlaqələrin gələcəyi çox müsbət olacaqdır.

Bizim strateji investorumuz Böyük Britaniyadır. Böyük Britaniya ilə də bizim çox sıx tərəfdaşlıq münasibətlərimiz var. Əvvəlki dövrdə biz bu münasibətləri, eyni zamanda, Avropa İttifaqı prizmasından təhlil edirdik, dəyərləndirirdik. Amma artıq Böyük Britaniya Avropa İttifaqının üzvü deyil və həm bizim, həm də onların qarşılıqlı marağı gündən-günə artır. Böyük Britaniyanın BP şirkəti bizim strateji tərəfdaşımızdır. Biz keçən il bu tərəfdaşlığın artıq 25 illiyini qeyd etmişdik və bundan sonra ən azı 25-30 il birlikdə çalışacağıq. Əlbəttə ki, bu, ikitərəfli münasibətlərə də müsbət təsir göstərdi. Ancaq hər iki tərəfin fikri ondan ibarətdir ki, biz qeyri-neft sektorunda daha böyük işlər görməliyik. Bir sözlə, bu əlaqələr də bizim üçün çox önəmlidir.

Bildiyiniz kimi, biz hazırda Qoşulmama Hərəkatının sədriyik və bu sədrliyi 120 ölkənin yekdil qərarı ilə qazanmışıq. Bu sədrliyi öz üzərimizə götürəndə mən demişdim ki, bu, formal sədrlik olmayacaqdır. Biz beynəlxalq təşkilatlarda Qoşulmama Hərəkatına üzv ölkələrin maraqlarını, eyni zamanda, beynəlxalq hüququ, ədaləti dəstəkləyəcəyik və bunu əməli işlərdə göstərdik. Pandemiya dövründə bizim təşəbbüsümüzlə Qoşulmama Hərəkatının, eyni zamanda, Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının Zirvə görüşləri keçirildi. Biz Qoşulmama Hərəkatına üzv ölkələrə həm birbaşa, həm də Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının xətti ilə humanitar yardım göstərdik. Qoşulmama Hərəkatı adından BMT Baş Assambleyasının xüsusi sessiyasının keçirilməsinin təşəbbüskarı biz olmuşuq və bu təşəbbüsə bildiyiniz kimi, 130-dan çox ölkə qoşuldu. Hesab edirəm ki, bu, bizim növbəti siyasi uğurumuzdur.

Əlbəttə, fəaliyyətinizin əsas hissəsi Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinə istiqamətləndiriləcək. Bu, bizim üçün əsas məsələdir, bu, milli məsələdir. Son illər görülmüş tədbirlər nəticəsində bütün beynəlxalq təşkilatlar bu məsələ ilə bağlı öz mövqeyini ortaya qoyublar. Əgər münaqişə getdiyi dövrdə BMT Təhlükəsizlik Şurası dörd qətnamə qəbul edibsə, ondan sonrakı dövrdə bütün digər təşkilatlar da oxşar qərar və qətnamələr qəbul ediblər. ATƏT, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, Avropa Parlamenti, Avropa Şurası Parlament Assambleyası, Qoşulmama Hərəkatı, NATO və digər təşkilatlar. İki il bundan əvvəl Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında paraflanmış "Tərəfdaşlıq Prioritetləri" sənədində də ölkəmizin ərazi bütövlüyü, suverenliyi və sərhədlərin toxunulmazlığı ilə bağlı xüsusi bənd var. Yəni, hüquqi baza tam təmin edilib.

O ki qaldı, münaqişənin həllinə, bizim mövqeyimizdə, qeyd etdiyim kimi, heç bir dəyişiklik ola bilməz. Dağlıq Qarabağ bizim tarixi torpağımızdır və ölkəmizin ərazi bütövlüyü bərpa edilməlidir. Bu, birmənalıdır və heç bir ölkə qondarma "Dağlıq Qarabağ respublikası"nı tanımayıb. Orada bu yaxınlarda keçirilmiş qondarma "seçkilər" bunu bir daha təsdiqlədi. Çünki bütün aparıcı dövlətlər, qonşu dövlətlər, aparıcı beynəlxalq təşkilatlar bu "seçkilərin" tanınmaması ilə əlaqədar bəyanatlar vermişlər.

O ki qaldı, danışıqlara, mən bir daha demək istəyirəm ki, biz imitasiya naminə danışıqlar aparmaq, mənasız videokonfranslar keçirmək fikrində deyilik. Bunun mənası olmalıdır. Mən demişəm ki, Minsk qrupunun işi çox fəal olmalıdır və onların mandatı çərçivəsində təkcə təmas xəttində, yaxud da ki, dövlət sərhədində atəşkəsin təmin edilməsi məsələsi yox, mahiyyət üzrə danışıqlar aparılmalıdır və bunun üçün artıq uzun illər ərzində formalaşmış baza var. Ancaq Ermənistan öz destruktiv addımları, qeyri-konstruktiv bəyanatları, sərhəddə və təmas xəttində törətdikləri hərbi cinayətləri ilə bütün bu danışıqlar konstruksiyasını məhv edir. Ermənistan danışıqlar formatını dəyişmək, danışıqların mahiyyətini pozmaq istəyir. Yəni, faktiki olaraq bu gün Ermənistan danışıqlar prosesini dağıdır və bunu hər kəs görür. Sadəcə olaraq, Ermənistan rəhbərliyinin açıqlamalarına fikir vermək kifayətdir. Onların hərbi rəhbərliyi bizi hədələməyə çalışır. Bizi yeni torpaqların işğalı ilə hədələmək istəyir. Ancaq bunlara bu günlərdə verilən dərs hesab edirəm ki, uzun müddət onların yaddaşından silinməyəcək. Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa edəcək. Azərbaycan xalqının səbrinin həddi var. Ona görə danışıqlar mahiyyət üzrə aparılmalıdır. Əgər biz görsək ki, bu danışıqlar əhəmiyyətsizdir, onda buna uyğun şəkildə öz addımlarımızı da atacağıq və bəyanatlarımızı da verəcəyik.

Demək olar ki, mən bizim xarici siyasətlə bağlı əsas məsələləri qeyd etdim. Əlbəttə, bu görüş əsnasında bütün başqa məsələləri əhatə etmək vaxt baxımından mümkün deyil. Ancaq əminəm, idarəetmədə əldə etdiyiniz təcrübə sizə imkan verəcək ki, qısa müddət ərzində işin içinə girəsiniz. Dediyim kimi, Azərbaycanın xarici siyasəti ölkəmizin maraqlarını tam təmin etmək üçün öz sözünü deyəcək. Sizə fəaliyyətinizdə uğurlar arzulayıram.

Nazir Ceyhun Bayramov dedi:

- Möhtərəm cənab Prezident, ilk növbədə, bu yüksək etimada görə mən Sizə dərin minnətdarlığımı

bildirmək istərdim. Cənab Prezident, mən Sizi əmin etmək istərdim ki, bu gün burada səsləndirdiyiniz bütün fikirlər, Xarici İşlər Nazirliyinin fəaliyyətinə dair qeyd etdiyiniz bir sıra nöqsanlar və ölkəmizin strateji maraqlarının təmin edilməsi yönündə əsas istiqamətlər və vəzifələrlə bağlı olaraq sistemli və davamlı fəaliyyətin təmin edilməsi, həmçinin qarşıya qoyulan vəzifələrin öhdəsindən gəlmək üçün əlimdən gələn bütün səyləri əsirgəməyəcəyəm. Siz qeyd etdiyiniz kimi, bu sahə mənim üçün yeni olsa da, qısa müddət ərzində bütün bacarığımı və biliklərimi bu işə yönəldərək, vəziyyəti daha dərindən təhlil edəcək, bir sıra təklifləri diqqətinizə təqdim edəcəyik. Həm Xarici İşlər Nazirliyinin mərkəzi aparatının, eyni zamanda, bütün diplomatik nümayəndələrimizin və səfirliklərimizin birgə işi təmin ediləcək. Qeyd etdiyiniz kimi, əsas məqsəd ölkəmizin strateji maraqlarının təmin edilməsi, onların qorunmasıdır. Fəaliyyətimizi son illər ərzində ölkəmizin Sizin rəhbərliyinizlə artan beynəlxalq imicinin və nüfuzunun daha da möhkəmləndirilməsi, beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın sözünün daha da gur eşidilməsi istiqamətində quracağıq.

Cənab Prezident, fürsətdən istifadə edərək Sizə təşəkkürümü bildirmək istərdim ki, məni Təhsil naziri təyin etdiyiniz müddət ərzində bu sahəyə olan diqqət və qayğınızı bütün təhsil işçiləri hər zaman hiss etmişlər. Bu müddət ərzində Sizin imzaladığınız çoxsaylı sərəncamlar və dövlət proqramları nəticəsində yüzlərlə yeni məktəb binaları tikilmiş, təhsil infrastrukturu müasirləşdirilmiş, təhsil işçilərinin əməkhaqları yüksəldilmiş, onların sosial vəziyyəti davamlı şəkildə yaxşılaşdırılmış, tələbə yerlərinin sayı artırılmışdır. Fürsətdən istifadə edərək, bütün təhsil ictimaiyyəti adından buna görə Sizə dərin minnətdarlığımı bildirmək istərdim. Bir daha qeyd etmək istərdim ki, mənə göstərdiyiniz yüksək etimadı doğrultmaq üçün əlimdən gələni edəcəyəm. Bütün səylərimi qarşıya qoyulan vəzifələrin icrasına, Sizin qeyd etdiyiniz məsələlərin sistemli şəkildə həllinə yönəldəcəyəm.

Prezident İlham Əliyev: Sağ olun, təbrik edirəm və sizə uğurlar arzulayıram.

Emin Əmrullayevin Təhsil naziri təyin olunması ilə əlaqədar videoformatda qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iyulun 27-də Emin Əmrullayevi Təhsil naziri təyin olunması ilə əlaqədar videoformatda qəbul edib.

Dövlət başçısı qəbulda çıxış edərək dedi:

- Bu gün siz Təhsil naziri vəzifəsinə təyin olunursunuz. Sizə çox böyük etimad göstərilir. Bu etimadı siz öz işinizlə doğrultmalısınız. Siz gəncsiniz, sizin təyinatınız, eyni zamanda, gənclərə göstərilən etimadın növbəti təzahürüdür.

Bildiyiniz kimi, ölkəmizdə gəncləşmə siyasəti aparılır, gənclər çox önəmli vəzifələrə təyin edilir və hesab edirəm ki, hazırda Azərbaycanda idarəetmə sahəsində çox müsbət təcrübə əldə olunub. Yaşlı nəslin təcrübəsinin və gənc nəslin müasirliyinin, novatorluğunun sintezi ölkəmizin uğurlu inkişafına xidmət göstərir. Gənc olmağınıza baxmayaraq, sizin təhsil sahəsində təcrübəniz var. Təhsil Nazirliyində müxtəlif vəzifələrdə çalışmısınız. Bu günə qədər Təhsil İnstitutunun direktoru vəzifəsində işləyirsiniz. Ona görə əminəm ki, təhsil qarşısında duran problemlərlə bağlı sizin geniş fikriniz, məlumatınız var. Təhsil sahəsində bu günə qədər aparılan islahatlar daha da dərinləşməlidir. Təhsil ölkəmizin ümumi inkişafına uyğun şəkildə inkişaf etməlidir və ən müasir tələblərə cavab verməlidir.

Son illərdə bu sahədə çox böyük işlər görülüb, təhsil sahəsi daim diqqət mərkəzindədir və bu da təbiidir. Çünki hər bir ölkənin bu günü və gələcəyi təhsillə bilavasitə bağlıdır. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, orada təhsilin səviyyəsi yüksəkdir. Təhsilin səviyyəsi, eyni zamanda, elmi-texniki tərəqqini də böyük dərəcədə şərtləndirir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə baxdıqda, görürük ki, onları inkişaf etmiş ölkələrə çevirən təbii resurslar yox, məhz bilik, savad, təhsil və elmin inkişafıdır. Ona görə artıq 17 ildir ki, mənim təşəbbüsümlə Azərbaycanda qara qızılı insan kapitalına çevirmək prinsipi əsasında islahatlar aparılır. Bu illər ərzində tamamilə yeni, müasir nəsil yetişib və gənclər bu gün bütün sahələrdə özlərini göstərirlər. Onların fəallığı, bilikləri, müasir texnologiyalara marağı ölkəmizi gücləndirir. Bizim sərhədlərimizi də, xalqımızın əmin-amanlığını da səngərdə düşmənlə üz-üzə olan döyüş məntəqələrində gənclərimiz ləyaqətlə qoruyur.

Təhsildə islahatlar dərinləşməlidir. Deyə bilərəm ki, son illər ərzində təhsilin maddi-texniki bazasının böyük dərəcədə yenilənməsi artıq həll olunub, 3500-dən çox məktəb ya yenidən tikilib, ya da ki, əsaslı təmir edilib. Azərbaycanda ali məktəblərin mütləq əksəriyyəti müasir standartlara cavab verir, yeni binalar, korpuslar tikilib, yeni ali məktəblər yaradılıb. Hesab edirəm ki, bu sahədə işlərin böyük hissəsi görülüb. Ancaq həllini gözləyən məsələlər də həyatda öz həllini tapmalıdır və burada vaxt itirmək olmaz. Xüsusilə, dağ kəndlərində və ucqar kəndlərdə modul tipli məktəblərin tikintisi layihəsi də yaxın iki il ərzində başa çatmalıdır. İndi bir çox ucqar kəndlərdə bu layihə icra edilir. Kənd sakinləri də, uşaqlar da bundan çox razıdırlar. Bu proqram dövlət büd-

cəsinin xətti ilə icra edilir və ona görə yenə də deyirəm, bunun tamamlanması 2021-2022-ci ildə başa çatmalıdır. Bununla paralel olaraq, təhsilin keyfiyyəti artmalıdır və artır. Bunu müxtəlif reytinqlər göstərir və əlbəttə, burada əsas məsələlərdən biri müəllimlərin peşəkarlığıdır. Çünki təhsilin səviyyəsi müəllimlərin peşəkarlığından asılıdır. Müəllimlər uşaqları necə öyrədirlərsə, uşaqlar da buna uyğun şəkildə biliklər əldə edirlər.

Son illərdə Azərbaycanda müəllim peşəsinə ənənəvi hörməti bərpa etmək üçün çox böyük işlər görülüb. Dövlət xətti ilə həyata keçirilən xərclər bu sahədə xüsusi rol oynayır. 2015-2018-ci illərdə yeni yanaşma tətbiq olunmuşdur - müəllimlərin diaqnostik qiymətləndirilməsi keçirilmişdir. Bu diaqnostik qiymətləndirmədən uğurla keçmiş müəllimlərin əməkhaqları orta hesabla 2 dəfə artırılmışdır. Əlbəttə ki, bu, müəllimlər üçün əlavə bir stimul idi. Eyni zamanda, müəllim peşəsini seçənlərin də sayı buna uyğun şəkildə artdı və bu da məni çox sevindirir. Çünki bir neçə il bundan əvvəl müəllim olmaq istəyənlərin sayı kifayət qədər az idi. Ancaq son bir neçə ildə müəllim peşəsinə maraq artıb. Çünki müəllimlər indi daha yaxşı maaş alırlar. Onların cəmiyyətdə hörməti yüksək səviyyədədir. İndi onlar gözəl, təmir edilmiş, yenidən tikilmiş məktəblərdə, ali məktəblərdə çalışırlar. Mən hər il tədris ilinin ərəfəsində yeni tikilmiş və təmir edilmiş məktəblərə baş çəkirəm. Hər il bilik günündə də uşaqlarla, müəllimlərlə görüşürəm və qeyd edirəm ki, məktəb, eyni zamanda, müəllimin iş yeridir. Bu gün bu sahədə görülmüş işlər əlbəttə ki, müəllimləri həvəsləndirir. Ona görə təhsilin səviyyəsinin artırılması istiqamətində əlavə addımlar atılmalıdır.

Təbii ki, dünyada gedən müsbət tendensiyalara daim fikir verilməlidir. İnkişaf etmiş ölkələrdə aparılan islahatlar dərindən təhlil edilməlidir və onların bizə uyğun olan hissəsi Azərbaycanda tətbiq olunmalıdır.

Bir neçə il bundan əvvəl mənim təşəbbüsümlə Azərbaycan gənclərinin xaricdə təhsil almaları üçün xüsusi proqram qəbul edilmişdir. Bu proqram çərçivəsində minlərlə Azərbaycan gənci dövlət vəsaiti hesabına xarici ölkələrin aparıcı ali məktəblərinə ezam edilmişdir. Onlardan biri də sizsiniz və siz bu proqramla əhatə olunmusunuz. Bildiyiniz kimi, biz bu proqramı Dövlət Neft Fondunun xətti ilə həyata keçirdik. Bu da rəmzi xarakter daşıyır. Biz bu proqramı dövlət büdcəsi hesabına həyata keçirə bilərdik, ancaq mən bunu məhz Dövlət Neft Fondunun xətti ilə keçirilməsinə qərar verəndə qeyd etmək istəyirdim ki, bu, strateji əhəmiyyət daşıyır. Çünki bu günə qədər Dövlət Neft Fondunun xətti ilə həyata keçirilən layihələr strateji əhəmiyyətli layihələrdir. Onların arasında, ilk növbədə, məcburi köçkünlərin yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılması layihələridir. Böyük infrastruktur layihələri və bu proqram məhz bu xətlə icra edilib. Ona görə bu proqram qəbul olunanda həm bu məsələ öz əksini tapdı, eyni zamanda, mənim yadımdadır, o vaxt bəzi hökumət üzvləri təklif edirdilər ki, bir halda, biz gəncləri dövlət hesabına xaricdə oxutdururuq, onların qarşısında şərt qoyulmalıdır ki, onlar təhsili başa vurandan sonra mütləq ölkəyə qayıtsınlar və məcburi qaydada 5-10 il ölkəmizdə işləsinlər.

Mən buna müsbət yanaşmadım. Yadımdadır, o vaxt mən dedim, biz bu işi görürük ki, ölkəmiz, xalqımız üçün gənc kadrlardan ibarət intellektual potensial yaradaq. Biz bunu edirik ki, gənclərimiz dünyanın aparıcı ali məktəblərində oxusunlar. Biz onları necə məcbur edə bilərik, onların qarşısına necə şərt qoya bilərik? Biz Azərbaycanda elə bir şərait yaratmalıyıq ki, onlar özləri qayıtsınlar. Çünki Azərbaycan vətəndaşları, onların mütləq əksəriyyəti öz Vətəninə, torpağına bağlı olan insanlardır. Siz də bunun şahidisiniz, o vaxt heç bir şərt qoyulmadan biz gəncləri xaricə ezam etdik, oxutdurduq. Hətta demişdim ki, onların bəziləri ölkəmizə qayıtmasa belə, yenə də onlar Azərbaycan torpağının övladlarıdır. Əgər onların istənilən ölkədə yaşaması onları qane edirsə, onlar orada da Azərbaycanla öz əlaqələrini kəsməyəcəklər. Artıq bu gün dünyada mövcud olan və fəallaşan Azərbaycan icmaları ölkəmizə də dəstəkdir. Biz də onları dəstəkləyirik. Dəfələrlə demişəm ki, bütün Azərbaycan vətəndaşları, xaricdə yaşayan azərbaycanlılar bilirlər ki, onların arxasında güclü Azərbaycan dövləti dayanır. Buna görə bu müsbət təcrübə öz bəhrəsini verdi və siz bu proqram xətti ilə xaricdə təhsil almış insan kimi bunu görürsünüz. Siz qayıtdınız, burada çalışdınız, gənc olmağınıza baxmayaraq, sizə böyük vəzifələr etibar edilmişdir və bu gün siz nazir vəzifəsinə təyin olunursunuz.

Bununla paralel olaraq, o vaxt növbəti bir təşəbbüs irəli sürüldü. Aparıcı xarici ali məktəblərin Azərbaycanda filiallarının yaradılması məsələsi gündəliyə salınmışdı. Artıq qısa müddət ərzində Azərbaycanda 3 xarici ali məktəbin filialı fəaliyyət göstərir. Hesab edirəm ki, onların sayı daha da çox ola bilər və bu məsələlərlə siz bilavasitə məşğul olacaqsınız.

Bir məsələni də qeyd etmək istərdim. Bizim təhsilimizin ümumi səviyyəsi təbii ki, qalxmalıdır və təhsilli insan nə qədər çox olarsa, ölkəmizin intellektual potensialı o qədər də çox artacaqdır. Bununla paralel olaraq, bizim təhsil sistemimiz ölkəmizin ümumi iqtisadi və sənaye inkişafı ilə uzlaşmalıdır. Ona görə xüsusilə ali məktəblərə qəbul mərhələsində bütün bu məsələlər dərindən təhlil edilməlidir. Bizə hansı sahə üzrə nə qədər mütəxəssis lazımdır? Humanitar sahədə fəaliyyət göstərəcək nə qədər mütəxəssis lazımdır? Nə qədər texniki peşə sahibləri lazımdır? Ona görə bütün bunları siz mütləq aidiyyəti dövlət qurumları ilə birlikdə həll etməlisiniz. Bizim iqtisadi və sənaye inkişafımız planlı şəkildə həyata keçirilir. Həm dövlət siyasəti aparılır,

eyni zamanda, dövlətin dəstəyi ilə yaradılmış şərait nəticəsində özəl sektor böyük investisiyalar qoyur və hansı sahələrə bu sərmayə qoyulur, bunu da hər kəs bilir. Bundan sonra bizə hansı peşələr lazım olacaq? Biz bunu da bilirik. Ona görə bizim təhsilimizin əsas istiqamətləri ölkəmizin sənaye və iqtisadi inkişafı ilə tam bağlı olmalıdır. Bir daha demək istəyirəm ki, siz bu işləri gərək aidiyyəti qurumlarla düzgün təhlil edib konkret təkliflər verəsiniz.

Digər vacib məsələ. Hesab edirəm, vaxt gəlib çatıb ki, biz bu məsələ ilə daha fəal məşğul olaq. Bu da Dördüncü Sənaye İnqilabının mövcudluğu, dünyada gedən rəqəmsallaşma tendensiyaları ilə bağlıdır. Rəqəmsallaşma, müasir texnologiyaların geniş yayılması və tətbiq edilməsi bəzi peşələri lazımsız edir. Artıq bu peşələrin siyahısı var. Bu peşələr artıq aradan qalxır və olmayacaq. Ona görə buna da daim fikir verməlisiniz. O peşələr ki, beş ildən sonra olmayacaq, bu peşələr üzrə mütəxəssislərin hazırlanmasına ehtiyac yoxdur. Amma bununla paralel olaraq, yeni peşələr ortaya çıxacaq, hansılar ki, bu gün yoxdur. Lakin hansı peşələrin olacağı ehtimal edilir, bu peşələr üzrə bizdə mütəxəssislər hazırlanmalıdır. Eyni zamanda, bəzi peşələrin aradan qaldırılması bizim üçün başqa bir problem yarada bilər. Çünki Azərbaycan demoqrafik baxımdan inkişaf edən ölkədir, bizim əhalimiz artır. Peşələrin aradan qaldırılması nəticəsində işsizlik arta bilər. Aradan qalxacaq peşələr o qədər də böyük peşəkarlıq və ixtisaslaşma tələb etməyən peşələrdir. Amma yeni yaradılacaq peşələr böyük bilik, savad və müasir texnologiyalar tələb edəcək. Odur ki, bütün bunları biz indi düzgün planlaşdırmasaq, böyük problemlərlə üzləşəcəyik.

Biz imkan verə bilmərik ki, Azərbaycanda işsizlik sürətlə artsın, baxmayaraq ki, pandemiya şəraitində bütün ölkələrdə işsizlik artır. Biz elə etməliyik ki, Azərbaycanda vətəndaşlar işlə təmin edilsinlər. Ona görə xüsusi əhəmiyyət daşıyan bu məsələyə Təhsil Nazirliyi aidiyyəti qurumlarla birlikdə mütləq böyük diqqət yetirməlidir, konkret təkliflər hazırlayıb təqdim etməlidir və cəmiyyətdə bu məsələ ilə bağlı maarifləndirmə aparılmalıdır. Müxtəlif tədbirlər, diskussiyalar, müzakirələr keçirilməlidir, vətəndaşlara bu haqda məlumat verilməlidir ki, onlar özlərini və yaxud da, öz övladlarını yeni dövrə uyğun hazırlayıb onlara düzgün tövsiyələr versinlər.

Peşə təhsili xüsusi əhəmiyyət daşıyan məsələdir, xüsusilə indiki şəraitdə. Bu gün Azərbaycanda yaradılan yeni peşə məktəbləri əlbəttə ki, sovet vaxtında mövcud olan peşə məktəblərindən böyük dərəcədə fərqlənir. Sovet vaxtında daha çox orta məktəbdə böyük nəticələr əldə edə bilməyən uşaqlar 8-ci sinifdən peşə məktəblərinə üz tuturdular və bu, adi bir praktika idi. Bu gün isə peşə məktəbləri çox böyük hörmətə layiq məktəblər olmalıdır. Son illərdə bəzi xarici tərəfdaşlarla Azərbaycanda bir neçə peşə məktəbi açılıbdır və bu peşə məktəblərinə orta məktəbdə yaxşı oxuyan uşaqlar da üz tuturlar. Bunu həvəsləndirmək vacibdir, çünki bizə peşəkar kadrlar lazımdır.

Bu gün ölkəmiz elə sürətlə inkişaf edir ki, kadr hazırlığı ölkəmizin sənaye, iqtisadi inkişafına uyğun inkişaf edə bilmir. Bunun nəticəsində bizim son illər ərzində yaradılmış bir çox müasir müəssisələrdə xarici mütəxəssislər bütün rəhbər orqanlarda təmsil olunurlar. Mən buna normal baxıram, burada problem görmürəm. Bu, bütün dünyada belədir və peşəkar kadrların miqrasiyası təbii prosesdir. Amma mən çox istərdim ki, bizim kadrlarımız da yetişsin və həm Azərbaycanda, həm də başqa ölkələrdə azərbaycanlı kadrlar yüksək vəzifələrdə işləsinlər. Ona görə peşə məktəblərinin bu sahədə çox böyük əhəmiyyəti var. Əlbəttə ki, burada da, ilk növbədə, ümumi inkişaf meyilləri nəzərə alınmalıdır, hansı peşələr bizə nə vaxt lazım olacaq. Misal üçün, bu gün ölkəmizdə kənd təsərrüfatının inkişafının sürəti çox yüksəkdir və bilirəm ki, bu sahəyə maraq artır. Ona görə bu sahə üzrə peşə məktəbləri olmalıdır. Turizm, menecment sahələrinin, texniki peşələrin müasir standartlara cavab verməsi üçün addımlar atılmalıdır. Odur ki, peşə məktəblərinin gələcək inkişafı daim diqqət mərkəzində olmalıdır.

Bir neçə ölkədən ilkin təkliflər də irəli sürüldü. Artıq bizim təcrübəmiz var. Biz bunu adətən bu formada edirik ki, misal üçün, Azərbaycan tərəfi bütün texniki məsələləri və maliyyə məsələlərini öz üzərinə götürür. Xarici tərəfdaş isə sadəcə olaraq, tədris proqramlarını, texnologiyaları və müasir standartları ölkəmizə idxal edir.

Əlbəttə ki, gənclərin tərbiyə edilməsi ilə əlaqədar Təhsil Nazirliyinin çox böyük funksiyaları vardır. Gənclərin tərbiyə olunması, əlbəttə, ilk növbədə, ailələrdə baş verir. Mən çox şadam ki, Azərbaycan cəmiyyəti əsrlərboyu ailə dəyərlərini qoruyub saxlaya bilib. Ailədə verilən tərbiyə xalqımızın gələcəyini də təmin edəcəkdir. Ancaq bununla paralel olaraq, bizim həm orta, həm də ali məktəblərdə tərbiyə işinə yüksək, böyük diqqət verilməlidir. Bizim gənclərimiz milli ruhda, vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunmalı, Vətənə bağlı olmalıdırlar, Vətəni sevməlidirlər. Xüsusilə, bu gün hər bir vətənpərvər Azərbaycan vətəndaşı öz Vətəni ilə fəxr edə bilər. Azərbaycan bu gün istənilən sahədə böyük uğurlar əldə edib.

Gənclərin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Çünki sirr deyil ki, bu gün bəzi hallarda bəzi xarici dairələr gənclərimizin beyinlərini zəhərləmək, onlara xalqımıza yad olan dəyərləri aşılamaq istəyirlər. Buna qətiyyən yol vermək olmaz. Azərbaycan gənci Azərbaycan dəyərləri, ənənəvi dəyər-

lər əsasında tərbiyə almalıdır, Vətənə bağlı olmalıdır, Azərbaycan dəyərlərini hər şeydən üstün tutmalıdır, öz tarixini, ədəbiyyatını, ana dilini mükəmməl bilməlidir, fəxr etməlidir ki, Azərbaycan vətəndaşıdır. Ona görə bu məsələyə çox böyük diqqət verilməlidir. Mən gənclərimizin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunması ilə əlaqədar gedən prosesləri müsbət qiymətləndirirəm. Mən görürəm ki, yeni, müasir nəsil yetişir. Müstəqillik dövründə doğulmuş və ya formalaşmış nəsil yetişir. Müasir, vətənpərvər və mənəvi cəhətdən sağlam yeni nəsil ölkəmizin gələcəyini müəyyən edəcək. Ölkəmizin müstəqilliyi, firavanlığı onlardan asılı olacaq. Onlar milli maraqları bizim qədər, heç nəyə baxmadan müdafiə etməlidir. Heç bir təzyiqə, hədə-qorxuya, əsassız ittihamlara baxmayaraq, Vətən məhəbbəti və milli dəyərlər onlar üçün hər şeydən üstün olmalıdır. Amma buna nail olmaq üçün onlar milli ruhda tərbiyə almalıdırlar. Əgər qloballaşma adı ilə bizə yad olan və faktiki olaraq manqurtlaşma, eyniləşmə siyasəti idxal ediləcəksə, onda bizim gənclərimiz gələcəkdə ölkəmizin maraqlarını qoruya bilməyəcəklər. Bu, təkcə Təhsil Nazirliyinin vəzifəsi deyil, bu prinsiplər, ilk növbədə, ailələrdə, məktəbdə, uşaq bağçasında, ali məktəbdə, orduda və cəmiyyətdə üstünlük təşkil etməlidir.

Mən bir daha demək istəyirəm ki, sizə bu gün böyük etimad göstərilir. Siz öz işinizlə bu etimadı doğrultmalısınız. Sizi təbrik edirəm və uğurlar arzulayıram.

Nazir Emin Əmrullayev dedi:

- Möhtərəm cənab Prezident. Mən, ilk növbədə, Sizə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Həqiqətən də bu, böyük etimaddır. Eyni zamanda, böyük məsuliyyətdir. Qeyd etdiyiniz kimi, Sizin rəhbərliyinizlə son dövrdə təhsil sahəsində həqiqətən də, müsbət dəyişikliklər baş verməkdədir. Bu dəyişikliklər istər şagirdlərin nailiyyətlərində, istərsə də bizim beynəlxalq reytinqlərdə əksini tapıb. Ən sevindirici hal ondan ibarətdir ki, bir çox dəyişənlər, yəni bir çox indikatorlar Təhsil Nazirliyi və yaxud da Azərbaycan hökuməti tərəfindən deyil, nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar və yaxud beynəlxalq olimpiadalarda şagirdlərimizin nailiyyətləri əsasında müşahidə edilir.

Siz də qeyd etdiyiniz kimi, təhsil sahəsi hazırda bir çox uğurlar əldə etmişdir. Siz bu uğurların bir qismini sadaladınız. O cümlədən də mən qeyd etmək istəyərdim ki, bu vektorun, bu müsbət istiqamətin davamlılığını təmin etmək qarşıda duran ən vacib məqsədlərimizdəndir. Eyni zamanda, Siz dövlət proqramını qeyd etdiniz. Mən fürsətdən istifadə edib, bir vətəndaş kimi, istərdim, ilk növbədə, Sizə minnətdarlığımı bildirim. Çünki bu proqram həm mənim, həm də minlərlə Azərbaycan gəncinin həyatını dəyişən bir proqramdır. Sizin bu təşəbbüsünüz həqiqi mənada bir çox insanın həyatını yaxşıya doğru dəyişmişdir. Çünki Siz də qeyd etdiniz ki, bu proqram xaricə oxumağa gedəndə vətəndaşdan hər hansı öhdəlik tələb etmirdi. Bu, daha çox mənəvi öhdəlik idi, nəinki maddi və ya hansısa hüquqi. Düşünürəm ki, hazırda proqram məzunlarının demək olar ki, böyük əksəriyyəti Azərbaycandadır və həmin investisiyanı geri qaytarmaq vaxtıdır. Yaxud, belə deyək, bunu davamlı olaraq etmək hər bir proqram məzununun mənəvi borcudur.

Sadaladığınız istiqamətlər üzrə müvafiq işlərin görülməsi təbii ki, qarşıda duran məsələdir. Təhsilin keyfiyyətinin artırılması və hər bir Azərbaycan vətəndaşının keyfiyyətli təhsillə əhatə edilməsi, o cümlədən də dövlət vəsaitinin, təhsilə ayrılan investisiyanın səmərəli istifadə olunması, düşünürəm ki, təhsildə qısa zamanda uğurların davamını gətirməyə imkan verəcək.

Sizə bir daha dərin minnətdarlığımı bildirirəm və qarşıya qoyulan vəzifələrin həlli üçün əlimdən gələni edəcəyimə söz verirəm. Sizə minnətdaram, təşəkkür edirəm.

Prezident İlham Əliyev: Sağ olun, sizə uğurlar arzulayıram.

Türkiyənin Milli Müdafiə nazirinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev avqustun 13-də ölkəmizdə səfərdə olan Türkiyə Respublikasının Milli Müdafiə naziri Hulusi Akarı, Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargah rəisi, ordu generalı Yaşar Güleri, Türkiyə Respublikasının Quru Qoşunları komandanı, ordu generalı Ümit Dündarı, Türkiyə Respublikasının Hərbi Hava Qüvvələri komandanı, ordu generalı Hasan Küçükakyüzü, Türkiyə Respublikasının Hərbi Dəniz Qüvvələri komandanı, donanma admiralı Adnan Özbalı və hərbi nümayəndə heyətinin digər üzvlərini qəbul edib.

Görüşdə Türkiyə Respublikasının Azərbaycan Respublikasındakı səfiri Erkan Özoral da iştirak edib.

Qonaqları salamlayan Prezident İlham Əliyev dedi:

- Hörmətli cənab nazir, hörmətli qonaqlar.

Mən sizi Azərbaycanda səmimiyyətlə salamlayıram, Azərbaycana xoş gəlmisiniz. Bu gün Türkiyə-Azərbaycan birgə hərbi təlimlərinin son günüdür. Hərbi təlimlərin birinci mərhələsi başa çatır. Bu, çox əlamətdar hadisədir, bizim birliyimizi, qardaşlığımızı bir daha göstərir. Bir neçə gün ərzində ölkəmizin müxtəlif şəhərlərində təlimlər keçirilir. Həm hərbi əməkdaşlıq baxımından bu təlimlərin çox böyük önəmi var, eyni zamanda, insanlar arasındakı əlaqələrin, xalqlar arasındakı qardaşlığın gücləndirilməsi üçün təlimlərin çox böyük əhəmiyyəti və faydası var. Bu, bir ənənədir. Bildiyiniz

kimi, hər il həm Azərbaycanda, həm də Türkiyədə 10-dan çox birgə təlimlər keçirilir. Ona görə bu təlimlərin keçirilməsi adi haldır. Burada hansısa bir fövqəladə hal axtarmaq lüzumsuzdur. Biz də müşahidə edirik ki, bu təlimlər bəzi ölkələrdə narahatlıq doğurur. Ancaq buna heç bir əsas yoxdur. Bu, Türkiyə-Azərbaycan birliyinin, qardaşlığının növbəti təzahürüdür.

Bizim bütün sahələrdə olduğu kimi, hərbi və hərbi-texniki sahədə də işbirliyimiz, əməkdaşlığımız sürətlə inkişaf edir. Sirr deyil ki, Türkiyənin hazırda çox güclü hərbi sənaye potensialı vardır və biz də bu potensialdan faydalanırıq. Biz çox sevinirik ki, Türkiyə bu gün ən müasir silahlar, hərbi texnika istehsal edir. Biz əlbəttə ki, bu günə qədər olduğu kimi, bundan sonra da bu imkanlardan faydalanmaq istəyirik. Əminəm ki, yaxın zamanlarda Türkiyə bütün başqa sahələrdə olduğu kimi, hərbi-texniki əməkdaşlıq sahəsində də bizim üçün bir nömrəli tərəfdaş olacaqdır. Bildiyiniz kimi, həm siyasi, həm iqtisadi, həm də başqa sahələrdə bizim əlaqələrimiz bütün ölkələr üçün örnəkdir. Siz bilirsiniz, mən dəfələrlə demişəm ki, bu gün dünyada Türkiyə və Azərbaycan qədər bir-birinə yaxın və bağlı olan ölkələr yoxdur. Bu, həqiqətdir. Bu, həm tarixi və etnik köklərə əsaslanan həqiqətdir, eyni zamanda, biz - iki qardaş ölkə öz siyasətimizlə bu birliyi daha da möhkəmləndirdik.

Bir ay bundan öncə Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycana qarşı növbəti hərbi hücumu nəticəsində hərbçilərin və mülki şəxsin həlak olması bir daha göstərir ki, Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzkar siyasəti davam edir. Bizi ilk və birmənalı şəkildə dəstəkləyən ölkə Türkiyə olmuşdur. Əziz qardaşım, hörmətli Cümhurbaşqanı Rəcəb Tayyib Ərdoğan, hörmətli cənab nazir, siz, Xarici İşlər naziri, digər vəzifəli şəxslər bir neçə dəfə çox kəskin və ciddi açıqlamalar vermisiniz ki, Türkiyə hər zaman Azərbaycanın yanındadır və hər zaman Azərbaycanla bir yerdə olacaqdır. Bu, bizi daha da ruhlandırır və yenə də bizim bir-birimizə nə qədər yaxın olduğumuzu göstərir.

Bu təlimlərin uğurla keçməsi, əlbəttə, hesab edirəm ki, çox önəmli hadisədir. Bu təlimlər gələcəkdə də davam edəcək. Hesab edirəm ki, bu təlimlərin intensivliyi bundan sonra daha da artacaq, təbii ki, buna ehtiyac var. Əminəm, bizim qardaşlarımız - Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin şəxsi heyəti bu günlər ərzində Azərbaycanda olarkən özləri də gördülər ki, onlar burada öz Vətənindədirlər. Əminəm ki, onlar Türkiyəyə döndükdən sonra da o xatirələri öz qəlblərində saxlayacaqlar. Bir daha xoş gəlmisiniz.

* * *

Türkiyənin Milli Müdafiə naziri Hulusi Akar dedi:

- Hörmətli cənab Prezidentim, sağ olun, çox təşəkkür edirəm.

Vaxt ayırıb bizi qəbul etdiyiniz üçün Sizə bir daha ehtiramımızı və təşəkkürümüzü bildirirəm. Eyni zamanda, cənab Prezidentimizin Zati-alinizə salamlarını və xoş arzularını çatdırmaq istəyirəm.

Bizim də, cənab Prezidentimizin də Sizi ailəlikcə tezliklə Türkiyədə gözlədiyimizi bildirmək istəyirəm. Həqiqətən biz bir millət, iki dövlətik və bunu ən kiçik fərdə qədər hər kəs bilir. Xüsusilə, Türkiyədə 83 milyonluq xalqımızın nəbzi Azərbaycan ilə döyünür.

Tovuzdakı son hücumu ilk gündən etibarən cənab Prezidentimiz başda olmaqla bütün 83 milyonluq xalqımız nifrətlə qınayır. Bu təxribatların böyük hücum və beynəlxalq hüquqa zidd olduğunu, Xocalı qətliamından, Dağlıq Qarabağın işğalından etibarən cinayətkar hərəkətlərin davamı olduğunu görürük. Buna qarşı bizim mövqeyimizi bilirsiniz. Azərbaycan bizim qardaşımızdır, bir ananın iki ayrı övladıyıq. Burada biz özümüzü həqiqətən Vətənimizdə hiss edirik.

Bütün bunlar sadəcə sözdə qalmamalı, əməldə də həyata keçirilməlidir. Türkiyə Silahlı Qüvvələri ilə Azərbaycan Silahlı Qüvvələri arasında əməkdaşlıq bu gün deyil, hər zaman mövcud olub. 1991-ci ildə Azərbaycanın müstəqilliyini ilk tanıyan ölkə olaraq Türkiyə Cümhuriyyəti ilə münasibətlər inkişaf etdirilərkən ordularımız arasındakı əlaqələr də, məlum olduğu kimi, inkişaf etməyə başladı. Belə ki, bizim hərbi çərçivə müqavilələrimiz, hərbi təhsil sahəsində əməkdaşlığa dair razılaşmalarımız, müdafiə sənayesi sahəsində əməkdaşlığımız var. Bütövlükdə bunların məntiqi nəticəsi olaraq, 2010-cu ildə imzalanan strateji əməkdaşlıq sazişimiz var. Beləliklə, bu müqavilələr çərçivəsində bizim buraya gəlməyimiz, getməyimiz, birlikdə olmağımız, yeməyimiz-içməyimiz, təlimlərdə bərabər olmağımız son dərəcə təbii bir fəaliyyətdir. Biz ölkələrimizin suverenliyi, müstəqilliyi və təhlükəsizliyi üçün lazım olan nə varsa bu günə qədər etdik və bundan sonra da etməyə davam edəcəyik.

Təbii ki, bu təlimlər çox önəmlidir. Təlimlər nəzəriyyənin əmələ çevrildiyi laboratoriya kimidir. Bu gün də bunun nümunəsini gördük. Böyük bir sevgi, böyük bir şövq, yüksək əhval-ruhiyyə gördük. Hamının gözləri yanırdı, birliklə yanaşı, bir işi bacarmağın sevincini yaşayırdılar.

Beləliklə, biz əməkdaşlığımızın davamını, bu təlimlərin bu gün başa çatmasını deyil, sadəcə bir mərhələsini gördük. Hərbi təlimlər, hərbi təhsil davamlı prosesdir. Buna görə də bu istiqamətdə fəaliyyətlər davam edir.

Bu səbəbdən cənab Prezidentimiz başda olmaqla Türkiyə Cümhuriyyəti dövləti və bizim 83 milyonluq xalqımız buradakı fəaliyyətləri həqiqətən böyük sevgi və şövq ilə yaxından izləyir. Atatürkün də dediyi kimi, Azərbaycanın sevinci sevincimiz, kədəri kədərimizdir. Həqiqətən bu, bir millət olmağımızın təbii nəticəsidir.

Burada Baş Qərargah rəisimiz, Quru Qoşunları, Hərbi Hava Qüvvələri komandanlarımızla birlikdə həqiqətən bunu çox mühüm tapşırıq, mühüm iş olaraq görürük.

Buradakı dostlarımıza da dedik, Azərbaycan tək deyil. Bunu hər kəs bilsin. Biz bərabərik, birik, bir millətik. Biz sülhün, sabitliyin tərəfdarıyıq. Təkcə ölkələrimizin təhlükəsizliyi, əmin-amanlığı mənasında deyil, bütün Qafqazın, bütün bölgənin sülh və əmin-amanlıq içərisində olmasının tərəfdarıyıq. Digər tərəfdən, haqqımızın, hüququmuzun, mənafelərimizin də tapdalanmasına imkan verməyəcəyimizi, bunların qorunması üçün lazım olan nə varsa edəcəyimizi hamının bilməsini istəyirik.

Bizi qəbul etdiyiniz üçün bir daha təşəkkür edirik. Sağ olun, var olun.

Prezident İlham Əliyev: Çox sağ olun. Çox təşəkkür edirəm. Xahiş edirəm ki, mənim də səmimi salamlarımı əziz qardaşım Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğana çatdırasınız.

Özbəkistanın Azərbaycanda yeni təyin olunmuş səfirinin etimadnaməsinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev avqustun 18-də Özbəkistan Respublikasının ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Bahrom Aşrafxanovun etimadnaməsini qəbul edib.

Səfir etimadnaməsini Prezident İlham Əliyevə təqdim etdi.

Sonra Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev səfirlə söhbət etdi.

Prezident İlham Əliyev ölkələrimiz arasındakı ikitərəfli əlaqələrin və əməkdaşlığın səviyyəsindən məmnunluğunu ifadə etdi. Ölkələrimiz arasında fəal siyasi dialoqun aparıldığını vurğulayan Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın Özbəkistanla beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası çərçivəsində yaxından əməkdaşlıq etdiyini bildirdi. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirziyoyevin 2019-cu ilin oktyabrında Bakıda keçirilmiş Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının sammitində iştirakının əməkdaşlığımızın inkişafına mühüm töhfə verdiyini qeyd etdi. Prezident İlham Əliyev bu səfər çərçivəsində Özbəkistan dövlətinin başçısı ilə iqtisadiyyat, ticarət, nəqliyyat-logistika, kənd təsərrüfatı, o cümlədən pambıqçılıq və digər sahələrdə də əməkdaşlığa dair səmərəli müzakirələrin aparıldığını vurğuladı.

Koronavirus pandemiyası ilə əlaqədar Özbəkistana nəzərdə tutulmuş səfərinin təxirə salındığını qeyd edən Prezident İlham Əliyev epidemioloji vəziyyət imkan verən kimi qardaş Özbəkistana səfər edəcəyini bildirdi.

Prezident İlham Əliyev bu il iyulun 12-də Azərbaycan-Ermənistan sərhədinin Tovuz rayonu istiqamətində Ermənistanın Azərbaycana qarşı növbəti təcavüzü ilə əlaqədar İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası çərçivəsində müvafiq bəyanatların qəbul edilməsinə üzv dövlət olaraq Özbəkistanın verdiyi dəstəyə görə təşəkkürünü bildirdi.

Dövlətimizin başçısı digər sahələrlə bərabər, nəqliyyat-logistika sahəsində ölkələrimiz arasında əməkdaşlıqda yaxşı nəticələrin əldə olunduğunu qeyd etdi.

Ölkələrimiz arasında əməkdaşlığın xalqlarımızın qardaşlıq əlaqələrinə əsaslandığını qeyd edən Prezident İlham Əliyev Özbəkistanla münasibətlərin bütün sahələrdə inkişafı üçün yaxşı perspektivlərin olduğunu vurğuladı.

Səfir Bahrom Aşrafxanov Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirziyoyevin ən səmimi salamlarını və xoş arzularını Prezident İlham Əliyevə çatdırdı. Keçən ilin oktyabrında Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının Bakıda keçirilmiş sammitində Özbəkistan Prezidentinin iştirakının və bu çərçivədə dövlət başçıları səviyyəsində görüşlərin ikitərəfli əlaqələrimizin inkişafına mühüm təkan verdiyini qeyd etdi.

Səfir, eyni zamanda, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanın bütün sahələrdə böyük uğur qazandığını və digər ölkələr üçün örnək olduğunu vurğulayaraq, Özbəkistanın Azərbaycanın qabaqcıl təcrübəsindən bəhrələndiyini, "ASAN xidmət" nümunəsində ölkəsində Dövlət Xidmətləri üzrə Agentliyin yaradıldığını bildirdi.

Ölkələrimiz arasında yaxşı münasibətlərin olduğunu qeyd edən səfir Özbəkistanın Azərbaycanla ticari-iqtisadi əlaqələrin inkişafına böyük önəm verdiyini və Azərbaycanın bu sahədə MDB məkanında Özbəkistan üçün strateji tərəfdaş olduğunu dedi. Eyni zamanda, səfir kənd təsərrüfatı, xüsusilə də fındıqçılıq və narçılıq sahələrində Azərbaycanın təcrübəsinin Özbəkistan üçün maraqlı olduğunu bildirdi.

Səfir koronavirus pandemiyası ilə bağlı karantin tədbirlərinin yaxın vaxtlarda sona çatacağına və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Özbəkistana səfər edəcəyinə ümidvar olduğunu ifadə etdi. Bu səfərin əməkdaşlığımızın genişlənməsi və dərinləşməsinə yeni bir təkan verəcəyinə əminliyini bildirdi. Səfir Özbəkistanın Azərbaycanla nəqliyyat-logistika sahəsində əməkdaşlığa, Xəzər dənizi vasitəsilə Azərbaycanı və Mərkəzi Asiya ölkələrini birləşdirən nəqliyyat dəhlizinə və Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihəsinə böyük əhəmiyyət verdiyini diqqətə çatdırdı.

Bahrom Aşrafxanov Özbəkistanın Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həllini daim dəstəklədiyini vurğuladı.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə göstərdiyi birmənalı dəstəyinə görə Özbəkistana təşəkkürünü bildirdi.

Dövlətimizin başçısı Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirziyoyevin salamlarına görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını və ən xoş arzularını Özbəkistanın Prezidentinə çatdırmağı xahiş etdi.

Rusiyanın Müdafiə nazirinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev avqustun 25-də Rusiya Federasiyasının Müdafiə naziri Sergey Şoyqunun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul edib.

Qonaqları salamlayan Prezident İlham Əliyev dedi:

-Hörmətli cənab nazir, sizi yenidən Azərbaycanda görməyimə şadam. Mən sizinlə əvvəlki görüşümüzü xatırlayıram. Təqribən bir il bundan əvvəl siz bizim ölkəmizə gəlmişdiniz. O vaxt Bakıda MDB Müdafiə Nazirləri Şurasının iclası keçirilirdi. Bu gün Bakıda Ordu Oyunlarının bir hissəsi olan "Dəniz Kuboku" yarışı açılır. Bildiyiniz kimi, Azərbaycan ənənəvi olaraq Ordu Oyunlarında iştirak edir və ənənəvi olaraq "Dəniz Kuboku" yarışlarına ev sahibliyi edir. Düşünürəm ki, bu yarışlar bundan sonra da həmin yarışlarda iştirak edən bütün ölkələr arasında əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsinə xidmət edəcəkdir.

Ordu Oyunlarının təşəbbüskarı Rusiyadır və əsas yarışlar da Rusiya ərazisində keçirilir. Bizim tankçılar tank biatlonunda iştirak edirlər. Bu, görüşmək və hərbi sahədə əməkdaşlığımızın perspektivi ilə bağlı məsələlər barədə fikir mübadiləsi aparmaq üçün yaxşı imkandır. Bu məsələlər bizim dövlətlərarası münasibətlərimizin çox geniş gündəliyinin tərkib hissəsidir.

Lap yaxın günlərdə Rusiya Prezidenti Vladimir Vladimiroviç Putin ilə telefon söhbətimiz olub. Söhbət zamanı biz regional təhlükəsizliklə, regional problemlərlə bağlı məsələləri müzakirə etdik. Sabah Azərbaycanın Xarici İşlər nazirinin Rusiya Federasiyasına rəsmi səfəri başlanır. Əminəm ki, xarici siyasət idarələrinin rəhbərləri arasında aparılacaq müzakirələr faydalı olacaq. Onlar münasibətlərimizdə yaranmış dinamikanı, habelə əlaqələrimizin inkişaf perspektivlərini müzakirə edəcəklər. Bir sözlə, dialoq gedir və şadam ki, siz yenə bizə gəlmisiniz. Azərbaycanda vaxtınızın xoş keçməsini arzu edirəm.

Rusiyanın Müdafiə naziri Sergey Şouqu dedi:

-Sağ olun, hörmətli cənab Prezident. Mənim üçün Azərbaycana səfər həmişə fikir mübadiləsi aparmaq və regional təhlükəsizlik məsələlərini, həmçinin bizim hərbi və hərbi-texniki əməkdaşlığımızla bağlı məsələləri müzakirə etmək üçün yaxşı fürsətdir. Burada prezidentlərə məruzə etməli, müzakirə olunmalı məsələlər var. Bütün dünyanı bürümüş pandemiya təəssüf ki, bizim əməkdaşlıq planlarımıza da təsir göstərir. Lakin mən əminəm ki, bu gün mənim həmkarım, Azərbaycanın Müdafiə naziri ilə pandemiya ucbatından gerçəkləşdirə bilmədiyimiz məsələlərin əvəzini necə çıxmağı və bu gün mövcud olan qrafikə və rejimə necə daxil olmağı müzakirə edəcəyik.

Dünən Azərbaycan heyəti start götürdü. Biz onu müşahidə edirdik. Heyət heç də pis start götürmədi. Mən tank biatlonunu nəzərdə tuturam. Azərbaycan komandası qalan yarışlarda da kifayət qədər yaxşı çıxış edir. Mən bu komandaya uğurlar arzu edirəm. Əlbəttə, bu tədbirlər və keçirilən sərgi dünyada geniş işıqlandırılır. Onu da qeyd etməmək olmaz ki, bizim bu sərgidə göstərdiklərimiz bu gün üçün ən müasir silahlardır. Bu gün biz mənim həmkarımla bunu da müzakirə edəcəyik. Ümidvaram ki, əldən çıxmış fürsətləri orada bərpa etmək imkanı olacaq. Digər tərəfdən bizi sevindirməyə bilməz ki, Azərbaycan və onun komandası ənənəvi olaraq Xəzərdə keçirilən yarışlara ev sahibliyi edir. Bu yarışlar həmişə yüksək səviyyədə keçirilir. Ona görə ki, burada ənənəvi qonaqpərvərlik və bu yarışların təşkili, əlbəttə, ən yüksək səviyyədədir. Əvvəllər bu yarışlar on ölkədə keçirilirdi, lakin təəssüf ki, pandemiya səbəbindən ölkələrin sayı beşə enib. Xoşbəxtlikdən, Azərbaycan bu beşlikdə qalıb. Sağ olun ki, bizimlə görüşməyə vaxt və imkan tapmısınız.

Yaponiyanın ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfirinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev sentyabrın 2-də Yaponiyanın ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Cuniçi Vadanın etimadnaməsini qəbul edib.

Səfir etimadnaməsini Prezident İlham Əliyevə təqdim etdi.

Sonra Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev səfirlə söhbət etdi.

Səfir Cuniçi Vada: Cənab Prezident, mənim Azərbaycan Respublikasına fövqəladə və səlahiyyətli səfir təyin olunmağımla bağlı etimadnamə məktubunu və sələfimin məktubunu Sizə təqdim etməkdən şərəf hissi duyuram. Həmçinin icazə verin, əlahəzrət Yaponiya İmperatorunun xoş arzularını da Sizə çatdırım. O, COVID-19 infeksiyası nəticəsində ölkənizin üzləşdiyi istənilən çətinliklərə görə dərin təəssüf hissini bildirir və səmimi qəlbdən ümid edir ki, iki ölkə arasında dostluq münasibətləri gələcəkdə daha da yüksək səviyyəyə qalxacaqdır. Təşəkkür edirəm.

Prezident İlham Əliyev: Təşəkkür edirəm. Sizi görməyə çox şadam. Mənim də ən xoş arzularımı əlahəzrət İmperatora çatdırmağınızı sizdən xahiş edirəm. Mən

sizə ölkəmizdə yaxşı vaxt keçirməyi arzu edirəm. Əminəm ki, siz çox məşğul olacaqsınız, çünki Yaponiya və Azərbaycan arasında münasibətlər çox uğurla inkişaf edir. Əməkdaşlığımızın çox geniş gündəliyi var. Əvvəla, bizim siyasi dialoqumuz çox fəaldır. Biz iqtisadi sahədə çox yaxşı nəticələr görürük. Çox şadıq ki, yapon şirkətləri Azərbaycanda iş qurmaqda maraqlıdırlar. Onlar yaxşı investorlardır. Onlar Azərbaycanın neft və qaz sektoruna çoxlu vəsait yatırıblar.

Ümidvaram ki, iqtisadiyyatımızın digər sektorlarına da maraq olacaqdır. Xüsusilə biznes mühiti ilə bağlı vəziyyətin yaxşılaşdırılmasını nəzərə alaraq Azərbaycan əcnəbi şirkətlər üçün cəlbedici olmağa davam edir. Biz, həmçinin müxtəlif layihələrə maliyyə dəstəyi göstərdiyinizə görə sizə minnətdarıq. Yapon banklarının və maliyyə institutlarının maliyyə dəstəyi ilə biz enerji infrastrukturumuzun iki mühüm layihəsini icra etdik - iki elektrik stansiyası, sınaq stansiyaları, "Şimal-1" və "Şimal-2". Ümumi gücü 800 meqavata yaxındır. Əlbəttə ki, bu, bizim enerji təhlükəsizliyimizə böyük töhfədir.

Beləliklə, biz yapon şirkətlərinin burada çalışdığına şadıq və həmçinin müxtəlif sosial layihələrə göstərdiyiniz könüllü dəstəyinizə görə sizə təşəkkürümüzü bildirmək istəyirik. Bu layihələr təhsil, infrastruktur, müxtəlif kəndlərdə su təchizatı ilə bağlıdır. Biz bu dostluq jestini çox yüksək qiymətləndiririk və buna görə mən bir daha sizin hökumətinizə öz təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Ümid edirəm ki, üzümüzə gələn illərdə biz bu sıx əməkdaşlığı gücləndirəcəyik. Mən sizə ölkəmizdə vəzifənizin icrası ilə bağlı uğurlar arzulayıram.

Səfir Cuniçi Vada: Çox sağ olun, cənab Prezident. Demək olar ki, 30 il ərzində hər iki ölkə arasında qarşılıqlı anlaşma və dostluğun dərinləşməsinə görə minnətdaram. Bizi narahat edən heç bir siyasi məsələ yoxdur. Biz biznes və iqtisadi əməkdaşlıq sahəsində çoxlu layihə və proqramların icrasına nail olmuşuq. Hər iki xalqın nümayəndələri arasında mübadilə çox sürətlə artmışdır. Biz çox şadıq. Mən əməkdaşlıq sektorlarının daha da inkişaf etdirilməsi və genişləndirilməsi üçün əlimdən gələni edəcəyəm, Siz qeyd etdiyiniz kimi, təkcə neft və qaz sahəsində yox. Məsələn, vurğulamaq istərdim ki, informasiya texnologiyaları cəmiyyətin transformasiyasıdır və ya ekologiya, iqlim dəyişikliyinə aid müxtəlif məsələlər, əlbəttə ki, kənd təsərrüfatı, turizm və bir çox digər sahələr. Beləliklə, mən əlimdən gələni edəcəyəm.

Yunanıstanın ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfirinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev sentyabrın 2-də Yunanıstanın ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Nikolaos Piperiqkosun etimadnaməsini qəbul edib.

Səfir etimadnaməsini Prezident İlham Əliyevə təqdim etdi.

Sonra Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev səfirlə söhbət etdi.

Səfir Nikolaos Piperiqkos: Zati-aliləri, fürsətdən istifadə edərək şəxsən Prezidentimin ən xoş arzularını və qarşılıqlı maraq kəsb edən bütün sahələrdə əməkdaşlığımızı genişləndirməklə bağlı Yunanıstanın güclü istəklərini Sizə çatdırıram.

Prezident İlham Əliyev: Təşəkkür edirəm, cənab səfir. Xahiş edirəm mənim də salamlarımı ölkənizin Prezidentinə çatdırın. Bildiyimə görə, siz artıq iki həftədən çoxdur ki, ölkəmizdəsiniz. Lakin Azərbaycan dilini artıq müəyyən qədər öyrənmisiniz. Ona görə də bizim dilimizdə müraciətinizə görə minnətdaram. Ümidvaram ki, şəhərimizlə tanış olmaq üçün vaxtınız olub. Ümid edirəm ki, Azərbaycandakı fəaliyyətiniz ərzində ölkəmizi səyahət etmək imkanınız olacaq. Azərbaycanla Yunanıstanın iqlimi çox oxşardır. Düşünürəm ki, iqlimlə bağlı vəziyyət sizə tanış gələcək. Beləliklə, siz özünüzü Azərbaycanda rahat hiss edəcəksiniz. Mən, həmçinin ümid edirəm ki, Azərbaycandakı fəaliyyətiniz ərzində biz əməkdaşlıq sahələri aşkar edəcəyik ki, bu da bizə diqqəti praktiki məsələlər üzərində cəmləşdirməyə imkan verəcək. Açığını desək, düşünürəm ki, son bir neçə il aramızda çox aşağı səviyyədə əməkdaşlıq illəri olub. Əvvəlki vaxtlarda bizim daha fəal təmaslarımız olub. Bildiyiniz kimi, mən sizin ölkənizə rəsmi səfər etmişəm, Yunanıstanın iki prezidenti Azərbaycanda rəsmi səfərdə olub, Baş Nazir səfərdə olub. Lakin Yunanıstanın əvvəlki hökuməti hakimiyyətə gələndən sonra bu təmaslar dayanıb və bu, Yunanıstan hökumətinin təşəbbüsü olub. Beləliklə, hazırda bizim faktiki olaraq aktiv təmaslarımız, nümayəndə heyətlərinin mübadiləsi yoxdur. Bizim gələcəkdə əməkdaşlığımızı necə planlaşdırmaq barədə düşünməyə ehtiyacımız var.

Cənab səfir, mən sizinlə açıq danışacağam. Sözsüz ki, diplomatların özlərinə məxsus ünsiyyət üslubu olur. Mən diplomatlar hazırlayan institutda təhsil almışam. Ona görə də mən diplomatik dilin nə olduğunu bilirəm. Lakin zənnimcə, yaxşı olar ki, harada olduğumuz, nə istədiyimiz və necə irəli getməyimizlə bağlı aydın anlayışa sahib olmaq üçün bir-birimizin mövqelərimizi bilək.

Düşünürəm ki, əməkdaşlığımıza mənfi təsir göstərən bir neçə məsələ olub. Onlardan biri Yunanıstanın qaz şirkəti "DESFA" ilə əlaqədardır. Deyə bilərəm ki, bizim enerji şirkətimiz SOCAR Yunanıstan hökumətinin müraciəti əsasında "DESFA"nı almaq üçün tenderə qoşuldu. SOCAR-ın tender prosedurunda iştirak etmə-

sini Yunanıstanın sabiq Baş Naziri cənab Samaras şəxsən məndən xahiş etdi. Açıq tender proseduru nəticəsində SOCAR ən yaxşı təklifi etdi və "DESFA"ya sahib olmaq hüququnu qazandı. Bu, bizim Cənub Qaz Dəhlizinin tikintisi ilə bağlı planlarımız baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu, təxminən 6 il bundan əvvəl olub. Həmin vaxt əlbəttə ki, biz Azərbaycanla Avropa arasında bağlantı inşa etməyi, sadəcə olaraq, planlaşdırırdıq və düşündük ki, əgər Azərbaycan Yunanıstanı qazla təchiz edəcəksə, bu qazı paylaşdıran şirkətə sahib olmaq da yaxşı olar. İstənilən halda biz qiymətin 10 faizini təşkil edən 40 milyon avro məbləğində avans ödənişi etdik və 4 il ərzində - 2014-cü ildən 2018-ci ilədək həmin vəsait Yunanıstan hökumətinin ixtiyarında olub. Lakin əfsuslar olsun ki, Yunanıstanın əvvəlki hökuməti SOCAR-ın bu hüququ itirməsi üçün hər şeyi etdi. Mən təkrar etmək istərdim ki, bu legitim hüququ biz ilkin olaraq Yunanıstanın Baş Nazirinin təklifi əsasında, açıq və rəqabətli tender proseduru zamanı əldə etdik. Lakin siyasi səbəblərdən, Yunanıstanın əvvəlki hökumətinin Azərbaycana olan mənfi münasibəti səbəbindən bu legitim hüquqdan məhrum olduq. Sözsüz ki, bu, bizim artıq aşağı səviyyədə olan əlaqələrimizə ciddi təsir etdi. Lakin ondan sonra, açığını desək, biz qərara gəldik ki, əgər Yunanıstan hökuməti bizə belə münasibət göstərirsə, biz də necə cavab verəcəyimiz barədə düşünməliyik. Bizim cavabımız faktiki olaraq heç nə etməmək idi. Biz heç bir demarş etmədik. Biz heç bir diplomatik addım atmadıq. Biz, sadəcə olaraq, dedik yaxşı, əgər onlar bizi istəmirlərsə, əgər başqa şirkətlərin "DESFA"nın səhmdarları olmasına üstünlük verirlərsə, bu, onların hüququdur, biz bununla bağlı heç nə edə bilmərik. Lakin sizə deyə bilərəm ki, mən bu məsələni bir neçə dəfə Brüsseldə Avropa İttifaqının iki sabiq lideri ilə - cənab Barrozu və cənab Tuskla qaldırdım. Mən bu məsələni qaldırdım, çünki bu, 4 il davam etdi. Mən dedim ki, baxın, biz etimaddan danışırıq, biz Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında Avropa İttifaqının fəal şəkildə təbliğ etdiyi yeni saziş barədə danışırıq. Biz etimadı necə gücləndirə bilərik, əgər bizim şirkətimiz tenderdə qalib gələrək Avropa İttifaqına üzv ölkənin, Yunanıstanın şirkətini satın alır, sonra Yunanıstan hökuməti addımlar atır. Bu addım sizin parlamentdə yeni qanunun qəbulu sayəsində atıldı. Bu da həmin məsələni mümkünsüz etdi və sonra Avropa Komissiyası da 4 il ərzində bu sövdələşməni təsdiq etmədi. Mən dedim, bizə "yox" deyin, bizə "sizi istəmirik" deyin. Lakin bizi 4 il müddətində bu vəziyyətdə saxlamaq tərəfdaşlıq əlaməti deyil.

Beləliklə, bu, çox məyusedici məsələ idi və əlbəttə ki, düşünürəm, bizim əlaqələrimizə ciddi təsir etdi. Lakin yenə də deyirəm, bu, Azərbaycanın təşəbbüsü deyildi. Azərbaycan hər zaman əlaqələrin inkişafını dəstəkləyib. Yeri gəlmişkən, siz sözsüz ki, bilirsiniz, TAP Azərbaycan qazının nəqli üçün yeganə variant deyildi. Azərbaycan qazının Türkiyə ərazisinə çatandan sonra nəql olunması üçün bir neçə variant var idi. Fərqli istiqamətdə ola bilərdi. Lakin TAP-ın seçilməsi həm də investorlar, xarici neft şirkətləri və Azərbaycan tərəfindən verilmiş qərar idi. Başqa sözlə, biz öz tərəfimizdən Yunanıstana müsbət jest etdik. Lakin əvvəlki hökumət hakimiyyətə gələndən sonra, mən bunu xüsusilə vurğulamaq istəyirəm, çünki keçmiş Siriza hökuməti hakimiyyətə gəlməmişdən əvvəl bizim əvvəlki Yunanıstan hökumətləri ilə çox yaxşı münasibətlərimiz olub.

Mənim sizinlə qaldırmaq istədiyim, sizin bunu digər mənbələrdən deyil, məndən eşitməyinizi istədiyim ikinci məsələ Ermənistan, Yunanıstan və Kipr arasında hərbi əməkdaşlıqla bağlı narahatlığımızdır. Bildiyiniz kimi, Ermənistan bizim ərazilərimizi işğal etmiş ölkədir. Xocalıda soyqırımı aktı törədib, bir milyon azərbaycanlını evlərindən didərgin salıb, tarixi, mədəni, dini abidələrimizi dağıdıb, işğal edilmiş ərazilərdə etnik təmizləmə siyasəti həyata keçirib, beynəlxalq hüququ pozur, BMT Təhlükəsizlik Şurasının və başqa təşkilatların qətnamələrinə əməl etmir. Yeri gəlmişkən, iki il əvvəl Avropa İttifaqı və Azərbaycan "Tərəfdaşlıq prioritetləri" adlı sənədi paraflayıblar. Orada Avropa İttifaqı Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü, suverenliyini və beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərinin toxunulmazlığını dəstəkləyir.

Başqa sözlə, Ermənistan aqressiv davranır. Dövlət sərhədində son gərginliklər Ermənistanın təxribatıdır, terror aktı törətmək üçün sonuncu cəhd zamanı təmas xəttini keçmək istəyərkən erməni zabiti saxlanılıb və o, artıq etiraf edib ki, onun qrupu bizim hərbçilərimizə və mülki şəxslərə hücum etmək məqsədi güdüb. Bir sözlə, Ermənistan Azərbaycanın düşmənidir və bu, onların qərarı olub. Sözsüz ki, Ermənistanın istənilən ölkə ilə sıx hərbi əməkdaşlığı narahatlıq doğurur. Siz yəqin ki, sərhəddə Ermənistanın təxribatından dərhal sonra Rusiyadan Ermənistana intensiv silah təchizatına bizim reaksiyamızdan xəbərdarsınız. Aktiv toqquşmalar iyulun 16-da dayandırıldı və iyulun 17-dən başlayaraq dünənə qədər, - dünən sonuncu uçuş idi, - Rusiyadan Ermənistana Xəzəryanı dövlətlərin hava məkanı vasitəsilə çoxsaylı yük reysləri həyata keçirilib. Bunu, sadəcə, sizə demirəm. Biz bu məsələni rusiyalı tərəfdaşlarımızla da qaldırmışıq ki, Ermənistanla hərbi əməkdaşlıq bizi narahat edən məsələdir. Çünki bu, Azərbaycan üçün mühüm təhdid törədir, çünki bu silahlardan istifadə edərək onlar bizim hərbçilərimizi, mülki şəxsləri öldürürlər.

Əməkdaşlığın bu üçtərəfli formatı bizi narahat edir. Əlbəttə ki, hər bir ölkə nəyi doğru düşünürsə, onu da edir. Buna görə biz bunu bloklamaq və ya istənilən şəkildə qarşısını almaq mövqeyində deyilik. Lakin hesab edirəm ki, bunun bizi narahat edən məsələ olduğunu

məndən eşitməyiniz yaxşıdır və bunun niyə görə baş verdiyini mən izah etdim. Ermənistanın torpaqlarını işğal edən Azərbaycan deyil, Ermənistan Azərbaycanın ərazisini işğal edib. Bu da bütün beynəlxalq təşkilatların sənədlərində öz əksini tapıb.

Toxunmaq istədiyim sonuncu məsələ Türkiyə və Yunanıstan arasında Şərqi Aralıq dənizi regionunda bu yaxınlarda baş verən gərginlikdir. Sizə deyə bilərəm və bu sirr deyil ki, Türkiyə təkcə bizim dost və tərəfdaşımız yox, bizim üçün qardaş ölkədir. Biz heç bir tərəddüd etmədən Türkiyəni dəstəkləyirik və bütün hallarda dəstəkləyəcəyik. Biz eyni dəstəyi türk qardaşlarımızdan da görürük. Onlar Azərbaycanı bütün məsələlərdə dəstəkləyirlər və biz onları bütün məsələlərdə dəstəkləyirik, o cümlədən Şərqi Aralıq dənizində kəşfiyyat məsələsi ilə bağlı. Mən istəyirəm ki, siz bizim mövqeyimizi biləsiniz. Bu mövqe mənim göstərişimlə artıq Azərbaycan hökuməti tərəfindən rəsmi açıqlanmışdır. Sizə bir daha deyə bilərəm ki, Türkiyə bizim üçün təkcə dost yox, qardaş ölkədir və türklər bizim qardaşlarımızdır. Beləliklə, bütün məsələlərdə biz onların yanında olacağıq.

Toxunulası bir müsbət məsələ tapmaq istəyirəm, amma əfsuslar olsun ki, tapa bilmirəm. Ola bilsin, biz ümid edirik ki, Yunanıstanın nisbətən bu yaxınlarda iqtidara gəlmiş yeni hökuməti əvvəlki hökumətin Azərbaycana qarşı siyasətini yenidən nəzərdən keçirəcək və biz təmasları bərpa edə, müsbət dinamika yaradan məsələləri müzakirə edə bilərik. Lakin əlbəttə ki, bu, Yunanıstan hökumətinin siyasəti və mövqeyindən asılı olacaq. Bununla çıxışımı bitirirəm və sizə nəyin doğru olduğunu düşündüyünüzü söyləməyə imkan verirəm.

Səfir Nikolaos Piperiqkos: Zati-aliləri, Yunanıstan-Azərbaycan münasibətlərinin vəziyyəti ilə bağlı qeydləriniz üçün Sizə təşəkkürümü bildirirəm. Sizin dediklərinizi çox diqqətlə dinlədim və dediklərinizi hökumətimizə çatdıracağam. Lakin ötən il hökumət dəyişdi. Hökumətimizin bütün sektorlarla bağlı məşğul olası çoxlu məsələləri var. Bu hökumətin əhəmiyyətli dərəcədə əhatəsi var. Hesab edirəm ki, Yunanıstanla Azərbaycanı birləşdirən daha çox şeylər var. Məsələn, beynəlxalq hüquqa hörmət. Çünki yaxşı məlumdur, Yunanıstan beynəlxalq hüququ uzun müddətdir ki, qətiyyətlə dəstəkləyir.

Əlbəttə ki, bir neçə il bundan əvvəl əməkdaşlığımız yaxşı inkişaf etmişdir. Lakin yeni hökumət sizinlə əlaqə yaratmaq üçün daha yaxşı yolları tapmaq məqsədilə zəruri olanı edəcəkdir. Həmçinin qeyd etmək istəyirəm ki, bizim fikrimizcə, sizin ölkəniz və bizim ölkəmiz üçtərəfli və ikitərəfli əməkdaşlıq aparan çox maraqlı ölkələrdir. Sizdə bu təcrübə zəngindir, sizdə hətta üçtərəfli diplomatiyanın nümunəsi var. Bizim də bir çox önəmli ölkələrlə, xüsusilə Şərqi Aralıq dənizi regionunda çox uğurlu üçtərəfli diplomatiyamız var. Biz həmişə beynəlxalq hüquqa tamamilə riayət edərək Azərbaycanla münasibətlərimizə zərər vurmamağa diqqət yetiririk və tərəfinizdən bunun Sizin üçün mümkün olduğu qədər qarşılığını görmək istərdik. Lakin düşünürəm ki, yeni hökumətimizə Sizin hökumətinizlə münasibətlərimizi yaxşılaşdırmağa imkan tapmaq üçün vaxt verildiyini nəzərə alaraq əməkdaşlığımızın gələcəyi daha yaxşı ola bilər. Hazırda bu qədər söyləyə bilərəm.

Prezident İlham Əliyev: Təşəkkür edirəm.

İran İslam Respublikasının ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfirinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev sentyabrın 7-də İran İslam Respublikasının ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Seyid Abbas Musəvinin etimadnaməsini qəbul edib.

Etimadnaməsini Prezident İlham Əliyevə təqdim edən səfir Seyid Abbas Musəvi dedi:

- Cənab Prezident, İran İslam Respublikasının fövqəladə və səlahiyyətli səfiri kimi etimadnaməmi və sələfimin geri çağırılma məktubunu Zati-alinizə təqdim etmək mənim üçün şərəfdir. Eləcə də icazə verin İran İslam Respublikasının Prezidenti doktor Həsən Ruhaninin ən səmimi salamlarını Sizə çatdırım. Təşəkkür edirəm.

Prezident İlham Əliyev: Hörmətli cənab səfir, mən sizi Azərbaycanda səmimiyyətlə salamlayıram, ölkəmizə xoş gəlmisiniz. Xahiş edirəm, ilk növbədə, mənim səmimi salamlarımı dostum və qardaşım Prezident cənab Ruhaniyə çatdırasınız.

Sizə fəaliyyətinizdə uğurlar arzulayıram. Əminəm ki, siz öz fəaliyyətinizlə iki ölkə arasındakı əlaqələrə dəyərli töhfə verəcəksiniz və bundan sonra da əlaqələrimiz uğurla inkişaf edəcək.

Bildiyiniz kimi, son bir neçə il ərzində Prezident Ruhani ilə bizim 10-dan çox görüşümüz olubdur. Bu görüşlər əsnasında müzakirə olunan bir çox məsələlər və qəbul edilmiş qərarlar ölkələrimizi bir-birinə daha da yaxınlaşdırmışdır. Bir çox sənədlər imzalandı. Bu sənədlər demək olar ki, bütün sahələri əhatə edir. Biz həmişə beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində bir-birimizin mövqeyini dəstəkləyirik. BMT, Qoşulmama Hərəkatı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (ECO) – bu təşkilatlar çərçivəsində həmişə həmrəylik göstəririk.

Təxminən iki ay bundan əvvəl Ermənistanın Azərbaycana qarşı törətdiyi növbəti hərbi təcavüzü ilə əlaqədar Qoşulmama Hərəkatı və İslam Əməkdaşlıq

Təşkilatı Azərbaycanın mövqeyini və haqq işini dəstəkləyən, Ermənistanın addımlarını pisləyən qətnamələr qəbul etmiş və açıqlamalar vermişdir. İran İslam Respublikası bu iki təşkilatın fəal üzvü kimi bu mövqeyə qoşularaq növbəti dəfə Azərbaycana öz dəstəyini göstərmişdir. Buna görə mən sizə minnətdaram.

Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü davam edir. Bu təcavüz nəticəsində torpaqlarımızın təxminən 20 faizi işğal altına düşüb. Azərbaycan vətəndaşlarının qaçqın-köçkün vəziyyətinə düşməsi məhz bu işğalın nəticəsidir. Bizə - azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə siyasəti aparılıb, Xocalı soyqırımı törədilib. Bizim tarixi-dini abidələrimiz Ermənistan tərəfindən dağıdılıb. Dini abidələrimiz təhqir edilib. İşğal edilmiş ərazilərdə məscidlərimiz ermənilər tərəfindən dağıdılıb və bəzi məscidlərdə hətta onlar heyvan saxlayırlar. Bu çirkin əməlləri əks etdirən bir çox video və foto sənədlər, sübutlar vardır. Onları internetdə tapmaq olar. Bu, təkcə bizə qarşı yox, bütün müsəlman dünyasına qarşı edilən cinayətdir.

Bildiyiniz kimi, Azərbaycan İslam həmrəyliyinin möhkəmləndirilməsi işinə öz töhfəsini verir və böyük səylər göstərir. Azərbaycan İslam aləminin birləşməsi və bəzi ölkələr arasında mövcud olan problemlərin həlli istiqamətində hər zaman öz əlavə səylərini göstərməyə hazırdır.

Onu da bildirməliyəm ki, bizim ölkələrimiz, eyni zamanda, xarici siyasət istiqamətində üçtərəfli əməkdaşlıq formatlarında da fəal iştirak edir. Artıq neçə ildir ki, Azərbaycan-İran-Türkiyə və Azərbaycan-İran-Rusiya üçtərəfli əməkdaşlıq formatı mövcuddur və bu format çox səmərəlidir.

Qonşu ölkələr arasındakı əlaqələr və bu əlaqələrin inkişafı bölgədə sabitliyin, sülhün təminatçısıdır. Xəzər dənizinin hüquqi statusunun, nəhayət, öz həllini tapması bütün Xəzəryanı ölkələrin niyyətini göstərir, bizim siyasətimizi göstərir və bu ölkələr arasındakı dostluğu göstərir.

İkitərəfli münasibətlərimizə gəldikdə, bir daha demək istəyirəm ki, bizim münasibətlərimiz sürətlə inkişaf edir və yüksək səviyyəyə qalxıbdır. Prezident cənab Ruhani ilə iyulun sonunda mənim telefon danışığım olubdur. Bir çox önəmli məsələlər müzakirə olundu və razılığa gəldik ki, bizim müvafiq hökumət üzvləri bir-biri ilə bu pandemiya dövründə videokonfranslar formatında görüşlər keçirsinlər və artıq bir çox görüşlər keçirildi. Bunun çox böyük önəmi var. Çünki biz istəmirik ki, vaxt itirək. Çünki pandemiya təbii ki, işimizə müdaxilə etmişdir.

Əminəm ki, gələcək illərdə bu gün reallaşmaqda olan önəmli nəqliyyat və enerji layihələri daha da geniş miqyas alacaq. Bildiyiniz kimi, Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizi təkcə bizim ölkələrimizi yox, bütün Avrasiya məkanını birləşdirə bilər. Həm İran, həm Azərbaycan bu dəhlizin fəaliyyətə başlaması və gələcək inkişafı işində çox böyük səylər göstərir. Bütün başqa sahələrdə - sərmayə qoyuluşu, elektroenergetika sahələrində və digər sahələrdə yaxşı nəticələr var. O cümlədən hərbi-texniki sahədə də əlaqələrimiz artıq böyük tarixə malikdir və yeni razılaşmalar əldə edilib. Əminəm ki, bu sahədə də bizim əməkdaşlığımız bundan sonra da uğurla inkişaf edəcək. Bir daha xoş gəlmisiniz, sizi bir daha salamlayıram.

Səfir Seyid Abbas Musəvi: Məni bu gün qəbul etdiyinizə görə çox təşəkkür edirəm.

İkitərəfli münasibətlər haqqında Siz geniş danışdınız və mən bu barədə əlavə bir söz deməyə lüzum görmürəm. Mən cənab doktor Ruhaninin səmimi salamlarını Sizə çatdırıram. Eləcə də bizim Kabinet üzvlərinin, xüsusilə də Xarici İşlər nazirimizin salamlarını çatdırıram.

Mən Sizi əmin edirəm ki, İran İslam Respublikasının bütün rəhbər şəxslərinin iradəsi və istəyi ikitərəfli münasibətləri daha da inkişaf etdirmək və möhkəmləndirməkdir. Allaha şükürlər olsun ki, Sizin müdrikliyiniz sayəsində, eləcə də İran İslam Respublikasının rəhbərlərinin müdrikliyi sayəsində iki ölkə arasında münasibətlər gündən-günə inkişaf etməkdədir.

İran İslam Respublikasının xarici siyasətində qonşu ölkələrlə, xüsusilə də Azərbaycan Respublikası ilə münasibətlər önəmli rola malikdir. Bizimlə qonşu olan 15 ölkə var. Bu ölkələr arasında biz Azərbaycanla xüsusi münasibətlərə malikik. Mənim missiyam bu iki dost, qardaş və müsəlman ölkələr arasında münasibətləri daha da möhkəmləndirməkdir. Mən ölkələrimizin münasibətlərinin genişləndirilməsində hər hansı bir maneə görmürəm. Sizin, eləcə də Kabinet üzvlərinin dəstəyi ilə bu münasibətlər gündən-günə inkişaf etdiriləcək.

İran İslam Respublikasının xalqı və dövləti Sizin mart ayında İrana səfərinizi səbirsizliklə gözləyirdi. Lakin təəssüflər olsun ki, pandemiyaya görə bu səfər baş tutmadı. İran xalqı və İran dövləti hələ də bu səfəri səbirsizliklə gözləyir və mən yenidən bu dəvəti Sizə çatdırıram.

Bizim qonşuluq, dostluq münasibətlərimiz xüsusi münasibətlərdir və heç bir üçüncü qüvvə bu münasibətlərə xələl gətirə bilməz. İran İslam Respublikası Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş əraziləri məsələsində, Dağlıq Qarabağ münaqişəsində Azərbaycanın ədalətli və haqq mövqeyini dəstəkləyir. Biz hesab edirik ki, bu münaqişə beynəlxalq qanunlar, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü və suverenliyi çərçivəsində həll olunmalıdır.

Siz də qeyd etdiyiniz kimi, bizim üçtərəfli və dördtərəfli regional əməkdaşlığımız bundan sonra da davam edəcək. Regional və beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində bizim ortaq mövqelərimiz var və bir-birimizin mövqelərini dəstəkləməyə davam edəcəyik. Mən

əminəm ki, Sizin müdrikliyiniz sayəsində hazırda yüksək səviyyədə olan münasibətlərimiz bundan sonra da inkişaf edəcəkdir. İnşallah, tezliklə Sizin və cənab Prezident Həsən Ruhaninin iştirakı ilə keçiriləcək videokonfransda biz münasibətlərimizin daha da inkişaf etdirilməsinin şahidi olacağıq.

İsveç Krallığının ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfirinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev sentyabrın 24-də İsveç Krallığının ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Kristian Kamillin etimadnaməsini qəbul edib.

Etimadnaməsini Prezident İlham Əliyevə təqdim edən səfir Kristian Kamill dedi:

-Cənab Prezident, əlahəzrət İsveç Kralı tərəfindən imzalanmış və məni Azərbaycan Respublikasında fövqəladə və səlahiyyətli səfir kimi təyin edən etimadnaməni və sələfimin geri çağırılması məktubunu Sizə təqdim etməkdən şərəf hissi duyuram. Cənab Prezident, icazə verin, əlahəzrətin Sizə və Azərbaycan xalqına səmimi və ən xoş arzularını çatdırım.

Sonra səfirlə söhbət edən Prezident İlham Əliyev dedi:

-Xahiş edirəm mənim də ən xoş arzularımı əlahəzrətə çatdırın. Sizi Azərbaycanda salamlamaqdan çox məmnunam. Sizə ölkəmizdə yaxşı vaxt keçirməyi arzulayıram. Ümidvaram ki, sizin Azərbaycandakı fəaliyyətiniz zamanı ölkələrimiz arasında münasibətlərin inkişafı uğurla davam edəcək. Tezliklə ölkəmizə səfərə gələcək sizin Xarici İşlər nazirinizi qəbul etməyi və əməkdaşlığımızla bağlı geniş məsələləri, habelə Avropa İttifaqı ilə gələcək əməkdaşlığımızı müzakirə etməyi səbirsizliklə gözləyirik. Bildiyiniz kimi, İsveç Avropa İttifaqı ilə regionumuz arasında daha geniş əməkdaşlıqla bağlı həmişə fəal olub. Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında indi çox yüksək səviyyəli tərəfdaşlıq mövcuddur və bu tərəfdaşlıq bir çox sahələri əhatə edir. Ümidvaram ki, yeni sazişlə bağlı danışıqlar uğurla davam edəcək. Əlbəttə ki, pandemiya ilə əlaqədar vəziyyət bizim planlarımıza müdaxilə etdi. Bizdə bir neçə ay davam edən karantin rejimi tətbiq olundu. Buna görə bizim heç bir fəal, fiziki təmaslarımız olmadı. Lakin faktiki olaraq əməkdaşlıq davam edir. Buna görə də əminəm ki, bizdə yeni əməkdaşlıq formatı olacaq.

Bildiyiniz kimi, Azərbaycan Avropa İttifaqına üzv olan ölkələrin üçdəbiri ilə strateji tərəfdaşlıq üzrə sənədlər imzalayıb. Bu da əməkdaşlığın səviyyəsini nümayiş etdirir. İki il öncə biz tərəfdaşlığın prioritetləri üzrə sənədi də imzaladıq. Bu da bizim əməkdaşlığımızın gələcək inkişafı üçün çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Biz çox məmnunuq ki, həmin sənəddə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, suverenliyi və sərhədlərimizin toxunulmazlığı Avropa İttifaqı tərəfindən dəstəklənib. Bu, Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişənin həllinə çox haqlı və ədalətli yanaşmanın olduqca mühüm əlamətidir. İkitərəfli əlaqələrimizə gəlincə, əlbəttə ki, biz onların daha fəal olmasını görmək istəyirik. Mən əminəm ki, səfirlərin fəaliyyəti sayəsində bu imkan yaranacaq. Mən sizə ölkəmizdə xoş vaxt keçirməyi və fəal iş arzu edirəm.

Səfir Kristian Kamill: Çox sağ olun, cənab Prezident. Mən Sizi çox diqqətlə dinlədim. Mənim artıq yaxşı tanıdığım və mənə əziz ölkə olan Azərbaycanda mehriban qarşılanmağıma görə Sizə təşəkkür edirəm. İsveçin Bakıda ilk rezident səfiri olaraq ikitərəfli əlaqələrimizin daha da güclənməsinə töhfə vermək üçün əlimdən gələni əsirgəməyəcəyəm. Həqiqətən də bizim Xarici İşlər nazirinin artıq gələn həftə ölkənizə səfəri vaxtında baş tutur. Mən bunu səbirsizliklə gözləyirəm.

Cənab Prezident, mən İsveçin Avropa İttifaqının ölkənizlə daha sıx əməkdaşlığa dəstəyini qiymətləndirdiyinizə görə Sizə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Biz Şərq Tərəfdaşlığının 10-cu ildönümü münasibətilə Stokholmda Azərbaycandan böyük nümayəndə heyətini görməyə şad olduq. İndi biz bu əməkdaşlığı daha da inkişaf etdirməliyik. İsveç bu danışıqları dəstəkləmək əzmində olan ölkələrdən biri olmağa hazırdır. Mən əlbəttə ki, ölkələrimiz arasında biznes əlaqələrinin daha da yaxından qurulmasında üzərimə düşən işi görə biləcəyimə ümid edirəm.

Avropa İttifaqının Cənubi Qafqaz üzrə xüsusi nümayəndəsinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev sentyabrın 25-də Avropa İttifaqının Cənubi Qafqaz üzrə xüsusi nümayəndəsi Toivo Klaarı qəbul edib.

Avropa İttifaqının xüsusi nümayəndəsini salamlayan Prezident İlham Əliyev dedi:

-Xoş gəlmisiniz, sizi görməyə çox şadam. Bir neçə aydan sonra siz qayıtmısınız, əlbəttə ki, bu, pandemiyaya görə olmuşdur. Lakin karantin rejiminin yüngülləşdirilməsindən sonra sizin bizi ziyarət etməyiniz məni məmnun edir.

Keçən dəfə fevral ayındakı görüşümüzdən bəri regionumuzda bir çox şey dəyişib. Əfsuslar olsun ki, region daha təhlükəsiz bir məkana çevrilməyib. Təəssüf ki, vəziyyət mənfi məcraya doğru gedir. Bu da əsasən Ermənistanın Azərbaycana qarşı davamlı hərbi təxribatlarına görə baş verir. Ən təcavüzkar addım Ermənistan

tərəfindən iyulun 12-də atılmışdır. Onlar bizim hərbi mövqeləri və kəndlərimizi atəşə tutmaq üçün artilleriyadan istifadə etmişlər. Bunun nəticəsində hərbi qulluqçular arasında itkilər olmuşdur və bir mülki şəxs də öldürülmüşdür. Ermənistanla dövlət sərhədinə yaxın kəndlərdə bir çox evlər darmadağın edilmişdir. Bundan əvvəl yenə də Ermənistan və Azərbaycan arasında dövlət sərhədində Ermənistanın hərbi təxribatları müntəzəm xarakter daşıyırdı. Lakin budəfəki kimi təcavüzkar formada olmamışdır.

Bildiyiniz kimi, bir müddət əvvəl sərhəddən ordumuz çıxarılmışdır və indi Ermənistanla dövlət sərhədinin böyük bir hissəsi sərhəd xidməti tərəfindən mühafizə olunur. Bu, bizim Ermənistanla dövlət sərhədində heç bir hərbi niyyətlərimizin olmadığını göstərir. Ola bilsin ki, bu, onlara yanlış bir mesaj idi. Onlar bizə hücum edə biləcəklərini, dövlət sərhədini keçə biləcəklərini və yeni əraziləri işğal edə biləcəklərini düşündülər. Bu, Ermənistanın müdafiə nazirinin bəyanatına müvafiqdir. O, bu bəyanatı Amerika Birləşmiş Ştatlarında olarkən vermişdir və demişdir ki, Ermənistan yeni ərazilər üçün yeni müharibəyə başlayacaq. Bu, Ermənistanın təcavüzkar davranışının davam etməsini aydın nümayiş etdirir. İyulda hücumların məqsədi, dediyim kimi, əsasən Azərbaycanın yeni ərazilərini işğal etmək və sonra danışıqlar masasında daha güclü mövqeyə malik olmaq idi. İkinci səbəb Ermənistan əhalisinin diqqətini daxili problem və çətinliklərdən yayındırmaq idi. Növbəti səbəb, zənnimcə, onlar münaqişəyə üçüncü tərəfləri cəlb etmək istəyirdilər. Məğlub olduqdan dərhal sonra onlar yardım üçün Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatına müraciət etdilər.

Səbəblərdən biri də danışıqlar prosesini pozmaq idi. Bəlkə də başqa səbəblər var idi, lakin düşünürəm ki, bunlar əsas səbəblər idi. Onlar məqsədlərinə nail ola bilmədilər. Onlar yalnız bir məqsədə nail oldular, bu da danışıqların dayanmasıdır. Bütün məsuliyyət Ermənistanın üzərindədir. Onlar danışıqları aparmaq istəmədiklərini nümayiş etdirdilər. İşğal olunmuş ərazilərdə, Xankəndidə Ermənistanın baş nazirinin “Qarabağ Ermənistandır” bəyanatı faktiki olaraq Ermənistanın danışıqları tərk etməsini nümayiş etdirirdi. Çünki əks halda o, bu qəbuledilməz və yanlış bəyanatı səsləndirməkdən çəkinərdi.

Onların danışıqlar prosesini bilərəkdən pozmasının daha bir göstəricisi Dağlıq Qarabağdan olan separatçıları danışıqlar prosesinə cəlb etmək üçün ardıcıl səylər göstərməsi idi. Bu da tərəfimizdən dərhal rədd edilmişdir və Minsk qrupunun həmsədrləri tərəfindən dəstəklənməmişdir. Başqa sözlə, onlar artıq uzun illərdir ki, mövcud olan danışıqların formatını dəyişmək istəyirdilər. Bildiyiniz kimi, iyul təxribatlarından sonra, avqust ayında onlar təmas xəttinə diversiya qrupunu göndərmişdi və bu diversiya qrupunun başçısı bizim hərbi qulluqçular tərəfindən yaxalanmışdır. O, etiraf etdi və ifadə verdi ki, o və onun dəstəsi mülki əhaliyə hücum etmək, terror aktlarını törətmək və hərbi qulluqçularımıza hücum etmək üçün göndərilmişdir. Bu, onu göstərir ki, Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzkar siyasəti davam edir. Onu da göstərir ki, Ermənistan müharibəyə hazırlaşır. Bunun başqa bir göstəricisi odur ki, onlar könüllülərdən ibarət qoşun yaradıldığını elan ediblər və bəyanatlara əsasən, bu dəstələr on minlərlə adamdan ibarət olacaq. Əgər Ermənistan bəzən bəyan etdikləri kimi sülh istəyirsə, əgər onlar danışıqlar istəyirlərsə, buna nə ehtiyac var? Onların bu yalan və gülünc bəyanatlar verməsinə və praktiki addımlar atmasına nə ehtiyac var? On minlərlə insandan ibarət könüllü qoşunun bir məqsədi var - Azərbaycana hücum etmək. Onlar bu könüllü qoşunun tərkibinə yaşlı insanları və hətta qadınları daxil edirlər. Onlar işğal olunmuş ərazilərdə qondarma hərbi təlimlər təşkil edirlər ki, bu da bizə qarşı daha bir təxribatdır.

Sözsüz ki, Azərbaycanın qədim tarixi şəhəri olan Şuşada cinayətkar xunta rejiminin qondarma liderinin dırnaqarası andiçmə mərasimini təşkil etmək qərarı onların qəsdən etdiyi daha bir təxribatdır. Siz, həmçinin bilirsiniz ki, ermənilərin Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində qanunsuz məskunlaşması məsələsi Azərbaycan tərəfindən bir çox beynəlxalq təşkilatlarda artıq qaldırılıb. Bu, beynəlxalq hüquqla kobud şəkildə ziddiyyət təşkil edir. Bu, Cenevrə Konvensiyasının pozulmasıdır və bu, cinayətdir. Onlar erməniləri Livandan Şuşaya, digər işğal olunmuş ərazilərə köçürürlər. Onlar bunu nümayiş etdirirlər, televiziya vasitəsilə göstərirlər, internetdə göstərirlər. Faktiki olaraq, beynəlxalq hüquq normalarına tamamilə məhəl qoymurlar və cinayət törədirlər. Onların bu cür davranmaq imkanında olmasının səbəbi ondan ibarətdir ki, onları dayandıran yoxdur. Minsk qrupunun həmsədrləri onları dayandırmır. Minsk qrupunun bəyanatları birbaşa ünvanı olmayan bəyanatlardır. Çünki Azərbaycan heç bir təxribatçı addım atmayıb. Biz dövlət sərhədində onlara hücum etməmişik, diversiya qrupu göndərməmişik, könüllü qoşunun yaradılmasını elan etməmişik, heç bir başqa təxribat törətməmişik. Bütün təxribatlar Ermənistan tərəfindən törədilir və onlar bunu qəsdən edirlər, bunu nümayiş etdirirlər. Onlara beynəlxalq təzyiqin olmaması, - mən bunu Minsk qrupunun həmsədrləri ilə görüşlərdə dəfələrlə qaldırmışam, - çox təhlükəli addımlara gətirib çıxarır ki, bunun da gözlənilməz nəticələri ola bilər.

Bizdə başqa bir məlumat var. Kəşfiyyat mənbələrimizdə məlumat var ki, çox ciddi hərbi hazırlıqlar gedir, onların hərbi qüvvələri təmas xəttində, dövlət sərhədində cəmləşir. Biz vəziyyəti izləyirik və özümüzü müdafiə edəcəyik, Tovuzda etdiyimiz kimi, başqa bir çox hallarda etdiyimiz kimi. Əgər onlar bizə hücum

etsələr, peşman olacaqlar. Mən, sadəcə olaraq, sizin bunu bilməyinizi və bu mesajı Avropa Komissiyasına çatdırmağınızı və Avropa Komissiyasının təcavüzkarın yeni təxribatlarını dayandırmaq üçün nə edə biləcəyini görmək istəyirəm.

Avropa İttifaqının xüsusi nümayəndəsi Toivo Klaar dedi:

-Təşəkkür edirəm, cənab Prezident. Mən bir neçə aydan sonra yenidən Bakıda olmaqdan çox şadam. Siz də qeyd etdiyiniz kimi, vəziyyət dəyişib. Son aylarda narahatlıq doğuran çox hadisələr baş verib. Mənim bu gün burada olmağımın xüsusi səbəbi məhz budur. Bilirsiniz ki, ali nümayəndə sizin Xarici İşlər naziri, eləcə də Ermənistanın xarici işlər naziri ilə təmasda olub. Avropa İttifaqı Cənubi Qafqazda təhlükəsizlik, sabitlik və sülhün olmağında çox maraqlıdır. Mən öz növbəmdə vəziyyətin necə olduğunu öyrənmək üçün buradayam.

Pakistan İslam Respublikasının ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfirinin qəbulu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev sentyabrın 29-da Pakistan İslam Respublikasının ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Bilal Hayenin etimadnaməsini qəbul edib.

Səfir etimadnaməsini Prezident İlham Əliyevə təqdim etdi.

Sonra Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev səfirlə söhbət etdi.

Dövlətimizin başçısını salamlayan səfir Bilal Haye dedi:

-Zati-aliləri cənab Prezident, mən Sizə Pakistanın Prezidenti və Baş Nazirinin salamlarını çatdırıram. Qardaş Azərbaycan xalqının Pakistan xalqı üçün xüsusi yeri var. Sizin də bildiyiniz kimi, Pakistan qardaş Azərbaycan xalqını Dağlıq Qarabağ məsələsində həmişə dəstəkləmişdir. Bizim qəlbimiz Azərbaycan xalqı ilədir. Cənab Prezident, rəhbərliyimiz tərəfindən mənə Azərbaycanla iqtisadi əməkdaşlığın dərinləşməsi, müdafiə sahəsində münasibətlərin gücləndirilməsi və iki ölkə xalqlarının daha da yaxınlaşdırılması istiqamətində çalışmaq tapşırılmışdır. Sizi əmin edirəm ki, bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün əlimdən gələni edəcəyəm. Təşəkkür edirəm.

Prezident İlham Əliyev dedi:

-Xoş gəlmisiniz cənab səfir. Sizi görməyə çox şadam. Sizə ölkəmizdə yaxşı vaxt keçirməyi arzu edirəm. Əvvəla mən də sizdən ölkənizin Prezidentinə və Baş Nazirinə ən xoş salamlarımı çatdırmağınızı xahiş etmək istəyirəm. Onlarla görüşlərimi xatırlayıram. Cənab Prezidentlə bir neçə dəfə görüşmüşəm. Onunla son görüşümüzü və onun Bakıda keçirilmiş Qoşulmama Hərəkatının sammitində fəal iştirakını xatırlayıram. Davosda Dünya İqtisadi Forumunda cənab Baş Nazirlə də görüşüm xatirimdədir. Biz ölkələrimiz arasında strateji münasibətləri, qardaş münasibətlərini bir daha təsdiqlədik. Sizin də qeyd etdiyiniz kimi, Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişənin həlli ilə bağlı ölkənizin Azərbaycana davamlı dəstəyinə görə sizə minnətdarıq.

Bildiyiniz kimi, Azərbaycan bütün məsələlərdə və Kəşmir məsələsində həmişə Pakistanı dəstəkləyir. Bu qarşılıqlı dəstək bizim əməkdaşlığımızın qardaşlıq xüsusiyyətini əks etdirir. Əminəm ki, Azərbaycandakı fəaliyyətiniz zamanı ölkələrimiz arasında münasibətlər daha da güclənəcək. Sizin də qeyd etdiyiniz kimi, ikitərəfli əlaqələrdə siyasi sahədən əlavə biz iqtisadi məsələlər üzərində diqqətimizi cəmləşdirməliyik. Hesab edirəm ki, qarşılıqlı ticarəti stimullaşdırmaq və investisiyalar sahəsində daha fəal münasibətləri qurmaq üçün böyük potensial mövcuddur. Biz Azərbaycanın ərazi bütövlüyü məsələləri ilə bağlı Pakistanın qətiyyətli mövqeyinə görə minnətdarıq. Pakistan Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsinə görə Ermənistanı tanımayan ölkədir. Bu, qardaşlığın əsl nümayişidir. Bütün hallarda Pakistan həmişə bizim yanımızdadır və mən buna görə minnətdaram. Sizdən ölkənizin Xarici İşlər nazirinə mənim minnətdarlığımı çatdırmağınızı xahiş etmək istəyirəm. Bildiyiniz kimi, Pakistanın Xarici İşlər naziri bu yaxınlarda Ermənistanın ölkəmizə qarşı təxribatı ilə bağlı bəyanat vermişdir. Bu bəyanat bizim haqq işimizi tam dəstəkləyir. Sentyabrın 27-də Ermənistan Azərbaycana qarşı yeni hərbi təxribata başladı. Bu da onların işğalçı siyasətinin davamıdır. Keçən ay biz Ermənistan tərəfindən çox kəskin təcavüz aktlarını müşahidə etdik. İyul ayında baş verənlər beynəlxalq ictimaiyyətə yaxşı məlumdur və hər kəs bilir ki, Tovuz rayonunda Ermənistan-Azərbaycan dövlət sərhədində bizim kəndlərimizi və hərbi mövqelərimizi atəşə tutan Ermənistan olmuşdur. Bunun nəticəsində bir mülki şəxs öldürülmüşdür. Azərbaycan Ordusu cavab tədbiri görməli idi. Biz onlara adekvat cavab verdik. Onların müdafiə nazirinin əvvəl bəyan etdiyi kimi, yeni əraziləri işğal etmək planları uğursuzluğa düçar oldu. Azərbaycan Ordusu bir daha öz gücünü nümayiş etdirdi və erməni ordusu təxribatı dayandırmaq və etdiklərindən peşmançılıq keçirmək məcburiyyətində qaldı. Lakin əfsuslar ki, onların işğalçı və Azərbaycanofobiya siyasəti davam edir. Keçən ay, avqustun 23-də onlar ordu-

muz tərəfindən yaxalanan diversiya qrupu göndərdilər. Diversiya qrupunun başçısı yaxanlanmışdır və o, ifadələrində əsas hədəfin mülki şəxslərə hücum etmək, terror aktları törətmək və hərbi qulluqçularımıza hücum etməkdən ibarət olduğunu bildirdi. Biz onların müharibəyə hazırlaşdığını gördük. Mənim qeydlərim, bəyanatlarım, müsahibələrim və yeni təcavüzdən bir neçə gün öncə BMT Baş Assambleyasında çıxışım Ermənistanın dayandırılması barədə beynəlxalq ictimaiyyət üçün həmişə siqnal idi. Mən Ermənistanın açıq-aşkar yeni müharibəyə hazırlaşdığını və dayandırılmalı olduğunu dedim və bu, baş verdi. Sentyabrın 27-də onlar müxtəlif istiqamətlərdən bizim kəndlərimizə, hərbi mövqelərimizə hücum etməyə başladılar və bu iki gündə bizim mülki şəxslər arasında itkilərimiz olub. Əfsuslar olsun ki, mülki şəxslər arasında itkilərin sayı artmaqdadır. Bu ana kimi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən 10 mülki şəxs, o cümlədən aralarında iki uşaq olan 5 nəfərdən ibarət bir ailə öldürülüb. Mülki şəxslər arasında 20-dən çox yaralı var. Bu, bir daha erməni cinayətkar rejiminin faşist mahiyyətini nümayiş etdirir. Bu dəfə biz onlara növbəti dərs verəcəyik. Biz onlara artıq dərs vermişik və bu proses davam edəcək. Azərbaycan ordusu əks-hücum əməliyyatına başladı. İşğal altındakı bəzi ərazilər əks-hücum nəticəsinə azad edilmişdir. Azad edilmiş bu ərazilərə Azərbaycan bayrağı sancıldı. Azərbaycan Ordusunun uğurlu əks-hücum əməliyyatı davam edir. Biz öz torpağımızda döyüşürük. Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tarixi hissəsidir. Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz hissəsidir və beynəlxalq ictimaiyyət Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıyır. Ermənistanın uzun illər ərzində təcavüzü və işğalı nəinki bütün infrastrukturun dağılmasına gətirib çıxarıb, Xocalı soyqırımından başqa, onlar mədəni soyqırımı da törədiblər. Onlar mədəni soyqırımı törədiblər. Onlar bizim tarixi abidələrimizi dağıdıblar, bizim məscidlərimizi dağıdıblar. Onlar tərəfindən hələ dağıdılmayan məscidlər heyvan saxlamaq üçün istifadə edilir. Onlar bütün müsəlman dünyasını təhqir edirlər. Hansı rejimin hakimiyyətdə olmasından asılı olmayaraq onların islamofobiya və Azərbaycanofobiya siyasəti artıq Ermənistanın rəsmi ideologiyasına çevrilib. İki il bundan öncə əvvəlki hökumətin cinayətkar rejimi devrildi. Ümidlər var idi ki, yeni hökumət düşmənçiliyə son qoyacaq, nifrətə son qoyacaq. Əfsuslar olsun ki, yeni hökumət eyni yolla gedir. Paşinyanın diktator rejimi regionda sülh və təhlükəsizliyə təhdiddir. Təəssüflər olsun ki, beynəlxalq təşkilatlar Paşinyan rejiminin etdiklərinə göz yumur. Diktatorluq artıq Ermənistanda rəsmi siyasətə çevrilib. Əsas müxalifət partiyasının lideri bu yaxınlarda həbs olunub. İki sabiq prezident barəsində cinayət araşdırmaları aparılır. Həbslər olub. Jurnalistlər həbsxanada ölür. Siyasi müxalifət sıxışdırılır. Paşinyan Ermənistanın yeni diktatorudur. Lakin əfsuslar olsun ki, özünü həbsxanada əziyyət çəkən insanların müdafiəçisi kimi göstərən insan haqları təşkilatları reaksiya vermir. Bu, ikili standartların nümayişidir. Ermənistanın diktator rejimi dayandırılmalıdır və əgər beynəlxalq ictimaiyyət onları dayandırmasa, Azərbaycan onları dayandıracaq. Əgər beynəlxalq ictimaiyyət ədalətsizliyə və işğala dözürsə, əgər danışıqlara şərait yaratmaq üçün mandatı olan ölkələr öz məqsədlərinə çata bilmirlərsə, heç Ermənistan onların bəyanatlarına məhəl qoymur. Minsk qrupunun həmsədr ölkələrinin prezidentləri status-kvonun qəbuledilməz olması ilə bağlı bir neçə dəfə bəyanatlarla çıxış ediblər, Ermənistan buna məhəl qoymur və bu üç ölkəyə hörmətsizlik nümayiş etdirir. BMT Təhlükəsizlik Şurasının Ermənistan qoşunlarının bizim ərazilərimizdən tam və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edən 4 qətnaməsi var. Ermənistan demək olar ki, 30 ildir bu qətnamələrə məhəl qoymur və indi onların müdafiə naziri deyir ki, Azərbaycana qarşı, yeni ərazilər uğrunda yeni müharibə olacaq. Baş nazir deyir ki, Qarabağ Ermənistandır. O, göstərir ki, təkcə ölkə daxilində və beynəlxalq səviyyədə yalançı deyil, onun yalançı olması faktı bütün erməni xalqına yaxşı məlumdur. O, hər gün yalan danışır. Düşünürəm, o, yalan danışmaqdan dayana bilmir. Lakin Qarabağın Ermənistan olduğunu demək çirkin yalanın növbəti hissəsidir. Sonra o deyir ki, Azərbaycan Dağlıq Qarabağın marionet rejimi ilə danışıqlar aparmalıdır, bu isə danışıqların formatının dəyişməsi deməkdir. Sonra o, Livandan gələn ermənilərin işğal olunmuş ərazilərdə qanunsuz məskunlaşmasını bəyan edir. Onlar işğal olunmuş ərazilərdə hərbi təlim təşkil edirlər. Onlar Dağlıq Qarabağdakı cinayətkar rejimin saxta liderinin qondarma andiçmə mərasimini Azərbaycanın qədim şəhəri olan Şuşada təşkil edirlər. Dağlıq Qarabağın cinayətkar xuntasının qondarma parlamentini Şuşaya köçürməyi qərara alırlar və düşünürlər ki, biz buna dözəcəyik. Bu, Azərbaycan xalqının hisslərinin birbaşa təhqir olunmasıdır. Biz heç vaxt bununla razılaşmayacağıq və onlara yerlərini göstərəcəyik. Əgər beynəlxalq ictimaiyyət ağılsız diktatoru dayandıra bilmirsə, Azərbaycan onları dayandıracaq. Azərbaycan onlara yerini göstərəcək və öz ərazi bütövlüyünü bərpa edəcək.

Mən bir daha Pakistandakı qardaşlarımıza minnətdarlığımı bildirmək istərdim. Biz bu dəstəyi hiss edirik. Biz əməkdaşlığımızın bütün illəri boyunca bu dəstəyi hiss edirik. Siz də təsəvvürünüzə gətirə bilərsiniz ki, bu mühüm məqamda yanınızda kimin durması aydın görünür. Biz görürük ki, bu gün bizim yanımızda olanlar öz mövqelərini açıq şəkildə ifadə edən ölkələrdir - qardaş Türkiyə və qardaş Pakistan. Türkiyə Prezidenti, qardaşım Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi məsələsi

ilə bağlı çox qətiyyətli mövqeyini dəfələrlə ifadə edib və Ermənistanın təcavüzü zamanı o, bir neçə dəfə açıq şəkildə bəyanat verib ki, Türkiyə bizim yanımızdadır, Azərbaycan tək deyil. Mən qardaşıma, bütün türk qardaşlarımıza, Türkiyənin bütün liderlərinə minnətdaram! Türkiyənin bütün aparıcı siyasi partiyaları da Azərbaycana dəstək olaraq yekdil mövqe ifadə etdilər. Biz onlara minnətdarıq. Biz, həmçinin bu mühüm məqamda bizim yanımızda olmaqla qəti mövqe nümayiş etdirən Pakistandakı qardaşlarımıza minnətdarıq. Bu, necə deyərlər, həqiqət anıdır. Biz kimin kim olduğunu görürük, kimin bizim yanımızda möhkəm dayandığını görürük və bunu heç vaxt unutmayacağıq. Cənab səfir, bir daha Prezidentə, Baş Nazirə, Xarici İşlər nazirinə, Pakistandakı bütün qardaşlarımıza təşəkkürümü çatdırın. Bizim dostluğumuz və qardaşlığımız davam edəcək.

Səfir Bilal Haye: Cənab Prezident, icazə verin vaxt ayırdığınıza görə Sizə bir daha təşəkkürümü bildirim. Sizə məlumat vermək istəyirəm ki, bu gün Qoşulmama Hərəkatının nazirlər səviyyəsində toplantısında çıxışı zamanı Xarici İşlər nazirimiz Dağlıq Qarabağ məsələsi ilə bağlı Azərbaycanın haqq işinə Pakistanın dəstəyini bir daha ifadə edəcək. Biz bildirmək istəyirik ki, sizin mövqeyiniz ədalətli, qanunidir və bu məsələnin həlli qeyri-müəyyən müddətə təxirə salına bilməz, çünki bu, ədalətli mövqedir. Biz Qarabağ Azərbaycandır! deməkdən çox xoşbəxtik.

Prezident İlham Əliyev: Çox sağ olun.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ İLHAM ƏLİYEVİN SƏFƏRLƏRİ

Qobustan, İsmayıllı, Balakən, Şəki və Qəbələ rayonlarına səfər

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iyulun 29-da Qobustan rayonuna səfərə gəlib.

Dövlətimizin başçısı ulu öndər Heydər Əliyevin abidəsini ziyarət edərək önünə gül dəstəsi qoydu.

Qeyd edək ki, regionların inkişafı ilə əlaqədar icra olunan dövlət proqramları, həmçinin Prezident İlham Əliyevin rayonlara səfərləri zamanı əhali tərəfindən qaldırılan məsələlərə həssas münasibət Qobustan rayonunun iqtisadi, sosial və mədəni həyatına da təsirsiz ötüşməyib. Son illər ölkənin bütün regionları kimi, bu rayon da özünün əsl inkişaf dövrünü yaşayır. İqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün ardıcıl tədbirlər görülür.

İyulun 29-da Qobustanda koronaviruslu xəstələrin müalicəsi üçün nəzərdə tutulan modul tipli xəstəxananın açılışı olub.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev açılışda iştirak edib.

Dövlətimizin başçısına modul tipli xəstəxanada yaradılan şərait barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, üç korpusdan ibarət, 100 palatası və 200 çarpayı yeri olan bu xəstəxana kompleksi mərkəzləşdirilmiş Oksigen Generator Sistemi ilə, həmçinin mərkəzləşdirilmiş havalandırma sistemi ilə təchiz olunub. Burada orta ağırlıqlı simptomları olan infeksion koronavirus xəstələrinin qəbulu və müalicəsi üçün zəruri şərait yaradılıb. Ağır simptomları olan xəstələrin qəbulu üçün əlavə avadanlıqlarla təchiz edilməklə müvafiq təkmilləşdirilmə işləri görülür.

Bu korpus zərurət olmadıqda – yəni, pandemiya ilə mübarizə başa çatdıqdan sonra asanlıqla digər sahələrə köçürülə və başqa məqsədlər üçün – məsələn, hərbi hissələr, sərhəd xidməti, tədris və ya fövqəladə hallar, yataq, məişət xidməti və sair üçün istifadə edilə bilər.

Qeyd edək ki, Prezident İlham Əliyevin müvafiq tapşırıqlarına əsasən, pandemiyanın qarşısının alınması, əhalinin sağlamlığının qorunması məqsədilə həyata keçirilən önləyici kompleks tədbirlər çərçivəsində ölkə ərazisində ümumilikdə 10 modul tipli xəstəxana kompleksinin quraşdırılmasına başlanılıb. Mayın 7-də Bakıda 1 saylı Kliniki Tibbi Mərkəzdə ilk, iyunun 9-da 28 saylı Bilgəh qəsəbəsində Birləşmiş Şəhər Xəstəxanasının, 1 saylı Sumqayıt Şəhər Xəstəxanasının və Abşeron rayonunun Saray qəsəbə xəstəxanasının, iyunun 24-də 1 saylı Gəncə Şəhər Xəstəxanasının modul tipli infeksion xəstəliklər korpusları, iyulun 6-da Xətai rayonunda modul tipli hospital istifadəyə verilib. Növbəti modul tipli infeksion xəstəliklər korpusu Qobustan rayonunda quraşdırılıb. Bu komplekslər rayon mərkəzi xəstəxanalarının yaxınlığında quraşdırılaraq onlara təhkim olunur ki, bu da koronavirus xəstələrinin lazımi tibbi xidmətlərlə əhatə olunması üçün vahid idarəetməni və tibbi koordinasiyanı təmin edir.

* * *

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iyulun 29-da Bakı-Şamaxı-Muğanlı-İsmayıllı–Qəbələ avtomobil yolunun Muğanlı-İsmayıllı–Qəbələ hissəsinin yenidən qurulması layihəsi ilə tanış olub.

Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi İdarə Heyətinin sədri Saleh Məmmədov layihə üzrə görüləcək işlər barədə dövlətimizin başçısına məlumat verdi.

Bildirildi ki, respublikanın mühüm turizm bölgələrinə gedən və ilk dəfə ötən əsrin 70-ci illərində ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə salınmış bu yolun yenidən qurulması Prezident İlham Əliyevin bundan əvvəlki səfəri zamanı verdiyi tapşırığa əsasən layihələndirilib. Ümumi uzunluğu 85,6 kilometr olan bu yol yenidənqurma nəticəsində 9 kilometr qısalacaq. Yol genişləndirilərək 4 hərəkət zolağından ibarət olacaq. Ağsuçay çayı üzərində uzunluğu 634 metr olan yeni körpü tikiləcək.

Prezident İlham Əliyev yolun uzunömürlü və davamlı olması, sürüşkən ərazilərdə tikinti işlərinə xüsusi diqqət yetirilməsi ilə bağlı tapşırıqlarını verdi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iyulun 29-da İsmayıllı rayonuna səfəri zamanı xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin abidəsini ziyarət edib.

Dövlətimizin başçısı Ulu Öndərin abidəsi önünə gül dəstəsi qoyub.

Rayonda görülən abadlıq işləri, həyata keçirilən layihələr barədə Prezident İlham Əliyevə məlumat verən İsmayıllı Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Nahid Bağırov dedi:

-Cənab Prezident, cəlb etdiyimiz bir investisiya barədə Sizə məlumat vermək istərdim. İvanovka kəndində böyük karamel fabriki və un məmulatları fabriki yaradılıb. Artıq xeyir-duanızı gözləyirik.

Prezident İlham Əliyev: Kəndin içindədir?

Nahid Bağırov: Bəli, kəndin içindədir, gözəl dizaynı var. Burada 200-dən çox insan işləyir.

Prezident İlham Əliyev: Konfet istehsal edirlər?

Nahid Bağırov: İris, konfet və un məmulatları. Cənab Prezident, İvanovka kəndində taxıl üzrə məhsuldarlıq keçən illə müqayisədə 2 dəfə yarım artıb. Keçən il hər hektardan 11 sentner idi, bu il artıq 28 sentnerdir.

Prezident İlham Əliyev: Nəyin hesabına? Yeni texnologiyaların və texnikanın?

Nahid Bağırov: Yeni texnologiyaların, azotun və digər gübrələrin düzgün, vaxtında verilməsi hesabına.

Prezident İlham Əliyev: Prinsipcə orada 28 sentnerdən artıq ola bilər. Əgər orada suvarma layihələri icra olunarsa, onda məhsuldarlıq artar.

Nahid Bağırov: Qara torpaqları var.

Prezident İlham Əliyev: Ümumiyyətlə, İsmayıllının torpağı çox yaxşıdır, münbitdir. Bəs, orta məhsuldarlıq nə qədərdir?

Nahid Bağırov: Keçən il 35 sentner idi, bu il 36 sentnerə yaxın olacaq.

Prezident İlham Əliyev: Yaxşıdır. Bəs, digər işlər necədir?

Nahid Bağırov: Cənab Prezident, bundan başqa, "Coca-Cola" və "Efes" zavodları ilə danışıqlar aparırıq. Artıq gəliblər, geoloqlarımız araşdırıblar, demək olar ki, 80 faiz razılıq veriblər, pandemiya dövrünün qurtarmağını gözləyirik.

Prezident İlham Əliyev: Zavodun tikintisinə investisiya qoyacaqlar?

Nahid Bağırov: Bəli. "Coca-Cola" və "Efes" zavodları. Onlar bir qrup olduğu üçün istəyirlər ki, ikisi də bir yerdə olsun. Artıq yer də ayırmışıq.

Prezident İlham Əliyev: Çox yaxşı. Bu, yeni dayanacaqdır?

Nahid Bağırov: Bəli, cənab Prezident. Bunu ilk dəfə olaraq İsmayıllıda tətbiq etdik.

Prezident İlham Əliyev: Gözəldir.

Nahid Bağırov: Bundan şəhərimizdə üç yerdə qoymağı nəzərdə tutmuşuq. Həmçinin elektrobus da sifariş etmişik. Yeni dayanacaq səkkiz oturacaqlıdır. Bu, yerli məhsuldur, cənab Prezident.

Prezident İlham Əliyev: Bu, harada istehsal olunur?

Nahid Bağırov: Azərbaycanda, Balaxanıda, texnoparkda.

Prezident İlham Əliyev: Texnoparkda?

Nahid Bağırov: Bəli, cənab Prezident, icazə versəniz, bunun filialını İsmayıllıda açardıq. Sahibkar özü də istəyir.

Prezident İlham Əliyev: Əlbəttə, açın, həm buranı, həm də ətraf rayonları nəzərə alın. Düzdür, indi turizm yoxdur, amma karantin bitsin, hesab edirəm ki, daxili turizmlə bağlı yaxşı işlər görüləcək.

Nahid Bağırov: Artıq onunla da bağlı işlərə başlamışıq.

Prezident İlham Əliyev: Çox yaxşı.

Nahid Bağırov: Çox sağ olun, cənab Prezident.

* * *

İyulun 29-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev İsmayıllının Basqal kəndində Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin "DOST Evi" Yaradıcılıq, Sərgi və Satış Mərkəzinin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak edib.

Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi naziri Sahil Babayev dövlətimizin başçısına mərkəz barədə məlumat verdi.

Bildirildi ki, rayon əhalisinin böyük əksəriyyəti bölgə üçün ənənəvi olan kənd təsərrüfatı, eləcə də xalçaçılıq, toxuculuq, misgərlik, kəlağayı istehsalı və sair qədim sənətkarlıq növləri üzrə istehsal sahələrində çalışır. Eyni zamanda, rayonda işsiz və işaxtaranlar fəal məşğulluq proqramlarına da cəlb olunurlar.

Prezident İlham Əliyev mərkəzin təməlini qoydu.

Qeyd olundu ki, son 3 ildə İsmayıllıda 260 nəfər özünüməşğulluq proqramına cəlb edilərək proqram əsasında verilmiş mal və materiallar hesabına kiçik ailə müəssisələrini yaradıb. Bu il isə rayonda daha 126 ailənin bu proqram çərçivəsində kiçik təsərrüfatlarını yaratması üçün işlər aparılır. Tikiləcək "DOST Evi" əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsində əhəmiyyətli rol oynayacaq.

* * *

İyulun 29-da İsmayıllı rayonunda Təzəkənd-Ağbulaq-Qoşakənd avtomobil yolu yenidənqurmadan sonra istifadəyə verilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev yolun açılışında iştirak edib.

Dövlətimizin başçısına məlumat verildi ki, 3,8 milyon manat investisiya xərci hesabına tikilmiş 8 kilometrlik yol 2 min 800 nəfər əhalinin yaşadığı 3 yaşayış məntəqəsini birləşdirir. Yolboyu bütün lazımi infrastruktur qurulub. Bu yolun tikintisi həmin kəndlərdə yaşayan əhalinin mənzil başına tez və rahat çatmasına, həmçinin istehsal etdikləri kənd təsərrüfatı məhsullarının vaxtında bazarlara və digər satış məntəqələrinə çatdırılmasına əlverişli şərait yaradacaq.

Sonra dövlətimizin başçısına Quşencə-Zoğallıq avtomobil yolunun tikinti layihəsi təqdim olundu.

Bildirildi ki, üç min nəfər əhalinin yaşadığı iki yaşayış məntəqəsini birləşdirən bu yolun tikintisi məqsədilə Azərbaycan Prezidentinin 2019-cu il 25 iyun tarixli Sərəncamına əsasən, 2,9 milyon manat vəsait ayrılıb və tikinti işləri başa çatıb. Uzunluğu yeddi kilometr olan bu yol yaşayış məntəqələri arasında və rayon mərkəzinə gediş-gəlişi xeyli asanlaşdırıb.

Prezident İlham Əliyevə bütövlükdə ölkə üzrə kənd yollarının tikintisi vəziyyəti barədə də məlumat verildi.

* * *

İyulun 29-da İsmayıllıda koronaviruslu xəstələrin müalicəsi üçün nəzərdə tutulan modul tipli xəstəxananın açılışı olub.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev açılışda iştirak edib.

Dövlətimizin başçısı xəstəxanada yaradılan şəraitlə tanış oldu.

Bildirildi ki, modul tipli digər xəstəxanalarda olduğu kimi, bu səhiyyə ocağında da orta ağırlıqlı simptomları olan infeksion koronavirus xəstələrinin qəbulu və

müalicəsi üçün hər cür şərait yaradılıb. Burada ağır simptomları olan xəstələrin qəbulu üçün əlavə avadanlıqlarla təchiz edilməklə müvafiq təkmilləşdirilmə işləri görülür. Üç korpusdan ibarət, 100 palatası və 200 çarpayı yeri olan bu xəstəxana kompleksi mərkəzləşdirilmiş Oksigen Generator Sistemi, həmçinin havalandırma sistemi ilə təchiz edilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iyulun 29-da Balakən rayonunda səfərdə olub.

Dövlətimizin başçısı Balakən şəhərinin mərkəzində ümummilli lider Heydər Əliyevin adını daşıyan mədəniyyət və istirahət parkında Ulu Öndərin abidəsini ziyarət edərək önünə gül dəstəsi qoydu.

Ölkəmizin əsas turizm məkanlarından olan Balakən rayonunda 2003-cü ilə nisbətdə 2019-cu ildə məhsul buraxılışı 3,1 dəfə, sənaye 18 dəfə, kənd təsərrüfatı 1,7 dəfə, əsas kapitala yönəldilmiş vəsait 10 dəfə artıb. 2003-cü ildən bəri rayonda 20538 yeni iş yeri açılıb, cari ildə qeyri-məşğul əhali üçün ödənişli əsaslarla 350, pandemiya ilə əlaqədar əlavə 200 ictimai iş yeri yaradılıb.

* * *

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iyulun 29-da Balakən şəhər Uşaq İncəsənət Məktəbinin yeni binasının açılışında iştirak edib.

Dövlətimizin başçısına binada yaradılan şərait barədə məlumat verildi.

Qeyd olundu ki, Azərbaycan Prezidentinin 2017-ci il 5 avqust tarixli Sərəncamına əsasən tikilən Balakən Uşaq İncəsənət Məktəbi üçmərtəbəli binadan ibarətdir və 320 şagird yerlikdir. Sahəsi 3232 kvadratmetr olan məktəbdə 45 sinif otağından əlavə musiqi alətlərinin saxlanması və xoreoqrafiya zalı, heykəltaraşlıq və rəssamlıq emalatxanaları, səsyazma studiyası, kitabxana yaradılıb. Məktəbin 177 nəfərlik akt zalında tədbirlərin keçirilməsi üçün hər cür şərait var. Uşaq İncəsənət Məktəbində hazırda 288 şagird təhsil alır və 64 müəllim çalışır.

* * *

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iyulun 29-da Balakən regional "ASAN xidmət" mərkəzinin açılışında iştirak edib.

Prezident İlham Əliyev mərkəzdə yaradılan şəraitlə tanış oldu.

Prezidentin köməkçisi, Prezident Administrasiyasının hüquq-mühafizə orqanları ilə iş şöbəsinin müdiri Fuad Ələsgərov və Prezident yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin sədri Ülvi Mehdiyev Prezident İlham Əliyevə məlumat verdilər ki, bir hektara yaxın ərazidə inşa olunan dördmərtəbəli bu Mərkəz Balakən, Zaqatala, Qax rayonlarında qeydiyyatda olan 284 minə yaxın vətəndaşla yanaşı, ölkə üzrə ərazi məhdudiyyəti olmadan bütün vətəndaşlara xidmət göstərəcək.

Dövlətimizin başçısına dezinfeksiya tuneli barədə məlumat verildi.

Qeyd olundu ki, bu tunel istifadəçilərin şəxsi gigiyena qaydalarına riayət etmələri və steril şəkildə hər hansı məkana daxil olmalarını təmin edən qurğudur. Temperaturun məsafədən ölçülməsi və məlumatların yaddaşda saxlanılması xüsusiyyəti daşıyan tunelin içərisində dezinfeksiyaedici zona yerləşdirilib.

Prezident İlham Əliyev Balakən "ASAN xidmət" mərkəzini işə saldı.

Qeyd edək ki, hazırda ölkədə 19 "ASAN xidmət" mərkəzi fəaliyyət göstərir. Onlardan 5-i Bakı şəhərində, digərləri isə Sumqayıt, Gəncə, Sabirabad, Bərdə, Qəbələ, Masallı, Quba, Mingəçevir, İmişli, Şəki, Şamaxı, Kürdəmir, Tovuz və Ağcabədidədir. Balakəndə açılışı olan "ASAN xidmət" mərkəzi sayca 20-cidir. Mərkəzdə 189 əməkdaş, 50 könüllü çalışacaq. Digər mərkəzlərdə olduğu kimi, burada da vətəndaşlara 12 dövlət orqanı, həmçinin özəl şirkət və müəssisələr tərəfindən ümumilikdə 320-dən çox xidmət göstəriləcək.

Bu günədək "ASAN xidmət" mərkəzlərinə 7 milyon vətəndaşın 38,3 milyona yaxın müraciəti daxil olub. Keçirilən rəy sorğusuna əsasən vətəndaşların "ASAN xidmət"lərdən məmnunluq əmsalı 99,4 faiz təşkil edir.

Prezident İlham Əliyevə digər innovativ yeniliklər barədə də məlumat verildi. Bildirildi ki, ultrabənövşəyi hava təmizləyiciləri qapalı yerlərdə havanı ultrabənövşəyi şüalar vasitəsilə virus və bakteriyalardan təmizləmək üçün istifadə olunur. Qurğunun aşağı hissəsindən daxil olan hava mexaniki süzgəclərdən keçərək ultrabənövşəyi şüalar kamerasına daxil olur. Bu kamerada havada olan virus və bakteriyaların 99 faizi məhv edilir.

Dövlətimizin başçısına ozon generatorları barədə də məlumat verildi. Qeyd edildi ki, bu qurğudan müxtəlif zərərli mikroorqanizmləri məhv etmək, havanı və suyu dezinfeksiya etmək üçün geniş istifadə olunur. Ənənəvi kimyəvi dezinfeksiyaedici vasitələrlə müqayisədə ozon daha təsirli və ekoloji cəhətdən təmiz alternativdir. Dezinfeksiya qapıları ultrabənövşəyi şüalar sayəsində içərisindən keçən hər kəsin üzərindəki virus və bakteriyaları məhv edir. Dezinfeksiya robotu isə qapalı məkanların qısa vaxtda dezinfeksiya edilərək müxtəlif növ virus və infeksiyaların yayılmasının qarşısını alan xüsusi təchizatdır. Ultrabənövşəyi hava və səth təmizləyiciləri, həmçinin ozon generatorları ictimai binalarda, əhalinin sıx toplaşdığı məkanlarda koronavirusla mübarizə məqsədilə havanın təmizlənməsi üçün səmərəli vasitələrdir.

Diqqətə çatdırıldı ki, elektron Hökumətin İnkişafı İndeksi Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən iki ildən bir keçirilən sorğu üzrə formalaşan və ölkələrinin e-hökumət hazırlığı ilə bağlı hesabatdır. Azərbaycan reytinqdə 2018-ci ilə nisbətən öz indeksini 71 bala yüksəldərək dünya üzrə orta göstəricini 11 bal üstələyib.

Elektron hərrac sisteminin məqsədi isə hərraclarda iştirakın əlçatanlığının artırılması, hərracda iştirak

prosesinin rahatlaşdırılması və vahid hesabatlılıq üçün şərait yaratmaqdır. Sistemdən istifadə proseslərin elektronlaşdırılması və resurslara qənaət imkanı, şəffaflığın təmin edilməsi, elektron ödəniş və SMS məlumatlandırma kimi üstünlükləri əlçatan edir.

Bildirildi ki, daha bir yeni layihə "Elektron Su Təsərrüfatı" informasiya sistemidir. Bu sistem ölkə ərazisində su ehtiyatlarından istifadənin səmərəliliyinin artırılması, bu sahədə uçotun və idarəetmənin təkmilləşdirilməsi məqsədilə hazırlanan DATA əsaslı informasiya sistemidir. Sistem su ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi, inventarlaşdırılması, modelləşdirilməsi və su obyektləri ilə bağlı aktual məlumatların toplanması, həmçinin həmin məlumatların "Elektron hökumət" informasiya sistemi üzərindən aidiyyəti digər sistemlərlə inteqrasiyası məqsədilə hazırlanır.

Mərkəzlə tanışlıqdan sonra Prezident İlham Əliyev ASAN könüllüləri ilə görüşdü.

Dövlətimizin başçısı görüşdə çıxış etdi.

Prezident İlham Əliyevin çıxışı

- Bu gün Balakən rayonunun həyatında çox əlamətdar bir gündür. Balakəndə "ASAN xidmət" mərkəzi açılır. Bu münasibətlə sizi ürəkdən təbrik edirəm. Çox gözəl mərkəzdir, həm xarici görünüşü gözəldir, təbii ki, daxili tərtibatı göz oxşayır. Üç il bundan əvvəl mən Balakəndə olanda "ABAD mərkəz"in açılışında iştirak etmişəm. İndi isə mənim göstərişimlə Balakəndə tikilən "ASAN xidmət" mərkəzinin açılışını qeyd edirik. Bu, Balakənə göstərilən diqqətin növbəti əlamətidir.

Rayonun inkişafı daim diqqət mərkəzindədir. Mən müntəzəm olaraq Balakən rayonuna gəlirəm, vəziyyətlə tanış oluram, müvafiq göstərişlər verirəm ki, rayonda işlər sürətlə getsin. Son illərdə Balakən rayonunda sosial-iqtisadi sahədə yaxşı inkişaf var. Bir çox sosial obyektlər inşa edilib. Mən bütün əsas sosial obyektlərin açılışlarında şəxsən iştirak etmişəm. Mərkəzi rayon xəstəxanası, Olimpiya mərkəzi, Gənclər mərkəzi, Mədəniyyət mərkəzi, bir çox məktəblər tikilib və əsaslı şəkildə təmir edilib. Bu gün Uşaq İncəsənət Mərkəzinin açılışını qeyd etdik. Yəni, bütün bu obyektlərin tikintisi, əlbəttə ki, böyük vəsait tələb edir və biz bunu edirik.

Bu layihələr regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı xətti ilə icra olunur və hər il bu proqrama əlavələr edilir. Balakən "ASAN xidmət" mərkəzi də məhz proqrama əlavə üzrə inşa edilibdir. Əvvəlki mərhələdə burada "ASAN xidmət" mərkəzinin tikintisi nəzərdə tutulmurdu. Çünki şimal-qərb zonasında artıq bir neçə mərkəz var. Adətən birinci mərhələdə hər bir mərkəz dörd, beş, altı rayonun əhalisini əhatə edir. Bu mərkəzdə isə cəmi üç rayon əhatə olunur - Balakən, Zaqatala və Qax. Bir daha demək istəyirəm ki, bu mərkəz mənim xüsusi tapşırığım əsasında inşa edilib. Artıq balakənlilərin sərəncamına gözəl bir mərkəz verilibdir.

Mən bu mərkəzlə tanış olarkən əlavə tapşırıqlar verdim. Hesab edirəm ki, bu ərazidə mərkəzin fəaliyyətinə uyğun əlavə sahələr yaradılmalıdır, ilk növbədə, kinoteatr. Mən maraqlandım, icra başçısı dedi ki, Balakəndə kinoteatr yoxdur. Ona görə burada mütləq kinoteatr olmalıdır. Gənclərin asudə vaxtlarını səmərəli keçirmələri üçün sahə, təlim mərkəzi olmalıdır. Mən indi tapşırıq verirəm ki, bu mərkəzin yanında yeni bir mərkəz yaradılsın, bütün lazımi sahələr burada öz həllini tapsın. O ki qaldı, burada göstərilən xidmətlərə, onların sayı 320-dir. Bu gün mənə verilən məlumata görə, "ASAN xidmət" mərkəzlərində yeni xidmətlərin mövcudluğu haqqında təkliflər irəli sürülüb və gələcəkdə bu da həll olunacaqdır.

Balakən rayonunda infrastruktur layihələri ilə bağlı olan digər önəmli məsələlər də həll edilir. Qazlaşdırma demək olar ki, 100 faizə yaxındır. Yol-nəqliyyat infrastrukturu yenilənir, həm kənd yolları, eyni zamanda, Bakı-Balakən yolu faktiki olaraq yenidən qurulub. Mən bu gün Bakıdan avtomobillə gəlmişəm və yolboyu görülən işlər məni sevindirir. Bir neçə yol layihəsi qalıb ki, bizim ümumi inkişaf templərimizə uyğun gəlmir, ilk növbədə, İsmayıllı rayonu ərazisində. Orada yeni bir körpü tikiləcək və yol çəkiləcək, beləliklə, daha təhlükəsiz və rahat şərait yaradılacaq. Bu zonanın hələ icra edilməyən bir yol layihəsi qalıb. Düzdür, yol var, amma lazımi səviyyədə deyil. Bu da Şəki-Oğuz yoludur. Bu yolun yenidən qurulması ilə bağlı müvafiq göstərişlər veriləcək. Əvvəlki dövrlərdə verilmiş bütün tapşırıqlar yerinə yetirilib. Bakı, Şamaxı, Qəbələ, Şəki, Qax, Zaqatala, Balakən, ta Gürcüstan sərhədinə qədər yolun tikintisi təmin edilibdir.

Balakəndə mövcud problemlər arasında içməli su məsələsi çox ciddi problemdir. Bu məsələ ilə bağlı artıq təkliflər hazırlanıb, müvafiq göstərişlər verilib və biz tezliklə Balakən şəhərində içməli su-kanalizasiya layihəsinin icrasına başlamalıyıq. Bu günə qədər biz içməli su və suvarma problemlərinin həlli üçün daha çox artezian quyularından istifadə edirik. Balakən rayonunda 24 quyu qazılıb və 10 quyunun qazılması nəzərdə tutulur. Ancaq içməli su və kanalizasiya layihəsi mütləq icra edilməlidir və icra ediləcəkdir. Son vaxtlar elektrik enerjisinin təchizatı ilə bağlı önəmli addımlar atılıb. Bu gün "Azərişıq" Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin yeni mərkəzinin açılışı da nəzərdə tutulur. Vaxtilə Balakən rayonunda su elektrik stansiyaları tikilmişdir və elektriklə təchizat böyük dərəcədə yaxşılaşmışdır.

Bir sözlə, rayonun inkişafı üçün bütün lazımi tədbirlər görülür. Dövlət proqramları xətti ilə investisiyalar qoyulur, özəl sektor da bu işlərə fəal qoşulur. Kənd təsərrüfatı sahəsində yaxşı nəticələr var. Bildiyiniz kimi, şimal-qərb zonasında ənənəvi kənd təsərrüfatı sahəsi olan fındıqçılığın inkişafı ilə bağlı mənim təşəbbüsümlə konkret addımlar atılır. Mən fındıqçılıq üzrə xüsusi müşavirə keçirmişdim. Bir neçə il bundan əvvəl mövcud bağların sahəsi 32 min hektar idi. Biz bir neçə il ərzində

bunu 80 min hektara çatdırmışıq. Balakən rayonunda 5 min hektarda fındıq bağları mövcud idi, indi onların sahəsi 10 min hektara çatıb. Siz yaxşı bilirsiniz ki, burada yaşayan bir çox insanlar üçün əsas qazanc mənbəyi fındıqçılıqdır. Biz bu bağları salmaqla, fermerlərə kömək göstərməklə Balakən və qonşu rayonların əhalisinin maddi rifahını təmin etmiş oluruq. Bu gün Azərbaycan dünyada fındıq ixrac edən ölkələr arasında üçüncü yerdədir. Bu, çox gəlirli, perspektivli bir sahədir. Bizim iqlimimiz buna uyğundur. İsmayıllı rayonundan ta Balakənə qədər, eyni zamanda, cənub zonasında, həmçinin Xaçmazda, Qusarda fındıqçılığın çox böyük perspektivləri var. Hər bir rayonun öz ixtisaslaşması olmalıdır. Burada da ənənəvi olaraq fındıqçılıq, tütünçülük inkişaf edib. Bu gün də bu sahələrə böyük diqqət göstərilir. Əsas məsələ odur ki, insanlar daha da yaxşı yaşasınlar, öz maddi vəziyyətlərini yaxşılaşdırsınlar. O insanlar ki, hələ öz maddi vəziyyətlərini tam təmin edə bilmirlər, onların köməyinə dövlət gəlir. Bu gün Azərbaycanda 84 min ailə ünvanlı sosial yardım alır. Bu il 90 min insan üçün ictimai ödənişli iş yerləri açılır. ABAD mərkəzlərinin yaradılması, əslində, özünüməşğulluq proqramının tərkib hissəsidir. İlk ABAD-çılar məhz Balakən rayonunun sakinləridir. Onların istehsal etdikləri məhsullar indi ölkəmizin müxtəlif yerlərində satılır, ixrac edilir.

Məhz bu kompleks yanaşma imkan verir ki, ölkəmiz bu gün sürətlə inkişaf edir. İnkişafımız dayanıqlıdır və perspektivlərimiz də çox gözəldir. Çünki biz öz addımlarımızı plan üzrə və yerlərdən gələn təkliflər əsasında atırıq. Hazırda ən ciddi problem suvarma ilə bağlıdır. İki ildir ki, quraqlıq bizə çox böyük əziyyət verir. Mənim sədrliyimlə bu məsələ ilə bağlı xüsusi müşavirə keçirilib. Üç ay bundan əvvəl yaradılmış komissiya, o cümlədən su təsərrüfatının elektronlaşdırılması ilə məşğuldur və bu vacib sahəni “ASAN xidmət“ə həvalə ediblər. Bu gün təqdimat zamanı mənə məlumat verildi ki, artıq qısa müddət ərzində, - komissiya aprelin 15-də yaradılmışdır, - elektron su təsərrüfatı sistemi hazırdır. Biz buna nəyin hesabına nail olmuşuq? Məhz intellektual potensialın hesabına. “ASAN xidmət” mərkəzlərinin ən vacib amillərindən biri də innovasiyalar, intellektual məhsul, müasir təlim prosesi və gənclərin bu işlərə cəlb edilməsidir.

Təbii ki, biz “ASAN xidmət” konsepsiyasını işləyəndə, ilk növbədə, mənim əsas məqsədim o idi ki, ictimai xidmətlər sahəsində korrupsiyanı, rüşvətxorluğu, bürokratiyanı aradan qaldıraq. Yəni, elə bir institusional intellektual məhsul yaradaq ki, xoşagəlməz işlərlə məşğul olmaq istəyənlərə imkan verilməsin. Artıq biz buna nail olmuşuq. Amma bununla paralel olaraq, bu gün “ASAN xidmət” sistemi ölkəmizdə elektronlaşma, rəqəmsallaşma, intellektual məhsulların istehsalı sahəsində çox önəmli bir amildir. Təsadüfi deyil ki, bu gün bizim üçün ən vacib məsələlərdən biri olan içməli su və suvarma ilə bağlı problemlərin vacib hissəsi artıq “ASAN xidmət” tərəfindən tənzimlənir.

O ki qaldı, “ASAN xidmət” mərkəzlərinin coğrafiyasının genişlənməsinə, bu da planlı şəkildə həyata keçirilir. Bu mərkəz sayca 20-cidir. Hazırda yeddi mərkəzin tikintisi davam edir. Hesab edirəm ki, maksimum gələn ilin sonuna qədər Azərbaycanda 27 “ASAN xidmət” mərkəzi olacaqdır. Sirr deyil ki, bu, ictimai xidmətlər sahəsində bir inqilabi dəyişiklik idi. Eyni zamanda, bu, yeni davranış qaydalarının tətbiq edilməsidir. Xidmət sektoru sovet vaxtında həmişə çox problemli sahə olubdur. Həm pozuntular olub, həm diqqətsizlik, vətəndaşlara bir çox hallarda hörmətsizlik edilirdi, laqeyd münasibət göstərilirdi. Vətəndaşlar onlara çatacaq sənədləri, arayışları günlərlə, həftələrlə ala bilmirdilər, yaxud da ki, onlardan nə isə tələb olunurdu, qanunsuz tələblər irəli sürülürdü. Ona görə ictimai xidmətlər sahəsində “ASAN xidmət“in xətti ilə aparılan islahatlar nəinki bu sahəni nümunəvi sahəyə çevirib, eyni zamanda, cəmiyyətdəki münasibətlərə də çox müsbət təsir göstərdi.

Burada mən “ASAN xidmət” mərkəzlərinin işçilərini xüsusilə qeyd etmək istəyirəm. Onların hamısı gəncdir. Bu, Azərbaycan gəncliyinin simasıdır. Azərbaycan gəncləri məhz belə olmalıdır - bilikli, savadlı, mədəni, yaşlı nəslə həmişə hörmət göstərən, öz doğma torpağına bağlı olan insanlar olmalıdır. “ASAN xidmət“in ordusu artıq kifayət qədər böyükdür. Minlərlə gənc “ASAN xidmət“də çalışıb, təcrübə qazanıb. Bu gün onların nümayəndələri çox önəmli vəzifələrdə çalışırlar, o cümlədən könüllülər. Bizdə, əslində, könüllülər hərəkatı “ASAN xidmət” mərkəzlərində başlamışdır. O vaxta qədər könüllülər hərəkatı yox idi. İndi Azərbaycanda artıq minlərlə könüllü fəaliyyət göstərir. Ölkəmiz üçün vacib olan sahələrdə onlar mühüm rol oynayırlar. Böyük, mötəbər idman yarışlarında könüllülər fəal iştirak ediblər. Misal üçün, Şamaxı rayonunda baş verən zəlzələnin fəsadlarının aradan qaldırılmasında könüllülər fəal iştirak ediblər. Bir neçə il bundan əvvəl bu zonada - Balakən, Zaqatala, Qax rayonlarında da zəlzələ baş vermişdir. Onu da bildirməliyəm ki, dövlət xətti ilə minlərlə ev tikildi. Ancaq o vaxt bizdə könüllülər yox idi ki, vətəndaşlara xidmət göstərsinlər. Şamaxıda zəlzələ baş verən kimi, ilk növbədə, könüllülər oraya gəldilər, vətəndaşlara əl tutdular, əlbəttə ki, dövlət dəstəyi də göstərildi. Ona görə “ASAN xidmət“in bir çox müsbət əlamətləri var. Ölkəmizin imici üçün bu mərkəzlərin fəaliyyəti çox önəmlidir. “ASAN xidmət” beynəlxalq müstəviyə çıxıb, BMT tərəfindən mükafatla təltif edilib. Bir neçə ölkə bu təcrübəni bizdən öyrənib və artıq bəzi ölkələrdə “ASAN xidmət” adı altında oxşar xidmətlər göstərilir. Bu, bizim intellektual məhsulumuzdur, milli brendimizdir. Bu gün Azərbaycan o ölkələrdəndir ki, intellektual məhsul yaradır və ixrac edir. Bu gün 20 mərkəz demək olar ki, ölkəmizin bütün bölgələrini əhatə edir. Əgər avtobusları əlavə etsək, onda artıq

hər bir yerdə "ASAN xidmət" var. Amma əlbəttə ki, növbəti illərdə yeni mərkəzlərin yaradılması da nəzərdə tutulur.

"ASAN xidmət" artıq bir neçə ildir ki, fəaliyyət göstərir, ancaq göstərilən xidmətlərin səviyyəsi düşmür. Mən bunu nə üçün deyirəm? Çünki bəzən hansısa yeni müəssisə, yaxud da yeni xidmət sahəsi açılanda əlbəttə ki, ilkin mərhələdə bütün məsələlər yüksək səviyyədə həll olunur. Amma sonra vaxt keçdikcə və əgər müştərilərin sayı kifayətdirsə, onda bəzi hallarda xidmətin keyfiyyəti aşağı düşür. "ASAN xidmət" isə yüksək səviyyəni saxlayır. Bu gün xidmətin əhali tərəfindən bəyənilmə əmsalı 99,4 faizdir. Mən bilmirəm 0,6 faiz kimlərdir? Kim "ASAN xidmət"i bəyənməyə bilər? Yəqin ki, elələri də var. Ancaq mən hesab edirəm ki, burada bütün ən mütərəqqi texnologiyalar, eyni zamanda, insan kapitalına qoyulan investisiyalar özünü büruzə verir. Çünki bizim inkişafımızı, gücümüzü, ölkəmizin qüdrətini insan kapitalı müəyyənləşdirir. Təbii resurslar, sadəcə olaraq, bir vasitə kimi bizə kömək göstərir. Ancaq inkişaf etmiş hər bir ölkənin tarixinə baxsaq görərik ki, harada elmdə, təhsildə inkişaf var, o ölkələr problemləri uğurla həll edir.

Əlbəttə, bu gün mən çox sevinirəm ki, bizim gənclərimiz biliklidir, savadlıdır, vətənpərvərdir. Bu yaxınlarda Ermənistan-Azərbaycan sərhədində erməni silahlı təxribatının qarşısını alarkən Azərbaycan əsgərləri, zabitləri, - onların mütləq əksəriyyəti gənclərdir, - öz peşəkarlığını, cəsarətini göstərdilər, düşməni yerinə oturtdular. İmkan vermədilər ki, düşmən öz mövqelərini yaxşılaşdırsın. İmkan vermədilər ki, bizim torpaqlarımıza onların ayağı dəysin.

Bildiyiniz kimi, Azərbaycanın düşmənə layiqli cavab verməsi və beynəlxalq ekspertlərin ümumi rəyinə görə qələbənin qazanılması cəmiyyətdə ruh yüksəkliyini daha da artırdı. Yenə də ön sıralarda gənclər olub. Mən bu ayın ortasında Nazirlər Kabinetinin toplantısında bu məsələ ilə bağlı fikirlərimi deyəndən sonra bir həftə keçməmiş 50 mindən çox Azərbaycan gənci Səfərbərlik və Hərbi Xidmətə Çağırış üzrə Dövlət Xidmətinə üz tutdu və özlərini könüllü olaraq Vətəni qorumaq istəyən insanlar kimi orada qeydiyyata aldırdılar. Bir həftə ərzində 50 mindən çox insan.

Mən demişəm ki, Azərbaycan Ordusu tam komplektləşdirilib və bu gün əlavə canlı qüvvəyə ehtiyac yoxdur. Ancaq əgər ehtiyac olarsa, bir həftə ərzində qeydiyyata alınmış 50 mindən çox insan Vətən uğrunda, torpaq uğrunda vuruşmağa hazırdır.

Bilirsiniz, bu hadisələr Ermənistanın faşist mahiyyətini, onların qorxaq xislətini bir daha göstərdi. Çünki birinci dəfə deyil ki, təcavüzkar döyüş meydanında məğlubiyyətə uğrayandan sonra dinc əhaliyə qarşı hərəkətə keçir. Bizim kəndlərimiz atəşə tutulmuşdur. Namərdlərin bu atəşi nəticəsində 76 yaşlı ağsaqqal həlak olmuşdur. Bu, vəhşilikdir. Müharibəni ordular, əsgərlər, könüllülər aparır. Ancaq bizim mənfur qonşumuz müharibəni dinc əhaliyə qarşı aparır, necə ki, Xocalıda soyqırımı törətmişdir, günahsız işanları - uşaqları, qadınları qətlə yetirmişdir. Xocalıda 613 insan düşmən tərəfindən öldürülmüşdür, mindən çox insan itkin düşmüşdür. Bu insanların "günahı" o idi ki, onlar azərbaycanlı idi. Bu amil erməni millətçilərinə kifayətdir. Bu insanlar əliyalın mülki vətəndaşlar idi. Erməni quldur dəstələri bundan və o vaxt hakimiyyətin zəif olmasından istifadə edərək xalqımıza qarşı vəhşi cinayət, soyqırımı törətmişlər. Eyni addımları bu dəfə də atmaq istəyirdilər. Yoxsa dinc əhalini bombalamağın, artilleriya ilə, minomyotlarla atəşə tutmağın səbəbi nədir? Yenə də deyirəm, onlar döyüş meydanında acizliyini görərək ən çirkin əməllərə əl atırlar. 2016-cı ilin Aprel döyüşləri də məhz bu ssenari əsasında təşkil edilmişdir. O vaxt da Ermənistan tərəfindən zəbt edilmiş mövqelərdən kəndlərimiz müntəzəm olaraq atəşə tutulurdu. Azərbaycan Ordusu çox böyük peşəkarlıqla əks-hücum əməliyyatı keçirərək zəbt olunmuş strateji yüksəklikləri geri qaytardı və düşməni qaçmağa məcbur etdi. Tovuz rayonunda baş vermiş hadisələr də həmin ssenarinin təkrarıdır. Biz bunu bilməliyik. Bilməliyik ki, hansı xislətə malik olan qonşu ilə üz-üzəyik. Heç vaxt bunu yaddan çıxarmamalıyıq! Heç vaxt Xocalı soyqırımını yaddan çıxarmamalıyıq və çıxarmayacağıq! Biz düşmənə növbəti dəfə sarsıdıcı zərbə vurandan sonra yenə də gördük ki, onlar nə qədər acizdirlər və heç özləri-özlərinə hörmət etmirlər. Dərhal üzv olduqları Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatına – KTMT-yə üz tutdular, onlardan yardım istədilər. Mən demişəm, bir daha demək istəyirəm ki, KTMT-nin bu işlərə heç bir aidiyyəti yoxdur, ola da bilməz. Çünki Ermənistan təcavüzkardır. Onların əsas məqsədi məhz bu idi - dövlət sərhədində münaqişə yaratmaq, sonra bu münaqişədə Azərbaycanı günahlandırmaq, daha sonra KTMT-yə müraciət edib hərbi yardım istəmək. Onların çirkin məqsədləri bundan ibarət idi və bu çirkin oyunlara KTMT-nin üzvlərini cəlb etmək istədilər, amma alınmadı. KTMT heç bir bəyanat vermədi, məsələ ilə bağlı ümumi sözlərdən ibarət şərh verdi. Ancaq baxın, Azərbaycanı neçə ölkə dəstəklədi. Birincisi, hər kəs yaxşı bilir və mütəxəssislər bilirlər ki, bu münaqişəni törədən Ermənistandır. Bir daha demək istəyirəm ki, bizim Ermənistan ərazisində hər hansı bir marağımız yoxdur. Orada bizim hərbi hədəflərimiz yoxdur və beynəlxalq ictimaiyyət də bunu çox yaxşı bilir. Məhz buna görə və təkcə buna görə yox, ümumiyyətlə Azərbaycanın artan nüfuzuna görə bir neçə beynəlxalq təşkilat açıq şəkildə bizi dəstəklədi. Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası beş ölkədən ibarətdir. İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı 57 ölkədən ibarətdir. Qoşulmama Hərəkatı 120 ölkədən ibarətdir. Bir sıra ölkələr, ilk növbədə, qardaş Türkiyə Azərbaycana birmənalı dəstək verdi. Türkiyə Prezidenti, əziz qardaşım Rəcəb Tayyib Ərdoğan artıq bir neçə dəfə bu məsələ ilə bağlı çox açıq, kəskin və prinsipial mövqe nümayiş etdirdi. Bu, bir daha göstərir ki, Türkiyə və Azərbaycan

hər zaman olduğu kimi, bir yerdədir, yaxşı günlərdə də, çətin günlərdə də. Biz bir-birimizə arxalana bilərik və bizim gücümüz birliyimizdədir. Bax, bu beynəlxalq təşkilatlar və bir neçə ölkə, onların rəsmi şəxsləri bəyanatlar verərək Azərbaycana dəstək göstərdilər.

O ki qaldı, KTMT-yə onu da bildirməliyəm ki, bu təşkilatın altı üzvündən dördü beynəlxalq təşkilatlarda bu məsələ ilə bağlı qəbul edilmiş bəyanatlar vasitəsilə Azərbaycanı dəstəklədi. Türkiyə, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının üzvüdür. Qazaxıstan və Qırğızıstan, eyni zamanda, KTMT-nin üzvüdür. Deməli, KTMT-nin iki üzvü Azərbaycanı bu təşkilat vasitəsilə dəstəkləyir. Belarus Qoşulmama Hərəkatının üzvüdür. Qoşulmama Hərəkatının bəyanatı, o cümlədən Belarusun mövqeyidir. Tacikistan İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvüdür. İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı bu sərhəd münaqişəsi ilə bağlı açıq mövqe ortaya qoyub. Yəni, dörd ölkə artıq Azərbaycanın yanındadır və Ermənistanı kim dəstəklədi? Mən görmədim, gözümə sataşmadı. Bir də ki KTMT-nin üzvləri Ermənistanın indiki rəhbərliyini necə dəstəkləyə bilər?

Heç kəs üçün sirr deyil ki, Ermənistanın bugünkü rəhbərliyi Soros fondunun təsiri altında olan adamlardan ibarətdir. Onların tərcümeyi-halına baxmaq kifayətdir. Bu gün Ermənistanda hökumətdə, parlamentdə, məhkəmə hakimiyyətində, digər önəmli vəzifələrdə çalışanların bir çoxu Soros fondunun və ona yaxın təşkilatların əməkdaşları olub.

Aydın məsələdir ki, Ermənistanda baş vermiş “inqilab” Sorosun və ona yaxın dairələrin növbəti təxribatı olub. Düzdür, erməni xalqı əvvəlki hakimiyyətə nifrət edirdi, bunu gizlətmirdi. Ermənistanın əvvəlki hakimiyyəti nifrətə layiqdir. Ancaq onun yerinə gələn qruplaşma əvvəlki hakimiyyətdən o qədər də fərqlənmir. Təsadüfi deyil ki, Soros fondu pandemiya ilə əlaqədar bu yaxınlarda Ermənistana 600 min dollar maliyyə yardımı göstərib. Başqa hansı ölkəyə göstərib? Postsovet məkanında heç bir ölkəyə göstərməyib. Azərbaycana göstərib? Yox. Azərbaycanda Soros fondunun izi-tozu da qalmayıb. Çünki onlar burada təxribatla məşğul idilər, gənclərin beyinlərini zəhərləyirdilər. Gəncləri öz dövlətinə qarşı qaldırmaq istəyirdilər. Ona görə onların ayağı kəsildi. Amma onlar Ermənistanda geniş qolqanad açıblar və gizlətmirlər, bu, açıq bir ianədir. Biz bilirik ki, Ermənistanın indiki rəhbərliyi Soros fondundan altdan-altdan da pul alır, onların agentləridir, onların sifarişini icra edir. Ona görə bu gün Soros fondu açıq-aydın Ermənistan rəhbərliyinə 600 min dollar ianə verib. Bu, KTMT-yə üzv olan ölkələri düşündürməməlidir? Əlbəttə ki, düşündürməlidir. Bir də Ermənistan qorxa-qorxa gedib KTMT-nin ətəyindən yapışarkən yadına salsın ki, KTMT-ni necə diskreditasiya etmişdi, təşkilatın baş katibini həbs etmişdi. Sonra təzyiq nəticəsində onu buraxdı. Ancaq cinayət işi bağlanmadı. KTMT-yə bir il ərzində yeni baş katibin təyin olunmasına imkan vermirdi.

Bir də ki, Ermənistanın indiki baş nazirinin partiyasının adı nədir? Bunu KTMT-də yaxşı bilirlər. Onu əgər Azərbaycan dilinə tərcümə etsən, bunun adı “çıxış“dır. Çünki bu adamlar hakimiyyətə bu şüarla gəliblər. “Çıxış!“, haradan çıxış? İki təşkilatdan – KTMT-dən və Avrasiya İqtisadi Birliyindən. Budur onların məramı, budur onların əsl sifəti!

Əlbəttə, indi müxtəlif riyakar addımlarla, bəyanatarla sübut etməyə çalışırlar ki, onlar bu təşkilatlara sadiqdirlər. Amma bu, yalandır. Onların əsl niyyəti hər kəsə bəllidir. Sorosun tör-töküntüləri KTMT-nin müttəfiqləri ola bilməz. Bu, birmənalıdır. Ona görə indi Ermənistan elə vəziyyətdədir ki, özünü itirib, səhv addımlar atır. Sərhəddəki təxribat hesab edirəm ki, onlar tərəfindən bir sınama cəhdi idi ki, baxsınlar, görsünlər buna kim nə reaksiya verəcək. Gördülər ki, onların müttəfiq saydıqları bütün ölkələr ya bizi dəstəklədilər, ya da neytral qaldılar. Gördülər ki, Azərbaycanın beynəlxalq dəstəyi nə qədər güclüdür. Ona görə bu, onlar üçün dərs olmalıdır. Erməni xalqı nəhayət başa düşməlidir ki, əgər onlar normal ölkədə yaşamaq istəyirlərsə, erməni silahlı qüvvələri mütləq bizim torpaqlarımızdan çıxmalıdır. Bu, bizim tarixi, əzəli torpağımızdır. Biz heç vaxt işğalla barışmayacağıq. Ərazi bütövlüyümüzün bərpası bizim üçün bir nömrəli məsələdir. Digər tərəfdən, Ermənistan bütün regional layihələrdən təcrid edilib. Biz onları təcrid etmişik. Bizim bölgəmizin yeni enerji, yeni nəqliyyat, yeni telekommunikasiya xəritəsinə baxın, orada Ermənistan yoxdur. Bütün bu xətlər, o cümlədən bizim təşəbbüsümüzlə reallaşdırılan layihələr Ermənistandan yan keçib. Artıq onlar regional əməkdaşlıqdan tamamilə kənardadırlar. Bunu biz etmişik və gizlətmirik. Bütün imkanlarımızı səfərbər edib bundan sonra da onları təcrid vəziyyətində saxlayacağıq. Onlar bu imkanlardan məhrum olunublar. Ancaq biz öz torpaqlarımıza qayıdacağıq, mütləq qayıdacağıq, Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa edəcək.

Mənə bu yaxınlarda məlumat verildi ki, Ermənistanın baş naziri Azərbaycana yeddi şərt irəli sürüb. Hesab edirəm, ağlı başında olan hər bir adam açıq-aydın görə bilər ki, bu şərtlərin heç biri qəbuledilən deyil. Bu şərtlərdən biri odur ki, Azərbaycan qondarma “Dağlıq Qarabağ respublikası” ilə danışıqlar aparsın. Bu, mümkün deyil. Biz bunu dəfələrlə bildirmişik. Çünki “Dağlıq Qarabağ respublikası” yoxdur. Belə bir “respublikanı” heç kim tanımır. Ermənistanın hünəri varsa, tanısın “Dağlıq Qarabağ respublikası“nı. Bax, mən deyirəm, Ermənistan hakimiyyəti, tanıyın onu. Bu gün tanıyın, tanımırsınızsa, deməli qorxursunuz. Gedin, ağlınızı başınıza yığın! Quldur, kriminal rejimlə heç bir danışıqlar aparılmayacaq. Ona görə, bəri başdan onlar bilməlidirlər ki, bu, tamamilə qəbuledilməzdir. Digər şərtlər də buna bənzər şərtlərdir. Qəbuledilməz şərtlər irəli sürməklə Ermənistan faktiki olaraq danışıqlar prosesini məhv edir və danışıqlar formatını dəyişdirmək istəyir. Çünki danışıqlar Azərbaycanla Ermənistan

arasında aparılır. Bu, Minsk qrupunun və onun həmsədrlərinin açıq mövqeyidir. Dəfələrlə bu mövqe onlara çatdırılıb, həm rəsmi qaydada, həm də bağlı qapılar arxasında. Amma bunların hikkəsinə baxın, yenə də bu şərti irəli sürürlər ki, Azərbaycan dırnaqarası "Dağlıq Qarabağ respublikası" ilə danışıqlar aparmalıdır. "Dağlıq Qarabağ respublikası" yoxdur. Qoy, erməni xalqı özünü aldatmasın. Biz bütün qalan şərtləri də rədd edirik, o kağızı da zibil vedrəsinə atırıq. Ancaq erməni xalqı yaxşı düşünsün, yaxşı fikirləşsin. Əgər onlar bundan sonra da cinayətkarların girovu kimi yaşamaq istəyirlərsə, onda indiki hakimiyyətin ağılsız və təhlükəli addımlarına göz yumsunlar. Erməni xalqı 1998-2018-ci illərdə Ermənistanda cinayətkar, kriminal rejimin girovu idi. İndi isə Soros rejiminin girovudur.

Onlar başa düşməlidirlər ki, erməni silahlı qüvvələri bizim torpaqlarımızdan çıxmasa, sülh olmayacaq və onlar özləri peşman olacaqlar. Nə qədər ki, gec deyil, erməni silahlı qüvvələri bizim torpaqlarımızdan çıxmalıdır. Bunu beynəlxalq hüquq, BMT Təhlükəsizlik Şurasının 4 qətnaməsi tələb edir. Erməni silahlı qüvvələri Azərbaycan torpaqlarından dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılmalıdır. Bunu tarixi həqiqət tələb edir. Çünki Dağlıq Qarabağ bizim tarixi torpağımızdır. Ermənistanın baş naziri deyir ki, "Dağlıq Qarabağ Ermənistandır" və ondan sonra hansı danışıqlardan söhbət gedə bilər. Çünki danışıqların əsas mahiyyəti ondan ibarətdir ki, işğal edilmiş torpaqlar azad olunsun. Biz bunun ətrafında danışıqlar aparmalıyıq. Yoxsa, nəyin ətrafında? Biz dırnaqarası "Dağlıq Qarabağ respublikası"na müstəqilliyin verilməsi haqqında heç vaxt danışıqlar aparmamışıq, heç vaxt! Bu, heç vaxt danışıqlar predmeti olmayıb. Mən bu haqda ümumiyyətlə heç vaxt danışmamışam və danışmaq fikrim də yoxdur. Biz onun ətrafında danışıqlar aparırıq ki, işğal edilmiş torpaqlar nə vaxt, hansı ardıcıllıqla azad edilsin. Əgər Ermənistanın baş naziri deyirsə ki, "Dağlıq Qarabağ Ermənistandır", əgər deyirsə ki, "biz qondarma "Dağlıq Qarabağ respublikası" ilə danışıqlar aparmaq istəyirik", deməli o, danışıqları məhv edir. Mən 7 şərtin qarşısına bir şərt qoyuram, bir şərt - erməni silahlı qüvvələri işğal edilmiş bütün torpaqlardan çıxarılmalıdır, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa edilməlidir, Azərbaycan vətəndaşları öz doğma dədə-baba torpaqlarına qayıtmalıdırlar! Budur, mənim şərtim və məsləhət görürəm ki, onlar bu şərti qəbul etsinlər.

Biz öz doğma torpaqlarımıza qayıdacağıq və bu gün işğal altında olan şəhərlərimizdə "ASAN xidmət" mərkəzləri yaradacağıq. Bu mərkəzlərdə bizim gənclərimiz çalışacaqlar. Erməni vandalları tərəfindən dağıdılmış şəhərlərimizi, tarixi, dini abidələrimizi bərpa edəcəyik və öz torpağımızda yaşayacağıq. Başqa ölkələrin torpağında bizim gözümüz yoxdur, öz torpağımızı da heç kimə verən deyilik.

Biz Qurban bayramı ərəfəsindəyik. Mən Qurban bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqını təbrik etdim, bir daha təbrik etmək istəyirəm. Sizi, Balakən rayonunun bütün sakinlərini, bütün Azərbaycan xalqını gözəl bayram münasibətilə təbrik edirəm. Sizə, bütün Azərbaycan xalqına yeni uğurlar, xoşbəxtlik arzulayıram. Sağ olun.

Balakən "ASAN xidmət" mərkəzinin əməkdaşı Aytac Balagözova dedi:

- Möhtərəm cənab Prezident, mən də Sizi salamlayıram. Sizi doğma Balakənimizdə görməyimizə çox şad olduq. Təhsil aldığım dövrdə ASAN könüllüsü olmuşam və hazırda Sizin Sərəncamınızla açılmış Balakən "ASAN xidmət" mərkəzinin əməkdaşı kimi qarşınızda çıxış etmək mənim üçün qürurverici bir hissdir.

Möhtərəm Prezident, çox təəssüf ki, bir müddətdir dünyanın hər yerində olduğu kimi, ölkəmizdə də insanlar koronavirusla mübarizə şəraitindədirlər. Hətta ən inkişaf etmiş ölkələrdə belə kütləvi insan ölümləri və yoluxmalar baş verdi. Təəssüflər olsun ki, hazırda da bu virus dünyada davam edir. Sizin rəhbərliyinizlə dövlətimiz qlobal səviyyədə çox fəal və təşəbbüskar rol oynayır. Dəfələrlə Sizin təşəbbüsünüzlə həm xarici dövlət və hökumət başçılarının, həm də transmilli şirkətlərin rəhbərlərinin iştirakı ilə pandemiya ilə mübarizəyə həsr olunan onlayn Zirvə görüşləri və konfranslar təşkil edilmiş, həmçinin Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına pandemiya ilə mübarizə üçün müəyyən maddi yardımlar göstərilmişdir.

Cənab Prezident, Sizin Qoşulmama Hərəkatının sədri statusu ilə BMT-nin Baş Assambleyasının koronavirusla mübarizəyə həsr olunan xüsusi sessiyasının keçirilməsi barədə təşəbbüsünüzü xüsusilə vurğulamaq istəyirəm. Sizin bu təşəbbüsünüzü BMT-yə üzv olan 130-dək ölkə təsdiqlədi, yalnız mənfur qonşumuz Ermənistan belə bir humanist addımın əleyhinə çıxdı. Bu, bir daha beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən ölkəmizə olan etimadın növbəti göstəricisidir və bizi çox qürurlandırır.

Onu da qeyd etmək istərdim ki, bir müddət əvvəl çoxsaylı digər vətəndaşlarımız kimi, mən də Sizə bütün dünyanı aciz vəziyyətdə qoyan koronavirusla mübarizədə böyük əzmlə çalışmağınızla bağlı təşəkkür məktubu ünvanlamışdım. Düzünü desəm, Sizə minnətdarlığımı ünvanlayarkən bunları nə vaxtsa, canlı şəkildə deyəcəyimi heç düşünməmişdim. Bu gün mənim Prezidentim heç bir təhlükəyə baxmayaraq bizimlədir və yenə də bizi düşünür.

Cənab Prezident, biz dövlətimizin və xalqımızın güc birliyi sayəsində bu bəlanı da minimum itki ilə dəf edəcəyimizə inanırıq. Bu gün Balakən "ASAN xidmət" mərkəzinin açılmasına sakinlərimiz çox sevinirlər. Artıq onlar yeni mərkəzimizdə şəffaf və operativ şəkildə xidmət ala biləcəklər.

Cənab Prezident, biz növbəti "ASAN xidmət" mərkəzinin Qarabağımızda, düşmən tapdağı altında olan rayonlarımızda açılmasını böyük səbirsizliklə gözləyirik. Bu gün həm ASAN könüllüsü, həm də "ASAN

xidmət" mərkəzinin əməkdaşı kimi Sizə söz verirəm ki, dövlətimizin inkişafı naminə qazandığımız təcrübədən yararlanaraq əlimizdən gələnin ən yaxşısını etməyə çalışacağıq və vətəndaşlarımıza layiqincə xidmət göstərəcəyik. Bir daha bizə yaratdığınız bütün şərait üçün Sizə dərin minnətdarlığımızı bildiririk, cənab Prezident. Çox sağ olun.

Prezident İlham Əliyev: Çox sağ ol. Təşəkkür edirəm.

ASAN könüllüsü Şölə Tanrıverdiyeva dedi:

-Möhtərəm cənab Prezident, Sizi region gəncləri adından salamlayıram. Çox sevincliyəm ki, bu gün Balakən "ASAN xidmət" mərkəzinin ilk könüllülərindənəm.

Cənab Prezident, ilk könüllülük fəaliyyətimi "ASAN xidmət"dən başlamaq istəyim heç də təsadüfi deyil. Çünki bilirəm ki, həm vətənpərvər bir gənc, həm də məsuliyyətini dərk edən vətəndaş olaraq ölkəmə öz dəstəyimi verə bilərəm. Çünki burada vahid bir ideologiya var. Yaşından və vəzifəsindən asılı olmayaraq hər kəs dövlət üçün, ümumi rifah üçün çalışır.

Cənab Prezident, yaşım az olsa da, dərk edirəm ki, bu Vətənin övladlarıyıqsa, son nəfəsimizədək dövlətimizin və xalqımızın mənafeyi üçün çalışmalıyıq. Elə bu günlərdə cəbhə xəttində ermənilərin növbəti təxribatı zamanı əsgərlərimiz öz canları bahasına mübarizə apararaq mövqelərimizi qorudular. Düşmən isə çoxlu itki verərək geri çəkilməyə məcbur oldu. Cəmiyyətimizin də bu məsələyə münasibəti birmənalıdır. Biz bunu ASAN könüllülərinin "Əsgərə məktub" layihəsində də gördük. Xalqımız öz ordusuna güvənir, hər zaman öz ordusunun yanındadır və Sizin rəhbərliyinizlə də ordumuzun qələbə çalacağına əmindir. Biz gənclər könüllü olaraq cəbhəyə də yollanmağa hazırıq.

Cənab Prezident, Siz hər zaman öz çıxışlarınızda bizə olan etimadınızı və güvəninizi dilə gətirirsiniz. Bu isə bizi gələcəkdə öz məqsədlərimizə doğru daha qətiyyətli addımlar atmağa ruhlandırır. Belə bir deyim var: "Yolu ağıl seçir, iradə hərəkətə gətirir, inam isə yola işıq saçır". Öz ağlımız və sərbəst iradəmizlə seçdiyimiz bu yolda bizə olan inamınız üçün təşəkkürlər. Çox sağ olun, cənab Prezident.

Prezident İlham Əliyev: Çox sağ ol, təşəkkür edirəm. Sağ olun, uşaqlar, bir daha sizi təbrik edirəm, uğurlar arzulayıram.

Sonra Prezident İlham Əliyevə ASAN xidmət mərkəzi üçün alınan və Gəncə avtomobil zavodunun istehsalı olan "MAZ" markalı avtobuslara baxdı. Qeyd olundu ki, bu avtobuslarla sərnişindaşıma həyata keçiriləcək.

* * *

İyulun 29-da "Azərişıq" Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin (ASC) Balakən Avtomatik İdarəetmə və Nəzarət Mərkəzi istifadəyə verilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tədbirdə iştirak edib.

Azərişıq" ASC-nin sədri Vüqar Əhmədov dövlətimizin başçısına məlumat verdi ki, bu şəbəkə tərəfindən 21353 əhali, 1806 qeyri-əhali abonenti olmaqla, ümumilikdə 23159 abonentə xidmət göstərilir. Rayonun elektrik təchizatının yaxşılaşdırılması, abonentlərin dayanıqlı və keyfiyyətli elektrik enerjisi ilə təchiz olunması məqsədilə Katex kəndindəki 110/6 kV-luq "Qafqaz" yarımstansiyasında əsaslı yenidənqurma işləri aparılıb, 35/6 kV-luq "Kortala" yarımstansiyası tikilib, 35 kV-luq "Kortala" hava xətti çəkilib. Rayon ərazisində köhnə tipli 36 komplekt transformator məntəqələri müasirləri ilə əvəz olunub, yeni hava və kabel xətləri çəkilib və 1872 müxtəlif gərginlikli dayaq quraşdırılıb. 6 kəndin açıq naqillərdən ibarət olan 0,4 kV-luq şəbəkələrində yenidənqurma işləri aparılıb.

Bildirildi ki, Ağıllı Şəbəkələr konsepsiyasına uyğun olaraq Avtomatik İdarəetmə və Nəzarət Mərkəzi yaradılıb və xüsusi proqram təminatı vasitəsilə elektrik enerjisinin alış nöqtəsindən istehlak nöqtəsinə qədər bütün mərhələlərdə şəbəkənin idarə olunması, balansın real-vaxt rejimində və texnoloji itkilər müəyyənləşdirilərək təhlil edilməsi, qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi, xətlər üzrə yük parametrlərinin virtual arxivləşdirilməsi, elektron xəritə vasitəsilə abonentlərin müraciətlərinə əsasən texniki şərtlərin verilməsi, istehlakçıların elektrik şəbəkəsinə qoşulması barədə sənədlərin hazırlanması işləri həyata keçiriləcək. Mərkəz, həmçinin yüksək və aşağı gərginlikli şəbəkələrdə fasiləsiz və keyfiyyətli elektrik enerjisinə nəzarətin təmin edilməsində, sərfiyyat göstəricilərinin monitorinqinin aparılmasında, elektrik şəbəkələrində açılma və qoşulmaların real-vaxt rejimində qeydiyyatında xüsusi rol oynayacaq.

Qeyd edildi ki, görülmüş tədbirlər və qoyulmuş investisiyalar nəticəsində Balakən elektrik şəbəkəsində itkilər 5,2 faiz azalıb, 10,0 milyon kilovat-saat elektrik enerjisinə qənaət olunub. Faydalı elektrik enerjisinə görə yığım göstəriciləri 87 faizə çatdırılıb.

Sonra Prezident İlham Əliyev şəhərin kommunal təsərrüfatı üçün alınan texnikaya baxdı.

Bildirildi ki, bu məqsədlə Gəncə avtomobil zavodunun istehsalı olan iki traktor, bir traktor qoşqusu və küçə süpürən texnika Balakənə gətirilib.

* * *

İyulun 29-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev yenidən qurulan Balakən-Qazbinə-İtitala avtomobil yolunun açılışında iştirak edib.

Tədbir çərçivəsində Balakən–Hənifə–Gülüzanbinə avtomobil yolunun da təqdimatı olub.

Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Saleh Məmmədov Prezident İlham Əliyevə məlumat verdi ki, uzunluğu 29 kilometr olan üçüncü və dördüncü texniki dərəcəli yol iki hərəkət zolaqlıdır.

Dövlətimizin başçısının müvafiq sərəncamları ilə tikilən Balakən-Qazbinə-İtitala avtomobil yolu 18 min

nəfər əhalinin yaşadığı 10 yaşayış məntəqəsini birləşdirir. Yol üzərində 123 yol nişanı və göstərici lövhələr quraşdırılıb. 8,7 min kvadratmetr yol cizgi xətləri çəkilib və suvarma kanalı üzərindəki körpü əsaslı təmir olunub.

Prezident İlham Əliyev Balakən rayonunun Balakən-Hənifə-Gülüzanbinə avtomobil yolunun yenidən qurulması layihəsi barədə görülən işlərlə də tanış oldu.

Diqqətə çatdırıldı ki, 9 min nəfər əhalinin yaşadığı 7 yaşayış məntəqəsini birləşdirən bu yolun uzunluğu 25 kilometrdir. Dördüncü texniki dərəcəli yolda 2 hərəkət zolağı var.

Dövlətimizin başçısına Qullar-Tülü-Talalar-Şərif-Acılıqbinə-Qaysa avtomobil yolunun layihəsi çərçivəsində görülən işlər barədə də məlumat verildi.

* * *

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iyulun 29-da Balakən rayonunda “Bal meyvə” bağçılıq təsərrüfatı ilə tanış olub.

Dövlətimizin başçısına təsərrüfat barədə məlumat verildi.

Bildirildi ki, 2012-ci ildə Katex və Beretbinə kəndlərində yaradılan “Bal meyvə” bağçılıq təsərrüfatında 9 növ olmaqla 95 min alma və 4 növdə 3 min armud tingləri əkilib. Bundan əlavə, Beretbinə kəndində 15 hektar ərazidə 5 növdə 6500 gavalı və 2 növdə 2 min nektarin tinglərinin əkildiyi bağlara aqrotexniki, aqrokimyəvi xidmətlər göstərilir və bu bağlarda müasir “damcı” suvarma sistemi qurulub.

Məlumat verildi ki, 2020-ci ilin əvvəlində meyvələrin xüsusi şəraitdə saxlanılması üçün tutumu 1300 ton olan soyuducu anbarın tikintisinə başlanıb və sentyabrda onun istifadəyə verilməsi nəzərdə tutulub. Bağın 6 hektar ərazisində balıqçılıq təsərrüfatı üçün göl yaradılıb və burada 3 növ balıq bəslənilir.

Diqqətə çatdırıldı ki, təsərrüfatda daimi olaraq 80 nəfər işçi çalışır, yığım vaxtı isə 200-dən çox rayon sakini mövsümi işlərə cəlb olunur.

Qeyd edək ki, ötən il təsərrüfatda 1200 ton meyvə istehsal edilib, bu il 1400 ton, 2023-2024-cü illərdə isə 2000 tondan çox meyvə istehsalı nəzərdə tutulub.

* * *

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iyulun 29-da Şəkidə səfərdə olub.

Dövlətimizin başçısı xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin Şəki şəhərinin mərkəzində ucaldılmış abidəsini ziyarət etdi, önünə gül dəstəsi qoydu.

Qeyd edək ki, Prezident İlham Əliyevin Şəkiyə çoxsaylı səfərləri rayonun inkişafında əsaslı rol oynayıb. Nəticədə 2003-cü ilə nisbətdə 2019-cu ildə məhsul buraxılışı 4,8 dəfə, sənaye 9,1 dəfə, kənd təsərrüfatı 2,3 dəfə, əsas kapitala yönəldilmiş vəsait 74,7 dəfə artıb. 2003-cü ildən indiyədək rayonda 24 758 yeni iş yeri açılıb, cari ildə qeyri-məşğul əhali üçün ödənişli əsaslarla 640, pandemiya ilə əlaqədar əlavə 477 ictimai iş yeri yaradılıb.

* * *

İyulun 29-da Şəki rayonunun Qoxmuq-Baltalı-Babaratma-Qaradağlı-Qudula-Daşüz avtomobil yolunun yenidənqurmadan sonra açılışı olub.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev yolun açılışında iştirak edib.

Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Saleh Məmmədov dövlətimizin başçısına məlumat verdi ki, uzunluğu 33 kilometr olan dördüncü texniki dərəcəli bu yol 2 hərəkət zolaqlıdır. Azərbaycan Prezidentinin ötən il imzaladığı müvafiq Sərəncamla yenidən qurulan Qoxmuq-Baltalı-Babaratma-Qaradağlı-Qudula-Daşüz avtomobil yolu 11 min əhalinin yaşadığı 6 yaşayış məntəqəsini birləşdirir. Avtomobil yolunun 17-ci kilometrliyində Əyriçay çayı üzərində uzunluğu 59 metr, qabariti 7,4 metr olan dəmir-beton körpü təmir edilib.

Prezident İlham Əliyevə Şəki rayonunun ərazisində yerləşən Qaraməryəm-İsmayıllı-Şəki avtomobil yolunun 134 kilometrliyindən ayrılan Şirinbulaq avtomobil yolunun tikinti layihəsi barədə də məlumat verildi. Qeyd olundu ki, 4 min nəfər əhalinin yaşadığı 5 yaşayış məntəqəsini birləşdirən bu yolun uzunluğu 28,1 kilometrdir.

* * *

İyulun 29-da Şəkidə koronaviruslu xəstələrin müalicəsi üçün nəzərdə tutulan modul tipli xəstəxana istifadəyə verilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev xəstəxanada yaradılan şəraitlə də tanış oldu.

Dövlətimizin başçısına məlumat verildi ki, digər modul tipli infeksion xəstəliklər korpuslarında olduğu kimi burada da orta ağırlıqlı simptomları olan infeksion koronavirus xəstələrinin qəbulu və müalicəsi üçün lazımi şərait yaradılıb. Bu komplekslərin rayon mərkəzi xəstəxanalarının yaxınlığında quraşdırılması vahid idarəetməni və tibbi əlaqələndirməni təmin etməyə imkan verir. Digər tərəfdən, koronavirus xəstələrinin lazımi tibbi xidmətlərlə əhatə olunmasına geniş imkanlar açır.

Bildirildi ki, sahəsi 3 min kvadratmetr olan üç korpuslu bu xəstəxana 100 palata və 200 çarpayı yerindən ibarətdir. Xəstəxana mərkəzləşdirilmiş Oksigen Generator Sistemi ilə təchiz olunub. Burada quraşdırılan xüsusi havalandırma sistemi havanı ventilyasiya qurğusu ilə təmizlədikdən sonra palatalara ötürür.

Bir daha xatırladaq ki, modul tipli yardımçı xəstəxana korpusları qısa müddət ərzində sadə beton bünövrə üzərində quraşdırılıb və zərurət olmadıqda onların digər sahələrə köçürülməsi və başqa məqsədlər üçün istifadə edilməsi mümkündür.

Xəstəxana ilə tanışlıqdan sonra Prezident İlham Əliyev həkimlərlə görüşdü.

Dövlətimizin başçısı görüşdə çıxış etdi.

Prezident İlham Əliyevin çıxışı

- Bu gün ölkəmizin dörd şəhərində modul tipli xəstəxanalar açılır. Bu, çox əlamətdar hadisədir. Onlardan biri Şəki şəhərində, digərləri Qobustan, İsmayıllı, Qəbələ şəhərlərində. Beləliklə, bir gündə biz əlavə 800 çarpayı əldə edirik, koronavirusla bağlı mübarizədə əlavə imkanlar yaradılır.

Mən təqribən üç ay bundan əvvəl modul tipli xəstəxanaların alınması ilə bağlı göstəriş vermişdim. Bildirmişdim ki, qısa müddət ərzində 10 xəstəxana ölkəmizə gətirilməlidir. Artıq 9-u hazır vəziyyətdədir. Onuncu xəstəxana isə yəqin ki, avqust ayında istifadəyə veriləcək. Beləliklə, bu proqram tam icra edilir. Bu günə qədər beş xəstəxana açılıb və 10 xəstəxananın fəaliyyəti nəticəsində bizim əlavə 2 min çarpayılıq xəstəxanalarımız olacaq.

Bunun xüsusi əhəmiyyəti var. Çünki hazırda koronavirus xəstəliyi Azərbaycanda və bütün dünyada daha geniş vüsət alır. Hər gün Azərbaycanda yüzlərlə insan xəstələnir. Belə olan halda, çarpayıların çatışmazlığı çox böyük problem yarada bilərdi. Necə ki, inkişaf etmiş bəzi ölkələrdə biz bu problemləri görürük. Bu ölkələrdə, hətta inkişaf etmiş ölkələrin səhiyyə sistemi buna davam gətirə bilmir. Bunu nəzərə alaraq biz operativ qaydada bu məsələləri həll etməyə çalışırıq və buna nail oluruq. Onu da bildirməliyəm ki, hər biri 200 çarpayılıq modul tipli əlavə 6 xəstəxananın ölkəmizə gətirilməsi məsələsi həll olunur. Yaxın gələcəkdə onlar da gətiriləcək.

Bununla paralel olaraq, artıq Fövqəladə Hallar Nazirliyinin 800 çarpayılıq xəstəxanası açılıb. Həmçinin 1300 çarpayılıq ikinci xəstəxana da açılacaq. Beləliklə, orada 2100 çarpayı olacaq. Artıq iki min çarpayı fondu vardır. Bu, 4100 çarpayı edir. Altı əlavə modul tipli xəstəxananın fəaliyyəti nəticəsində bizdə təqribən 6 minə yaxın çarpayı fondu yaranır. Əlbəttə ki, əgər bu məsələlər öz həllini tapmasaydı, biz bu gün koronavirusla bağlı çox böyük problemlərlə üzləşə bilərdik.

Bildirməliyəm ki, hazırda ölkəmizin 46 xəstəxanasında koronavirus xəstələri müalicə alır. Bu xəstəxanaların 41-i son 16 il ərzində tikilib və ya əsaslı şəkildə təmir edilib, müasir avadanlıqlarla təchiz olunub. İndi təsəvvür edin, əgər biz vaxtilə bu işlərlə məşğul olmasaydıq, bu gün bizim imkanlarımız çox məhdud ola bilərdi. Bir neçə il bundan əvvəl Şəki şəhərində, bax, bu modul tipli xəstəxananın qarşısında təqribən 200 çarpayılıq böyük xəstəxana açılmışdır. Bu gün bizim bütün şəhərlərimizdə müasir xəstəxanalar fəaliyyət göstərir, yaxud da ki, yaxın bir il ərzində fəaliyyət göstərəcək. Biz səhiyyə sistemimizin infrastruktur bazasını yaratmışıq. Bu xəstəxanada reanimasiya şöbəsi də var, süni tənəffüs cihazları gətirilib. Bildiyiniz kimi, koronavirusla bağlı mübarizəni səmərəli aparmaq üçün çox böyük vəsait ayrılıb. Bu vəsait tibbi avadanlığın, dərmanların alınmasına, digər məsələlərə istiqamətləndirilir. Mən demişəm ki, nə qədər lazımdırsa, o qədər də vəsait ayrılacaq. Təki insanlar tezliklə sağalsınlar və biz bu ağır vəziyyətdən az itkilərlə çıxa bilək.

Pandemiyaya qədər ölkə ərazisində bizim cəmi altı laboratoriyamız var idi. Ola bilər ki, adi rejim üçün bu, kifayət idi. Ancaq indiyədək Azərbaycanda 700 min test keçirilib. Adambaşına keçirilmiş testlərin sayına görə biz dünyada qabaqcıl yerlərdəyik. Məhz bu testlərin kütləvi şəkildə keçirilməsi nəticəsində biz xəstələri aşkar edirik və onları müalicəyə cəlb edirik. Operativ tədbirlər nəticəsində bu gün laboratoriyaların sayı 31-ə çatıb. Bizim planımız bu laboratoriyaların sayını 45-ə çatdırmaqdır. Bu məsələ də öz həllini tapır. Çarpayı fondu artır, koronavirus xəstələri ən müasir xəstəxanalarda müalicə alır, o cümlədən bizim ən gözəl xəstəxanamız "Yeni klinika"da. Orada hazırda 360 xəstə yerləşib. Bildiyiniz kimi, bu klinikanın fəaliyyəti mərhələli şəkildə təşkil edilir.

İndi baxın, əgər bu klinika yaradılmasaydı, əgər bundan başqa 41 xəstəxana, - hansı ki, indi koronavirus xəstələrinə xidmət göstərir, - tikilməsəydi, bu gün biz çox ağır bir vəziyyətlə üz-üzə qalardıq. Bu, bir daha onu göstərir ki, biz gərək hər şeyi vaxtında edək. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının tərkib hissəsi olan yeni xəstəxanaların tikintisi və köhnə xəstəxanaların əsaslı təmiri proqramı demək olar ki, tam təmin edilib. Hətta pandemiyaya qədər bunun böyük faydası haqqında insanlar da artıq öz fikirlərini bildirirdilər. Çünki biz pandemiyaya qədər hər il kütləvi surətdə müayinədənkeçmə proqramı icra edirdik. Bu proqram 5 milyon insanı əhatə edir. Beş milyon insan dövlət tərəfindən yaradılmış imkanlar hesabına öz sağlamlığını müəyyən edir və xəstəliklər üzə çıxdıqda dərhal müalicə alır. Məhz bunun nəticəsində bizdə insanların ömrünün uzunluğu artır. Bu gün Azərbaycanda ən mürəkkəb əməliyyatlar da keçirilir.

Bir sözlə, biz qısa müddət ərzində bütün imkanlarımızı səfərbər edib COVID-lə mübarizə sahəsində daha hazırlıqlı olduğumuzu nümayiş etdiririk. Heç bir ölkə buna hazır deyil, heç bir ölkə. Xüsusilə pandemiyanın ilk günlərində inkişaf etmiş ölkələrdəki vəziyyət bizim və dünyanın gözü qarşısında cərəyan edirdi. Ən inkişaf etmiş ölkələr bu xəstəliklə bağlı lazımi tibbi xidməti göstərə bilmirdilər. Bu da yəqin ki, təbiidir. Çünki heç kim buna hazır deyildi.

Ona görə bizim əsas vəzifəmiz qısa müddət ərzində bütün səfərbərlik işlərini düzgün təşkil edərək, pandemiyadan minimum itkilərlə çıxmaq üçün infrastruktur və maddi-texniki bazanın yaradılmasından ibarət idi. Laboratoriyalar, xəstəxanalar, çox böyük təşkilati məsələlər öz həllini tapdı. Logistik məsələlər də həmçinin. Eyni zamanda, həkimlərin maddi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün əməli addımlar atıldı. COVID xəstələrinə xidmət göstərən həkimlərin maaşları 3-5 dəfə artırılıb. Ən vacib və ciddi problemlərdən biri də həkimlərin çatışmazlığıdır. Çünki bizim həkimlərimizin sayı adi rejimə hesablanıb. Ona görə xəstələrin kəskin artması, əlbəttə ki, bu problemi də üzə çıxarıb. Bundan çıxış yolunu biz xaricdən həkimləri Azərbaycana dəvət etməkdə gördük.

Əlbəttə ki, bütün bu məsələləri həm təşkil etmək, həm də maliyyələşdirmək üçün gərək ölkədə imkanlar olsun. Ona görə, hazırda bir neçə xarici ölkədən həkimlər Azərbaycandadırlar. Onlar xəstələrə xidmət göstərirlər. Hesab edirəm ki, əgər ehtiyac yaranarsa, biz gələcəkdə də bu praktikanı tətbiq edəcəyik.

Pandemiya ilə mübarizə sahəsində bütün lazımi addımlar atılır. Hətta qısa müddət ərzində ölkəmizdə tibbi maskaların, dezinfeksiya vasitələrinin, həkimlər üçün kombinezonların istehsalına başlanmışdır. Bütün bunların istehsalı bizdə yox idi, heç lazım da deyildi. Təbii ki, hər bir ölkə istehlak etdiyi bütün malları istehsal etməməlidir. Ancaq biz gördük ki, xaricdən bəzi avadanlıqları, ləvazimatları gətirmək çətindir. Bəzən imzalanmış kontraktlar icra edilmirdi, vəsait də ödənilmişdi, yenə də biz lazımi avadanlığı gətirə bilmirdik. xüsusilə pandemiyanın ilk mərhələsində ki, dünyada çox böyük ajiotaj var idi.

Bütün bu işlərin nəticəsində biz ilk günlərdən xəstəliyi nəzarət altında saxlayırıq. İlk günlərdən həm Azərbaycan vətəndaşları, həm də Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı tərəfindən bizim işlərimizə çox yüksək qiymət verildi. Mən bu günə qədər yerlərdən təşəkkür məktubları alıram ki, Azərbaycan dövləti bütün bu işləri operativ qaydada təşkil edib və insanların sağlamlığını təmin edib. Beynəlxalq təşkilatların mövqeyi də müsbətdir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı bizim fəaliyyətimizi nümunəvi fəaliyyət kimi dəyərləndirmişdir. Hesab edirəm ki, may ayının əvvəlində bizim yumşalma siyasətimiz düzgün addım idi. Çünki o vaxt xəstəliklə bağlı dinamika müsbət idi. Sağalanlar yoluxanlardan çox idi. Ona görə biz yumşalmaya getdik. Çünki bilirik ki, bu, insanları narahat edir, incidir. İnsanlar öz adi həyat tərzindən məhrum ediliblər. Ona görə yumşalmaya getdik. Amma nə gördük?! Gördük ki, xəstələrin sayı dərhal artmağa başladı, müsbət dinamika pozuldu və biz mənfi dinamika fazasına daxil olduq. Yenə sərtəşdirmə qaçılmaz oldu. Yenə sərt məhdudlaşdırıcı tədbirlər görülməyə başlandı. Bu tədbirlər görülməyə başlayandan təqribən bir ay sonra biz yenə də müsbət dinamikanı görürük. Artıq iki həftədir ki, ölkəmizdə sağalanların sayı yoluxanların sayından çoxdur. Müsbət dinamika budur. Biz hamımız çox istəyirik ki, bu karantin rejimi tezliklə başa çatsın, tezliklə öyrəşdiyimiz həyat tərzinə qayıdaq. Ancaq biz görürük ki, bir balaca yumşalma olan kimi, xəstəliyin vüsəti dərhal genişlənir, yayılması sürətlə gedir və insanların həyatı təhlükə altına düşür.

Bu, elə xəstəlikdir ki, heç yaş da tanımır. Hər kəs-yaşlı, orta yaşlı, cavan insanlar təhlükə altındadır. Birinci mərhələdə hesab olunurdu ki, bu, yaşlı insanlar üçün daha təhlükəlidir, gənclər bundan o qədər də əziyyət çəkmirlər. Amma, baxın, indi gənc insanlar da, orta yaşlı insanlar da, sağlam insanlar da vəfat edir. Hesab edilirdi ki, xroniki xəstəlikləri olan insanlar risk zonasındadır. Bu, belədir. Amma tam sağlam insanlar, idmançılar xəstələnir və ağır xəstələnir. Ona görə, bu xəstəliyin tədqiqatı hələ gələcəyin işidir. Mən hesab edirəm ki, hələ alimlər dəqiq bilmirlər bu xəstəliyin mənşəyi nədir. Müxtəlif fərziyyələr irəli sürülür. Mən bu haqda danışmaq istəməzdim, bu işin mütəxəssisi deyiləm. Amma fakt odur ki, xəstəliyin mənşəyi və səbəbi tam aşkar ediləndən sonra yəqin ki, onun müalicəsi də daha asan olacaqdır.

Əlbəttə, bilməliyik ki, peyvənd tapılana qədər biz bu vəziyyətlə barışmalı olacağıq. Onu da bilməliyik ki, baxmayaraq, vəziyyət nəzarət altındadır, - həkimlər bunu yaxşı bilirlər, - ancaq koronavirus yoxa çıxmayıb və yoxa çıxmayacaq. Biz bu virusla yaşamalı olacağıq. Ona görə, bizim ənənəvi həyat tərzimizə əlavə olunan məqamlar gərək müəyyən müddət qüvvədə olsun: məsafə saxlamaq, şəxsi gigiyena məsələləri və əlbəttə ki, məsuliyyət. Hesab edirəm ki, biz birgə səylərlə bu vəziyyətdən az itkilərlə çıxacağıq. Yenə də deyirəm, bu günə qədər gördüyümüz işlər nəticəsində vəziyyət tam nəzarət altındadır. Biz bundan sonra da xəstəliklə mübarizə aparmaq üçün nə lazımdırsa, onu da edəcəyik. Biz istənilən iqtisadi məhrumiyyətlərə dözərək əsas məsələni həll edəcəyik.

Bu gün bizim altı aylıq yekunlarımız bütün başqa ölkələr kimi, o qədər də müsbət deyil. İqtisadiyyat tənəzzülə uğrayıb. Düzdür, tənəzzül o qədər də böyük deyil - 2,7 faizdir. Amma bu il üçün bizim planlarımız çox böyük idi. Buna baxmayaraq, heç bir sosial layihə ixtisar edilmir və edilməyəcək. Əksinə, həm xəstəliklə mübarizəyə, eyni zamanda, xəstəlikdən əziyyət çəkən insanların maddi vəziyyətinin yaxşılaşmasına bu qədər vəsait xərclənib və xərclənəcək. Yüz minlərlə insan dövlət tərəfindən maddi dəstəklə əhatə olunub. Biz xərclərimizi artırmalı oluruq və büdcə xərclərimizə yenidən baxmalıyıq. Çünki bu məqsədlər üçün əlavə vəsaitin cəlb edilməsi qaçılmaz olacaq. Bu vəsait, əlbəttə, büdcədə nəzərdə tutulmamışdır. Ona görə yəqin ki, büdcəyə dəyişiklik ediləcək və hesab edirəm, bu, düzgün addımdır. Çünki hazırda bizim üçün birinci dərəcəli məsələ insanların sağlamlığı, onların həyatıdır.

Əlbəttə ki, dövlətin səyləri ilə bərabər, həkimlərin fəaliyyətindən çox şey asılıdır, onların rolu həlledicidir. Siz daim xəstələrlə təmasdasınız, öz sağlamlığınızı, həyatınızı risk altına qoyursunuz. Əfsuslar olsun ki, həkimlər arasında ölənlərin sayı artır. Biz bu vəziyyətdən ancaq birgə səylərlə çıxa bilərik - dövlət orqanlarının məsuliyyəti, həkimlərin peşəkarlığı, onların öz andına sadiqliyi və vətəndaşların məsuliyyəti. Biz bu vəziyyətdən birgə səylərlə çıxmalıyıq. Əminəm ki, belə də olacaq. Sizə uğurlar arzulayıram. Xəstələrə yaxşı baxın. Özünüzü, yaxınlarınızı yaxşı qoruyun. Çalışın, xəstələnməyin. Sizə cansağlığı, uğurlar arzulayıram. Sizi bir daha təbrik edirəm.

Həkim Nəzakət Kərimova dedi:

-Möhtərəm cənab Prezident, Sizi bütün şəkililər və xüsusən də Şəki Mərkəzi Rayon Xəstəxanasının kollektivi adından salamlayırıq. Bildiyimiz kimi, bu gün bütün dünyada yeni növ koronavirus infeksiyası böyük pandemiya olaraq yayılmış və bütün dünya səhiyyəsi, eləcə də dünya iqtisadiyyatı üçün böyük bir problemə çevrilmiş-

dir. Əfsuslar olsun ki, bu pandemiya bizim ölkəmizdən də yan keçmədi. Ona görə də, mövcud pandemiya vəziyyətində əhaliyə yüksək tibbi xidmət göstərəcək və hər cür lazımi avadanlıqla təchiz olunmuş müasir modul tipli xəstəxanaların yaradılması günümüzün vacib və zəruri şərtlərindən biri idi. Sizin dəstəyiniz və təşəbbüsünüzlə bu gün Azərbaycanın bir çox bölgələrində, o cümlədən artıq Şəkidə belə bir xəstəxana inşa edildi və əhalinin istifadəsinə verildi. Biz də tibb işçiləri olaraq, Sizi əmin edirik ki, bütün bilik və bacarığımızı ortaya qoyacaq və xalqımıza yüksək səviyyədə tibbi xidmət göstərəcəyik, bizə olan etimadınızı doğruldacağıq.

Son olaraq dəyərli vaxtınızı çox almadan, Sizə bütün şəkililər adından xüsusi minnətdarlığımızı bildirmək istəyirik. Bilirik ki, bizim şəhərimiz həm Sizin, həm də Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti dəyərli Mehriban xanım Əliyevanın daim xüsusi diqqət mərkəzindədir. Biz hər zaman bu xüsusi diqqət və qayğını görürük və hiss edirik. Məhz Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü və səyləri sayəsində Şəki Xan Sarayı ilə Şəkinin tarixi mərkəzi UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilmişdir. Şəki şəhəri həm də UNESCO-nun yaradıcı şəhərlər şəbəkəsinin bir üzvüdür. Buna görə həm Sizə, həm də dəyərli Mehriban xanıma bir daha təşəkkürümüzü bildiririk. Xahiş edirik ki, bizim salamlarımızı Mehriban xanıma çatdırasınız. Fürsətdən istifadə edib Sizi qarşıdan gələn müqəddəs Qurban bayramı münasibətilə təbrik edir, Sizə möhkəm cansağlığı və işlərinizdə yeni uğurlar arzu edirik.

Prezident İlham Əliyev: Çox sağ olun. Mən də sizi müqəddəs Qurban bayramı münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. Demək istəyirəm ki, siz tamamilə haqlısınız. Şəki şəhərinə mənim diqqətim həmişə olub. Bu səfər mənim Şəkiyə onuncu səfərimdir və bu, özlüyündə bir göstəricidir.

Son illər ərzində Şəki şəhərinin həm infrastruktur layihələrinin icrası, eyni zamanda, tarixi abidələrinin bərpası istiqamətində çox böyük işlər görülüb. Mən buraya gələrkən görülmüş işlərə bir daha nəzər saldım. Gördüm ki, burada infrastruktur layihələrinin bir çoxu reallaşıb, qazlaşdırmanın səviyyəsi təqribən 85 faizə çatıb, elektrik enerjisi ilə təchizat normaldır. Biz vaxtilə Şəkidə modul tipli elektrik stansiyası qurduq. Yol təsərrüfatı yenilənir. Həm kənd yolları, həm Şəki-Qax-Balakən yolu indi ən yüksək standartlara cavab verir. Mən göstəriş verəcəyəm ki, Şəki-Oğuz yolunun yenidən qurulması da dövlət proqramında nəzərə alınsın və bu iş də tezliklə icra edilsin.

Turizm layihələri icra edilir. Bir çox otellər tikilib və əlbəttə ki, infrastruktur olmadan turizm inkişaf edə bilməz. Bu modul tipli xəstəxananın qarşısında gözəl mərkəzi şəhər xəstəxanası, Olimpiya Mərkəzi, "ASAN xidmət" mərkəzi və digər obyektlər tikilib. Əlbəttə ki, keçən il Şəki Xan Sarayı ilə birgə şəhərin mərkəzinin UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına salınması tarixi hadisədir. Bu, Azərbaycanın növbəti böyük zəfəridir. Qız qalası, İçərişəhər, Qobustan və Şəki - bu, təsadüfi deyil. Əlbəttə ki, dediyiniz amillər həlledici rol oynayıb. Amma bununla paralel olaraq, Şəki şəhərinin dünyaya təqdimatı və buraya gələn turistlərin sayının artması nəticəsində Şəkini dünyada daha yaxından tanıdılar. Ekspert komissiyası, əlbəttə ki, bütün bu amilləri nəzərə alıb. Şəki doğrudan da Ümumdünya İrs Siyahısında olmağa layiqdir. Bu, bizim növbəti böyük qələbəmizdir, bütün Azərbaycan xalqının qələbəsidir. Ona görə, bundan sonra da bütün lazımi addımlar atılacaq. Mən bilirəm ki, problemlərdən biri də 1925-ci ildə tikilmiş 7 saylı şəhər məktəbidir. Bu məktəbin yenidən qurulması, yol çəkilişi və digər məsələlərlə bağlı Sərəncam veriləcək. Yəni, görülmüş bütün işləri sadalamaq mümkün deyil. Əsas odur ki, biz buna planlı şəkildə yanaşırıq - sosial infrastruktur, məktəblər, kənd təsərrüfatı, sənaye potensialı və əlbəttə ki, turizmin inkişafı. Pandemiyanın ən çox ziyan vurduğu sahə turizmdir. Bizim bu sahədə çox gözəl inkişafımız var idi. Keçən il ölkəmizə 3 milyondan çox turist gəlmişdi. Ancaq turistlər ölkəmizdə təqribən 2 milyard dollara yaxın pul xərclədilər və turizm sahəsində çalışan on minlərlə insan bundan faydalandı. Bu il biz 3,5 milyon turist gözləyirdik. Amma indi hər yerdə olduğu kimi, turizm demək olar ki, sıfır səviyyəsindədir. Ona görə, daxili turizmə böyük üstünlük verilməlidir. Çünki pandemiya nə vaxt başa çatacaq, heç kim bilmir. Başa çatandan sonra turizm sektorunun bərpası müəyyən müddət tələb edəcək. Çünki indi insanlar harasa getməyə ehtiyat edəcəklər. Ona görə, Şəkinin də inkişafının müəyyən faizi turizmlə bağlı olduğu üçün əlbəttə ki, biz bu amili nəzərə alacağıq. Amma əmin ola bilərsiniz ki, bundan sonra da Şəki şəhərinin və rayonun inkişafı diqqət mərkəzində olacaq, insanları narahat edən məsələlər həllini tapacaq. Onlardan biri içməli su layihəsidir. Əfsuslar olsun ki, bu layihə çox uzandı və çoxdan başa çatmalı idi. Mənə verilən məlumata görə, layihənin 55 faizi icra edilmişdir, ümid edirəm ki, yaxın gələcəkdə tam başa çatacaq. Bildiyiniz kimi, bu layihə beynəlxalq maliyyə qurumları tərəfindən maliyyələşir və yubanmanın səbəblərindən biri də məhz budur. Çünki danışıqlar bir qədər çox vaxt apardı. Ancaq bilirəm ki, bu, çox önəmli layihədir və qeyd etdiyim kimi, onun böyük hissəsi icra edilib, qalan hissənin icrası üçün də lazımi vəsait ayrılacaq.

Əminəm ki, bütün digər məsələlər uğurla öz həllini tapacaq. Çünki ölkəmizin çox gözəl perspektivləri var. Biz artıq dayanıqlı iqtisadiyyat yaratmışıq, hətta neftin qiymətinin düşməsini Azərbaycan vətəndaşları hiss etmədilər. Biz bu ağır vəziyyətdə pandemiya ilə mübarizəyə böyük vəsait ayırırıq. Dediyim kimi, dövlət büdcəsinə əlavələr edilməlidir, dürüstləşmə aparılmalıdır. Əlavə xərclər cəlb ediləcək ki, insanlar daha da yaxşı yaşasınlar, ölkəmiz daha da güclənsin və inkişaf etsin. Sizi bir daha təbrik edirəm və sizə uğurlar arzulayıram. Sağ olun.

* * *

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iyulun 29-da Qəbələ rayonunda da səfərdə olub.

Dövlətimizin başçısı xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin rayon mərkəzində ucaldılmış abidəsini ziyarət etdi, önünə gül dəstəsi qoydu.

Qeyd edək ki, ölkəmizin ümumi inkişaf tempinə uyğun olaraq Qəbələ rayonunda da abadlıq, quruculuq və yenidənqurma işləri davamlı xarakter alıb. Rayonun iqtisadiyyatı möhkəmlənir, kənd və qəsəbələr abadlaşır, əhalinin yaşayış səviyyəsi yaxşılaşır. Qəbələdə 2003-cü ildən bəri məhsul buraxılışı 6,5 dəfə, sənaye 40,9 dəfə, kənd təsərrüfatı 2 dəfə, əsas kapitala yönəldilmiş vəsait 94,3 dəfə, tikinti-quraşdırma işləri 103,3 dəfə artıb, 21 min 531 yeni iş yeri açılıb. Respublikanın əsas turizm mərkəzlərindən biri olan bu rayonda sosial məsələlərin həlli daim diqqət mərkəzində saxlanılır. Su, qaz, elektrik, yol təsərrüfatlarının yenilənməsi və müasirləşməsi prosesi davam edir.

* * *

Koronavirus pandemiyasının qarşısının alınması məqsədilə ölkəmizdə həyata keçirilən qabaqlayıcı tədbirlər çərçivəsində Qəbələdə də modul tipli xəstəxana kompleksi quraşdırılıb.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev iyulun 29-da Qəbələyə səfəri çərçivəsində kompleksdə yaradılan şəraitlə tanış oldu.

Məlumat verildi ki, digər analoji səhiyyə müəssisələri kimi, burada da orta ağırlıqlı simptomları olan infeksion koronavirus xəstələrinin qəbulu və müalicəsi aparılacaq. Kompleks 3 korpus, 100 palata və 200 çarpayı yerindən ibarətdir.

* * *

İyulun 29-da Qəbələ rayonunda Əmirvan-Vəndam avtomobil yolu yenidənqurmadan sonra istifadəyə verilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tədbirdə iştirak edib.

Dövlətimizin başçısına məlumat verilib ki, investisiya xərclərindən ayrılmış 13,1 milyon manat vəsait hesabına tikilmiş, uzunluğu 28 kilometr olan yol 13 min nəfər əhalinin yaşadığı 5 yaşayış məntəqəsini birləşdirir. Yolboyu su ötürücü borular, yol nişanları, göstərici lövhələr, siqnal dirəkləri və 5 avtodayanacaq quraşdırılıb. Dəstəmazçay üzərində yeni körpü tikilib.

Prezident İlham Əliyevə 20 min nəfər əhalinin yaşadığı 11 yaşayış məntəqəsini rayon mərkəzindən və digər yaşayış məntəqələrindən ayıran, Bum-Tikanlı-Abrıx avtomobil yolunun 2-ci kilometrliyində Bum çayı üzərində yeni körpünün tikintisi və Bum qəsəbəsinə gedən 2 kilometrlik avtomobil yolunun bərpası istiqamətində görülən işlər barədə məlumat verildi. Bildirildi ki, yeni körpü 12 aşırımlı olmaqla uzunluğu 310 metr, eni isə 9 metrdir. Bundan əvvəl 11 yaşayış məntəqəsinin əhalisi çayın bir tərəfindən o biri tərəfinə keçmək üçün təqribən 30 kilometr əlavə məsafə qət etməli olurdular. Yeni körpünün inşası, həmçinin Bum qəsəbəsindən körpüyə qədər olan yolun yenidən qurulması nəticəsində 20 min əhalinin əlavə yol qət etmədən birbaşa rayon mərkəzinə və qonşu kəndlərə gediş-gəlişini təmin edəcək.

Vəndam kəndində doğulmuş general Polad Həşimovun qəhrəmanlığından danışan və xatirəsinin əbədiləşdirilməsi üçün Qəbələnin küçələrinin birinə onun adının verilməsi və digər müvafiq tədbirlər görülməsi barədə rayon icra hakimiyyətinin başçısı Səbuhi Abdullayevə tapşırıqlarını verən Prezident İlham Əliyev dedi:

- Vəndam kəndi bilirsən ki, böyük kənddir, qədim kənddir, qədim yaşayış yeridir. Qəbələ şəhərindən sonra ikinci böyük yaşayış məntəqəsidir. Kəndin həm Qəbələ rayonunda, həm ölkə ərazisində xüsusi yeri vardır. Kəndin ziyalıları, ağsaqqalları bizim fəxrimizdir.

Vəndam kəndinin yetirməsi olan general Polad Həşimov namərd, mənfur ermənilər, Ermənistan tərəfindən təşkil edilmiş təxribat nəticəsində Vətən uğrunda döyüşlərdə həlak olmuşdur. Polad Həşimov mənim tərəfimdən iki dəfə dövlət ordenləri ilə təltif edilmişdir. Mənim Sərəncamımla ona general ali hərbi rütbəsi verilmişdir.

Mən sənə tapışırıq verirəm ki, Qəbələ şəhərinin küçələrinin birinə general Polad Həşimovun adı verilsin. Mən mərhum generalın anası ilə danışmışam, ona başsağlığı vermişəm. Onun Vəndam kəndində, Qəbələ rayonunda yaşayan qohumlarına xüsusi diqqət göstərilməlidir. Bilirəm ki, diqqət göstərirsiniz. Daim diqqət mərkəzində olmalıdır. Onun yaxınları, övladları dövlət tərəfindən qayğı ilə əhatə olunur. Müdafiə nazirinə və digər aidiyyəti qurumların rəhbərlərinə müvafiq göstərişlər verilmişdir. General uzun müddət Sumqayıtda yaşamışdır və buna görə Sumqayıtın icra başçısına da göstəriş verilib. Siz də burada general Həşimovun adının əbədiləşdirilməsi ilə əlaqədar müvafiq addımlar atmalısınız.

Sumqayıt şəhərinə səfər

"Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinin nəzdində Peşə Təhsil Mərkəzinin açılışı olub. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev sentyabrın 14-də açılışda iştirak edib.

Dövlətimizin başçısı mərkəzdə yaradılan şəraitlə tanış oldu.

İqtisadiyyat naziri Mikayıl Cabbarov və "Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı" MMC-nin direktoru Nazim Talıbov Prezident İlham Əliyevə Təhsil Mərkəzi barədə məlumat verdilər.

Bildirildi ki, Peşə Təhsil Mərkəzinin binası 500 tələbənin təhsil alması üçün nəzərdə tutulub. Mərkəzin binası 6 korpusdan ibarətdir. Korpuslarda 23 tədris otağı, 13 laboratoriya, 154 nəfərlik akt zalı, 184 nəfərlik yeməkxana, kitabxana, kompüter otağı, idman zalı və 24 inzibati otaq var.

Hazırda Peşə Təhsil Mərkəzinə 2020/2021-ci tədris ili üzrə torna və frezer dəzgahlarının, proqramla idarə olunan dəzgahların operatorları, elektrik avadanlıqlarına xidmət və təmir üzrə elektrik montyoru, sənayedə quraşdırma işləri üzrə usta, veb-dizayner və proqram təminatçısı ixtisasları üzrə tələbə qəbulu həyata keçirilir.

Mərkəzin təhsil proqramı beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla hazırlanıb. Tədris prosesinə Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının rezidentlərinin mütəxəssisləri cəlb olunub. Tələbələrin ixtisas fənləri üzrə dərslərinin 80 faizi Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının müəssisələrində keçiriləcək. Həmçinin praktiki dərslərin təşkili məqsədilə mərkəzdə təlim avadanlıqları stendləri quraşdırılıb.

Qeyd edək ki, sənayeləşmə Prezident İlham Əliyevin iqtisadi siyasətinin mühüm tərkib hissəsidir. Əsas məqsəd tələbatın ödənilməsində yerli məhsulların payının artırılması, ixrac potensialının yüksəldilməsi, ümumilikdə neft-qaz amilindən asılılığın daha da azaldılmasıdır. Bu strategiyanın uğurlarını Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının timsalında real rəqəmləri əks etdirən statistikada görmək olar. Belə ki, 2019-cu ilin birinci yarım ili ərzində burada 258 milyon manatlıq məhsul istehsal edilmişdisə, 2020-ci ilin müvafiq dövründə 2 dəfə çox - 534 milyon manatlıq məhsul buraxılıb. İxrac isə 2019-cu ilin ilk 6 ayındakı rəqəmlə (121 milyon manat) müqayisədə 1,5 dəfə artaraq 2020-ci ilin birinci yarısında 182 milyon manat təşkil edib.

Prezident İlham Əliyev: Hesablayın, ümumiyyətlə, illik ümumi daxili məhsul hansı həcmdədir.

Mikayıl Cabbarov: Möhtərəm cənab Prezident, Sizin tapşırığınızla hazırda Prezident Administrasiyasının aidiyyəti qurumları ilə hər bir bölgəmiz üçün ümumi daxili məhsulun, investisiyaların cəlb edilməsi, adambaşına düşən ümumi daxili məhsulun hamısının qiymətləndirilməsini aparırıq.

Prezident İlham Əliyev: Bəli, qiymətləndirin. Çünki mən dəfələrlə icra başçıları ilə görüşlərdə demişdim ki, onların fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri də məhz bunlar olmalıdır – investisiyaları cəlb etmək, iş yerləri yaratmaq, eyni zamanda, rayon və şəhərlərdə gedən işlərə təkan vermək.

Xatırladaq ki, hazırda Sumqayıt Kimya Sənaye Parkında məhsul istehsalı və ixrac istiqamətində müsbət dinamika mövcuddur. Ümumilikdə 2019-cu ildə Sumqayıt Kimya Sənaye Parkında 823 milyon manatlıq məhsul istehsal edilib ki, bunun da 276 milyon manatı - təqribən 33 faizi ixrac olunub. 2020-ci ilin ilk 6 ayı ərzində 534 milyon manatlıq məhsul istehsalı ilə Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının ölkə sənayesinin qeyri-neft sektorunda (5,7 milyard manat) xüsusi çəkisi 9,3 faiz, 182 milyon manatlıq ixracla ölkə üzrə qeyri-neft sənaye məhsullarının ixracında (910 milyon manat) xüsusi çəkisi 20 faiz təşkil edib. Hazırda parkda fəaliyyət göstərən müəssisələrdə 5500-dən çox insan daimi işlə təmin olunub.

Prezident İlham Əliyev: Mən demişəm ki, Sumqayıt bu gün nəinki Azərbaycanın, Cənubi Qafqazın ikinci böyük sənaye mərkəzidir. Sumqayıtın potensialı daha da güclənir. Bu il burada şüşə istehsalı zavodu da fəaliyyətə başlayacaq. Oraya da böyük investisiyalar qoyulub və bizi şüşə ilə təmin edəcəkdir. Baxmayaraq ki, indi tikinti sektoru pandemiyaya görə bir qədər tənəzzülə uğrayıb, amma o, bərpa edilir və ediləcək. Biz özümüzü yerli şüşələrlə təmin edəcəyik. Bu da böyük nailiyyətdir.

Biz daxili tələbatı nə qədər mümkünsə, yerli məhsullar hesabına təmin etməliyik. Burada Sumqayıt şəhərinin və xüsusilə Kimya Sənaye Parkının mühüm rolu var. Çünki biz son illərdə bu işləri görməklə buna böyük dərəcədə müvəffəq olmuşuq. İndi əsas işimiz ondan ibarətdir ki, baxmalıyıq, harada bizdə idxaldan asılılıq daha böyükdür və bunu əvəzləmək mümkündürsə, bunun üçün xammal varsa, yaxud da texniki-iqtisadi əsaslandırma buna imkan verirsə, mütləq həmin sahələrə böyük diqqət göstərilməlidir. Belə təşəbbüs göstərən şirkətlərə həm rezident statusu verilməlidir, eyni zamanda, dövlət tərəfindən onlara kömək göstərilməlidir, güzəştli kreditlər ayrılmalıdır ki, biz idxaldan asılılığımızı maksimum dərəcədə azaldaq. Çünki hər bir ölkə buna çalışır və xüsusilə əhalisi artan ölkə - Azərbaycan buna mütləq çalışmalıdır.

Təbii ki, bizim neft yataqlarımız nə vaxtsa tükənəcək. Düzdür, biz yaxın müddətdə həm yeni neft, həm də qaz yataqlarının istismarına başlayacağıq, çalışacağıq ki, hasilat səviyyəsi sabit olaraq qalsın. Ancaq bizim əsas gəlir mənbəyimiz olan “Azəri“, “Çıraq“, “Günəşli” yataqlarında təbii tənəzzül də qaçılmazdır. Biz bu boşluğu məhz qeyri-neft sektoru hesabına təmin etməliyik. Tədiyə balansını müsbət səviyyədə saxlamaq üçün əlbəttə ki, bizə çox keyfiyyətli ixracyönümlü məhsul istehsal edən, valyuta gətirən müəssisələr lazımdır. Çünki bu gün tədiyə balansımızın müsbət səviyyədə saxlanmasının əsas səbəbi neft-qaz amilidir. Amma biz çalışmalıyıq ki, bu amili kənara qoymaqla ixrac-idxal əməliyyatlarında həmişə müsbət saldoya malik olaq. Ona görə ixracyönümlü və idxalı əvəzləyə biləcək istehsalat sahələri mütləq yaradılmalıdır. Burada siqaret fabriki fəaliyyətə başlayıb və artıq statistikada görürük ki, idxaldan asılılıq nə qədər azalıbdır. Elədirmi?

Mikayıl Cabbarov: Bəli.

Prezident İlham Əliyev: Çünki biz bu fabrik işə düşənə qədər daha çox idxaldan asılı idik. İndi biz 300 milyon manata qənaət etmişik. Eyni zamanda, bu fabrikin inkişaf potensialı da var. Mən fabrikin açılışında demişdim, çalışın ikinci, üçüncü xətləri də qurun ki, istehsalat artsın və biz bu məhsulu ixrac edə bilək. O vaxt da demişdim, mən elə onu istəyirəm ki, bu məhsulun hamısı ixraca getsin, Azərbaycanda heç kim siqaret çəkməsin və daxili tələbat olmasın. Amma əlbəttə ki, bu, mümkün deyil, ancaq buna çalışmalıyıq. O cümlədən təbliğat işlərimizi düzgün qurmalıyıq, bundan başqa, təbii ki, qadağalar qüvvəyə minibdir. Ona görə mən bu fabriki gələcəkdə sırf ixracyönümlü müəssisə kimi görürəm və belə misallar çox gətirmək olar. İndi bizim tütün istehsalımız, keyfiyyətli avadanlığımız var. Mən deyirdim ki, tütün istehsalı olmayan bəzi ölkələr nə üçün bizə məhsul ixrac edir. Onlar tütünü

xaricdən alırlar və sonra onu emal edib satırlar. Düzdür, siz də bilirsiniz ki, siqaret istehsalında biz xarici tütündən də asılıyıq. Ancaq qarşıya vəzifə qoyulub ki, yerli tütünçülərdən də məhsul alınsın və beləliklə, kənd təsərrüfatının inkişafına da təkan verilsin.

Bu gün biz Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının timsalında yeniləşən, güclənən Azərbaycanı görürük. Xüsusilə yada salmalıyıq ki, bu ərazidə nələr olub, biz bu qərarı verəndə bu ərazi hansı vəziyyətdə idi. Çürümüş, dağılmış, fəaliyyətini başa vuran müəssisələr, həm ekoloji fəlakət zonası, həm də ki, istifadəsiz qalan torpaqlar idi. İndi isə burada yüzlərlə hektar sahədə sənaye parkı qurulubdur. Sahəsi nə qədərdir?

Mikayıl Cabbarov: Ümumi ərazisi 508 hektardır.

Prezident İlham Əliyev: 508 hektar, amma yəqin ki, hələ genişlənəcək.

"Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı" MMC-nin direktoru Nazim Talıbov: 80 faizdən çox məskunlaşıb, cənab Prezident.

Prezident İlham Əliyev: Yaxın iki-üç ildə tam dolacaq?

Nazim Talıbov: Bu dinamika ilə getsək bəli, yaxın iki-üç ildə tam dolacaq.

Prezident İlham Əliyev: Ona görə yeni ərazilər lazımdır. Burada, Sumqayıtın ətrafında belə ərazilər çoxdur. Siz bəlkə o ərazilər üçün də artıq indidən plan işləyib tərtib edəsiniz ki, - o yerlərin təmizlənməsi, kommunikasiyaların çəkilməsi və digər lazımi məsələlər, - bu iş dayanmasın. Çünki xarici investorların ölkəmizə marağı artır, mən yerli investorları da istiqamətləndirmişəm ki, Azərbaycana pul qoysunlar. Beləliklə, burada inkişaf o qədər sürətli olmalıdır ki, həm işsizlik aşağı səviyyədə olsun, həm idxaldan asılılıq minimuma endirilsin, həm də ixrac qabiliyyətli məhsullar istehsal edilsin.

Mikayıl Cabbarov: Möhtərəm cənab Prezident, biz Sizin çağırışınıza artıq sahibkarlardan reaksiya alırıq - həm Azərbaycanda, həm də ölkəmizdən kənarda fəaliyyət göstərən iş adamlarından. Baxmayaraq ki, biz hələ mövcud karantin dövründə yaşayırıq, amma əlaqə saxlanılıb, müraciətlər var. Mən güman edirəm ki, növbəti bir il ərzində bu çağırışın da real nəticələri barədə Sizə məruzə olunacaq.

Prezident İlham Əliyev: Çox yaxşı. Eyni zamanda, əlbəttə, mən çıxışımda xaricdə yaşayan azərbaycanlı iş adamlarına da müraciət edirdim ki, onlar da gəlib Azərbaycana vəsait qoysunlar. Azərbaycan onların vətənidir və onlar hər zaman Azərbaycanın dəstəyini görürlər, güclü Azərbaycan onların da gücünü artırır. Ona görə azərbaycanlılar müxtəlif ölkələrdə iqtisadiyyat, kommersiya, biznes sahələrində böyük uğurlar əldə ediblər. Onlar da öz vətəninə vəsait qoymalıdırlar, öz vətəni ilə daim əlaqə saxlamalıdırlar, öz uşaqlarını Azərbaycan dəyərləri əsasında, milli ruhda tərbiyə etməlidirlər ki, övladları həm Azərbaycan dilini bilsinlər, həm də bizim milli dəyərlərimizi yaşatsınlar. Əgər biz bütün bu amilləri düzgün istiqamətə səfərbər edə bilsək, onda Azərbaycana investisiya axını dayanmayacaq. Bizim də əsas məqsədimiz budur. Xüsusilə dünyada yaşanan, pandemiya nəticəsində dərinləşən böhran, əlbəttə ki, bir çox şirkətlərə mənfi təsir göstərib. Ancaq məhz bu şəraitdə biz elə addımlar atmalıyıq ki, postpandemiya dövrünə ən hazırlıqlı ölkələr sırasında olaq və dərhal, vaxt itirmədən yeni inkişaf dinamikasına sahib olaq.

Qeyd olunduğu kimi, Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının ərazisinin təxminən 85 faizində müəssisələr yaradılıb. Bu templə yaxın 2-3 il ərzində parkın ərazisi tam dolacaq. Bu, Prezident İlham Əliyevin müəyyənləşdirdiyi sənayeləşmə strategiyasının uğur göstəricisi kimi də qiymətləndirilməlidir. Strategiya özündə gələcəyə aydın baxışı və daimi inkişafı ehtiva edir.

Prezident İlham Əliyev: Mən qeyd etdiyim kimi, Sənaye Parkının gələcək inkişafı ilə bağlı təkliflər hazırlayın, yerləri seçin. Çünki yenə də deyirəm, belə templə ki, biz gedirik 2-3 ilə bütün bu yerlər dolacaq və 508 hektarda yer qalmayacaq. Ona görə baxın, harada biz bunu davam etdirə bilərik. Şərt deyil ki, bu əraziyə bitişik olsun, buradan bir qədər kənarda ola bilər, amma əsas odur ki, bu yerə rezident statusu veriləcəkdir. Təmizlik, kommunikasiya işlərinə bəlkə də elə bu ildən, vaxt itirmədən başlamaq olar. Çünki bu da vaxt aparacaq. Biz o zaman bu ərazini təmizləyəndə buna təqribən bir il vaxt lazım oldu. Həm təmizləmə, ondan sonra kommunikasiya işləri. Ona görə bəlkə ilin sonuna qədər müəyyən vəsait də ayrıla bilər ki, yeni seçilmiş yerdə biz bu işləri görək, növbəti investorlar artıq maraq göstərəndə vaxt itirməsinlər.

Beləliklə, Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının ümumi inkişaf tendensiyası yeniliklərə münasibətilə fərqlənir. Elə nəzdində açılışı olan Peşə Təhsil Mərkəzini də bu xüsusda fərqləndirmək olar. Çünki ilk dəfədir ki, ölkədəki sənaye parkı ərazisində peşə təhsili müəssisəsi yaradılır, bununla da bir neçə strateji hədəfə nail olunur: tələbələrə müasir infrastruktura malik mərkəzdə dövrün tələbinə uyğun bacarıqlar və peşə vərdişləri aşılanacaq. Təlim-tədris prosesində iştirak edəcək mütəxəssislər elə parkın rezidentlərinin yüksəkixtisaslı işçilərindən olacaq. Öz növbəsində tələbələr də Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının müəssisələrində təcrübə keçməklə, iş yeri əldə etmək imkanı qazanacaqlar.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ İLHAM ƏLİYEVİN NİTQLƏRİ, ÇIXIŞLARI VƏ MÜSAHİBƏLƏRİ

Təhlükəsizlik Şurasının iclasında İlham Əliyevin nitqi

Dünən günorta saatlarında Ermənistan Azərbaycan-Ermənistan dövlət sərhədinin Tovuz istiqamətində növbəti hərbi təxribat törədib. Birinci dəfə deyil ki, dövlət sərhədində Ermənistan tərəfindən hərbi təxribatlar törədilir. Son bir neçə ay ərzində bu hərbi təxribatlar nəticəsində bizim hərbçilərimiz, eyni zamanda, mülki şəxslər həlak olmuşdur. Dünən günorta saatlarında onların növbəti təxribatı nəticəsində bir neçə hərbçimiz həlak olmuşdur. Qəflətən bizim hərbi postumuza artilleriya atəşi açılıb və bu çirkin əməl nəticəsində hərbçilərimiz həlak olub və yaralanıb. Allah şəhidlərimizə rəhmət etsin, yaralı hərbçilərimizə Allahdan şəfa diləyirəm.

Deyə bilərəm ki, Ermənistanın növbəti təxribatının qarşısı qətiyyətlə alınmışdır, adekvat cavab verilmişdir. Hərbçilərimizin qisası alınmışdır. Ermənistan tərəfinin bütün cəhdləri iflasa uğradı, Azərbaycan öz dövlət sərhədini qorudu və Ermənistan əsgərləri bir santimetr belə Azərbaycan torpağına keçə bilməmişlər.

Bu gün sərhəddə gərgin vəziyyət davam edir. Dünən gecə bütün aidiyyəti qurumlarla, komandanlarla əlaqədə idim. Bu gün səhər tezdən də mənə operativ məlumat verilib və sərhəddə vəziyyət sabitləşməyib. Bütün məsuliyyəti Ermənistanın hərbi-siyasi rəhbərliyi daşıyır. Çünki məhz Ermənistan rəhbərliyinin ikiüzlü və riyakar fəaliyyətinə görə belə hadisələr baş verir. Bir tərəfdən, beynəlxalq ictimaiyyətə müraciət edir və Ermənistan-Azərbaycan qoşunlarının təmas xəttində atəşkəs rejiminin möhkəmləndirilməsi üçün kömək xahiş edir. Digər tərəfdən, hərbi təxribatlar törədərək Azərbaycan ərazisinə basqın etmək istəyir, mövqelərimizi zəbt etmək istəyir, mülki əhalini, kəndlərimizi atəşə tutur. Bu çirkin və məkrli siyasət Ermənistanı uçuruma aparacaq. Bütün məsuliyyət Ermənistanın rəhbərliyi üzərinə düşür. Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bundan sonra da qoruyacaq, öz sərhədlərimizi qoruyacaq. Dünən günorta saatlarında və bu gün gecə düşmənə vurulmuş sarsıdıcı zərbələr bir daha onu göstərdi. Həlak olan hərbçilərimizin qisası alındı və onların qanı yerdə qalmayıb və qalmayacaq.

Bu çirkin əməllərə əl atmaq onların təcavüzkar siyasətinin təzahürüdür. Bu siyasəti məntiqlə izah etmək mümkün deyil. Çünki bu siyasət olduqca ziddiyyətlidir və bu siyasət Ermənistan üçün böyük təhlükə mənbəyidir. Çünki mən dəfələrlə demişəm, bir daha demək istəyirəm ki, Azərbaycan heç vaxt işğal edilmiş torpaqlarının bu vəziyyətdə qalması ilə barışmayacaq, işğalla barışmayacaq və əlindən gələni edəcək ki, öz ərazi bütövlüyünü bərpa etsin.

Beynəlxalq təşkilatlara müvafiq müraciətlər edilib və operativ vəziyyət imkan verən kimi biz Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xarici ölkələrin hərbi nümayəndələrini həmin əraziyə dəvət edəcəyik, onlar öz gözləri ilə vəziyyəti görsünlər. Görsünlər ki, kim bu hərbi təxribatı törədib. Bu hərbi təxribat nəticəsində nələr baş verib və kim vəziyyətin gərginləşməsinə cavabdehlik daşıyır. Bizim işimiz haqq işidir və Azərbaycan öz prinsipial mövqeyindən bir addım geri atmayacaq.

Bildiyiniz kimi, Ermənistanda daxili vəziyyət artıq böhranlı həddə çatıb. Daxili çaxnaşmalar geniş vüsət alıb. Eyni zamanda, ölkəmizin son vaxtlar əldə etdiyi beynəlxalq uğurlar onları çox narahat edir və onlarda paxıllıq hissini daha da gücləndirib. Xüsusilə, beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində uğurlu fəaliyyətimiz, son müddət ərzində bütün aparıcı beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı verilmiş açıqlamalar, qəbul edilmiş qərarlar, ölkəmizin ərazi bütövlüyünün dəstəklənməsi, əlbəttə ki, Ermənistanın münaqişə ilə bağlı mövqelərinə çox ciddi zərbə vurubdur. Eyni zamanda, mötəbər kürsülərdən müntəzəm olaraq həm münaqişənin tarixi ilə, həm bölgənin tarixi ilə bağlı gətirdiyimiz konkret faktlar, inandırıcı əsaslandırmalar, əlbəttə ki, onların təbliğatını alt-üst edir. Artıq bütün dünya bilir ki, Dağlıq Qarabağ əzəli tarixi Azərbaycan torpağıdır və bunu təsdiqləyən kifayət qədər sənədlər var və bu sənədləri biz indi geniş beynəlxalq ictimaiyyətə təqdim edirik. Eyni zamanda, bütün dünya Dağlıq Qarabağı Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi kimi tanıyır. Bunu da təsdiqləyən kifayət qədər çox beynəlxalq sənədlər və açıqlamalar var. O cümlədən bu yaxınlarda qondarma "Dağlıq Qarabağ respublikası"nda keçirilmiş qondarma "seçkilər" nəinki heç bir ölkə tərəfindən tanınmadı, hətta bütün aparıcı beynəlxalq təşkilatlar, qonşu ölkələr və bu məsələ ilə məşğul olan ölkələr bu seçkiləri pislədilər. Beləliklə, bir daha ölkəmizin ərazi bütövlüyünə dəstək ifadə olundu, bir daha açıq göstərildi ki, Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz hissəsidir.

Ona görə hazırda Ermənistanda hökm sürən hərcmərclik və vəziyyətin böhran həddinə yaxınlaşması onları bu çirkin əməllərə sövq edibdir. Digər tərəfdən, o da sirr deyil ki, artıq uzun müddətdir ki, Ermənistan münaqişə ilə bağlı öz addımlarında xüsusilə Ermənistan-Azərbaycan dövlət sərhədini misal gətirərək belə bir rəy formalaşdırmaq istəyir ki, guya Azərbaycan Ermənistan ərazisinə hücumlar edir. Halbuki bu, yalandır. Bütün hücumlar Ermənistan tərəfindən törədilir və

bunun kifayət qədər sənədləri var, video-foto sənədləri var. Azərbaycan isə sadəcə olaraq, bütün təxribatlara adekvat cavab verir. Əgər Ermənistan ərazisindən Azərbaycan mövqelərinə, Azərbaycan kəndlərinə atəş açılırsa, təbii ki, biz adekvat cavab verəcəyik və veririk. Ona görə Ermənistan bütün imkanlardan istifadə edib, eyni zamanda, saxta məlumatlar uydurub dövlət sərhədinə xüsusi diqqətin cəlb edilməsi üçün əlindən gələni edir. Dünənki hərbi təxribat bu çirkin siyasətin növbəti təzahürüdür.

Hesab edirəm ki, bu təxribatın digər səbəbi odur ki, son vaxtlar Azərbaycan beynəlxalq arenada çox böyük uğurlara imza atıb. Bizim təşəbbüsümüzlə beynəlxalq təşkilatların Zirvə görüşləri keçirilib. Bizim təşəbbüsümüzlə BMT Baş Assambleyasının xüsusi sessiyası baş tutub. Bu təklifi, bu təşəbbüsü 130-dan çox ölkə dəstəkləyib və Ermənistan bu təşəbbüsün əleyhinə çıxıb və bir daha özünü rüsvay edib, bir daha özünü dünyadan təcrid edib. Bu gün dünya gündəliyində birinci yerdə duran COVID ilə bağlı mübarizə məsələsində öz anlaşılmaz mövqeyi ilə bir daha bütün dünyanın diqqətini öz çirkin siyasətinə cəlb edib. Necə ola bilər ki, Azərbaycan bütün dünyanın bu mübarizədə birləşməsini tələb etdiyi bir vaxtda Ermənistan bunun əleyhinə çıxıb.

Ona görə beynəlxalq arenada Ermənistan demək olar ki, bütün dayaqlarını itirməkdədir. Daxili vəziyyət kifayət qədər gərgindir. Vəd olunan dırnaqarası çiçəklənmə, artıq hər kəs tərəfindən başa düşülür ki, bu, xülyadır, bu, yalandır. Əlbəttə ki, dünənki hadisə ilə bağlı Ermənistan rəsmi orqanlarının açıqladığı məlumat yalanın növbəti əlamətidir. Bu məlumatda onlar məsuliyyəti Azərbaycanın üzərinə yıxmaq istəyirlər. Halbuki buna heç bir əsas yoxdur və bir daha demək istəyirəm ki, - bütün müstəqil ekspertlər bunu təsdiq edə bilər, - heç bir əsas olmadan bizim hərbi postumuza artilleriya zərbəsi endirilib. Məhz bunun nəticəsində bizim hərbçilərimiz həlak olub. Onların gücü ona çatır ki, ancaq mülki əhalini atəşə tutsunlar, ya da ki, qəflətən bizim hərbi postumuza atəş açsınlar. Bunu da onlar etdilər və bir daha öz çirkin və məkrli mahiyyətlərini ortaya qoydular.

Mən bir daha demək istəyirəm ki, dünən və bu gecə düşmənə adekvat cavab verilib. Hərbçilərimizin qisası alınıb, bundan sonra da alınacaqdır. Hərbçilərimizin, şəhidlərimizin qanı yerdə qalmayıb və qalmayacaq. Biz bütün imkanlardan istifadə edib özümüzü qoruyacağıq və düşmənə yenidən onun öz yerini göstərəcəyik.

Nazirlər Kabinetinin 2020-ci ilin birinci yarısının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasında İlham Əliyevin giriş nitqi

Hər il olduğu kimi, biz bu il də plan üzrə altı ayın sosial-iqtisadi yekunlarını müzakirə edəcəyik. Bu ənənə öz bəhrəsini verir. Çünki bu toplantılarda həm görülmüş işlər, buraxılan nöqsanlar təhlil olunur, eyni zamanda, gələcək fəaliyyətimiz üçün praktiki addımların atılması müəyyən edilir. Təbii ki, hər ilin əvvəlində il ərzində görüləcək işlər haqqında qərar verilir, tədbirlər planı təsdiq olunur. Ancaq həyat yerində durmur. Həyat dəyişir və yeni çağırışlar üzə çıxır. Belə olan halda əlbəttə ki, biz öz planlarımıza da düzəlişlər etməliyik və edirik. Bu düzəlişlərin əsas məqsədi ölkəmizin uğurlu inkişafını sürətləndirmək, bunu təmin etməkdir. Ona görə biz bu gün də ənənəvi olaraq bu məsələləri müzakirə edəcəyik.

Ancaq bundan əvvəl son günlər ərzində Ermənistan-Azərbaycan dövlət sərhədinin Tovuz istiqamətində baş vermiş hadisələr haqqında ictimaiyyətə məlumat vermək istərdim. Bildiyiniz kimi, iyulun 12-də erməni silahlı qüvvələri Azərbaycan mövqelərinə artilleriya atəşi ilə zərbə endirmişlər və bu gözlənilməz zərbə nəticəsində bizim hərbçilərimiz həlak olub, yaralanıb. Ondan sonra hər dəfə olduğu kimi, Ermənistan bu təxribatın səbəbkarı kimi Azərbaycanı göstərməyə cəhd etmişdir, halbuki bu, heç bir məntiqə sığmır. Bizim Ermənistanla Azərbaycanın dövlət sərhədində hər hansı bir hərbi məqsədimiz yoxdur. Bildiyiniz kimi, bir neçə il bundan əvvəl mənim tapşırığımla sərhədin bir hissəsinin qorunması Sərhəd Qoşunlarına həvalə olunubdur. Bu da onu göstərir ki, bizim bu istiqamətdə hər hansı bir hərbi planımız yoxdur və prinsip etibarilə hərbi məqsədlər nöqteyi-nəzərdən bunun heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Üstəgəl Ermənistan dırnaqarası “Azərbaycan diversiyasını” əsaslandırmaq üçün çox ağılsız və hesab edirəm ki, onların səviyyəsinə uyğun səbəb göstərməyə cəhd etdi. Guya ki, Azərbaycanın hərbi qulluqçuları – iki nəfər UAZ maşını ilə Ermənistan sərhədini pozaraq hərbi diversiya törətməyə cəhd etmişlər. Sual olunur, hansı ölkənin ordusu hücumu iki zabit və əsgərlə UAZ maşını ilə təşkil edir? Bəlkə Ermənistan ordusu belə “müdrik” hərbi əməliyyatlar hazırlamaqla məşğuldur? Ancaq Azərbaycan Ordusu və dünyanın heç bir ordusu belə ağılsız addım atmaz. Yəni, bu cəfəng versiyanın Ermənistan tərəfindən təqdim edilməsinin əsas səbəbi günahı bizim üzərimizə yıxmaqdır, hər dəfə olduğu kimi. Ancaq bu dəfə buna heç kim inanmayıb. Hərbi mütəxəssis olmaq lazım deyil ki, bu cəfəng versiyaya insanlar inansın. Əsl vəziyyət ondan ibarət idi ki, bir daha demək istəyirəm bizim hərbi postumuz artilleriya

atəşi ilə vurulub və bu qəfil çirkin addım nəticəsində hərbçilərimiz həlak olublar. Dərhal mən bütün müvafiq göstərişlər verdim. Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinə göstəriş verdim ki, hərbçilərimizin intiqamı alınmalıdır, onların qanı yerdə qalmamalıdır və düşmənə elə bir zərbə endirilməlidir ki, onu uzun illər bundan sonra yaddan çıxarmasın. Eyni zamanda, Prezident Administrasiyasına, Nazirlər Kabinetinə, aidiyyəti qurumlara göstəriş verilib ki, bütün beynəlxalq təşkilatlar Ermənistanın bu diversiyası ilə əlaqədar məlumatlandırılsın, bu hadisə haqqında dolğun məlumat verilsin. Mən dərhal Təhlükəsizlik Şurasının toplantısını çağırdım və orada qeyd etdim ki, operativ vəziyyət imkan verən kimi, biz Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xarici ölkələrin nümayəndəliklərində işləyən hərbi attaşeləri, jurnalistləri, əgər belə istək olarsa, səfirliklərin digər nümayəndələrini həmin bölgəyə dəvət edəcəyik, onları bu vəziyyətlə tanış edəcəyik və onlar yerində görəcəklər ki, bu təxribatı törədən kimdir və bu təxribat nəticəsində həlak olanlar hansı ordunun əsgərləridir.

Bir daha demək istəyirəm ki, görülmüş operativ tədbirlər nəticəsində Ermənistan ordusu layiqli cavabını aldı. Mən Təhlükəsizlik Şurasının toplantısında artıq demişdim ki, Azərbaycan əsgər və zabitlərinin qanı yerdə qalmamalıdır. Onlara sarsıdıcı zərbələr endirildi və bu zərbələr əminəm ki, onlara yaxşı dərs oldu. Ancaq buna baxmayaraq, dünən və srağagün onlar tərəfindən yenidən çirkin addımlar atılmışdır, növbəti dəfə hərbi təxribat törədilmişdir və bu təxribat nəticəsində yenə də bir neçə hərbçimiz, o cümlədən general Polad Həşimov, polkovnik İlqar Mirzəyev həlak olmuşlar.

Bu gün səhər saatlarında general Polad Həşimovun anası Səmayə xanımla telefonla danışdım, ona başsağlığı verdim, Allahdan səbir dilədim. Onu əmin etdim ki, oğlunun, bizim qəhrəmanımızın qanı yerdə qalmayıb, onun qisası alındı və bundan sonra da alınacaqdır. Belə analara eşq olsun ki, xalqımız, dövlətimiz üçün bu cür övladlar, igidlər yetişdirib.

Bildirməliyəm ki, general Polad Həşimov orduda çox böyük hörmətə malik olan bir insan idi. Aprel döyüşlərində öz rəşadətini göstərmişdir. Mənim tərəfimdən iki dəfə yüksək dövlət ordeni ilə təltif edilmişdir. Mənim tərəfimdən ona general rütbəsi verilmişdir. Polkovnik İlqar Mirzəyevin oğlu Elvinlə bu gün söhbət zamanı atasının qəhrəmanlığı haqqında danışdım. Dedim ki, o, atasına oxşamalıdır, bizim bütün gənclərimiz qəhrəmanlarımıza oxşamalıdırlar. Onların həyatı, torpaq, Vətən uğrunda göstərdikləri şücaət, qəhrəmanlıq hər bir gənc üçün nümunə olmalıdır. Biz fəxr edirik ki, Azərbaycan xalqı, Azərbaycan torpağı belə övladlar yetişdirib. Onların ailə üzvlərinə, yaxınlarına bir daha başsağlığı verirəm. Eyni zamanda, son günlər ərzində həlak olmuş bütün insanların yaxınlarına, qohumlarına başsağlığı verirəm. Allah şəhidlərimizə rəhmət eləsin, Allah yaralı hərbçilərimizə şəfa versin.

Təklif edirəm ki, bu günlər ərzində torpaq uğrunda qəhrəmancasına həlak olmuş hərbçilərimizin xatirəsi bir dəqiqəlik sükutla yad edilsin.

Allah rəhmət eləsin!

Bildirməliyəm ki, bu çirkin əməldən sonra mənim göstərişimlə qisas əməliyyatının ikinci fazası başlamışdır. Son iki gün ərzində düşmənə növbəti dəfə sarsıdıcı zərbələr endirildi. Bizdə olan məlumata görə, onlarla erməni hərbçi məhv edildi, onların sərhədboyu yerləşən dayaq məntəqələrinin böyük hissəsi darmadağın edildi. O cümlədən onların bəhanə kimi gətirdiyi məlum postun da bütün infrastrukturu darmadağın edildi, bu post artıq mövcud deyil. Düşmənin texnikası, silah-sursat anbarları, dayaq məntəqələri, avtomaşınlar, sisternlər, canlı qüvvənin yerləşdiyi yerlər Azərbaycan Ordusu tərəfindən dəqiq və sərrast atəşlə məhv edilmişdir. Əməliyyat haqqında bundan artıq demək istəməzdim. Çünki bu, hərbi sirdir, məxfi xarakter daşıyır. Ancaq biz bəzi videogörüntüləri paylaşdıq. Bu videogörüntülər Azərbaycan Ordusu tərəfindən keçirilmiş əməliyyatların cüzi bir hissəsidir. Nə mümkün olubsa, onu göstərmişik, hesab edirəm ki, indiki mərhələdə bundan artıq informasiya vermək düzgün olmazdı. Ancaq bu videosüjetlər açıq-aydın göstərir ki, düşmənin infrastrukturu, canlı qüvvəsi, səngərləri, postları, dayaq məntəqələri nə qədər dəqiqliklə məhv edilir.

Deməliyəm ki, son günlər ərzində Azərbaycan Ordusu bir daha öz üstünlüyünü göstərdi. Mən hesab edirəm ki, bu əməliyyatın Azərbaycan Ordusunun şanlı tarixində öz yeri olacaq. Necə ki, 2016-cı ildə Aprel döyüşlərində düşmənə dərs verdik və Ağdərə, Füzuli, Cəbrayıl rayonlarının bir hissəsini düşməndən azad etdik. İki il bundan əvvəl – 2018-ci ildə uğurlu Naxçıvan əməliyyatı nəticəsində on min hektardan çox torpaq sahəsi Azərbaycan Ordusu tərəfindən götürüldü və işğalçılar o bölgələrdən qovuldu. Azərbaycan Ordusu tərəfindən götürülmüş strateji yüksəkliklər imkan verir ki, biz Ermənistanın bir neçə yaşayış məntəqəsinə nəzarət edək. Ermənistandan Dağlıq Qarabağa gedən avtomobil yolu bizim nəzarətimizdədir. Vaxtilə - 1990-cı illərin əvvəllərində Naxçıvan ərazisinin bir hissəsini işğal etmiş Ermənistan qüvvələri həmin ərazilərdən qovuldu, çıxarıldı, o torpaqlarda Azərbaycan bayrağı ucaldıldı.

Bu əməliyyat - son günlər ərzində baş vermiş hərbi toqquşma bizim növbəti şanlı qələbəmizdir. Bunu Azərbaycan xalqı bilir. Mən bu günlərdə minlərlə vətəndaşdan məktub alıram və bu məktubların hamısı dəstək xarakterlidir. Beynəlxalq hərbi ekspertlər eyni fikirdədirlər və bunu o bölgədə real vəziyyət göstərir. Ermənistan qüvvələri bir santimetr belə Azərbaycan torpağına girə bilməmişlər və heç vaxt buna nail olmayacaqlar.

Əksinə, əgər biz istəsəydik, bu gün Ermənistanın o ərazisində torpaqların böyük hissəsi nəzarətimizə keçə bilərdi. Ancaq bizim qarşımızda belə məqsəd dayanmır.

Ermənistan-Azərbaycan dövlət sərhədində vəziyyətlə bağlı məlumat artıq verildi və bu gün operativ vəziyyət bizi tamamilə qane edir. Biz istənilən vaxtda, lazım olan vaxtda bu günlərdə yaradılmış əlavə imkanlardan, o cümlədən döyüş məntəqələrinin yeni yerləşməsindən istifadə edib öz sözümüzü deyəcəyik. Aprel döyüşlərində olduğu kimi, mənfur qonşu bu dəfə də ən çirkin əməllərə əl atdı. O da nədən ibarətdir? Bizim kəndlərimizi atəşə tutdu və bunun nəticəsində 76 yaşında ağsaqqal Əziz Əzizov həlak olmuşdur. Bu, bir daha onu göstərir ki, Ermənistan faşist dövlətdir.

Ermənistan heç vaxt açıq döyüşdə qələbə qazana bilməyib və bilməz. Torpaqların itirilməsi bir daha demək istəyirəm ki, o vaxt hakimiyyətə göz dikmiş Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin və onun başında dayananların xəyanətidir. O vaxt Azərbaycanda vəziyyəti qarışdırmaq, hərc-mərclik salmaq, hakimiyyəti yıxmaq üçün onlar Qarabağ bölgəsində xəyanət etmişlər. O vaxt o bölgədə fəaliyyət göstərən Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin batalyonları və onların komandirlərinin bir neçəsi xəyanət etmişlər. Baxmayaraq ki, onların tərkibində cəsur və Vətənə bağlı insanlar döyüşürdülər, öz canlarını qurban vermişlər. Ancaq o vaxt Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin başında dayananlar nəyin bahasına olursa-olsun hakimiyyətə gəlmək üçün torpaqları satdılar və beləliklə, o vaxtkı hakimiyyəti yıxa bildilər. O vaxt bizim torpaqlarımızın itirilməsi bilavasitə Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin xəyanətkar fəaliyyəti ilə bağlıdır. Ona görə Ermənistan hər zaman bu imkanlardan faydalanıb. İndi də özləri gizlətmirlər ki, o vaxt Azərbaycanda xaos, anarxiya idi, onlar bundan istifadə edib torpaqlarımızı zəbt etdilər. O vaxt Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Gəncəni bombalayırdı, Azərbaycan əsgərlərini əsir götürmüşdü. Orada torpaq əldən gedirdi, burada isə onlar hakimiyyət uğrunda mübarizə aparırdılar və əfsuslar olsun ki, öz çirkin əməllərinə nail oldular. Hakimiyyətə gəldilər, daha çox torpaq verdilər, sonra da biabırcasına qaçıb gizləndilər, fərarilik etdilər. Bütün bunlar bizim tariximizdir.

Amma Ermənistan ancaq əliyalın insanlara qarşı vuruşub, qocalara, uşaqlara qarşı soyqırımı törədib. Xocalı soyqırımını törədənlər Ermənistanın siyasi rəhbərliyidir, keçmiş hakimiyyətidir, keçmiş iki prezidentidir hərbi cinayətkarlar. Xocalı soyqırımı zamanı bu cəlladlar tərəfindən 106 qadın, 63 uşaq öldürüldü. Əziz Əzizov da həmin erməni faşistlərin əməlləri nəticəsində həlak olmuşdur. Bildirməliyəm ki, ağsaqqal Əziz Əzizovun da qanı yerdə qalmayıb, qarşı tərəfə adekvat cavab verilib və veriləcəkdir və heç kimdə bu haqda şübhə olmasın.

Mən hesab edirəm ki, son günlər ərzində baş vermiş toqquşmalar və qanlı döyüşlər Azərbaycan dövlətinin, ordusunun gücünü, xalqla iqtidar arasındakı birliyi bir daha göstərdi.

O ki qaldı, bu erməni hərbi təxribatının səbəblərinə, əlbəttə ki, bu səbəbləri biz tam dəqiqliklə bilə bilmərik, bunu həyat göstərər. Ancaq bir çox məntiqli ehtimallar mövcuddur və bu haqda mən Azərbaycan vətəndaşları ilə öz fikirlərimi bölüşmək istərdim. Hesab edirəm ki, birinci səbəb Ermənistanda hazırda mövcud olan siyasi və iqtisadi böhrandır. Bu, heç kimə sirr deyil. Xaricdən maliyyələşən, xarici fondlardan maaş alan, onlardan təlimat alan və onların çevriliş texnologiyalarından bəhrələnən dəstə iki il bundan əvvəl hakimiyyəti qanunsuz yollarla zəbt edəndən sonra bir çox vədlər vermişdi. Ermənistanda çiçəklənmə, cənnət olacağını vəd vermişdi. Bəyan etmişdi ki, qısa müddət ərzində Ermənistana on milyardlarla dollar sərmayə qoyulacaq, qısa müddət ərzində Ermənistan əhalisi 5 milyona çatacaq - halbuki indi Ermənistan əhalisi 2 milyondan azdır, - Ermənistanda bütün həyat yenidən qurulacaq, ədalət olacaq, demokratiya inkişaf edəcək, insan haqları qorunacaq və digər vədlər vermişdi. Erməni xalqı Sarkisyan rejimindən o qədər bezmişdir ki, o, kimə istəsən inanardı. O çevrilişi təşkil edənlərin başında başqa adam olsaydı, ona da gedib səs verəcəkdi. Çünki Sarkisyan rejiminə nifrət həddindən artıq böyük idi və bundan istifadə edib hakimiyyəti zor gücü ilə zəbt etmiş bu qruplaşma bu vədləri sonra yerinə yetirməli idi. Ancaq necə yerinə yetirsin ki, təcrübə yox, səriştə yox, daxili resurslar yox, xarici investisiyalar qoyulmayıb. Əksinə, xarici investorları indi çürüdürlər, məhkəmə çəkişmələrinə cəlb edirlər. Bu gün Ermənistanın ayaqda dayanmasını şərtləndirən strateji investorları məhkəməyə çəkirlər, onları korrupsiyada ittiham edirlər, hətta necə deyərlər, bel bağladığı ölkənin şirkətlərinə qarşı çirkin əməllər törədirlər. Əlbəttə ki, bütün bunlar istənilən potensial investoru qorxudacaq. Əgər, sənin ölkənə pul qoyan, orada infrastruktur yaradan, insanları işlə təmin edən ən yaxın şirkətlərə belə münasibət bəsləyirsənsə, onda başqa ölkələrin investorları nə fikirləşsin?!

Ona görə bu vədlərin iflasa uğraması təbii ki, Ermənistanda artıq böhranlı vəziyyətin yaranmasına gətirib çıxarıb. Hakimiyyət buna necə reaksiya verib? Cəmiyyəti birləşdirmək əvəzinə, əksinə, indi siyasi məhbuslar yaradır, siyasi opponentlər həbs edilir, təqib olunur, onların toxunulmazlığı götürülür, konstitusiya kobudcasına pozulur, konstitusiyaya qanunsuz düzəlişlər edilir, hansı ki, bu düzəlişlər ancaq referendumla oluna bilərdi. Bilirlər ki, referendumda bu düzəlişlər keçməyəcək. Hakimiyyət zəbt olunub və hakimiyyət bölgüsü yoxdur. Hakimiyyət bir adamın əlində cəmləşib və demokratiyadan əsər-əlamət yoxdur və heç vaxt olmayıb. Faşist dövlətində hansı demokratiya, insan

haqlarından söhbət gedə bilər. Amma indiki vəziyyət daha da acınacaqlıdır. Ona görə ki, iqtisadi sahədə vədlər yerinə yetirilmədi, siyasi cəhətdən Ermənistan özünü təcrid vəziyyətə qoydu. Azərbaycanın təşəbbüsü ilə BMT Baş Assambleyasının xüsusi sessiyasının çağırılması ilə bağlı onların ağılsız addımları bir daha bunu göstərir. Bütün dünya bizi dəstəklədi, əleyhinə çıxan yeganə ölkə Ermənistandır.

Demokratik prinsiplər tamamilə pozulub, Venesiya Komissiyasının tövsiyələri rədd edilib, siyasi opponentlər təqib olunur və diktatura hökm sürür. Ona görə indi Ermənistan rəhbərliyinə hansısa bir böhranlı vəziyyət lazımdır ki, fikri bu əsas məsələlərdən yayındırsın və şüurlu şəkildə bu təxribata əl atdı. Nə üçün məhz iyulun 12-də? Bu da təsadüfi deyil. İndi Ermənistanda bunu başqa hadisələrlə əlaqələndirirlər. Mən bu məsələyə toxunmaq istəmirəm. Çünki mən heç vaxt ailə məsələlərinə toxunmamışam və heç kimə məsləhət görmürəm. Amma mən hesab edirəm ki, iyulun 10-da artıq rəsmən açıq elan edilmiş BMT Baş Assambleyasının xüsusi sessiyası bunun əsas səbəbi olub. Çünki, bu, ölkəmizin növbəti böyük uğurudur, növbəti böyük qələbəsidir, 130 ölkə bizi dəstəklədi. Azərbaycan o ölkədir ki, gündəliyi zəbt etmiş COVID-19 məsələsi diqqətə gətirildi, iki böyük Zirvə görüşü keçirildi və ondan sonra BMT-nin Baş Assambleyasının xüsusi sessiyası. Budur səbəb. Səbəblər çox ola bilər. Sadəcə olaraq, mən öz fikirlərimizi bölüşmək istəyirəm, fakt odur ki, Ermənistanın hərbi təxribatı məhz bu vaxtlarda təsadüfən törədilməyib. Amma layiqli cavab verildi. Bir daha demək istəyirəm ki, Azərbaycan Ordusu vəziyyətə tam nəzarət edir. Onu da bildirməliyəm ki, baxmayaraq, kəndlərimiz atəşə tutuldu, ağsaqqal həlak oldu, bizim kəndlərimizdə yaşayan insanlardan bir nəfər də yerindən tərpənmədi, bir nəfər də heç yerə getmədi. Amma bizdə olan operativ məlumata görə, Ermənistanda bəzi kəndlər, bəzi şəhərlər boşaldılır. İndi panika yaranıbdır. Bax, fərq budur. Azərbaycan vətəndaşı öz torpağında ləyaqətlə yaşayır. Azərbaycan dövləti və Azərbaycan Ordusu onu qoruyur və qoruyacaqdır.

Azərbaycan ictimaiyyətinin diqqətini bir məsələyə də çəkmək istərdim. O da ondan ibarətdir ki, bildiyiniz kimi, bu çirkin əməlləri törədəndən və Azərbaycan Ordusu tərəfindən layiqli cavab alandan sonra Ermənistan dərhal Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatına (KTMT) müraciət etdi, dərhal onlardan yardım istədi, dərhal hay-haray qaldırdı ki, qoymayın bizi burada indi boğacaqlar, məhv edəcəklər. KTMT-nın buna nə dəxli var? Birincisi, Azərbaycan, bir daha demək istəyirəm ki, Ermənistanın dövlət sərhədini pozmayıb, təxribat törətməyib, Ermənistan ərazisinə keçməyib. Belə olan halda KTMT-nın bu işə nə dəxli ola bilər? Bu bir. İkincisi, bu addım onların acizliyini, qorxaqlığını göstərir. Onu göstərir ki, Azərbaycan qarşısında təkbaşına duruş gətirə bilməyəcəklər və onu bilirlər. Biz də bunu bilirik. KTMT-ya müraciət etmək onların qorxaqlığının növbəti təzahürüdür. Onlar öz qorxaqlığını, rəhbərliyin qorxaqlığını bir daha göstərdilər. Yaxşı, qələt eləmisən, təxribat törətmisən, cinayət törətmisən, - cavab ver buna. Cavab ver və veribdir artıqlaması ilə. İndi onlar ölənlərin sayını gizlədirlər. Amma bizdə operativ məlumat var. Bəzi ölən erməni hərbçilər haqqında məlumatı biz vermişik, onlar gizlədirdilər. Biz məlumatı verəndən sonra onlar onu etiraf etdilər. Necə ki, Aprel döyüşlərində gizlətmişdilər. Bu bir daha onların acizliyini göstərir, digər tərəfdən nəyi göstərir? Onların riyakar siyasətini göstərir. Yaxşı, necə ola bilər ki, bu yaxınlarda heç bir üzv ölkədən soruşmadan KTMT-nın baş katibini həbs etmisən. Belə şeymi olar? Bu, tamamilə bütün beynəlxalq davranış qaydalarını pozan bir addım idi. KTMT-nın rəhbəri vəzifəsində olan insanı həbs etdilər. Onlara təzyiq olunandan sonra onu buraxdilar, amma cinayət işi hələ bağlanmayıb, davam edir. Beynəlxalq təşkilatın ali nümayəndəsini həbs edir. Ondan sonra bir il ərzində KTMT-ya rəhbər nəzərdə tutulmuş şəxsin namizədliyini bloklayıb, veto qoyub. Çünki əlifba sırası ilə olmalı idi. Ermənistandan sonra Belarusun nümayəndəsi olmalı idi, onun namizədliyi verildi. Amma bir il imkan vermədi ki, o öz fəaliyyətinə başlasın. Budurmu KTMT-ya münasibət? Yaxşı, təxribat törətmisən, başından da zərbə almısan, indi nə olub qaçıb KTMT-dan yardım istəyirsən? KTMT-nın Ermənistandan başqa bütün üzvləri bizim dostlarımızdır.

İndi xarici fondlardan maliyyələşən, hakimiyyət nümayəndələrinin demək olar ki, hamısının SOROS fondunun və buna oxşar fondların tör-töküntüləri olan bir dövlətə KTMT ölkələrinin münasibəti necə olmalıdır? Mən sual verirəm və bu sual hesab edirəm ki, ritorikdir. İndi nə oldu qaçıb, KTMT-nın ətəyindən yapışırsan. Cavab ver öz çirkin əməllərinə görə. Cavab vermisən və verəcəksən.

Onu da bildirməliyəm ki, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı mən bu yaxınlarda Azərbaycan telekanallarına müsahibədə öz mövqeyimi, bizim prinsipial mövqeyimizi bir daha ifadə etdim. Azərbaycan xalqının bu mənasız danışıqlardan bezdiyini ifadə etdim. Ona görə bu məsələ ilə məşğul olanlar və bu günlər ərzində öz vasitəçilik təkliflərini irəli sürənlər bu haqda düşünsünlər, Azərbaycan xalqının səbri tükənməz deyil. Bu gün biz güclü ordu yaratmışıq. Bu gün xalq-iqtidar birliyi Azərbaycanda sabitliyin inkişafının əsas şərtidir. Ona görə Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı bir addım geri atmayacağıq. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa edilməlidir və bizim bu məsələ ilə bağlı fikrimiz qətidir.

O ki qaldı, bizim addımlarımıza, lazım olan vaxtda lazım olan addımları atırıq və atacağıq. Mən hələlik bundan artıq heç nə demək istəmirəm, hadisələri qabaqlamaq istəmirəm. Azərbaycanda hadisələri qabaqlamağı heç kimə məsləhət görmürəm. Buna ehtiyac yoxdur. Bu, zərərli ola bilər. Nə vaxt, nəyi, necə etmək lazımdır, bunu biz bilirik. Hesab edirəm ki, yaxın tarix dəfələrlə bunu göstərib, həm siyasi müstəvidə, diplomatik müstəvidə, eyni zamanda, döyüş meydanında. Nəyi ediriksə, dəqiqliklə edirik. Son dörd il ərzində üç əməliyyat keçirilmişdir, üç toqquşma olmuşdur. Üçündə də qalib gəldik. Üçündə də bayrağımızı istədiyimiz yerə sancdıq. Üçündə də düşmənə sarsıdıcı zərbələr endirdik. Bundan artıq hələ ki, nəsə demək düzgün olmaz.

Mən bir məsələyə də toxunmaq istərdim. Bu da beynəlxalq aləmin bu hadisələrə reaksiyasıdır. Azərbaycan ictimaiyyəti bunu izləyir. Təxribat törədiləndən dərhal sonra - ayın 12-də günorta saatlarında mən Prezident Administrasiyasına müvafiq göstərişlər verdim və bizim beynəlxalq təşkilatlardakı nümayəndələrin, o cümlədən parlamentlərarası təşkilatlardakı nümayəndələrin hər biri təlimat aldı və təmsil olunduqları təşkilatların rəhbərlərinə məsələ ilə bağlı dolğun məlumat verdi.

Ancaq mən hesab edirəm ki, bizim diplomatik fəaliyyətimiz daha səmərəli ola bilərdi. Mən dəfələrlə demişəm ki, bizim diplomatiyamız hücum diplomatiyası olmalıdır, passiv, özünü müdafiə edən diplomatiya olmamalıdır. Kiminsə xoşuna gəlmək naminə öz sözünü deməkdən çəkinən diplomatiya olmamalıdır. Mən bunu dəfələrlə demişəm, həm müxtəlif tədbirlərdə, həm Xarici İşlər Nazirliyində, Azərbaycanın xarici ölkələrdəki səfirləri ilə görüşlərdə yol göstərmişəm ki, nə etməlisiniz. Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı hansı addımları atmalısınız. Xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən mətbuatla necə işləməlisiniz. Azərbaycanın iqtisadi maraqlarını necə müdafiə etməlisiniz, Azərbaycan vətəndaşlarının hüquqlarını necə qorumalısınız. Diaspor təşkilatları ilə əlaqədar səmərəli işləri necə aparmalısınız. Beynəlxalq təşkilatlarda Azərbaycana bəzi hallarda ünvanlanan əsassız ittihamlara necə cavab verməlisiniz. Düşməni necə susdurmalısınız. Demişəm, hər bir məsələ ilə bağlı yol göstərmişəm. Amma biz bu göstərişlərin həyatda öz əksini tapmasını görürükmü? Bir çox hallarda görmürük. Əfsuslar olsun ki, son vaxtlar bizim diplomatiyamız ölkəmizin uğurlu inkişafı ilə uzlaşmır, bəzi hallarda mənasız işlərlə, mənasız danışıqlarla məşğuldur. Düşmən ölkə ilə, bizimlə münaqişədə olan ölkə ilə COVID-lə bağlı hansı danışıqlar aparıla bilər?! Bu, cəfəngiyyatdır. Yəni, nədir, biz Ermənistanla əməkdaşlığamı başladıq?!

Mən demişəm və bütün beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən Minsk qrupunun həmsədrləri bunu bilirlər. Baxmayaraq, təxminən son 17 il ərzində dəfələrlə mənə təkliflər edilib ki, Ermənistanla hansısa formada əməkdaşlığa başlayın, - humanitar, etimad tədbirlərinin gücləndirilməsi və digər. Mən demişəm, biz buna hazır ola bilərik, ancaq biz danışıqlar prosesində tərəqqi görməliyik. Görməliyik ki, biz artıq addım-addım sülh razılaşmasına yaxınlaşırıq. Əgər bu yoxdursa, onda bu əməkdaşlığın nə mənası var? Bu əməkdaşlıq ancaq bizim ziyanımıza ola bilər. Bu gün də bu mövqedəyəm. Gedin, işğalçı dövlətə təzyiq edin, başına ağıl qoyun, nəhayət, sözünüzü deyin ki, onlar bizim torpağımızdan çıxmalıdırlar. Əgər bu baş tutacaqsa və belə bir perspektiv real görünəcəksə, bəli, biz ondan sonra hansısa addımların atılmasını təmin edə bilərik. Ancaq indiki şəraitdə Ermənistanın baş naziri deyir ki, "Qarabağ Ermənistandır və nöqtə". Mən buna cavab verirəm. Xarici İşlər Nazirliyi hansısa səviyyədə buna cavab verib, yoxsa yox? Mən eşitməmişəm, Azərbaycan xalqı da eşitməyib. Bunu, ilk növbədə, kim etməlidir? Xarici İşlər Nazirliyi, susur. Mən demişəm ki, danışıqlar prosesində tərəqqi olmayana qədər Ermənistan ilə hər hansı bir əməkdaşlıqdan söhbət gedə bilməz. Sən demə, COVID müzakirə olunur. Yəni, biz COVID-lə bağlı erməni işğalçılara köməklikmi göstərməliyik?!

Mən Azərbaycan xalqı ilə bütün vacib məsələləri həm bölüşürəm, həm məsləhətləşirəm, həm öz fikirlərimi, öz siyasətimi deyirəm və eyni zamanda, xalqı narahat edən problemləri dərindən təhlil edirəm. Təsadüfən deyilmir ki, xalqın gözü tərəzidir. Ona görə, bizim hakimiyyət xalq hakimiyyətidir, xalqın iradəsinə əsaslanan hakimiyyətdir. Ona görə mən bütün bu sualları çılpaqlığı ilə ictimaiyyətə təqdim edirəm. Bu son bir neçə gün ərzində ancaq mənim göstərişlərim əsasında addımlar atılıb. Mənim köməkçim Hikmət Hacıyevlə gündə bəlkə də on dəfə təmasdayam, - onu belə elə, bunu belə elə, onu buna de, o təlimatı buraya de.

Xarici İşlər Nazirliyi nə ilə məşğul idi? Harada idi? Ayın 12-də hadisələr baş verəndən sonra biz iş yerindəydik. Baş Nazir iş yerində, mən iş yerində səhərə qədər. Müdafiə naziri, Baş Qərargah rəisi, həmçinin Dövlət Təhlükəsizlik Xidmətinin rəisi, Daxili İşlər naziri, Xarici Kəşfiyyat Xidmətinin rəisi, Təhlükəsizlik Şurasının katibi gecə səhərə qədər iş yerində. Mən Xarici İşlər nazirini tapa bilmədim. Mən Əli Əsədovdan soruşdum, haradadır. Sənə nə dedi? De.

Baş Nazir Əli Əsədov: Cənab Prezident, soruşdum, dedi ki, mən evdən işləyirəm.

Prezident İlham Əliyev: Necə, evdən işləyirəm?

Baş Nazir Əli Əsədov: Bəli, dedi ki, evdən işləyirəm. Mən Elmar Məmmədyarova zəng etdim. Sizin dediklərinizi ona dedim, soruşdum ki, bu hadisəni sən nə vaxt eşitmisən və harada olmusan? Dedi, evdən işləmişəm. Dedim, saatbasaat mənə de, harada olmusan?

Yenə dedi ki, evdən işləmişəm. Günorta saat 3-də eşitmişəm. Daha sonra dedi ki, təqribən saat 6-da, 7-də Hikmət Hacıyevlə telefonla danışıb. İndi Siz dediniz, Hikmət Hacıyev Sizin təlimatları ona çatdırandan sonra deyib ki, bizim BMT-dəki nümayəndəmiz Yaşar Əliyevlə danışıb. Bax, bu qədər. Mən Sizin verdiyiniz tapşırıqları ona çatdırdım, dedim ki, belə olmaz. Biz hamımız iş yerindəyik. Prosesləri cənab Prezident idarə edir. Xarici İşlər naziri olaraq sən bunu, bunu, bunu et - Sizin dediyiniz tapşırıqları. Soruşdum ki, evdə niyə işləyirsiniz? Sən gəl iş yerinə, kabinetinə və s. Tapşırıq belə oldu. Ondan sonra hadisələr məlumdur.

Prezident İlham Əliyev: Aydındır. Daha dərinə getmək istəmirəm. Bir çox şey deyə bilərəm. Hesab edirəm bu, kifayətdir. Ancaq biz hamımız – həm rəhbər vəzifələrdə olanlar və ictimaiyyət bilməliyik real mənzərə nədən ibarətdir ki, düzgün addımlar ataq. Biz hər gün, hər dəqiqə ölkəmizin maraqlarını qorumalıyıq.

Bir məsələni də demək istərdim, bu beynəlxalq təşkilatların reaksiyası ilə əlaqədardır. İlk növbədə, qardaş Türkiyəyə və onun Prezidenti, mənim qardaşım Rəcəb Tayyib Ərdoğana dərin təşəkkürümü bildirirəm. Biz bu günlərdə Türkiyədən yenidən qardaşlıq, dostluq münasibəti gördük. İlk saatlardan Türkiyənin rəsmi qurumları bu məsələ ilə bağlı Azərbaycanın haqlı mövqeyini müdafiə etdilər, açıqlamalar verdilər. Dünən Prezident tərəfindən çox önəmli açıqlama verildi. Ondan əvvəl Müdafiə naziri, Xarici İşlər naziri, Prezident Administrasiyasının nümayəndələri, deputatlar, ictimai fəallar. Bir daha bütün dünya, Türkiyə və Azərbaycan xalqları gördü ki, biz əsl qardaşıq. Yaxşı günlərdə və ağır günlərdə bir-birimizin yanındayıq. Yəqin ki, həm Türkiyə vətəndaşları, həm Azərbaycan vətəndaşları mənim dəfələrlə dediyim sözləri xatırlayırlar və görürlər ki, mən nə qədər haqlı idim deyəndə ki, dünya miqyasında Türkiyə ilə Azərbaycan qədər bir-birinə yaxın olan ikinci ölkələr yoxdur. Bu yaşanan vəziyyət bir daha onu göstərir. Ona görə bir daha qardaş Türkiyə xalqına, onun Prezidentinə Azərbaycan xalqı adından və öz adımdan dərin təşəkkürümü bildirmək istəyirəm.

Bizim digər dost, qardaş ölkəmiz Pakistan birmənalı mövqe bildirib, Azərbaycanın haqq işinə öz dəstəyini verib. Eyni zamanda, digər ölkələrin rəsmi nümayəndələri də Azərbaycanı dəstəklədilər. Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası açıqlama verib. Fürsətdən istifadə edərək, Pakistan İslam Respublikasının rəhbərliyinə, Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası ölkələrinin rəhbərlərinə - Qazaxıstan, Qırğızıstan, Türkiyə təbii ki, Özbəkistan rəhbərliyinə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Eyni zamanda, yəqin ki, Azərbaycan ictimaiyyəti bunu bilir, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı Azərbaycanı dəstəkləyən bəyanatla çıxış edib. Bu təşkilatda 57 dövlət birləşir. Budur bizə göstərilən beynəlxalq dəstək. Qeyd etdiyim kimi, digər ölkələr, bəzi Avropa ölkələri öz rəsmi nümayəndələri vasitəsilə Azərbaycana dəstək ifadə etdilər. İndi baxın, görün Ermənistana kim dəstək göstərdi? Görməmişəm. Burada da təcrid vəziyyətindədir. Çünki hamı bilir ki, Azərbaycan haqlıdır. Bir çoxları bizim fəaliyyətimiz nəticəsində biliblər ki, bu çirkin təxribatı Ermənistan törətmişdir.

Bir məsələyə də toxunmaq istəyirəm. Bizim ordumuzun uğurlu əməliyyatı və əldə edilmiş nəticələr, hərbi qələbə, əlbəttə, təbii olaraq Azərbaycan ictimaiyyətində ruh yüksəkliyi yaratdı, xalqımızı coşdurdu. Bayaq dediyim kimi, mənə ünvanlanan məktublarda gördüyümüz işlərə tam dəstək ifadə olunur. Dünən bir qrup vətənpərvər insan bu işlərə öz münasibətini bildirmək, Azərbaycan Ordusuna və Ali Baş Komandan kimi mənə öz dəstəyini ifadə etmək üçün Şəhidlər xiyabanına üz tutdu. Mən bu vətənpərvər addımı alqışlayıram. Mənə verilən məlumata görə, bu insanlar uzun məsafəni piyada qət edib və Şəhidlər xiyabanına gedən müddət ərzində vətənpərvər şüarlar səsləndiriblər - mənim haqqımda, ordumuz haqqında, xalqımız haqqında, Qarabağ haqqında. Bu, bir daha onu göstərir ki, Azərbaycan xalqı ağır günlərdə bir nöqtəyə vura bilir. Bu, xalq-iqtidar birliyini göstərən daha bir mənzərə idi. Ancaq əfsuslar olsun ki, bu insanlar Şəhidlər xiyabanına gələndən sonra oraya görünür bu məsələ ilə bağlı haradansa xəbər tutmuş bəzi təxribatçı qruplar da daxil olub. İndi onların şəxsiyyəti araşdırılır. Bu təxribatçı qruplar orada xuliqanlıq törətdilər, ictimai asayişi pozmağa cəhd etdilər və polisə müqavimət göstərdilər. Mən daxili işlər orqanlarına göstəriş vermişdim ki, insanların Şəhidlər xiyabanına gəlişini, onların təhlükəsizliyini təmin etsin, yol hərəkətini tənzimləsin. Çünki insanlar bir çox hallarda avtomobil yolu ilə gedirdilər. Bütün bu göstərişləri dünən axşam mən Daxili İşlər naziri Vilayət Eyvazova verdim. Eyni zamanda, dedim ki, siz ayıq olun, çünki istisna edilmir, hansısa təxribatçı qüvvələr və bizi istəməyənlər, "beşinci kolon"un nümayəndələri, satqınlar orada hansısa təxribat törədə bilərlər. Çünki belə kütləvi tədbirlərdə, o cümlədən əvvəlcədən təşkil olunmamış kütləvi tədbirlərdə bəzən xoşagəlməz hallar da baş verir. Ona görə Şəhidlər xiyabanına qədər bütün yol boyunca polis əməkdaşları öz vəzifə borclarını ləyaqətlə icra ediblər. Şəhidlər xiyabanında da insanlar yığışanda asayiş tam təmin edilirdi. Ancaq bir daha demək istəyirəm ki, bir qrup təxribatçı bu gözəl və nəcib addıma kölgə salmağa, qanunsuz əməllər törətməyə çalışdı. Təbii ki, daxili işlər orqanları tərəfindən onların bu əməllərinə qısa müddət ərzində son qoyuldu. Artıq onların şəxsiyyəti müəyyənləşdirilir. Onların hamısı məsuliyyətə cəlb ediləcək, bir nəfər də, - mən bu gün səhər dedim, - məsuliyyətdən boyun qaçıra bilməyəcək. Əlbəttə ki, ancaq qanun çərçivəsində onlara layiqli cəza verilə-

cəkdir, əgər onlar məhkəmə tərəfindən bu cəzaya layiq görüləcəklərsə. Onların şəxsiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi üçün biz ictimaiyyətdən də yardım istəyirik. O təxribatçıları tam müəyyən etmək üçün dünən oraya toplaşan vətənpərvər insanlardan da mən xahiş edirəm, əgər o videokadrlarda kimisə, iğtişaş törətmək istəyənləri tanıyırlarsa, məlumat versinlər, biz hamısını tapaq və cəzasını verək.

Azərbaycan xalqını bu təxribata çəkən Ermənistan başından zərbə aldı. Bizim şanlı ordumuz, bizim əsgərlərimiz, zabitlərimiz, hərbi komandirlərimiz bu günlər ərzində gecə-gündüz yatmadan iş başındadırlar. Mən Müdafiə nazirinə, Baş Qərargah rəisinə nə vaxt zəng edirəmsə, iş başındadırlar - gecə, səhər saat 7-də, axşam saat 10-da, gecə saat 2-də. Biz böyük qələbə qazanmışıq, xalq da bunu dəstəklədi. Xalq qələbəni qeyd etmək, şəhidlərimizin ruhunu yad etmək üçün Şəhidlər xiyabanına gəldi. Hansısa yaramaz ünsürlər burada iğtişaş törədəcək? Bu olmayacaq. Onların fikri 1990-cı illərin əvvəllərinə getməsin. Azərbaycanın o vaxtkı hakimiyyətinin bədbəxtliyi də ondan ibarət idi ki, Xalq Cəbhəsi kimi çirkin, mənfur, qorxaq, satqın fərarilərdən qaçdı. O fərarilər ki, ondan bir il sonra hakimiyyəti qoyub qaçdılar. Bax, bu binada otururdular. Bu binanı da zibilləmişdilər. Prezidentin kabinetində hər gün kolbasa, araq yeyib-içirdilər, hər gün, gecə səhərə qədər. Sonra da o vaxtkı prezident saat 12-də yuxudan oyanırdı. Saat 5-də də yenidən kolbasa, araq. Keçmiş müdafiə naziri, keçmiş daxili işlər naziri, keçmiş dövlət katibi, keçmiş prezident bu binanı murdarlamışdılar. Belə bir çirkin dəstə gəlib o vaxt hakimiyyəti hay-küylə yıxdı. Onların fikri ora getməsin. Bunların dərsini vermişik, verəcəyik. Heç kim məsuliyyətdən boyun qaçıra bilməyəcək.

Mənə verilən məlumata görə, dünən bəzi müxalif qurumlar, o cümlədən Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin nümayəndələri o kütlənin içinə girərək orada insanları qanunsuz əməllərə sövq etməyə çalışıblar. Qanunu pozanların arasında onlar da var, onlar indi müəyyən olunublar. Mən bir daha xəbərdarlıq edirəm, odla oynamasınlar. Bu məsələ milli məsələdir. Heç nəyə baxmayacağıq, kim nə dedi, hansı şura, hansı Avropa Şurası, hansı təşkilat. Bizim son günlərdə sərgilədiyimiz mövqe - beynəlxalq təşkilatlarda bizim əleyhimizə çirkin kampaniya aparanlara qarşı tutduğumuz mövqe artıq nəticə verir. Anti-Azərbaycan qüvvələri harada mümkünsə, onları bloklayacağıq. Onların namizədlərinin meydan oxumasına, Azərbaycana çirkab yaxmasına imkan verməyəcəyik. Heç kim bizə göstəriş verə bilməz. Dünənki hadisə hamımız üçün bir siqnal olmalıdır. Yadınıza salın, o vaxt torpaqlar əldən gedirdi, burada parlamentin qarşısında mitinqlər təşkil edilirdi. Minlərlə insan yığışırdı, öz hiddətini ifadə edirdi. Ancaq nəticə etibarilə nə oldu? Torpaqlar əldən getdi. İndi mitinq vaxtıdırmı? Biz şəhidlər veririk, igidlər itiririk, generallar itiririk. Bu çirkin ünsürlər indi burada vəziyyəti gərginləşdirmək istəyir. Bütün aidiyyəti qurumlara deyirəm. Əgər dünənki hadisələrdə onların əli varsa, bizim qətiyyətimizi görəcəklər. Onlar ermənilərdən də pisdirlər. Erməni açıq düşməndir. Oturub orada, bunlara görə torpaqlarımızı işğal edib. Bu Xalq Cəbhəsinin fərarilərinə görə bu gün o torpaqlardadır. Amma bu, oturub bizim içimizdə. Xaricdən pul alır, təlimat alır, mühiti zəhərləyir, bizim təmiz havamızı üfunət iyi ilə çirkləndirir və belə məqamlarda dövlətin yanında yox, düşmənin yanındadır.

Mən demişəm, hüquq-mühafizə orqanları onların bu günlər ərzində sosial şəbəkələrdə çıxışlarını təhlil etsinlər. Əgər orada cinayət tərkibi varsa, onların hamısı cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməlidir. Döyüşlər getdiyi vaxtda onlar ordumuza şər atırlar, yalanlar uydururlar. Deyirlər ki, biz o yeri vermişik, biz oraya getməməliydik, biz buraya getməməliydik. Sən kimsən? Sən bizim ordumuza göstəriş, məsləhət verirsən. Ay başı boş, ay satqın. Bunlardır, bunlar idi Azərbaycan dövlətçiliyini yıxmaq istəyənlər. Biz bunların nazı iləmi oynayacağıq? Onlara elə dərs veriləcək ki, bu, son dərs olacaqdır.

Ona görə, bir daha demək istəyirəm, hüquq-mühafizə orqanları bu işlərlə məşğul olacaq. Onların bütün antidövlət çıxışları, çağırışları təhlil ediləcək. Əgər orada cinayət tərkibi varsa, onlar dərhal cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməlidir. Biz "Beşinci kolon"la bu işi bitirməliyik, belə davam edə bilməz. Yəni, burada dözümlülük qətiyyən yolverilməzdir. Adi günlərdə biz bəzi hallarda gözümüzü yumuruq, deyirik ki, əhəmiyyətsiz şeydir. Amma belə vəziyyətdə bu, düşmənçilikdir. Bu gün bu düşmənçiliyin başında dayanan Azərbaycan Xalq Cəbhəsidir, onun çirkin, satqın rəhbərləridir, özünü lider sayan qorxaqlar, fərarilərdir. Onlar artıq Azərbaycan xalqı tərəfindən dəfələrlə öz yerini görüblər və görəcəklər.

Bir məsələyə də mən toxunmaq istəyirəm. Dünən həmin təxribatçıların bir çox şüarları olubdur. İnsanları bəzi işlərə təhrik edirdilər. Mən demək istəyirəm, bu gün Azərbaycan Ordusu tam komplektləşdirilib, müasir silahlarla təchiz edilib. Azərbaycan Ordusu Ali Baş Komandan tərəfindən verilən bütün tapşırıqları şərəflə yerinə yetirir. Mənim dövrümdə bir dəfə də olmayıb ki, tapşırıq verilsin, yerinə yetirilməsin. Yerinə yetirilib. Hətta 2016-cı ilin Aprel döyüşlərində Ermənistanın təxribatına elə cavab verib, elə əlverişsiz mövqedən gedib o torpaqları boşaldıb, azad edib ki, bu günə qədər bəzi hərbi ekspertlər buna məəttəl qalırlar. Son günlərin hadisələri onu bir daha göstərir. Ona görə ordumuz üçün nə lazımsa, biz edirik və edəcəyik. Əgər kimsə, hansısa vətənpərvər insan orduda xidmət etmək istəyirsə, mən bunu ancaq alqışlayıram. Çünki bizdə müddətdən artıq

xidmət edənlərin sayı artır, bu da mənim göstərişim idi. Onlar yaxşı maaş alırlar. Onlar artıq təlim keçmiş, orduda xidmət etmiş insanlardır. Biz onları cəlb edirik və əgər belə təşəbbüs olacaqsa, bunu ancaq alqışlayacağıq. Amma bu gün meydanda səslənən və ola bilər yaxşı niyyətlə “mən gedim Qarabağda vuruşum” sözlərinə son qoymaq lazımdır. Populizmin vaxtı deyil. Sən gedib necə vuruşacaqsan? Gedib nə ilə vuruşacaqsan? Sən vuruşmaq üçün gərək təlim keçəsən. Gərək sən nizamlı orduda xidmət edəsən. Səni gərək hazırlasınlar, səni gərək öyrətsinlər.

Mən bu gün səhər Səfərbərlik və Hərbi Xidmətə Çağırış üzrə Dövlət Xidmətinin rəhbəri ilə danışmışam və maraqlanmışam. Dedim, mənə de, bu günlər ərzində sizin rayon şöbələrinə nə qədər adam müraciət edib ki, gedib vuruşmaq istəyir. Mən bu rəqəmi deyəcəyəm, hər kəs onu eşitsin və özü təhlil aparsın. Dedi təqribən 150 nəfər. Dünən Şəhidlər xiyabanının qabağında nə qədər adam var idi? Minlərlə. Müraciət edənlərin sayı 150. Soruşdum daha çox haradan? Dedi ki, 60-ı Tovuzdandır ki, indi orada döyüşlər gedir. Qalanları da Azərbaycanın müxtəlif yerlərindən. Ona görə, mən deyirəm, dünən “Qarabağda vuruşmaq istəyirəm” deyənlər hamısı getsin öz anket məlumatını Səfərbərlik və Hərbi Xidmətə Çağırış üzrə Dövlət Xidmətinə versin. Öz ünvanını versin, orduda xidmət etmə haqqında öz arzusunu ifadə etsin və biz lazım olan vaxtda onları cəlb edəcəyik. Yoxsa kimsə gedib qışqıracaq, insanları qanunsuz əməllərə sövq edəcək, müqəddəs Qarabağ şüarı altında özünə siyasi kapital qazanacaq və sonra nə olacaq. Necə ki, vaxtilə olub, onumu istəyirlər? Bax, real vəziyyət bundan ibarətdir. Bir daha demək istəyirəm ki, bu gün buna ehtiyac yoxdur, bu gün səfərbərliyə ehtiyac yoxdur. Lazım olarsa, bizim qurumumuz var, dövlət xidməti var, ondan sonra Müdafiə Nazirliyi var. Biz bilirik nə etmək lazımdır, nə vaxt lazımdır, hansı məsələlərin həlli üçün bizə nə qədər canlı qüvvə lazımdır. Yoxsa kimsə özündən burada küçə qəhrəmanı düzəltmək istəyirsə, bu, pis yoldur. Mən yenə də deyirəm, dünən Şəhidlər xiyabanına yığışanların mütləq əksəriyyəti vətənpərvər insanlardır. Amma onların arasına bu ünsürlər - Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin tör-töküntüləri girib. Onların məqsədi nə idi? Yenəmi Azərbaycanı qaranlığa qərq etmək, yenəmi vəziyyəti gərginləşdirmək? Yenə də ermənilər bundan istifadə etsinlər? Onların məqsədi budur. Xalq Cəbhəsinin, o çirkin antimilli şuranın məqsədi budur. Görmürdünüz ki, neftin qiyməti 14 dollara düşəndə necə sevinirdilər. Buna kim sevinir - ermənilər, bir də bunlar. Bir-birinə muştuluq verirdilər, bayram edirdilər, təbrik edirdilər. O Amerikada oturan deyir ki, hələ gözləyin sürüşə-sürüşə gələcək sıfıra. Heç olmasa, ağlın olsun, neftin qiyməti sıfır ola bilər? Hələ deyir tələsməyin sevinməyə, hələ gələcəkdə sevinəcəyik ki, neft 14 dollardan da düşsün, ondan sonra nə olacaq. Sual verin, 2 ildir Amerikada oturub. Birincisi hansı pulla sən orada oturursan, kim səni orada saxlayır, kim sənə pul verir, kim sənə təlimat verir. De ki, Azərbaycan xalqı bunu bilsin. İndi oturub orada, xarici pullarla vəziyyəti qarışdırmaq istəyir. Ona görə bunlara son qoyulacaq. Heç kimdə bu haqda şübhə olmasın. Biz dövlətimizi qoruyuruq, qoruyacağıq. Azərbaycan xalqı dəfələrlə vətənpərvərlik göstəribdir. Bu, bizim növbəti şanlı qələbəmizdir. Bu mövzunu yekunlaşdırmaq üçün bir daha demək istəyirəm ki, biz bilirik nə etmək lazımdır, nə vaxt etmək lazımdır və necə etmək lazımdır. Bu günə qədər bizim bütün addımlarımız uğurlu olub - istər döyüş meydanında, istər siyasi müstəvidə, istər daxili vəziyyətlə bağlı, iqtisadi və digər sahələrdə.

Nazirlər Kabinetinin 2020-ci ilin birinci yarısının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasında İlham Əliyevin yekun nitqi

Əminəm ki, ilin sonuna qədər görüləcək bütün tədbirlər sayəsində həm gömrük, həm vergi orqanlarında yaxşı nəticələr olacaq. Mən bir rəqəmi bir daha qeyd etmək istərdim. Siz bunu gətirdiniz. Hesab edirəm ki, ictimaiyyətin diqqətini də buna cəlb etməliyik. 2015-ci ildə və bu ilin altı ayında idxalın həcmi eyni idi. Ancaq 2015-ci ildə gömrük orqanları 7 yüz milyon manat vəsait toplamışlar, bu il 2 milyard manatdan çox. Yəni, təxminən 3 dəfə çox. Nəyin hesabına? Şəffaflığın hesabına, qaçaqmalçılığa qarşı mübarizə hesabına, düzgün yanaşma nəticəsində. Əgər bu sahədə və vergilər sahəsində ciddi islahatlar aparılmasaydı, biz bu vəsaitdən məhrum olacaqdıq. Onda biz öz büdcəmizi nəyin hesabına təmin edə bilərdik? Ona görə bu sahədə aparılan islahatlar və real nəticələr bizim büdcə planlarımızın da tam şəkildə həyata keçirilməsinə imkan yaradır. Ona görə mən dəfələrlə demişəm ki, dövlət gəlirləri sahəsində tam şəffaflıq təmin edilməlidir. Sahibkarlar üçün elə bir şərait yaradılmalıdır ki, onlar artıq ağ iqtisadiyyata tam keçid edə bilsinlər. Onlar üçün artıq güzəştli dövr də təmin edilmişdir. Onlarla həm gömrük, həm vergi orqanları məsləhətləşmələr aparıblar, görüşlər keçiriblər, onlara izah edilib ki, dövləti aldatmayın və rahat yaşayın, gecənizi rahat yatın. Ona görə mən bu sahələrdə görülmüş işləri qiymətləndirirəm. Hesab edirəm ki, bütövlükdə, ilin altı ayında görülmüş işlərə müsbət qiymət vermək olar. Bu il çox çətin ildir, təkcə bizim üçün yox, bütün dünya üçün. Təsadüfi deyil ki, aparıcı beynəlxalq maliyyə qurumlarının verdiyi açıqlamaya görə, dünyanın 150 ölkəsindən çoxu maliyyə

yardımı üçün beynəlxalq maliyyə qurumlarına müraciət edib. Azərbaycanın adı bu siyahıda yoxdur. Azərbaycan öz inkişafını öz hesabına təmin edir.

Bir rəqəmi də gətirmək istərdim. Bu yaxınlarda BMT-nin "Dayanıqlı inkişaf indeksi" ilə bağlı yeni hesabatı işıq üzü görüb. Bu hesabatda Azərbaycan keçən ilə nisbətən irəliləyərək 54-cü yerdə qərarlaşıb. Hesab edirəm ki, bu, çox gözəl göstəricidir. Onu da bildirməliyəm ki, bu göstəriciyə görə Azərbaycan regionda liderdir. Baxmayaraq ki, ümumi daxili məhsul bir qədər aşağı düşüb, bu da təbii səbəblər üzündən baş verib. Bütövlükdə ilin altı ayını müsbət qiymətləndirmək olar. İlin sonuna qədər qarşıda duran bütün vəzifələr icra edilməlidir. Hesab edirəm ki, investisiya proqramı tam icra ediləcəkdir. Məndə olan məlumata görə, altı ayda investisiya proqramı 40 faiz səviyyəsində icra edilib. Bunun əsas səbəbi odur ki, bu sahədə də şəffaflıq təmin edilir, satınalmalarla bağlı islahatlar aparılır, tender prosedurları gözlənilir. Buna mən göstəriş vermişəm. Amma, eyni zamanda, hamımız yaxşı başa düşürük ki, investisiya proqramı həm ölkə üçün lazımi infrastrukturun yaradılmasına xidmət göstərir, eyni zamanda, məşğulluq üçün də önəmli amildir. Ona görə çalışın, investisiya proqramı ilin sonunadək tam icra edilsin.

Bölgədə gedən prosesləri və son hadisələri nəzərə alaraq biz öz hərbi xərclərimizə də yenidən baxmalıyıq. İstisna edilmir ki, Ermənistan onlara vurulmuş böyük zərbədən və məruz qaldığı vəziyyətdən istifadə edərək, bundan bəhanə düzəldərək növbəti təxribata əl atsın. Onu da bildirməliyəm ki, mənə verilən operativ məlumata görə, Qarabağ bölgəsində Azərbaycan və Ermənistan qoşunlarının təmas xəttində Ermənistan tərəfindən fəallaşma müşahidə olunur. Azərbaycan Ordusu vəziyyətə tam nəzarət edir və bundan sonra da nəzarət edəcək. İstisna edilmir ki, yeni təxribatlar törədilə bilər. Ona görə biz həm hərbi xərclərimizə yenidən baxmalıyıq və xüsusilə, gələn ilin büdcəsində orduya nəzərdə tutulan xərclər ordumuzun təminatını tam görməlidir. Mən demişəm, ordumuzun inkişafı üçün nə qədər lazımdırsa, o qədər də vəsait ayrılacaq. Beləliklə, bugünkü iclas bağlı elan olunur. Verilən bütün tapşırıqlar yerinə yetirilməlidir. Əminəm ki, ilin sonuna qədər biz öz məqsədimizə çatıb bu ili də uğurla başa vuracağıq. Sağ olun.

Şəhid ailələrinə, müharibə əlillərinə mənzillərin və avtomobillərin təqdim olunması mərasimində İlham Əliyevin nitqi

Əziz dostlar, bu gün sizin həyatınızda çox əlamətdar bir gündür. Siz dövlət tərəfindən mənzillərlə təmin edilirsiniz. Bu münasibətlə sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Mən indi sizin yeni yaşayış yerinizlə tanış olmuşam. Çox gözəl təəssürat bağışlayır, müasir standartlara cavab verən ev tikilibdir, mənzillər də çox genişdir və tam təmirlidir. Yəni, sadəcə olaraq, mebeli gətirib yaşamaq mümkün olacaqdır. Bu, dövlətin sizə növbəti diqqətinin təzahürüdür.

Bilirsiniz ki, şəhid ailələrinin, müharibə əlillərinin problemləri daim diqqət mərkəzindədir və son illər ərzində bu istiqamətdə çox böyük işlər görülüb. Təkcə onu demək kifayətdir ki, 8 mindən çox şəhid ailəsi, müharibə əlili mənzillərlə təmin edilib və 7 minə yaxın avtomobil verilibdir. Hesab edirəm ki, biz bu il də bu sahədə rekord göstəriciyə nail olacağıq, buna şübhə yoxdur. Bu il 1500 şəhid ailəsi, müharibə əlili dövlət tərəfindən mənzillərlə təmin edilir və ediləcəkdir. Bütün mənzillər ən yüksək keyfiyyətlə tikilən yeni evlərdədir. Eyni zamanda, sizin üçün 400 avtomobil də nəzərdə tutulur və beləliklə, biz bu il bu sahədə ən böyük göstəriciyə nail ola bilmişik.

Müqayisə üçün deyə bilərəm ki, keçən il 934 mənzil verilmişdir, bu il isə 1500, ondan əvvəlki illərdə təqribən ildə 500-600-700. Yəni, bu, onu göstərir ki, bu problemi həll etmək və şəhid ailələrinə, müharibə əlillərinə dövlət tərəfindən nəzərdə tutulmuş evlərin təqdim edilməsi üçün çox fəal iş aparılır. Mən istəyirəm ki, biz bu proqramı tezliklə başa çatdıraq və buna nail olacağıq. Sirr deyil ki, bu məqsədlər üçün böyük vəsait nəzərdə tutulur və bildiyiniz kimi, dövlət büdcəsinin böyük hissəsi sosial məsələlərin həllinə xərclənir. Bu sosial xərclərin içində şəhid ailələrini, müharibə əlillərini, müharibə veteranlarını, məcburi köçkünləri əhatə edən çox böyük proqramlar icra olunur.

Məcburi köçkünlərin məişət problemlərinin həllinə gəldikdə, bu il bu sahədə də rekord göstərici gözlənilir. Bu il 7 mindən çox məcburi köçkün ailəsi mənzillərlə təmin ediləcək. Bu, bir daha onu göstərir ki, biz bu məqsədlər üçün istənilən xərclərə gedirik, bunu təmin edirik və şadam ki, mənim çağırışımdan sonra özəl sektor da bu işlərə qoşulub. Bildiyiniz kimi, özəl şirkət – "Paşa Holdinq" tərəfindən onun vəsaiti hesabına Qobu qəsəbəsində məcburi köçkünlər üçün 3 şəhərcik inşa edilibdir və orada artıq 4 minə yaxın köçkün ailəsi məskunlaşıb. Eyni zamanda, şəhid ailələri, müharibə əlilləri üçün evlərin tikilməsinin, əlbəttə ki, böyük hissəsini dövlət öz üzərinə götürübdür. Ancaq özəl sektor da artıq fəaldır və bu il "Kapital Bank" 68 mənzili öz vəsaiti hesabına bu kateqoriyadan olan insanlara təqdim edib. Bu, həm ölkəmizdə mövcud olan vətəndaş həmrəyliyinin, dövlət siyasətinin təzahürüdür, dövlət və

özəl sektor tərəfindən bu kateqoriyadan olan insanlara qayğının əlamətidir və eyni zamanda, ölkəmizin gücünü göstərir. Çünki siyasət düz, niyyət xoş ola bilər, amma əgər bunu icra etmək üçün imkan yoxdursa, onda niyyət elə niyyət kimi qalacaq.

Biz son illər ərzində iqtisadi sahədə o qədər böyük potensial yaratmışıq ki, bu gün bu işləri görə bilirik. Əgər bu potensial olmasaydı, biz bu işləri nəyin hesabına görə bilərdik, kim bizə kömək göstərərdi? Təsadüfi deyil ki, müstəqilliyimizin ilk illərində bizim belə imkanlarımız yox idi və məhz buna görə köçkünlər çadırlarda yaşayırdı, şəhid ailələri üçün evlərin təqdim edilməsi, ümumiyyətlə, mümkün deyildi. Bununla paralel olaraq, bizim güclü sosial siyasətimiz var. Çünki iqtisadi güc, ilk növbədə, ona görə lazımdır ki, ölkə daha da qüdrətli olsun, öz maraqlarını təmin etsin və insanlar daha da yaxşı yaşasınlar.

Bu gün mənə təqdim edilən məlumat onu göstərir ki, sosial sahədə çox böyük işlər görülür. Keçən il çox böyük işlər görülübdür və bildiyiniz kimi, şəhid ailələrinin müavinəti 20 faiz artırılıb - 250 manatdan 300 manata çatdırılıb. Köçkünlər üçün müavinətlər 50 faiz artırılıb, bəzi müavinətlər 100 faiz artırılıb. Keçən il insanların sosial problemlərinin həlli üçün bir neçə milyard manat vəsait xərclənib. Bu il pandemiya dövründə təqribən 5 milyona yaxın insan dövlət tərəfindən maddi dəstəklə əhatə olunub. Bütün bunlar üçün bizim resurslarımız, vəsaitimiz gedir. Bizim iqtisadi potensialımız olmasa, bunu necə təmin edə bilərik? Pandemi-yadan əziyyət çəkən insanlara dövlət tərəfindən çox böyük dəstək göstərilir, yeni xəstəxanalar, modul tipli xəstəxanalar tikilir. Xəstələr dərmanlarla təchiz edilir. Biz bir neçə xarici ölkədən mütəxəssislər, həkimlər cəlb etmişik. Hər belə addım pul tələb edir. Biz bunu edirik, çünki bu, bizim borcumuzdur. Ona görə edə bilirik ki, bizim imkanımız var. İmkanı da biz öz işimizlə, məqsədyönlü fəaliyyətimizlə yaradırıq. Həm xarici siyasətimiz, həm daxili siyasətimiz bir məqsədi güdməlidir ki, ölkə daha da qüdrətli olsun, insanlar daha da yaxşı yaşasınlar.

Pensiyaların artırılması - bu il pensiyalar orta hesabla 27 faiz, orta əməkhaqqı 25 faiz artıb. Bütün bunlar bizim siyasətimizi göstərir. Əlbəttə ki, sosial sahədə digər önəmli layihələr də icra edilir. Özünüməşğulluq proqramı - insanlara imkanlar yaradılır ki, onlar öz ailələrini dolandıra bilsinlər və dövlətin yardımından asılı olmasınlar. Bu il bu işlərə 12 min insan cəlb olunacaq, 90 min insan ödənişli ictimai iş yerləri ilə təmin ediləcək. Mən açıq deyirəm ki, ictimai iş yerləri o iş yerləridir ki, onlarsız da ölkə inkişaf edə bilər. Biz, sadəcə olaraq, insanlar üçün şərait yaradırıq ki, pul qazansınlar və heç olmasa, aztəminatlı təbəqə minimum əməkhaqqı səviyyəsində vəsait əldə etsin.

Beləliklə, bütün bu və digər sosial layihələr, DOST xidmətinin fəaliyyətə başlaması həm ideya, innovasiya, siyasət, eyni zamanda, vəsait tələb edir. Sirr deyil ki, bizim vəsaitimizin əsas hissəsi enerji sektorundan gəlir. Bu da Heydər Əliyev neft siyasətinin uğurlu icrası nəticəsində mümkün olubdur. Təsəvvür edin, əgər bizim neft-qaz kəmərlərimiz olmasaydı və xarici şirkətlər Azərbaycan neft-qaz sənayesinə milyardlarla dollar pul qoymasaydılar, biz indi nəyin hesabına yaşayacaqdıq? Bu səviyyədə yaşaya bilərdikmi? Əlbəttə ki, yox. Öz haqlı işimizi beynəlxalq arenada bu dərəcədə müdafiə edə bilərdikmi? Əlbəttə ki, yox. Ona görə Ulu Öndərin xalq qarşısında xidmətləri arasında bu sahə xüsusi yer tutur. Biz məhz bunun hesabına bu gün valyuta ehtiyatları yaratmışıq, iqtisadiyyatın digər sektorlarına, infrastruktura investisiya qoyuruq. Biznes, özəl sektor buna görə inkişaf edir. Hər kəs bunu bilməlidir ki, bu gün və bundan sonrakı illərdə qeyri-neft sektoru nə qədər inkişaf edirsə-etsin, bizim əsas gəlir mənbəyimiz enerji sektorudur – neft və bu gün qaz. Ona görə bu, bizim üçün strateji əhəmiyyətli sahədir. Əlbəttə, mən çalışıram və bundan sonra da çalışacağam ki, bu sahə inkişaf etsin. Biz yeni neft kontraktlarının, yeni layihələrin işə düşməsi nəticəsində uzunmüddətli inkişafımızı təmin edəcəyik.

Ona görə neft hasilatı, qaz hasilatı, dünya bazarlarında neftin qiyməti bizim üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyan bir məsələdir. Təkcə bizim üçün yox, neft, qaz hasil edən, ixrac edən bütün ölkələr üçün əhəmiyyətlidir. Çünki bu ölkələrin iqtisadiyyatı, artıq oturuşmuş iqtisadiyyatlar bunun üzərində qurulubdur. Ona görə neftin qiymətinin bir dollar aşağı düşməsi milyonlarla dollar itki deməkdir. Baxın, bu il neftin qiyməti bir neçə dəfə düşüb və bizim gəlirlərimiz buna uyğun olaraq azalıb, ancaq bir dənə də olsun sosial layihə ixtisar edilməyib. Əksinə, pandemiya dövründə maksimum nə mümkünsə etmişik, edirik və edəcəyik.

Bu çətin pandemiya dövründə dünyada böhran davam edir. Dünyanın 150 ölkəsi kredit üçün beynəlxalq maliyyə qurumlarına müraciət edib. Onu da bildirməliyəm ki, Azərbaycan bu siyahıda yoxdur, biz öz hesabımıza yaşayırıq. Neftin qiyməti kəskin aşağı düşür, buna baxmayaraq, biz bu işləri görürük. Budur siyasət. Bu, bizim şəhid ailələrinə, şəhidlərin ruhuna olan hörmətimizdir. Amma əfsuslar olsun, ölkə daxilində elələri tapılır ki, neftin qiymətinin düşməsinə sevinirlər. Buna kim sevinir? Mən demişəm, bir daha demək istəyirəm ki, qoy, Azərbaycan xalqı bunu bilsin və unutmasın. Birincisi, Ermənistan sevinir, çünki başa düşürlər ki, əgər bu tənəzzül davamlı olarsa, Azərbaycanın gəlirləri azalacaq, ona görə öz xərclərini azaldacaq, lazımi həcmdə silah-sursat ala bilməyəcək və beləliklə, zəifləyəcək və Ermənistan da bundan faydalanacaq. Buna Ermənistan sevinir, bu, təbiidir. Amma başadüşülən deyil ki, buna Azərbaycanın bəzi vətəndaşları, yaxud da ki, özlərini Azərbaycan vətəndaşı sayanlar sevinir. Bu məlumat artıq ictimailəşib. Özünü milli şura adlandıran, əslində, antimilli qruplaşma kimi fəaliyyət göstərən

dəstə görün necə sevinirdi ki, neftin qiyməti 14 dollara düşüb. Bir-birinə "şad xəbər" verirlər, təbrik edirlər və bəziləri deyir ki, hələ tələsməyin, hələ düşəcək, o vaxt sevinəcəyik. Bu, nə deməkdir?! O deməkdir ki, bizim gəlirlərimiz azalacaq, lazımi sayda, həcmdə silah ala bilməyəcəyik. Özü də bu gün artıq dünya silah bazarı çox bahalı bir sahədir və hər bir silahın alınması çox böyük vəsait tələb edir, xüsusilə müasir dövrdə. Bu gün, əgər belə demək mümkündürsə, ağıllı silahlar üstünlüyü təmin edir. O silahlar ki, onların qiyməti çox bahadır və biz onları alırıq, alacağıq. Bizim imkanımız olmasa, onları ala biləcəyikmi? Yəni, bu gün özünü müxalifət adlandıran bu mənfur dəstə nə istəyir? İstəyir ki, Azərbaycan onların dövründəki kimi Ermənistan qarşısında aciz qalsın, gücsüz qalsın, silahsız qalsın. Azərbaycanı torpaqlar əldən gedən dövrdəki hala salmaq istəyirlər. Ona görə Azərbaycan xalqı hər şeyi bilməlidir. Mən deyəndə ki, bu, düşmənçilikdir, bu, müxalifətçilik deyil, - müxalifətçilik dövlətə qarşı ola bilməz, - mən tam haqlıyam. Bizi yenə də o qara günlərə qaytarmaq istəyirlər. O günlərə ki, biz o vaxt torpaqlarımızı itirmişik, məhz Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin mənfur hakimiyyətinin yarıtmaz fəaliyyəti, satqınlığı nəticəsində torpaqlarımızı itirmişik. Onların hakimiyyət uğrunda gedən mübarizəsi nəticəsində torpaqlarımızı itirmişik. O vaxt torpaqlar əldən gedirdi, amma Azərbaycan Xalq Cəbhəsi burada vətəndaş müharibəsinə start vermişdi, qardaş qanı axıdılırdı. Ermənilər bizim şəhərlərimizi bombalayırdılar, şəhərlərimizi tuturdular, Kəlbəcəri işğal etmişdilər, onlar isə Gəncəni bombalayırdılar, öz şəhərlərini bombalayırdılar, Azərbaycan əsgərlərini əsir götürmüşdülər. Bu, xəyanət deyil, bəs nədir?! Şuşa kimi alınmaz qalanı ermənilərə satan satqınlar xəyanətkar deyil, bəs nədir?! Siz bunları yaxşı bilirsiniz. Məhz o dövrdə siz yaxınlarınızı itirmisiniz, öz sağlamlığınızı itirmisiniz, hər şeyi yaxşı xatırlayırsınız, o qara günləri xatırlayırsınız. Əgər Heydər Əliyev hakimiyyətə gəlməsəydi, bu gün Azərbaycan müstəqil ölkə kimi qalacaqdı-qalmayacaqdı, bu, hələ böyük sualdır. Amma bizi yenə də o dövrə qaytarmaq istəyirlər. Bax, budur neftin qiymətinin düşməsinə sevinənlər. Mən demişəm, onlar ermənilərdən də pisdirlər.

Bildiyiniz kimi, bu yaxınlarda Ermənistanın hərbi təxribatı nəticəsində şəhidlərimiz olubdur, qan tökülüb, o cümlədən mülki vətəndaş həlak olub. Ermənistan ordusu Tovuz istiqamətində bizim mövqelərimizi, torpaqlarımızın bir hissəsini zəbt etmək üçün namərdcəsinə, qəflətən artilleriya silahlarında hücum təşkil edib və bunun nəticəsində hərbçilərimiz həlak olub, yaralanıb. Dərhal lazımi tədbirlər görülüb və qisas əməliyyatı keçirilib. Qisas əməliyyatı nəticəsində onlarla düşmən, onların texnikası məhv edilib. Yəqin ki, siz də o videogörüntüləri internetdə görmüsünüz, Azərbaycan Ordusu sərrast atəşlə, dəqiqliklə Ermənistanın dayaq məntəqələrini, idarəetmə məntəqələrini və digər hərbi infrastrukturunu necə məhv edir. Biz bunu nəyin hesabına edirik? Müasir silahlar hesabına. Bu silahlar Azərbaycanda istehsal olunmur. Bu silahların qiyməti çox yüksəkdir. Bizim maddi imkanlarımız olmasa, biz onu edə bilməzdik. Bu gün Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin gözündə qalan arzusu budur ki, imkanımız olmasın, Azərbaycan yenə də torpaqlar itirsin.

Bizim hərbi qələbəmizi qeyd etmək üçün minlərlə insan küçələrə çıxdı, minlərlə insan dövlətə, orduya dəstək göstərdi. Bu gözəl mənzərə vətəndaş həmrəyliyinin bir rəmzi idi. İnsanların coşqusu və ehtirasları çox müsbət istiqamətdə gedirdi. Mən dərhal göstəriş verdim ki, hüquq-mühafizə orqanları, ilk növbədə, Daxili İşlər Nazirliyi asayişi qorumaq üçün bütün tədbirləri görsün. Yəqin, internetdə görmüsünüz ki, insanlarla bərabər, polis əməkdaşları da gedirdilər. Çünki insanlar avtomobil yolu ilə gedirdilər, orada hansısa qəza baş verə bilərdi. Çox nizamlı şəkildə hara gəldilər? Şəhidlər xiyabanına, ora da gəlməli idilər. Orada öz dəstəklərini ifadə etdilər. Ancaq bəzi çirkin ünsürlər, Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin üzvləri bundan istifadə edib iğtişaş yaratmağa cəhd etdilər, parlament binasına soxuldular, orada dağıntılar etdilər. Parlament binasının əldə edilmiş qələbə ilə nə bağlantısı var? Bir də ki, bu, qələbədir, bunu hamı etiraf edir. Ermənistan artıq bunu etiraf etməyə məcburdur. Biz bu günlərdə böyük xarici dəstək də görmüşük. Yəni, xalqın iradəsi öz yerini tapmışdır, bunu bayram etmək lazımdır. Amma girib parlamentin binasının divarlarını, kabinetlərini dağıtmaq, sökmək nəyə lazım idi?! Üçüncü mərtəbəyə qədər qalxmışdılar. Kabinetlərin qapılarını, şüşələrini sındırırdılar. Sən gəlmisən burada ali qanunvericilik orqanını dağıtmağa? Bunu kim edə bilər? Düşmən, başqa heç kim.

Öz xalqına, öz Vətəninə bağlı olan adam müharibə gedən vaxtda bunu edər? İndi istintaq gedir. Mən istintaqı qabaqlamaq istəmirəm. Heç müdaxilə etmək fikrim də yoxdur. Amma hər şey göz qabağındadır. İndi bəzi görüntülər də ictimailəşdirilib. Görün, bu adamlar hansı miskin və aciz gündədirlər. Hanı bunların "hünəri", hanı bunların "qəhrəmanlığı"? İndi qanun qarşısında cavab verəcəklər. Mən demişəm, bir daha da demək istəyirəm, bu cinayətləri, bu əməlləri törədən heç bir adam məsuliyyətdən qaça bilməyəcək. Bir-bir hamısını tapacağıq və bir-bir tapırıq. Son nəfərinə qədər tapıb məsuliyyətə cəlb edəcəyik. Qoy, xalq onları tanısın. Qoy, onların valideynləri utansınlar - onlar kimi böyüdüblər? Hansı manqurtları böyüdüblər? Ona görə ictimaiyyət bunu bilməlidir. Təkcə onlar yox, onların valideynləri də məsuliyyət daşıyırlar. Təbii ki, bu, mənəvi məsuliyyətdir. Amma qoy, valideynləri də utansınlar. Bu, nəyi xatırladır? Yəqin ki, siz də xatırlayırsınız, 1992-ci ili. Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin hərbi çevrilişi parlamentin binasının zəbt edilməsi ilə başlamışdı və orada da başa çatmışdı. O kadrlar da var, yəqin ki, televiziyalar onu göstərəcəklər. O vaxt Azərbaycan

hakimiyyəti bunun qabağında dura bilmədi. Çünki cəsarət, qətiyyət göstərmədi, iradə və ən önəmlisi, xalqın dəstəyi yox idi. Ona görə orada bir dəstə adam yığışan kimi, oraya basqın edən kimi hakimiyyət tamamilə dağıldı. Hərə bir tərəfə çəkildi, gizləndi, biri evində, biri harada. Hakimiyyətsizlik hökm sürürdü. Eyni ssenari üzrə bunlar bu dəfə də bunu etməyə çalışırdılar. Eyni ssenari üzrə, parlamentin binasını zəbt etmək, orada öz hakimiyyətini elan etmək. İndi istintaq materialları bunu artıq göstərir. Yenə də deyirəm, qabaqlamaq istəmirəm, Azərbaycan xalqı hər şeyi biləcək. Faktiki olaraq hakimiyyəti qanunsuz yollarla zəbt etmək istəyirdilər. Amma mən dedim, onların fikri o illərə getməsin. İndi Azərbaycan o Azərbaycan deyil. Azərbaycan güclü dövlətdir, Azərbaycanın güclü iqtidarı var, Azərbaycan iqtidarının güclü iradəsi var və ən önəmlisi xalqın dəstəyi var. Mən bu günlərdə hər gün bəlkə də minlərlə məktub alıram. O məktublarda vətəndaşlar öz dəstəyini ifadə edirlər, həmrəyik ifadə edirlər, mənim çıxışımdan sonra orduda xidmət etmək istəyirlər. Mən demişdim, orada şüşələri qıranlar getsinlər, yazılsınlar orduya. O gün cəmi 150 nəfər könüllü olaraq Səfərbərlik və Hərbi Xidmətə Çağırış üzrə Dövlət Xidmətinin məntəqələrinə gəlmişdir. Amma mənim sözlərimdən sonra heç bir həftə keçməyib, artıq əlli minə yaxın insan yazılıb. Əlli minə yaxın Azərbaycan vətəndaşı, - onların mütləq əksəriyyəti gənclərdir, - Vətəni qorumaq üçün artıq Səfərbərlik və Hərbi Xidmətə Çağırış üzrə Dövlət Xidmətinə müraciət edib, öz adlarını, ünvanlarını veriblər. Mən onlara təşəkkür edirəm. Bax, budur Azərbaycan xalqı, budur Azərbaycan gənci. Parlamentin şüşələrini, qapılarını qıran yox. Budur, bu gün Qarabağda ölümə getməyə hazır olan Azərbaycan gənci.

Mən bir daha onlara, onların valideynlərinə təşəkkürümü bildirirəm. Onlar xalqımız, dövlətimiz üçün dəyərli övladlar yetişdiriblər. Bir daha demək istəyirəm ki, Azərbaycan Ordusu bu gün istənilən vəzifəni icra edə bilər. Azərbaycan Ordusu tam komplektləşdirilib və əgər əlavə canlı qüvvə lazım olarsa, əlbəttə ki, biz bundan istifadə edəcəyik.

Səfərbərliyin elan edilməsinə hələ ki, heç bir ehtiyac yoxdur. Əgər lazım gələrsə, bu da olacaq. Mən demişəm, bir daha demək istəyirəm, - çox da dərinə getmək istəmirəm, - biz bilirik, nə vaxt, necə, nəyi etmək lazımdır. Biz öz siyasətimizdən əl çəkməyəcəyik. Bizim siyasətimiz ədalətli siyasətdir. Bizim siyasətimiz həm beynəlxalq hüquqa, tarixi ədalətə söykənir və biz istədiyimizə nail olacağıq.

Mən bir məsələyə də toxunmaq istəyirəm. İstəyirəm ki, Azərbaycan xalqı bunu bilsin. İndi, əlbəttə ki, məlumat məkanı çox genişdir. Biz bu günlərdə heç vaxt olmadığı qədər, - nə 1990-cı illərin əvvəllərində ki, müharibə gedirdi, nə də başqa dövrdə, - çox güclü beynəlxalq dəstək gördük. Təbii ki, ilk dəstək, ilk qardaşlıq addımı qardaş Türkiyədən gəldi. Türkiyə Cümhuriyyətinin hörmətli Prezidenti, mənim qardaşım Rəcəb Tayyib Ərdoğan birmənalı şəkildə Azərbaycanı dəstəklədi, bildirdi ki, Azərbaycanın yanındadır. Bildirdi ki, Azərbaycan və Türkiyə, iki qardaş ölkə hər zaman bir yerdə olacaqlar. Bu dəstəyə görə mən öz qardaşıma dərin təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Bu günlərdə biz daim təmasdayıq. Mənə telefonla zəng edib, dəstək ifadə edib, şəhidlərimizin həlak olması ilə əlaqədar başsağlığı verib. Deyib ki, biz sona qədər bir yerdəyik.

Mən də hər zaman dostum, qardaşım Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğana böyük hörmət göstərmişəm. Türkiyə xalqına mənim məhəbbətim heç kəs üçün sirr deyil. Dəfələrlə demişəm ki, bu gün dünyada Türkiyə və Azərbaycan qədər bir-birinə yaxın ikinci ölkələr yoxdur. Bu, həm tarixə, bizim ortaq, etnik köklərə, həm də bugünkü siyasətə əsaslanır. Eyni zamanda, Türkiyənin digər yüksək vəzifəli rəsmi şəxsləri, o cümlədən Müdafiə naziri, Xarici İşlər naziri, parlament üzvləri, ictimai xadimlər Azərbaycana birmənalı dəstək göstərmişlər.

Bir çox ölkələr fərdi qaydada rəsmi şəxslər səviyyəsində dəstək göstərmişlər. Ona görə də mən onlara minnətdaram. Beynəlxalq təşkilatlar, ilk növbədə, Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası Azərbaycana dəstək göstərmişdir. Bu təşkilatda beş ölkə fəaliyyət göstərir - Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan. Onlar bu təşkilatın üzvləridir və Azərbaycana birmənalı dəstək göstərmişlər. Mən də cavab məktublarımda bu ölkələrin dövlət başçılarına öz təşəkkürümü bildirmişəm. Bu məktublar mətbuatda dərc edilib.

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı bizə birmənalı dəstək oldu. Orada 57 ölkə birləşir. Bu, həm haqq-ədalətə verilən, həm də Azərbaycana verilən dəstəkdir. Çünki siz də bilirsiniz, mən İslam həmrəyliyinin gücləndirilməsi üçün nə qədər səylər göstərirəm. Azərbaycan nə qədər çalışır ki, bəzi İslam ölkələri arasında olan hansısa ixtilaflar aradan qaldırılsın, yaxud da yumşalsın ki, ilk növbədə, biz öz evimizdə qayda-qanun, həmrəylik, dostluq yaradaq. Biz gərək, ilk növbədə, müsəlman aləmində birlik yaradaq. Çünki əgər burada birlik olmasa, onda bizim taleyimiz necə olacaq? Müsəlman ölkələri bunu qiymətləndirir. Bütün ölkələr - 57 müsəlman ölkəsi bizi dəstəklədi. Baxmayaraq ki, bu ölkələrin bəzilərində erməni icmaları kifayət qədər böyük imkanlara malikdir. Baxmayaraq, bu ölkələrdə erməni rəsmi orqanları, onların səfirlikləri gecə-gündüz çalışırlar ki, bəzi müsəlman ölkələrini öz tərəfinə çəksinlər. Biz bunu görürük. Bəzən səfərlər edirlər. Bəzən dövlət başçısı səviyyəsində müsəlman ölkələrinə gedirlər. Biz hər şeyi izləyirik, baxırıq, baxmalıyıq. Bəzən, bəzi müsəlman ölkələrinin dövlət başçıları Ermənistana rəsmi səfərlər edirlər. Əlbəttə ki, bu, bizi haqlı olaraq narahat edir. Bunu açıq şəkildə deyirik, həmrəylik sözdə yox, əməldə olmalıdır.

Müsəlman məscidlərini dağıdan Ermənistanla hansı əlaqələr ola bilər? Açın baxın internetdə, görün Ağdam

məscidi nə gündədir, Şuşa məscidi nə gündədir, digər şəhərlərdəki məscidlər nə gündədir, onları söküblər. Bu azmış kimi, ermənilər orada heyvan saxlayırlar, hətta bizim müqəddəs ocaqlarımızı təhqir edirlər. Kim edir bunu? Ermənistan. Bu məscidlər təkcə bizim deyil, bütün müsəlman aləminə məxsusdur. Mən sual verirəm, necə ola bilər ki, belə çirkin əməllər törədən bir ölkə ilə hansısa əlaqələr olsun, hansısa dostluq haqqında danışsınlar? Hansı dostluq ola bilər? Ona görə, mən bir daha demək istəyirəm, Ermənistan çalışır ki, onları öz tərəfinə çəksin. Ancaq, ilk növbədə, o ölkələrin xalqları buna imkan verməyəcəklər və verməməlidirlər. Əgər görsələr ki, bu ölkələrin hakimiyyəti öz dini mənsubiyyətini ancaq dildə ifadə edir, o ölkələrin vətəndaşları öz sözünü deməlidir, Azərbaycanla həmrəy olmalıdır. Necə ki, biz bütün müsəlman ölkələri ilə həmrəyik, onlardan da eyni münasibət gözləyirik. Xüsusilə belə həssas günlərdə, həssas məsələdə ki, Ermənistan bizə hücum edib, bizim mövqelərimizi zəbt etmək istəyir, bizim hərbçilərimizi, mülki vətəndaşları öldürüb, kəndlərimizi dağıdıb. Mən dünən Sərəncam imzaladım, Tovuz rayonunda zərər çəkmiş bütün binalar, – indi komissiya təşkil olunub, - inventarlaşdırılacaq və qısa müddət ərzində biz bütün evləri bərpa edəcəyik. Amma insanların həyatını bərpa etmək olarmı? 76 yaşlı ağsaqqalın həyatını bərpa etmək olarmı? Bunu kim edib? Ermənistan edib. Əfsuslar olsun ki, özünü bizə dost kimi təqdim etmək istəyən bəzi ölkələr onlara bu mərmiləri veriblər ki, Azərbaycan əsgərini, Azərbaycan vətəndaşını, uşağı, qocanı Xocalıdakı kimi öldürsünlər. O vaxt bizim gücümüz yox idi. Bizim deyəndə, əvvəlki iqtidarın, hansı ki, bu faciə vaxtı Azərbaycana rəhbərlik edirdi. Açıq danışmalıyıq, bu, belədir. Azərbaycan xalqı, Azərbaycan vətəndaşları hər şeyi bilməlidir. Ona görə İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının bu qərarını biz çox yüksək qiymətləndiririk. Qoşulmama Hərəkatı da, - burada 120 ölkə cəmləşir, - birmənalı şəkildə Azərbaycanı dəstəklədi.

Mən sizin və Azərbaycan xalqının diqqətini bir məsələyə də cəlb etmək istəyirəm. Yəqin siz eşitmişiniz ki, biz Ermənistana başından güclü zərbə vurandan sonra onlar dərhal Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatına (KTMT) qaçdılar ki, bunları müdafiə eləsin. Tələb edirdilər ki, KTMT Azərbaycanı qınayan bəyanat versin. Buna nail ola bilmədilər, heç bir bəyanat verilmədi. Sadəcə olaraq, bu hadisə ilə bağlı ümumi sözlərdən ibarət bir şərh verildi, vəssalam. Ancaq bildirməliyəm ki, KTMT-ya 6 ölkə üzvdür. Onlardan üçü beynəlxalq təşkilatlar yolu ilə Azərbaycana dəstək göstərdilər. Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasında, eyni zamanda, KTMT-da üzv olan Qazaxıstan və Qırğızıstan Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası vasitəsilə bizə dəstək oldular. Belarus Qoşulmama Hərəkatında təmsil olunur. O da Qoşulmama Hərəkatının bəyanatına qoşularaq bizə dəstək oldu. Yəni, altı ölkədən üçü Azərbaycanı birmənalı şəkildə dəstəklədi və başqa cür ola bilməzdi. Çünki biz onlarla dostuq, yaxşı günlərdə, çətin günlərdə onlar bizə etibar edə bilərlər. Bu, bir. İkincisi, qoy Ermənistanın qorxaq rəhbərliyi yadına salsın ki, qaçıb yardım almaq istədiyi KTMT-nı necə təhqir etmişdi, heç bir başqa ölkə ilə razılaşma aparmadan onun baş katibini həbs eləmişdi. Belarus nümayəndəsinin KTMT-ya yeni baş katib təyin olunmasının əleyhinə çıxmışdı. Bir il ona imkan vermədi ki, işə başlasın. Bəs nə oldu, o vaxt KTMT pis idi, sən onu təhqir edirdin, indi qaçıb onun ətəyindən yapışırsan. Gəl bizimlə təkbətək vuruş, təkbətək, baxaq görək bunun axırı nə olacaq.

Beləliklə, bütün bu məsələlər bir daha onu göstərir ki, bu gün Azərbaycan həm beynəlxalq müstəvidə, həm ölkə daxilində, həm mənfur qonşu ilə mübarizədə çox böyük bir gücə çevrilib. Bunu biz yaratmışıq, Azərbaycan xalqı yaradıb. Azərbaycan xalqı tam əmin ola bilər ki, Azərbaycanın müstəqilliyi, azadlığı, insanların rifahı və ölkəmizin güclənməsi daim diqqət mərkəzində olacaq. Bizim üçün bir nömrəli milli məsələ - Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllidir. Mən bu məsələ ilə bağlı öz fikirlərimi dəfələrlə demişəm - beynəlxalq təşkilatlarda, beynəlxalq kürsülərdən, ölkə daxilində. Çox da təkrarlamaq istəmirəm, amma bir şeyi istəyirəm Azərbaycan xalqı bilsin ki, bu, milli məsələdir. Biz bu məsələni elə həll etməliyik ki, bu həll Azərbaycan xalqını tam təmin etsin. Hər hansı bir yarımçıq həll bizə lazım deyil. Çünki bu, müvəqqəti olacaq. Yarımçıq, sadəcə, mərhələ ola bilər. Ancaq məsələnin həlli tam olmalıdır. Azərbaycanın suverenliyi, ərazi bütövlüyü tam təmin edilməlidir. İşğal edilmiş bütün torpaqlar istisnasız azad edilməlidir. Azərbaycan vətəndaşları işğal edilmiş bütün torpaqlara, o cümlədən Şuşaya qayıtmalıdır. Budur mənim siyasətim və bu, siyasətimin bir hissəsidir, o hissəsi ki, bu haqda hələ ki, açıq danışmaq olar.

Mənim fikrim nədən ibarətdir, siz hamınız yaxşı bilirsiniz. Azərbaycan öz tarixi keçmişinə sadiq olan ölkədir və tarixi yaxşı bilirik. Gələcəyi necə görmək istəyirik, onu da bilirik və Azərbaycan xalqı da bilir. Ona görə, ölkəmizin ərazi bütövlüyü danışıqlar predmeti deyil, olmayıb, olmamalıdır və olmayacaq. Biz öz doğma torpaqlarımıza qayıtmalıyıq və qayıdacağıq. İnşallah, ondan sonra orada sizinlə bir yerdə görüşüb bu günləri də xatırlayacağıq. Bir daha sizi ürəkdən təbrik edirəm, Sizə cansağlığı, xoşbəxtlik arzulayıram. Sağ olun.

Su təsərrüfatının vəziyyətinə həsr olunmuş müşavirədə İlham Əliyevin giriş nitqi

Bu gün biz su təsərrüfatında mövcud olan problemləri müzakirə edəcəyik, görüləcək işlər haqqında danışacağıq. İnfrastruktur layihələri arasında su layihələrinin xüsusi yeri vardır. Biz ölkəmizdə bütün infrastruktur layihələrini ardıcıl şəkildə icra edirik. Bu layihələrin icrası nəticəsində ölkəmiz sürətlə inkişaf edib. Əgər biz bu layihələri icra etməsəydik, bu gün ölkəmizin dayanıqlı inkişafı mümkün ola bilməzdi. Təbii ki, infrastruktur layihələri arasında prioritetlər müəyyən edilməli idi və 2004-cü ildə regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair birinci Dövlət Proqramı qəbul olunanda bu prioritetlər çox açıq şəkildə ortaya qoyuldu.

O vaxt bizim infrastrukturla bağlı problemlər kifayət qədər ciddi idi. Ölkəmizdə enerji qıtlığı mövcud idi. Biz elektrik enerjisinin istehsalı ilə bağlı böyük problemlərlə üz-üzə idik, idxaldan asılı idik. Əlbəttə ki, ilk növbədə, bu sahədə vəziyyət normallaşdırılmalı idi. Çünki əks təqdirdə hər hansı bir inkişafdan söhbət gedə bilməzdi. Son illərdə enerji sektoruna qoyulan vəsait, bu sahədə aparılan müasirləşmə imkan yaratdı ki, biz nəinki özümüzü artıq uzun müddət ərzində elektrik enerjisi ilə təmin edirik, eyni zamanda, bizim əlavə generasiya güclərimiz nəticəsində ixrac imkanlarımız da yaranmışdır. Bu ixrac artıq öz coğrafiyasını genişləndirir. Təbii ki, bu sahəyə çox böyük investisiyalar qoyulmalı idi və qoyuldu. Bu gün 30-dan çox elektrik stansiyamız enerji təhlükəsizliyini təmin edir.

Son vaxtlar bu sahədə daha böyük həcmli işlər görülüb və itirilmiş güclərin bərpası məsələləri öz həllini tapıb. Mövcud stansiyalarda təqribən 800 meqavatdan çox itirilmiş güclər bərpa edildi və bu proses davam etdirilir. Yəni, bütün enerji təsərrüfatı müasirləşir.

Əlbəttə ki, o vaxt ölkəmizdə qazlaşdırmanın səviyyəsi çox aşağı idi. Görülmüş işlər nəticəsində bu gün qazlaşdırma ölkəmizdə 96 faizə çatıb. Deyə bilərəm ki, bu, dünya miqyasında ən yüksək göstəricilərdən biridir. Amma nəzərə alsaq ki, sənayemiz, əhalimiz artır, təbii qaza tələbat artır və bizim elektrik stansiyalarımız yalnız təmiz enerji resursları - təbii qaz və su əsasında fəaliyyət göstərir, əlbəttə, biz bu sahəni bundan sonra da prioritet olaraq diqqətimizdə saxlayacağıq.

Nəqliyyat infrastrukturu böyük dərəcədə müasirləşib. Bütün nəqliyyat layihələrini sadalamaq hesab edirəm ki, yersizdir. Çünki bu barədə dəfələrlə ictimaiyyətə məlumat verilib. Sadəcə olaraq, onu demək kifayətdir ki, Davos Ümumdünya İqtisadi Forumunun hesabatında bu sahədə görülmüş işlərə çox yüksək qiymət verilir. Hava nəqliyyatının səmərəliliyinə görə Azərbaycan dünyada 11-ci, dəmir yollarının səmərəliliyinə görə isə 12-ci yerdədir. Avtomobil yollarının keyfiyyətinə görə Azərbaycan 27-ci yerdədir. Bütövlükdə infrastrukturla bağlı olan vəziyyətə görə Azərbaycan dünya miqyasında 34-cü yerdədir.

Təbii ki, bu infrastruktur layihələri arasında içməli su və meliorasiya layihələri öz yerini tapıbdır. Son illərdə bu sahədə də böyük işlər görüldü. Bu sahə diqqətdən kənarda qalmadı. Sadəcə olaraq, bir neçə rəqəmi ictimaiyyətin diqqətinə çatdırmaq istərdim. Regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair birinci Dövlət Proqramının qəbul edildiyi 2004-cü ildə Azərbaycanda içməli su ilə təminat 40 faiz səviyyəsində idi. Bu gün isə bu rəqəm 70 faizə çatıbdır. Bakı şəhərində içməli suyu davamlı şəkildə alan əhalinin sayı 29 faiz idi. Bu gün bu rəqəm təxminən 82 faizə çatıbdır. Regionlarda isə əhalinin içməli su ilə əhatə dairəsi cəmi 9 faiz idi. Bu gün bu rəqəm 63 faizdir. Bu, doğrudan da tarixi nailiyyətdir. Biz bunu, ilk növbədə, insanların sağlamlığı, iqtisadiyyatın, kənd təsərrüfatının inkişafı üçün etmişik. Ancaq bununla bərabər, bu rəqəmlər onu göstərir ki, biz istədiyimizə tam nail ola bilməmişik. Buna görə bundan sonra içməli su layihələri, meliorasiya layihələri bizim gündəliyimizdə ən vacib məsələlər kimi duracaq. Bugünkü müşavirənin əsas məqsədi odur ki, bu sahədə buraxılmış səhvlər, mövcud çatışmazlıqlar bundan sonrakı illərdə aradan qaldırılsın, vahid idarəetmə mexanizmi işlənib təqdim edilsin və biz ardıcıl olaraq qısamüddətli, ortamüddətli və uzunmüddətli fəaliyyət planımızı icra edək. Bunun nəticəsində Azərbaycanda içməli su və suvarma suyu ilə təminat 100 faiz olmalıdır.

Suvarma suyu ilə bağlı görülmüş işlər də hesab edirəm ki, diqqətəlayiqdir. Əgər biz bu işləri görməsəydik, bu gün vəziyyətimiz çox ağır ola bilərdi. Bir neçə layihə, həm içməli su layihəsi, həm də suvarma suyu layihəsi kimi xidmət göstərir. Son illərdə Azərbaycanda həyata keçirilən nəhəng su layihələri vəziyyəti tamamilə müsbət tərəfə dəyişmişdir. Mən onların arasında Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəmərini xüsusilə qeyd etmək istərdim. Bu kəmərin çox böyük əhəmiyyəti var. İlk növbədə, böyük həcmdə təmiz içməli su Bakı şəhərinə çatdırılır. Nəzərə alsaq ki, bizim su resurslarımızın böyük hissəsi xarici ölkələrdə formalaşır, Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəməri sırf yerli mənbə üzərində inşa edilmiş böyük layihədir. Bu layihənin inşası demək olar ki, bizim ilk neft gəlirlərimiz əldə olunandan sonra başlamışdır. O vaxt mən demişdim ki, biz qara qızılı insan kapitalına çevirməliyik və Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəməri bunun əyani sübutudur. Çünki bizim neft gəlirlərimiz 2006-cı ildən sonra ölkəyə gəlməyə başlamışdır. O vaxt Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri istismara verildi. O zaman bizim gəlirlərimiz, əlbəttə ki, çox aşağı səviyyədə idi. Ancaq, ilk növbədə, biz bu gəlirləri məcburi köçkünlərin problemlərinin və su məsələlərinin həllinə yönəltdik.

İndi mütəxəssislər yaxşı bilirlər ki, əgər bu gün Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəməri olmasaydı, Bakı şəhərinin su problemləri çox kəskinləşə bilərdi.

Bu, yeganə layihə deyil. Hesab edirəm ki, Taxtakörpü su anbarının tikintisi tarixi layihədir. Çünki bu anbarın su tutumu kifayət qədər böyükdür - 270 milyon kubmetr. Eyni zamanda, Taxtakörpü su anbarından Ceyranbatan su anbarına qədər yeni beton kanalı tikilibdir. Taxtakörpü su anbarının xüsusi əhəmiyyəti ondadır ki, Samur çayının suları orada yığılır, təbii yollarla təmizlənir və beləliklə yeni bir rezervuardan Ceyranbatan anbarına su gəlir. Çünki buna qədər Samur çayından birbaşa kanal vasitəsilə su Ceyranbatana gəlirdi. Əgər ortada bu böyük su hövzəsi olmasaydı, biz bu gün Bakını içməli su ilə təmin edə bilməzdik. Bu, birmənalıdır. Ona görə bu layihənin icrası və ümumiyyətlə Samur çayının sularının ədalətli bölüşdürülməsi üçün çox böyük işlər görülüb. Eyni zamanda, bu, Şabran, Siyəzən, Xızı rayonlarında suvarılan əkin sahələrini böyük dərəcədə artırıb, təqribən 30 min hektar suvarılmayan torpaqlara su verilir və indi o torpaqlarda geniş kənd təsərrüfatı işləri görülür.

Digər böyük layihə Ceyranbatan su anbarının yenidən qurulması və müasir təmizləyici qurğuların inşa edilməsidir. O vaxt layihə başa çatanda bu təmizləyici qurğu dünyanın ən böyük təmizləyici qurğusu hesab olunurdu. O vaxtdan bu günə qədər bəlkə də haradasa daha da böyük qurğular tikilib. Amma söhbət ondan getmir. Əsas məsələ odur ki, Bakı şəhərinə keyfiyyətli suyun verilməsi artıq mümkün olub.

Təbii ki, mən Şəmkirçay su anbarının əhəmiyyətini də qeyd etməliyəm. Bu gün Şəmkirçay su anbarı bizim su resurslarının yığılmasında və bölüşdürülməsində xüsusi rol oynayır. Bu anbarın su tutumu 165 milyon kubmetrdir və qərb zonasının bir neçə rayonu bu imkanlardan faydalanır, orada əkin sahələri genişləndirilir. Beləliklə, Taxtakörpü şimal zonasının, Bakının, Şəmkirçay qərb bölgəsinin su ilə təminatında mühüm rol oynayır.

Bununla paralel olaraq, son illərdə cənub zonasında yerləşən Göytəpə və Tovuzçay su anbarları da inşa edilib. Son 15 il ərzində yaradılmış böyük su anbarlarının həcmi 470 milyon kubmetrdir. Mütəxəssislər bunu yaxşı bilir, bu, çox böyük rəqəmdir.

İçməli su layihələrinə gəldikdə, bu layihələrin xüsusi əhəmiyyəti var. Mənim təşəbbüsümlə bu layihələr ardıcıl olaraq icra edilir. Bu gün bizim əksər şəhərlərimizdə içməli su və kanalizasiya layihələri icra olunub. Cəmi bir neçə şəhərdə bu işlər hələ ki, tamamlanmayıb, amma iş gedir. Biz bu sahədə həm müsbət, həm mənfi təcrübəni təhlil etməliyik. Çünki mənə verilən məlumata görə, bəzi hallarda suyun mənbələri düzgün seçilməmişdir və təbiətin dəyişməsi, iqlim dəyişikliyi, o cümlədən son iki il ərzində yaşanan quraqlıq və bunun riskləri hesablanmamışdır. Ona görə içməli su layihələri başa çatan bəzi yerlərdə su qıtlığı yaranıb. Odur ki, bu məsələ çox ciddi araşdırılmalıdır. Əlbəttə, bayaq gətirdiyim rəqəmlər onu göstərir ki, biz böyük inkişafa nail olduq. Ancaq hələ ki, görüləsi işlər çoxdur.

Son vaxtlar mənə yerlərdən hər gün məktublar gəlir. Quraqlıq və bəzi hallarda aidiyyəti qurumların laqeyd münasibəti nəticəsində çox ciddi problemlər yaranıbdır. Daha çox fermerlər, sahibkarlar yazırlar, gündə təqribən 10-dan çox rayondan məktublar gəlir. Bu məktublara Prezident Administrasiyasında və Nazirlər Kabinetində baxılır. Bu siqnallar nəzarətdədir və bu məsələlər operativ qaydada həll olunur. Ancaq biz bu məsələləri kompleks şəkildə həll etməliyik ki, gələcəkdə təbii problemlərin yaratdığı xoşagəlməz mənzərəyə və çətinliklərə hazır olaq.

Ona görə qeyd etdiyim məsələlər birmənalı şəkildə göstərir ki, içməli su və meliorasiya problemləri nəinki diqqət mərkəzindədir, bu problemlərin həlli istiqamətində çox böyük işlər görülüb. Ancaq keçən il yaşanan quraqlıq onu göstərdi ki, biz bu böhranlı vəziyyətə hazır deyilik. Böhranlı vəziyyətdə nə etməyin lazım olduğunu aidiyyəti qurumlar düzgün müəyyən edə bilməyiblər. Ona görə keçən il biz vaxt itirmişik. Əgər aidiyyəti qurumlar keçən il fəal işləsəydilər, günahı bir-birinin üstünə yıxmasaydılar və təxirəsalınmaz tədbirlər görsəydilər, bu gün biz bu problemlərlə üzləşməyəcəkdik. Bu problemlər həm insanların sağlamlığına, həm də kənd təsərrüfatının inkişafına mənfi təsir göstərir. Çünki su həyat deməkdir. İlk növbədə, insanların sağlamlığı böyük dərəcədə təmiz içməli sudan asılıdır.

Eyni zamanda, su resursları ekoloji tarazlığa, kənd təsərrüfatının inkişafına çox böyük təsir göstərir. Biz kənd təsərrüfatımızı intensiv yollarla inkişaf etdirməliyik və buna nail olmaq üçün kifayət qədər su mənbələrimiz olmalıdır və bu, var. Sadəcə olaraq, əgər, dəhşətli dərəcədə bu itkilər olmasaydı, biz mövcud su resursları ilə özümüzü tam təmin edə bilərdik. İndi bu məsələ araşdırılır, bəzi hallarda itkilər 40 faizdir və 50 faizə çatır, bu, dözülməzdir. Biz suyu itiririk. Beləliklə, o, əkin sahəsinə, insanların evinə çatmır, əksinə, torpaqlara ziyan vurur. Bizim indi ən çox əməktutumlu sahələr taxılçılıq və pambıqçılıqdır. Pambıqçılıq, ümumiyyətlə, su olmadan inkişaf edə bilməz. Pambıqçılıqda təqribən 200-300 min adam işləyir, öz ailə büdcəsini təmin edir. Biz müasir texnologiyaların, o cümlədən müasir suvarma sistemlərinin mövcud olduğu taxılçılıq təsərrüfatlarında hər hektardan təqribən 70-80 sentner buğda alırıq. Bu, inkişaf etmiş ölkələrin səviyyəsindədir. Yəni, bu, dünyada ən yüksək səviyyədir, bundan yüksək səviyyə yoxdur. Əgər su olmasa, biz buna nail ola bilərikmi?

Biz indi taxılçılıqda müasir texnologiyaların tətbiq edilməsi ilə mövcud əkin sahələrində, bəlkə də bir qədər az əkin sahələrində daha çox məhsul istehsal edə bilərik, idxaldan daha az asılı ola bilərik. Su həm həyatdır, həm inkişafdır, həm təhlükəsizlikdir. Ona görə bu məsələlərə laqeyd yanaşmaq olmaz. Açıq deməliyəm, bu iş başlı-başına buraxılıb, heç kim bu məsələ ilə məşğul olmayıb.

Aidiyyəti qurumların hər biri öz işləri ilə məşğul idi, koordinasiya aparılmamışdır. Azərsu, meliorasiya qurumları, sadəcə olaraq, dövlət investisiya proqramı müzakirə olunarkən fəallaşırdılar ki, onlara nə qədər dövlət büdcəsindən pay düşəcək. Bəzi hallarda onların təklif etdikləri layihələr, ümumiyyətlə, diqqətəlayiq deyildi. Sadəcə olaraq görürdüm ki, burada məqsəd dövlət vəsaiti götürüb ondan istifadə etməkdir. Amma ondan sonra bu layihələrin səmərəliliyinə kimsə baxıb? Kimsə bunu təhlil edib? Yox. Ona görə bəzi böyük həcmdə investisiya qoyulmuş layihələr faktiki olaraq heç bir səmərə verməyib. Necə ola bilər ki, suyun mənbəyi düzgün təhlil edilmir? O qədər böyük xərc çəkilir, boru xətləri çəkilir, vətəndaşlar buna sevinir. Sonradan min dənə bəhanə gətirirlər ki, belə oldu, elə oldu, su çatmadı, yeni mənbə axtarmalıyıq, yenə vəsait verin, yeni mənbə axtaracağıq. Buna son qoyulmalıdır. Ona görə mən bütün bu işləri mütəşəkkil qaydada tənzimləyəcəyəm. Aidiyyəti qurumlara göstərişlər verilib. Ciddi nəzarət mexanizmi olmalıdır. İlk növbədə, xərclərə ciddi nəzarət mexanizmi olmalıdır. Yoxsa Azərsudan, "Meliorasiya və Su Təsərrüfatı" Səhmdar Cəmiyyətindən sifariş gəlir, mənə bu qədər pul lazımdır ki, bunu edim. Amma sonra baxıb görürlər ki, bunun texniki-iqtisadi əsaslandırması yoxdur. Bu rəqəmlər haradan götürülüb? Havadan.

İnvestisiya proqramına ciddi nəzarət yox idi, nəyi sifariş edirdilər, onu da verirdilər. Bəs sonra necə xərclənirdi? Buna son qoyulmalıdır. Ona görə bugünkü müşavirədə mən giriş sözümdə deyirəm hansı işlər görülüb. Amma bu işlərin görülməsi nəticəsində daha böyük səmərə əldə oluna bilərdi. Əfsuslar olsun ki, bu, belə deyil. Bundan sonra bu işlər yalnız koordinasiya şəklində aparılmalıdır. İndi mənə məlumat verilir ki, bizdə heç vaxt su balansı tərtib edilməmişdir. Necə ola bilər? Bizim enerji balansımız tərtib olunur. Buna görə biz bilirik ilboyu bu sahədə nə etmək lazımdır? Hansı quruma nə qədər yanacaq lazımdır? Məgər su balansını tərtib etməyi Prezidentmi deməlidir?! Bunu aidiyyəti qurumlar etməlidirlər. Bizim yeraltı, yerüstü su ehtiyatlarımız qiymətləndirilməyib. Son dəfə sovet vaxtında qiymətləndirilib, ondan sonra qiymətləndirilməyib. İndi artezian quyularının qazılması prosesi gedir. Amma baxmaq lazımdır, harada qazılmalıdır, necə qazılmalıdır? Yeraltı su mənbələrinə bunun təsiri necə olacaq? Düzgün yerlər seçilməlidir. Çünki mən deyirəm, burada əsas məqsədi bu qurumlar onda görürlər ki, pul ver artezian qazım, pul ver su çəkim, pul ver nə bilim bunu edim. Yaxşı, bunu veririk, amma sonra? Bir çox hallarda səmərəsiz olur. Xərclərə nəzarət çox aşağı səviyyədədir.

Dediyim kimi, indi mənə hər gün 10-dan çox məktub gəlir. Mən Prezident Administrasiyasına, Nazirlər Kabinetinə tapşırıq verirəm. Onlar baxırlar, operativ şəkildə həll edirlər. Axı, bu, onların demək olar ki, əsas işi deyil. Bunu aidiyyəti qurumlar etməlidirlər. Nə üçün bu məktublar mənə yazılır? Ona görə ki, aidiyyəti qurumlara yazılanda onlar əhəmiyyət vermirlər, başdan edirlər. Nə qədər belə faktlar var. Biz nə qədər buna dözməliyik?

Ona görə mən vəziyyəti tam təhlil edərkən bu il aprel ayında xüsusi komissiya yaratmışam. Artıq komissiya üç aydır ki, işləyir və bu müddət ərzində gördüyü işlər, mövcud problemlərlə bağlı müntəzəm olaraq mənə məlumat verib. Komissiyanın rəhbəri Baş Nazirin müavini Şahin Mustafayevdir. Komissiyanın tərkibində nazirlər, aidiyyəti qurumların rəhbərləri fəaliyyət göstərirlər. Əgər bütün aidiyyəti qurumlar öz işini düzgün qursaydılar, bu komissiyaya ehtiyac olmayacaqdı. Necə ola bilər ki, üç ay ərzində işləyən komissiya bəlkə də son 20 il ərzində görülən, təhlil və təklif baxımından daha dəyərli, əhəmiyyətli nəticə hasil edib? Deməli, bunu etmək mümkündür. Sadəcə olaraq, heç kimin vecinə deyildi, biri-birinin üstünə yıxırdı. Ortalıqda da nə - quraqlıq. Bu problem iki ildir var və gələn il də ola bilər. İndi iqlim dəyişikliyi elə məsələdir ki, bunu bütün dünya müzakirə edir. Bəzi hesablamalara görə, əgər operativ tədbirlər görülməsə, 2030-cu ildə ölkəmizdə səhralaşma prosesi sürətlə gedəcək. Nədir, siz istəyirsiniz Azərbaycan səhraya dönsün? Ona görə bu münasibətə son qoyulmalıdır. Qüsurlara yol verən, bu məsələyə laqeyd yanaşan bütün vəzifəli şəxslər cəzalandırılmalıdır.

Su təsərrüfatının vəziyyətinə həsr olunmuş müşavirədə İlham Əliyevin yekun nitqi

Müşavirənin yekunu olaraq, Prezidentin Sərəncamı hazırlanmalıdır. Bütün tapşırıqlar orada yer almalıdır, eyni zamanda, proqram artıq imzalamağa hazır olmalıdır. Hesab edirəm ki, bütün bu işlərdə aidiyyəti qurumlarla yanaşı, ictimaiyyət nümayəndələri də iştirak etməlidir. Komissiya öz işinə ictimaiyyət nümayəndələrini də cəlb etsin. İlk növbədə, alımlər bu işlərdə fəal rol oynamalıdırlar. Su ehtiyatlarımızın qiymətləndirilməsində və su ehtiyatlarını artırma ehtimalının dəyərləndirilməsində və bütün digər işlərdə alimlər mütləq iştirak etməlidirlər. Bu işlərə Ekologiya üzrə mütəxəssisləri mütləq cəlb edin. Biz sudan elə istifadə etməliyik ki, bunun ekoloji tarazlığa mənfi təsiri olmasın. Çünki biz tarixdən bilirik ki, bəzi ölkələrdə böyük su layihələri icra edilirdi. Amma mənbələr və su ehtiyatları düzgün təhlil edilmirdi. Ona görə indi suvarma üçün bunun yaxşı təsiri olubdur, amma ekoloji vəziyyəti gərginləşdiribdir. Ona görə mütləq ekologiya üzrə mütəxəssislər cəlb edilməlidir. Qeyri-hökumət təşkilatlarını cəlb edin. Vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri də bu işlərdə fəal olsunlar. Sizin bəlkə də görə bilmədiyiniz məsələləri onlar diqqətə çatdıracaqlar. Media nümayəndələrini cəlb edin. Hesab edirəm ki, geniş mətbuat konfransı keçirilməlidir. Ümumiyyətlə, bütün dövlət qurumları mətbuat-

la çox sıx əlaqədə olmalıdır. Görülmüş işlər haqqında müntəzəm olaraq məlumat verməlidirlər.

Bizim bu müşavirəmiz də bir növ vətəndaşlara verilən hesabatdır. Eyni zamanda, vətəndaşlar bilsinlər ki, biz hansı işləri görməyi planlaşdırırıq, onlardan da təkliflər gözləyirik. Çünki əgər bu müşavirələri biz qapalı şəkildə keçirsək, heç kim bilməyəcək, onda yerlərdən təkliflər gəlməyəcək. Ona görə bu müşavirə də ictimaiyyət üçün açıq olacaq. Yerlərdən təkliflər, əlbəttə, hesab edirəm ki, işimizə kömək göstərəcək.

Təbii ki, bütün bu işlər böyük vəsait tələb edir. Ona görə hökumət və aidiyyəti qurumlar, Maliyyə Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, digər qurumlar xərclər smetasına çox dəqiqliklə baxmalıdırlar. Qətiyyən imkan vermək olmaz ki, xərclər süni şəkildə şişirdilsin. Bütün icra ediləcək layihələr açıq tender əsasında görülməlidir. Çünki bəzi hallarda bizdə korporativ maraqlar üstünlük təşkil edir. Elə hallar var ki, bir və ya bir neçə şirkət bütün tenderlərdə qalib gəlir. Əlbəttə, elə layihələr var ki, bunu ancaq təcrübəsi olan və böyük layihələrdə iştirak edən şirkətlər icra edə bilər. Bu, təbiidir. Ancaq bu layihələrlə bağlı bir çox sahələrdə kiçik, orta həcmli, o qədər də böyük peşəkarlıq, kvalifikasiya tələb etməyən layihələr də olacaqdır, kontraktlar da olacaqdır. Ona görə yerli sahibkarlar da hazır olsunlar. Çünki biz doğrudan da böyük infrastruktur layihələrinin icrasını davam etdirəcəyik. Ona görə ictimai nəzarət təmin edilməlidir, smetalara, xərc smetalarına çox ciddi dövlət nəzarəti də olmalıdır.

Əlbəttə ki, bütün bu işləri səmərəli şəkildə davam etdirmək üçün vahid idarəetmə mexanizmi işlənməlidir. Bu tapşırığı da mən verirəm. Bunu da hazırlayın ki, bundan sonra bu işlər ancaq koordinasiyalı şəkildə görülsün - komissiya, aidiyyəti qurumlar. Bu gün su təsərrüfatında fəaliyyət göstərən dörd qurumumuz var - “Azərsu“, “Meliorasiya və Su Təsərrüfatı” Səhmdar Cəmiyyəti, Fövqəladə Hallar Nazirliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi. Ona görə bu qurumlar bundan sonra geniş ictimaiyyət, alimlər, ekoloqlar, Prezident Administrasiyası, Nazirlər Kabineti ümumi rəhbərlik etməlidirlər, nəzarət etməlidirlər ki, bütün bu işlər planlı şəkildə həll olunsun, biz yaxın gələcəkdə su təhlükəsizliyimizlə olan problemləri də həll edək. Necə ki, enerji təhlükəsizliyi məsələləri həll olundu, nəqliyyat təhlükəsizliyi məsələləri həll olundu. İndi biz ərzaq təhlükəsizliyi məsələlərinin həllinə yaxınlaşırıq. Su təhlükəsizliyi məsələləri də öz həllini tapmalıdır. Sağ olun.

Koronavirusla mübarizə sahəsində görülən tədbirlər və sosial-iqtisadi vəziyyətlə bağlı müşavirədə İlham Əliyevin giriş nitqi

Koronavirusa qarşı mübarizə işində müsbət dinamika müşahidə olunur. İyulun 16-dan bu günə qədər bu müsbət dinamika deməyə əsas verir ki, görülmüş bütün tədbirlər vaxtında görülmüş tədbirlərdir. Bu tədbirlər nəticəsində vəziyyət bu günə qədər nəzarət altındadır. İyulun 16-dan bu günə qədər yoluxanların sayı sağalanların sayından xeyli aşağıdır. Bu müsbət dinamika deməyə əsas verir ki, biz koronavirus xəstəliyini bundan sonra da nəzarət altında saxlayacağıq. Artıq üç həftədir ki, bu müsbət dinamika, əlbəttə, bizi çox sevindirir. Prinsip etibarilə ilk günlərdən, bu xəstəlik meydana çıxandan dərhal sonra bütün lazımi qabaqlayıcı tədbirlər görüldü. Bunun nəticəsində biz bu vəziyyətdən az itkilərlə çıxırıq.

Əlbəttə, bütün təşkilati məsələlər lazımi səviyyədə görülməli idi və biz buna nail olduq. Xəstəxana fondumuzu qısa müddət ərzində xəstəliklə əlaqədar vəziyyətə uyğunlaşdıra bildik. Həkimlərimizin çox böyük əməyi vardır. Məhz həkimlərin yorulmaz fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycanda bu xəstəlikdən ölənlərin sayı aşağı səviyyədədir. Bildiyiniz kimi, bu gün 46 xəstəxana ancaq koronavirus xəstələrinə xidmət göstərir. Onu da bildirməliyəm ki, bu 46 xəstəxananın 41-i son 17 il ərzində tikilib və ya əsaslı şəkildə təmir edilib, müasir avadanlıqlarla təchiz olunub. Əgər biz vaxtında bu addımları atmasaydıq, bu gün çox böyük problemlərlə, faciəvi vəziyyətlə üz-üzə qala bilərdik.

Hesab edirəm ki, biz, eyni zamanda, testlərin keçirilməsi ilə əlaqədar uğurlu addımlar atırıq. Adambaşına düşən testlərin sayına görə bu gün Azərbaycan dünya miqyasında qabaqcıl yerlərdədir. Əlbəttə ki, gərək testlərin keçirilməsi üçün imkan olsun. Biz qısa müddət ərzində laboratoriyalarımızın sayını 5 dəfə artırdıq. Yaxın gələcəkdə alınacaq yeni laboratoriyalar imkan verəcək ki, daha da böyük sayda testlər keçirilsin. Biz bütövlükdə laboratoriyaların sayını 45-ə çatdırmalıyıq. Bu yaxınlarda ölkəmizə yeni təcili tibbi yardım maşınları gətirilmişdir. Yüz maşının gətirilməsi nəzərdə tutulur, onlardan 40-ı artıq Bakıdadır. Bu maşınlar bütün bölgələrə göndərilir və göndəriləcək. Əlbəttə ki, xəstə vətəndaşlarımıza lazımi tibbi xidmətin, təcili tibbi yardımın göstərilməsi üçün bu maşınların da çox böyük əhəmiyyəti vardır.

Eyni zamanda, nəzərə alsaq ki, xəstələrin sayı artmaqda idi və baxmayaraq, mövcud xəstəxanalar kifayət qədər imkanlarımızı genişləndirib, amma yeni xəstəxanaların tikilməsinə ehtiyac var idi. Bu məqsədlə modul tipli xəstəxanaların tikintisi təşkil edildi. Bu günə qədər modul tipli 9 xəstəxana istismara verilmişdir. Onlardan 4-ü bir gün ərzində - iyulun 29-da fəaliyyətə başlayıb. Qobustan, İsmayıllı, Qəbələ və Şəki şəhərlərində mənim iştirakımla bu xəstəxanaların açılışı olmuşdur. Yaxın gələcəkdə modul tipli xəstəxanaların sayı bütövlükdə 16-ya çatdırılacaq və beləliklə, bizim təkcə bu xəstə-

xanalarda 3200 koronavirus xəstəsi müalicə ala biləcək. Fövqəladə Hallar Nazirliyinin xətti ilə 800 çarpayılıq bir xəstəxana istifadəyə verildi, 1300 çarpayılıq xəstəxana isə bu ayın sonuna qədər istifadəyə veriləcək. Bu da əlavə 2100 çarpayı deməkdir. Biz iki Olimpiya İdman Kompleksinin xəstəxanaya çevrilməsi, yəni, uyğunlaşdırma məsələlərini həll etmək üçün qısa müddət ərzində hazır vəziyyətə gətirdik. Artıq bu komplekslərin hər birində lazım olarsa 300-ə yaxın xəstə müalicə ala bilər. Hələ ki, buna ehtiyac yoxdur, ancaq əgər ehtiyac yaransa, biz, əlbəttə, bu imkanlardan da istifadə edə bilərik.

Qabaqlayıcı tədbirlər deyəndə, əlbəttə ki, bütün bu amillər nəzərə alınır. Çünki biz ən kritik ssenariyə hazır olmalıyıq. Məhz belə operativ, çevik və məqsədə hesablanmış addımlar nəticəsində bu gün xəstəlik nəzarət altındadır. Bir daha demək istəyirəm ki, son üç həftə ərzində xəstələnənlərin sayı azalmaqdadır. Bütün bu addımlar, əlbəttə, imkan verir ki, biz bu vəziyyətdən şərəflə çıxaq, insanlarımızı qoruyaq.

Həkimlərin sayının artırılması ilə əlaqədar təbii çətinliklərimiz var. Ona görə xaricdən həkimlərin dəvət edilməsi məsələsinə baxıldı. Hazırda bir neçə ölkədən həkimlər dəvət edildi və onlar Azərbaycanda xəstələrin müalicəsi ilə məşğuldurlar. Türkiyədən, Rusiyadan, Kubadan, İtaliyadan və Çindən həkim briqadaları Azərbaycana gəlmiş və artıq fəaliyyətə başlamışlar. Bu da, əlbəttə ki, bizə əlavə imkanlar yaradır. Çünki həm bu ölkələrdə səhiyyə sahəsi inkişaf etmiş sahədir, orada təcrübə yüksək səviyyədədir və əlbəttə, həm xəstələrin müalicəsi, həm də təcrübə mübadiləsi məsələləri burada kompleks şəkildə həll olunur.

Bundan sonra da insanların sağlamlığının qorunması üçün bütün lazımi tədbirlər görüləcək. Mən bir daha qeyd etmək istəyirəm, - bunu dəfələrlə demişəm və Azərbaycan xalqı mövqeyimizi bilir, - bizim üçün birinci məsələ insanların həyatı, onların sağlamlığıdır.

O ki qaldı, iqtisadi və sosial məsələlərə, bu məsələlər də öz həllini tapır. Sadəcə olaraq, son aylar ərzində görülmüş işlərə baxmaq kifayət edər ki, hər kəs görsün nə qədər böyük işlər görülübdür. Biz təqribən 5 milyona yaxın insanı geniş sosial paketlə əhatə etdik. Dövlət sektorunda çalışan 900 min insanın böyük əksəriyyəti faktiki olaraq işləmir, ancaq dövlət tərəfindən əməkhaqqı alır. 760 min insana lazımi maliyyə dəstəyi göstərildi və onların iş yerləri qorundu. Əks təqdirdə, 760 min insan işsiz qala bilərdi. Çünki onların çalışdıqları sektorlar pandemiya nəticəsində ən böyük zərər görmüş sektorlardır. Təbii ki, sahibkarlar, işəgötürənlər indi gəlir əldə etmirlər və beləliklə, yüz minlərlə insan işsiz qala bilərdi. Yenə də dövlət operativ tədbirlər nəticəsində dərhal bu məsələyə müdaxilə etdi. Əlbəttə ki, bu məqsədlər üçün böyük maliyyə resursları xərclənibdir.

Altı yüz min işsiz insan, o cümlədən qeyri-formal məşğulluqda fəaliyyət göstərən və müvəqqəti olaraq öz işini itirən, aztəminatlı təbəqəyə aid olan insan dövlət tərəfindən qayğı ilə əhatə olunubdur. Onlara artıq bir neçə ay ərzində 190 manat müavinət verilir. Hesab edirəm ki, bu sosial dəstək bundan sonra da davam etdirilməlidir. Hazırda Azərbaycanın 13 şəhər və rayonunda sərt karantin rejimi tətbiq edilir. Həmin rayonların bu kateqoriyaya aid insanları bu dəstəklə bundan sonra da əhatə olunmalıdır. Sizə göstəriş verirəm ki, avqust ayında da onlara 190 manat ödənilsin.

Bu, sadəcə olaraq, görülmüş işlərin bir hissəsidir. Əgər biz nəzərə alsaq ki, ölkəmizdə çox böyük sosial layihələr həyata keçirilir və 2020-ci ildə bu layihələrin həcmi rekord həddə çatıb. Baxmayaraq ki, həm pandemiya, həm də neftin qiymətinin aşağı səviyyədə olması bizim gəlirlərimizə çox mənfi təsir göstərib, ancaq nəzərdə tutulmuş bir dənə də olsun sosial layihə yarımçıq qalmayıb, yaxud da ixtisar edilməyib. Qeyd etməliyəm ki, bu il rekord sayda məcburi köçkün ailəsi evlərlə, mənzillərlə təmin olunacaq. Bu il bu imkandan 7 mindən çox köçkün ailəsi faydalanacaq. Bu il rekord sayda - 1500 şəhid ailəsi, Qarabağ müharibəsi əlili mənzillərlə təmin ediləcəkdir. Ordu sıralarında qüsursuz xidmət etmiş 400-dən çox hərbçi dövlət tərəfindən pulsuz mənzillərlə təmin olunacaq. Yəni, bütövlükdə ən azı 9 minə yaxın ailə bu il dövlət tərəfindən mənzillərlə təmin ediləcəkdir. Bütün bu mənzillər keyfiyyətli mənzillərdir, demək olar ki, onların hamısı yeni tikilmiş binalarda yerləşir. Beləliklə, əgər biz bir ailənin üzvlərini orta hesabla beş nəfər götürsək, deməli, bir il ərzində ölkəmizdə 45 min insan dövlət tərəfindən pulsuz, keyfiyyətli mənzillərlə təmin edilir. Mən tam əminliklə deyə bilərəm ki, adambaşına düşən saya görə bu, dünyada ən yüksək nailiyyətdir.

Bu, bizim niyyətimizi, siyasətimizi göstərir. Onu göstərir ki, siyasətimizin mərkəzində Azərbaycan vətəndaşı dayanır. Bütün bunlar reallıqdır və bu reallığı biz özümüz yaradırıq, heç kimdən yardım almadan, maliyyə dəstəyi almaq üçün heç bir beynəlxalq maliyyə qurumuna müraciət etmədən. Baxmayaraq ki, bu gün dünya ölkələrinin mütləq əksəriyyəti maliyyə yardımı üçün müraciət edib. Biz öz gücümüzə arxalanırıq. Biz bu imkanları xalqımızın istedadı və düşünülmüş siyasət nəticəsində əldə etmişik.

Onu da bildirməliyəm ki, iqtisadi sahədə biznesə dəstək məsələlərində də çox böyük addımlar atılıb. Bu gün bu barədə də məlumat veriləcək və bundan sonra da biznesə dəstək proqramları icra edilməlidir. Həm ilin əvvəlində nəzərdə tutulmuş layihələr, sahibkarlara güzəştli şərtlərlə kreditlərin, subsidiyaların verilməsi, kənd təsərrüfatının stimullaşdırılması, eyni zamanda, pandemiya ilə əlaqədar görülmüş işlər hesab edirəm ki, bizim siyasətimizi tam şəkildə əks etdirir.

Biz büdcəyə düzəlişlər edirik və artıq bu məsələ müzakirə olunur. Milli Məclis artıq bu məsələ ilə bağlı müzakirələr aparır. Bu, bir daha onu göstərir ki, biz bu çətin dövrdə hər bir Azərbaycan vətəndaşına dəstək vermək istəyirik. Çünki bizim büdcəmiz təsdiq olunanda, əlbəttə ki, pandemiya hələ başlamamışdı. Bizim

azalan gəlirlərimiz və artan xərclərimiz diktə edirdi ki, büdcəyə yenidən baxaq, dürüstləşmə aparaq, vətəndaşlara maksimum dərəcədə kömək göstərə bilək. Ümid edirəm ki, yaxın günlərdə Milli Məclis dürüstləşmə ilə bağlı öz sözünü deyəcəkdir. Hökumətin təklifi ondan ibarətdir ki, neftin qiyməti 55 dollar yox, 35 dollar səviyyəsində götürülsün və ilin sonuna qədər biz öz xərclərimizi bu rəqəm əsasında planlaşdıraq.

Bu da Azərbaycan dövlətinin istənilən böhrana hazır olduğunu göstərir. Çünki biz elə bir möhkəm təməl yaratmışıq ki, istənilən böhranla əlaqədar öz düzgün addımlarımızı atırıq və neftin qiyməti hətta 35 dollar səviyyəsində olsa belə, Azərbaycan bütün sosial öhdəlikləri yerinə yetirəcək, ölkəmiz üçün lazım olan infrastruktur layihələrini icra edəcək, ölkəmizin hərbi potensialının möhkəmləndirilməsi üçün əlavə vəsaitin təşkil edilməsinə də çatacaqdır. Dürüstləşmə ilə əlaqədar, əlbəttə ki, ilk növbədə, sosial və digər layihələr nəzərdə tutulur.

Bu məsələ ilə və koronavirusla bağlı son vəziyyət barədə bu gün siz məlumat verəcəksiniz. Sözü Baş Nazir Əli Əsədova verirəm.

Koronavirusla mübarizə sahəsində görülən tədbirlər və sosial-iqtisadi vəziyyətlə bağlı müşavirədə İlham Əliyevin yekun nitqi

İndi bir daha demək istəyirəm ki, pandemiya ilə əlaqədar görülmüş işlərə bütövlükdə yüksək qiymət vermək olar. Ancaq əldə edilmiş nəticələr, eyni zamanda, xəstəliyin nəzarət altında saxlanması bizi sakitləşdirməməlidir. Mən bir daha qeyd etmək istəyirəm, üç həftə ərzində müsbət dinamika onu göstərir ki, bütün addımlar düzgün istiqamətdə atılmışdır. Karantin rejiminin əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, biz insanlarımızı bu xəstəlikdən qoruyaq, onların həyatını qoruyaq, sağlamlığını qoruyaq və beləliklə, bu vəziyyətdən az itkilərlə çıxaq. Bu günə qədər biz buna nail ola bilmişik. Hesab edirəm ki, xəstəliyin geniş vüsət almamasının əsas səbəbi məhz çox düzgün atılmış addımlardır.

Müsbət dinamika, əlbəttə ki, indi karantin rejiminin yumşalmasına gətirib çıxarır. Ancaq burada da çox ciddi nəzarət mexanizmi olmalıdır. İndi açılan obyektlərdə bütün sanitar-epidemioloji normalar tam təmin edilməlidir. Sosial məsafə təmin olunmalıdır. Obyektlərdə göstərilən xidmət yeni qaydalar əsasında təşkil edilməlidir. Ən əsas məsələ odur ki, buna nəzarət funksiyaları kimin üzərinə düşür? Siz gərək bu məsələ ilə bağlı ciddi təkliflər verəsiniz. Çünki gərək hansısa qurum, yaxud da ki, qurumlar və ya qurumların bir neçəsi bu məsələyə nəzarət etsin. Hesab edirəm ki, elektron vasitələrdən də istifadə olunmalıdır. İndi bir çox obyektlərdə kameralar var. Bu kameralar gərək bizim ümumi nəzarət sistemimizə qoşulsun və onlayn rejimdə videomüşahidə aparılsın. Çünki əgər hansısa insan müfəttiş kimi hansısa obyektə gedib nəyəsə nəzarət edəcəksə, bunun səmərəsi də ola bilər və eyni zamanda, biz bilirik ki, bəzən bu nəzarət çox xoşagəlməz hallara gətirib çıxarır. Hansısa sövdələşmə, hansısa təmənna ola bilər. Ona görə indiki şəraitdə biz, ümumiyyətlə, rəqəmsallaşmaya daha böyük fikir verməliyik. Həm dövlət, həm də özəl sektor tərəfindən göstərilən xidmətləri də bu ümumi sistemə inteqrasiya etməliyik. Hesab edirəm ki, bu məsələ də gərək çox ciddi nəzərə alınsın və onlayn videomüşahidə sistemləri təmin edilməlidir. Müvafiq dövlət qurumlarının imkanı olmalıdır ki, onlar bu videomüşahidəni aparsınlar. Əgər görsələr ki, sahibkarlar bu qaydaları pozur, onda onlar gərək cəzalandırılsın. Bu, birmənalıdır.

Çünki yumşalma bir çox ölkələrdə xəstəliyin yenidən geniş vüsət almasına gətirib çıxarır. Artıq bu haqda mətbuatda kifayət qədər məlumat var. Demək olar ki, bütün ölkələrdə - harada ki, yumşalma olub, obyektlər, turizm obyektləri, ictimai iaşə obyektləri, xidmət sektoruna aid obyektlər açılıb, orada xəstəlik yenidən geniş vüsət alır və buna ikinci dalğa deyirlər. Amma həkimlərin böyük əksəriyyəti bunu, sadəcə olaraq, sanitar normaların gözlənilməməsi ucbatından baş vermiş hadisə kimi dəyərləndirir. Mən də bu yanaşma ilə razıyam. Çünki bu xəstəlik yoxa çıxmayıb. Ona görə xəstəliyə qarşı mübarizə aparılır. Ancaq heç kim deyə bilməz ki, hansısa ölkə bu xəstəliyə qalib gəlib. İkinci dalğa o halda ola bilər ki, xəstəlik yoxa çıxsın və ondan sonra hansısa yeni bir yoluxma mənbəyi üzə çıxsın. Ona görə bu məsələyə çox ciddi nəzarət olmalıdır və bunu siz təşkil etməlisiniz.

Sosial dəstək bundan sonra da davam etdiriləcək. Bir daha demək istəyirəm ki, bizim bu xəstəliklə bağlı əsas məqsədimiz insanların sağlamlığıdır. Bununla eyni əhəmiyyət daşıyan insanların sosial vəziyyətidir və biz bunu təmin edirik. Ondan sonra əhəmiyyət baxımından bizim iqtisadi vəziyyətimiz, iqtisadi inkişafımız, iqtisadiyyatın dayanıqlılığı və biznes dairələrinə göstərilən dəstək, postpandemiya dövrünə hazırlıq gəlir. Halbuki heç kim deyə bilməz ki, postpandemiya dövrü nə vaxt başlayacaq. Ümumiyyətlə, hesab edirəm ki, indi proqnoz verməyə heç kim cəsarət etməz. Ancaq hər halda, biz buna da hazır olmalıyıq. Yeni fəaliyyətə başlayan biznes sahələri dövlətin dəstəyini nəzərə alaraq gərək artıq öz gələcək planlarını elə qursunlar ki, ölkənin ümumi iqtisadiyyatında canlanma daha da tez baş versin.

Mən yenə də qeyd etmək istəyirəm ki, bizim bu sahədə itkilərimiz var. Ancaq bu itkilər daha genişmiqyaslı ola bilərdi. Bizim iqtisadiyyatımız altı ayda cəmi 2,7 faiz aşağı düşüb. Burada, eyni zamanda, neftin qiy-

mətinin aşağı düşməsi də rol oynayıb. Eyni zamanda, OPEC+ çərçivəsində götürdüyümüz öhdəliklər də öz rolunu oynadı. Çünki biz hasilatı ixtisar etdik. İndi bəzi inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi tənəzzül 10 faiz, 14 faiz, 20 faiz, ondan da çoxdur. Əlbəttə ki, bu ölkələrə baxdıqda bizdə vəziyyət daha yaxşıdır. Ancaq yenə də iqtisadi inkişafımız təmin edilməlidir. Hesab edirəm ki, bu ilin sonuna qədər görüləcək işlər, xüsusilə, sahibkarlıqla bağlı olan işlər, eyni zamanda, dövlət şirkətlərinin idarə edilməsi istiqamətində atılacaq addımlar bu iqtisadi canlanmanı təmin etməlidir, itkiləri azaltmalıdır. Dövlət şirkətlərində itkilər kifayət qədər böyükdür. İndi, baxın, bizim qaz itkiləri, düzdür, son vaxtlar azalıb, ancaq yenə də dözülməz həddədir. Bizim su itkiləri. Su məsələlərinin həlli ilə bağlı xüsusi müşavirə keçirmişdim, Tədbirlər Planı qəbul edilib və artıq icra olunur. Amma itkilər 40-50 faiz səviyyəsindədir. Elektrik xətlərindəki itkilər də, əlbəttə ki, bizi narahat edir. Baxmayaraq ki, son vaxtlar bu sahəyə böyük vəsait qoyulub, müasir infrastruktur yaradılıb, lakin yenə də itkilər var. Amma özəl sektorda əgər itki varsa, bu özəl sektorun subyekti müflisləşir, biznesini bağlayır və heç kim bunun köməyinə gəlmir. Amma dövlət şirkətləri öyrəşiblər ki, onların bütün qüsurları, bütün itkiləri dövlət tərəfindən bağlanacaq. Hətta ölkəmizdə qazlaşdırma dövlət büdcəsi hesabına aparılır. Halbuki bu, Dövlət Neft Şirkətinin bilavasitə vəzifəsidir. Biz bu il dövlət büdcəsində kəndlərin qazlaşdırılması üçün 100 milyon manat vəsait nəzərdə tuturuq. Yaxşı, əgər dövlət bunu edirsə, onda Dövlət Neft Şirkəti nə ilə məşğuldur. Axı, bu, bilavasitə onun işidir, onun vəzifəsidir.

Bütün digər dövlət şirkətlərində vəziyyət ya buna oxşardır, ya bundan pisdir, ya da ki, bir qədər yaxşıdır. Amma fakt odur ki, əgər dövlət şirkətləri normal korporativ idarəetmə əsasında işləməyəcəklərsə, onda biz bu problemlərlə daim üzləşəcəyik. Bundan sonra buna dözmək olmaz. Hesab edirəm ki, dövlət şirkətlərinə ayrılan vəsait o şirkətlərin səmərəliliyi ilə üst-üstə düşmür. Bu qədər vəsait ayrılıb, daha da böyük nəticə əldə olunmalı idi. Ancaq bu, yoxdur. Çünki birinci növbədə onlar tam əmindirlər ki, dövlət həmişə bunların bütün problemlərini öz üzərinə götürəcək, onların götürdükləri və verə bilmədikləri kreditləri öz üzərinə götürəcək, onlara subsidiya verəcək və beləliklə, bunlarda arxayınlıq yaranıbdır.

Eyni zamanda, israfçılığa yol verilir, bəzi hallarda lazım olmayan layihələr icra edilir, yaxud da bu layihələrin icrasına start verilir. Təbii ki, bu layihələr gərək başa çatdırılsın. Bu layihələr başa çatandan sonra aydın olur ki, bunun səmərəsi yoxdur. Burada, əlbəttə ki, həm idarəetmədə mövcud olan pozuntular, eyni zamanda, bəzi hallarda şəxsi maraqlar rol oynayır. Mən demişəm, bir daha demək istəyirəm ki, dövlət büdcəsinin formalaşması ərəfəsində, müzakirə zamanı bütün dövlət şirkətlərindən sifarişlər gəlir - buraya bu qədər, oraya bu qədər vəsait verin. Biz əlbəttə ki, sosial infrastruktur layihələrinə bundan sonra da dövlət vəsaiti ayıracağıq. Halbuki baxmaq lazımdır, burada da dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığı mümkündür, inkişaf etmiş ölkələrdə bu, var. Amma, necə deyərlər, əsas layihələr üçün tələblər dövlət şirkətlərindən büdcə müzakirə olunan zaman gəlir ki, bu qədər vəsait verin bu işi görək. Lakin bu işin səmərəliliyinə heç kim baxmır - bu iş görülməlidir, yaxud görülməməlidir? Bu iş bu ilmi görülməlidir, yoxsa 2 il gözləyə bilər? Buna da heç kim baxmır. Nəzarət aşağı səviyyədədir. Ona görə bu məsələyə mütləq diqqət yetirilməlidir.

Mən bir daha demək istəyirəm ki, əsas məsələ insanların sağlamlığı, onların sosial vəziyyəti və bizim iqtisadi dayanıqlılığımızdır. Çünki əgər bu, olmasa, bu birinci iki vəzifəni biz icra edə bilməyəcəyik. Bizim güclü iqtisadi imkanlarımız olmasa, bütün niyyətlərimiz kağızda qalacaq. Ancaq biz istəyirik bu işləri elə görək ki, ölkə inkişaf etsin, ölkənin gələcəyi qeyri-neft sektorunun inkişafı hesabına təmin edilsin. Əlbəttə, makroiqtisadi vəziyyətin sabit qalması sevindirici amildir, inflyasiya təqribən 3 faiz ətrafındadır və artıq məlumat verildi ki, bizdə xarici borc artmayıb. Ümumi daxili məhsula nisbətdə ola bilsin ki, artıb, çünki ümumi daxili məhsul bizdə azalır və azalacaq. Ancaq bizdə mütləq rəqəmlərdə xarici borc artmayıb və hesab edirəm ki, ilin sonuna qədər azalmalıdır.

Sahibkarlara dəstək bundan sonra daha da şəffaf və mütəşəkkil qaydada göstəriləcəkdir. Sahibkarlar tərəfindən də təqdim edilən layihələr gərək real bazarı nəzərə alsın, həm daxili bazarı, həm xarici bazarı. Çünki burada da boşluqlar var. Baxmayaraq ki, dövlət tərəfindən sahibkarlara güzəştli kreditlər, eyni zamanda, metodiki tövsiyələr verilir, bəzi hallarda təqdim edilən layihələr tam təhlil edilmir. Ona görə bu məsələyə də mütləq baxmaq lazımdır.

Əfsuslar olsun ki, bu il turizm sektoru tam tənəzzülə uğrayıb və əlbəttə, bizi məyus edir. Çünki çox böyük perspektivlər var idi. Ancaq indi yumşalma rejimi çərçivəsində daxili turizmin inkişafı, təşviq edilməsi ilə əlaqədar tədbirlər planı hazırlanmalıdır. Hesab edirəm ki, kifayət qədər imkanlar var.

Onu da bildirməliyəm ki, bizim vergilərimizin 75 faizi özəl sektorda formalaşır. Əgər vergi sistemində ciddi islahatlar aparılmasaydı, biz bu vergiləri də yığa bilməyəcəkdik, onları görə bilməyəcəkdik. Məhz bu sahədə aparılan islahatlar nəticəsində biz 6 ay ərzində proqnozdan əlavə vəsait yığa bildik. Ancaq, əlbəttə ki, ilin sonuna qədər bu, belə davam edə bilməz. Çünki xarici ticarət böyük dərəcədə tənəzzülə uğrayıb, bir çox ticarət obyektləri bağlıdır. Ancaq bu rəqəm həm sevindiricidir, həm də narahatedicidir. Sevindiricidir ona görə ki, bizim özəl sektorumuz artıq vergi verməyə öyrəşir. Onlara edilən güzəştlər, öz mühasibatlığını kölgə iqtisadiyyatından ağ iqtisadiyyata keçirmək üçün verilən

müddət artıq öz səmərəsini verdi. Biz əlbəttə ki, bəri başdan cəza tədbirləri tətbiq edə bilərdik və bunun nəticəsində bir çox şirkətlər çətin vəziyyətə düşə bilərdi. Ancaq onlara vaxt, izahat və tövsiyələr verildi - bundan sonra şəffaf işləməlisiniz, gəlirləri gizlətməməlisiniz, kölgə mühasibatlığı yaratmamalısınız. Təmiz işləyin ki, həm vicdanınız rahat olsun, həm də halal pul qazanın. Azərbaycanda halal pul qazanmaq üçün kifayət qədər imkanlar var. Ona görə bu, sevindiricidir. Ancaq narahat edən nədir? Məhz dövlət şirkətlərinin payı. Bəs, dövlət şirkətləri tərəfindən ödənilən vergilər hansı səviyyədədir? Əgər onların vergilərini, dövlət tərəfindən onlara verilən subsidiyaları və birbaşa vəsaitin qoyuluşunu götürsək, görərik ki, nə qədər böyük fərq var. Yəni, bu, nəyi göstərir? Onu göstərir ki, dövlət şirkətləri bizim ölkəmizi, bizim iqtisadiyyatımızı aşağı aparır. Bunun başqa izahı ola bilməz.

Dövlət Neft Şirkətinə pul verilir, təkcə qazlaşdırmaya yox, qazma işlərinə, onların xarici tərəfdaşlarla birgə çalışdıqları konsorsiumlarda payının maliyyələşməsinə, digər infrastruktur layihələrinin icrasına. Bu pul haradan gəlir? Dövlət büdcəsindən, özü də böyük vəsait. Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi. Düzdür, digər dövlət şirkətləri ilə müqayisədə Xəzər Dəniz Gəmiçiliyində vəziyyət daha yaxşıdır. Ancaq burada da gəmilər, tankerlər hansı pulla alınır? Dövlət büdcəsi hesabına. Biz indi Gəmiqayırma zavodunda bir neçə gəmi inşa edirik - yük gəmiləri, Ro-Ro tipli gəmilər. Bunu dövlət büdcəsi hesabına edirik, sonra da veririk Xəzər Dəniz Gəmiçiliyinə. Onlar da istismar edirlər və sonra o pulu qaytarırlar? Bu, böyük sualdır. “Azərenerji“yə nə qədər vəsait ayrılır? Düzdür, böyük işlər görülübdür, stansiyalar, yarımstansiyalar tikilir, Mingəçevir İstilik Elektrik Stansiyası demək olar ki, yenidən qurulub. Amma vəsait haradan gəlir, özünün qazandığı vəsaitdən xərcləyir? Yox, dövlət büdcəsindən. Bu gün dövlət büdcəsinin əsas mənbəyi neft-qaz sahəsidir. Digər şirkətlər - AZAL-ın bütün təyyarələri dövlət tərəfindən alınıbdır. Bütün aeroportlar dövlət tərəfindən tikilibdir. Bəs, bunun dövlətə verdiyi mənfəət, gəlir nədir? Bu təyyarələr alınır, onlar istismar edilir. Bəs, bunun gəliri haradadır? Bu, nə vaxt ödəniləcək, götürdüyü kreditləri gərək dövlət zəmanəti hesabına sonra biz ödəyək? Dəmir yolu da, həmçinin. Yeni xətlər çəkilir, yeni vaqonlar, yeni lokomotivlər alınır, yüz milyonlarla manat vəsait ayrılır. Bəs, bunun səmərəsi haradadır? Axı, səmərə ilə işləməlidir.

Biz demirik ki, inkişaf etmiş ölkələrdə bu işlər lazımi səviyyədə tənzimlənir? Orada zərərlə kim işləyər? Ola bilər hansısa strateji sahələrə dövlət tərəfindən dəstək, dotasiya verilir. Lakin bir çox hallarda orada bütün iqtisadi münasibətlər bazar iqtisadiyyatı prinsipi əsasında qurulub. Amma belə çıxır ki, bizdə özəl sektor bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərir, - halbuki dövlət oraya da dəstək verir, - amma dövlət şirkətləri elə bil ki, sosializm iqtisadi modelində işləyir. Bu, dözülməzdir. Ona görə bu istiqamətdə çox ciddi addımlar atılmalıdır. Sizə tapşırıram, dövlət şirkətlərinin işi ciddi təftiş edilməlidir və yeni idarəetmə sistemi qurulmalıdır. Belə davam edə bilməz. Bu nəzarətsizlik bundan sonra davam edə bilməz.

Artıq müvafiq qurumlar lazımi təkliflər paketi hazırlayıblar. Mənə də ilkin təqdimat edilibdir. Mən bunu dəstəkləmişəm. Hökumətə tapşırıq verirəm ki, yaxın günlərdə dövlət şirkətlərinin yeni idarəetmə sistemi ilə əlaqədar lazımi sənədlər təqdim edilsin və mən onları imzalayacağam.

Digər məsələ bütövlükdə iqtisadiyyatın liberallaşdırılması ilə bağlıdır. Biz buna da getməliyik. Son vaxtlar bu sahədə aparılan müzakirələr deməyə əsas verir ki, artıq ciddi addımların atılması labüddür. Özəlləşdirmə sahəsində daha geniş islahatlar aparılmalıdır. Həm özəl, həm də xarici şirkətləri biz maraqlandırmalıyıq. Çünki bəzi hallarda şirkətlər müraciət edir və onların müraciətlərinə baxılmır, bəzi hallarda uzadılır. Layihələrin bəziləri icra edilir, bəziləri isə yox. Biz özümüz maraqlı olmalıyıq. Biz xarici və yerli investorlara biznesplan verməliyik - bu sahə var, bu müəssisə var, gəl bunu özəlləşdir. Əgər strateji investor oraya böyük vəsait qoyacaqsa, bunu simvolik qiymətə özəlləşdirmək olar. Əgər, o, zəmanət verirsə ki, buraya böyük vəsait qoyacaq. Ancaq bu yolla biz bu müəssisələri işə sala bilərik. Çünki bizim Bakı şəhərində sovet vaxtından qalan nə qədər dağılmış müəssisələr var. Onların böyük əraziləri var. O ərazilərdə həm yeni sənaye müəssisələri yaradıla bilər, - əlbəttə ki, ekoloji standartları tam gözləmək şərti ilə, - eyni zamanda, şəhərsalma ilə əlaqədar burada böyük layihələr icra oluna bilər. Çünki pandemiya dövründə tənəzzülə uğrayan tikinti sektoru özündə böyük potensial cəmləşdirib. Həm iş yerlərinin açılmasına, həm tikinti materialları sənayesinə, həm də bir neçə sahəyə bunun müsbət təsiri olar. İndi şəhərin içində bizim o qədər yarıdağılmış, çürümüş sənaye müəssisələrimiz var. O investorları cəlb etmək lazımdır. Qoy, gedib öz puluna ərazini abadlaşdırsın, ictimai zonalar yaratsın və binalar tikilsin. Çünki buna ehtiyac var və bu, biznesi canlandıracaq.

Mən artıq qeyd etdim ki, dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığı gərək daha konkret layihələr əsasında özünü göstərsin. Deyə bilərəm ki, bu, hələ bir çox hallarda niyyət olaraq qalır. Bizdə bir neçə layihədə dövlət və özəl şirkətlər fəaliyyət göstərirlər, sərmayə qoyublar. Amma bu layihələrin sayı çox azdır. Ona görə burada mütləq yeni yanaşma olmalıdır. Bəlkə də hansısa yeni sahələrdə, hətta infrastruktur layihələrində özəl sektor fəaliyyət göstərə bilər. Bu da mümkündür. Təkcə sənaye müəssisələrinin yaradılmasında yox, infrastruktur layihələrində. Onları, sadəcə olaraq, stimullaşdırmaq lazımdır. Eyni zamanda, biz xarici tərəfdaşları da bu işlərə cəlb etməliyik.

Əlbəttə, xərclərə dövlət nəzarəti mexanizmi daha da təkmil olmalıdır. Burada, əlbəttə ki, dövlət qurumları konkret əlavə təkliflər verməlidirlər və ictimai nəzarət

olmalıdır. Bizim üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən bütün layihələrin icrasında ictimaiyyət nümayəndələri iştirak etməlidirlər. Mən su ilə bağlı müşavirədə qeyd etdim. Alimlər, qeyri-hökumət təşkilatları, mütəxəssislər, media nümayəndələri - onlar da bu işlərdə iştirak etsinlər. Onlar öz təkliflərini versinlər. Yəni, geniş ictimaiyyət gərək bu işlərə cəlb olunsun. Onda bizim işimiz daha rahat gedəcək və xərclərə nəzarət mexanizmi bir neçə təbəqədən ibarət olacaq.

Biz bütün bu işləri onsuz da görməli idik və görürük. Bizim niyyətimiz və siyasətimiz artıq birmənalı şəkildə vətəndaşlara təqdim edilib. Şəffaflıq, dürüstlük, kölgə iqtisadiyyatının əhatə dairəsinin daralması, biznes mühitinin yaxşılaşdırılması və bu istiqamətdə bundan sonra atılacaq addımlar əminəm ki, həm pandemiya dövründə, həm də postpandemiya dövründə bizə yeni imkanlar qazandıracaq.

O ki qaldı, koronavirusla bağlı mübarizəyə, biz bundan sonra da addımlarımızı vəziyyətə uyğun şəkildə atacağıq. Biz hamımız yaxşı başa düşürük ki, insanlar yorulub, karantin rejimi hamımızı yorur. Bütün rəhbərlik fasiləsiz, demək olar ki, 24 saat ərzində iş başındadır. Çünki bu, elə bir bəladır, elə bir xəstəlikdir ki, hələ çarəsi yoxdur. Ona görə yeganə yolumuz insanları qorumaq, yoluxmaların sayını azaltmaq, xəstəliyin geniş vüsət almasına yol verməmək və beləliklə, vətəndaşlarımızı, dövlətimizi bu vəziyyətdən xilas etməkdir. Odur ki, buna uyğun şəkildə addımlar atılacaq. Karantin rejimi nə vaxt mümkünsə yumşaldılacaq, necə ki, artıq ayın 5-dən yumşalma olubdur. Ancaq vətəndaşlar da gərək başa düşsünlər ki, əgər bu yumşalmadan sonra biz yenə də xəstəliyin kəskin artdığını görsək, başqa çarəmiz olmayacaq, gərək yenə də sərtləşdirək. Biz bunu etmək istəmirik. Mən istəyirəm ki, bu yumşalma prosesi tədricən davam etsin və sonrakı yumşalma addımını şərtləndirsin. Amma əgər vətəndaşlar görsələr ki, artıq hər şey açılıbdır, yenə də bütün bu məsafəyə, qoruyucu vasitələrə əhəmiyyət verməyəcəklərsə, onda xəstəlik yenidən alovlanacaq. Biz gərək yenə də sərtləşdirilmiş tədbirlər görək, yenə də iqtisadiyyata zərbə vurulacaq, yenə də insanlar xəstələnəcəklər. Ona görə bütün Azərbaycan vətəndaşlarına bir daha müraciət edirəm ki, məsuliyyətli olun. Bu, çox ağır xəstəlikdir. Bu xəstəlik yaş tanımır, cavan insanlar, gənc insanlar, fiziki cəhətdən sağlam insanlar, idmançılar xəstələnir və rəhmətə gedir. Bu, dünya üçün çox ciddi problemdir, bu gün dünyanın bir nömrəli bəlasıdır. Ona görə hamımız məsuliyyətli olmalıyıq. Əgər belə olsa, dediyim bütün tapşırıqlar yerinə yetirilsə, biz qısa müddət ərzində bu karantin rejimini daha da yumşaldıb normal həyata daha tez qayıda bilərik.

Hesab edirəm ki, bugünkü müzakirə çox faydalı oldu və verilən bütün tapşırıqlar lazımi səviyyədə yerinə yetirilməlidir. Sağ olun.

Koronaviruslu xəstələrin müalicəsi üçün modul tipli növbəti hospitalın açılışında İlham Əliyevin nitqi

Bu gün ölkəmizdə yeni böyük xəstəxana açılır. Bu münasibətlə sizi təbrik edirəm. İyul ayının əvvəlində həmin ərazidə birinci xəstəxananın açılışı qeyd edilmişdi. Bu açılışda mən iştirak etmişəm. O xəstəxanada çarpayıların sayı 800-dən çoxdur. Bu, ölkəmizin ən böyük xəstəxanalarından biridir. Artıq bu xəstəxanalarda COVID xəstələri müalicə alır. O gün göstəriş verdim ki, avqustun sonuna qədər həmin ərazidə daha bir xəstəxana tikilsin. Bu gün avqustun 31-də biz buna nail ola bilmişik.

Bu gün açılan xəstəxanada 820-dən çox çarpayı mövcuddur. Ancaq qısa müddət ərzində biz bu çarpayıların sayını 1500-ə qədər artıra bilərik. Bu xəstəxananın xüsusi özəlliyi ondan ibarətdir ki, burada 130 intensiv terapiya-reanimasiya yeri vardır. Əminəm ki, bu gün açılan xəstəxananın fəaliyyəti COVID-19 ilə apardığımız mübarizədə çox önəmli rol oynayacaq.

Bildirməliyəm ki, pandemiya dövründə ölkəmizdə yeni xəstəxanaların tikintisi geniş vüsət almışdır. Bu məqsədlər üçün böyük vəsait ayrılmışdır, bütün imkanlar səfərbər edilmişdir. Çünki mövcud çarpayı fondu imkan vermirdi ki, biz bu dəhşətli pandemiya ilə uğurla mübarizə aparaq. Cəmi altı ay ərzində ölkəmizin çarpayı fondu böyük dərəcədə artırılmışdır. Ölkəmizin ən gözəl və ən müasir xəstəxanası - Yeni Klinika açılmışdır. Yeni Klinikada çarpayıların sayı 600-ə yaxındır. Hazırda təqribən 400-ə yaxın çarpayı hazır vəziyyətdədir. Bununla bərabər, modul tipli 11 xəstəxana inşa edilmişdir. Bu xəstəxanalarda çarpayıların sayı 4100 səviyyəsindədir.

Onu da bildirməliyəm ki, modul tipli 7 xəstəxananın tikintisi nəzərdə tutulub. Amma hazırda buna ehtiyac yoxdur. Çünki ölkəmizdə xəstələrin sayı azalır və əgər ehtiyac yaranarsa, qısa müddət ərzində əlavə 1400 çarpayılıq xəstəxanalar inşa oluna bilər. Ehtiyat variantı kimi biz ölkəmizin iki Olimpiya Kompleksini də xəstəxanalara çevirdik və orada da 300-dən 500-ə qədər xəstə müalicə ala bilər.

Bütün bunlar bir daha onu göstərir ki, COVID ilə mübarizədə Azərbaycan çox uğurlu fəaliyyət aparır, qəbul edilmiş qərarlar vaxtında və yüksək keyfiyyətlə icra edilir. Bu və digər amillər imkan verdi ki, biz vəziyyəti nəzarət altında saxlayaq. Bildirməliyəm ki, hazırda COVID xəstələri üçün 46 xəstəxana fəaliyyət göstərir. Onu da bildirməliyəm ki, bu xəstəxanaların 41-i son 17 il ərzində inşa edilmişdir. Məhz regionların sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramlarının icrası

nəticəsində bütün bölgələrimizdə, bütün şəhərlərimizdə müasir tibb ocaqları yaradılıb. Təsəvvür etmək çətin deyil ki, əgər biz vaxtında bu addımı atmasaydıq, bu gün hansı problemlərlə üz-üzə qala bilərdik. Tam məsuliyyətlə deyə bilərəm ki, əgər vaxtında bu xəstəxanalar tikilməsəydi, bu gün biz çox ağır vəziyyətə düşə bilərdik. Nəinki xəstəxanalar tikilib, ən müasir avadanlıqlarla təchiz olunub və bu gün də bu proses davam etdirilir.

COVID ilə mübarizədə bizim səhiyyə sistemimizin maddi-texniki bazası xüsusi rol oynayır. Bununla bərabər, laboratoriyaların sayını böyük dərəcədə - bir neçə dəfə artırmışıq. Pandemiya başlayanda bizim cəmi 6 laboratoriyamız var idi. Bu gün biz o laboratoriyaların sayını 45-ə çatdırırıq. Ölkəmizdə 900 mindən çox test keçirilibdir. Adambaşına düşən testlərin sayına görə Azərbaycan dünya miqyasında qabaqcıl yerlərdədir. Bu da təbiidir, nə qədər çox test keçirirsən, o qədər də çox yoluxma halları aşkarlanır. Bizim əsas məqsədimiz və vəzifəmiz məhz bundan ibarətdir ki, bütün yoluxanlar müayinədən keçirilsin və onlara vaxtında tibbi xidmət göstərilsin.

Bildirməliyəm ki, pandemiya ilə əlaqədar Azərbaycan həkimlərinə xüsusi diqqət göstərilir. Səhiyyə sistemində çalışan insanlar prinsip etibarilə daim dövlət tərəfindən qayğı ilə əhatə olunur. Tikilmiş xəstəxanalar həkimlərin iş yeridir. Həkimlərin həm iş yerlərinin müasirləşdirilməsi, eyni zamanda, onların maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması daim diqqət mərkəzində olub. Pandemiya dövründə bu diqqət daha da genişmiqyaslı olub. Təkcə onu demək kifayətdir ki, COVID xəstələrinə xidmət edən həkimlərin əməkhaqqı 3-5 misli artırılıb. Ancaq burada əsas problem həkimlərin sayındadır. Çünki heç bir ölkə bu pandemiyaya hazır deyildi. Heç kimin ağlına gələ bilməzdi ki, dünya belə bir bəla ilə üzləşəcək. Bizdə və eləcə də bütün başqa ölkələrdə həkimlərin sayı normal həyat rejiminə hesablanıb. Ona görə, əlavə həkimlərin Azərbaycana dəvət edilməsi gündəlikdə duran məsələlərdən biri idi. Hesab edirəm ki, biz operativ və səmərəli addımlar nəticəsində bu sahədə də məsələni həll etdik. Azərbaycana beş ölkədən – Türkiyədən, Rusiyadan, Çindən, İtaliyadan, Kubadan həkim briqadaları gəlmişdir və bu həkimlər bizə kömək göstərirlər.

Bir sözlə, görülən bütün bu işlər öz səmərəsini verir. Təsadüfi deyil ki, son həftələr ərzində COVID ilə mübarizədə vəziyyət daha müsbətdir. Biz müsbət dinamikanı görürük və ümid edirəm ki, bu dinamika bundan sonra da qorunub saxlanılacaqdır.

Biz Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı ilə ilk günlərdən sıx təmasda idik. Bu gün də bu təmaslar davam edir. Bildiyiniz kimi, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı Azərbaycanda bu sahədə görülən işlərə çox yüksək qiymət vermişdir və Azərbaycanı nümunəvi ölkə adlandırmışdır. Bu, həqiqətən də belədir. Yəni, görülmüş işlər, bu sahəyə ayrılan dövlət vəsaiti, səfərbərlik işləri, xəstəxanaların, laboratoriyaların inşası, sosial proqramların həyata keçirilməsi - bütün bunlar, əminəm ki, bizim mübarizədə əsas rol oynamışdır. Ona görə bu gün də bu təmaslar davam edir və əminəm ki, biz birgə səylərlə bu məsələnin - COVID-in nəzarətdə saxlanmasını təmin edəcəyik. Onu da bildirməliyəm ki, Azərbaycan məsuliyyətli və beynəlxalq müstəvidə böyük nüfuz qazanmış ölkə kimi, digər ölkələrə də humanitar yardım göstərib. Artıq Azərbaycan 30-dan çox ölkəyə humanitar yardım göstərib və bu, bizim ümumi mübarizəyə verdiyimiz böyük töhfədir.

Təbii ki, pandemiya həm ölkə iqtisadiyyatına, həm də insanların sosial vəziyyətinə mənfi təsir göstərmişdir. Bu təsirin fəsadlarını azaltmaq üçün praktiki addımlar atılır. Beş milyona yaxın insan geniş sosial paketlə əhatə olunub. Həm dövlət sektorunda, həm özəl sektorda işləyənlər, eyni zamanda, işsizlər, o cümlədən qeyri-formal formada işləyənlər, aztəminatlı təbəqəyə aid olan insanlar - bütün kateqoriyadan olan insanlar dövlət tərəfindən maddi dəstəklə təmin edilib. Bu, bir daha onu göstərir ki, insanların rifahı, onların sosial vəziyyəti və əlbəttə ki, sağlamlığı bizim üçün əsas məsələdir.

Mən bunu bəri başdan - pandemiyanın ilk günlərindən demişdim ki, insanların sağlamlığı bizim üçün prioritet məsələdir və biz bütün səylərimizi bu məsələnin həllinə istiqamətləndirdik. Təbii ki, belə olan halda iqtisadi sahədə çətinliklər də labüd idi. Ancaq hesab edirəm ki, başqa ölkələrlə müqayisədə Azərbaycanda iqtisadi sahədə də vəziyyət daha yaxşıdır. Biz yaxşı bilirik ki, bəzi inkişaf etmiş ölkələrdə pandemiya dövründə iqtisadi tənəzzül 10, 15, 20, 25 faiz səviyyəsindədir. O cümlədən Avropanın inkişaf etmiş ölkələrində yüksək səviyyədədir. Ölkəmizdə isə görülmüş tədbirlər nəticəsində 7 ayda iqtisadiyyat cəmi 2,8 faiz aşağı düşüb. Hesab edirəm ki, dünyada mövcud olan ümumi mənzərəni nəzərə alsaq bu, yaxşı göstəricidir.

Ancaq əlbəttə ki, biz postpandemiya dövrünə də hazır olmalıyıq və müvafiq göstərişlər verilibdir. Postpandemiya dövrü nə vaxt başlayacaq, bunu hələ ki, heç kim deyə bilmir. Ancaq dünyada gedən araşdırmalar, tədqiqatlar, peyvəndlərin üzərində işin aparılması ümidverici siqnallar verir. Onu da bildirməliyəm ki, biz hazırda bir neçə şirkətlə COVID-ə qarşı peyvəndin ölkəmizə gətirilməsi ilə əlaqədar fəal iş aparırıq. Mən ümid edirəm ki, Azərbaycan bu sahədə də peyvəndi əldə edən birinci ölkələr sırasında olacaqdır. Çünki biz artıq bir müddətdir ki, bu məsələ ilə əlaqədar çox fəal iş aparırıq. Ancaq burada əsas şərt bu peyvəndin bütün sınaq mərhələlərindən keçməsidir. Həkimlər yaxşı bilirlər ki, istənilən yeni peyvənd bir neçə mərhələdən keçir və yalnız ondan sonra bazara çıxarılır, insanların vaksinasiyası üçün istifadə olunur. Ona görə bütün mərhələlər, şirkətlərin apardığı bütün araşdırmalar öz

nəticəsini verəndən, bütün sınaq testləri və beynəlxalq sertifikatlaşdırma aparılandan sonra biz bu peyvəndi ölkəmizə gətirəcəyik və ümid edirəm, ondan sonra demək olacaq ki, bu dəhşətli vəziyyət arxada qalıb. Hesab edirəm ki, biz o vaxta qədər öz addımlarımızı mövcud vəziyyətə uyğun atmalıyıq. İlk günlərdən biz bunu etmişik. Bu altı ay ərzində məhdudlaşdırıcı tədbirlərin sərtləşdirilməsi, eyni zamanda, yumşalma addımları atılmışdır və təqribən iyul ayının ortalarından başlayaraq müsbət dinamika artıq özünü büruzə verdi. Belə olan halda, əlbəttə ki, biz yumşalma addımlarımıza da başladıq və təkcə avqust ayında yumşalma tədbirlərinin sayı 3-ə çatmışdır. Əgər müsbət dinamika davam edərsə və xəstələrin sayında artım olmazsa, onda əminəm ki, bundan sonra da yumşalma tədbirləri görüləcəkdir. Çünki hazırda ölkəmizdə hər gün 100-dən 200-ə qədər insan yoluxur və əvvəlki aylarla müqayisədə bu, əlbəttə ki, daha yaxşı nəticədir. Ancaq vəziyyəti daim nəzarət altında saxlamaq üçün həm gündəlik monitorinq aparılır və aparılacaqdır, eyni zamanda, yumşalma addımları elə atılmalıdır ki, xəstələrin sayı kəskin artmasın. Bu, əsas məsələdir və biz burada, əlbəttə ki, öz addımlarımızı çox ehtiyatla atacağıq. Bununla bərabər olaraq, artıq fəal açılışlara gedən ölkələrin təcrübəsinə də nəzər salacağıq. Çünki hazırda bir neçə ölkə artıq öz sərhədlərini və bir çox obyektlərini açıbdır, turistləri qəbul etməyə başlayıbdır. Ancaq biz həmin ölkələrdə nəyi görürük? Onu görürük ki, orada xəstələrin sayı kəskin artıb. O cümlədən inkişaf etmiş Avropa ölkələrinin təcrübəsinə baxsaq görərik ki, avqust ayında xəstələrin sayı ən pik həddə çatıbdır, hətta aprel ayının səviyyəsinə qalxıbdır. Baxmayaraq ki, aprel ayından yay aylarına qədər bütövlükdə dünyada, o cümlədən Avropada xəstələrin sayının azalması müşahidə olunurdu. Yəni, bu, nəyi göstərir, bir daha onu göstərir ki, bu xəstəlik heç də yoxa çıxmayıb. Bu xəstəlik var və belə olan halda dövlət tərəfindən bütün lazımi addımlar atılmalıdır, eyni zamanda, vətəndaşlar da çox sadə qoruyucu metodlardan istifadə etməlidir - məsafə saxlamalıdır, maska taxmalıdır, dezinfeksiya vasitələrindən istifadə etməlidir.

Əlbəttə ki, bəzi Avropa ölkələrində xəstələrin sayında kəskin artım bizi düşündürür və daha ehtiyatlı addımların atılmasına sövq edir. Çünki bir daha demək istəyirəm ki, birinci dərəcəli məsələ insanların sağlamlığıdır. Əgər vətəndaşlarımız bundan sonra da məsuliyyətli olarlarsa, - mən qeyd etməliyəm ki, son müddət ərzində biz bu məsuliyyəti doğrudan da görürük, hiss edirik, bu, real nəticələrdə öz əksini tapır, - hesab edirəm ki, qısa müddət ərzində biz normal, adi həyata qayıda bilərik. Amma buna nail olmaq üçün əlbəttə ki, vətəndaşların məsuliyyəti hazırda birinci dərəcəli məsələdir. Çünki dövlət üzərinə nə düşübsə, onu edib - qeyd etdiyim addımlar, ayrılan vəsait. Hətta baxmayaraq ki, dünyada neftin qiyməti hələ də aşağı səviyyədədir və iqtisadi sahədə tənəzzül var, biz büdcəmizi artırmışıq. Büdcəmizə əlavələr edildi, büdcə dürüstləşməsi aparıldı və bunun əsas məqsədi pandemiyaya qarşı mübarizədə daha da səmərəli addımların atılması və vətəndaşların sosial müdafiəsinin təmin edilməsidir.

Birmənalı şəkildə deyə bilərəm ki, Azərbaycanda tətbiq olunan qaydalar, vəziyyətə uyğun şəkildə atılan addımlar və karantin rejimi öz səmərəsini verir. Bunun nəticəsində artıq bir çox şəhərlərdə bütün karantin məhdudiyyətləri aradan qaldırılıb. Ancaq böyük şəhərlərdə bu qalıbdır və bizim hamımızdan asılıdır ki, daha da inamla və daha da qısa müddət ərzində əlavə yumşalma addımları ataq.

Əfsuslar olsun ki, bu gün hələ də bu vəziyyəti dərk etməyənlər, məsuliyyətini itirmiş insanlar da mövcuddur və qaydaların kobudcasına pozulması halları da vardır. Belə hallar aşkarlananda təbii ki, cəza tədbirləri də mütləq olmalıdır və tətbiq edilir. Cəza tədbirləri bütün kateqoriyalardan olan insanlara tətbiq edilir. Heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilməməlidir və verilmir. İctimai vəziyyətinə, ictimai statusuna baxmayaraq qanun qarşısında hamı bərabərdir. Azərbaycanda bərabərlik, ədalət və qanunun aliliyi əsas prinsiplərdən biridir və mən bütün vətəndaşları məsuliyyətə çağırıram. Birincisi, özlərini, öz yaxınlarını qorumaq üçün daha məsuliyyətli olmalıdırlar, digər tərəfdən qaydaları pozanlar, böyük kütləvi tədbirlər təşkil edənlər və beləliklə, ölkə qanunları ilə və mövcud olan qaydalarla nümayişkaranə hesablaşmayanlar mütləq öz cəzasını alacaq və alır. İctimaiyyət də bu məsələ ilə bağlı məlumatlandırılır. Hesab edirəm ki, Azərbaycan vətəndaşları yaxşı görürlər ki, qanun hər kəs üçün qanundur. Heç kim qanundan üstün ola bilməz, heç kimdə heç bir imtiyaz ola bilməz və heç kimə heç bir güzəşt edilmir və edilməyəcək.

Mən bir daha demək istəyirəm ki, görülmüş bütün işlər bir məqsədi güdür ki, biz bu vəziyyətdən az itkilərlə çıxaq. Hesab edirəm ki, biz buna nail oluruq. Hər şey müqayisə ilə ölçülür. COVID-lə bağlı dünya statistikasına baxdıqda görürük ki, ölkəmizdə əldə edilmiş nəticələr doğrudan da çox təsirlidir, çox dəyərlidir. Mən hesab edirəm ki, biz məhz bu tədbirlər nəticəsində minlərlə insanın həyatını qoruduq. Qoymadıq ki, xəstəlik geniş vüsət alsın, qoymadıq ki, bu, nəzarətdən çıxsın və bundan sonra da bunu edəcəyik. Nə qədər lazımdırsa, o qədər də edəcəyik. Əminəm ki, birgə səylər nəticəsində, həm də bundan sonra dövlətin qətiyyətli və düşünülmüş ədalətli addımları, vətəndaşların məsuliyyəti imkan verəcək ki, biz bu ağır vəziyyətdən az itkilərlə çıxaq və daha tez bir zamanda normal, adi həyata qayıdaq.

Mən sizi bir daha bu böyük xəstəxananın açılışı münasibətilə təbrik etmək istəyirəm, həkimlərə uğurlar, cansağlığı arzulayıram. Sağ olun.

"Rossiya-24" və "Rossiya-1" televiziya kanallarının reportajlarında İlham Əliyevin müsahibəsi təqdim edilib

Avqustun 30-da Rusiya Federasiyasının Rostov vilayətində "Sambek yüksəklikləri" - Böyük Vətən müharibəsinin yeni hərbi-tarixi muzey kompleksinin açılışı olub.

Bununla bağlı Rusiyanın "Rossiya-24" və "Rossiya-1" televiziya kanallarında reportajlar göstərilib, əsasən azərbaycanlılardan ibarət olan 416-cı Taqanroq diviziyasının qəhrəmanlıqları barədə geniş məlumat verilib. Reportajlarda Prezident İlham Əliyevin müsahibəsi təqdim olunub.

Aparıcı: Bu gün Rostov vilayətində "Sambek yüksəklikləri" adlı xalq hərbi-tarix muzeyinin açılışı olub. Bu addakı "xalq" sözü təsadüfi deyil, çünki muzey veteranların və ləpirçilərin təşəbbüsü ilə yaradılıb. Sambek şiddətli döyüşlərin keçirildiyi yerdir. 1941-ci ildə faşistlər Rostova can atanda da, 1943-cü ildə bizimkilər hücuma keçəndə də. Bu yüksəklik təkcə Rusiya üçün deyil, həm də Azərbaycan üçün vacibdir. Bu gün Azərbaycan Prezidenti də həmin hadisələr barədə danışıb.

Veronika Boqmanın reportajında deyilir ki, muzey kompleksi real döyüşlərin baş verdiyi ərazidə yerləşir. 160 kilometrlik Mius cəbhə xətti boyunca 14,5 hektar döyüş sahəsidir.

Rostov vilayətinin qubernatoru Vasili Qolubev: Hitlerçilərin bizim diyarda törətdikləri dağıntı, barbarlıq və qeyri-insani hərəkətlər o vaxta qədər tarixdə görünməmişdi. Böyük Vətən müharibəsinin veteranları və iştirakçıları barədə xatirəni hər bir ailədə qayğı ilə qoruyub saxlayırlar. 2017-ci ilin baharında buradakı Şöhrət xiyabanında 325 döyüşçü ehtiramla torpağa tapşırılıb, onlardan 19-nun adı müəyyən edilib.

Reportajda bildirilir ki, hərbi-tarix muzeyi İnformasiya-Sərgi Mərkəzi, balaca kilsə, amfiteatr, alma bağı da daxil olmaqla, 8 açıq məkandan ibarətdir. Burada hitlerçilərin istehkam maketləri də qurulub. Təkcə ön xətdə 3 min kilometrə yaxın xəndək qazılmışdı. Bu, Berlinə qədər məsafədən iki dəfə çoxdur.

Sambek yüksəklikləri Mius çayının sağ sahilində Donetsk diyarının cənub yamaclarındakı yüksəkliklər, təpələr, kurqanlar silsiləsidir. Bu kurqanlardan ən ucası buradan 40 kilometr məsafədə yerləşən Saur-Mogila kurqanıdır. Onun hündürlüyü 277,9 metrə bərabərdir. Faşistlər burada, Sambekdə dəniz səviyyəsindən 80-100 metr yüksəklikdə onların əlçatmaz olması üçün nə mümkündürsə edirdilər.

Mius cəbhəsinin döyüşçülərinin xatirəsinə ilk memorial burada 1980-ci ildə, Qələbənin 35 illiyi şərəfinə ucaldılıb. Həmin memorial Azərbaycan Respublikasının vəsaiti hesabına və onun fəal iştirakı ilə inşa edilmişdi. Açılış mərasiminə Heydər Əliyevin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti gəlmişdi.

Ulu öndər Heydər Əliyev: Don torpağında ucaldılmış möhtəşəm monument Rostov vilayəti və Azərbaycan zəhmətkeşlərinin bu döyüşlərin sağ qalmış və həlak olmuş bütün qəhrəmanlarının nəcib xatirəsinə hörmət və minnətdarlıq əlamətidir.

Prezident İlham Əliyev: Bu, təsadüfi deyildi. Çünki Rostov vilayətini azad etmiş 416-cı Taqanroq atıcı diviziyasının döyüşçülərinin 90 faizindən çoxu əslən Azərbaycandan idi. 416-cı Taqanroq diviziyası təkcə Rostovu deyil, bütün Rostov vilayətini, o cümlədən Taqanroq şəhərini azad edib, bundan sonra diviziyaya Taqanroq adı verilib. Melitopol, Kişineu, Odessa şəhərlərini də 416-cı diviziya azad edib. Bu diviziya uğurla həyata keçirilmiş Mozdok əməliyyatında xüsusilə fərqlənib. Əslində, bu əməliyyat Bakı şəhərinin faşistlər tərəfindən tutulmasının qarşısını alıb. Əks halda, Böyük Vətən müharibəsinin nəticələri fəlakətli olardı. O dövrdə cəbhə üçün yanacağın 80 faizini və sürtkü yağlarının 90 faizini Azərbaycan təchiz edirdi. Əgər Azərbaycan və onun mədənləri faşistlərin əlinə keçsəydi, müharibənin nəticəsi tamam başqa olardı.

Reportajda deyilir: Bəli, Don faşistləri təkcə ucsuz-bucaqsız məhsuldar tarlalara malik olan taxıl mənbəyi kimi cəlb etmirdi. Qafqazın qapısı, Maykopa, Qroznıya, Bakıya, daha sonra Fars körfəzinə gedən yollar buradan başlanırdı. 416-cı diviziyanın Mius cəbhəsində olduğu yarım il ərzində o, böyük itkilərə məruz qaldı, üç dəfə heyətini dəyişdi.

Prezident İlham Əliyev: Azərbaycan bizim ümumi Qələbəmizə layiqli töhfə verib. 128 Sovet İttifaqı Qəhrəmanı əslən Azərbaycandandır. Azərbaycanda hərbi texnika istehsal edilirdi. Müəssisələr gecə-gündüz işləyirdi. Qeyd etməliyəm ki, 416-cı diviziya Berlinin götürülməsində də fərqlənib. Kayzer Vilhelm sarayını məhz bu diviziyanın döyüşçüləri tutublar. Azərbaycanlı leytenant Məcidovun rəhbərlik etdiyi bir qrup döyüşçü isə Brandenburq darvazaları üzərinə Qələbə bayrağını sancıb.

Reportajda deyilir ki, bu nadir kadrlarda və fotoşəkillərdə 1945-ci il mayın 2-də Berlinin rəmzi üzərində Qələbə bayrağının sancılması görünür. Həmin hadisələrin iştirakçılarından biri doğma dağ kəndində 37 nəvəsinin və 19 nəticəsinin əhatəsində alay yoldaşlarını salamlayır.

İkinci Dünya müharibəsi veteranı Əliş Xəlilov: Taqanroq diviziyasının salamat qalmış bütün döyüşçülərini salamlayıram və muzeyin açılışı münasibətilə təbrik edirəm.

Prezident İlham Əliyev: Biz ümumi Qələbəmiz uğrunda canlarından keçənlərin müqəddəs xatirəsini ehtiramla yad edirik. Azərbaycanda veteranlar diqqət və qayğı ilə əhatə olunub, biz həmişə faşistlərin qəhrəmanlaşdırılmasının əleyhinə, faşizm üzərində Qələbədə Sovet İttifaqının rolu haqqında tarixi həqiqətin qorunub

saxlanması naminə çıxış etmişik və edirik. Əminəm ki, bunu yeni memorialın açılması da göstərəcək. Biz çalışırıq ki, gələcək nəsillər ata və babalarımızın igidliyini unutmasınlar, onlar ümumi Qələbəmizi müqəddəs bir dəyər kimi yad etsinlər, ümumi Qələbəmizə sanballı və həlledici töhfə verənlər haqqında həqiqəti bilsinlər.

Bu memorial kompleksin açılışı münasibətilə veteranları, Rusiya və Azərbaycan xalqlarını təbrik etmək, veteranlara cansağlığı və firavanlıq arzu etmək istəyirəm.

Reportajda deyilir: Ləpirçilər Mius cəbhəsində həlak olmuş azərbaycanlıları hələ də tapırlar. Bu xiyaban burada bizim günlərdə yaranıb. Hər bir ağacın altında müəyyən edilməsi mümkün olmuş adlar yazılmış lövhəciklər var.

Arsenti Yevterev də artıq naməlum əsgər sayılmır. Onun yaxınları cəbhə xətti doğma xutora yaxınlaşanda bu ailə ilə son görüş barədə bir-birinə xatirələr söyləyirlər.

Arsenti Yevterevin nəvəsi Nataliya Qolovaç: O, uşaqlarını, həyat yoldaşını öpdü, balaca oğlunu qucağında bir qədər saxladı, ağlayaraq getdi.

Bir müddət Mius cəbhəsi barədə bilirdilər, amma susurdular. Həqiqəti söyləmək münasib hesab edilmirdi. İtkilər çox olub...

Reportajda bildirilir ki, muzey kompleksində həm veteranların ailə arxivlərindən, həm də döyüş meydanından toplanan minlərlə artefakt nümayiş olunur. Muzeyin yaradılması və fəaliyyətində ən müasir texnologiyaların tətbiqinə geniş yer verilib.

MT-nin 75 illiyinə həsr edilmiş Yüksək Səviyyəli İclasında İlham Əliyevin nitqi

Cənab Sədr.

Cənab Baş katib.

Azərbaycan Respublikası 120 ölkənin yekdil qərarı ilə 2016-cı ildə Qoşulmama Hərəkatının sədri seçilmişdir. 2019-cu ilin oktyabrında Qoşulmama Hərəkatının dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində Bakıda keçirilmiş 18-ci Zirvə toplantısında Azərbaycan sədrliyi öz üzərinə götürmüşdür.

Bu çıxışımı Qoşulmama Hərəkatına üzv dövlətlərin adından etməyə şərəf duyuram.

Qoşulmama Hərəkatına üzv dövlətlər BMT Nizamnaməsinin imzalanmasının 75-ci ildönümünə həsr edilmiş bu Yüksək Səviyyəli İclasın keçirilməsini yüksək qiymətləndirirlər.

BMT, onun nizamnaməsi və beynəlxalq hüquq dünyada sülhün və təhlükəsizliyin qorunub saxlanılmasında və beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsində mühüm və əvəzolunmaz alətlərdir. Məhdudiyyətlərinə baxmayaraq, BMT hazırda bütün ölkələrin qarşılaşdığı qlobal məsələ və çağırışların müzakirəsi üçün çoxtərəfli mərkəzi forum olmaqda davam edir.

Qoşulmama Hərəkatı təsdiq edir ki, narahatlıq doğuran yeni sahələr və çağırışlar meydana gəlib. Burada BMT Nizamnaməsinin prinsip və məqsədlərinin, beynəlxalq hüququn prinsiplərinin bərqərar olunması və qorunması üçün beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən müvafiq öhdəlik yenidən nümayiş etdirilməlidir.

İnsan hüquqlarının pozulması, maliyyə böhranları və ekologiyanın pisləşməsi ilə müşahidə olunan silahlı münaqişələr, təcavüzkar ekspansionist siyasətlər, terrorçuluq, separatizm, beynəlxalq mütəşəkkil cinayətkarlıq və ekstremizm dünyada milyonlarla insana mənfi təsir etməkdə davam edir.

Bu gün dünyanın hər zaman olduğundan daha çox beynəlxalq hüquqa hörmət və bunu təmin etmək iqtidarında olan səmərəli qlobal təsisatlara ehtiyacı var. Bu baxımdan Qoşulmama Hərəkatının rolu mühüm əhəmiyyətə malikdir. Özünün tarixi boyunca Qoşulmama Hərəkatı beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsində fundamental rol oynamış və davamlı olaraq beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə ciddi riayət edilməsinə çağırmışdır. Qoşulmama Hərəkatı BMT-nin rolunun gücləndirilməsinə çox böyük əhəmiyyət verir və onun potensialından tam istifadə olunması üçün səylərin göstərilməsini vacib hesab edir.

Yaranmasının 75-ci ildönümündə biz BMT-nin gücləndirilməsi və müasirləşdirilməsi, Baş Assambleyanın canlandırılması, beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik sahəsində təşkilatın demokratik, məsuliyyətli, universal və təmsilçiliyi təmin edən orqanı kimi nüfuzunun möhkəmləndirilməsi, habelə müasir geosiyasi reallıqlara cavab verən daha demokratik, məhsuldar, səmərəli, şəffaf və təmsilçiliyi təmin edən orqana çevrilməsi üçün BMT Təhlükəsizlik Şurasında islahatların aparılmasına çağırırıq.

BMT universal üzvlüyü təmin edən yeganə qlobal təsisatdır və beləliklə də dayanıqlı inkişafa nail olunması məqsədilə qlobal iqtisadi idarəçiliyi əhatə etmək iqtidarındadır. Bu səbəbdən BMT-nin qlobal iqtisadi idarəçilikdə rolu gücləndirilməlidir. Qlobal iqtisadi idarəçilikdə müvafiq rolu oynamaq üçün təşkilat çərçivəsindəki proseslərə, multilateralizmə və onun təməl dəyərlərinə sadiqlik baxımından bütün üzvlərin siyasi iradəsi olduqca əhəmiyyətlidir.

Bu gün davam edən COVID-19 pandemiyası multilateralizmin əhəmiyyətini bir daha nümayiş etdirir.

Qoşulmama Hərəkatı artmaqda olan, BMT Nizamnaməsini və beynəlxalq hüququ sarsıdan, birtərəflilik və birtərəfli tədbirlərdən istifadə halları ilə bağlı ciddi narahatlığını vurğulayır, ədalətli, bərabərhüquqlu dünya nizamının və qlobal demokratik idarəçiliyin yaradılması üçün BMT-nin Nizamnaməsinə və beynəlxalq hüquqa ciddi riayət olunması vasitəsilə multilateralizmin və BMT çərçivəsində çoxtərəfli qərar qəbul olunması prosesinin təşviqi, qorunması, canlandırılması, islahatların aparılması və gücləndirilməsinə sadiqliyini bir daha qeyd edir.

Bu il Qoşulmama Hərəkatı üçün də əlamətdardır, çünki biz Hərəkatın təməl prinsiplərini özündə əks etdirən Bandunq Bəyannaməsinin qəbul edilməsinin 65 illiyini qeyd edirik.

Qəbul edildiyi gündən Bandunq Prinsipləri onlara sadiqliyini bəyan edən dövlətləri Soyuq müharibə dönəmində istiqamətləndirmişdir. Soyuq müharibədən

sonra qarşı-qarşıya dayanan iki blokun mövcud olmaması Bandunq Prinsiplərinin əhəmiyyətini və qüvvəsini heç də azaltmayıb. Əksinə, sülh və inkişafa dair mürəkkəb çağırışların fonunda onlar bu gün hər zaman olduğundan daha əhəmiyyətlidir.

Hər iki ildönümü bizə BMT Nizamnaməsində və Bandunq Bəyannaməsində əks olunmuş əsas hədəflərə nail olmaq istiqamətində əldə etdiyimiz tərəqqini nəzərdən keçirməyə və bizə - BMT-yə üzv olan dövlətlərə meydana çıxmaqda davam edən çoxşaxəli çağırışlara ümumi baxışla və gücümüzü səfərbər etməklə necə cavab verəcəyimiz üzərində düşünməyə imkan yaradacaq. Təşəkkür edirəm.

* * *

İndi isə mən Azərbaycan adından çıxış edirəm.

Cənab sədr, cənab Baş katib.

Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra 1992-ci il martın 2-də Birləşmiş Millətlər Təşkilatına üzv olmuşdur. Müstəqillik ən yüksək dəyərdir və Azərbaycan xalqının hər zaman azad və müstəqil dövlətdə yaşamaq ümidinin və istəyinin təzahürüdür. Təqribən 30 illik müstəqilliyi dövründə Azərbaycan müxtəlif sahələrdə çox böyük tərəqqiyə nail olmuşdur.

Bütün üzv dövlətlər BMT Nizamnaməsinə qoşulmaqla hər hansı bir ölkənin siyasi müstəqilliyinə və ərazi bütövlüyünə qarşı güclə hədələməkdən və gücün tətbiqindən çəkinmək öhdəliyini götürmüşlər. Lakin Ermənistan öz öhdəliklərini kobud şəkildə pozmuş və Azərbaycana qarşı hərbi güc tətbiq etmişdir. Ermənistan Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsini və ətraf yeddi rayonunu işğal etmişdir. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1993-cü ildə qəbul edilmiş dörd qətnaməsi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal edilmiş Azərbaycan torpaqlarından tam, dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edir. Təəssüflər olsun ki, Ermənistan hələ də bu qətnamələrə məhəl qoymamaqda davam edir.

Ermənistan işğal olunmuş ərazilərdə azərbaycanlı əhaliyə qarşı etnik təmizləmə həyata keçirmişdir. Bir milyondan çox azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüşdür. Ermənistan Xocalı soyqırımını törətmişdir. Ondan çox ölkə Xocalı soyqırımını tanımışdır. Ermənistan işğal olunmuş ərazilərdə beynəlxalq hüquq normalarını kobud şəkildə pozaraq qanunsuz məskunlaşdırma siyasəti həyata keçirir. Ermənistan işğal olunmuş ərazilərdə Azərbaycan xalqına məxsus tarixi və dini abidələri məhv edib.

Ermənistan qoşunların təmas xətti və Ermənistan-Azərbaycan sərhədi boyunca mülki əhalini qəsdən hədəf alır və təxribatlar törədir. Ermənistan sonuncu təxribat aktını iyul ayında Ermənistan-Azərbaycan sərhədində törətdi. Azərbaycanın Tovuz rayonunun artilleriya atəşinə məruz qalması nəticəsində hərbçilərimiz və bir mülki şəxsimiz öldürüldü, mülki infrastruktura ciddi zərər vuruldu. Ermənistanın diversiya dəstəsi təmas xəttini keçməyə cəhd etmişdir. 2020-ci il avqustun 23-də həmin dəstənin başçısı Azərbaycan hərbçiləri tərəfindən yaxalanmışdır. O, dəstə tərəfindən azərbaycanlı hərbçilər və mülki vətəndaşlara qarşı terror aktlarının törədilməsinin planlaşdırıldığını etiraf etmişdir.

Ermənistanın baş naziri ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrlərinin vasitəçiliyi ilə aparılan danışıqların format və mahiyyətini məqsədyönlü şəkildə pozur. Onun “Qarabağ Ermənistandır” bəyanatı danışıqlar prosesinə ciddi zərbədir. O, danışıqlar prosesində əsassız şərtlər irəli sürür. Onun Azərbaycana qarşı irəli sürülmüş qəbuledilməz “yeddi şərti” tərəfimizdən rədd edilmişdir. Sülhə nail olunması üçün bizim yeganə şərtimiz var. Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycanın işğal edilmiş bütün ərazilərindən çıxarılmalıdır. Bütün dünya Dağlıq Qarabağı Azərbaycanın tərkib hissəsi olaraq tanıyır.

Ermənistanın baş naziri Azərbaycana qarşı hərbi əməliyyatlarda iştirak etməyə məcbur ediləcək on minlərlə mülki vətəndaşdan ibarət silahlandırılmış mülki könüllülər dəstələrinin yaradılmasını elan etmişdir. Bu, Ermənistan rəhbərliyinin yeni təcavüzkar niyyətini açıq şəkildə nümayiş etdirir. Ermənistanın müdafiə naziri Azərbaycanı “yeni ərazilər uğrunda yeni müharibə” bəyanatları ilə hədələyir.

Nasizmin şöhrətləndirilməsi Ermənistanın dövlət siyasətidir. Mənfur nasist general Qaregin Njde milli qəhrəmana çevrilib. Ermənistanın rəsmi ideologiyasında “Azərbaycanofobiya” siyasəti hökm sürür. Gənc nəslə Azərbaycan xalqına nifrət aşılanır. Ermənistan bu yaxınlarda təcavüzkar və hücum xarakterli hərbi doktrina və milli təhlükəsizlik strategiyası qəbul edib. Milli təhlükəsizlik strategiyasında irqçi, şovinist və “Azərbaycanofob” fikirlər əks olunub.

Təcavüzkar ritorika və təxribatlar Ermənistanın Azərbaycana qarşı yeni təcavüzə hazırlaşdığını nümayiş etdirir. Biz BMT-ni və beynəlxalq ictimaiyyəti Ermənistanın növbəti hərbi təcavüzdən çəkindirilməsinə dəvət edirik.

Təxribatların baş verməsinə və gərginliyin artırılmasına görə məsuliyyət Ermənistanın hərbi-siyasi rəhbərliyinin üzərinə düşür.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində və BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri əsasında həll edilməlidir.

Azərbaycan BMT ilə səmərəli əməkdaşlıq qurmuşdur. Ölkəmiz 155 dövlətin dəstəyi ilə 2012-2013-cü illərdə Təhlükəsizlik Şurasının qeyri-daimi üzvü seçilmişdir. Bundan əlavə, hazırda Azərbaycan 120 dövlətin yekdil dəstəyi ilə Qoşulmama Hərəkatına sədrlik edir.

Qoşulmama Hərəkatının COVID-19-a qarşı onlayn formatda Zirvə görüşü təşəbbüsümüz əsasında 2020-ci ilin may ayında keçirildi. Zirvə görüşündə mən Qoşulmama Hərəkatı adından BMT Baş Assambleyasının COVID-19-a qarşı mübarizə üzrə dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində Xüsusi sessiyasının keçirilməsi təşəbbüsü ilə çıxış etdim. Bu təşəbbüsü 130-dan çox ölkə dəstəklədi.

BMT Baş Assambleyasının 31-ci xüsusi sessiyası cari il iyulun 10-da çağırılmışdır. Hesab edirəm ki, xüsusi sessiya zamanı dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində ümumi müzakirələr pandemiyanın təsir etdiyi bütün sahələrin kompleks şəkildə müzakirə olunmasında çərçivə rolunu oynayacaqdır. Həmçinin onun

yaratdığı fəsadların aradan qaldırılması səylərinə böyük töhfə verəcəkdir.

Həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində Azərbaycanda COVID-19 ilə bağlı vəziyyət nəzarət altındadır. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı pandemiya ilə mübarizədə Azərbaycanı nümunəvi ölkə adlandırmışdır. Biz Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına 10 milyon dollar həcmində könüllü maliyyə töhfələri etmişik. COVID pandemiyası ərzində Azərbaycan 30-dan çox ölkəyə humanitar və maliyyə yardımı göstərib.

Azərbaycan mədəniyyətlərarası dialoqun təşviqində vacib rol oynayır. Azərbaycan dünyanın tanınmış multikulturalizm mərkəzlərindəndir. 2008-ci ildə Azərbaycan tərəfindən başlanılmış "Bakı Prosesi" mədəniyyətlərarası dialoqun möhkəmləndirilməsi məqsədini daşıyır. "Bakı Prosesi" İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına və Avropa Şurasına üzv dövlətləri bir araya gətirib. İki ildən bir Azərbaycanda keçirilən Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu BMT Baş Assambleyasının qətnamələri ilə mədəniyyətlərarası dialoqun təşviqi üçün əsas qlobal platforma kimi tanınmışdır.

2016-cı ildə BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumu Azərbaycanda keçirilmişdir. Bundan əlavə, Azərbaycan 2015-ci ildə ilk Avropa Oyunlarını və 2017-ci ildə IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarını təşkil etmişdir. Həmin idman yarışları da mədəniyyətlərarası dialoqa mühüm töhfə olmuşdur.

Azərbaycan sabit, müasir və demokratik ölkədir. Demokratiyanın inkişafı və insan hüquqlarının qorunması hökumətimizin başlıca prioritetləri sırasındadır. Bütün fundamental hüquqlar, o cümlədən ifadə azadlığı, media azadlığı, toplaşma azadlığı, dini etiqad azadlığı və vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı tam şəkildə təmin edilir. Bir neçə ay öncə biz geniş siyasi dialoq təşəbbüsünü başlatmışıq. Bütün əsas siyasi partiyalar həmin təşəbbüsü dəstəkləyib. Uğurla başlayan bu siyasi dialoq bizim siyasi sistemimizi gücləndirəcək və Azərbaycanın dayanıqlı inkişafının təmin olunması işinə xidmət edəcəkdir.

Azərbaycanın iqtisadiyyatı sürətlə inkişaf etmiş və son 17 ildə ümumi daxili məhsul üç dəfə artmışdır. Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin icrasında böyük tərəqqi əldə etmiş Azərbaycan qısa vaxt ərzində BMT-yə iki dəfə könüllü milli hesabat təqdim edən azsaylı ölkələrdən biridir. "2020-ci il üzrə Dayanıqlı İnkişaf Hesabatı"nda yer almış "Dayanıqlı İnkişaf Hədəfləri İndeksi"nə görə Azərbaycan 166 ölkə arasında 54-cü yerdədir.

Əminəm ki, hazırkı müzakirələrimiz zamanı biz multikulturalimzin və beynəlxalq əməkdaşlığın simvolu olan BMT-yə açıq və güclü dəstək verəcəyik. Azərbaycan BMT-nin daha da güclənməsi, onun beynəlxalq münasibətlərdə əhəmiyyətinin və nüfuzunun yüksəlməsi üçün digər dövlətlərlə birgə işləməyə hazırdır. Sağ olun.

Balaxanı sakinləri ilə görüşdə İlham Əliyevin nitqi

Balaxanı kəndinin yeni dövrü başlayır. Mən bu münasibətlə sizi təbrik edirəm. Bilirsiniz ki, Balaxanıya mənim xüsusi diqqətim var. Hələ bir neçə il bundan əvvəl məşhur Balaxanı zibilxanasının təmizlənməsi, aradan qaldırılması artıq burada görülən ekoloji işlərə start verdi. Çünki bu, həm Balaxanı sakinlərinə böyük əziyyət verirdi, həm də əlbəttə ki, bütövlükdə Bakı şəhərinin sakinlərinə çox mənfi təsir edirdi. O zibilxanadan qalxan tüstülər faktiki olaraq havanı böyük dərəcədə çirkləndirirdi və insanların sağlamlığı üçün də bunun böyük ziyanı olmuşdur. Mən bu yaxınlarda həmin o layihə ilə bağlı televiziyalara müsahibəmdə öz sözlərimi dedim, təkrar etmək istəmirəm, vaxtilə zibilxana olmuş yer indi gözəl bir poliqona çevrilib və iş yerləri yaradılıb. Burada sənaye parkı, zibilyandırma zavodu fəaliyyət göstərir. Eyni zamanda, onun yanında yerləşən Böyükşor gölünün böyük hissəsi də artıq təmizlənib və gölün üzərindən yol da çəkilib. Ona görə indi gediş-gəliş üçün də yaxşı imkanlar yaradılıb.

O ki qaldı, işlərin bu mərhələsinə, o da göz qabağındadır. Bütün işlər böyük məhəbbətlə, zövqlə görülübdür. Həm infrastruktur layihələri, kanalizasiya, insanların rahatlığı üçün yaradılmış şərait, elektrik xətləri, binaların təmiri, dam örtükləri, yollar, küçələr, estetik görünüş - bütün bunlar bir məqsədlə edilir ki, burada yaşayan insanlar özlərini rahat hiss etsinlər, onlar üçün yaxşı şərait yaradılsın. Eyni zamanda, iş yerləri yaradılıbdır. Mənə verilən məlumata görə, burada yaşayan vətəndaşlar işlərə cəlb olunub. Onlar ağaclar, güllər, kollar yetişdirirlər və eyni zamanda, digər yerlərdən də gəlib burada işləyənlər var. Bütövlükdə bu abadlıq işlərində minə yaxın insan işlə təmin edilib.

Bu, işlərin birinci mərhələsidir. Hələ işlər başa çatmayıb. İşlərin böyük hissəsi başa çatıb. Ancaq hələ görüləsi işlər çoxdur və biz bunları da tədricən edəcəyik. Bir daha demək istəyirəm ki, əsas məqsəd Balaxanıda – bizim bu qədim yaşayış yerində, ölkəmizin qədim yaşayış məskənində insanlar rahat yaşasınlar, daha yaxşı yaşasınlar, işlə təmin olunsunlar, ekoloji vəziyyət yaxşı olsun, hava təmiz olsun, su təmiz olsun.

Əlbəttə ki, tarixi abidələrin bərpası və aşkarlanması da məqsədlərdən biri idi. Bu gün mənə göstərilən tarixi abidələrin bəziləri yerin altında idi. O cümlədən "Qum hamamı", digər abidələr, XIV əsrdə inşa edilmiş abidələr, sovet vaxtında tikilmiş abidələr - onlar da bizim milli sərvətimizdir. Bu abidələr bir daha onu göstərir ki, bu kəndin çox qədim tarixi, qədim mədəniyyəti var. Çünki ancaq yüksək mədəniyyətə sahib olan insanlar belə tikililər inşa edə bilərdilər. O cümlədən ovdan, hamam - bu, mədəniyyət deməkdir.

Əlbəttə ki, Balaxanının gələcək inkişafı ilə bağlı fikirlər var. Artıq həm Bakı, həm də digər şəhərlərin sakinləri buraya gəlirlər, istirahət edirlər, gəzirlər, şəkil çəkdirirlər. Mənə verilən məlumata görə, xarici mətbuatda

Balaxanı ilə bağlı materiallar dərc edilir. Avropada, Rusiyada televiziya kanallarında, internet saytlarında buraya maraq böyükdür. Əlbəttə ki, turistlərin axını daha böyük olacaq. Bu da qəsəbə sakinləri üçün yeni imkanlar yaradacaqdır. Yaxşı olardı ki, qəsəbə sakinləri turizmlə bağlı məsələlərdə fəal olsunlar və bu imkanlardan istifadə etsinlər, turizm xidmətlərini qonaqlara təqdim edə bilsinlər. İndi inkişaf etmiş bir çox ölkələrin şəhərlərinin kiçik qəsəbələrində belə turizm, tarixi yerlərdə yerli sakinlər bütün ümumi işlərə qoşulurlar, həm pul qazanırlar, həm öz tarixi, mədəniyyəti haqqında məlumat verirlər, eyni zamanda, turistlər üçün də gözəl şərait yaradırlar. Ona görə bu, artıq insanların özlərindən asılı olacaq. Təbii ki, dövlət də lazımi kömək göstərəcək. Burada ictimai iaşə obyektləri, kafelər, çayxanalar turistləri cəlb edə biləcək digər obyektlər zövqlə yaradılsın ki, həyat fəal olsun, insanlar daha yaxşı yaşasınlar və xaricdən gələn qonaqlar bu gözəlliyi görə bilsinlər.

Mən bunu demişəm, siz Balaxanı sakinləri də bunu yaxşı bilirsiniz ki, Balaxanının çox böyük tarixi var. Ancaq bu tarix bir növ kənarda qalmışdı. Çünki burada həm ekoloji vəziyyətin pis olması, yolların bərbad vəziyyəti və digər problemlər imkan vermirdi ki, hətta Azərbaycan vətəndaşları da Balaxanı haqqında dolğun məlumata malik olsunlar. İndi isə Balaxanı, necə deyərlər, dünya mətbuatında özünə yer tapıb və bu, hələ başlanğıcdır. Mən demişdim ki, özüm gəlib baş çəkəcəyəm, görülən işlərlə tanış olacağam. Biz Mehriban xanımla elə buna görə gəlmişik. İşlərin böyük hissəsi artıq görülüb. Görüləcək işlər Balaxanının inkişafına daha da böyük təkan verəcəkdir. Sizi bir daha təbrik edirəm.

BMT Baş Assambleyasının 75-ci sessiyasının ümumi debatlarında İlham Əliyevin nitqi

Cənab Sədr,
Cənab Baş katib,
Hörmətli dövlət və hökumət başçıları.

Mən BMT Baş Assambleyasının 75-ci sessiyasının sədri cənab Volkan Bozkırı bu vəzifəyə seçilməsi münasibətilə təbrik edirəm. Qardaş Türkiyənin nümayəndəsinin belə mötəbər vəzifəyə seçilməsi bizi məmnun etdi. Sizi əmin etmək istəyirəm ki, bu məsuliyyətli və şərəfli işinizdə Azərbaycan sizi dəstəkləməkdən ötrü səylərini əsirgəməyəcək.

Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin 2030-cu il Gündəliyinə əsasən, “sülh olmadan dayanıqlı inkişaf, dayanıqlı inkişaf olmadan isə sülh mümkün deyil“. Dayanıqlı beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün işğala son qoyulmalıdır. Beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə riayət olunması və BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin icrası təmin edilməlidir.

Azərbaycan ərazisinin təqribən 20 faizi 30 ildən artıqdır ki, Ermənistanın işğalı altındadır. Ermənistan BMT Nizamnaməsini kobud şəkildə pozaraq Azərbaycana qarşı hərbi güc tətbiq etmiş, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ və ətraf yeddi rayonunu işğal etmişdir. Bir milyondan artıq azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüşdür.

Ermənistan işğal etdiyi ərazilərdə azərbaycanlı əhaliyə qarşı etnik təmizləmə həyata keçirmişdir. Bütün azərbaycanlı əhali işğal edilmiş ərazilərdən qovulmuşdur. Ermənistan azərbaycanlı mülki şəxslərə qarşı bir sıra müharibə və insanlıq əleyhinə cinayətlər törətmişdir. Torpaqlarımızın işğalına görə məsuliyyətdən yayınmaq məqsədilə Ermənistan həmin ərazilərdə cinayətkar, terrorçu, qondarma rejim yaratmışdır.

1992-ci ildə Ermənistan Xocalı soyqırımını törətmişdir ki, onun nəticəsində Xocalının 106-sı qadın və 63-ü uşaq olmaqla 613 dinc sakini qətlə yetirilmişdir. Ondan artıq ölkə Xocalı soyqırımını tanımışdır. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 4 qətnaməsi Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərindən dərhal, tam və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edir.

Bəzi hallarda BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri bir neçə gün ərzində icra edilir. Ermənistan isə təqribən 30 ildir ki, BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə məhəl qoymamaqda davam edir. İşğalçı dövlət olan Ermənistana qarşı sanksiyalar tətbiq olunmalıdır.

Beynəlxalq hüquq normalarını kobud şəkildə pozan Ermənistan işğal olunmuş ərazilərdə qanunsuz məskunlaşdırma siyasəti aparır. Azərbaycan da daxil olmaqla, beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətinin Beyrutdakı partlayışın fəsadlarının aradan qaldırılmasına yönəldiyi bir vaxtda, Ermənistan vəziyyətdən sui-istifadə edərək Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinə erməni əsilli livanlıları yerləşdirməklə məşğuldur.

Qeyri-qanuni məşkunlaşdırma 1949-cu ilin Cenevrə Konvensiyası daxil olmaqla, beynəlxalq hüququn ciddi pozulmasıdır. Bu, müharibə cinayətidir. Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində qanunsuz məskunlaşdırmanın hüquqi qüvvəsi ola bilməz.

Bugünkü Ermənistan ərazisində Azərbaycan xalqına məxsus mədəni miras dağıdılmış və talan edilmişdir. Ermənistan işğal edilmiş ərazilərimizdə də Azərbaycanın tarixi və dini abidələrini dağıtmışdır. Məqsəd isə orada azərbaycanlıların bütün izlərini silməkdir.

Ermənistan işğal olunmuş ərazilərdə qanunsuz olaraq təbii ehtiyatları istismar edir və süni ekoloji böhran yaratmaq məqsədilə su ehtiyatlarından istifadə edir. Azərbaycanın işğal altında olan ərazilərində qızıl və digər qiymətli metal və minerallar hasil edən Ermənistan onları beynəlxalq bazarlara ixrac edir. Bu, qanunsuz biznes fəaliyyəti və çirkli pulların yuyulması sxemidir.

Azərbaycanın təbii ehtiyatlarını qanunsuz istismar edən beynəlxalq şirkətlər qeyri-qanuni fəaliyyətlərini dərhal dayandırmadıqları halda onlar hüquqi məsuliyyətlə üzləşəcəklər. Azərbaycan işğal edilmiş ərazilərimizdə təbii ehtiyatlarımızın qanunsuz istismarı ilə məşğul olan şəxs və şirkətlərə qarşı artıq hüquqi addımlar atmağa başlayıb.

Ermənistan təmas xətti və Ermənistan-Azərbaycan sərhədi boyu mülki vətəndaşları məqsədyönlü şəkildə hədəfə alır və təxribatlar törədir.

2016-cı ilin aprel ayında Ermənistan Azərbaycana qarşı genişmiqyaslı hərbi hücum həyata keçirmişdir. Həmin hücum nəticəsində biri uşaq olmaqla, 6 dinc sakin qətlə yetirilmiş, 26 mülki vətəndaş isə yaralanmışdır. Azərbaycan Silahlı Qüvvələri əks-hücum tədbirləri həyata keçirmiş və işğal olunmuş torpaqların bir hissəsini azad etmişdir.

2017-ci ildə Ermənistanın məqsədyönlü hücumu nəticəsində 2 yaşlı Zəhra Quliyevə və onun nənəsi qətlə yetirilmişdir.

2020-ci il iyulun 12-də Ermənistan dövlət sərhədi istiqamətində növbəti təxribata əl atmışdır. Azərbaycanın Tovuz rayonunun artilleriya atəşinə tutulması nəticəsində hərbçilərimiz və 76 yaşlı mülki vətəndaşımız həlak olmuş, mülki infrastruktura isə ciddi zərər dəymişdir.

Təxribatın məqsədi regionda yeni gərginlik mənbəyi yaratmaq, Azərbaycan ərazilərinin Ermənistan tərəfindən işğalı məsələsini ikinci plana keçirmək, üçüncü dövlətləri münaqişəyə cəlb etmək və Azərbaycanın strateji infrastrukturuna zərər vurmaqdan ibarət idi. Bununla yanaşı, onlar Ermənistanda artmaqda olan iqtisadi-sosial problemlərdən xalqın diqqətini yayındırmağa çalışdılar.

Lakin Azərbaycanın cavabı qətiyyətli oldu və Ermənistan heç bir məqsədinə nail ola bilmədi. Ermənistan növbəti dəfə hərbi məğlubiyyətə uğradı. Ermənistan hərbi dəstək üçün Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatına müraciət etməklə məğlubiyyətini etiraf etmiş oldu.

Bu yaxınlarda erməni diversiya dəstəsi təmas xəttini keçməyə cəhd etmişdir. 2020-ci il avqustun 23-də həmin dəstənin başçısı azərbaycanlı hərbçilər tərəfindən yaxalanmışdır. O, dəstənin azərbaycanlı hərbçi və mülki vətəndaşlara qarşı terror aktlarının planlaşdırdığını etiraf etmişdir.

Ermənistan hökuməti Azərbaycan tərəfinin əsirlərin "hamının-hamıya" prinsipi əsasında mübadiləsi təklifini rədd etmişdir. Azərbaycanlı mülki vətəndaşlar Dilqəm Əsgərov və Şahbaz Quliyev işğal altındakı ərazilərdə valideynlərinin məzarlarını ziyarət edərkən əsir götürülmüş və işgəncəyə məruz qalmışlar. Onlar 6 ildən çoxdur ki, əsirlikdədirlər.

Cari ilin mart ayında Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarında təşkil edilmiş qondarma "seçkilər" növbəti təxribat idi. Həmin dırnaqarası "seçkilər" əvvəlkilər kimi, beynəlxalq ictimaiyyət, o cümlədən ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri, Qoşulmama Hərəkatı, İslam Əməkdaşlığı Təşkilatı, Avropa İttifaqı, Avropa Parlamenti və digərləri tərəfindən kəskin şəkildə qınanıldı və rədd edildi.

Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində Ermənistan silahlı qüvvələrinin qanunsuz mövcudluğu regional sülhə və təhlükəsizliyə böyük təhdiddir. Ermənistan ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrlərinin vasitəçiliyi ilə həyata keçirilən sülh prosesini pozmağa cəhd edir. Ermənistanın məqsədi işğalla bağlı hazırkı status-kvonu qorumaq və işğal edilmiş ərazilərin ilhaqına nail olmaqdır. Azərbaycanın konstruktiv mövqeyinə zidd olaraq, Ermənistanın baş naziri məqsədyönlü şəkildə danışıqlar prosesinin format və mahiyyətini sarsıdır. Onun "Qarabağ Ermənistandır" bəyanatı danışıqlar prosesinə ciddi zərbədir. Onun qəbuledilməz "yeddi şərti" tərəfimizdən rədd edilmişdir. Bizim sülhə nail olmaq üçün yeganə şərtimiz var. Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən çıxarılmalıdır. Bütün dünya Dağlıq Qarabağı Azərbaycanın tərkib hissəsi olaraq tanıyır.

Ermənistanın baş naziri Azərbaycana qarşı hərbi əməliyyatlarda iştirak etməyə məcbur ediləcək on minlərlə mülki vətəndaşdan ibarət silahlandırılmış mülki könüllülər dəstələrinin yaradılmasını elan etmişdir. Ermənistanın müdafiə naziri "yeni ərazilər uğrunda yeni müharibəyə" çağırır. Ermənistan Azərbaycanın böyük şəhərlərinə və mühüm mülki infrastrukturuna – Mingəçevir su anbarı və Bakının yaxınlığında yerləşən dünyanın ən iri neft-qaz terminallarından biri olan və onlarla dövlətin enerji təhlükəsizliyini təmin edən Səngəçal terminalına zərbə endirməklə hədələyir.

Ermənistan müxtəlif ölkələrdən muzdlular və terrorçular cəlb edir, onları Azərbaycana qarşı istifadə edir. Ermənistan terrorçuluğa sponsorluq edən ölkədir. Ermənistan Azərbaycana qarşı 30-dan artıq terror aktı törədib. Bizdə erməni ASALA terror təşkilatının işğal edilmiş ərazilərimizdə olması ilə bağlı etibarlı məlumatlar var.

Erməni terrorçuları 24 türk diplomatını qətlə yetirib. Paris şəhərinin Orli hava limanında terror aktı törədərək müxtəlif ölkələrin vətəndaşlarını qətlə yetirən ASALA terror təşkilatının Varujan Karapetyan adlı üzvü daha sonra Ermənistana ekstradisiya olunmuş və Ermənistan prezidenti tərəfindən əfv edilmişdir. Həmin terrorçu Ermənistanda qəhrəman kimi qəbul edilir.

Ermənistan bu yaxınlarda təcavüzkar və hücum xarakterli hərbi doktrina və milli təhlükəsizlik strategiyası qəbul edib. Milli təhlükəsizlik strategiyasında irqçi, şovinist və "Azərbaycanofob" fikirlər əks olunub.

Nasizmin şöhrətləndirilməsi Ermənistanın dövlət siyasətidir. Mənfur nasist general Qaregin Njde "milli qəhrəmana" çevrilib. İkinci Dünya müharibəsindən sonra o, həbs olunaraq 25 illik azadlıqdan məhrum edilmiş və həbsxanada ölmüşdür. Ermənistanın paytaxtının mərkəzində Njdenin xatirəsinə 6 metrlik abidə ucaldılıb. ASALA kimi bir sıra digər terror təşkilatlarının üzvləri də bu ölkədə şöhrətləndirilir.

Ermənistan rəhbərliyinin düşməncəsinə verilən Azərbaycanofob bəyanatları və edilən təxribatlar Ermənistanın Azərbaycana qarşı yeni müharibəyə hazırlaşdığını nümayiş etdirir. Biz BMT-ni və beynəlxalq ictimaiyyəti Ermənistanı növbəti hərbi təcavüzdən çəkin- dirməyə dəvət edirik.

Təxribatların baş verməsinə və gərginliyin artmasına görə məsuliyyət tam şəkildə Ermənistanın hərbi-

siyasi rəhbərliyinin üzərinə düşür.

Təəssüf ki, ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrlərinin fəaliyyəti heç bir nəticə verməmişdir. Danışıqlar imitasiya naminə aparılmamalı, nəticəyönümlü və məzmunlu olmalıdır.

ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədr ölkələri - Rusiya, Fransa və ABŞ prezidentlərinin bəyanatlarında status-kvonun qəbuledilməz olduğu vurğulanmışdır. Biz həmin bəyanatları alqışlayırıq, lakin bəyanatlar kifayət etmir. Bizim real addımlara ehtiyacımız var.

Otuz ilə yaxın danışıqlar prosesində iştirakımız sülhə sadiqliyimizin bariz nümunəsidir. ATƏT-in Minsk qrupunun bütün 11 üzvü prosesdə fəal iştirak etməlidir.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 853 saylı qətnaməsinə əsasən, Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərindən çıxarılmasının yenilənmiş zaman qrafiki tərtib edilməlidir. BMT-nin müvafiq təsisatları BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin icrasına və azərbaycanlı məcburi köçkünlərin doğma torpaqlarına qayıtmasına töhfə verməlidir. BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin vaxt məhdudiyyəti yoxdur. Həmin qətnamələr icra edilənə qədər qüvvədədir. BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin təhrif olunması isə qəbuledilməzdir.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll edilməlidir. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü heç vaxt danışıqlar mövzusu olmayıb və olmayacaqdır. Azərbaycanın suverenliyi və ərazi bütövlüyü tam şəkildə bərpa edilməlidir. Dağlıq Qarabağ qədim və tarixi Azərbaycan torpağıdır. Qarabağ Azərbaycandır!

Biz Ermənistana artmaqda olan silah təchizatından ciddi narahatıq. Xüsusilə də Azərbaycanın Tovuz rayonu istiqamətində Ermənistan tərəfindən törədilmiş hərbi təxribatdan sonra. Dövlət sərhədindəki toqquşmaların qaynar fazası iyulun 16-da sona çatmışdır. Növbəti gün - iyulun 17-dən etibarən sentyabr ayına qədər biz hərbi yük təyyarələri ilə Ermənistana min tondan artıq hərbi avadanlığın daşınmasının şahidi olduq. Ermənistanın dünyanın ən yoxsul ölkələrindən biri olduğunu və silahlara milyardlarla dollar xərcləmək imkanına malik olmadığını nəzərə alsaq, silahların ona pulsuz verildiyi qənaətinə gələ bilərik.

Etnik təmizləmə aparmış işğalçı ölkənin silahlarla təchiz edilməsi sülh danışıqlarını ciddi şəkildə sarsıdır və işğalçı dövləti yeni hərbi təxribatlara əl atmağa həvəsləndirir. Bu mənada biz bütün ölkələri Ermənistana silah təchizatından çəkinməyə çağırırıq.

Azərbaycana qarşı təcavüz səbəbindən Ermənistan dərin demoqrafik, sosial və iqtisadi böhranla qarşılaşmaqda davam edir. Ermənistanda iki il bundan əvvəl rejim dəyişikliyi baş vermişdir, lakin uğursuz dövlətin faşist ideologiyası dəyişməz olaraq qalmışdır.

Ermənistanda insan hüquqları geniş şəkildə pozulur. Hakimlər təzyiq və şantaja məruz qalır, jurnalistlər, müxalifət fəalları və siyasi opponentlər despotik rejim tərəfindən həbs edilir. Ermənistanda faktiki olaraq diktatura qurulub.

Ölkənin iki sabiq prezidentinə qarşı cinayət işləri açılıb. Toxunulmazlığa sahib olmaqlarına baxmayaraq, parlament deputatları saxlanılır.

Erməni jurnalist və siyasətçi Mher Yeqizaryan 2019-cu ilin yanvar ayında həbsxanada elan etdiyi aclıq nəticəsində ölmüşdür. Lakin vəzifələri dünyada demokratiya və insan hüquqlarının müşahidə edilməsindən ibarət olan beynəlxalq təşkilatlar buna reaksiya vermədilər. “Human Rights Watch“, “Amnesty International“, “Freedom House” və digərləri Ermənistandakı despotik rejimin zorakı və qeyri-insani hərəkətlərinə göz yumurlar. Buna səbəb dünyada insan haqları ilə məşğul olan bir çox dırnaqarası qeyri-hökumət təşkilatlarına sponsorluq edən Sorosun Paşinyan rejimini də maliyyələşdirməsi və dəstəkləməsi ola bilər.

Bu ölkədə siyasi münasibətlər böhran həddinə çatmışdır. Ölkə 20 ildən artıq idi ki, səhra komandirləri tərəfindən idarə olunurdu. Hazırkı siyasi rəhbərlik isə əvvəlki rejimlərin təcrübəsini davam etdirir. Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzün nəticələri aradan qaldırılmayana qədər Ermənistan inkişaf perspektivlərindən məhrum qalacaqdır.

Azərbaycan tərəfindən irəli sürülmüş və BMT Baş Assambleyasının COVID-19 ilə mübarizəyə həsr olunmuş Xüsusi Sessiyasının keçirilməsi təşəbbüsünə qarşı çıxış edən yeganə dövlət Ermənistan olmuşdur. Halbuki Ermənistanda koronavirusla bağlı vəziyyət çox acınacaqlıdır. Ermənistan bu təşəbbüsün əleyhinə yalnız onun Azərbaycan tərəfindən irəli sürüldüyünə görə çıxış etmişdir. Belə bir təşəbbüsə etiraz irrasional düşüncənin məhsuludur. Bu, Ermənistanda hökm sürən və hökumət tərəfindən təşviq edilən Azərbaycanofobiyanın növbəti təzahürüdür. Ermənistanda gənc nəslə Azərbaycan xalqına nifrət aşılanır.

Ermənistanın işğalının səbəb olduğu çətinliklərə baxmayaraq, Azərbaycan sabit, müasir, demokratik və multikultural dövlət yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Demokratiyanın inkişafı və insan hüquqlarının qorunması hökumətimizin başlıca prioritetləri sırasındadır. Bütün fundamental hüquqlar, o cümlədən ifadə azadlığı, media azadlığı, toplaşma azadlığı, dini etiqad azadlığı və vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı tam şəkildə təmin edilir. Bir neçə ay əvvəl biz geniş siyasi dialoq təşəbbüsünü başlatmışıq. Bütün əsas siyasi partiyalar həmin təşəbbüsü dəstəkləyib. Uğurla başlayan bu siyasi dialoq bizim siyasi sistemimizi gücləndirəcək və Azərbaycanın dayanıqlı inkişafına xidmət edəcək.

Son 17 ildə Azərbaycanın iqtisadiyyatı sürətlə inkişaf etmiş, ümumi daxili məhsul 3 dəfə artmışdır. Ötən 17 il ərzində Azərbaycanda yoxsulluq 49 faizdən 5 faizə enmişdir. Son 17 ildə ölkəmizdə 3700-dən artıq məktəb yenidən tikilmiş və ya əsaslı təmir edilmişdir. Ölkəmizdə savadlılıq səviyyəsi 100 faizə yaxındır. “Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri“nin icrasında böyük tərəqqi əldə etmiş Azərbaycan qısa vaxt ərzində BMT-yə iki dəfə könüllü milli hesabat təqdim edən azsaylı ölkələrdən biridir. “2020-ci il üzrə Dayanıqlı İnkişaf Hesabatı“nda

yer almış "Dayanıqlı İnkişaf Hədəfləri İndeksi"nə görə, Azərbaycan 166 ölkə arasında 54-cü yerdədir.

Azərbaycan Şərq-Qərb, Şimal-Cənub və Şimal-Qərb nəqliyyat dəhlizləri kimi regional bağlantı layihələrində fəal iştirak edir, Avrasiyanın mühüm və etibarlı nəqliyyat-logistika mərkəzlərindən birinə çevrilib. Biz Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu və 25 milyon ton yükaşırma qabiliyyətinə malik Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanını istifadəyə vermişik. Davos İqtisadi Forumunun 2019-cu il üçün dərc etdiyi "Qlobal Rəqabətlilik İndeksi"nə görə Azərbaycan dəmir yolu xidmətlərinin səmərəliliyinə görə 141 ölkə arasında 11-ci, hava nəqliyyatı xidmətlərinin səmərəliliyinə görə 12-ci, dəniz limanı xidmətlərinin səmərəliliyinə görə 25-ci və yol infrastrukturunun keyfiyyətinə görə 27-ci yerdədir.

Azərbaycan beynəlxalq kosmik klubun üzvüdür. Bizim 3 peykimiz var – ikisi telekommunikasiya, biri isə Yer səthinin müşahidəsi üçün. Əhalimizin 80 faizi internet istifadəçisidir.

Biz iqlim dəyişikliyi səbəbindən yaranmış içməli su qıtlığı probleminin həlli üçün səmərəli tədbirlər həyata keçiririk. Azərbaycan Paris Sazişini ratifikasiya etmiş, baza ili – 1990-cı illə müqayisədə 2030-cu ilə istilik effekti yaradan qazların emissiyalarının səviyyəsində 35 faiz azalma ilə bağlı öz üzərinə könüllü öhdəlik götürmüşdür. Azərbaycanda elektrik enerjisinin istehsalı üçün ekoloji cəhətdən təmiz təbii qaz və hidroelektrik enerji stansiyalarından istifadə olunur.

Multikulturalizm Azərbaycan xalqının həyat tərzidir. Biz dünyaya dözümlülük və birgəyaşayış nümunəsini təqdim edirik. 2008-ci ildə Azərbaycan tərəfindən başladılmış "Bakı Prosesi" müsəlman dünyası və Avropa arasında dialoq və əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi məqsədini daşıyır, həmçinin BMT tərəfindən dəstəklənir. İki ildən bir Azərbaycanda keçirilən Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu BMT Baş Assambleyasının qətnamələri ilə "mədəniyyətlərarası dialoqun təşviqi üçün əsas qlobal platforma" kimi tanınmışdır.

2016-cı ildə BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumu Azərbaycanda keçirilmişdir. Bundan əlavə, Azərbaycan 2015-ci ildə ilk Avropa Oyunlarına və 2017-ci ildə IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarına ev sahibliyi etmişdir. Həmin idman yarışları da mədəniyyətlərarası dialoqa mühüm töhfə olmuşdur.

2016-cı ildə Roma Papası Azərbaycana səfər etmişdir. Bu ilin fevral ayında mənim Vatikana səfərim baş tutmuş və orada Papa Fransisklə görüşüm olmuşdur. Görüş zamanı Papa Fransisk Azərbaycanı "əsl tolerantlıq nümunəsi" adlandırmışdır.

Azərbaycan dini abidələrin – məscid, kilsə və sinaqoqların bərpasına çox böyük önəm verir. Biz müxtəlif ölkələrdə belə dini və tarixi abidələrin bərpası ilə bağlı birgə layihələr həyata keçirmişik.

Koronavirus pandemiyası dünyadakı vəziyyəti kökündən dəyişmiş, nəticədə yeni reallıqlar meydana gəlmişdir. İlkin olaraq virusun inkişafda olan ölkələrə təsir edəcəyi gözlənilirdi. Lakin pandemiya inkişaf etmiş ölkələrə də ciddi təsir etmişdir. Bu, virusun sərhəd tanımadığını bir daha sübut edir. Biz pandemiyanın öhdəsindən yalnız qarşılıqlı dəstək və birgə səylərlə gələ bilərik.

Azərbaycan virusun yayılmasının qarşısını almaq üçün zamanında zəruri addımlar atmışdır. Azərbaycan tərəfindən "Minilliyin İnkişaf Məqsədləri"nə nail olunması və "Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri" istiqamətində əldə edilmiş tərəqqi ona pandemiya ilə səmərəli mübarizə aparmağa imkan vermişdir. Azərbaycanda səhiyyə infrastrukturu əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmiş və yenidən qurulmuşdur, son 17 ildə 700-ə yaxın xəstəxana yenidən tikilmiş və ya əsaslı təmir edilmişdir.

Görülmüş tədbirlər nəticəsində ölkədə COVID-19 ilə bağlı vəziyyət nəzarət altındadır. Pandemiyanın iqtisadi çətinliklərinə baxmayaraq, vətəndaşlarımızın həyatı və sağlamlığı bizim üçün prioritet təşkil edir. İqtisadi sabitlik, makroiqtisadi və maliyyə dayanıqlılığının təmin olunması, habelə işsizliklə bağlı məsələlərin həlli məqsədilə 2 milyard dollar həcmində iqtisadi-sosial yardım paketi təqdim edilmişdir. Sosial dəstək tədbirləri təqribən 5 milyon vətəndaşı, yəni, ölkə əhalisinin yarısını əhatə edir.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı pandemiya ilə mübarizədə Azərbaycanı nümunəvi ölkə adlandırmışdır. Biz iki bərabər tranşla Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına 10 milyon dollar həcmində könüllü maliyyə töhfələri etmişik. İkinci tranş Qoşulmama Hərəkatına üzv dövlətlər üçün nəzərdə tutulub. Azərbaycan koronavirusla bağlı 30-dan çox ölkəyə humanitar və maliyyə yardımı göstərib.

Azərbaycan Respublikası 2016-cı ildə 120 ölkənin yekdil qərarı ilə Qoşulmama Hərəkatının sədri seçilmişdir. 2019-cu ilin oktyabrında Qoşulmama Hərəkatının dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində Bakıda keçirilmiş XVIII Zirvə toplantısında Azərbaycan sədrliyi öz üzərinə götürmüşdür. Zirvə toplantısındakı çıxışımda qeyd etdiyim kimi, Azərbaycan Qoşulmama Hərəkatının üzvlərinin mənafelərinin qorunması naminə əlindən gələni edəcəkdir. Azərbaycan ədaləti və beynəlxalq hüququ müdafiə edəcəkdir.

Təşəbbüsümüz əsasında 2020-ci ilin may ayında Qoşulmama Hərəkatının koronavirusa qarşı videoformatda Fövqəladə Zirvə görüşü keçirildi. Mən Zirvə görüşündə Qoşulmama Hərəkatı adından BMT Baş Assambleyasının koronavirusa qarşı mübarizə üzrə dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində Xüsusi Sessiyasının keçirilməsi təşəbbüsü ilə çıxış etdim. Bu təşəbbüs BMT-nin üzvü olan 130-dan çox ölkə tərəfindən dəstəkləndi.

Hesab edirəm ki, Xüsusi Sessiya pandemiyanın təsir etdiyi bütün sahələrin kompleks şəkildə müzakirə olunmasında çərçivə rolunu oynayacaq və onun yaratdığı fəsadların aradan qaldırılması səylərinə töhfə verəcəkdir.

Beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik, pandemiyanın dünya dövlətlərinə təsiri ölkələr arasında həmrəylik tələb edir. Bu mənada mən bir neçə təklif irəli sürmək istəyirəm:

- Pandemiyadan sonrakı dövrdə beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində islahatların aparılması vacibdir

və bu, zamanın tələbədir. Bu baxımdan BMT-nin qlobal səviyyədə rolunun və nüfuzunun artırılmasına, onun müasir dövrün çağırışlarına daha adekvat cavab vermək imkanına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

- Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin icra olunmaması BMT-nin nüfuzunu sarsıdır. Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin icrası mexanizmləri yaradılmalıdır.

- Pandemiya dövründə qaçqın və məcburi köçkünlər ən həssas qrupa çevrilmişlər. Həmin həssas qrupa daxil olanların təhlükəsiz qaydada və ləyaqətli şəkildə doğma torpaqlarına qaytarılması məsələsinin aktuallığı artır.

- Vaksinin əlçatanlığı və ədalətli paylanılmasının təmin edilməsi əhəmiyyətli məsələdir və ən az inkişaf etmiş ölkələr onu pulsuz əldə etməlidir. Bu baxımdan burada əlavə nəzarət mexanizmləri yaradılmalıdır.

- Müxtəlif ölkələr tərəfindən "Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri"nin icrasına pandemiyanın mənfi təsirinin əhatə dairəsi diqqətlə təhlil edilməli və həll yolları müəyyən olunmalıdır.

Diqqətinizə görə sağ olun.

Təhlükəsizlik Şurasının iclasında İlham Əliyevin nitqi

Bildiyiniz kimi, bu gün səhər tezdən Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycana qarşı növbəti hərbi təxribat törətmişdir. Bu təxribat nəticəsində itkilərimiz var, həm mülki əhali, həm də hərbçilər arasında. Bu, bir daha onu göstərir ki, Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasəti davam edir və bu siyasət Ermənistanın faşist mahiyyətini bütün dünyaya göstərir.

Səhər tezdən məlumatı alan kimi, mən Müdafiə naziri, digər aidiyyəti qurumların rəhbərləri ilə əlaqə saxladım, müvafiq göstərişlər verdim və bu göstərişlər əsasında hazırda Azərbaycan Ordusu genişmiqyaslı əks-hücum əməliyyatına başlamışdır.

Bildirməliyəm ki, Ermənistanın hərbi təxribatı planlaşdırılmış təxribatdır. Onlar bu təxribata uzun müddətdir ki, hazırlaşırdılar. Bizdə olan operativ məlumat onu göstərirdi ki, Ermənistan bizə qarşı yeni müharibəyə başlamaq fikrindədir. Mən bu məsələ ilə bağlı artıq son bir həftə ərzində bir neçə dəfə həm televiziya kanallarında müsahibəmdə, eyni zamanda, BMT kürsüsündən çıxış edərkən öz fikirlərimi bildirmişdim və demişdim ki, təcavüzkar dövlət dayandırılmalıdır. Onlar yeni müharibəyə hazırlaşırlar.

Bu gün mən Azərbaycan xalqına müraciət etdim. Müraciətdə bu təxribatın səbəbləri və son müddət ərzində Ermənistanın çirkin addımları haqqında geniş məlumat verdim, fikirlərimi bölüşdüm, onları təkrarlamaq istəmirəm. Sadəcə olaraq, bir daha bildirirəm ki, bu gün səhər tezdən bizə qarşı edilən hərbi hücum planlaşdırılmış hərbi təxribat idi. Çünki bir neçə istiqamətdən müxtəlif növ silahlardan, o cümlədən ağır artilleriyadan bizim mövqelərimiz atəşə tutuldu və eyni zamanda, yaşayış məntəqələrimiz, kəndlərimiz atəşə tutuldu. Qeyd etdiyim kimi, mülki əhali arasında itkilərimiz var. Bu, bir daha Ermənistanın, Ermənistan faşizminin eybəcər sifətini göstərir. Çünki dinc əhaliyə qarşı belə qəddarlıq ancaq faşist dövlətlərə aid ola bilər və birinci dəfə deyil, Tovuz hadisələrində, ondan sonra digər hadisələrdə, Xocalı soyqırımı erməni vəhşiləri tərəfindən əliyalın dinc əhaliyə qarşı törədilmişdir və bu dəfə də Ermənistanın əsas hədəfi bizim yaşayış məntəqələrimizdir. Onlar bu atəşi açmaqla istəyirlər ki, Azərbaycan ictimaiyyəti, Azərbaycan vətəndaşları arasında, cəbhəboyu yerləşən kəndlərdə, şəhərlərdə yaşayan insanlar arasında təşviş yaransın. Amma tam qətiyyətlə deyə bilərəm ki, - bu gün səhər mən bütün bölgələrdən, cəhbəyanı bölgələrdən məlumat almışam, - Azərbaycan vətəndaşları cəsarət göstərirlər, hər kəs öz yerindədir, ordumuza, dövlətimizə hər an dəstək verməyə hazırdırlar və bunu edirlər.

Azərbaycan Ordusu bu hərbi təxribata cavab olaraq, hazırda əks-hücum əməliyyatı keçirir. Deyə bilərəm ki, əməliyyat uğurla keçirilir. Prezident Administrasiyasına, eyni zamanda, Müdafiə Nazirliyinə göstəriş verildi ki, əhali müntəzəm olaraq hadisələrin gedişatı ilə bağlı məlumatlandırılsın. Onu deyə bilərəm ki, uğurlu əks-hücum əməliyyatı nəticəsində düşmənin canlı qüvvəsinə və hərbi texnikasına böyük ziyan vurulmuşdur. Əks-hücum nəticəsində Azərbaycanın işğal altında olan bir neçə yaşayış məntəqəsi işğalçılardan azad edilib. Bu münasibətlə bütün Azərbaycan xalqını təbrik edirəm!

Mən əminəm ki, bizim uğurlu əks-hücum əməliyyatımız işğala son qoyacaqdır! Ədalətsizliyə son qoyacaqdır! Otuz ilə yaxın davam edən işğala son qoyacaqdır! Çünki Azərbaycan xalqı öz torpağında yaşamaq istəyir. Azərbaycan vətəndaşı Vətən həsrəti ilə yaşayır. Ermənilər tərəfindən, Ermənistan rəhbərliyi tərəfindən öz dədə-baba torpaqlarından zorla didərgin salınmış insanlar öz doğma ocaqlarına qayıtmaq istəyirlər. Baxmayaraq ki, artıq onların ocaqları vəhşilər tərəfindən dağıdılıb. Baxın Ağdam şəhərinin qalıqlarına. Baxın Füzuli şəhərinin qalıqlarına. Baxın işğal edilmiş ərazilərdə bizim məscidlərimizin, qəbiristanlıqlarımızın dağılmış vəziyyətinə. Bütün bunları erməni cəlladları törədib və biz tam haqlıyıq. Bizim mübarizəmiz haqq mübarizəsidir və bu gün Azərbaycan vətəndaşları dövlətə tam dəstək göstərirlər, bu dəstəyi biz daim hiss edirik. Azərbaycan vətəndaşı Azərbaycan Ordusunun yanındadır. Otuz ilə yaxın öz doğma torpaqlarına qayıda bilməyən soydaşlarımıza da üz tutub deyirəm, biz əlimizdən gələni edəcəyik ki, sizi öz doğma torpaqlarınıza qaytaraq.

Mən Ermənistana xəbərdarlıq etmişdim. Tovuz hadisələrindən sonra bir neçə dəfə xəbərdarlıq etmişdim ki, əgər onlar öz çirkin əməllərindən əl çəkməsələr peşman olacaqlar. Biz onlara 2016-cı ildə, 2018-ci ildə, bu ilin iyul ayında dərs verdik. Amma görünür ki, bu, onlar üçün dərs olmadı. Bu dəfə də dərs veririk və verəcəyik. Bu gün şanlı Azərbaycan Ordusu böyük uğurla əks-hücum əməliyyatı keçirir və bu əməliyyat davam edir.

Onu da bildirməliyəm ki, bizim bütün hərbi hissələrimizdə, hərbi birləşmələrimizdə ruh yüksəkliyi var. Eyni zamanda, ordumuza könüllü yazılanların sayı on minlərlə insanı əhatə edir. Bu, xalqımızın öz dövlətinə sadiqliyini göstərir.

Dağlıq Qarabağ məsələsi bizim milli məsələmizdir. Dağlıq Qarabağ məsələsinin həlli bizim tarixi vəzifəmizdir. Mən dəfələrlə demişəm, bu gün də demək istəyirəm, biz bu məsələni elə həll etməliyik ki, Azərbaycan xalqı bundan razı olsun. Biz bunu elə həll etməliyik ki, tarixi ədalət bərpa edilsin. Biz bunu elə etməliyik ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa olunsun.

Mən müxtəlif dövrlərdə dəfələrlə demişəm ki, bizə bu məsələnin, bu münaqişənin yarımçıq həlli lazım deyil. Biz öz torpağımızdayıq, bizim başqa ölkələrin torpağında gözümüz yoxdur. Amma öz torpağımızı heç kimə verən deyilik. Mən dəfələrlə demişəm, biz heç vaxt imkan verə bilmərik ki, Azərbaycan torpaqlarında ikinci qondarma erməni dövləti yaradılsın. Heç vaxt imkan verə bilmərik və bugünkü hadisələr onu bir daha göstərir.

Dağlıq Qarabağ bizim əzəli tarixi torpağımızdır. Mən Dağlıq Qarabağın tarixi ilə, keçmişi ilə bağlı beynəlxalq tədbirlərdə müxtəlif kürsülərdən dəfələrlə öz sözlərimi demişəm. Tarixi həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə çatdırmışam. Bizim məqsədyönlü və yorulmaz səylərimiz nəticəsində bu gün Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı dünyada tam geniş təsəvvür var. Ancaq münaqişənin ilk illərində bu, belə deyildi. Münaqişənin ilk illərində dünya erməniliyi Azərbaycanı işğalçı kimi, təcavüzkar kimi təqdim edirdi. Əfsuslar ki, o vaxt Azərbaycan rəhbərliyində olmuş şəxslər bu təbliğata qarşı öz sözünü deyə bilmədilər. Azərbaycan elə bir ağır vəziyyətdə idi ki, torpaqlarımız əldən gedirdi, amma dünyada elə bilirdilər ki, Azərbaycan təcavüzkardır. Qarabağ torpaqlarının itirilməsinin səbəbkarı Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası, Müsavat Partiyasıdır. Məhz onların dövründə torpaqlarımız işğal altına düşüb. Onların xəyanətkar, yarıtmaz fəaliyyəti nəticəsində biz bu torpaqları itirmişik. Mən həmişə deyirdim ki, biz müvəqqəti itirmişik, biz bu torpaqlara qayıtmalıyıq. Şuşanın satılması sırf o vaxt hakimiyyət uğrunda gedən mübarizənin nəticəsində baş vermişdir. Kəlbəcərin, Laçının işğal altına düşməsi Azərbaycan Xalq Cəbhəsi hakimiyyətinin birbaşa məsuliyyətidir. Məhz bu işğaldan sonra demək olar ki, növbəti işğal da qaçılmaz oldu. Çünki Laçının, Kəlbəcərin, Şuşanın işğal altına düşməsi Dağlıq Qarabağ ilə Ermənistan arasında coğrafi bağlantı yaratmışdır. Belə olan halda əlbəttə ki, o bölgələrə, Dağlıq Qarabağa silah təchizatı, ondan sonra digər maddi resursların təchizatı asanlaşmışdır.

Bu gün biz Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyasının və Müsavat Partiyasının yarıtmaz əməllərini, bu ləkəni Azərbaycanın üstündən silirik. Bu gün biz öz torpaqlarımızı bərpa edirik. 2016-cı ildə Ağdərə, Füzuli, Cəbrayıl rayonlarının bir hissəsi işğalçılardan azad edildi. Bu gün - 2020-ci ildə, artıq bir daha qeyd etmək istəyirəm ki, bir neçə yaşayış məntəqəmiz işğalçılardan azad edildi, bir neçə strateji yüksəkliklər Azərbaycanın nəzarətinə keçdi. Güclü Azərbaycan Ordusu güclü siyasi iradəyə əsaslanır.

Ordu quruculuğu mənim fəaliyyətimdə həmişə birinci yerdədir. Hərbçilər də, Azərbaycan xalqı da bunu bilir. Həmişə demişəm ki, ordumuz üçün nə lazımdırsa, biz onu da edəcəyik. Biz güclü, iradəli ordu yaratmışıq. Bizim bütün silahlı birləşmələrimiz müasir standartlara cavab verir və döyüş tapşırığını şərəflə, vicdanla, cəsarətlə yerinə yetirir. Bu gün əks-hücum əməliyyatında bizim müxtəlif silahlı birləşmələrimiz iştirak edir və vahid komandanın rəhbərliyi altında əks-hücum əməliyyatı uğurla gedir. Bütün silahlı birləşmələr arasında koordinasiya tam şəkildə təmin edilib. Əminəm ki, bu əks-hücum əməliyyatının bundan sonra da uğurlu nəticələri olacaqdır.

Mən Azərbaycan xalqına bu məlumatı verməklə bir daha demək istəyirəm ki, biz haqq yolundayıq, biz özümüzü müdafiə edirik. Biz heç kimin torpağına göz dikməmişik, heç kimin torpağında, Ermənistan ərazisində Azərbaycan silahlı birləşmələrinin heç bir məqsədi, hədəfi yoxdur. Ancaq biz öz torpağımızda özümüzü müdafiə edəcəyik və işğal edilmiş torpaqlarımızı işğalçılardan azad edəcəyik.

“COVID-19 dövrü və sonrakı dönəmdə Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin 2030-cu il Gündəliyinin maliyyələşdirilməsi” mövzusunda dövlət və hökumət başçılarının toplantısında İlham Əliyevin nitqi

Cənab Baş katib.

Hörmətli dövlət və hökumət başçıları.

Azərbaycan “Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri“nin icrasına mühüm əhəmiyyət verir.

Biz 2016-cı ildə əsas vəzifəsi milli prioritetlərin müəyyən edilməsindən, müxtəlif dövlət proqram və strategiyalarının “Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri” ilə uzlaşdırılmasından ibarət olan Dayanıqlı İnkişaf üzrə Milli Əlaqələndirmə Şurası təsis etmişik.

Azərbaycan “Minilliyin İnkişaf Məqsədləri“nə nail olmuş, “Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri“nin icrasında isə ciddi irəliləyiş əldə etmişdir.

Bizim nailiyyətimiz “2020-ci il üzrə Dayanıqlı İnkişaf Hesabatı“nda əks olunmuşdur. Belə ki, oradakı “Dayanıqlı İnkişaf Hədəfləri İndeksi“nə görə Azərbaycan 166 ölkə arasında 54-cü pillədə qərarlaşmışdır.

Azərbaycan BMT-yə iki dəfə könüllü milli hesabat təqdim edən azsaylı ölkələrdən biridir.

Azərbaycanın iqtisadiyyatı sürətlə inkişaf etmişdir. Son 17 il ərzində ümumi daxili məhsul 3 dəfə artmışdır. Azərbaycanda yoxsulluq son 17 il ərzində 49 faizdən 5 faizə enmişdir.

Azərbaycanın xarici dövlət borcu dünyada ən aşağı səviyyələrdədir, ümumi daxili məhsulun təqribən 20 faizini təşkil edir. Bu göstəriciyə görə Azərbaycan dünyada 9-cu yerdədir. Neft ixrac edən dövlətlər arasında ən az xarici dövlət borcu olan Azərbaycandır.

Azərbaycanın valyuta ehtiyatları xarici dövlət borcundan 6 dəfə çoxdur.

Son 17 ildə Azərbaycanın iqtisadiyyatına 260 milyard dollardan çox sərmayə yatırılmışdır. Beynəlxalq Valyuta Fondunun statistikasına görə, hazırda Azərbaycan iqtisadiyyatı alıcılıq qabiliyyəti paritetinə görə Cənubi Qafqaz regionunun ümumi iqtisadiyyatının 70 faizini təşkil edir.

Azərbaycan enerji sahəsindən əldə olunan gəlirlərin indiki və gələcək nəsillər arasında ədalətli bölgüsünə xüsusi əhəmiyyət verir. Bu məqsədlə 1999-cu ildə Dövlət Neft Fondu yaradılmışdır. Yaranma vaxtı aktivlərinin 270 milyon dollar təşkil etdiyi Fondun bu günə olan aktivlərinin həcmi ölkənin ümumi daxili məhsulunu üstələyir. Azərbaycan gəlirlərin ədalətli bölgüsünün səviyyəsinə görə dünya üzrə ən yüksək pillələrdədir.

Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü ölkə ərazisinin 20 faizinin işğalı ilə nəticələnmişdir. İşğal nəticəsində 1 milyondan artıq azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüşdür. Azərbaycan qaçqın və məcburi köçkünlərin həyat və yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində çox böyük işlər görmüşdür. Bu həssas qrupdan olan şəxslərin ehtiyaclarının təmin edilməsi üçün bu günədək 8 milyard manata yaxın və ya təqribən 5 milyard dollar həcmində vəsait sərf edilmişdir. 300 mindən artıq məcburi köçkün pulsuz ev və mənzillərlə təmin olunmuşdur.

Torpaqlarımızın Ermənistan tərəfindən işğalı nəticəsində meydana gəlmiş çətinliklər səbəbindən Azərbaycan müstəqilliyinin ilk illərində beynəlxalq ictimaiyyətdən humanitar yardım qəbul edirdi. Daha sonra isə Azərbaycan özü donor ölkəyə çevrildi. Son 15 ildə Azərbaycan 120-yə yaxın ölkəyə maliyyə və humanitar yardımı göstərmişdir.

COVID-19 pandemiyası dünyanın bütün ölkələrinə mənfi təsir göstərmişdir. Milyonlarla insanın kəskin yoxsulluq vəziyyətinə düşəcəyi gözləniləndir.

Pandemiya bizim iqtisadiyyata da təsir etmişdir. Pandemiya dövründə dövlət gəlirlərinin azalmasına baxmayaraq, hökumət iş yerlərinin və səhiyyənin qorunması, habelə iqtisadi inkişafı təmin etmək məqsədilə ümumi daxili məhsulun 3 faizi həcmində maliyyə vəsaiti ayırmışdır.

Pandemiyanın fəsadlarının aradan qaldırılması, iqtisadi sabitlik, makroiqtisadi və maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi, işsizlik probleminin həlli məqsədilə 2 milyard dollar həcmində iqtisadi-sosial yardım paketi təqdim edilmişdir. Sosial dəstək tədbirləri təqribən 5 milyon vətəndaşı, yəni, ölkə əhalisinin yarısını əhatə edir.

Pandemiya ilə mübarizənin maliyyələşdirilməsi xarici maliyyə yardımı olmadan, yalnız daxili mənbələr hesabına həyata keçirilir. Bundan əlavə, Azərbaycan COVID-19 ilə bağlı 30-dan çox ölkəyə humanitar və maliyyə yardımı göstərib.

Pandemiyadan sonrakı dövrdə bizim əsas prioritetlərimiz – iqtisadi inkişafı, iqtisadi və maliyyə sabitliyini təmin etmək, sağlam və rəqabətqabiliyyətli insan kapitalını daha da inkişaf etdirmək, dayanıqlı iş yerləri yaratmaq və iqtisadi fəaliyyətin yeni sahələrini inkişaf etdirməkdən ibarətdir.

Bəşəriyyət pandemiyaya qarşı mübarizə və onun fəsadlarının aradan qaldırılmasına yalnız həmrəylik və birgə səylər sayəsində nail ola bilər. Qoşulmama Hərəkatının sədri qismində Azərbaycan BMT Baş Assambleyasının koronavirusa qarşı mübarizə üzrə Xüsusi Sessiyasının keçirilməsini təklif etmişdir. Bu təşəbbüs BMT-nin üzvü olan 130-dan çox ölkə tərəfindən dəstəkləndi.

İnanıram ki, Xüsusi Sessiya pandemiyanın təsir etdiyi bütün sahələrin kompleks şəkildə müzakirə olunmasında çərçivə rolunu oynayacaq və onun yaratdığı fəsadların aradan qaldırılması səylərinə töhfə verəcəkdir. Sağ olun!

İlham Əliyev "Rossiya-1" telekanalının "60 dəqiqə" proqramında sualları cavablandırıb

Sentyabrın 29-da "Rossiya-1" telekanalında yayımlanan "60 dəqiqə" proqramında Azərbaycan-Ermənistan təmas xəttində baş verən son hadisələrə həsr olunan veriliş efirə gedib.

Verilişdə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Ermənistanın baş naziri Nikol Paşinyan aparıcıların suallarını cavablandırıblar.

Verilişin aparıcıları birinci olaraq sualları Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevə ünvanlayıblar.

Aparıcı: Cənab Prezident, sağ olun ki, bu müsahibəni verməyə razılaşmısınız. İndi birbaşa cəbhədə nələr baş verir, artıq aviasiyadan istifadə edilməsi barədə məlumat alınır.

Prezident İlham Əliyev: Cəbhədə vəziyyət gərgindir. Ermənilərin sentyabrın 27-də səhər başladıqları hərbi təxribat nəticəsində Azərbaycanın yaşayış məntəqələri və bizim döyüş mövqelərimiz şiddətli artilleriya atəşinə məruz qalıb. Bu təcavüz nəticəsində Azərbaycanın 11 dinc sakini, o cümlədən 2 uşaq həlak olub, hərbi qulluqçular arasında da həlak olanlar var. Biz təcavüzkara adekvat cavab verməyə və beləliklə, öz xalqımızı, öz adamlarımızı və torpağımızı müdafiə etməyə məcbur idik. Beləliklə, artıq üçüncü sutkadır ki, şiddətli döyüşlər gedir, bu döyüşlər nəticəsində Azərbaycan Ordusu bir sıra yaşayış məntəqələrini işğaldan azad edib, həmçinin müxtəlif istiqamətlərdə strateji yüksəklikləri tutub. Bu gün vəziyyət elədir ki, fəal döyüş əməliyyatları aparılır.

Aparıcı: İlham Heydər oğlu, xahiş edirəm Türkiyənin rolunu izah edin. Ankara Prezidentin və Xarici İşlər nazirinin şəxsində rəsmən bəyan edib ki, döyüş meydanında Sizə kömək edəcək.

Prezident İlham Əliyev: Hesab edirəm ki, Türkiyənin rolu regionda sabitləşdirici xarakter daşıyır. Türkiyə bizə qardaş ölkə və bizim müttəfiqimizdir. Ermənistanın

Azərbaycana hücum etməsini dünya ictimaiyyətinin bildiyi ilk saatdan etibarən Türkiyə dövlət başçısı və digər rəhbərlər səviyyəsində birmənalı olaraq Azərbaycanı dəstəklədiyini, beynəlxalq hüququ dəstəklədiyini bildirib. Ona görə ki, Ermənistan 30 ilə yaxın müddətdə Azərbaycan ərazisini işğalda saxlamaqla beynəlxalq hüququ kobud şəkildə pozur. Türkiyənin rolu, əslində, məhz bundan ibarətdir, başqa heç bir rolu yoxdur. Türkiyə bizə mənəvi dəstək göstərir və biz Türkiyə rəhbərliyinə, Türkiyə Prezidentinə və türk xalqına bizimlə həmrəy olduğuna və bizi dəstəklədiklərinə görə təşəkkür edirik. Guya Türkiyənin münaqişə tərəfi kimi iştirak etməsi barədə erməni tərəfin yaydığı bütün şayiələr təxribat xarakteri daşıyır, indiki dildə desək bu, feyk-nyusdur. Türkiyənin münaqişədə iştirakı barədə heç bir sübut yoxdur və buna zərurət yoxdur. Azərbaycan Ordusu öz xalqının və öz ərazisinin müdafiəsini təmin etmək üçün kifayət qədər hazırlıqlıdır.

Aparıcı: İlham Heydər oğlu, beləliklə, Siz belə bir informasiyanı təsdiq etmirsiniz, üstəlik onu təkzib edirsiniz ki, bir saat bundan əvvəl Türkiyə Hərbi Hava Qüvvələri Ermənistan Hərbi Hava Qüvvələrinə məxsus təyyarəni vurub. Söhbət F-16 və SU-25 təyyarələrindən gedir.

Prezident İlham Əliyev: Bizim bu barədə məlumatımız yoxdur. Lap yaxın vaxtda mənə məruzə ediblər ki, informasiya məkanında belə bir xəbər yayılıb. O, heç nə ilə təsdiq edilməyib. Türkiyə Hərbi Hava Qüvvələrinin F-16 təyyarələri döyüş əməliyyatlarında heç bir şəkildə iştirak etmir. Bilirsiniz ki, bu gün müasir texnologiyaları nəzərə alsaq nəyisə gizlətmək çox çətindir. Çünki obyektiv müşahidə formaları var, peyk müşahidələri var və ona görə də bunun növbəti təxribat olmasını yoxlamaq çox asandır. Erməni tərəfin bu cür yalan xəbərlər yaratmaqda məqsədi bizə aydındır. Əvvəla, öz ərazi bütövlüyünün bərpası vəzifəsini hazırda şərəflə yerinə yetirən Azərbaycan Ordusunun döyüş qabiliyyətini süni şəkildə azaltmaq, həmçinin belə təsəvvür yaratmaq ki, münaqişə genişlənir, ona üçüncü ölkələr qoşulur və beləliklə, öz təxribatına haqq qazandırmaq üçün mümkün qədər çox ölkə cəlb etməyə çalışmaq. Buna görə sizə məsuliyyətlə bəyan edirəm ki, Türkiyə münaqişə tərəfi deyil, münaqişədə heç bir şəkildə iştirak etmir və buna zərurət yoxdur.

Aparıcı: İlham Heydər oğlu, Sizin ölkəniz Ermənistan tərəfindən bir neçə rayonun azad edilməsini nəzərdə tutan Kazan formuluna və ya hər hansı başqa formula tərəf meyil etməyə hazırdırmı? Prinsip etibarilə indi nə etmək olar? Otuz il ərzində Qarabağ münaqişəsinin gah alovlanması, gah da közərməsi şəraitində necə dönüş etməli? Nə etməli?

Prezident İlham Əliyev: Bilirsiniz, Azərbaycan danışıqlarda həmişə konstruktivlik nümayiş etdirib. Vasitəçilik missiyası üçün cavabdeh olan Minsk qrupunun həmsədrləri də bunu təsdiq edə bilərlər. O cümlədən son iki ildə mən dəfələrlə və başqa məsul şəxslər səviyyəsində bəyan etmişik ki, biz illər boyu işlənib hazırlanmış, Minsk qrupunun və onun həmsədrlərinin danışıqlar prosesi üçün əsas hesab etdikləri nizamlama prinsiplərinə sadiqik. Üstəlik son iki ildə və bundan əvvəl də dəfələrlə bəyan etmişik ki, biz danışıqların formatına da sadiqik. Danışıqlar Ermənistan ilə Azərbaycan arasında aparılır. Münaqişənin yalnız iki tərəfi var. Bəzən münaqişədən söhbət gedəndə bütün tərəflər haqqında danışırlar. Bu, düzgün anlayış deyil. Bütün tərəflər yoxdur, yalnız iki tərəf var - Ermənistan və Azərbaycan. Lakin son illər ərzində, Ermənistandakı indiki hakimiyyətin törətdiyi Soros çevrilişindən sonra nələr baş verib? Ermənistanın baş naziri açıq-aşkar bəyan edir ki, “Qarabağ Ermənistandır və nöqtə“. Belə olan halda hansı danışıqlar prosesindən söhbət gedə bilər. Axı, ATƏT-in Minsk qrupu tərəfindən işlənib hazırlanmış prinsiplərin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, keçmiş Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti ətrafındakı ərazilər Azərbaycana verilməlidir. Lakin Ermənistanın baş naziri deyir ki, “Qarabağ Ermənistandır” və üstəlik, deyir ki, biz danışıqları Dağlıq Qarabağın oyuncaq rejimi ilə aparmalıyıq. Beləliklə, danışıqların artıq 20 ildən bəri mövcud olan formatını dəyişməyə çalışır. Deməli, Ermənistan bilərəkdən danışıqlar prosesini pozur, qəbuledilməz tələblər irəli sürür və əgər Minsk qrupu son vaxtlar nizamlamaya kimin əngəl olması barədə daha fəal danışmağa başlayırsa, sentyabrın 27-də, bundan əvvəl isə iyulun 12-də olduğu kimi, təxribatlar törədirlər. Bizim dövlət sərhədindəki mövqelərimizə hücum edilib. Sonra avqustun 23-də Ermənistanın təxribat qrupu tutulub, bu qrupun başçısı təmas xəttində saxlanılıb. Bütün bunlar Azərbaycanı təqsirləndirmək, sonra üçüncü tərəfləri cəlb etmək və beləliklə, danışıqlar prosesini pozmaq üçün edilir. Ona görə ki, erməni tərəfi status-kvonu saxlamaq istəyir. ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri isə Rusiya, Fransa və ABŞ-ın dövlət başçılarının şəxsində dəfələrlə bəyanatlar veriblər ki, status-kvo qəbuledilməzdir. Bu isə o deməkdir ki, işğal altında olan ərazilər Azərbaycana qaytarılmalıdır. Biz danışıqlara sadiqik, lakin Ermənistan tərəfindən tamamilə əks hərəkətlər görürük.

Aparıcı: Cənab Prezident, xahiş edirəm deyin, bazar günü nə baş verib, bu qədər genişmiqyaslı və qanlı qarşıdurmaya təhrik edən nə olub?

Prezident İlham Əliyev: Bilirsinizmi, bazar günü baş verən hadisələrə Ermənistan artıq bir neçə ay idi ki, hazırlaşırdı. Əgər siz onların hərəkətlərinin və bəyanatlarının xronologiyasını izləsəniz aşkar görərsiniz ki, onlar bu təxribata şüurlu şəkildə gedirdilər. Bu yaxınlarda, BMT Baş Assambleyasının tribunasından çıxış edərkən mən açıq demişəm ki, Ermənistan müharibəyə hazırlaşır və onu dayandırmaq lazımdır. İyul ayında onlar bizim dövlət sərhədindəki yaşayış məntəqələrimizə silahlı hücum etdilər. Bu, münaqişə zonasından uzaq bir yerdir. O vaxt bir dinc sakin və bir neçə hərbi qulluqçu həlak oldu. Döyüşlər dörd gün davam etdi və Ermənistan ərazisində bizim heç bir hərbi hədəfimiz olmayıb və yoxdur. Buna görə də Ermənistan silahlı qüvvələri bizim ərazidən çıxarılandan dərhal sonra

qarşılıqlı razılaşmaya əsasən atəş dayandırıldı. Daha sonra mənim dediyim kimi, təxribat qrupu bizim ərazimizə soxuldu, həmin qrup neytrallaşdırıldı. Sonra erməni tərəfi açıq-aşkar, nümayişkaranə şəkildə əslən Livandan olan ermənilərin Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində və qədim Şuşa şəhərində məskunlaşdırılmasını elan edir, bu da müharibə cinayətidir. Bu, Cenevrə Konvensiyasının pozulması deməkdir. Bunu nümayişkaranə şəkildə edirlər. Sonra onlar Şuşada – Azərbaycan mədəniyyətinin qədim incisində cinayətkar Dağlıq Qarabağ rejiminin qondarma başçısının qondarma inauqurasiyasını keçirirlər. Bütün bunlar bizə qarşı şüurlu provokasiyalar, bizi münaqişəyə cəlb etmək və cavab hərəkətlərinə təhrik etməkdir. Biz təmkin, konstruktivlik və sağlam düşüncə nümayiş etdirdik, lakin onların niyyətləri baş tutmayanda bu cür cəhd göstərdilər. Üstəlik, daha bir səbəb Ermənistanda mövcud olan daxili siyasi böhrandır. Axı, bu gün Ermənistanda Soros rejimi mövcuddur. Belarusda baş tutmayan çevriliş iki il bundan əvvəl Yerevanda baş tutdu. Bu gün Paşinyanın şəxsində Ermənistanın rəhbəri Sorosun əlaltısıdır. Bu adam çoxlu vədlər verib və bu vədləri yerinə yetirə bilmir, əslində, ölkə böhran içindədir.

Beləliklə, ona bir xarici amil, necə deyərlər, qarışıqlıq lazım idi ki, əhalinin diqqətini yayındırsın, o da bunu edə bildi. Onlar növbəti dəfə bizə hücum etməzdən düz iki gün əvvəl Ermənistanın əsas müxalifət partiyasının lideri həbs edildi. Yəni, Paşinyanın diktator, despotik rejimi öz ölkəsindəki bütün müxalifəti məhv edirdi və indi Azərbaycan xalqına qarşı yenidən təcavüz nümayiş etdirir.

Aparıcı: Sizin mövqeyiniz aydındır. Çox sağ olun. Mümkündürsə lap qısa cavab verin: hə, ya yox. İndi cəbhədə Suriyadan olan muzdlular varmı?

Prezident İlham Əliyev: Yoxdur. Bu, növbəti feyknyusdur. Suriyadan heç bir muzdlu yoxdur. Bu barədə heç bir fakt, heç bir sübut yoxdur. Bunu erməni təbliğatı ortaya atıb və müxtəlif saytlarda, müxtəlif kütləvi informasiya vasitələrində dövr edir. Buna heç bir ehtiyac yoxdur. Azərbaycanın hazırlıqlı ordusu var, çox böyük səfərbərlik ehtiyatı var. Dünən mən qismən səfərbərlik elan etmişəm. Biz 2 milyon əhalisi olan Ermənistana qarşı 10 milyon əhalidən 10 minlərlə ehtiyatda olanları orduya çağırırıq, bizim insan ehtiyatlarına ehtiyacımız yoxdur. Buna görə də biz özümüzü müdafiə etməyə və təcavüzkarı elə cəzalandırmağa qabilik ki, o, bir daha bizim tərəfə baxmağa cəsarət etməsin.

Aparıcı: Çox sağ olun. İlham Əliyev bizimlə Bakıdan əlaqədə idi. Sizə cansağlığı arzulayırıq, görüşənədək. Çox sağ olun.

Prezident İlham Əliyev: Sağ olun. Görüşənədək.

Müdafiə Nazirliyinin Mərkəzi Hərbi Klinik Hospitalında müalicə olunan yaralı hərbçilərlə görüşdə İlham Əliyevin nitqi

Allah şəfa versin. Əziz uşaqlar, siz Vətən uğrunda gedən döyüşlərdə müxtəlif xəsarətlər almısınız, yaralanmısınız. Həkimlər sizə yaxşı baxırlar. Əminəm, həkimlər əllərindən gələni edəcəklər ki, siz tezliklə sağalıb normal həyata qayıdasınız.

Mənə verilən məlumata görə, bizim bütün yaralı əsgər və zabitlərimiz bir arzu ilə yaşayırlar ki, tezliklə sağalıb yenə də döyüş bölgələrinə getsinlər, Vətən uğrunda haqlı savaşını davam etdirsinlər. Bizim işimiz haqq işidir, biz öz torpağımızda vuruşuruq, Vətən uğrunda vuruşuruq. Bizim davamız ədalətli davadır və əminəm ki, bu münaqişədə biz istədiyimizə nail olacağıq, haqq-ədalət öz yerini tapacaq və Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa edəcək. Uzun illər ərzində məcburi köçkün kimi yaşayan soydaşlarımız da öz doğma dədə-baba torpaqlarına qayıdacaqlar.

Bildiyiniz kimi, şəhid ailələrinə ölkəmizdə xüsusi diqqət göstərilir, dövlət tərəfindən bütün lazımi işlər görülür. Deyə bilərəm ki, Azərbaycan şəhid ailələrinə göstərilən diqqətə görə dünya miqyasında nümunə sayıla bilər. Bilirsiniz ki, mənim göstərişimlə bütün şəhid ailələri dövlət tərəfindən mənzillərlə, evlərlə təmin edilir. Təkcə bu il 1500 şəhid ailəsi dövlət tərəfindən mənzillərlə təmin ediləcəkdir. Yaxın 2-3 il ərzində birinci Qarabağ müharibəsində həlak olmuş qəhrəman övladlarımızın ailələri tam miqyasda evlərlə, mənzillərlə təmin olunacaqdır. Biz bu gün də şəhidlər veririk, Vətən uğrunda gedən döyüşlərdə şəhidlərimiz olubdur. Allah bütün şəhidlərimizə rəhmət eləsin, Allah onların ailələrinə, yaxınlarına səbir versin. Onların qanı yerdə qalmır və qalmayacaqdır. Düşmənə layiqli cavab verilir.

Eyni zamanda, Qarabağ qazilərinə də dövlət tərəfindən lazımi dəstək göstərilir, onların məişət problemləri həll olunur. Siz də əmin ola bilərsiniz ki, dövlət sizin yanınızda olacaq və sizin tezliklə burada sağalıb normal həyata qayıtmağınız üçün həkimlər əllərindən gələni edirlər və edəcəklər.

Mən bir daha demək istəyirəm ki, Azərbaycan öz doğma torpağında vuruşur və siz haqq yolunda yaralanmısınız. Bizim əsgərlərimiz xilaskar əsgərlərdir. Erməni əsgərləri işğalçı əsgərlərdir. Fərq bundadır. Biz öz torpağımızda vuruşuruq, erməni əsgəri başqa dövlətin torpağında – Azərbaycan torpağında ölür. Mən erməni xalqına üz tutub demək istəyirəm ki, onlar öz rəhbərliyinin çirkin əməllərinin girovuna çevrilməsinlər. Bu gün öz hökumətini məsuliyyətə cəlb etsinlər. Öz övladlarını Azərbaycan torpaqlarına göndərməsinlər. Nə işi var erməni əsgərinin Azərbaycan torpağında? Biz öz torpağımızda vuruşuruq. Bizim əsgər və zabitlərimiz öz torpağında həlak olur, öz torpağında yaralanır və biz öz torpaqlarımızı azad edirik. Artıq dördüncü gün davam edən döyüşlərdə Azərbaycan Ordusu uğurlu əməliyyat

keçirərək strateji yüksəklikləri işğalçılardan azad edib, bir neçə yaşayış məntəqəsini işğaldan azad edib, uzun fasilədən sonra biz bu torpaqlara qayıtmışıq. Bu torpaqlarda öz bayrağımızı sancmışıq və artıq bu torpaqlardan bizi heç kim çıxara bilməz, biz öz ərazi bütövlüyümüzü bərpa etməliyik. Ona görə erməni xalqı bunu anlamalıdır. Anlamalıdır ki, 30 ilə yaxın başqa dövlətin torpağını zəbt etmək, orada bütün binaları, bütün tarixi abidələri dağıtmaq, 1 milyondan çox insanı öz doğma torpağından didərgin salmaq, Azərbaycan xalqına qarşı soyqırımı törətmək cinayətdir. Biz tarixi ədaləti bərpa edirik, tarixi ədaləti! Qarabağ bizim doğma, əzəli, tarixi torpağımızdır. Qarabağ xanlığının tarixinə baxmaq kifayətdir ki, hər kəs görsün, Azərbaycan xalqı əsrlər boyu bu torpaqlarda yaşayıb, qurub, yaradıb. Bizim müqəddəs ocağımız Şuşa şəhəri azərbaycanlılar tərəfindən salınıb. Bu gün işğal altında olan torpaqlar bizim tarixi torpaqlarımızdır. Bizim işimiz haqq işidir. Biz öz ərazi bütövlüyümüzü bərpa etmək istəyirik, buna bizim haqqımız çatır, bunu edirik və edəcəyik.

Erməni xalqı əgər sülh şəraitində yaşamaq istəyirsə, öz hakimiyyətini məsuliyyətə cəlb etsin. Çünki erməni xalqının bədbəxtliyi ondan ibarətdir ki, uzun illər ərzində ona quldur kriminal rejim rəhbərlik edib. O rejim ki, ancaq öz şəxsi maraqlarını güdmək üçün azərbaycanlılara qarşı soyqırımı törədib və bizim torpaqlarımızı işğal altında saxlayır. Mən əminəm ki, erməni xalqı mənim bu sözlərimi düzgün başa düşəcək, düzgün anlayacaq. Bizim erməni xalqı ilə işimiz yoxdur. Azərbaycan çoxmillətli dövlətdir və burada bir çox millətlər sülh, əmin-amanlıq şəraitində yaşayır, o cümlədən erməni xalqı. Minlərlə erməni Azərbaycan ərazisində yaşayır. Onlara söz deyən yoxdur, onlar bizim vətəndaşlarımızdır. Ona görə bizim davamız haqq davasıdır. Biz tarixi nöqteyi-nəzərdən, beynəlxalq hüquq nöqteyi-nəzərdən, ədalət nöqteyi-nəzərdən haqlıyıq. Azərbaycan əsgəri, zabiti öz doğma torpağı uğrunda vuruşur. Bu gün Füzulidə, Cəbrayılda, işğal edilmiş digər ərazilərdə şiddətli döyüşlər gedir və biz itkilər veririk, bizim qazilərimiz, hərbçilərimiz yaralanır. Amma bu dava haqq davasıdır. Ona görə mən bir daha demək istəyirəm ki, bizim işimiz haqq işidir, tarixi həqiqət, beynəlxalq hüquq, haqq-ədalət 100 faiz bizim tərəfimizdədir.

Sentyabrın 27-də erməni silahlı birləşmələri bizə qarşı növbəti hərbi təxribat törədib. Mən onları xəbərdar etmişdim. Onlara BMT kürsüsündən sözlərimi demişdim. Bütün beynəlxalq ictimaiyyətə sözlərimi demişdim ki, Ermənistan yeni müharibəyə hazırlaşır, Ermənistan dayandırılmalıdır. Əfsuslar olsun ki, beynəlxalq ictimaiyyət və bu məsələ ilə məşğul olan tərəflər erməni hökumətinə lazımi səviyyədə təsir edə bilməmişlər. Əgər onlar işğalçını dayandıra bilmirlərsə, Azərbaycan əsgəri onları dayandıracaqdır. Azərbaycan əsgəri onları öz torpaqlarından çıxaracaq və haqq-ədaləti bərpa edəcək. Mən demişdim ki, əgər iyul və avqust aylarında bizə qarşı törədilmiş həbi təxribatlar təkrarlanarsa, Ermənistan peşman olacaq və sözümün üstündə dururam. Bu gün döyüş meydanında əldə olunmuş üstünlük, azad edilmiş yaşayış məntəqələrimiz, strateji yüksəkliklər bir daha onu göstərir ki, Azərbaycan əsgəri, Azərbaycan zabiti öz vətəndaşlıq borcunu şərəflə yerinə yetirir.

Ermənistan işğalçılıq siyasətinə son qoymalıdır. Bunun əvəzinə Ermənistanın baş naziri bizə qarşı şərtlər qoyur. Bizə qarşı yeddi şərt qoyubdur. Mən bir müddət bundan əvvəl demişdim ki, biz bu şərtləri rədd edirik. Bizim bir şərtimiz var, torpaqlarımızdan qeyd-şərtsiz, tam və dərhal çıxıb rədd olmalıdırlar. Bu şərtim qüvvədədir və əgər bu şərtimə Ermənistan hökuməti əməl edərsə, döyüşlər dayanacaq, qan tökülməyəcək, sülh olacaq, bizim bölgəmizə sülh gələcək. Biz sülh istəyirik, biz məsələnin həllini istəyirik, əks təqdirdə 30 ilə yaxın danışıqlara ümid bəsləməzdik. Danışıqlara bizim sadiq qalmağımızın yeganə səbəbi o idi ki, ümid var idi. Bizə ümidlər verilirdi, bizə siqnallar göndərilirdi ki, bir qədər səbir edin, məsələ həll olunacaq. Amma mən demişdim ki, Azərbaycan xalqı bu işğalla heç vaxt barışmayacaq. Demişdim ki, əgər məsələ danışıqlar yolu ilə həll olunmazsa, Azərbaycanın tam haqqı var ki, məsələ hərbi yolla öz həllini tapsın. Bu haqqı bizə Azərbaycan xalqı verib, bu haqqı bizə beynəlxalq hüquq normaları verib. Dünyanın ali beynəlxalq qurumu olan BMT-nin nizamnaməsində göstərilir ki, hər bir dövlətin özünümüdafiə haqqı var və biz bundan istifadə edirik, özümüzü müdafiə edib, əks-hücum əməliyyatına keçib bu gün düşmənə sarsıdıcı zərbələr endiririk.

Hələ ki gec deyil. Mən bir daha sözümü demək istəyirəm ki, Ermənistan bizim torpaqlarımızdan dərhal çıxmalıdır. Bilirsiniz ki, indi müxtəlif beynəlxalq təşkilatların, müxtəlif ölkələrin rəhbərləri mənə zəng edirlər, məsələ ilə bağlı maraqlanırlar, öz fikirlərini söyləyirlər. Mənim sözüm birdir, həm beynəlxalq müstəvidə, həm ölkə daxilində ki, biz haqq yolundayıq, döyüşlər Azərbaycan torpağında gedir, Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa edir və bizim buna tam haqqımız çatır. Çünki dünyanın heç bir dövləti qondarma “Dağlıq Qarabağ respublikası“nı tanımır. Bu, bizim tarixi torpağımızdır. Beynəlxalq hüquq baxımından da bu, bizim torpağımızdır.

Mən əminəm ki, Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa edəcək. Orduda ruh yüksəkliyi var. Siz də bunu yaxşı bilirsiniz. Cəmiyyətdə ruh yüksəkliyi var. Mənə artıq bu son 3-4 gündə hər gün çoxlu məktublar gəlir, həm ölkə vətəndaşlarından, həm də digər ölkələrin vətəndaşlarından. Xaricdən ən çox məktublar qardaş Türkiyədən gəlir. Türk qardaşlarımız o məktublarda bizimlə bərabər bu haqlı davada vuruşmaq barədə öz istəklərini ifadə edirlər. Mən onlara təşəkkür edirəm. Amma bir daha demək istəyirəm ki, buna ehtiyac yoxdur. Azərbaycan Ordusu kifayət qədər güclü ordudur, təchiz edilmiş ordudur. Biz bu işi elə həll etməliyik ki, tarixi ədalət bərpa olunsun. Eyni zamanda, qardaş Türkiyəyə, onun Prezidentinə, mənim qardaşım Rəcəb Tayyib Ərdoğana qətiyyətli mövqeyinə, qardaşlıq mövqeyinə görə bu gün sizin yanınızda sizin adınızdan, bütün Azərbaycan xalqı adından dərin təşəkkürümü bildirirəm. Çünki əziz qardaşımın çox açıq açıqlamaları və sərt bəyanatları bir daha göstərir ki, Azərbaycan tək

deyil. Türkiyə Azərbaycanın yanındadır və Azərbaycan da hər zaman Türkiyənin yanındadır! Mən artıq demişəm, bir daha demək istəyirəm ki, bu qanlı döyüşlər bizim üçün, bütün Azərbaycan xalqı üçün həqiqət anıdır. Biz görürük kim kimdir. Biz görürük ki, bəzi hallarda yaxşı sözlər deyən, yaxşı bəyanatlar verən bəzi tərəflər öz sözünün arxasında durmur. Sözdə bir şey deyilir, əməldə başqa şey edilir. Amma Türkiyə, Pakistan, Əfqanıstan birmənalı şəkildə Azərbaycanı dəstəklədilər. Bilirsiniz, danışıqlarla məşğul olan beynəlxalq format var. Əfsuslar olsun ki, bu format, heç bir nəticə hasil etməyib. Ona görə indiki şəraitdə hansısa tərəflərdən dialoqa çağırış hesab edirəm ki, yersizdir. Bunu beynəlxalq təşkilatlar edir, bunu BMT edir. Biz bunu təbii ki, qəbul edirik. Bunu ATƏT edir, biz bunu qəbul edirik. Çünki ATƏT-in mandatı var. Yoxsa ki, kimsə deyir gəlin belə dialoqu başlayaq, biz də kömək edək, bunlara ehtiyac yoxdur. İndi həqiqət anıdır. Sən kimin tərəfindəsən? Haqqın, yoxsa, şərin? Dostun, yoxsa, düşmənin? Həqiqət anıdır-mənim üçün, xalqımız üçün, hamımız üçün.

Əlbəttə ki, bu günlərdə bizə dəstək olan ölkələri, təşkilatları, insanları heç vaxt unutmayacağıq. Bilirsiniz ki, Azərbaycan dünyada güclü mövqelərə malikdir. Son illər ərzində biz beynəlxalq təşkilatlarda kifayət qədər səmərəli fəaliyyət göstərmişik və haqlı olduğumuzu sübut edə bilmişik. Biz bunu sübut etməli idik ki, biz haqlıyıq. Artıq demək olar ki, bütün əsas beynəlxalq təşkilatlar bizim mövqeyimizi dəstəkləyir. BMT, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, Qoşulmama Hərəkatı, Avropa Parlamenti, ATƏT – bütün bu təşkilatlar bizim mövqeyimizi dəstəkləyən bəyanatlar veriblər. Biz buna görə minnətdarıq. Bu, məsələnin hüquqi tərəfidir. Tarixi tərəfinə gəldikdə isə, tarixi həqiqət bizim tərəfimizdədir. Hər kəs internetə girib oxuya bilər. Qarabağ xanlığının tarixi ilə əlaqədar materiallar var. Qarabağ xanlığının Rusiya imperiyasına daxil edilməsi ilə əlaqədar məlumatlar var. Kürəkçay sülh müqaviləsi haqqında məlumatlar var. Kürəkçay sülh müqaviləsini bir tərəfdən bağlayan İbrahim Xəlil Xan şuşalı və qarabağlı, - müqavilədə belə də yazılmışdır, - şuşalı və qarabağlı İbrahim Xəlil Xan. Digər tərəfdən çar Rusiyasının generalı imzalamışdır. Kürəkçay sülh müqaviləsində erməni xalqı haqqında bir kəlmə də yoxdur. Bu, nəyi göstərir? Onu göstərir ki, o vaxt orada erməni əhalisi olmayıb, ondan sonra köçürülüb. Ondan sonra onlar artıq orada yerləşiblər və sonra bizə qarşı ərazi iddiaları qaldırıblar. Ona görə biz tamamilə haqlıyıq. Bizim davamız haqq davasıdır. Biz öz prinsipial mövqeyimizdən dönməyəcəyik. Mən bunu bütün beynəlxalq kürsülərdən dəfələrlə demişəm, bu gün də deyirəm ki, biz haqq yolundayıq. Ərazi bütövlüyümüzü bərpa etməliyik və edəcəyik.

Mənə gələn məlumatlar onu göstərir ki, bu son üç-dörd günün hadisələri Ermənistan rəhbərliyi üçün dərs olmur. Onlar yeni təxribatlar hazırlayır, bizim yaşayış məntəqələrimizi yenə də atəşə tutmaq istəyirlər və bunu davam edirlər. Hər gün mülki əhali arasında itkilərimiz artır. Dünən səhərə olan məlumata görə bizim 10 mülki vətəndaşımız həlak olmuşdur. Bu gün səhər mənə verilən məlumata görə isə həlak olan mülki vətəndaşların sayı 13-ə çatıb. Bu, nə deməkdir? Bu, erməni faşizminin eybəcər sifətini göstərir. Biz mülki əhaliyə qarşı heç vaxt vuruşmamışıq. Əks-hücum əməliyyatı başlanan kimi mən bizim bütün komandanlara və Müdafiə Nazirliyinə göstəriş verdim ki, mülki əhaliyə qarşı heç bir addım atılmamalıdır. Bizim hədəflərimiz erməni silahlı birləşmələrinin mövqeləri, texnikası, canlı qüvvəsidir. Amma onlar bizim kəndlərimizi, şəhərlərimizi atəşə tuturlar, 13 dinc insan həlak olub, 40-dan çox mülk şəxs yaralanıb, 168 ev dağıdılıb. Budur erməni faşizminin sifəti. Onlar döyüş meydanında bizim qarşımızda dura bilmirlər, kəndlərimizi, şəhərlərimizi vururlar. Amma orada yaşayan soydaşlarımızın hamısı yerindədir, hamısı "Vətən sağ olsun" deyirlər. Bir santimetr geri addım atmayıblar və əminəm ki, atmayacaqlar. Onlar əmindirlər ki, Azərbaycan Ordusu onları müdafiə edəcək. Onlar səbirsizliklə o anı gözləyirlər ki, işğal edilmiş torpaqlarda Azərbaycan bayrağı qaldırılsın və işğala son qoyulsun.

Mən sizi həm təbrik etmək istəyirəm. Çünki siz gənc yaşlarınızda böyük qəhrəmanlıq, şücaət göstərib, Vətən uğrunda şərəflə vuruşub öz adlarınızı Azərbaycan tarixinə yazdırırsınız. Eyni zamanda, sizi belə vəziyyətdə görmək mənim üçün, hamımız üçün çox ağırdır. Amma əmin ola bilərsiniz ki, sizin sağlamlığınız üçün nə lazımsa, biz onu da edəcəyik. Bizim bütün xəstəxanalarda, hərbi hospitallarda hazırda müalicə alan hər bir insan xüsusi qayğıya layiqdir və bütün həkimlər, nəinki həkimlər, bizim bütün xalqımız sizə dəstək olmalıdır. Siz əmin ola bilərsiniz ki, dövlət sizin yanınızda olacaq. Bir arzumuz var ki, siz tezliklə sağalıb, normal həyata qayıdıb öz şərəfli missiyanızı davam etdirəsiniz. Gənclər üçün siz nümunə olmalısınız, örnək olmalısınız. Azərbaycan xalqı qəhrəman xalqdır ki, sizin kimi övladlar yetişdirib.

Mən fürsətdən istifadə edib, sizin və bu gün bütün digər yaralı hərbçilərimizin, eyni zamanda, şəhid olmuş hərbçilərimizin valideynləri qarşısında baş əyirəm. Onlara öz adımdan, Azərbaycan xalqı adından təşəkkürümü bildirirəm. Qəhrəman övladlar yetişdiriblər. Əminəm ki, onlar və bütün Azərbaycan xalqı sizinlə qürur duyur. Biz zəfər çalacağıq, Qarabağ bizimdir, Qarabağ Azərbaycandır!

Mayor Etibar Camalov: Cənab Ali Baş Komandan, cənab Prezident, çox sağ olun. Həqiqətən də Azərbaycan əsgəri düşmənin qarşısını aldı, düşmənə layiqli cavablar verdi. Bu gün də, hər bir insan yenə ön xəttə qayıtmağa hazırdır. Sizin bu qüdrətli sözlərinizdən biz qürur duyuruq. Hər zaman torpağımız, dövlətimiz üçün şam kimi yanmağa hazırıq. Çox sağ olsun həkim kollektivi, bizə çox böyük diqqət göstərir. Çox yaxın bir zamanda bütün döyüşçü yoldaşlarımızla cəbhə bölgəsinə qayıtmağa hazırıq. Çox sağ olun.

DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİ
PUBLIC ADMINISTRATION

UOT 32:316.37; 242.7

ELMAN NƏSİROV
Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Siyasi Araşdırmalar İnstitutunun direktoru, siyasi elmlər doktoru, professor
e-mail: elmannasirov@yahoo.co.uk

MEHRİBAN ƏLİYEVA: ADI İMZASI OLAN ŞƏXSİYYƏT

"Gecə və ya gündüz" seçimi qarşısında qalacağı təqdirdə "düşüncəsiz vəziyyəti sevmirəm" deyərək aydın və işıqlı gündüzü bəyənən, "istənilən vəziyyətdə ləyaqəti qorumağı" dəyişməz həyat prinsipi kimi qəbul edən, "son dərəcə təbii olmağı" mütləq davranış qaydasına çevirən, "Əgər uca Tanrı Sizə imkan versəydi, keçmişinizdə nəyi dəyişərdiniz?" kimi olduqca duyğusal və həssas sualın qarşılığında "Mənə ən əziz insan olan anamın xəstəliyini və bu dünyadan gedişini" cavabını verməklə şəxsi ləyaqət hissini paklıq zirvəsinə yüksəldən ölkəmizin Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri hörmətli Mehriban xanım Əliyeva sözün həqiqi mənasında insanlıq, mərhəmət, nəciblik və şəfqət kimi ali insani dəyərlərin unikal harmoniyasını xarizmatik davranış norması ilə tamamlamağı bacaran bənzərsiz şəxsiyyətdir.

İnsanlarda ləyaqət, intellekt və mehribanlıq kimi 3 vacib keyfiyyəti xüsusi olaraq dəyərləndirən ölkənin Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyeva özü həmin uca insani dəyərlərin daşıyıcısı olaraq ölkə və beynəlxalq ictimai fikirdə olduqca yüksək reytinqə malikdir. Bu xüsusda Mehriban xanım Rusiyanın nüfuzlu "Rossiya-24" kanalına müsahibəsində haqlı olaraq vurğulayır ki, "Üzərimə düşən məsuliyyət olduqca böyükdür. Mən Prezidentin etimadını doğrultmalıyam və ən başlıcası isə inamı, ümidi olan insanların etimadını doğrultmalıyam." Hörmətli Mehriban xanım Əliyeva bu gün xoşbəxtdir ki, xalqın ümidini və inamını şərəflə doğruldur, öz misilsiz fəaliyyəti ilə Prezident İlham Əliyevin gücünə güc qatır. Bu həqiqəti Xalqımız və Prezidentimiz görür və dəyərləndirir. Bu baxımdan cənab İlham Əliyevin 2019-cu il dekabrın 20-də Sankt-Peterburqda MDB dövlət başçılarının qeyri-rəsmi görüşü çərçivəsində Sankt-Peterburq şəhərində fəaliyyət göstərən diaspor təşkilatlarımızın rəhbərləri ilə görüşündə hörmətli Mehriban xanım Əliyevanın dövlətçiliyimiz qarşısında, xüsusən də Azərbaycan-Rusiya əlaqələrinin inkişafı sahəsində göstərdiyi müstəsna xidmətlərinə verdiyi yüksək qiymət təsadüfi sayılmamalıdır: "Bu il Mehriban xanımın Rusiyaya çox uğurlu rəsmi səfəri baş tutdu. Səfər çox yüksək səviyyədə təşkil edildi. Prezident Vladimir Vladimiroviç Putin ilə görüşü, Prezident tərəfindən Mehriban Əliyevaya "Dostluq" ordeninin təqdim edilməsi, əlbəttə ki, böyük hadisədir. Biz bilirik ki, Rusiyanın Prezidenti prezident olmayan şəxsləri çox nadir hallarda qəbul edir. Bu istisna hal Rusiya Prezidentinin Azərbaycana münasibətinin təzahürüdür. Azərbaycanda da Rusiya Prezidentinə böyük hörmət var. İkitərəfli əlaqələrin inkişafında prezidentlərin, əlbəttə ki, xüsusi rolu vardır. Mehriban xanımın səfər çərçivəsində həm Baş Nazirlə, həm də Federasiya Şurasının sədri ilə görüşləri olubdur. Əlbəttə ki, Xalq Təsərrüfatı Nailiyyətləri Sərgisində "Azərbaycan" pavilyonunun yenidən açılması tarixi hadisədir." (1).

“Bilirsiniz, düşünürəm ki, rəhbərin mütləq quru insan olması ideyası da müəyyən dərəcədə stereotipdir. Məsuliyyətli-bəli, prinsipialbəli, iradəli-bəli. Quruluq, sərtlik vacib keyfiyyət deyil. Mənim üçün insanlarla işləmək bacarığı, sənin baxışlarını prinsipcə bölüşən, sənin ardınca getməyə hazır olan həmfikirlər komandası yaratmaq bacarığı daha vacibdir. Çünki onlar anlayırlar ki, sənin işlərin xeyirxahlığa yönəlib. Çox vacibdir ki, bəyan və elan edilənlər həqiqətən baş verənlərlə üst-üstə düşsün. Çünki insanlar hər şeyi görürlər, hər şeyi anlayırlar“, - deyən Mehriban xanım Əliyeva öz çoxtərəfli fəaliiyyəti ilə üzərinə düşən olduqca mühüm vəzifələrin öhdəsindən məhz böyük məsuliyyəti, prinsipiallığı və iradəsi hesabına layiqincə gəlir (2).

Heç şübhəsiz, sadalalan keyfiyyətlər ilə yanaşı, burada 2 mühüm amilin də rolu danılmazdır. Bunlardan birincisi, genetika ilə bağlıdırsa, ikincisi, zəngin təcrübə amili ilə əlaqədardır. Müasir genetika elmi sübut edir ki, nəsilli-köklü, böyük elmi və zehni potensiallı ailələrin övladlarının genetik kodun daşıyıcısı olaraq böyük uğurlara imza atma şansı kifayət qədər böyükdür. Münbit şəraitin olacağı təqdirdə həmin övladların valideynlərindən miras qalmış irsi potensialı zənginləşdirərək daha böyük uğurları əldə etməsi sırf zaman məsələsidir. Məsələyə bu kontekstdə yanaşdıqda xüsusi olaraq qeyd edək ki, hörmətli Mehriban xanım Əliyeva böyük genetik irsin varisidir. Babası Mir Cəlal Paşayev Azərbaycanın mütəfəkkir ədibi, atası Arif Paşayev və anası Aida İmanquliyeva Azərbaycan və dünya elmində öz izini qoymuş böyük şəxsiyyətlərdir. Bu unikal ailənin övladı olan Mehriban xanım Əliyevanın dərin zəka, iti fəhm, analitik və innovativ düşüncə tərzi və sistemli analiz qabiliyyətinə malik olması, hadisə və proselərə münasibətdə prinsipial və qətiyyətli davranış tərzi nümayiş etdirməsi bilavasitə genetik irsin və bu xüsusda fitrətən istedadın, eləcə də fədakar zəhmətin nəticəsidir.

Yerli və xarici auditoriya qarşısında çıxışları zamanı problemə sistemli və ardıcıl yanaşma tərzi, səlis və məntiqli ifadə üslubu, dinləyicilər ilə işləmək və onu ələ almaq qabiliyyəti, səs diapazonundan düzgün istifadə məharəti və nəhayət ecazkar cəzbetmə potensialı və bənzərsiz xarizması yuxarıda sadaladığımız amillərlə birbaşa bağlıdır.

Mehriban xanım Əliyeva böyük idarəçilik məktəbi keçərək, zəngin təcrübəyə malik olması qarşısında duran müxtəlif istiqamətli və mürəkkəb vəzifələrin ləyaqətlə yerinə yetirməsi üçün unikal imkanlar pəncərəsi açmışdır. Fikrimizi əsaslandırmağa çalışaq.

Birincisi, fəal ictimai fəaliyyətə 1995-ci ildə Azərbaycan Mədəniyyət Fondunu yaratmaqla başlayan Mehriban xanım. 1996-cı ildə Azərbaycan mədəniyyətinin geniş təbliğ olunması məqsədi ilə üç dildə (Azərbaycan, ingilis və rus) çap olunan “Azərbaycan-İrs” jurnalını təsis etməklə perspektiv və peşəkar fəaliyyəti üçün zəngin təcrübə qazanmaq imkanı əldə etmişdir. Bu amilləri nəzərə alaraq möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev vurğulamışdır ki, “Mehriban Əliyeva uzun illərdir ki, ölkəmizin ictimai-siyasi həyatında, mədəni həyatımızda mühüm və fəal rol oynayır. Mehriban Əliyeva Yeni Azərbaycan Partiyasının sədr müavinidir. Yeni Azərbaycan Partiyası ölkəmizin aparıcı siyasi qüvvəsidir, Cənubi Qafqazın ən böyük partiyasıdır.” Başqa sözlə, üzvlərinin sayı 760-mindən artıq olan nəhəng siyasi partiyanın idarə edilməsində və qazandığı uğurlarda hörmətli Mehriban xanım Əliyevanın müstəsna yeri və rolu vardır.

İkincisi, Mehriban xanım Əliyeva 3 dəfə (2005, 2010, 2015) seçicilərinin böyük etimadını qazanaraq Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı seçilmişdir. “Siz mənə səs verməklə, sizin və balalarınızın ümidlərinin gerçəkləşməsinə səs vermisiniz,” – deyən Mehriban Əliyeva öz fəaliyyəti ilə sübut etdi ki, əzmkarlıq, işləri düzgün qurmaq bacarığı olan yerdə həlli mümkünsüz sayıla biləcək heç bir

problem yoxdur. Vədi ilə əməli eyniyyət təşkil edən Mehriban xanım deputatlıq müddətində təmsil etdiyi dairənin sosial-iqtisadi problemlərinin həlli istiqamətində çox böyük addımlar atmış və seçicilərinin hüsn-rəğbətini qazanmışdır. Parlament fəaliyyəti çərçivəsində Mehriban xanım Əliyeva 4 dəfə-2007, 2009, 2013 və 2016-cı illərdə amnistiya aktının qəbulu ilə bağlı qanunvericilik təşəbbüsləri ilə çıxış etmiş və nəticədə 40 mindən artıq məhkumun cəzası tam və qismən ləğv edilmişdir. "...səhv etmiş, cinayət törətmiş insanlara bir daha imkan verməliyik ki, onlar azad həyata qayıtsınlar, ailələrinə, yaxınlarına qovuşsunlar, cəmiyyətdə öz yerlərini tapa bilsinlər. Ağır cinayət törətməyən insanları bağışlayaraq, biz həm onları normal həyata qaytarırıq, həm də müstəqil Azərbaycanın humanizm prinsipləri əsasında inkişaf etdiyini nümayiş etdiririk",-deyən Mehriban xanım Əliyevanın bu qanunvericilik təşəbbüsləri həm mənəvi-əxlaqi, həm də siyasi əhəmiyyət kəsb edir.

Eyni zamanda, Mehriban xanımın deputat kimi çox geniş beynəlxalq fəaliyyət göstərərək Azərbaycan həqiqətlərini dünyaya çatdırmışdır. Bu fəaliyyətin nəticəsində ölkəmizə olan beynəlxalq etimad daha möhkəmlənmiş, dost və tərəfdaşlarımızın sayı artmışdır.

Üçüncüsü, demokratik dövlət quruculuğu istiqamətində Ümummilli lider Heydər Əliyevin miras qoyduğu irsin öyrənilməsi, təbliği və tətbiqində Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın 2004-cü ildən bəri rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondunun xidmətləri müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Başqa sözlə, Ulu öndərin irsinin öyrənilməsi istiqamətində irimiqyaslı proqramların həyata keçirilməsini dəstəkləmək, Azərbaycan xalqının rifahının yüksəldilməsinə yönəldilmiş təşəbbüsləri himayə etmək, ölkədə elm, təhsil, səhiyyə və idmanın inkişafını təmin edən layihələrə yardımçı olmaq, milli-mənəvi dəyərlərə sadiq gənclərin yetişdirilməsinə nail olmaq ölkənin birinci xanımının rəhbərlik etdiyi təşkilatın genişmiqyaslı fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərini təşkil edir və geniş ictimaiyyət tərəfindən olduqca yüksək dəyərləndirilir. Mərhəmətli Mehriban xanımın rəhbərliyi altında qeyd edilən sahələr ilə yanaşı, milli musiqinin inkişafı, mədəni irsin qorunması, milli maraqların beynəlxalq aləmdə müdafiəsi, o cümlədən sivilizasiyalarası və mədəniyyətlərarası dialoqun təşviqi istiqamətlərdə də misilsiz addımlar atılır.

Dördüncüsü, Mehriban xanım Əliyeva Milli Olimpiya Komitəsinin və İcraiyyə Komitəsinin üzvüdür və bu istiqamətdə fəaliyyəti də həm yerli, həm də beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən ən yüksək qiymətə layiq görülmüşdür. Ölkəmizdə keçirilmiş bir neçə qlobal tədbirin təşkilində Mehriban xanım Əliyeva xüsusi rol oynamışdır. Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, "2012-ci ildə "Eurovision" mahnı müsabiqəsinin yüksək səviyyədə keçirilməsi məhz Mehriban Əliyevanın təşkilatçılığı ilə mümkün olmuşdur. 2015-ci ildə birinci Avropa Oyunlarının yüksək səviyyədə keçirilməsi də Təşkilat Komitəsinin və onun rəhbəri Mehriban Əliyevanın fəaliyyəti nəticəsində mümkün olmuşdur. İki il yarım ərzində bu Oyunları Yay Olimpiya Oyunları səviyyəsində keçirmək, əlbəttə ki, böyük nailiyyət idi. Birinci Avropa Oyunları tarixdə ən yüksək səviyyədə keçirilmiş mötəbər idman tədbiri kimi qalacaqdır." Təsadüfi deyildir ki, 2015-ci ildə birinci Avropa Oyunlarının keçirilməsində göstərdiyi xidmətlərə görə Mehriban Əliyeva Azərbaycan dövlətinin ən ali mükafatı olan "Heydər Əliyev" ordeni ilə təltif edilmişdir.

2017-ci ildə İV İslam Həmrəylik Oyunlarının təşkili də hörmətli Mehriban xanım Əliyevaya həvalə olunmuş və bu mötəbər idman tədbiri də təşkilatçılıq nöqteyi-nəzərindən ən yüksək qiymətə layiq görülmüşdür.

Beşincisi, Mehriban xanım Əliyevanın beynəlxalq fəaliyyəti ilk növbədə ölkəmizin milli maraqlarının müdafiəsi və təminatı mənafeyinə xidmət etməklə yanaşı, eyni zamanda

beynəlxalq sülh, təhlükəsizlik, əmin-amanlıq, tarixi mədəni irsin qorunması, mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoq mühitinin formalaşması və möhkəmlənməsi kimi olduqca vacib missiyanın yerinə yetirilməsi işinə böyük töhfə verir. Bu baxımdan təsadüfi deyildir ki, 2004-cü ildə Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyeva Azərbaycanın şifahi xalq ədəbiyyatının və musiqi irsinin qorunub saxlanılması, inkişaf etdirilməsi və təbliği sahəsindəki aktiv fəaliyyətinə görə UNESCO-nun xoşməramlı səfiri adına layiq görülmüşdür. Mehriban Əliyeva türkdilli ölkələrin bu yüksək ada layiq görülən ilk qadın təmsilçisidir. 2006-cı ildə Azərbaycanın birinci xanımına ISESCO-nun xoşməramlı səfiri titulu verilmişdir. Dünyada ikinci belə şəxsiyyət yoxdur ki, hər iki mötəbər təşkilatın eyni zamanda səfiri olsun.

Qeyd edilən reallıqlar fonunda 2017-ci il fevralın 21-də hörmətli Mehriban Əliyevanın Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti vəzifəsinə təyin edilməsi onun Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafı və möhkəmləndirilməsi naminə zəngin və fədakar fəaliyyətinin, habelə yüksək təşkilatçılıq qabiliyyətinin məntiqi nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Ölkəmizin Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın unikal genetik irsə, zəngin təcrübəyə, böyük intellektə və geniş təşkilatçılıq qabiliyyətinə əsaslanan misilsiz fəaliyyətinin müxtəlif istiqamətlərinə dair yuxarıda qeyd olunan nəzəri yanaşmalarımızı praktiki xarakterli analizlə davam etdirək.

Bu, bir həqiqətdir ki, ölkə əhalisinin ən həssas təbəqəsi olan, doğma yurdlarından didərgin salınmış soydaşlarımıza diqqət və qayğı, onların qarşılaşdıqları problemlərin aradan qaldırılması dövlət siyasətinin prioritet istiqamətləri sırasındadır. 2004-2019-cu illərdə Prezident İlham Əliyev qaçqınların və məcburi köçkünlərin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması, onların məşğulluğunun təmin edilməsi ilə bağlı 75 fərman və sərəncam imzalamış, bir çox Dövlət Proqramları təsdiqləmişdir. Çadır şəhərciklərinin ləğv edilməsi prosesi 2007-ci ildə başa çatmışdır. Eyni zamanda, hələ də yataqxanalarda, məktəblərdə, uyğun olmayan binalarda ağır şəraitdə yaşayan köçkünlərimiz vardır və onların mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması dövlətin qarşısında duran strateji məsələlərdəndir. Hər il Azərbaycanda minimum 6 min köçkün ailəsi evlərlə təmin olunur. Orta hesabla hər bir ailədə 5 nəfərin olduğu faktını əsas götürsək, bu hər il 30 min köçkünün yeni ev və mənzillərlə təmin olunması anlamındadır. Bu il isə Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, rekord sayda-7 mindən çox köçkün ailəsi yeni mənzillər alacaqdır. Həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində bu günədək 315 min məcburi köçkünün, yəni, 62 min 494 ailənin mənzil-məişət şəraiti yaxşılaşdırılmışdır.

Olduqca xeyirxah missiya-məcburi köçkün və qaçqınlara xüsusi həssaslıq və qayğı ilə yanaşılması siyasəti Prezident İlham Əliyevin ən yaxın məsləkdaşı Mehriban xanım Əliyeva tərəfindən də uğurla həyata keçirilir. Onun Birinci vitse-prezident təyin edildikdən sonra ilk görüşünün 2017-ci il martın 9-da məcburi köçkünlərlə keçirməsi də bu qəbildən olan insanlara həssas yanaşmanın bariz nümunəsidir. “Qaçqınlara və məcburi köçkünlərə qayğı Azərbaycan dövlətinin fəaliyyətinin ən prioritet istiqamətlərindən biridir. Müstəqilliyimiz bərpa olunandan sonra ən ağır dövrlərdə, ölkəmizin inkişafının bütün mərhələlərində bu sahəyə dövlət tərəfindən böyük qayğı göstərilib. Amma, eyni zamanda, əfsuslar olsun ki, bu sahədə hələ də problemlər var. Ona görə bizim qarşımızda məqsəd durur ki, çox qısa zamanda bu problemləri aradan qaldıraq və yararsız vəziyyətdə olan bütün təhlükəli binalarda yaşayan soydaşlarımızı yeni mənzillərlə təmin edək” (3) ,-deyən hörmətli Mehriban xanım Əliyeva müvafiq dövlət qurumu qarşısında konkret vəzifə də müəyyən etdi: “Bakı və Sumqayıt şəhərlərində yararsız, qəzalı binalarda yaşayan bütün köçkün ailələri tezliklə yeni mənzillərə köçürülməlidir. Bu məqsədlə əlavə vəsait ayrılmalıdır, binaların inşası üçün

ərazi müəyyənləşdirilməlidir və tezliklə binaların inşası başlamalıdır. Bununla yanaşı, Bakı və Sumqayıt şəhərlərində tikilmiş yeni binalarda köçkün ailələrini yerləşdirmək üçün mənzillər alınmalıdır. Qarşımızda duran məqsəd qəzalı binalarda yaşayan bütün köçkünləri bu il və gələn il ərzində yeni mənzillərlə təmin etməkdir.” (4) Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi və Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın birbaşa dəstəyi sayəsində sözügedən istiqamətdə ciddi uğurlara imza atılmışdır.

Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial məsələlərinin həllinə olduqca həssaslıqla yanaşması, bu qəbildən olan soydaşlarımızın həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması, məşğulluğunun artırılması, sosial rifahının daha da yüksəldilməsi məsələsinə xüsusi qayğı göstərməsi özünü yeni inşa olunan “Qobu Park-1“, “Qobu Park-2” və “Qobu Park-3” yaşayış komplekslərində də aydın nümayiş etdirmişdir. Bütün bu yaşayış komplekslərinin inşası hörmətli Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilmişdir.

Onu da qeyd edək ki, ölkəmizdə sosial layihələrin icrasına, o cümlədən məcburi köçkünlərin mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılmasına özəl sektorun öz töhfəsini verməsi təqdirəlayiq haldır. Belə layihələrin investisiyalaşdırılması barədə Prezident İlham Əliyevin çağırışına cavab olaraq, bir sıra sahibkarlıq subyektləri öz vəsaitləri hesabına məcburi köçkünlər üçün yeni yaşayış kompleksləri inşa edirlər. “Qobu park-3” də həmin komplekslərdən biridir. Bu davranış sahibkarların sosial məsuliyyətinin ifadəsi olaraq olduqca müsbət hadisədir. Məsələyə bu kontekstdə yanaşdıqda sahibkarlıq fəaliyyətini realizə olunmasında və bu istiqamətdə stimulverici şəraitin təmin edilməsində Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinin qayğı və dəstəyi olduqca təqdirəlayiqdir. Xüsusilə də Prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamı ilə 2018-ci ildən fəaliyyətə başlayan İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi sözün həqiqi mənasında hər bir sahibkarın yanındadır. Onun yaxın dostudur. Hər zaman sahibkarlara maliyyə resurslarına çıxış imkanları yaradır, institusional dəstək verir, üzləşdikləri problemlərin həlli istiqamətində operativ addımlar atır, eyni zamanda dövlət və ozəl qurumlar arasında əlaqələndirməni təmin etməklə sahibkarların fəaliyyətinin səmərəlilik əmsalının yüksəlməsi üçün münbit şərait yaradır.

Azərbaycanın birinci xanımının genişmiqyaslı proqram və layihələrinin sırasında təhsil sistemini təkmilləşdirmək və onun dünya təhsil sisteminə inteqrasiyasını təmin etmək hədəfi xüsusi yer tutur. Heydər Əliyev Fondunun layihələri çərçivəsində minlərlə məktəb, uşaq bağçaları və ixtisaslaşdırılmış uşaq məktəbləri tikilmiş və təmir olunmuşdur. Yüksək standartlar səviyyəsində təhciz olunmuşdur. Təhsili dövlətin strateji və prioritet sahəsi kimi dəyərləndirən hörmətli Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi altında 2005-ci ildə Heydər Əliyev Fondu tərəfindən “Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb” layihəsinə start verilmişdir və bu layihə çox uğurla icra olunmuşdur: “Biz o zaman orta məktəblərdə olan problemləri cəmiyyətimizin diqqətinə çatdırdıq və qısa bir zamanda vətəndaş cəmiyyətinin müxtəlif strukturları, özəl sektor, iş adamları bu proqramı dəstəkləməyə başladılar“. “Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb” Proqramı və “Təhsilə dəstək” layihəsi təhsil sisteminin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və onun məzmununun zənginləşdirilməsi baxımından müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Birinci proqram çərçivəsində ölkəmizdə 100 mindən çox şagirdin təhsil aldığı 500-dək məktəb əsaslı təmir olunmuş və ya yenidən tikilmişdir (5).

Heydər Əliyev Fondu hər il “Təhsilə dəstək” layihəsi çərçivəsində Qarabağ müharibəsi nəticəsində daimi yaşayış yerlərini tərk etmiş qaçqın və məcburi köçkün ailələrindən olan birinci sinif şagirdlərinə çanta və məktəb ləvazimatı hədiyyə edir. Gürcüstanın azərbaycanlılar yaşayan bölgələrindəki məktəblərə,

həmçinin Azərbaycanın Qax, Zaqatala və Balakən rayonlarında tədrisin gürcü dilində aparıldığı məktəblərə də mütəmadi olaraq yeni dərslik və tədris ləvazimatları göndərilir.

"Təhsilə dəstək" layihəsi tək Azərbaycanda deyil, bir sıra xarici ölkələrdə də həyata keçirilir. Ölkəmizin Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü və dəstəyi ilə 2007-ci ildə zəlzələdən zərər çəkmiş Pakistanın Müzəffərabad şəhərində qızlar üçün yeni məktəb tikilmişdir. 2012-ci ildə isə həmin məktəbdə əsaslı yenidənqurma və təmir işləri aparıldıqdan sonra Pakistan hökumətini qərarı ilə bu təhsil ocağına xeyirxahlıq mücəssəməsi olan Mehriban Əliyevanın adı verilmişdir.

Bundan savayı, hörmətli Mehriban xanımın dəstəyi ilə Hollandiyada, Gürcüstanda, Misirdə, Rusiyada və Rumıniyada məktəblər tikilmiş və ya əsaslı təmir edilmişdir.

2013-cü ildə ABŞ-ın Merilend ştatında yerləşən məktəblərə interaktiv lövhələrin və əlil uşaqlar üçün müvafiq avadanlığın alınmasına maliyyə yardımı edilmiş, Bosniya və Herseqovinanın paytaxtı Sarayevoda kor və zəif görən uşaqlar və gənclər üçün mərkəz yenidən qurulmuşdur (5).

Ölkəmizin birinci xanımı Mehriban Əliyevanın rəhbərliyi ilə Heydər Əliyev Fondu "Uşaq evləri və internat məktəblərinə dəstək" layihəsinə start vermişdir. Bu layihə çərçivəsində ölkəmizdə 40-a yaxın uşaq evi və internat məktəbi ən müasir standartlara uyğun olaraq təmir edilmişdir. Bu layihənin icrası ölkəmizdəki özəl sektor ilə sıx işbirliyi hesabına reallaşmışdır.

Bundan savayı, 2014-cü ildə hörmətli Mehriban xanımın təşəbbüsü ilə Heydər Əliyev Fondu növbəti böyük bir layihəyə – "Azərbaycanda məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin inkişafı proqramı"nın icrasına başlamışdır. Bu layihənin xüsusi aktuallığından bəhs edərkən Mehriban xanımın istinad etdiyi arqumentlər kifayıt qədər əsaslıdır: "Bu gün bu sahəyə diqqətimiz artmalıdır. Ölkəmizdə uşaq bağçalarının tikintisinə çox böyük ehtiyac vardır. Uşaqlar demək olar ki, günün yarısını bağçada keçirirlər. Bu təhsil ocaqlarında olan şərait, orada uşaqlarımızın aldıqları tərbiyənin keyfiyyəti, hökm sürən ab-hava çox vacibdir. Uşaqların ilk yaşlarından intellektual, fiziki və əqli inkişafı, onların istedad və qabiliyyətlərinin üzə çıxması, sağlamlıqlarının qorunması, insanlarla ünsiyyətin qurulması məhz bu müəssisələrdə formalaşır. Belə olan halda, əlbəttə, biz təhsilin bu sektoruna daha böyük diqqətlə yanaşmalıyıq" (5).

Fondun təşəbbüsü ilə ölkəmizdə yəhudi təhsil mərkəzi və fransız məktəbi yaradılmışdır.

Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi ilə Fond genişmiqyaslı səhiyyə layihələri həyata keçirir. Buraya xəstəxanalar, klinikalar, müasir avadanlıqların alınması, diabet və talassemiya xəstələrinin müalicəsi daxildir. Bu istiqamət üzrə Mehriban xanımın təşəbbüsü ilə "Diabetli uşaqlara ən yüksək qayğı", "Talassemiyasız həyat naminə", "Tibb müəssisələrinin yenidən qurulması və inşası" kimi olduqca əhəmiyyətli layihələrin həyata vəsiqə alması geniş ictimaiyyət tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılanmışdır. Bu layihələr çərçivəsində Bakıda müasir Talassemiya Mərkəzi, Daun Sindromlu Şəxslərin Reabilitasiya Mərkəzi, Mərkəzi Neftçilər Xəstəxanasında Cərrahiyyə və Orqan Transplantologiya Mərkəzi, Psixonevroloji Uşaq Mərkəzi və digər səhiyyə ocaqları inşa olunmuş və ya əsaslı şəkildə yenidən qurularaq istifadəyə verilmişdir (5).

2012-2013-cü illərdə Azərbaycanın birinci xanımının təşəbbüsü ilə Pakistanda bir sıra digər sahələrlə yanaşı, səhiyyə sferasında əhəmiyyətli layihələr icra olunmuşdur. "Serebral" iflic klinikası və Lakki Marvat uşaq və qadın xəstəxanasında hepatit B virusuna qarşı peyvəndləşdirmə və müayinələr aparılmışdır. Bundan savayı, mərhəmətli Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü və dəstəyi ilə Pakistanın Peşəvər şəhərində Dünya Donorlar Gününə həsr edilmiş mərasimdə qan xəstəliklərinin müayinəsi ilə məşğul olan "Həmzə" Xeyriyyə Fonduna xüsusi qanköçürmə laboratoriyası ilə

təchiz edilmiş “Suzuki” markalı təcili tibbi yardım avtomobili və minlərlə qanköçürmə paketi hədiyyə edilmişdir. Mehriban xanim Əliyevanın rəhbərliyi ilə Heydər Əliyev Fondu Xayber Paxtunxva əyalətində həyata keçirdiyi humanitar layihələr çərçivəsində Xayber Göz Fondunun nəzdində fəaliyyət göstərən Göz klinikasının yeni blokunun və gözləmə otaqlarının inşası üçün maddi yardım göstərmişdir (5).

“Sağlam bədəndə sağlam ruh olar” prinsipindən çıxış edərək Prezident İlham Əliyevin birbaşa hamiliyi altında Azərbaycanda idman hərəkatının geniş vüsət almasında Mehriban xanım Əliyeavanın da müstəsna xidmətləri vardır. O, 2002-ci ildə Azərbaycan Gimnastika Federasiyasının prezidenti seçildikdən sonra idmanın bu növünün populyarlığı ölkəmizdə kifayət qədər artmış və yüksək nəticələr özünü çox gözlətməmişdir. Beynəlxalq Gimnastika Federasiyası bədii gimnastika üzrə dünya kubokunun “A” kateqoriyalı mərhələsinin (2003), Dünya kubokunun (2004), 27-ci Dünya çempionatının (2005), 23-cü (2007), 25-ci (2009) və 30-cu (2014) Avropa çempionatlarının Azərbaycanda keçirilməsinə dair müvafiq qərarlar qəbul etmişdir (5). Azərbaycanın birinci xanımının yüksək təşkilatçılıq bacarığı və səriştəsi sayəsində Birinci Avropa Oyunları və İV İslam Həmrəylik Oyunlarının böyük beynəlxalq rezonans doğurması haqqında yuxarıda bəhs etmişik. Həmin siyasət bu gün də uğurla davam etdirilir və bunun sayəsində Azərbaycan dünyanın inkişaf etmiş idman dövlətləri sırasında yer alır.

Mədəniyyətin və mədəni irsin qorunması mərhəmətli Mehriban Əliyevanın rəhbərliyi altında Fondun fəaliyyətinin başqa bir istiqamətidir. Fondun dəstəyi ilə musiqi tədbirləri, ənənəvi muğam festivalı, Qəbələ beynəlxalq musiqi festivalı və Rostropoviç klassik musiqi festivalı keçirilir. Bakıda Beynəlxalq Muğam Mərkəzi tikilmiş, regionlarda yeni muzey və musiqi məktəbləri yaradılmışdır. Beynəlxalq təşkilatlarda, o cümlədən UNESCO, İSESCO və UNİCEF ilə əməkdaşlıq yüksək səviyyədə qurulmuşdur. Məhz bu misilsiz fəaliyyətin nəticəsi olaraq İçərişəhər, o cümlədən Şirvanşahlar sarayı və Qız qalası, Qobustan qayaüstü rəsmləri, Xan sarayı ilə birlikdə Şəkinin tarixi mərkəzi UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilmişdir. Məhz Mehriban xanım Əliyevanın mədəni irsin qorunması sahəsində yorulmaz fəaliyyəti sayəsində muğam (2008-ci ildə), aşıq sənəti (2009-cu ildə), Novruz bayramı (2009-cu ildə), xalça toxuculuğu (2010-cu ildə), tar ifaçılıq sənəti (2012-ci ildə), kəlağayı (2014-cü ildə), Lahıc misgərlik sənəti (2016-cı ildə), lavaş (2016-cı ildə), dolma (2017-ci ildə), kamança (2017-ci ildə), “Dədə Qorqud” dastan mədənyyəti, nağılları və musiqisi (2018-ci ildə) UNESCO-nun qeyri-maddi mədəni irs siyahısına salınmışdır. Bunlardan savayı, Qarabağ atı ilə oynanılan Çovqan atüstü oyunu (2013-cü ildə) və Naxçıvanın ənənəvi qrup rəqsləri-yallı, köçəri, tənzərə (2018-ci ildə) UNESCO-nun təcili qorunma ehtiyacı olan qeyri-maddi mədəni irs siyahısına daxil edilmişdir. (6) Bu baxımdan təsadüfi deyildir ki, 2019-cu ilin iyul ayında Mehriban xanımın təşəbbüsü və dəstəyi ilə ölkəmiz UNESCO-nun Ümumdünya İrs Komitəsinin 43-cü sessiyasına ev sahibliyi etmişdir.

“Bütün bunlara baxmayaraq, elə bilirəm ki, Fondun fəaliyyətinin ən böyük nəticəsi Azərbaycanda xeyriyyəçilik ənənələrinin canlandırılması olmuşdur. Ölkəmizdə xeyriyyəçilik fəaliyyətinin uzun tarixi vardır. İlk dəfə neft maqnatları Hacı Zeynalabdin Tağıyev və Musa Nağıyev bu ənənələrin yaranmasına böyük töhfə vermişlər. XX əsrin əvvəllərində Hacı Zeynalabdin Tağıyev qızlar üçün ilk dünyəvi məktəb tikintisini, ilk milli teatrın açılmasını maliyyələşdirmişdir. O, Azərbaycan gənclərinin Rusiyada və Avropada təhsil almasına da yardım etmişdir. Musa Nağıyevin tikdirdiyi binalar Bakının memarlıq inciləri sırasındadır,- deyən Mehriban xanım Əliyeva Azərbaycanda xeyriyyəçilik ənnənələrini nəinki bərpa etmiş, ona yeni forma və məzmunla zənginləşdirmişdir. Nəticədə xeyrirxahlıqdan

yoğrulmuş bu ənənə qədim tarixi olan, Şərq və Qərbin kəsişdiyi yerdə qərar tutan tolerant və dünyəvi Azərbaycanda yeni inkişaf mərhələsinə daxil olmuşdur.

Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü və dəstəyi ilə ölkəmizdə tolerantlıq ənənələrinin qorunmasına xüsusi əhəmiyyət verən Heydər Əliyev Fondu "Tolerantlığın ünvanı-Azərbaycan" layihəsini həyata keçirir. Layihə çərçivəsində dini abidələrdə, ziyarətgahlarda və tikililərdə təmir-bərpa işləri aparılır, sərgilər təşkil olunur. Bu məqsədlə 2005-ci ildə Bakının Mərdəkan qəsəbəsində XVI əsrə aid Pir Həsən ziyarətgahında, 2006-cı ildə Bakının Binə qəsəbəsindəki Möhsün Səlim məscidində əsaslı təmir və bərpa işləri aparmışdır. 2006-cı ildə Gəncədəki Həzrəti Zeynəb məscidi yenidən qurulmuşdur. 2008-ci ilin sentyabrında Heydər Əliyev Fondu və Roma Katolik dini icması arasında imzalanmış Anlaşma Memorandumu çərçivəsində Bakıdakı Müqəddəs Məryəm kilsəsinin asma tavan şüşələri dini mövzuda və klassik vitraj texnikasında işlənmiş bədii şüşələrlə əvəz edilmiş, məbədin fasadında keramik panno yerləşdirilmişdir (4).

"Tolerantlığın ünvanı-Azərbaycan" layihəsinin digər tərkib hissəsi Bakıda yaşayan yəhudi uşaqları üçün Xabad-Or-Avner Təhsil Mərkəzinin inşasıdır.

Mehriban xanım Əliyevanın "Donmuş tarix" adlanan Azərbaycan memarlıq abidələri ilə fəxr edirik. Tarixi-mədəni irsin mühafizəsi qayğı tələb edir. İtmiş hər hansı maddi dəyər əvəzedilməzdir və inamla deyə bilərəm ki, gələcək nəsillərə qarşı cinayətdir"?- fikirləri imzası qədər güc və dəyərə malikdir. Bu məntiqdən çıxış edərək ölkəmizin birinci xanımının rəhbərliyi altında Fonda təkcə ölkə miqyasında deyil, beynəlxalq aləmdə də bir sıra unikal memarlıq abidələrinə "ikinci həyat" bəxş etmişdir.

Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə Parisdə XIV əsr Notr-Dam və Strasburq Kafedral kilsələrinin, Versal sarayında tarixi incəsənət abidələrinin, həmçinin İkinci Dünya müharibəsi nəticəsində dağıdılmış Berlin qəsrinin, Vatikan arxivlərində saxlanılan Azərbaycanın nadir orta əsr əlyazmalarının və orada yerləşən qədim heykəllərin bərpa işləri həyata keçirilmişdir. Parisdəki məşhur Luvr muzeyində İslam incəsənət bölməsi yaradılmışdır. Bundan savayı, Mehriban xanımın təşəbbüsü ilə Heydər Əliyev Fondu Parisdə terror qurbanlarının VII Beynəlxalq konfransının təşkili məqsədilə 2011-ci ilin sentyabr ayında Fransa Terror Qurbanları Assosiasiyasına maliyyə yardımı göstərmişdir. Roma şəhərində yerləşən Kapitolini Muzeyində "Filosoflar zalı"nın bərpası Fondun bu sahədə ən mühüm nailiyyətlərindən hesab olunur.

Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi altında Heydər Əliyev Fondunun Vatikanda Müqəddəs Marçellinio və Pietro katakombalarının bərpası istiqamətində atdığı addımlar sivilizasiyalararası dialoq və harmoniya baxımından misilsiz hadisələrdir. Həmin abidələrin 23 fevral 2016-cı il tarixində bərpadan sonrakı açılış mərasimində Kardinal Ravazinin: "Məhv olmaq təhlükəsi ilə üzləşən katakombaların bərpası ilə bağlı bütün dünya xristianlarına müraciət etdim. Lakin müsbət cavab almadım. Yalnız Heydər Əliyev Fondu bu çağırışa cavab verdi.", - fikri Azərbaycan dövləti və onun ali rəhbərliyinin multikultural siyasətinə verilən yüksək qiymətin ifadəsidir.

Onu da qeyd edək ki, Müqəddəs Roma katakombalarının bərpası Heydər Əliyv Fondu ilə Müqəddəs Taxt-Tac arasında 2012-ci ildə imzalanmış ikitərəfli sazişə əsasən həyata keçirilmişdir. Bu işlər həm də Fondun "Azərbaycan-tolerantlığın ünvanı" layihəsi çərçivəsində icra olunmuşdur. Məlumat üçün onu da qeyd edək ki, ümumən, Roma şəhərinin ətrafında 60-a yaxın katakomba vardır (4).

Heydər Əliyev Fondunun rəhbəri təkcə dünya mədəniyyətinin nadir nümunələrindən olan katakombalrın bərpası işinə maliyyə dəstəyi göstərmir, eyni zamanda onların bərpasından sonrakı açılış mərasimlərində də yaxın-

dan iştirak edir. Belə tədbirlər nəticə etibarilə iki müxtəlif sivilizasiya – İslam və xristian dünyaları arasında birgəyaşayış və harmoniya mühitinin möhkəmlənməsi mənafeyinə xidmət göstərir. 2016-cı il sentyabrın 26-da Mehriban xanım Fondun dəstəyi ilə bərpa olunan Müqəddəs Sebastian katakombalarının bərpasından sonrakı açılış mərasimində iştirak etməsi də eyni mahiyyət və xarakterli addımdır.

Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü və dəstəyi ilə dəfələrlə Ramazan ayında Pakistanın bütün əyalətlərində kimsəsiz uşaqlar və ahıllar üçün iftar süfrələri təşkil edilmişdir. Bundan savayı, Lakki Marvat bölgəsində və zəlzələdən zərər çəkmiş Bəlucistanda, Lahor, İslamabad və Fayzalabad şəhərlərində Qurban bayramı münasibətilə yüzlərlə iribuynuzlu qurbanlıq heyvanlar kəsilərək əhalinin kasıb təbəqələrinə paylanılmışdır.

2014-cü ildə hörmətli Mehriban xanımın rəhbərliyi ilə Pakistanın Dera İsmail Xan bölgəsində "Heydər Əliyev Su Təchizatı" layihəsi həyata keçirilmişdir. Bu layihənin icrasının nəticəsi olaraq ərazidə yaşayan on minlərlə insan içməli su əldə etmişdir. Təsadüfi deyildir ki, Mehriban xanımın dost və qardaş Pakistan dövləti və xalqı qarşısındakı müstəsna xidmətləri nəzərə alınaraq bu dövlətin "Hilal-e Pakistan" ali ordeninə, "Şəhid Bənazir Bhutto Qadın Mükəmməlliyi Mükafatı"na, habelə "Daily Times" qəzeti və "Qadın Könüllülər Təşkilatı" tərəfindən "Humanizmin Simvolu-2012-ci ilin adamı" mükafatlarına layiq görülmüşdür (4).

Bundan savayı, Fond Haitidə zəlzələdən, Rumıniyada isə daşqınlardan əziyyət çəkmiş insanlara yardımlar göstərilmişdir.

Mehriban xanım Əliyevanın çoxşaxəli fəaliyyətinin mühüm istiqamətlərindən birini də Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, Ermənistanın ölkəmizə qarşı təcavüzkar siyasətinin ifşası istiqamətində aparılan sistemli və ardıcıl iş təşkil edir. Fondun Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı yaratdığı portal və müxtəlif dillərdə hazırladığı "Qarabağ həqiqətləri" adlı bukletlər dünya ictimaiyyətinə münaqişənin kökləri və səbəbləri haqqında dürüst və obyektiv məlumat çatdırmaq məqsədi güdür. Bu prosesdə Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə yaradılan "Xocalıya ədalət" beynəlxalq kampaniyası mühüm təbliğat aləti olaraq dünyanın demək olar ki, bütün qitələrində Ermənistanın soyqırım, terror və işğal siyasətini ifşa edir. Bu aksiyalarda "Xocalı soyqırımı" filmi, ermənilərin Xocalıda törətdikləri vəhşilikləri əks etdirən fotoşəkillər, müxtəlif illərdə xarici ölkələrin nüfuzlu nəşrlərində Xocalı faciəsi haqqında dərc edilmiş materiallar, "Azərbaycana qarşı müharibə: mədəni irsin hədəfə alınması" kitabı və digər əyani vəsaitlər beynəlxalq ictimaiyyətə təqdim olunur.

Prezident İlham Əliyev və onun ən yaxın məsləkdaşı olan Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyevanın münaqişənin həlli yolları ilə bağlı mövqeyi dəyişməzdir. Həmin mövqeyə görə, Azərbaycan dövləti münaqişənin beynəlxalq hüquq prinsipləri əsasında, ölkəmizin ərazi bütövlüyü çərçivəsində və Dağlıq Qarabağın ermənilərinə respublikamızın hüdudları daxilində ən yüksək muxtariyyət statusu verilməsi yolu ilə həllini dəstəkləyir. Azərbaycan üçün bu çərçivədən kənarda hər hansı bir həll yolu qəbuledilməzdir. Münaqişənin həlli ilə bağlı bu yanaşma tərzi Azərbaycanın prinsipial mövqeyinin ifadəsidir.

Adı imzası olan Mehriban xanım Əliyevanın lokal, regional və beynəlxalq miqyaslı fəaliyyəti həm ölkə, həm də bir çox xarici dövlətlərin ali mükafatları ilə təltif olunmaqla yükəsk qiymətləndirilmişdir. Bunların sırasında "Heydər Əliyev" ordeni və Heydər Əliyev mükafatı (Azərbaycan Respublikası), "Şərəf legionu" ordeni (Fransa Respublikası), "Xidmətlərə görə" Böyük Komandor Xaçı Ordeni (Polşa Respublikası), "Hilal-e Pakistan" ali ordeni (Pakistan İslam Respublikası), "Sreten" ordeni (Serbiya Respublikası), "Macarıstanın Xidmətlərə görə Komandor Xaçı" ordeni (Macarıstan Respublikası), "Həştərxan vilayəti

qarşısında xidmətlərinə görə” ordeni (Rusiya Federasiyası), UNESCO-nun “Qızıl Motsart” medalı, BMT-nin Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının qızıl medalı, Krans Montana Forumunun qızıl medalı və “Prix de la Fondation” mükafatı, Avropa Olimpiya Komitəsinin Ali Ordeni, Küveyt Dövlətinin Fəxri diplomu, Dünya Səhiyyə Təşkılatı İcraiyyə Komitəsinin “Ana, uşaq və ailənin sağlamlığının qorunması və möhkəmləndirilməsində müstəsna xidmətlərinə görə” mükafatı, “Qızıl ürək” beynəlxalq mükafatı, Beynəlxalq Olimpiya Akademiyasının “Olympic Excellence” xüsusi fəxri mükafatı, Türk-Alman Dostluq Federasiyasının fəxri mükafatı, Rusiya Federasiyasının İ.M.Seçenov adına Birinci Moskva Dövlət Tibb Universitetinin Fəxri professoru, Bolqarıstanın Müqəddəs Kiril və Mefodi adına Veliko Tırnovo Universitetinin Fəxri doktoru adını, habelə Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putinin imzaladığı fərmanla “Dostluq” ordenini göstərmək olar (7). Misilsiz və fədakar zəhmətə verilən bu mükafatlar nə qədər dəyərli olsa da, hörmətli Mehriban xanım üçün ən qiymətli mükafat ümumxalq sevgisi və məhəbbətidir. Elə məhz bu səbəbdəndir ki, birinci xanım xalqa müraciətlərinin sonunu “Sizin Mehriban” ifadəsi ilə yekunlaşdırır. Bu ifadə Mehriban xanımım adı ilə harmoniyada yaşadığını, xalqı ilə səmimi ünsiyyətdə və ülviyyətdə olduğunu təsdiqləyir.

Sonda onu da qeyd edək ki, bütün dünya, o cümlədən Azərbaycan Respublikası COVİD-19 pandemiyası ilə amansız mübarizə dövrünü yaşayır. Azərbaycan xalqı və dövləti də tarixi sınaq qarşısındadır. Möhrərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin fors-major vəziyyətdə nümayiş etdirdiyi unikal idarəçilik mədəniyyəti, operativ reaksiya qabiliyyəti, preventiv, ardıcıl və sistemli qərarlar qəbul etmək məharəti “taclı virus müharibəsi“ndə taktiki qələbəmizi təmin etmiş və strateji zəfər üçün münbit şərait yaratmışdır. Bu mübarizədə situativ qərarların qəbulu, mərhələli sərtləşmə və yumşalma tədbirlərinin sinxron yerdəyişməsinin tətbiqi insanlarımızın həyatının qorunması kimi ali məqsədə xidmət etməkdədir.

Eyni zamanda pandemiya dövrü təkcə dövlətlərin və xalqların əsl simasını üzə çıxarmadı. Eyni zamanda liderlərin də simasını-şəxsiyyətini müəyyən etdi. Xalqlar bu situasiyada ya liderləri ilə sonsuz qürur hissi yaşadılar, ya da əksinə. Azərbaycan xalqı xoşbəxt xalqdır ki, elə də böyük olmayan dövlətinə xarizmatik, realist, prinsipial və qətiyyətli, fors-major vəziyyətlərdə isə sadalanan keyfiyyətlərinin unikal yüksəlmə əmsalına malik dünya səviyyəli lider-Prezident İlham Əliyev rəhbərlik edir. Azərbaycan xalqı xoşbəxtdir ki, insanlıq, ləyaqət, səmimiyyət, mərhəmət, nəciblik və şəfqət kimi ali insani dəyərlərin daşıyıcısı olan ölkəmizin Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyeva ali rəhbərimizin gücünə güc qatır, onun insanların rifahı naminə gördüyü müstəsna fəaliyyəti misilsiz xidmətləri ilə zənginləşdirir. Mərhəmətli Mehriban xanım Əliyeva dəfələrlə ölkə vətəndaşlarına həm Birinci vitse-prezident, həm də bir ana olaraq müraciət edərək, onların sağlamlığının hər şeydən dəyərli olduğunu vurğulamış, eyni zamanda insanlara mənəvi dəstək olaraq böyük inam hissi ilə bildirmişdir ki, “Əminəm ki, müdrük xalqımızın ən gözəl xüsusiyyətləri, ruh yüksəkliyi və mərdlik, mərhəmət və şəfqət, inam və məhəbbət sayəsində biz birlikdə bu ciddi çağırışın öhdəsindən gələcəyik. Sizə can sağlığı və uzun ömür arzulayıram!“

Ədəbiyyat:

1. İlham Əliyev Sankt-Peterburqda fəaliyyət göstərən Azərbaycan diaspor təşkilatlarının rəhbərləri ilə görüşüb // https://president.az/articles/35272
2. Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın "Rossiya 24" telekanalına müsahibəsi // https://azertag.az/xeber/Azerbaycanin_Birinci_vitse_prezidenti_Mehriban_Aliyevanin_Rossiya_24_telekanalina_musahibesi-1039681
3. Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyevanın sədrliyi ilə müşavirə keçirilib //https://mehriban-aliyeva.az/ceremonies/node/846696
4. Nəsirov E.X. Mərhəmət, şəfqət, nəciblik və dövlətçilik təfəkkürü onu fərqləndirən ali dəyərlərdir// https://mehribanaliyeva.preslib.az/media-5etSUL9orK.html
5. Heydər Əliyev Fondu // https://az.wikipedia.org/wiki/Heyd%C9%99r_%C6%8Fliyev_Fondu
6. Azərbaycan irsinin qorunması // https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_irsinin_qorunmas%C4%B1
7. Əvəzolunmaz xidmətlərə verilən yüksək dəyər // https://mehribanaliyeva.preslib.az/media-8Uh6VJg2E4.html

Açar sözlər: *Azərbaycan, Mehriban Əliyeva, şəxsiyyət, intellekt, çoxşaxəli fəaliyyət*

Elman Nasirov
Member of Parliament of the Republic of Azerbaijan,
Head of Institute of Political Researches
of the Academy of Public Administration
Under the President of the Republic of Azerbaijan,
Doctor in Political Sciences, Professor

MEHRIBAN ALIYEVA:
THE PERSONALITY WHOSE NAME IS HER SIGNATURE

SUMMARY

The paper analyzes various aspects of the unparalleled activity of the First Vice-President of our country Mehriban Aliyeva, based on her unique genetic heritage, rich experience, great intellect and extensive organizational skills.

Based on concrete facts and arguments, the author substantiated the exceptional importance of the unique projects implemented by the First Lady of Azerbaijan Mehriban Aliyeva in the field of education, health, sports, music, protection of cultural heritage and promotion of intercultural dialogue.

The paper emphasizes that one of the important directions of Mehriban Aliyeva's multifaceted activity is the systematic and consistent work carried out to convey the realities of Azerbaijan to the world community and to expose the aggressive policy of Armenia against our country.

Keywords: *Azerbaijan, Mehriban Aliyeva, personality, intellect, multifaceted activity*

Эльман Насиров
Депутат Милли Меджлиса Азербайджанской Республики,
Директор Института Политических Исследований
Академии Государственного Управления
при Президенте Азербайджанской Республики,
доктор политических наук, профессор

МЕХРИБАН АЛИЕВА:
ЛИЧНОСТЬ, ИМЯ КОТОРОЙ ЯВЛЯЕТСЯ ЕЁ ПОДПИСЬЮ

РЕЗЮМЕ

В статье анализируются различные направления непревзойденной деятельности Первого Вице-президента Азербайджана Мехрибан ханум Алиевой, основанной на уникальном генетическом наследии, богатом опыте, высоком интеллекте и высоких организаторских способностях.

Автор на основе конкретных факторов и аргументов обосновывает исключительную значимость уникальных проектов, осуществляемых Первой леди Азербайджана Мехрибан Алиевой в сфере образования, здравоохранения, спорта, музыки, сохранения культурного наследия и расширения межкультурного наследия.

В статье особо подчеркивается, что одну из важных направлений многогранной деятельности Мехрибан ханум Алиевой составляют системная и последовательная работа по доведению до мировой обществовенности правды об Азербайджане, разоблачению захватнической политики Армении против нашей страны.

Ключевые слова: *Азербайджан, Мехрибан Алиева, личность, интеллект, многогранная деятельность*

KONSTİTUSİYA HÜQUQU
CONSTITUTIONAL LAW

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25 illiyinə həsr olunub

UOT 342.7

CEYHUN QARACAYEV
Azərbaycan Respublikası Konstitusiya məhkəməsinin hakimi, hüquq elmləri doktoru
e-mail: ceyhun_qaracayev@constcourt.gov.az; jgarajayev@gmail.com

MƏHKƏMƏ PROSESİNDƏ KONSTİTUSİYA PRİNSİPLƏRİ VƏ DƏYƏRLƏRİ

Müasir Azərbaycan konstitusionalizmi iqtisadi inkişafı sosial yönümlü, əsas məqsədi isə hər bir insanın layiqli yaşayış səviyyəsinin təmin edilməsi olan güclü dövlətin yaradılması prinsipləri əsasında qurulur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsi müəyyən edir ki, dövlətin və cəmiyyətin ali məqsədi hər bir insana öz konstitusiya hüququnu həyata keçirmək zəmanətlərini təmin etməkdən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikası rəhbərliyinin əsas səyləri iqtisadiyyatın modernləşdirilməsi və bunun nəticəsi kimi onun sosial yönümünün gücləndirilməsi, hər kəsin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasıdır. Şübhəsiz ki, iqtisadi və ictimai quruluş real dövlət, konstitusiya təsirini öz üzərində hiss edir.

Bu, 2009 və 2016-cı illərdə Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişafının sosial yönümlüyünü Əsas Qanunda əks etdirən konstitusiya islahatları ilə təsdiqlənir.

Öz növbəsində, konstitusionalizmin əsas kateqoriyalarının təkmilləşdirilməsi prosesləri əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi və iqtisadi münasibətlərin səmərəli inkişafı ilə sıx bağlıdır ki, bunlardan ən vacibi və əhəmiyyətlisi şəxsin, o cümlədən vətəndaş cəmiyyətinin hüquqi azadlığıdır.

Hüquq və azadlığın qarantiyası insan hüquqlarının konstitusiya prinsiplərinə ciddi əməl olunmasına əsaslanır. Ədalət mühakiməsində konstitusiya prinsiplərinin ədalətin bərqərar olunması prosesinə təsirinin effektivliyi həm də Azərbaycan Respublikasının hüquq sistemində müasir "canlı" konstitusiya hüququnun aktuallığından irəli gəlir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında" 3 aprel 2019-cu il tarixli Fərmanı ilə Azərbaycanda müasir məhkəmə islahatlarına təkan verildi. Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən məhkəmə islahatları məhkəmə qərarlarının keyfiyyətinin artırılmasına yönəlib. Məhkəmə qərarlarının ədalətliliyi məhkəmələr tərəfindən insan hüquqları sahəsində konstitusiya prinsiplərinə ciddi riayət olunması prosesi ilə birbaşa bağlıdır.

Yuxarıda qeyd edilən Fərmanın birinci maddəsində deyilir: "Azərbaycan Respublikasının bütün məhkəmələrinin sədrlərinə və hakimlərinə tövsiyə edilsin ki, məhkəmə hakimiyyətinin nüfuzunun artırılması və cəmiyyətdə məhkəmələrə etimadın möhkəmlənməsi üçün fəaliyyətlərində ədalət, qanunçuluq, qərəzsizlik, açıqlıq, hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi və Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunlarında təsbit edilmiş ədalət mühakiməsinin digər prinsiplərinə dönmədən riayət etsinlər" [3].

Beləliklə, məhkəmə təcrübəsində konstitusiya prinsiplərinə riayət edilməsi oxşar məh-

kəmə təcrübəsinə, ədalət mühakiməsinin ədalətli olmasına, habelə dövlətin və cəmiyyətin konstitusiya quruluşunun əsaslarının möhkəmliyinə və sabitliyinə xidmət edəcəkdir.

Konstitusiya hüququ sahəsinin prinsipləri və Azərbaycan Respublikasının konstitusiya prinsipləri, eləcə də onların məhkəmə prosesində, xüsusən də Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsində normativ əks olunması və praktiki tətbiqi məsələləri hüququn mahiyyəti haqqında məhşur latın aforizminə əsaslanır – ius est ars boni et aequi [hüquq yaxşılıq və ədalət sənətidir].

Yaxşılıq və ədalətə işarə konstitusiya prinsiplərinin əsasını, sənətə işarə isə, bu prinsiplərin əks olunması və tətbiq edilməsi məsələlərində münasibliyə əməl edilməsinin mürəkkibliyini və zərurətini, "qızıl ortasını" səciyyələndirir.

Sovet hüquq elmində normativizmin üstünlük təşkil etməsi əsrlər boyu "doğruluq yoxlanışından" keçmiş və aforizmin əsasını təşkil edən hüququn sənət olması haqqında ideyanın həyata keçirilməsini praktiki cəhətdən mümkünsüz etməsə də, çox çətinləşdirirdi. Formalist yanaşma ədalətsiz olsa da, bununla hüququn tətbiq edilməsində yaradıcılıq başlanğıcını boğsa da, hüquq normalarının tətbiqində, hüquq problemlərinin tədqiqində aydınlıq, dəqiqlik tələb edir. Lakin, təbii yanaşmaya əsaslanmış hüquq elmi hüquqi problemlərin tədqiqinə yaradıcı bir yanaşmanı nümayiş etdirmiş və etməyə də davam edir. Konstitusiya prinsipləri öz köklərini həm Əsas Qanun kimi konstitusiyadan, həm də konstitusionalizm doktrinasından götürür. Demokratik ölkələrin müasir hüquq sistemlərindəki konstitusionalizm dövlət hakimiyyətinin məhdudlaşdırıcı xarakterinə zəmanət verən siyasi-hüquqi bir fenomen, hadisə kimi başa düşülür.

Permanent inkişaf edən dinamik doktrina olaraq konstitusionalizm öz dəyərlərinin, prinsiplərinin, kateqoriyalarının, konsepsiyalarının hüquqi qabığının daimi təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı əhalinin hüquqi şüurunun formalaşmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir: publik hakimiyyət orqanları hamı üçün açılır, hüquqi nihilizm tədricən yox olur, konstitusiya normaları isə dinamika əldə edir. Cəmiyyət və dövlət arasındakı qarşılıqlı münasibət dövlət idarəetməsində xalqın iştirakını real edir və konstitusiya institutlarını aktuallaşdırır. Nəticə olaraq, konstitusiya prinsipləri üzərində qurulan siyasi-hüquqi sistem vətəndaş cəmiyyətinin səmərəli fəaliyyət göstərməsinə, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə xidmət edir, müstəqil, peşəkar məhkəmə sisteminin fəaliyyətini təmin edir və ən əsası, konstitusiya quruluşunun sabitliyinə və dövlət müstəqilliyinə qarantiya, zəmanət verir.

Beləliklə, müasir demokratik, hüquqi dövlət üçün konstitusiya prinsipləri, onların məhkəmədə müdafiə olunması şərti ilə, davamlı konstitusiya inkişafı üçün istiqamət rolunda çıxış edir.

Konstitusiya prinsiplərini daha çox konstitusiya dəyərləri ilə əlaqələndirirlər. E.İ.Kloçkonun haqlı olaraq ümumiləşdirdiyi kimi, "konstitusiya dəyərləri... öz təbiətinə görə bir çox cəhətdən konstitusiya prinsiplərinə oxşardır və bu mövqedən ictimai inkişafın əsas göstərişləri, hansısa ümumi fikirləri kimi çıxış edirlər. Fəqr yanlız ondadır ki, prinsiplər lazım olan sahəyə, dəyərlər isə üstünlük verilən sahəyə aiddir» [20, s.117-118].

Konstitusiya dəyərləri ilə konstitusiya prinsipləri arasındakı qarşılıqlı əlaqə aşağıdakı kimi xarakterizə edilə bilər.

Birincisi, insanı özünün ən yüksək dəyəri kimi elan edərək dövlət konstitusiya prinsiplərinin köməyi ilə müəyyən özünüməhdudlaşdırma tədbirlərinə əl atır.

İkincisi, konstitusiya prinsiplərinin hüquqi əks olunması ilə müqayisədə konstitusiya dəyərlərinin əks olunması daha üstün xarakter daşıyır.

Bununla əlaqədar, H.A.Hacıyevin "Kelzenə görə, konkret hüquq sistemində normanın həqiqiliyi struktur düşüncə nöqteyi-nəzərindən müəyyən olunmalıdır, yəni daha yüksək səviyyədə olan normalar daha aşağı səviyyədə olan normaların həqiqiliyini müəyyən edir və deməli, normaların sistemə mənsubiyyətinə qarantiya verir" qeydini ədalətli hesab etmək olar [15, s.8].

Üçüncüsü, konstitusiya prinsipləri konstitusiya dəyərləri ilə müəyyən edilir, buna görə prinsiplərin mənası və məzmunu yalnız bu dəyərlərin mahiyyətinin anlaşılması nəzərə alınmaqla açıqlana bilər. N.S.Bondarın fikrincə, "konstitusiya dəyərləri kateqoriyası bir tərəfdən əxlaq kateqoriyasıdır və bu mənada "Konstitusiya ruhunun kvintessensiyası" kimi göstərilə bilər, digər tərəfdən isə, özünün "siyasi-hüquqi varlığı formasında ümumi hüquq prinsiplərinə, konstitusiya prinsiplərinə, bəyannamələrə, konstitusiya prezumpsiyasına" malik olan normativ cəhətdən müəyyən edilmiş bir kateqoriyadır" [10, s.18-19].

Dördüncüsü, İ.A.Karasevanın haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, "konstitusiya prinsipləri hüquqtətbiqetmə təcrübəsində, ilk növbədə konstitusiya nəzarəti orqanlarının fəaliyyətində daha fəal istifadə olunduqca, aydın oldu ki, norma-prinsiplər də daxil olmaqla konkret vəziyyətlərdə eyni hüquqi qüvvəyə malik olan konstitusiya göstərişləri arasında nisbəti müəyyən etmək heç də asan deyil. Bu və ya digər konstitusiya müddəasına (hüququna, azadlığına və ya prinsipinə) əlavə "çəki" vermək vəzifəsini (işə baxarkən) həll etmə ehtiyacı nəticədə, zərurət yarandığı halda, öz hüquqi qüvvəsinə görə bərabər olan hüquq normalarının birisini "ağırlaşdıran" yeni bir konstitusiya-hüquqi aləti yaratdı. Belə bir alət konstitusiya reseptlərinə konstitusiya dəyərləri statusunun verilməsi nəticəsində ortaya çıxdı" [10, s.18-19].

Beləliklə, "konstitusiya dəyərlərini bütün xalq üçün müsbət əhəmiyyətə malik olan, ictimai və dövlət inkişafının əsası, təməli olan bəzi ideyalar, istiqamətlər, ideallar kimi müəyyən etmək olar" [20, s.120].

Konstitusiya dəyərləri "qanunların mənasını, məzmununu və tətbiqini, qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının, yerli özünüidarəetmənin fəaliyyətini müəyyənləşdirir və məhz onların qorunması həm dövlətin və cəmiyyətin təşkilati səyləri ilə, həm də ədalət mühakiməsi tərəfindən təmin edilir" [6, s.24].

"Dəyər" kateqoriyası bir dərketmə halı kimi obyektin subyekt üçün zəruriliyini və müsbət əhəmiyyətini açıqlayır. Dəyər müxtəlif ehtiyacları və maraqları ilə birlikdə subyekt (dəyərin subyektiv zəmini) və immanent xüsusiyyətlərə malik olan obyekt (dəyərin obyektiv zəmini) arasındakı qarşılıqlı fəaliyyət aktının nəticəsidir. Bu cür praktiki qarşılıqlı fəaliyyət prosesində ətraf aləmin obyektləri subyekt üçün dəyərlər kimi qəbul edilə bilər və ya onlar dəyərə münasibətdə xarici, indifferent qalırlar" [14, c.10].

A.İ.Ovçinnikov qeyd edir ki, müasir humanitar elmdə dəyərlər anlayışı altında insan və ya cəmiyyət üçün əhəmiyyətli olan (xoşbəxtlik, yaxşılıq, pislik, gözəllik, ədalətli olan və s.), insan arzularının obyekti kimi çıxış edən və ya onun maraqlarının həyata keçirilməsinə xidmət edən predmetin və ya hadisənin xüsusiyyətləri başa düşülür [26, s.63-67].

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında "dəyər" anlayışı aşağıdakı müddəalarda qeyd edilmişdir:

- Azərbaycan xalqının ümumbəşəri dəyərlərə sadiq qalaraq inkişaf etmək niyyətlərini təsdiqləyən "digər xalqlarla dostluq, sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq və bu məqsədlə qarşılıqlı faydalı fəaliyyət göstərmək (Preambula);
- mədəniyyət hüququnu əks etdirmək, yəni "Hər kəsin mədəni həyatda iştirak etmək, mədəniyyət təsisatlarından və mədəni sərvətlərdən istifadə etmək hüququ vardır" (h. I, m. 40) [1, s.7-47].

Aydındır ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında daha çox sayda dəyərlərdən bəhs olunur, lakin digərləri onda birbaşa deyil, insan və vətəndaşın əsas hüquq və azadlıqları, cəmiyyətin və dövlətin əsas təməlləri mənasında təsbit edilmişdir.

Bu müasir hüquq elmində yayılmış həm dəyərlərin, həm də hüquqi prinsiplərin əks olunmasının (təsbitinin) iki əsas üsulunun mövcud olması haqqında müddəaya tam uyğun gəlir [9, s.7]:

- mətn üzrə (birbaşa);
- məna üzrə (dolayı).

Azərbaycan Respublikasının Əsas Qanununda həm dəyərlərin, həm də prinsiplərin əks olunması məqsədilə hər iki üsuldan istifadə edilmişdir. Müvafiq olaraq, ümumi-

ləşdirmək olar ki, "müasir konstitusionalizmdə dəyərlər fenomeni üç ölçüdə təzahür edir:

a) öz-özlüyündə konstitusiya bir dəyər kimi;

b) konstitusiyanın normalarında və institutlarında birbaşa öz əksini tapan dəyərlər;

c) praktiki konstitusiya-məhkəmə aksiologiyasının nəticəsi kimi dolayısı ilə ifadə olunan konstitusiya dəyərləri" [11, s.2].

V.İ.Krussun fikrincə, müasir konstitusiyaların əksəriyyəti dəyər yanaşmasına əsaslandığı üçün "hüquq elmi konstitusiya hüquq qaydasının təşəkkülü, ictimai münasibətlərə təsir etmə praktikası üçün hüquqi dəyərlərin, onların rolunun və əhəmiyyətinin dərk edilməsinə həm texniki-instrumental (pozitivizm), həm də doktrinal-nisbi yanaşmaların ifratçılığından əl çəkmək imkanını əldə etdi [23, s.31-32].

Hazırda Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ali hüquq qüvvəsinə malik olan milli hüquq mənbəyidir. Konstitusiya milli dövlətçilik ideyalarını özündə cəmləşdirdi və Preambulada ölkədə ədalət, azadlıq və təhlükəsizliyin bərqərar olması məqsədini bəyan etdi. Həmçinin o, ölkədəki böhranlı siyasi və iqtisadi vəziyyətlərin aradan qaldırılmasında da aparıcı rol oynayır, təbii ki, əgər söhbət bunun üçün hüquqi vasitələrin istifadə edilməsindən gedirsə. Bu müstəvidə E.V.Kleymenova ədalətli olaraq qeyd edir ki, "konstitusiyanın rolu birinci dərəcəlidir, lakin keçid dövrlərində söhbət yalnız cəmiyyətin siyasi sistemində deyil, həm də onun iqtisadi infrastrukturunda konkret dəyişikliklər haqqında getdikdə, o daha da artır" [19, s.4]. Öz növbəsində, F.Abdullayev yazır: "Hüququn bütün sahələrinin inkişafı üçün hüquqi baza qismində çıxış edərək qüvvədə olan Konstitusiya cəmiyyətdə siyasi, mədəni və sosial-iqtisadi dəyişikliklərin həyata keçirilməsini təmin edən hüquq normaları və aktlarının yaradılması prosesini əks etdirir və tənzimləyir" [5, s.36].

1995-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası dəyərlərə tamamilə yeni bir yanaşmanı əks etdirən ilk postsovet ölkə Konstitusiyası oldu.

İ.A.Kravetsin düzgün qeyd etdiyi kimi, "bir çox cəhətdən xəyali, nominal xarakter daşıyan sovet konstitusionalizmi üçün aşağıdakı əlamətlər səciyyəvi idi:

- hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti ideallarını tanımayan sosialist dəyərlərin və sosialist hüquq düşüncəsinin əks olunması;

- <…> aşağı səviyyəli şuraların yuxarı səviyyəli şuralara tabe olmasını təmin edən demokratik mərkəzçilik prinsipi və nominal xarakter daşıyan və hakim partiyanın və sovet nomenklaturasının faktiki hökmranlığının leqal gizlədilməsi üçün nəzərdə tutulan şuraların tamhakimiyyətliyi prinsipi əsasında qurulan sovet hakimiyyəti sisteminin mövcudluğu;

- <…> insan hüquqlarının təbii-hüquqi təbiətinin inkar edilməsi" [21, s.63].

Bütün bu çatışmazlıqlar federasiya subyektinin – SSRİ-in konstitusiyaları kimi Azərbaycan SSR konstitusiyalarına da xas idi və onlar dəyər və prinsiplərin əks olunması müstəvisində Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il tarixli Əsas Qanununun müəllifləri tərəfindən uğurla aradan qaldırılmışdır. Konstitusiya layihələşməsində əksər postsovet ölkələrindəki kimi eyni yanaşmadan istifadə edilmişdir, yəni "Konstitusiyanın yeni mətni ideologiyadan azad edilmişdir, o, ideoloji direktivləri, cazibədar və emosional vədləri ehtiva etmir" [27, s.840].

Eyni zamanda, 1995-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası mətninin müəllifləri tamamilə haqlı olaraq daha radikal qərardan – Əsas Qanunun mətninə dəyərləri ümumiyyətlə daxil etməmək qərarından imtina etdilər.

Birincisi, belə yanaşmanı praktikada həyata keçirmək kifayət qədər çətindir.

Məsələn, A.İ.Ovçinnikov düzgün qeyd etmişdir ki, "istənilən hüquqi norma bu və ya digər bir dəyərin qorunmasına yönəlmiş bir hökmdür.

Hüquq normaları sistemi və ya qanunvericilik sistemi (sistemlik zəruri hüquq prinsiplərindən birisidir) hər şeydən əvvəl dəyərlər sistemidir, onların obyektivləşdirilməsi sistemidir.

Nəticə olaraq, müəyyən bir dəyərlər sistemi, onların iyerarxiyası dövlət tərəfindən qəbul edilən hüquq normalarında istər-istəməz mövcuddur“.

İkincisi, cəmiyyət bir və ya bir neçə dəyər ətrafında birləşmə nümayiş etdirir və bu dəyərlər üzərindəki təhlükə nə qədər böyük olarsa, ictimai institutlar və cəmiyyətin ayrı-ayrı üzvləri bir o qədər çox birləşmə nümayiş etdirirlər.

Onu da vurğulamaq vacibdir ki, “ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsi nə qədər yüksək olsa da, ayrı-ayrılıqda bu amil insanlardan bir ümumilik, birlik yarada bilməz. Məhz birgə dəyərlər insanların birliyini müəyyən edir. Sovet insanlarının idealları böyük ölçüdə utopik idi, lakin onlar etnosların dostluğuna dəstək kimi xidmət etmiş, dövlətçiliyin qorunub saxlanmasının əsası kimi çıxış etmiş, vətəndaşları qəhrəmanlığa ruhlandırmışlar” [24, s.126].

Beləliklə, 1995-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası mətninin müəllifləri Azərbaycan SSR-nin bütün mövcudluğu dövründə qazandıqları təcrübəni tənqidi qiymətləndirmiş və ondan ölkənin konstitusiya kontinuitetinin saxlanılması üçün istifadə etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Əsas Qanunu mətninin müəlliflərinin bu cür mövqeyi Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinə öz fəaliyyətini antroposentrik bir yanaşma üzərində qurmasına imkan verdi.

Belə bir tezis antroposentrik yanaşmanın məhz sovet dövrünün konstitusiya-hüquq praktikasında çatışmazlığı ən çox aşkar olan yanaşma olması ilə əlaqədar olaraq vacib görünür, çünki o, hətta söhbət sosial və mədəni hüquqların geniş siyahısının zəmanətli həyata keçirilməsi haqqında getdiyi halda belə, dövlətin şəxsiyyət üzərində “qəyyumluğunu” yox, şəxsiyyətə maksimal azadlığın verilməsini nəzərdə tutur.

1995-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Əsas Qanununun mətninin yaradılmasında müasir dünyada dəyərlərin universallığının mövcud olması imkanı haqqında məsələni nəzərdən qaçırmaq mümkün deyildi.

S.Maslovskaya qeyd etmişdir ki, “hər ölkənin konstitusiya dəyərləri müəyyən bir xüsusiyyət ilə səciyyələndirilir, dövlətin konstitusiya kimliyini müəyyənləşdirir. Bununla bərabər, konstitusiya mətnlərində hamılıqla tanınan dəyərlərin əks olunması (onların qeyd edilməsi və ya sadalanması) bu müstəvidə konstitusiyaların müəyyən standartlaşdırılması haqqında fikir irəli sürmək imkanını yaradır. Eyni zamanda, Avropa hüquq məkanı çərçivəsində milli dəyərlərin və ümumi Avropa dəyərlərinin uyğunlaşdırılması problemi kəskindir” [25].

V.V.Mamonov hesab edir ki, “müstəqil xarici siyasətin aparılmasına imkan verən milli dəyərlərin dövlət tərəfindən sərbəst qurulması dövlət suverenliyinin reallaşdırılmasının mühüm bir elementi kimi tanınmalıdır. Dünyada hamılıqla tanınan dəyərlər müəyyən edilmədən, istənilən nəticə əldə edilə bilməz” [24, s.126]. Hətta, getdikcə daha da fəallaşan qloballaşma və Avropaya inteqrasiya proseslərinə baxmayaraq, inkişafın müasir mərhələsində universal dəyərlərin mövcudluğu haqqında danışmaq çox çətin ki, mümkün olsun.

Qloballaşma və Avropaya inteqrasiya prosesləri informasiya mübadiləsini gücləndirir, bu və ya digər dəyərlərə ardıcıllıqla riayət etmənin üstünlüklərini və ya çatışmazlıqlarını daha aydın şəkildə nümayiş etdirir.

Bununla belə, bu və ya digər dəyərin konstitusiya dəyərlərinin tərkibinə daxil edilməsinə, onun hüquqi müdafiəsinə dair son seçim yenə də dövlətin özündə qalmalıdır. Bu onun daxili suverenliyinin təzahürlərindən birisi kimi, milli kimliyinin saxlanılmasının vasitəsi kimi görünür.

Bundan başqa, böhran vəziyyətlərində milli birliyin əldə olunmasına yardım etmək kimi dəyərlərin belə bir vacib funksiyası haqqında

da bəhs edilmişdir. Hətta, cəmiyyət üzvlərinin əksəriyyətinin şüurunda əks-səda tapa biləcək dəyərlərin siyahısı ona kənardan “vermək” üçün, əksəriyyət tərəfindən birmənalı şəkildə qəbul ediləcək və zərurət yarandığı təqdirdə cəmiyyətin sıx birləşməsinə kömək edə biləcək “universal” dəyərlər siyahısının hazırlanması üzrə ən diqqətli səylər belə hər bir konkret cəmiyyətin, xalqın xüsusiyyətlərini nəzərə ala bilməz.

Beləliklə, müasir mərhələdə Azərbaycan Respublikasının konstitusiya dəyərləri ümumbəşəri dəyərlərin əsasında, onların ölkənin tarixi inkişafı gedişatında müasir Azərbaycan cəmiyyətinin xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla qüvvədə olan qanunvericilik müddəalarında əks olunması üçün uyğunlaşdırılması nəticəsində yaranmış unikal bir kombinasiyadır.

Konstitusiya hüququ sahəsini təhlil edərkən, onda ona məxsus, yalnız bu sahəyə xas olan dəyərlərin olması haqqında danışmaq düzgün olmazdı, çünki öz təbiətinə görə dəyərlər siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni, hüquqi ola bilər və öz əksini müxtəlif sənədlərdə, o cümlədən normativ-hüquqi aktlarda, məsələn, konstitusiyalarda tapa bilər.

Yuxarıda göstərilənlər nəzərə alınmaqla, Azərbaycan Respublikasının Əsas Qanununun normalarında öz əksini tapan dəyər və prinsipləri “konstitusiya dəyərləri” (“konstitusiya hüququ sahəsinin dəyərləri” deyil) və “konstitusiya prinsipləri” (“konstitusiya hüququ sahəsinin prinsipləri” deyil) kimi adlandırmaq daha üstün görülür.

Artıq qeyd edildiyi kimi, konstitusiya prinsipləri çox vaxt konstitusiyanın mətnində birbaşa, hərfən əks olunur.

Ümumbəşəri insan dəyərlərinin Əsas Qanunda əks olunmasının bu üsulunun səmərəliyini inkar etmədən (bu və ya digər dəyər haqqında qeydi ehtiva edən “qeyri-tipik normativ göstərişləri” [17, s.113-118] mətnə daxil etmək yolu ilə), onun çox geniş yayılmadığını qeyd etmək lazımdır. Çox güman ki, bu sahədə hüquq nəzəriyyəçilərinin tədqiqatlarının sayının nisbətən az olması məhz bununla əlaqədardır.

A.V.Baranovun əsərləri belə istisnalardan birisidir. Hüquq normalarını təsnif edərkən, o, birbaşa davranış qaydalarına (icazə verilir, göstəriş verilir, qadağan edilir) qarşı digər hüquq normalarını qoyur. Bu cür digər hüquq normalarını “ixtisaslaşdırılmış hüquq normalar” adlandıraraq, A.V.Baranov qeyd edir: “Onlar özündə birbaşa davranış qaydalarını ehtiva etmir, məzmun və funksional təyinat baxımından tənzimləyici və qoruyucu normalardan fərqlənirlər” [8, s.13].

A.V.Baranov hüquq sistemi üçün ixtisaslaşdırılmış hüquq normalarının dəyərini onda görür ki, onlar “birbaşa davranış qaydaları kimi ifadə oluna bilsə də, birbaşa ictimai münasibətlərə təsir göstərmək, insanların və onların kollektivlərinin konkret davranış qaydalarını müəyyən etmək məqsədini güdmür. Onların təyinatı ondan ibarətdir ki, onlar digər normaların gücünü müəyyənləşdirir və təmin edir, bununla da hüquqi tənzimlənmənin əsasını formalaşdırır. Hüquq tənzimlənməsi sistemində belə normalar keyfiyyətcə müxtəlif, lakin eyni zamanda bir-birindən qarşılıqlı asılı və müəyyənedici funksiyaları yerinə yetirirlər. Belə funksiyaların məzmunu ixtisaslaşmış normaların bütövlükdə hüquq sisteminə və xüsusən ayrı-ayrı hüquq sahələrinin və hüquq institutlarının formalaşmasına və vəziyyətinə sistem müəyyənləşdirici, sistem təmin edici və sistem uyğunlaşdırıcı təsir göstərməsində təzahür edir” [8, s.13-14].

N.V.Vitrukun haqlı olaraq yazdığı kimi, “dəyərlər ətraf dünyadan, gerçək həyatdan asılı olmayan transsedent, ideal, zamandan kənar varlıqlar deyillər. Dəyərlər sosial asılıdırlar, real gerçəkliklə bağlıdırlar” [14, s.11].

Konstitusiyada dolayı yolla öz əksini tapmış dəyərləri müəyyən etmək üçün V.İ.Krussun ümumiləşdirməsindən istifadə edilməlidir. O, qeyd edir ki, “konstitusiyanın birinci və ikinci fəsillərindəki müddəaların əksəriyyəti və sonrakı fəsillərdəki bəzi müddəalar dəyər müəyyənləşdirmə əhəmiyyətinə malikdir [22, s.18].

Konstitusiya yurisdiksiyasının yeganə or-

qanı olan Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi təfsir etmə metodundan istifadə edərək dəyərləri Əsas Qanunun məhz bu müddəalarından çıxarır. Bu halda əsasən aksioloji və teleoloji yanaşmalardan istifadə edilir.

A.V.Baranov hüquq prinsiplərinin spesifik hüquq normalarında əks olunması ilə bağlı belə bir ümumiləşdirmə aparmışdır: “Pozitiv hüquq normalarında hüquq prinsiplərinin məzmunca (dolayı) ifadə edilməsi üsulu ondan ibarətdir ki, mahiyyət etibarilə, konkret prinsipin məzmunu bir neçə hüquq normasının mətnində “həll edilib” və belə bir norma qrupunun və ya hüquq institutlarının məzmununun təhlilindən üzə çıxarıla bilər” [9, s.8].

Bu ümumiləşdirmə konstitusiya müddəalarında təsbit edilmiş dəyərlər üçün də istifadə edilməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, dolayı yolla Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit edilmiş dəyərlər həm alimlər, həm də praktiki işçilər – publik hakimiyyət (dövlət) orqanlarının vəzifəli şəxsləri, daha çox ali məhkəmə hakimiyyəti orqanları hakimləri tərəfindən Konstitusiyanın müddəalarından çıxarılır.

Məsələn, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu 30 iyun 2014-cü il tarixli “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 126-cı maddəsində və bir sıra normativ hüquqi aktlarda nəzərdə tutulmuş “ali hüquq təhsili almış” müddəasının şərhi haqqında” qərarında qeyd etmişdir ki, “hər bir hüquqi məsələ, xüsusən də Konstitusiyada təsbit edilmiş hüquqların həyata keçirilməsi məsələsi qanunvericilikdə elə tənzimlənməlidir ki, konstitusiya əhəmiyyətli dəyərlərə heç bir ziyan vurulmasın, ictimai və xüsusi mənafelər arasında tarazlığa əməl edilsin” [29].

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi təhsil sahəsində dövlət tənzimləmə sistemində tarazlığın qorunması ilə bağlı öz mövqeyini izah edərək göstərmişdir ki, dövlət hakimiyyəti orqanları öz səlahiyyətləri çərçivəsində təhsil sahəsinin dövlət tənzimləməsinin həyata keçirilməsində sərbəstdirlər.

Bununla belə, bu cür tənzimlənmə yalnız ali təhsilin müvafiq istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsinin obyektiv şərtlərə əsaslandığı, özünü doğrultduğu, konstitusiya baxımından əhəmiyyətli hədəflərə xidmət etdiyi və bu hədəflərə nail olmaq üçün istifadə olunan qanuni vasitələrə mütənasib olduğu halda və formada mümkündür.

Konstitusiya dəyərlərini və məqsədlərini müdafiə edərək konstitusiya nəzarəti orqanı, ilk növbədə, Azərbaycanda təhsilin dünyəvi, hüquqi bir şəkildə inkişaf etdirilməsi yolunu nəzərdə tutan Konstitusiyanın əsas müddəalarına və ruhuna əsaslanırdı.

Ali məhkəmələrin qərarlarında dəyər kateqoriyasına mücərrəd, amorf kimi deyil, formal müəyyən edilmiş bir hadisə kimi baxılır. Konstitusiya dəyərinin formal müəyyənliyi, dolayı yolla müəyyən edilsə belə, ali məhkəmələrə konstitusiya normativliyinə istiqamətlənmək imkanı yaradır. Bununla yanaşı, konstitusiya normativliyinin faktiki ictimai münasibətləri əks etdirməsi heç də məcburi deyil. Konstitusiya dəyərləri çox vaxt əslində olduğundan daha yüksək göstərişləri ehtiva edir.

N.S.Bondar qeyd edir ki: “... nəzərə almamaq olmaz ki, konstitusiya hüquqi sənəd kimi cəmiyyətin və dövlətin siyasi təşkil olunmasının ideal modelini əks etdirən, praktiki olaraq həmişə olmalı olan ilə mövcud olan arasında münaqişə ilə əlaqədardır. Bunun əsasında, bir qayda olaraq, siyasi və sosial-iqtisadi dəyişikliklərin həyata keçirilməsi üçün konstitusiyanın həqiqi əhəmiyyəti barədə həddən artıq qiymətləndirilən sosial gözləntilər və siyasi illüziyalar durur” [13, s.33].

Nəticə etibarilə, konstitusiya dəyərləri bəzən həddindən artıq qiymətləndirilmiş məqsədlər daşıyır, lakin məhkəmə qiymətləndirməsi üçün onların formal müəyyənliyi lazımdır. Əks halda, məhkəmə qərarının nəticələri inandırıcı görünməyə bilər.

Məsələn, götürək Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin

320.1. maddəsinin bəzi müddəalarının təfsir edilməsi haqqında" 15 noyabr 2019-cu il tarixli qətnaməsini. Gəncə Kəpəz Rayon Məhkəməsinin başqa bir şəxsin (ərizəçinin) əvəzinə imtahana girməyə cəhd göstərmiş şəxsin hərəkətləri ilə əlaqədar rəsmi sənədin saxtalaşdırılmasına görə məsuliyyət nəzərdə tutan Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 320.1. maddəsinin dispozisiyasının təfsir edilməsinə dair müraciətinə baxaraq konstitusiya nəzarəti orqanı qeyd etmişdir ki, Dövlət İmtahan Mərkəzi tərəfindən ali və ya orta ixtisas təhsili tədris müəssisələrinə qəbul imtahanları iştirakçıları üçün verilmiş kartlar həmin iştirakçılara hər bir abituriyentin adına kodlaşdırılmış blankları doldurmaq hüququ verən rəsmi bir sənəddir. Cavab kartının müvafiq ərizəçidən başqa hər hansı bir digər şəxs tərəfindən doldurulması rəsmi sənədin saxtalaşdırılması kimi xarakterizə olunmalıdır. Cavab kartını başqa bir şəxs tərəfindən doldurması nəticəsində cavab kartı müvafiq ərizəçinin deyil, faktiki imtahan vermiş şəxsin bilik səviyyəsini əks etdirir. Bu isə o deməkdir ki, cavab kartı əslində saxtalaşdırılıb.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi öz mövqeyini əsaslandıraraq göstərdi ki, "bu cür hərəkətlər inkişaf etməkdə olan müasir cəmiyyət üçün faydalı mütəxəssislərin hazırlanması prosesinə mane olur və dövlətin sosial ədalət prinsipinə və elmi dəyərlərə sadiqliyini şübhə altına alır" [30].

Əlbəttə ki, "elmi dəyərlər" anlayışının etimologiyasına qiymət vermədən yalnız ehtimal etmək olar ki, cinayət-hüquqi normanı təfsir edərkən formal tərkibi olmayan elmlik meyarına dair şübhə inandırıcı görünə bilməz. Nəzəri tədqiqatlar konstitusiyada dolayı yolla ifadə olunan dəyərlərin müəyyən edilməsində mühüm rol oynayır.

Məsələn, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına münasibətdə E.N.Səmədov qeyd edir ki, "konstitusiya müddəaları ... onlar tərəfindən qorunan və müdafiə edilən obyektləri müəyyən edir. Belə obyektlər qismində insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları (maddə 12), xalqın suverenliyi (maddə 2), Azərbaycan dövlətinin ərazisinin toxunulmazlığı və bölünməzliyi (maddə 11), sosial inkişaf (maddə 16) və s. kimi ali sosial dəyərlər çıxış edir [28, s.45].

Bu ümumiləşdirmə ilə razılaşmaq lazımdır. Bununla birlikdə, məhkəmə orqanları konstitusiya dəyərlərinin müəyyənləşdirilməsi baxımından əhəmiyyətli bir rol oynayırlar. Bu sahədə yeganə konstitusiya nəzarəti orqanının hakimləri ən fəaldırlar. Çünki konstitusiya ədalət mühakiməsi konstitusiyanın sosial-tarixi modernləşməsinin bir aləti, "canlı" konstitusionalizmin generatoru [12, s.25], "yeni konstitusiya dəyərlərini qorunması məqsədilə praktiki olaraq bütün posttotalitar dövlətlərdə fəaliyyət göstərən demokratik dəyişikliklər institutudur. Konstitusiya ədalət mühakiməsi konstitusiyanın müəyyən sabitliyini və konstitusiya inkişafının planlığını təmin edir" [18, s.32].

H.Hacıyev Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsini xarakterizə edərək qeyd edir ki, o, "demokratik dəyərlərin qoruyucusudur və dövlətdə vətəndaş razılığına və sabitliyə zəmanət verən hakim qismində çıxış edir" [16, s.24].

Konstitusiya nəzarəti orqanları tərəfindən Əsas Qanunda dolayı yolla öz əksini tapmış konstitusiya dəyərlərinin və konstitusionalizm prinsiplərinin müəyyənləşdirilməsi və zəmanəmizin reallıqlarını nəzərə alaraq onların təfsir edilməsinin əhəmiyyəti o qədər yüksəkdir ki, bu qurumların formalaşdırılmasında belə bir məsələnin yerinə yetirilməsinin effektivliyi nəzərə alınır.

Hal-hazırda əsas vurğu hakimlərin fərqli hüquqi şüura sahib olması üçün konstitusiya nəzarət orqanlarının fərdi tərkibinin formalaşdırılması zərurətinin üzərinə qoyulur. Bu isə hakimlər kvorumuna onların qarşısında qoyulan məsələləri fərqli nöqteyi-nəzərdən araşdırmaq və iş üzrə mübahisədə həqiqəti müəyyən etmək imkanını yaradır.

Venesiya Komissiyasının ekspertləri bunu onunla əlaqələndirirlər ki, "demokratik cəmiyyət mütləq plüralistikdir – o, istər fəlsəfi, etik, sosial, siyasi, dini, istərsə hüquqi inanclar olsun, müxtəlif inancların ifadə olunması üçün bir sahədir. Konstitusiya nəzarəti orqanı öz tərkibinə görə müxtəlif qrupların maraqlarının qorunmasına zəmanət verməli və ictimai plüralizmə kömək etməlidir. Konstitusiya nəzarəti orqanının legitimliyi və onun cəmiyyət tərəfindən qəbul edilməsi dərəcəsi onun öz işində müxtəlif sosial dəyərləri nə dərəcə nəzərə almasından çox asılı ola bilər [4].

Konstitusiyasında insan, onun hüquq və azadlıqları, dövlətin suverenliyi, ərazi bütövlüyü və təhlükəsizliyi, konstitusiya quruluşunun əsasları, ictimai sağlamlığı, təbii sərvətləri və s. kimi dəyərlər əks olunmuş Azərbaycan Respublikası da istisna deyil.

Nəzərə alsaq ki, konstitusiya dəyərləri cəmiyyətin və dövlətin inkişafının konkret bir mərhələsində ən vacib olan konstitusiya prinsipləridir, onların siyahısı daimi dinamikadadır.

Bu dinamika aşağıdakılar ilə bağlıdır:

a) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına dəyişikliklər və əlavələr edilir;

b) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi öz fəaliyyətində Əsas Qanunun mətninə müraciət edir, onun müddəalarının rəsmi təfsirini həyata keçirir;

c) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi dövlətlərarası müqavilələrlə əlaqədar Azərbaycan məhkəmələri tərəfindən tətbiq edilməsi məcburi olan təcrübəsini fəal şəkildə formalaşdırır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Konstitusiya və qanun müddəalarının rəsmi təfsirini həyata keçirərək, bütövlükdə konstitusiya prinsiplərinin iyerarxiyasının yaradılmasına və xüsusən də, bu və ya digər prinsipin əhəmiyyətinin müəyyənləşdirilməsinə mühüm töhfə verir.

Mütləq dəyərlər təcrübədə digər dəyərlərə "kölgə salan" dəyərlər hesab olunur.

V.İ.Anişina qeyd etmişdir ki, "heç bir hüquq sistemi özünün cəhd etdiyi bazis dəyərləri və məqsədlərini müəyyənləşdirmədən inkişaf edə bilməz... bu məqsədlər və dəyərlər leqal və formal olaraq müəyyənləşdirilməli və əsas, hərəkətverici başlanğıclar kimi prinsiplər şəklində yayımlanmalıdır. Hüquq prinsiplərinin tərkibini və məzmununu kim müəyyənləşdirirsə, o, cəmiyyətə və dövlətə tənzimləyici təsiretmə mexanizminə malikdir." [7, s.27]

Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, konstitusiya prinsipləri və dəyərləri Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən müdafiə olunur.

Konstitusiya Məhkəməsi bu günə qədər Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev tərəfindən iki cildlik "Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri – 1998-2018-ci illər" adlı monoqrafik nəşrdə ümumiləşdirilən 400-dən çox qərarında öz ifadəsini tapan bərqərar olmuş hüquqi mövqelərə malikdir [2].

Konstitusiya normaları və prinsipləri ən ümumi və fundamental münasibətləri tənzimləyir və bütün hüquq sahələri üçün məcburi xarakter daşıyır.

Məhz bu hal müxtəlif növ məhkəmə icraatlarında (inzibati, cinayət, mülki, ticarət) onların normativ təfsir edilməsi tələbinin səbəbi kimi çıxış edir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası // Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, № 1, 31 iyul 1997-ci il, s.7 – 47.
2. Abdullayev F. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri (1998–2018) / F. Abdullayev. – Bakı : Yeni nəşr, 2018. – I Cild – 566 s.; II Cild – 572 s.
3. Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 3 aprel tarixli Fərmanı: [Elektron resurs] / URL: https://ru.president.az/articles/32587
4. Opinions, Reports and Studies on Constitutional Justice. European Comission for Democracy through Law (Venice Comission), Compilation of Venice Comission, Strasbourg, 1 July 2015, CDL-PI(2015)002 [Электронный ресурс]. – с.7. – Режим доступа: https://www.venice.coe.int/webforms/ documents/?pdf=CDL-PI%282015%29002
5. Абдуллаев Ф. Обеспечение верховенства Конституции в постановлениях Конституционного Суда Азербайджанской Республики / Ф. Абдуллаев // Конституционное правосудие в странах СНГ и Балтии: дайджест офиц. материалов и публикаций периодической печати. – 2009. № 16. – с. 36.
6. Абрамова О.К. Конституционные ценности как особая форма выражения права / О.К. Абрамова // Конституционное и муниципальное право. – 2013. №12. – с. 24.
7. Анишина В.И. Конституционные принципы как основа самостоятельности судебной власти: дис. ... д-ра юрид. наук / В.И. Анишина. – М., 2006. – с. 27.
8. Баранов А.В. Системоопределяющие специализированные нормы современного российского права / А.В. Баранов // Вестн. Омск. гос. ун-та. Сер.: Право. – 2017. – № 4. – с. 13.
9. Баранов А.В. Нормы-принципы в механизме правового регулирования / А.В. Баранов // Вестн. Томск. гос. ун-та. Сер.: Право. – 2016. – № 4. – с. 7.
10. Бондарь Н.С. Аксиология судебного конституционализма: конституционные ценности в теории и практике конституционного правосудия / Н.С. Бондарь. – М.: Юрист, 2013. – Вып. 2. – с. 18-19.
11. Бондарь, Н.С. Конституционные ценности – категория действующего права (в контексте практики Конституционного Суда РФ) / Н.С. Бондарь // Журн. конституционного правосудия. – 2009. № 6. – с. 2.
12. Бондарь Н.С. Социоисторический динамизм Конституции – без переписывания конституционного текста / Н.С. Бондарь // Журн. конституционного правосудия. – 2014. № 2. – с. 25.
13. Бондарь Н.С. Судебный конституционализм в России в свете конституционного правосудия / Н.С. Бондарь. – М.: Норма, 2011. – с. 33.
14. Витрук Н.В. Конституция Российской Федерации как ценность и конституционные ценности: вопросы теории и практики / Н.В. Витрук // Конституционные ценности: содержание и проблемы реализации: материалы междунар. науч.-теорет. конф. (Москва, 4 6 декабря 2008 г.): в 2 т. – М.: Рос. акад. правосудия, 2009. – Т. 1. – с. 10.
15. Гаджиев Г.А. Конституционно-правовое концептуальное пространство и его ценности / Г.А. Гаджиев // Право: журн. Высш. шк. экономики. – 2012. № 2. – с. 8.
16. Гаджиев Х. Влияние деятельности Конституционного Суда на развитие законодательства Азербайджанской Республики / Х. Гаджиев // Конституционное правосудие на рубеже веков: материалы междунар. конф., посв. 10-летию Конституционного Суда Россий-

ской Федерации. – М.: НОРМА, 2002. – с. 24.
17. Горшенев В.М. Нетипичные нормативные предписания в праве / В.М. Горшенев // Сов. гос. и право. – 1978. – № 3. – с. 113-118.
18. Зорькин В. Вопросы конституционного развития стран новой демократии / В.Зорькин // Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı. – 2005. – № 3. – с. 32.
19. Клейменова Е.В. Конституция Российской Федерации в свете основных тенденций развития современной правовой культуры: дис. ... канд. юрид. наук / Е.В. Клейменова. – СПб., 2001. – с. 4.
20. Клочко Е.И. Подходы к определению понятия «конституционные ценности» в теории конституционного права России и зарубежных стран / Е.И. Клочко // Вестн. Рос. ун та дружбы народов. Сер.: Юрид. науки. – 2015. № 2. – с. 117-118.
21. Кравец И.А. Формирование российского конституционализма: проблемы теории и практики: дис. ... д-ра юрид. наук / И.А. Кравец. – Екатеринбург, 2002. – с. 63.
22. Крусс В.И. Актуальные аспекты проблемы злоупотребления правами и свободами человека / В.И. Крусс // Гос. и право. – 2010. № 7. – с. 18.
23. Крусс В.И. Нормативность конституционных ценностей / В.И. Крусс // Конституционные ценности: содержание и проблемы реализации: материалы междунар. науч.-теорет. конф. (Москва, 4-6 декабря 2008 г.): в 2 т. – М.: Рос. акад. правосудия, 2009. – Т. 1. – с. 31-32.
24. Мамонов В.В. Конституционные ценности современной России / В.В. Мамонов // Вестн. Саратов. гос. юрид. акад. – 2013. № 4. – с. 126.
25. Масловская С. Конституционные ценности и их отражение в международном и национальном законодательстве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/41970/1/Maslovskaya_Paradigma.pdf
26. Овчинников А.И. Конституционно-правовая аксиология в современной России / А.И. Овчинников // Философия права. – 2015. № 5. – с. 63-67.
27. Румянцев О.Г. Новая Конституция для России: наши подходы / О.Г. Румянцев // Из истории создания Конституции Российской Федерации. Конституционная комиссия: стенограммы, материалы, документы (1990–1993): в 6 т. / под общ. ред. О.Г. Румянцева. – М., 2007. – Т. 1 : 1990. – с. 840.
28. Самедов Э.Н. Конституция Азербайджанской Республики 1995 года – основа национального права Азербайджана / Э.Н. Самедов // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası. – 2007. № 4. – с. 45.
29. Электронный ресурс. – Режим доступа: http://www.constcourt.gov.az/decision/849
30. Электронный ресурс. – Режим доступа: http://www.constcourt.gov.az/decision/1097

Açar sözlər: *Azərbaycan konstitusionalizmi, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Konstitusiya Məhkəməsi, məhkəmə-hüquq sistemində islahatlar, konstitusiya prinsipləri, konstitusiya dəyərləri, ədalət mühakiməsi*

Jeyhun Qaracayev
Judge of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan,
Doctor of Law

CONSTITUTIONAL PRINCIPLES AND VALUES IN JUSTICE

SUMMARY

The paper reveals the legal significance of the principles and values of constitutional law, their importance in ensuring justice in court, and in particular the importance of the normative features of constitutional principles and values in the decisions of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan and their application in practical justice.

Important theoretical features of the protection of constitutional principles and values by the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan have also been investigated, and moreover practical examples are being used to describe the special criteria of assessment of the constitutional principles established by the higher courts.

Keywords: *Azerbaijani constitutionalism, the Constitution of the Azerbaijan Republic, the Constitutional Court, reforms in the judicial system, constitutional principles, constitutional values, justice*

Джейхун Гараджаев
Судья Конституционного Суда Азербайджанской Республики,
доктор юридических наук

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ПРИНЦИПЫ И ЦЕННОСТИ В СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

РЕЗЮМЕ

В статье отражены юридическая значимость принципов и ценностей конституционного права, а также их значение в обеспечении правосудия, в частности, рассмотрены значение нормативного отражения конституционных принципов и ценностей в решениях Конституционного Суда Азербайджанской Республики и их практического применения в системе правосудия, также с теоретической точки зрения и на практических примерах анализируются особенности защиты конституционных принципов и ценностей Конституционным Судом Азербайджанской Республики и важность специальных критериев оценки, установленных верховными судами.

Ключевые слова: *Азербайджанский конституционализм, Конституция Азербайджанской Республики, Конституционный Суд, реформы в судебно-правовой системе, конституционные принципы, конституционные ценности, правосудие*

SOSİAL FƏLSƏFƏ
SOCIAL PHILOSOPHY

UOT 1(091); UOT 13

İLHAM MƏMMƏDZADƏ
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə İnstitutunun direktoru, fəlsəfə elmləri doktoru, professor
e-mail: ilham_mamedzade@mail.ru

ZEMFİRA MƏMMƏDZADƏ
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: zemfiramamedzade@gmail.com

TARİXİ YADDAŞIN TƏDQİQİNİN BƏZİ FƏLSƏFİ PROBLEMLƏRİ

Son zamanlar tarixi yaddaşla, tarixlə bağlı olan hər bir şey yalnız tarixçi, siyasətçi və jurnalistlər də deyil, həm də, təbii ki, filosoflarda maraq doğurur. Lakin bu məsələlərə maraq müxtəlif səbəb və motivlərdən oyanır və ya ən azından, oyanmalıdır. Məsələ bundadır ki, fəlsəfə həmişə öz keçmişinə özünəməxsus bir şəkildə yanaşan bir elm olmuşdur. Əbəs yerə deyil ki, fəlsəfə tarixinin fəlsəfədəki roluna verilən dəyəri çox böyük saymaq və ya onu olduğundan az qiymətləndirmək olmaz, o, tam təşəkkül tapıb. Fəlsəfə tarixi, tarixdən fərqli olaraq, autentik (əslinə uyğun) keçmişi bərpa etməyə cəhd göstərməyib, tədqiqatçı onda, adətən, keçmişi öz yanaşması baxımından ideyaların hərəkət və toqquşması, bu və ya digər bir məktəbin və ya cərəyanın formalaşması kimi nəzərdən keçirməyə çalışıb. Bu cür yanaşma, bir qayda olaraq, bir çox tarixçilər tərəfindən tənqid olunub, onlar onda yalnız birtərəflilik, təmayüllülük görüblər. Məsələn, materialist və idealistlər keçmişdə guya yalnız onlara sərfəli olan şeyləri görürdülər. Ən pis nümunələrdə, görünür, bu belə idi, ən yaxşılarında isə tarixə başqa bir baxışı var idi: burada əsas şey autentiklik deyil, keçmişin müasir dərki idi.

Tarixə yanaşmada epistemologiya haqqında

R. Rortinin sözlərini parafraz edərək deyə bilərik ki, müasir fəlsəfə, beləliklə, keçmişi onda gördüyümüz bir “güzgü“dür. Güzgü ilə analogiyanın daha aydın olması üçün Rortinin özünün məhz nə yazdığını xatırlayaq: “Ənənəvi fəlsəfəyə inanılmaz cazibədarlıq verən mənzərə ona görə öz qüvvəsini bu qədər uzun müddət saxlayır ki, zəkamızı bizə müxtəlif – bəzən düzgün, bəzən yanlış – anlayışları ehtiva edən böyük bir güzgü şəklində göstərir və bu güzgünü empirizmlə heç bir əlaqəsi olmayan metodlarla öyrənmək olar” (5, s.168). Lakin söhbət fəlsəfə tarixində çox olmuş təmayüllükdən, yanlış təsəvvürlərdən getmir. R. Rortinin onu öz analitik dövründə bir rəy kimi göstərməsi əbəs yerə deyildi. Məsələ başqa şeydə, məhz bundadır ki, tarixi yaddaş, yaddaş məkanları, bütün tarix bir keçmiş olaraq həmişə keçmişlə bu gün arasında, həmçinin gələcəklə bəzən gözədəyməyən, potensial bir dialoqdur.Burada indiki dövrdə (metodun) əski dövrün təcrübəsindən faydalanmaq, indini dəyişdirmək və s. məqsədi ilə keçmişin məna və niyyətlərini daha dərindən dərk etməyə yol

verdiyini anlamaq üçün də imkan qalmalıdır. Keçmiş yalnız ona görə vardır ki, indiki zaman mövcuddur, o bizə bilavasitə verilmir, biz onu yalnız dərk edə bilərik.

Keçmişi dərk etmək üçün faydalandığımız müasir metodların problemi onlardan necə istifadə etdiyimiz, onların köməyi ilə keçmişə dair anlayış və biliklərimizi həcmli surətdə nə dərəcədə genişləndirdiyimiz və dərinləşdirdiyimizlə bağlıdır. Bu, böyük bir idraki problemidir. Filosoflar çox vaxt fəlsəfənin tarix elmi olduğunu iddia edirlər, lakin etiraf etmək lazımdır ki, tarix – fəlsəfi bir problemdir (4, s.125). Burada onun həm siyasi və hətta riyazi problem olduğunu vurğulamaq istərdik. Görünür, buna görə də araşdırmalarımızda fənlərarası tədqiqatlardan həm fəlsəfi kontekstdə, həm də müxtəlif elmlərə aid məlumatlar kimi istifadə etmək lazımdır. Onu da qeyd edək ki, keçmiş, tarix bütövlükdə mədəniyyətimizin bir hissəsidir və onu dərk etmək və bilmək üçün keçmişin bir qismi olan mədəniyyəti anlamaq və ona yiyələnmək, bizimlə, ölkəmizlə, cəmiyyətimizlə və s. bağlı baş vermiş mədəni-tarixi foun və ya kontekstin fərqində olmaq gərəkdir. Tarix və fəlsəfə tarixi fəlsəfə, cəmiyyət, ölkə və dünyadakı dəyişikliklər prosesini dərk etməyə çalışır və buna görə də bunun üçün məlumatlar, təfsir tələb olunur, bu da fənlərarası yanaşmaya ehtiyac yaradır. Eyni zamanda, onlar müxtəlif amil və fenomenlərin təsiri altında olan, lakin elmi cəhətdən yoxlanıla bilən müddəalara tələbat duyan şüura təsir göstərir. Məlumatlar və təfsir, şərh arasında ziddiyyətlərin olması mümkündür və bu zaman belə bir dilemma yaranır: tədqiqatçı nəyi seçəcək, onun seçimini hansı dəyərlər müəyyənləşdirir. Bu dilemmanın başa düşülməsi metodologiya və epistemologiya ilə, onların arasındakı fərqlər və təmayüllüklə sıx bağlıdır. Yaddaşımızın tarixini fəlsəfə, ədəbiyyat, dil tarixi və bir çox başqa şeylər yaddaşımızı təşkil edir və ya, daha doğrusu, onun bir hissəsi ola bilər, amma olmaya da bilər. Və onun bir hissəsi olması üçün (sözün fəlsəfi mənasında) onun elmi olması heç də həmişə kifayət deyil. Tarix və fəlsəfə, onların əsasına kütlənin anlayışları, bir qayda olaraq, mifoloji iddialar, təsəvvürlər, rəvayətlər qoyularsa, populist də ola bilər. Yoxlanıla bilən tarix və yaddaşın keçici hadisə və vəziyyətlərin təsiri altında əksəriyyətin spontan surətdə qəbul edilmiş bu cür iddiaları ilə müəyyən mənada əvəz edilməsi ona görə zərərlidir ki, yararsız, qeyri-rasional idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsinə gətirib çıxara bilər. Məsələn, Almaniyanın tarixindəki ən bariz iz və sarsıntı İkinci Dünya müharibəsinin başlanması ərəfəsində, Hitlerin hakimiyyətə gəlməsindən əvvəl “bütün almanların” onların Birinci Dünya müharibəsinin nəticəsində incidildiklərinə, ümumdünya antialman sui-qəsdi nəticəsində sənayedən, ordudan, ərazilərdən məhrum olunduqlarına “birdən” inandıqları ilə bağlidir. Onların tarixi yaddaşlarında buna dərhal belə bir izah tapıldı ki, bunda yəhudilər və anqlosakson maliyyə kapitalı günahkardır. Burada məsələ bunun nə dərəcədə belə olub-olmadığında deyil, məsələ bu incikliyin İkinci Dünya müharibəsinə başlamaq qərarının qəbul edilməsinə şərait yaratdığındadır. Bu ekskursu ona görə etdik ki, indi bütün dünyada Birinci və İkinci Dünya müharibələrinin başlanmasına gətirib çıxarmış səbəb və bəhanələrin yenidən dərk edilməsi prosesi gedir və zənnimizcə, müharibələrin səbəblərində çox şey tarixi yaddaşla bağlıdır. Müharibələrin yekunlarına yenidən baxılması dünyanı ciddi kataklizmlərə apara bilər. Əgər bu proses müzakirə, elmi mübahisə, nəşr olunmuş əsərlərin müsabiqəsi, arxivlərdən daha çox və daha keyfiyyətli istifadə, diskussiyalara müxtəlif ölkələrin alimlərinin cəlb edilməsi kimi gedirsə, bu bir variantdır, amma siyasətçilərin kütlələrdən populist qərarlar qəbul etmək üçün istifadə eməsi tamamilə fərqli bir variantdır. Hazırda bu məsələlər müxtəlif ölkələrin ictimai elmlərində fəal surətdə müzakirə olunur. Ancaq üzdə olan odur ki, kütləvi informasiya vasitələrinin diqqət mərkəzində, bir qayda olaraq, ABŞ-da, Avropada Sovet

İttifaqı, Rusiyada isə Avropa və s. xüsusən də yaddaşda olanlar yerləşir. Bu mövzu ilə bağlı qeyd etmək istərdik ki, məsələn, erməni tarixçiləri həm qədim, həm də yeni tarixi təhrif etməklə tanınırlar. Onların Albaniyanın tarixinə necə yiyələndiklərinii və ya, məsələn, Türkiyənin təklifini qəbul etmək və onun arxivlərində 1915-ci il hadisələrinə dair iş aparmaq əvəzinə əfsanələr yaratmaqda davam etdiklərini xatırlayaq. Bu yalan hekayələr onlara öz xalqını idarə etmək üçün lazımdır və təəssüf ki, onlar buna nail olurlar. Tarixin ağrılı dövrləri üzərində birgə elmi iş, həqiqət axtarışı və onun birlik tərəfindən necə qavranıldığı arasındakı fərq mədəniyyət və sivil (yüksək inkişaf etmiş) mədəniyyət arasındakı müxtəlifliyin əsasını təşkil edir. Sivil mədəniyyət qanuniləşdirilmiş birgə həllər axtarışındadır. M.Mamardaşvilinin yazdığı kimi, "Sosial, hüquq və vəzifələrin dərkinə əsaslanmış düşüncənin şərti elə məhz bundan ibarətdir" (6, s.21). Daha sonra o, həm də yazır ki, "... əgər biz düşməniksə, gəlin özümüzü mədəni aparaq, oturduğumuz budağı kəsməyək" (6, s.21-22). Fikrimizcə, burada söhbət həm də alimlərin öz mövqeyindən asılı olmayaraq elmi işləri opponentlə rəqabətdə mümkün qədər keyfiyyətli, əsaslı surətdə yerinə yetirməyi seçməli olduqlarından gedir. Görünür, sivil mədəniyyətdə elmin mənası, əhəmiyyəti bundan ibarətdir.

Mədəniyyətdə yaddaş tarixi haqqında

Yaddaş tarixinin nə demək olduğu və əlbəttə ki, keçmişi necə xatırladığımız barədə məsələ elə məhz sosiumun, cəmiyyətin mədəniyyətinin mahiyyəti, necə inkişaf etdiyi, miflərə necə üstün gəldiyi, onları hansı dəyərlərin köməyi ilə tədqiq etdiyimiz barədə məsələdir. Bunda, eyni zamanda, həm aksiologiya, həm fəlsəfi antropologiya, həm də etikanın müəyyən rolu vardır. Burada qeyd etməyinə dəyər ki, bu düşüncələr müxtəlif ölkələrdə konkret etnos və millətin tədqiq edilən mədəniyyət tarixinə yalnız yol açır. Türklərin arxivlərdə işləmək üzrə təklifi isə, ümumiyyətlə, millətlərarası münaqişələrə aparan bir çox problemlərin həlli üçün əla variant sayıla bilər. Və yalnız bunun üçün deyil, bizcə, həm keçmiş, həm də bu gün ilə maraqlanan hər kəs üçün. Bu məsələləri araşdırarkən K.Marks və ya M.Fuko, məsələn, tarixi hərəkətə gətirən və onu anlamağa kömək edən sinfi mübarizə ideyasını və ya oxşar funksiyaları yerinə yetirən episteme konsepsiyasını əsaslandırıblar. Məsələn, episteme nəinki keçmiş və indi, mədəniyyətlər, rejimlər, hakimiyyətlər arasındakı fərqləri dərk etməyə, hətta müxtəlif zamanlar, dövrlər, mədəniyyətlər və s. arasındakı oxşarlıqları görməyə imkan yaratdı. Həmin məsələlər bu yazının müəlliflərindən biri tərəfindən kitab və məqalələrində bu və ya digər dərəcədə təhlil edilmişdir (3). Lakin burada biz belə bir rakursu vurğulamaq istərdik. O, bundan ibarətdir ki, həmin yanaşmalar inkişaf etmiş Avropa ölkələrinin (K.Marks) və Fransanın (M.Fuko) tarixinin dərk edilməsi əsasında hasil olmuşdur. Azərbaycanda epistemologiyadan istifadə etmək üçün Azərbaycan tarixinin təcrübəsini, yaddaşa və yaddaşın özünə münasibətini dərk etmək lazımdır. Filosof üçün tarixi dərk etmək nə deməkdir? Sual heç də sadə deyil. Obyektivliyə aparan yol obyektivliyin özü deyil, amma onsuz obyektivlik olmur. Həqiqət və ədalət də eyni şeylər deyil. Eyni zamanda, o da aydındır ki, tarix siyasətə cəlb olunmaya bilməz. Amma elm və tarix həqiqət axtarışında olmaya, öz müddəalarını sübut etməyə, mətnlərini və s. əsaslandırmaya bilməz. Yalnız bundan sonra onlar inkişaf edir, mədəniyyət və cəmiyyət tərəqqi edir. Mədəniyyət fəlsəfənin köməyi ilə özünü müasir mədəniyyət kimi dərk edir. Belə halda yaddaş, şüur, təcrübə yalnız fəlsəfi təhlilin obyektləri və vasitələri olur. Bu cür müasirlik mədəni (sivil), refleksiv, düşünən ola bilər. Görünür, bu zaman tarix ona keçmişin mədəniyyəti ilə əlaqə yaratmağa, mövcud olanın mürəkkəbliyini müqayisə və anlamağa kömək edir, yəni tarixi

bu mənada da fəlsəfi cəhətdən yüklənіş olmalıdır. Məsələn, İ.Məmmədzadə "Əxlaqın təfsiri təcrübəsi" kitabında (2) müasirliyi məhz əxlaqın fəlsəfi dərki və təfsiri prizmasından işıqlandırır. Beləliklə, müasirlik, keçmiş və mədəniyyət arasındakı dəyişkən əlaqəni təkcə fəlsəfə tarixinin yox, yalnız fəlsəfə və fəlsəfi fənlərin vasitəsilə araşdırmaq mümkündür.

Fəlsəfə, vurğular düzgün qoyulduqda, keçmiş və bu gündə yeni və ümumi olanları sezməyə, nəzərə almağa, anlamağa kömək edir. Bu baxımdan Bəhmənyar, Nizami, N.Tusi və ya Platon, Nitsşe və M. Fuko müəyyən mənada bizim müasirlərimiz olurlar, çünki onların əsərlərini oxuyanda biz indiki zamanda yeni bir şey anlamış oluruq. Beləliklə, bu əsərlər yalnız qədim yunan və ya müasir fransız fəlsəfəsi və mədəniyyətinin deyil, həm də onları dərk etməyə çalışanların mədəniyyətinin bir hissəsidir. Belə ki, biz həm keçmiş haqqında biliklərimizi dəyişdirir və dərinləşdiririk, həm də bu günümüzü və görünür, gələcəyimizi genişləndiririk. Keçmiş barədə düşüncələr, ona aid xatirə (yaddaş), beləliklə, mədəniyyətin yenilənməsinə səbəb olur.

Tarixə münasibət və tarixi yaddaş mövzusundakı düşüncələr "yaddaş müharibələrinə" də gətirib çıxara bilər, lakin, amalən, mədəniyyətin mənəviliyini dərinləşdirməli, mədəniyyət, ideya və ideologiyaların mahiyyətini dərk etməyə, özümüz, əhatəmiz və ətraf mühit haqqında onların köməyi ilə düşündüyümüz obrazları izah etməyə kömək göstərməlidir. İnsanda tamlıq yaratmalı, mənəvi həyata, ola bilsin, həcmlilik və dərinlik verməli, identiklik və bütövlüyə, universallıq və lokallıq, ümumi və xüsusi arasında qarşılıqlı münasibətlərin (heç də həmişə aydın olmayan) hərtərəflilik və variativliyinə imkan yaratmalıdır. Burada bütövlük həm də nəyin yaxın, qohum və yad olduğunu sual etmək və başqasının xatirəsinə (yaddaşına) münasibətin insanda, onun mədəniyyətində, cəmiyyətin özünün inkişafında çox şeyi müəyyənləşdirdiyini etiraf etməkdədir. Düşünürük ki, məhz belə bir yanaşma müasir sivil mədəniyyətin yaddaş kontekstində dərkində yeniliyi ehtiva edir.

Və nəhayət, mədəniyyət, cəmiyyət və fərdin identikliyi fəlsəfədə vacib məsələlərdir. Yaddaş tarixi, fikrimizcə, onların ayrılmaz hissəsini təşkil edir. Fəqət yaddaş, eyni zamanda, həm də münasibət və bu münasibət mədəniyyətinin təşəkkülüdür. Yeri gəlmişkən, bu, dilimizdə, metaforalarımızda (məcazlarda), əsatirlərimizdə, yaddaş yerlərinə münasibətimizdə, etikada özünü göstərir. Keçmişə münasibət müasir ola bilər, amma çox yox, sivil ola bilər, olmaya da. Prinsipcə, bunlar insan və onun mədəniyyətinin onun mahiyyəti ilə bağlı, vacib, əsas xüsusiyyətləridir. Bəziləri deyə bilər ki, "yaddaş" insanı olduğu kimi edir.

Fəlsəfə mədəniyyət və tarixi yaddaş haqqında

Müasirlik bizim hal-hazırda və bu anda dünyada mövcudluğumuzun məqamıdır. Əgər sadə insan üçün bu, adi bir şeydirsə, fəlsəfə üçün hər şey daha mürəkkəbdir. O, seçimi axtarır, izah edir, tutuşdurur və dəyərləndirir. Dünyada bir-biri ilə yanaşı mövcud olan və əksər hallarda düşmənçilik edən müxtəlif mədəniyyətlər vardır. Dövlətlər öz qarşılıqlı münasibətlərində, siyasətlərində mədəniyyətdən istifadə edir. Mədəniyyətin özü də siyasətə təsir göstərir. Dünyada hakim ideologiya və fəlsəfə olmadığı bir şəraitdə Liotar, Delöz və ya Fukuyama ilə razılaşmaq və ya razılaşmamaq olar, amma mədəniyyət və tarixi yaddaşın və əlbəttə, fəlsəfənin ideoloji prosesə cəlb olunduğunu qeyd etməmək olmaz. Görünür, bununla bərabər, fəlsəfənin elmi obyektivliklə əlaqələrinin və belə bir fəlsəfənin mədəniyyətə təsirinin itirilməsinə yol verməmək olmaz.

Hərçənd onlar ideoloji mübarizədə "yumşaq güc" kimi istifadə olunur. Bununla əlaqədar, İtaliya kommunisti A.Qramşinin inkişaf etdirdiyi "mədəni-ideoloji hegemonluq" ideyası yada düşür, ona V.İ.Leninin mədəniyyət ilə bağlı fikirlərinin təsirini də qeyd etməmək olmaz. Beləliklə, cəmiyyətlər və mədəniyyətlə-

rin toqquşmalarında yeni bir müasirlik (postmüasirlik) təsbit olunur. Onda dialoq mədəniyyəti müharibə mədəniyyəti ilə yanaşı mövcuddur. Qeyd edək ki, sosial şəbəkələrdə yalnız bir-biri ilə razı olanlar deyil, razı olmayanlar arasında da, müxtəlif mədəniyyətlərə, dinlərə, ənənələrə, cinslərə mənsub olan insanlar arasında söhbət baş tutur. Yeri gəlmişkən, dialoqun əhəmiyyətə malik olduğunu etiraf etsək, onda onun öz mədəniyyəti, tarixi və yaddaşı olduğunu aşkar edərik. İndi aydın olur ki, Platonun dialoqları, həmişə olmasa da, Sokratın üstünlüyü ilə başa çatırdı və bu, onun haqqında xatirəyə aiddir. Bu gün dialoqda başlıcası təkcə mövqeyə, rəyə malik olmaq hüququ deyil, həm də başqasının fikrini dinləmək, mövqeyini anlamaqdır. Yaddaş və müasirliyin tələbləri arasında bu fərqin aşkar olunması bizə indini dərk etməyə imkan verir. Mübahisədə hər bir mövqe üstünlük qazana bilər. Amma, bir qayda olaraq, başqasını dinlədiyi üçün onu anlayan qalib gəlir.

Bu isə artıq yeni bir mədəniyyət və yeni dir fəlsəfədir. O, yalnız daha yaxşı olduğuna görə təşəkkül tapmır, sonuncunun səbəbi bundan ibarətdir ki, o yaradılmasa, gələcəyimizin heç bir mənası olmayacaq. Texnologiyalar mədəniyyəti transformasiya edir, mədəniyyət isə şəri məhdudlaşdırır. İndiki insan mənasız dünyada yaşamağı, hər kəsə xidmət etməyi bacarar, amma zəkalı, əxlaqlı da ola bilər. Belə bir mədəniyyət heç də klassik standartlara uyğun olaraq formalaşmır. Biz, müdriklərin söz sahibi olduğu klassik mədəniyyət dünyasından hər kəsin öz sözünü deməyə haqqı olduğu bir mədəniyyətə keçirik. Məhz bu hüquq müasirliyin dialoji, lakin ziddiyyətli mədəniyyətini yaradır və bizcə, təkcə mütəxəssislər üçün deyil, başqaları üçün də maraqlı və lazımi olacaq qeyri-ənənəvi bir fəlsəfəyə zərurət doğurur. Həm də güman edirik ki, o, hər kəsin vermək istədiyi sualları cavablandırmaqdan daha çox, sizinlə razı olmayan biri ilə necə söhbət aparmaq, dolanmaq, yanaşı yaşamaq, tolerant davranmaq və anlaşmaq lazım olduğu barədə düşünəcəkdir. Və burada məlum olur ki, belə bir fövqəladə vəziyyət barədə yalnız qədim yunan filosofları deyil, həm də maarifçilik dövründə Kant, modern dövründə Nitsşe və bizim mütəfəkkirlərimiz Nizami, Nəsimi, Zərdabi və b. düşünmüşlər.

Dünya artıq klassik ideal sistemlərə mütabiq deyil, hamı üçün ümumi, vahid cavablar yoxdur, müxtəliflik, toqquşma və mürəkkəbliyin olduğunu daha çox başa düşürük. Buna görə, söhbət, hər şeydən əvvəl, sualları, onları vermək üçün, anlaşmaq üçün istifadə etdiyimiz anlayışları dəqiqləşdirmək lazım olmasından gedir. Bizcə, müasir fəlsəfədəki suallar (və cavablar) fizika və ya riyaziyyatda olduğu kimi həqiqət deyil. Anlayışların dəqiqləşdirməsi yalnız fəlsəfənin özü üçün deyil, bəşəri idrakın hər bir sahəsi üçün lazımdır. Hər hansı bir dialoq (hətta kişi ilə qadın, fəlsəfə və ideologiya, materializm və idealizm, mədəniyyət və kütləvilik arasında), ilk növbədə, anlayışların məzmunu və təfsiri xüsusunda aparılan bir mübahisəsidir. Burada, hər bir bənzətmə şərti olsa da, belə bir analogiya gətirmək olar: anlayışların sərhədləri dəqiqləşdirilmədən aparılan mübahisə hormonların qızğın çağında, öz həqiqətini sırımağın hər şeydən əhəmiyyətli olduğu zaman yeniyetmələrin öz münasibətlərini aydınlaşdırmasına oxşayır. Güman edirəm ki, müasir dünya bu cavanlıq dövrünü keçməli, yetkin, kamil olmalıdır. Biz həmçinin bilirik ki, müasirliyə onun bizə məxsus olduğu dərəcədə mənsubuq. Yəni insanlar bunu anladıqdan sonra nəyinsə qarşısını ala, vacib bir şey haqqında razılığa gələ, yəni dəyişə və bununla da öz dövrünü dəyişdirə və ya onun üçün nicat yolu tapa bilərlər. Bu kontekstdə Delöz və Gvattarinin fəlsəfənin mahiyyəti barədə ideyaları, Liotarın modern və postmodern, mürəkkəblik və ədalətin nə olduğu haqda fikirləri və Derridanın ölümündən sonra bir filosof kimi xatırlanıb-xatırlanmayacağı barədə düşüncələri, ya da, məsələn, çoxlarının tez-tez nasizm və antisemitizmdə günahlandırdığı Haydeggeryada düşür. Bəli, çoxluğun fikrincə bu belədir, amma həqiqətənmi bu məhz bu cürdür?

Bəli, o, nasizmə xidmət edirdi, ancaq bu onun ideyalarının aşkar bəsitləşdirilməsidir, onları bu dərəcədə sadələşdirmək düzgündürmü? Keçmişdə Nitsşeyə qarşı da belə bir ittiham irəli sürülmüşdü, amma mütəfəkkirin şəxsiyyəti təməlinin onun əxlaq, mədəniyyət, zaman və dinin mahiyyətinin dərkini dərinləşdirdiyi səbəbindən bu gün aktuallaşan fəlsəfəsi bununlamıizah olunur? (1; 7)

Nəticədə vurğulamaq istərdik ki, mədəniyyət və fəlsəfə, fəlsəfə və tarix məsələlərinin təhlilinə, yaddaşın müxtəlif təfsirləri arasındakı dialoqlara daha çox müraciət etmək lazımdır. Onlardakı əsas leytmotiv müxtəlif mədəniyyətlərin insanlar arasında dialoqun mümkünlüyünü dərk etməkdən ibarətdir. Bizi mədəniyyətlərin, ideologiyaların, fəlsəfənin qarşılıqlı təsir problemləri, onların cəmiyyət və vətəndaşın şüuru ilə ayrılmaz əlaqəsi maraqlandırır. Hamı dünyadakı iqtisadi, ideoloji və mənəvi böhranın səbəblərini dərk etmək istəyir, buna görə də insan şüuru ilə baş verən bütün hər şeyin ziddiyyətli və eyni zamanda, qarşılıqlı surətdə şərtləndirilmiş olduğunu izah edə biləcək bir fəlsəfəyə ehtiyac duyur.

Ədəbiyyat:

1. Fəlsəfə tarixi. Qərbi-Rusiya-Şərq. Dördüncü kitab: XX əsrin fəlsəfəsi. M.: Akademik Layihə 2012
2. Məmmədzadə İlham. Əxlaqın təfsiri təcrübəsi. Bakı, 2006.
3. Məmmədzadə İlham. Bir daha fəlsəfə haqqında. Bakı, 2019.
4. Məmmədzadə İlham. Mədəniyyətlərarası kommunikasiyanin bəzi fəlsəfi problemləri // Dovlət idarəciliyi: nəzəriyyə və təcrübə, №2(70), 2020, səh.125-134.
5. 12 ведущих философов современности, М., АСТ, 2014, 414 с.
6. Мамардашвили Мераб. Сознание и цивилизация. СПб: «АЗБУКА», 2019, 352 с.
7. Ницше Ф. Наследие и проект. М.: Издательский Дом ЯСК, 2017, 824 с.

Açar sözlər: *fəlsəfə, mədəniyyət, tarixi yaddaş, fəlsəfə tarixi*

Ilham Mammadzade
Director of the Institute of Philosophy
of the National Academy of Sciences of Azerbaijan,
Doctor of Philosophical Sciences, Professor

Zemfira Mammadzade
Leading researcher of the Institute of Philosophy
of the National Academy of Sciences of Azerbaijan,
PhD in Philosophy

SOME PHILOSOPHICAL PROBLEMS OF STUDYING HISTORICAL MEMORY

SUMMARY

Recently, everything related to historical memory and history has attracted interest not only among historians, politicians, and journalists, but also among philosphers. Interest in these issues is fueled, or at least should be fueled by various reasons and motives. The fact is that philosophy has always been a science in its own way related to the past.

In this sense, the role of history in philosophy cannot be underestimated. The history of philosophy, unlike history, does not try to restore the authentic past; the researcher in it, as a rule, tries to consider the past from a certain standpoint.

This approach considers history as a movement and clash of ideas and the formation of a particular school or direction. This approach, as a rule, was criticized by many historians, they saw in it only tendentiousness. For example, it was as if materialists and idealists in the past noticed only what suited them. In the worst examples, apparently, it was so, but in the best, there was a different view of history, where the main thing was not authenticity, but a modern vision of the past.

Key words: *philosophy, culture, historical memory, history of philosophy*

Ильхам Маммадзаде
Директор Института Философии
Национальной Академии Наук Азербайджана,
доктор философских наук, профессор

Земфира Маммадзаде
Ведущий научный сотрудник Института Философии
Национальной Академии Наук Азербайджана,
доктор философии по философии

НЕКОТОРЫЕ ФИЛОСОФСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ

РЕЗЮМЕ

В последнее время все, что связано с исторической памятью, историей вызывает интерес не только у историков, политиков, журналистов. Понятно, что и у философов. Но интерес к этим вопросам питается или, по-крайней мере, должен питаться различными причинами и мотивами. Дело в том, что философия всегда была наукой по-своему относящейся к своему прошлому. Недаром роль истории философии в философии нельзя не переоценить или недооценить, оно устоялось. История философии, в отличие от истории, не пыталась восстановить аутентичное прошлое, исследователь в ней пытался с позиций своего подхода рассмотреть прошлое, как движение и столкновение идей, становление той или иной школы или направления. Такой подход, как правило, критиковался многими историками, они видели в нем лишь тенденциозность. К примеру, будто бы материалисты и идеалисты в прошлом замечали только то, что их устраивало. В худших образцах, видимо, так и было, а в лучших, был иной взгляд на историю, где главным была не аутентичность, а современное видение прошлого.

Ключевые слова: *философия, культура, историческая память, история философии*

DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİ
PUBLIC ADMINISTRATION

UOT 323

ELCHIN AHMADOV
The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan,
Professor, Doctor of Political Sciences of the Department of International Relations and Foreign Policy
e-mail: elchin_ahmedov@yahoo.com

INDICATORS OF AZERBAIJAN'S DYNAMIC DEVELOPMENT: SUCCESSES AND ACHIEVEMENTS

After the Republic of Azerbaijan regained its independence on 18 October 1991, it acquired the historic opportunity to develop and strengthen its statehood. Under such circumstances, the most important issue on the agenda was to develop and implement a new political course aligned with the principles of national statehood. Armenia's unfounded territorial claims and military aggression against Azerbaijan not only left the country face-to-face with serious political and socioeconomic problems, but also brought the important foreign political objectives to the foreground. To prevent Armenia's military aggression, eliminate its bitter consequences, ensure the territorial integrity and security of our country and put it on a path of political and economic integration with the rest of the world required thought-out, consistent and proactive policies.

After national leader Heydar Aliyev returned to power in the second half of 1993, the country's political course was amended to reflect the new realities and secure Azerbaijan's national interests. The policies launched in that period are associated with the name and activities of the national leader. In an effort to identify the key directions of a new political course of the state drawing on his own extensive experience, President Heydar Aliyev established a number of priority goals. The most important goal was to put an end to Azerbaijan's isolation from the international world, dispel the negative public opinion about our country, communicate the people's just cause to the world community and thus break the information blockade. The execution of the new political course required a cessation of the war and restoration of peace. Thanks to the ceasefire agreement reached with Armenia in May 1994 and the steps to create stability in the country, the necessary peaceful environment was built to facilitate a new foreign political course.

The successful resolution of the socioeconomic and political problems the Republic of Azerbaijan faced after embarking on a path of democratic state building was closely connected to the international standing of our country, the process of mutually beneficial relations with countries and integration into the world community. From this perspective, wat is important to regulate and develop relations with states and international organizations played a leading role in the formation of global politics in order to secure a worthy place in the system of international relations for Azerbaijan.

As a highly skilled and experienced president and a mature political figure, the national leader demonstrated the ability to successfully and skillfully overcome the

difficult and complex tasks. The steps taken to expand bilateral and multilateral political relations played an important part in the systematic integration of our country into the world community. The "Contract of the Century" on the development of oil fields in the Azerbaijani sector of the Caspian Sea signed on 20 September 1994 gave a powerful impetus to the deepening of our country's relations with the world and strengthening its international positions. The Baku International Conference on the Restoration of the Great Silk Road, held on 7-8 September 1998 and attended by representatives of 32 countries and 13 international organizations, was one of the most important achievements of Azerbaijan's foreign policy (1, pp.191-196).

The 1993-2003 period was crucial for our country. It was in those years that a solid foundation of our statehood was laid. The strategic course of Azerbaijan – both domestic and foreign – was defined and Azerbaijan joined the world community. In addition to becoming a member of international organizations, Azerbaijan regularly and actively participated in their activities. The established fruitful cooperation made it possible to communicate the problems our country was facing to the international community. In those years, very serious reforms were carried out, the principles of market economy prevailed and major investments were attracted to Azerbaijan. The first Constitution of the independent Republic of Azerbaijan was adopted, the political system was strengthened and a solid foundation for the successful development of our country was laid. The work done in these years contributed to the successful development of our country and the projects launched at that time are still proving successful.

Important stage in Azerbaijan's dynamic development

Since 2003, the people and the state of Azerbaijan have experienced a period of rapid development in the true sense of the word. The sustainable development of the Azerbaijani economy against the backdrop of a global recession of the past years and the timely implementation of all social programs is clear evidence of the solid foundation of the national economic development model put forward by national leader Heydar Aliyev. One of the most important factors behind Azerbaijan's success in its active integration into the global economic system is its energy, food and environmental security, diversification of the economy and the successful implementation of sustainable development strategies in all areas (4). The dynamism observed in the country's non-oil sector is also an important result of the policy of economic diversification.

Over the past 16 years, the Azerbaijani economy and its GDP has more than tripled. Azerbaijan's foreign debt is at a very low level, accounting for only 17 percent of the gross domestic product. In particular, by effectively investing foreign currency revenues fetched from its rich oil resources Azerbaijan managed to create favorable framework for the dynamic development of all sectors of the economy, and now the non-oil sector has become a strategically viable asset. Azerbaijan's foreign currency reserves exceed the country's foreign debt 5 times. More than $250 billion has been invested in the country's economy over the past 16 years. Over the past 16 years, the poverty rate in Azerbaijan has dropped from about 50 to 5.4 percent, while unemployment is at 5 percent. In 2019, the non-oil industry grew by 15 percent and agriculture by 7 percent (13). The dynamism observed in the country's non-oil sector can also be seen as an important consequence of the policy of economic diversification. This shows that "black gold" and gas have turned into human capital.

Leading economic and financial institutions of the world have acknowledged Azerbaijan's success, as the country ranks among leaders in all international reports. The Global Competitiveness Report of the World Economic Forum ranks Azerbaijan's economy first in the

CIS (5). The annual “Inclusive Development Index” report for 2017 ranks Azerbaijan in third place among 80 developing countries (3). Azerbaijan had $1.8 billion foreign exchange reserves in 2003 but has now increased them to $50 billion. It is a great achievement for the newly-independent state, which shows the diversified development of Azerbaijan’s economy.

The decision to launch an Azerbaijani satellite into orbit was made in 2008 and the launch of the first Azerbaijani telecommunications satellite “Azerspace-1” on 8 February 2013 was a remarkable and historic day in the life of our country. Thus, Azerbaijan became a member of a club of space-faring nations. In 2014, Azerbaijan received the second observation satellite “Azersky“, which was handed over to our country. What makes “Azersky” special is that the satellite observes the surface of the Earth with a high degree of precision and only 20 countries in the world have such satellites. Besides being a great success for our country, it is also an indicator of its rapid development. On 26 September 2018, another telecommunications satellite “Azerspace-2” was launched into orbit. Azerbaijan's national interests and security interests are therefore fully met and our space industry develops (11).

Azerbaijan's energy security policy

Over these years, our country's security strategy has been successfully implemented, first and foremost, Azerbaijan's energy security has been fully ensured and its dependence on external sources has been eliminated. Today, Azerbaijan is the leading country in the region in terms of economic potential. It accounts for more than 80% in the South Caucasus economy. The Agreement on Joint Development and Production Sharing for the Azeri, Chirag and Guneshli Fields in the Azerbaijani Sector of the Caspian Sea signed in Baku on 20 September 1994 was extended until 2050 on 14 September 2017. The implementation of the “Contract of the Century” is successfully ongoing and Azerbaijan’s new oil strategy was launched following the signing of this contract.

At the same time, by signing the “Contract of the Century“, Azerbaijan, known worldwide as an oil country, became an important player in the global energy market through the Baku-Tbilisi-Ceyhan project. In 2002, Azerbaijan laid the foundation of the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline at the Sangachal Terminal expecting major oil from the Azeri-Chirag field. This pipeline was commissioned in 2006 and currently serves the people of Azerbaijan and all friendly countries. At the same time, our country has also attracted attention in recent years for its natural gas reserves. Today, Azerbaijan is a country playing the key role in the energy security of the region and Europe and on the global energy market. Azerbaijan's share in the gas market of a number of European countries has reached 40 percent. Currently, oil and oil products from Azerbaijan are exported to 30 countries of the world (6).

In 2007, the Baku-Tbilisi-Erzurum gas pipeline was commissioned. This is also a very important project. Without this project, the development of the Shah Deniz field would have been impossible. Thus, Azerbaijani gas was transported to Georgia and Turkey for the first time in 2007 and work on the establishment of the Southern Gas Corridor started. After hard work and negotiations, Azerbaijan and Turkey signed an agreement on TANAP – the Trans-Anatolian gas pipeline. The Caspian Basin, which has become a venue of international cooperation, now draws attention as a hub for a number of global energy projects implemented thanks to ample hydrocarbon reserves. From this perspective, the Shah Deniz field in the Azerbaijani sector of the Caspian Sea is of particular importance. The signing of the final investment decision on the project in Baku on 17 December 2013 paved the way for the full-field development of the Shah Deniz field. As President Ilham Aliyev said, the Shah Deniz-2 energy project is one of the largest energy projects in the

world. This project is about energy security and energy diversification. Twenty years ago, Azerbaijan signed the “Contract of the Century“, opened the Caspian Sea to foreign investment and ensured the successful economic development of our country. “If that contract is described as a contract of the 20th century, then Shah Deniz-2 is the largest energy project of the 21st century (9).

Thus, a strong impetus was given to the implementation of the Southern Gas Corridor project. On 20 September 2014, the 20th anniversary of the “Contract of the Century” was celebrated. It is quite symbolic that the foundation of the Southern Gas Corridor was laid on that day as well (10). The Southern Gas Corridor is Europe's largest infrastructure project, and our country has once again demonstrated its leadership in the implementation of this gigantic transnational project. As is the case with other international cooperation matters, Azerbaijan has taken the lead in these projects too. More than $40 billion has been invested in this project. Azerbaijan's proven gas reserves constitute 2.6 trillion cubic meters. At the same time, Azerbaijan, Georgia and Turkey have established a very strong tripartite regional cooperation format having implemented the Baku-Tbilisi-Ceyhan, Baku-Tbilisi-Erzurum and other important projects, including the Baku-Tbilisi-Kars project in the transport sector. The selection of TAP, the Trans-Adriatic Pipeline project, as the main export route in 2013 was also a historic event.

The official opening of the Southern Gas Corridor held at the Sangachal Terminal and the opening of the 25th Caspian Oil and Gas Exhibition on 29 May 2018 played a major role in the implementation of Azerbaijan's energy policy. The commissioning of the TANAP gas pipeline in Eskişehir, Turkey, on 12 June 2019 is a clear indication of the highest level of relations between the two friendly and fraternal states (12).

Azerbaijan has participated actively in regional connectivity projects, such as East-West, North-South, North-West transportation corridors, becoming one of Eurasia's primary and reliable transport and logistics hubs. We have also commissioned the Baku-Tbilisi-Kars railroad and the Baku International Trade Seaport with the potential of handling capacity of 25 million tons. According to the Davos Economic Forum’s Global Competitiveness Report 2019 - among 141 countries, Azerbaijan ranks 11th for “Efficiency of railroad services“, 12th for “Efficiency of air transportation services“, 25th for “Efficiency of seaport services” and 27th for “Quality of road infrastructure” (14).

Issues of energy security are high on the global agenda today and are regarded as matters of national security of countries. In addition, the Baku-Tbilisi-Ceyhan, Baku-Tbilisi-Erzurum, Baku-Tbilisi-Kars, TANAP, TAP and other projects implemented on the initiative of Azerbaijan have reaffirmed Azerbaijan in the world as a country with its own economic model.

Foreign policies, successes achieved in cultural and humanitarian areas

As a reliable partner in the European security architecture, Azerbaijan plays an important role in the energy security of the continent. In 2004, Azerbaijan joined the European Neighborhood Policy, the main objective of which is to accelerate political and economic integration of South Caucasus states into European values. In 2006, the Republic of Azerbaijan and the European Union signed a Memorandum of Understanding on strategic partnership in energy matters, and after Azerbaijan joined the EU's Eastern Partnership Program in 2008, this political, economic cooperation expanded and entered a qualitatively new phase (7).

In addition, on 24 October 2011, Azerbaijan won a convincing victory by receiving the votes of 155 out of 193 UN member-states to become a non-permanent election to the UN Security Council for 2012-2013 (8). Admission of non-permanent members of the UN Security

Council is one of the biggest diplomatic achievements in the history of Azerbaijan and should be viewed as a clear proof of the growing political authority of our country on the world stage in recent years. As a country that has steadily developed for the past several years, showed impressive economic results and earned international authority for its activities in global politics, Azerbaijan was elected to become a member of the most influential international body.

With a unanimous decision of all 120 countries of Non-Aligned Movement Azerbaijan was elected as a chair of this body. In October 2019 Azerbaijan assumed the chairmanship of Non-Aligned Movement during the 18th Summit of the Heads of State and Government held in Baku (14).

Our country is trying to contribute to the issues of friendship, peace, partnership and cultural diversity today. The well interfaith and intercultural relations are regulated in Azerbaijan is well known to the world. A number of steps have been taken to study Azerbaijan's experience. In 2008, the "Baku process" began at the initiative of our country, and issues of intercultural and inter-civilizational dialogue and multiculturalism are now part of the "Baku process". Azerbaijan continues its efforts in this direction, and the fact that representatives from more than 100 countries have come to Baku to discuss these important issues inspires us to achieve our goals as the country keeps on contributing to friendship, peace, partnership and cultural diversity.

Having become a political, economic and humanitarian center of the region, Azerbaijan has also taken its rightful place in the system of international relations and earned the reputation for being a strong state and reliable partner. Baku is already known as a venue for continental and global humanitarian events discussing these important issues. Azerbaijan has become the center of dialogue between cultures and civilizations, global political, economic, humanitarian and other issues. Five times – in 2011, 2013, 2015, 2017 and 2019 – the World Forum on Intercultural Dialogue was organized in Baku at a high level and initiatives undertaken by Azerbaijan in this area go beyond regional onto a global plane (2).

The Baku International Humanitarian Forum joined by heads of state and government, Nobel Laureates and renowned public and political figures has already become a tradition. Having hosted the Seventh General Assembly of the International Conference of Asian Political Parties, the World Summit of Religious Leaders and other high-profile events, Baku is now widely recognized as one of the venues of global events. Also, playing host to the World Economic Forum "Strategic Dialogue on the Future of the South Caucasus and Central Asia", a meeting of the Club of Madrid, the First South Caucasus Forum, the first meeting of the Euronest Parliamentary Assembly outside Europe and other great international events in the past 17 years, Azerbaijan demonstrated again that it is a geopolitically important South Caucasus venue for the discussion of burning issues of the modern world.

A number of important events held in our country and on the initiative of the head of state, such as the 2018 Sixth Baku International Humanitarian Forum, the Sixth Global Baku Forum, the Foreign Ministers Conference of the Non-Aligned Movement, the Meeting of the Council of Foreign Ministers of the Black Sea Economic Cooperation Organization, the Ministerial Meeting of the Southern Gas Corridor Advisory Board, the Official Opening Ceremony of the Southern Gas Corridor, the Seventh Global Baku Forum held in March 2019 have significantly enhanced Azerbaijan's international authority.

In addition, the decision to hold the inaugural European Games in Baku in 2015 was not accidental. The first European Games "Baku 2015" opened an interesting page in the history of sports. At the same time, Azerbaijan gained the opportunity to host sports of any level with the highest quality. In May 2017,

Baku hosted the Islamic Solidarity Games. These sporting events are our great contribution to the promotion of multiculturalism as well (14). The fact that such two major sporting events were held in Azerbaijan in a matter of two years is not only a historic event, but also a significant contribution of our country, which plays a bridge between Asia and Europe, to the inter-civilizational and intercultural dialogue.

All this gives us ground to say that on the one hand, the Azerbaijani state defines the model of its economic and political development by benefiting from the global experience and, on the other, embarks on international relations by maintaining its national interests in accordance with internationally recognized principles.

In general, all of the aforementioned suggests that the events of global proportions held in Azerbaijan have significantly enhanced Azerbaijan's international authority and made our country a leader in the South Caucasus. As a result, Azerbaijan has gained the opportunity to influence not only the processes going on in the region, but also those processes taking place in the international arena. As the key state in the South Caucasus region, Azerbaijan pursues an independent foreign policy in difficult geopolitical circumstances. At present, as an important geopolitical location Azerbaijan is viewed as the most promising partner for maintaining peace and security in the region.

References:

1. The Republic of Azerbaijan. 1991-2001. Baku, 2001, pp.191-196.
2. Speech of President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev at the opening of the Fourth Global Forum on Intercultural Dialog in Baku – “Azerbaijan” newspaper, 6 May 2017; “Azerbaijan” newspaper, 6 May 2019.
3. Speech of President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev at a meeting of the Cabinet of Ministers dedicated to the results of socioeconomic development in nine months of 2018 and objectives for the future - “Azerbaijan” newspaper, 10 October 2018.
4. Speech of President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev at the opening of the Fourth Global Forum on Intercultural Dialog in Baku – “Azerbaijan” newspaper, 6 May 2017.
5. Speech of President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev at a meeting of the Cabinet of Ministers dedicated to the results of socioeconomic development in the first quarter of 2017 and objectives for the future - “Azerbaijan” newspaper, 11 April 2017.
6. President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev’s interview with the influential British magazine “The Business Year” - “Azerbaijan” newspaper, 4 April 2013.
7. Commission of the European Communities. “European Neigborhood Policy“, Country Report Azerbaijan. Brussels, 2005, p.2-3.; European Neighborhood Policy EU / Azerbaijan Action Plan 14 november 2006. - http://ec.europa.eu/environment/enlarg/pdf /enp_ action_plan_azerbaijan.pdf.; Eastern partnership: Communication from the European Commission to the European Parliament and the Council, № COM (2008) 823 from 3 December 2008.
8. “Azerbaijan” newspaper, Baku, 25 October 2011.
9. “Azerbaijan” newspaper, Baku, 21 September 2014.

10. "Azerbaijan" newspaper, Baku, 30 September 2014.
11. "Azerbaijan" newspaper, Baku, 27 September 2018
12. "Azerbaijan" newspaper, Baku, 13 June 2019.
13. https://azertag.az/en/xeber/President_Ilham_Aliyev_attended_ceremony_to_mark_100th_anniversary_of_Baku_State_University_VIDEO-1359802
14. https://azertag.az/en/xeber/President_Ilham_Aliyev_made_a_speech_at_general_debates_of_75th_session_of_United_Nations_General_Assembly_in_a_video_format_VIDEO-1594355

Key words: *The Republic of Azerbaijan, public policy, energy security, foreign policy, dynamic development*

Elçin Əhmədov
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Beynəlxalq münasibətlər və xarici siyasət" kafedrasının professoru, siyasi elmlər doktoru

AZƏRBAYCANIN DİNAMİK İNKİŞAFININ ƏSAS GÖSTƏRİCİLƏRİ: UĞURLAR VƏ NƏTİCƏLƏR

XÜLASƏ

Məqalədə göstərilir ki, 1993-2003-cü illər ölkəmiz üçün həlledici illər olmuş, məhz həmin illərdə dövlətçiliyimizin möhkəm təməli qoyulmuşdur. Həmin illərdə Azərbaycanın istər daxili, istərsə də xarici siyasəti ilə bağlı strateji xətti müəyyən edilmiş, Azərbaycan dünya birliyinə qovuşmuşdur.

Məqalədə 2003-2017-ci illərdə Azərbaycanın dövlət siyasətinin prioritet istiqamətləri və bütün sahələrdə dinamik inkişafının mühüm göstəriciləri geniş tədqiq edilir. Bu illərdə dünyada baş verən qlobal böhran fonunda Azərbaycan iqtisadiyyatının davamlı inkişafı, bütün sosial proqramların vaxtında yerinə yetirilməsi fktlara əsasən təhlil edilir.

Məqalədə bu illər ərzində ölkəmizin təhlükəsizlik strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi, ilk növbədə, Azərbaycanın enerji təhlükəsizliyinin tam təmin olunması, xüsusilə, Cənubi Qafqaz iqtisadiyyatında Azərbaycanın iqtisadi potensial baxımından regionun lider ölkəsi olduğu əsaslandırılır. Bundan əlavə, məqalədə Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum, Bakı-Tbilisi-Qars, TANAP, TAP və digər layihələrin Azərbaycanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilməsi tədqiq edilir.

Bununla yanaşı, məqalədə xarici siyasət, mədəni-humanitar və idman sahələrində qazanılan uğurlar faktlara əsasən geniş təhlil edilir. Həmçinin, Azərbaycanın daxili və xarici siyasətində mədəni müxtəliflik, multikultural və tolerant dəyərlər tədqiq edilir. Məqalədə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi dövlətimizin xarici siyasətində əsas prioritet istiqamət kimi araşdırlmışdır.

Açar sozlər: *Azərbaycan Respublikası, dövlət siyasəti, enerji siyasəti, xarici siyasət, dinamik inkişaf*

Эльчин Ахмедов
Профессор кафедры “Международные отношения и внешняя политика”
Академии Государственного Управления
при Президенте Азербайджанской Республики,
доктор политических наук

ПОКАЗАТЕЛИ ДИНАМИЧНОГО РАЗВИТИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА: УСПЕХИ И ДОСТИЖЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

В статье указывается, что 1993-2003 годы были решающими для нашей страны, именно в эти годы была заложена прочная основа независимой государственности. В эти годы был определен стратегический курс Азербайджанской Республики, связанный как с внутренней, так и с внешней политикой, началась интеграция страны в мировое сообщество. В статье широко исследуются приоритетные направления государственной политики Азербайджана в 2003-2019 годах и важные показатели динамичного развития во всех сферах. На фактах анализируются устойчивое развитие экономики Азербайджана, своевременное выполнение всех социальных программ на фоне происходившего в эти годы в мире глобального кризиса. Обосновывается успешное осуществление стратегии безопасности страны, в первую очередь, полное обеспечение ее энергетической безопасности, в частности, автор аргументированно показывает, что в экономике Южного Кавказа Азербайджан является лидирующей страной с точки зрения высокого экономического потенциала. При этом исследуются и реализация по инициативе Азербайджана проектов Баку-Тбилиси-Джейхан, Баку-Тбилиси-Эрзурум, Баку-Тбилиси-Карс, TANAP, TAP и других глобальных проектов, а также их геополитическое, геоэкономическое значение. Наряду с этим, на фактах широко анализируются успехи, достигнутые страной во внешнеполитической и культурно-гуманитарной сферах, исследуются культурное разнообразие, мультикультуральные и толерантные ценности во внутренней и внешней политике Азербайджана.

Ключевые слова: *Азербайджанская Республика, государственная политика, энергетическая безопасность, внешняя политика, динамичное развитие*

V Ə T Ə N   T A R İ X İ
N A T I O N A L   H I S T O R Y

UOT 94 (479.24)

NURU MƏMMƏDOV
Bakı Dövlət Universitetinin professoru,
tarix elmləri doktoru, Əməkdar müəllim
email: iradeehmedova33@gmail.com

BÖYÜK İCTİMAİ-SİYASİ VƏ DÖVLƏT XADİMİ NƏRİMAN NƏRİMANOV

N.Nərimanov bütün həyatı və varlığı ilə xalqa bağlı olmuş, şüurlu fəaliyyətini xalqının azadlığı və tərəqqisi uğrunda mübarizəyə həsr etmişdir. Qətiyyəti, prinsipiallığı, "dəmir iradəsi", milli-mənəvi dəyərlərə ürəkdən bağlılığı, türkçülüyü, islamçılığı, müasirliyi və Azərbaycanı göz bəbəyi kimi qoruması ilə xalqımızın tarixində ən parlaq simalardan biri olmuşdur. Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyev görkəmli ictimai-siyasi və dövlət xadimi olan Nəriman Nərimanov haqqında demişdir: " N.Nərimanov... görkəmli simadır, böyük siyasi xadimdir, öz dövrünün ən hörmətli və dəyərli şəxsiyyəti idi...xalqını, dövlətini və vətənin sevən insan idi" (1, s.158-159). Nəriman Nərimanovun anadan olmasının 150 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 14 fevral 2020-ci il tarixdə imzaladığı Sərəncamda deyilir: "Son dərəcə mürəkkəb şəraitə baxmayaraq, Nəriman Nərimanov mili maraqları daim üstün tutan rəhbər kimi taleyüklü problemlərə münasibətdə xalqımızın mənafeyini imkanlarının ən son həddinədək müdafiə etmişdir" (3).

Nəriman Nərimanov Qori müəllimlər seminariyasını bitirdikdən sonra Borçalı qəzasının Qızıl Hacılı kəndində müəllim kimi çalışarkən kəndlilərin ağır və məşəqqətli həyatı ilə tanış olmuş, onların dözülməz həyatını əks etdirən "Nadanlıq" əsərini yazmışdır. 1891-ci ildə Bakıya gələn N.Nərimanov geniş ədəbi, ictimai və siyasi fəaliyyətə başlayır. N.Nərimanovun müsəlman əhali üçün 1894-cü ildə Bakıda açdığı ümumi kitabxana-qiraətxana (19, s.246) Şərqdə ilk ictimai oxu kitabxanası idi. Tezliklə bu kitabxanaya bütün Qafqazın qabaqcıl ziyalıları və maarifçiləri, habelə mədəniyyət xadimləri cəlb olunur. Kitabxana qısa müddətdə mədəniyyət mərkəzinə çevrilir.

N.Nərimanov bir çox mətbuat səhifələrində, o cümlədən "Kaspi", "İrşad", "Həyat", "Təkamül" və digər qəzet və jurnallarda ictimai-siyasi və inqilabi ruhlu məqalələrlə çıxışlar edirdi. Cənubi Azərbaycan inqilabçıları ilə sıx əlaqə saxlayan Nərimanov Səttərxanın və Bağırxanın dəstələrinə yardım etdiyi üçün həbs edilir, ziyalılar işə qarışdıqdan sonra azad olunaraq Həştərxana sürgün olunur (14, s.32). Həştərxanda olduğu müddətdə geniş ictimai, siyasi fəaliyyətə başlayır və bir çox əsərlər yazır. Həştərxanda xalq universitetinin işində fəal iştirak edir, Duma yığıncaqlarında çıxışlar edir, Həştərxan Şəhər Dumasına üzv seçilir, az sonra xalq universitetləri cəmiyyətinin sədr müavini, sonra sədri seçilir.

N.Nərimanov 1913-cü ildə sürgündən Bakıya qayıtdıqdan sonra həkim işləyə-işləyə tibb elminə dair çoxlu məqalələr, eyni zamanda ədəbi-bədii əsərlər yazır, müxtəlif idarə və müəssisələrdə mühazirələr oxuyur. 1917-ci ilin fevralında Rusiyada çar monarxiyasının devrilməsindən sonra N.Nərimanov siyasi mübarizəsini genişləndirir, həmin ilin martında "Hümmət" təşkilatının müvəqqəti komitəsinin sədri seçilir. Bakıda keçirilən Qafqaz müsəl-

manlarının qurultayında iştirak edir, rəyasət heyətinə seçilir. Nərimanov 1917-ci ilin oktyabrında Şəhər Dumasına, noyabrda isə Müəssisələr Məclisinə bolşeviklər tərəfindən namizəd göstərilmişdir (9, s.227). 1918-ci ilin martında Bakıda baş vermiş müsəlman qırğınların qarşısını almağa çalışmış və bolşeviklərin milli qırğına rəvac verən siyasətini kəskin tənqid etmişdir. Bakı XKS-nin tərkibində şəhər təsərrüfatı komissarı olmuşdur. N.Nərimanov 1918-ci ilin iyununda xəstələndiyi üçün Həştərxana müalicəyə göndərilir. 1918-1919-cu illərdə Həştərxanda geniş ictimai, siyasi fəaliyyət göstərmişdir (19, s.255). 1919-cu il iyulun axırlarında N.Nərimanov RK(b)P MK tərəfindən Moskvaya çağırılmış, RSFSR xalq xarici işlər komissarlığı Yaxın Şərq şöbəsinin müdiri vəzifəsinə təyin edilmiş, bir müddət sonra RSFSR xalq milli işlər komissarının müavini vəzifəsində işləmişdir (20, s.3-4).

1920-ci ilin aprelində Azərbaycan Cümhuriyyəti hakimiyyəti devrilib sovet hakimiyyəti elan ediləndə N.Nərimanov Azərbaycan İnqilab Komitəsinin sədri təyin edilir. Bakı əhalisi N.Nərimanovu təntənə ilə qarşılayır. Həmin dövrün el sənətkarı çoban Əfqan qoşmalarının birində belə yazırdı: "Qazilərin düz imanı gəlirmi, Qoca Şərqin Nərimanı gəlirmi?" - deyə ölkədə düzlüyün, ədalətin bərqərar olması, özbaşınalığa son qoyulması üçün doktor Nərimanın gəlişini arzulayırdı (17). N.Nərimanov Bakıya gələn kimi XI Ordunun özbaşınalığına son qoymaq haqqında qərarlar verir və günahı olmayan adamları həbsdən azad edir (5). N.Nərimanov sovet Azərbaycanının hökumət rəhbəri kimi, özünün bütün səy və bacarığını, biliyini və fəaliyyətini xalqın tərəqqisinə və inkişafına yönəldir. Azərbaycanda rəhbərliyə başladığı ilk gündən xalqın tərəqqisinə ciddi diqqət verir, sovet dövlət quruculuğunun inkişafına, milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına, azadlığın, bərabərliyin və ədalətin bərpasına çalışır, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin olunmasına fədakarlıq göstərir. N.Nərimanovun dərin istedadını, qeyri-adi bacarığını, yüksək insani keyfiyyətlərini qiymətləndirən M.İ.Kalinin demişdi: "...O, xalqa, bəşəriyyətə xidmət edirdi. Bu cür vəzifələri, bəşəriyyətə kömək və xidmət vəzifələrini, həm də belə şəraitdə öz qarşısına qoyan hər bir adam isə müstəsna bir adamdır" (22, s.301).

N.Nərimanov 1920-ci il aprelin 28-dən 1922-ci il martın 12-nə kimi Azərbaycan XKS-in sədri, 1922-ci ilin martından dekabrına qədər Zaqafqaziya MİK-in 3 sədrindən biri, 1922-ci il dekabrın 30-da SSRİ-nın təşkili ilə əlaqədar SSRİ MİK-in 4 sədrindən biri olmuşdur. 1922-ci ilin aprelində Genuyada keçirilən beynəlxalq konfransda sovet nümayəndə heyətinin üzvü - Azərbaycan hökumətinin rəhbəri kimi iştirak etmişdir.

1922-ci il noyabrın 8-də Bakıda Sabir adına bağda M.Ə.Sabirin heykəli qoyulmuşdu. Onun açılışında N.Nərimanov nitq söyləmişdi (9, s.227). N.Nərimanov 1923-cü ildə RK(B)P MK üzvlüyünə namizəd seçilir.

Sovet şərqşünaslıq elminin inkişafında N.Nərimanovun böyük xidmətləri olmuşdur. Haqlı olaraq Moskva Şərqşünaslıq institutu uzun müddət N.Nərimanovun adını daşıyırdı.

Xalqa olan məhəbbəti, geniş xalq kütlələrini maarifləndirmək, onlarda ictimai, siyasi və milli şüuru oyatmaq N.Nərimanovun arzu və məqsədlərindən biri və başlıca ideya istiqaməti idi. N.Nərimanovun həyat bioqrafiyası, mənalı ömür yolu və geniş ictimai-siyasi fəaliyyəti zəngin bir məktəbdir, sonrakı nəsillərə parlaq bir nümunədir. Teymur Əhmədov yazır: "Xalq içərisindən çıxmış bütün həyatı boyu geniş və çoxcəhətli ictimai, ədəbi və siyasi fəaliyyəti ilə xalqın azadlığı və səadəti uğrunda mübarizə aparmış N.Nərimanov Azərbaycan maarifçi-realist və inqilabi-demokratik ədəbiyyatın inkişafında, onun mütərəqqi ideyalarla zənginləşməsində müstəsna rol oynamış, müəllimlikdən dövlət xadimi səviyyəsinədək qalxmış, Şərq xalqlarının" (21, s.5) azadlıq və müstəqillik uğrunda mübarizəsinin alovlu təbliğatçısı olmuşdur.

N.Nərimanov mürəkkəb ictimai-siyasi dövrün bütün “imtahanlarından” mərdanə çıxan, milli-mənəvi dəyərləri həmişə yüksək tutan tarixi şəxsiyyət, qüdrətli qələm sahibi, millətimizə başucalığı gətirən böyük dövlət xadimi idi. Səməd Vurğunun sözləri ilə desək, “belə nadir şəxsiyyətlərin ədəbi-elmi fəaliyyəti nəticəsində xalq kamalı, onun mənəvi dünyası, həyat və mübarizə qüdrəti düha süzgəcindən keçərək ümumiləşdirilir, xalq şüuruna aşılayır, xalq öz tarixi və istiqlalı ilə fəxr edir. O şəxsiyyət xalqın nəzərində yüksəlir, onların dərin hörmət və məhəbbətini qazanır” (15).

İnqilabi mübarizələr tarixində “bütün şəxsiyyətlər kimi bəzən illüziyalara qapılmış, yanılmış və səhvlərə yol vermiş, lakin öz inamına sədaqətindən irəli gələn, səhvlərində “səmimi olan” (11, s.57) belə bir böyük insan, mütəfəkkir və istedadlı yazıçı, qayğıkeş müəllim və həkim hələ gənc yaşlarından, ilk təhsil illərindən geniş mütaliə sayəsində zəmanəsinin mütərəqqi ideyalarına dərindən yiyələnmiş, maarifçilik dünyagörüşünün formalaşmasında qabaqcıl ziyalılardan dərs almışdı (13).

N.Nərimanovun maarifçilik fəaliyyəti, ədəbi-bədii fəaliyyəti və ictimai-siyasi fəaliyyəti üzvi surətdə bir-biri ilə bağlı idi. Üstəgəl dövlətçilik fəaliyyəti. Bu böyük mütəfəkkir həmişə xalqına bağlı insan olmuş, xalqın müstəqilliyi uğrunda gecə-gündüz çalışmışdır.

N.Nərimanov şəxsi keyfiyyətləri baxımından cəsarətli, iradəli, prinsipial, özünə qarşı məsuliyyətli və tələbkar idi. Mərkəzi və yerli partiya məmurlarının sıxışdırılmaları qarşısında nə ayrı-ayrı şəxslərin, nə də kütlənin müdafiəsinə sığınmırdı. Fikrini birbaşa, açıq ünvana çatdırırdı, yüksək vəzifəli şəxslərə qarşı kəskin ittihamla çıxışlar edirdi (12, s.13). İnadlı mübarizə meydanında tənha qalan N.Nərimanov son nəticədə ya istədiyinə nail olurdu, və yaxud da ki, mürəkkəb tarixi şərait öz sözünü deyirdi.

Ərazi və sərhəd məsələsi barəsində N.Nərimanovun qətiyyətli mövqeyi aydın idi. Ərazi məsələləri 1920-1922 və 1923-cü illərdə RK(b)P MK-nın, Qafqaz Bürosunun iclaslarında dəfələrlə müzakirə edilmişdi (7). Külli miqdarda arxiv sənədləri təsdiq edir ki, N.Nərimanov heç zaman susmayıb, həmişə prinsipial mövqeyini nümayiş etdirib (8). İstər Qarabağ məsələsində, istər Naxçıvan məsələsində, istər Zəngəzur məsələsində və digər taleyüklü məsələlərdə N.Nərimanov həmişə mili mənafeyi qoruyan hökumət başçısı kimi çıxışlar etmişdi. N.Nərimanov Mərkəzin sərt mövqeyinə, erməni daşnaklarının şovinist siyasətinə baxmayaraq sistemli şəkildə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün yorulmadan mübarizə aparan fədaisi olmuşdur.

Ərazi məsələləri ilə əlaqədar bəzi kitablarda və mətbuat səhifələrində N.Nərimanovun fəaliyyətinə kölgə salanlar da vardır. Tarixi faktları, arxiv sənədlərini, mövcud tarixi şəraiti bilmədən hər hansı bir problemə qiymət vermək olmaz. Həm də hər kəs bilməlidir ki, N.Nərimanov özünün şərəfli ömrünü doğma xalqına həsr etmiş, çoxcəhətli fəaliyyətini Azərbaycan dövlətinin və dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsinə, milli-dövlət quruculuğunun yeni və demokratik təsisatlarının yaranmasına, xalqımızın milli və mənəvi sərvətlərinin qorunmasına həsr etmişdir. Onun dövlət fəaliyyətində Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün və suverenliyinin qorunması və möhkəmləndirilməsi, xüsusilə diqqəti cəlb edir. Ərazi məsələlərində hər hansı bir ərazinin Ermənistana və ya Gürcüstana verilməsinin qətiyyətlə əleyhinə çıxır, buraxılan kiçik səhvləri də “düzəldilməsi mümkün olmayan fəlakətli səhv” hesab edirdi. Bakıda düşmən əhatəsinə alınan N.Nərimanov Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda Leninlə, Stalinlə, Çiçerinlə, Trotski ilə, Orconikidze ilə mübarizə aparmışdır. Bəzən Mərkəzin və Zaqafqaziya rəhbərliyinin birləşmiş qüvvələri və güclü təzyiqi qarşısında tək qalan N.Nərimanov yenə də öz sözünü deyirdi.

N.Nərimanovun xidmətini yüksək qiymətləndirən Heydər Əliyev demişdir: “…Tarixi bilənlər, tarixlə sənədlər əsasında tanış olanlar yaxşı bilirlər ki, Nərimanov və başqaları o vaxt nə qədər kəskin mübarizə aparmışlar. Ancaq,

sadəcə, ona nail ola bilmişlər ki, Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibində qalsın. Tarixçilər yaxşı bilirlər ki, Moskvada, Tiflisdə, Zaqafqaziya Federasiyasında Dağlıq Qarabağın Ermənistana verilməsi barədə məsələ qoyulanda N.Nərimanov ciddi bir bəyanat vermişdi və kəskin demişdi ki, onda biz Rusiyaya neft verilməsini dayandıracağıq… Məhz bu kəskin mübarizənin nəticəsində, nəhayət, belə bir qərar qəbul olunmuşdu". (2, s.153)

N.Nərimanovun xidmətlərini yüksək qiymətləndirən Heydər Əliyev demişdir: "..Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra Cənubi Qafqazda sərhədləri müəyyən etməyə başladılar – o vaxt Azərbaycanın milli mənafeyini qoruyanlar nə qədər gərgin iş görmüşlər…mərkəzin siyasətinə qarşı N.Nərimanov və başqaları nə qədər kəskin mübarizə aparmışlar… o insanlar çox milli qürurlu insanlar olublar. İndi bəziləri onların hamısının kommunist, bolşevik kimi, necə deyərlər, üzərindən xətt çəkirlər. Bu, ədalətsizlikdir. Mən buna həmişə etiraz etmişəm… Kim Azərbaycanın milli mənafelərinin keşiyində durubsa, ona xidmət göstəribsə, o insanlar bizim tariximizdə həmişə hörmətlə yada salınmalıdırlar.." (2, s.153) .

Vətənə və torpağa bağlılıq, xalqın taleyinə qayğı N.Nərimanovun ömrünün mənasını təşkil edirdi. 1920-1921-ci illərdə Azərbaycan xalqının sosial-iqtisadi vəziyyəti ağır, kəndlilərin vəziyyəti dözülməz idi. Belə bir vaxtda məhz N.Nərimanovun tarixi xidmətləri sayəsində "çanaq" vergisi adı ilə bütün Azərbaycan kəndliləri vergilərdən azad edildi (4).

N.Nərimanov hələ sağlığında geniş xalq kütlələrinin hörmət və məhəbbətini qazanmış, sovet Rusiyasında və Yaxın Şərq ölkələrində məşhur olmuş, haqq-ədalət, xalqların sosial azadlığı uğrunda mübarizə aparan görkəmli ictimai-siyasi xadim, dövlət rəhbəri olmuşdur. "N.Nərimanov bütün həyatı və varlığı ilə xalqa bağlı olmuş, şüurlu fəaliyyətini onun azadlığı və tərəqqisi uğrunda mübarizəyə həsr etmişdir" (15). N.Nərimanov bütün varlığı ilə xalqını və millətini sevən, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü göz bəbəyi kimi qoruyan rəhbər idi. 1921-ci il 4 iyul qərarına kəskin etiraz edən N.Nərimanov ermənilərin tərəfini saxlayan Orconikidzeyə demişdi ki, mən bircə gün də qoymaram Qarabağ erməni tapdağı altında olsun. Mən Qarabağı bir gecədə qaytaracağam (16). Həqiqətən də elə olur. 5 iyul qərarı ilə N.Nərimanovun Leninlə telefon danışığından sonra Qarabağ Azərbaycanın tərkibində saxlanılır. Bu, tarixi qələbə idi.

N.Nərimanov həm türkçü idi, həm də islamçı idi və həm də müasir beynəlmiləlçi olmaqla xalqlar arasında dostluğu və qardaşlığı arzu edirdi. Milli-mənəvi dəyərləri sevən N.Nərimanov dilimizi, dinimizi və milli adət-ənənələrimizi müqəddəs bilir, dindarlara hörmət edər, müsəlman məscidlərində çıxışlar edir, Novruz bayramının ümumxalq bayramı kimi qeyd olunması haqqında hökumət qərarı qəbul etmişdi. N.Nərimanovun göstərişi ilə AK(b)P MK Siyasi Bürosu belə bir qərar qəbul etmişdi iki, Müqəddəs Kərbəla şəhərinə ziyarətə gedən hər bir dindara dövlətin hesabına 300 manat qızıl pul verilsin (23, s.467). Bu qərar hökumətin islam dininə olan böyük hörməti idi: "N.Nərimanov Azərbaycan xalqının mənəvi dayağı, gücü və qüvvətidir" (18, s.48, 64).

N.Nərimanovun dövlətçilik fəaliyyətinin özülündə müstəqillik ideyaları, milli-dövlət quruculuğu konsepsiyası başlıca istiqamət idi. Azərbaycan dövlətçiliyinə və milli maraqlara qarşı çıxan qüvvələrlə açıq-aydın mübarizə aparır, mərkəzi və yerli məmurlarla təkbətək qarşı-qarşıya duruş gətirirdi. M.Ə.Rəsulzadə ilə söhbətində Stalin demişdi: "Nəriman bizimlə yox, biz Nərimanla anlaşırıq". Hətta Leninlə danışıqlar apararkən hər hansı şərtləri Lenin deyil, N.Nərimanov qarşıya qoyurdu. Bu şərtlərin əsasını ilk əvvəl Azərbaycanın müstəqil bir dövlət kimi tanınması, bu dövlətin paytaxtının Bakı olması, milli adət-ənənələrin nəzərə alınması təşkil edirdi (14, s.52-53).

Rəsmi Moskva, RK(b)P MK-nın Siyasi Bürosu tezliklə başa düşdü ki, N.Nərimanova qarşı aparılan kompaniya düzgün siyasət

olmamış və onun fəaliyyətini yoxlamaq üçün bir-birinin ardınca Bakıya göndərilən komissiyalar qərəzlidir və ədalətli yoxlamalar aparmır. Siyasi Büro nəhayət, anladı ki, N.Nərimanov həqiqətən "Şərqin Leninidir", müsəlman dünyasının lideridir. Siyasi Büro onu da başa düşdü ki, Sovet dövlətinin Şərq siyasətində N.Nərimanov əvəzsiz nümayəndəsidir və SSRİ MİK onun şəxsində Şərq siyasətində böyük müvəffəqiyyətlər qazana bilər. Bütün bu göstəriciləri nəzərə alan MK və Siyasi Büro belə qərara gəldilər ki, "Şərqin rəhbəri"nin ictimai, siyasi və ədəbi-bədii fəaliyyəti və yaradıcılığı geniş, ittifaq miqyasında təntənəli formada qeyd edilsin (22, s.298). Hətta Stalin də Siyasi Büronun qərarına tabe oldu.

1925-ci ilin fevralında Siyasi Büro N.Nərimanovun anadan olmasının 55, bədii yaradıcılığının 30 illiyini geniş qeyd etmək haqqında qərar qəbul etdi. Moskvanın Böyük Teatr zalında onun əsərləri nümayiş etdirildi, "Nadir şah" əsəri tamaşaya qoyuldu. Təntənəli yubiley mərasimində məşhur şərqşünas alim Pavloviçin məzmunlu çıxışı geniş rezonans yaratdı. Nitqində N.Nərimanov "Şərqin Lenini" adlandırılırdı. Rus dilində "Bahadur və Sona", "Pir", "Nadir şah" əsərləri çap olundu, sərgi zalında nümayiş etdirildi. Sovet İttifaqında belə bir yubiley hələ keçirilməmişdi (22, s.299).

Böyük insan, görkəmli ictimai, siyasi və dövlət xadimi, Şərq xalqlarının əsl bilicisi, SSRİ MİK sədri N.Nərimanov 1925-ci il martın 19-da qəflətən və müəmmalı şəkildə vəfat etdi. N.Nərimanovun ölümü haqqında ciddi mülahizələr var. Onun ölüm xəbəri bütün sovet xalqının, Şərq xalqlarının dərin hüznünə, böyük kədərinə səbəb oldu və ağır bir üzüntü yaratdı. Onun şəxsində Qızıl Meydan Şərq xalqlarının ilk qurbanını öz ağuşuna aldı.

N.Nərimanovun qəfil ölümü SSRİ rəhbərlərinin hamısına ağır təsir bağışladı. SSRİ rəhbərləri anladılar ki, N.Nərimanov yalnız Azərbaycan və türk xalqlarına deyil, bütünlükdə Sovet İttifaqına xidmət etmiş pak və təmiz görkəmli inqilabçı və dövlət xadimi olmuşdur. Siyasi Büro qərara aldı ki, xidmətlərini nəzərə alaraq müsəlman dünyasının lideri və sevimli rəhbəri Qızıl Meydanda dəfn edilsin.

N.Nərimanovun dəfni yüksək dövlət səviyyəsində təşkil edildi, sanki 1924-cü ilin yanvarında Leninin dəfni kimi. Martın 20-də N.Nərimanovun cənazəsi əhalinin vidalaşması üçün İttifaqlar Evinin Sütunlu zalına qoyuldu. Matəm musiqisi üzüntü ilə ətrafa yayılırdı. Vidalaşma və fəxri karaulda Siyasi büronun üzvləri, sovet dövlətinin rəhbərliyi iştirak edirdi. Martın 22-də N.Nərimanovun cənazəsi İnqilab meydanı yolu ilə Qızıl Meydana gətirildi. SSRİ rəhbərliyi və mərhumun ailəsi cənazəni aparan lafetin arxasınca onu son mənzilə yola salırdı. Qızıl Meydanda xüsusi karaul dəstələri düzülmüş, Moskva hərbi dairəsinin komandanlığı matəm mitinqi ilə ağır-ağır addımlayırdı. Dəfn günü – martın 23-ü matəm günü elan edildi. Saat 13-00-da Sovet İttifaqının hər yerində mərhumun şərəfinə üç yaylım atəşi açıldı. Bakıda, Tiflisdə, İrəvanda isə altı yaylım atəşi açıldı. SSRİ ərazisində bayraqlar endirildi, iş 5 dəqiqə dayandırıldı. SSRİ-nin xaricdəki diplomatik və ticarət nümayəndəliklərinin binalarında, hərbi və ticarət donanmasının gəmilərində, İttifaq respublikalarının bütün hökumət binalarında bayraqlar endirildi, iş 5 dəqiqəyə dayandı. Hərbi hissələrin qarnizonlarında toplardan yaylım atəşləri açıldı. M.İ.Kalinin matəm nitqində demişdi: "N.Nərimanovun şəxsində biz öz doğma dostumuzu dəfn edirik. Onun şəxsində Qızıl Meydan Şərq xalqlarının birinci qurbanını öz ağuşuna alır" (9, s.227). Zaqafqaziya xalqlarının, müsəlman Şərqinin rəhbəri, dünyanın məzlum xalqlarının rəhbəri, Şərqin azadlıq mübarizi Qızıl Meydanda dəfn edildi. Həmin vaxt Bakıda on minlərlə insanın matəm nümayişi keçirilirdi (22, s.300).

Dəfn mərasimində M.İ.Kalinin, Siyasi büro üzvü L.B.Kamenski, Zaqafqaziya Federasiyası adından M.Q.Çxakaya, Sovet Millətləri adından N.A.Ckrıpnik, Orta Asiyadan A.İ.İsmayılov və b. çıxış etdilər, N.Nərimanovun şərəfli ömür yolundan və xidmətlərindən danışdılar.

Qızıl Meydan müsəlman Şərqinin böyük rəhbərini əbədi olaraq qoynuna aldı. N.Nərimanov son mənzilə belə yüksək hörmət və ehtiramla yola salındı.

N.Nərimanovun qəfil ölümü haqqında ilk məlumatı rəsmi Moskva Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinə göndərdiyi başsağlığı teleqramında bildirdi (6). Az. MİK rəhbərliyi dərhal Rəyasət Heyətinin Azərb. XKS-in və Bakı Soveti Rəyasət Heyətinin Azərbaycan xalqına müraciətini elan etdi. Müraciətdə deyilirdi: martın 19-da, saat 830-da SSRİ MİK Sədri, Azərbaycan İnqilab Komitəsinin keçmiş sədri, ilk XKS-ini sədri, ZSFSR İttifaq Sovetinin sədri N.Nərimanov qəflətən vəfat etmişdir (6, v.13). N.Nərimanov Şərq xalqlarının azadlıq mübarizəsinin mübarizi, Zaqafqaziya xalqlarının sevimli rəhbəri, xalqların qardaşlıq ittifaqının başçısı idi. SSRİ xalqlarının və bütün zəhmətkeş əhalinin əməkdaşlığı, qardaşlığı və dostluğu N.Nərimanovun ideya arzusu idi. Nə həbslər və sürgünlər və nə də ona düşmən münasibət onun dəmir iradəsini sındıra bilmədi. O, böyük enerji ilə qələbə uğrunda və Azərbaycan xalqının firavanlığı uğrunda yorulmadan mübarizə aparırdı. N.Nərimanov bütün Şərq xalqlarının azadlıq yolunu göstərən rəhbər idi.

SSRİ MİK-in sədri Kalinin Sovet xalqı adından, SSRİ MİK sədri Petrovski Ukrayna xalqı adından, "Pravda" və "İzvestiya" qəzetləri kollektivləri adından, Moskva Quberniya Soveti adından, Moskva Mərkəzi Teleqraf işçiləri adından, Moskva, Leninqrad və digər şəhərlərdən Azərbaycana başsağlığı teleqramları göndərilirdi. Tatarıstan, Türkmənistan və digər yerlərdən göndərilən başsağlığı teleqramlarında deyilirdi ki, N.Nərimanovun ölümü SSRİ və Qafqaz xalqlarının ağır itkisi və xalqlara üz verən ağır zərbədir. N.Nərimanovun ölüm xəbəri bir çox xalqları, o cümlədən Azərbaycan xalqını dərin hüzn və kədərə salmışdı (6, v.20-31). Tehran, Daşkənd, Yerevan, Tiflis, Kazan, Simferepol, Yakutiya, Kaluqa və b. şəhərlərdən kədərli teleqramlar göndərilirdi (6, v.37).

Başsağlığı teleqramlarında qeyd edilirdi ki, N.Nərimanov dünyanın məzlum xalqlarının rəhbəri, Zaqafqaziya xalqlarının başçısı (rəhbəri), Şərq xalqlarının azadlıq mübarizəsinin yorulmaz rəhbəri, zəhmətkeş xalqın və ziyalıların əsl dostu, böyük insan və görkəmli dövlət xadimi idi.

N.Nərimanovun qəfil ölümü Azərbaycanda əsl milli faciə kimi qarşılanmış, xalq sözün həqiqi mənasında matəmə batmışdı. N.Nərimanovun vəfatı münasibətilə Almas Ildırım yazdığı təsirli şeirində qeyd edirdi ki, onun ölümü təkcə Azərbaycanı deyil, bütün Şərqi yetim qoydu.

"Ah şimdi ayrıldın, qaldın uzaqda,
Kəsdi aramızı ölüm pərdəsi.
Söylə gəliyormu sana torpaqda
Viran Şərq elinin yanıqlı səsi"

Və yenə heç vaxt sosialist platformasında dayanmayan başqa bir şair Əjdər Cəlili:

"Bu mövtun ey Nəriman cisimlərdə can ağlatdı, Fərağınla doğan möhnət Azərbaycanı ağlatdı" adlı şeirində (11) Nərimanovun şəxsində Azərbaycan xalqının böyük siyasi liderini və dövlət xadimini itirdiyini bəyan edirdi.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini və ərazi bütövlüyünü qorumaq, xalqımızın sosial rifah halını yaxşılaşdırmaq, xalqlar dostluğunu bərqərar etmək N.Nərimanovun narahat ömrünün mənasına çevrilmişdi. Onun başlıca amalı Vətəninə, xalqına və bütün Şərq xalqlarına xidmət etmək, onlara mənəvi dayaq olmaq olub. Onun başlıca həyat konsepsiyası xalqların xoşbəxt gələcəyinə inanan bəşəri ideyalarla yaşamaq olubdur. Həyat yoldaşı Gülsüm xanım istər Bakıda və istərsə də Moskvada yaşayarkən geniş ictimai-siyasi fəaliyyət aparmış, N.Nərimanovun partiya və dövlət fəaliyyətində ona yaxından kömək göstərmiş, mənalı ömrünün yardımçısı olmuşdur.

Prezident İlham Əliyevin imzaladığı sərəncamda deyildiyi kimi, "onun ömrünün mühüm hissəsi qəlbən inandığı və müqəddəs amala çevirdiyi xalq işi uğrunda ardıcıl mübarizə

aparmaq olub" (3). Böyük maarifçi idi, insanpərvərlik ruhu qəlbinə hakim idi, əsl xalq adamı, xalqını sevən Vətən övladı idi.

N.Nərimanovun ölümündən sonra onun ideyaları sanki bir simvola çevrildi. Lakin 30-cu illərdə "Nərimanovşina" uyduruldu və ona "millətçi" damğası vuruldu, əsərləri qadağan edildi. Buna baxmayaraq qədirbilən xalqımızın yaddaşında yaşayırdı. 50-ci illərin ortalarından başlayaraq N.Nərimanov irsi bərpa edildi. Azərbaycan ziyalıları və alimləri tərəfindən onun haqqında dəyərli əsərlər yazılmağa başlandı. Ancaq N.Nərimanova ən yüksək qiymət Heydər Əliyev tərəfindən verildi. Məhz Heydər Əliyev böyük cəsarətlə və çox gərgin çətinliklərlə N.Nərimanova monumental heykəl ucaldılmasına nail oldu, onun haqqında sənədli film çəkilməsini həyata keçirdi. Qeyd edək ki, sovet inzibati-amirlik dövründə bu məsələləri həll etmək, N.Nərimanovun heykəlini qoymaq olduqca çətin idi. Ancaq görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev əsl qəhrəmanlıq və cəsarət göstərərək və özünün də böyük və istedadlı nüfuzundan istifadə edərək belə bir mürəkkəb missiyanın həyata keçirilməsinə nail oldu. O dövr üçün bu, Heydər Əliyev siyasətinin parlaq qələbəsi idi.

N.Nərimanov sözün əsl mənasında xalqını sevən, mənalı və şərəfli ömrünü xalqına həsr edən görkəmli dövlət xadimi idi. S.Vurğunun sözləri ilə desək, "ölüm sevinməsin qoy,... qalacaqdır dünyada sevərək yaşayanlar, sevilərək ölənlər". N.Nərimanovun ömür dünyası, onun ədəbi-bədii sənət xəzinəsi təkcə Azərbaycan xalqı üçün deyil, həm də Şərq və Türk xalqlarının tarixində silinməz izlər qoymuşdur. O, payına düşmüş ömür möhlətini və ömür tarixini şərəflə yaşadı, namus və qeyrətlə başa vurdu, el sözü ilə desək, kişi kimi yaşadı və dünyadan köçdü. Sonralar aydın olacaq ki, əslində o, təkcə öz xalqı üçün deyil, bütün Şərq xalqları üçün yaşamış, onların övladı olmuşdur, insanlığın övladı olmuşdur, dostluğu və qardaşlığı sevən beynəlmiləl xalqların övladı olmuşdur, bəşəri ideyalarla yaşayan böyük insan olmuşdur. Bu nəcib hisslər və duyğular onu ölümsüz etdi, əbədiyyətə qovuşdurdu. Nəriman Nərimanovun mərd və nəcib obrazı, nəhəng düşüncəsi və odlu qəlbi Azərbaycan, türk və müsəlman xalqlarının yaddaşında əbədi yaşayacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. Birinci kitab., B., 1997
2. Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. XIX kitab, B., 2006
3. İlham Əliyev. Nəriman Nərimanovun 150 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. "Respublika" qəzeti, 15 fevral 2020-ci il
4. Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi (ARDA), f.379, c.3, iş 3226, v.18-21
5. ARDA, f.27, s.1, iş 4, v.21
6. ARDA, f.379, c.3, i.319, v.1
7. ARDA, f.379, s.3, i.2990, v.20-23; i.2953, v.406; i.3099, v.33; i.2953 v.405-406; i.3215, v.19
8. ARPİİSSA, f1 s.1, i.22, v.5-37; c.74, i.123. v.54; i.132, v.145 və i.a.
9. ASE, VII c, s.227
10. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. VII c., B., 1983,
11. Əhmədov Teymur. N.Nərimanov. B., Yazıçı, 1982.
12. Əhmədova F. Nəriman Nərimanov- ideal və gerçəklik. B., 1998
13. Əlimirzəyeva Rəfayət. N.Nərimanov dramaturgiyasında maarifçi ziyalı obrazları. "Elmi axtarışlar" XXVII. B., 2006
14. Həsənov H. Nəriman Nərimanov – milli təmayüllü kommunist. B, 2004
15. Köçərli F. "N.Nərimanov yeni təfəkkür ışığında" AEA-nın xəbərləri, 1991
16. Qılman İlkin. N. Nərimanovun məktubları və tarixi sənədlər. "Xalq qəzeti", 16 mart 2003

17. Quliyev V. // "Xalq qəzeti" 4 dekabr 1996.
18. Qurbanov Ş. Nəriman Nərimanov. Ömrünün son illəri. 2003
19. N.Nərimanov. Məqalələr və nitqlər. Tərtib edən C.B.Quliyev və b. B., 1971
20. N.Nərimanovun ictimai-siyasi fəaliyyəti. İnternet saytı.
21. Nəriman Nərimanov. Seçilmiş əsərləri, Tərtib edəni: Teymur Əhmədov, B., 1985
22. Баберовски Й. Враг есть везде. Сталинизм на Кавказе. Москва, Российская полит. энциклопедия, 2010
23. Мусаева Тамилла. Культура Азербайджана на рубеже эпох. В. 2015

Açar sözlər: *Azərbaycan, Heydər Əliyev, Nəriman Nərimanov, milli-mənəvi dəyərlər, xalqlar, dövlət, siyasət*

Nuru Mamedov
Professor of Baku State University,
Doctor of Historical Sciences, Honored Teacher

NARIMAN NARIMANOV - GREAT SOCIAL, POLITICAL AND STATESMAN

SUMMARY

Based on specific facts, the paper examines the glorious life and historical and socio-political activities of Nariman Narimanov; a prominent party and state figure, and pride of the Azerbaijani people. During the period of his social, political, and pedagogical activity, N. Narimanov advocated for the equality of peoples and was an ardent promoter of the friendship of peoples. The creation of a national culture in Soviet Azerbaijan, the development of national moral values of the Azerbaijani people, the formation of the Soviet national intelligentsia, and the expansion of public education were closely attributed to the name and activities of N. Narimanov. National leader of our people, Heydar Aliyev, highly appreciated the social, political, and state activities of Narimanov.

Key words: *Azerbaijan, Heydar Aliyev, Nariman Narimanov, national and moral values, peoples, state, politics*

Нуру Мамедов
Профессор Бакинского Государственного Университета,
доктор исторических наук, Заслуженный педагог

НАРИМАН НАРИМАНОВ - ВЫДАЮЩИЙСЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ И ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ

РЕЗЮМЕ

В статье на основе конкретных фактов исследуется славная история жизни и общественно-политическая деятельность видного партийного и государственного деятеля, выдающегося сына азербайджанского народа Наримана Нариманова. В период своей общественно-политической и педагогической деятельности Н.Нариманов руководствовался равноправием народов, был ярым пропагандистом дружбы народов. Создание национальной культуры в Советском Азербайджане, развитие национальных нравственных ценностей азербайджанского народа, формирование советской национальной интеллигенции, расширение народного образования были тесно связаны с именем и деятельностью Н.Нариманова. Общенациональный лидер Азербайджанского народа Гейдар Алиев высоко оценил общественно-политическую и государственную деятельность Н.Нариманова.

Ключевые слова: *Азербайджан, Гейдар Алиев, Нариман Нариманов, национально-нравственные ценности, народы, государство, политика*

VƏTƏN TARİXİ
NATIONAL HISTORY

UOT 94 (479.24)

EMİN ŞIXƏLİYEV
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Naxçıvan Bölməsi, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
e-mail: emin.amea@yahoo.com

ERMƏNİSTAN DÖVLƏTİNİN YARADILMASI VƏ AZƏRBAYCANA TƏSİRİ: TARİX, MÜASİR DÖVR, QLOBAL MARAQLAR VƏ YENİ GEOSİYASİ REALLIQ

Cənubi Qafqaz öz geosiyasi və geostrateji əhəmiyyətinə görə olduqca önəmli bir coğrafiyada yerləşir. Yaxın Şərq, Avropa və Asiya arasında yerləşən, tarix boyu geosiyasi maraqların toqquşduğu arena olan Cənubi Qafqazı öz coğrafi əhəmiyyətinə və enerji mənbəyinə görə "Avrasiyanın dayaq nöqtəsi" kimi xarakterizə etmək mümkündür. Əsrlər boyu imperialist güclər bu bölgəyə sahib olmağı hədəfləmiş və öz nüfuz dairələrini digər ərazilərə yaymaq üçün məhz Cənubi Qafqazdan baza kimi yararlanmaq istəmişlər. Qeyd etmək lazımdır ki, tarixən hər bir böyük güc öz imperialist siyasətini həyata keçirərkən müxtəlif bəhanələrdən və amillərdən istifadə etmişdir. Hal-hazırda dünyada baş verən hadisələrdə, böyük güclərin geosiyasi maraqlarında da bu amilləri müşahidə etmək mümkündür. Günümüzdə böyük güclərin geosiyasi maraqlarının rallaşdırılmasında Əl-Qaidə, İşid, Əl-Nüsra, Boko Haram və s. kimi terrorist təşkilatların oynadığı rolu XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Armenakan, Hnçaq, Daşnaksütyun kimi erməni terror təşkilatları oynayırdılar. Metodlar eynidir, sadəcə olaraq günümüzdə rollar dəyişib. Bu mənada tarixin müəyyən mərhələlərində Cənubi Qafqazda geosiyasi maraqların həyata keçirilməsində başlıca rol oynayan vasitələrdən biri məhz "erməni kartı" olmuşdur. Bu da bir həqiqətdir ki, ermənilər böyük güclərin geosiyasi maraqlarının icraçısına çevrilsə də, öz növbəsində bu güclərdən qarşılıqlı olaraq öhdəliklər də tələb etmişdilər ki, həmin öhdəliklər son nəticədə erməni dövlətinin qurulması istəyindən başqa bir şey deyildi. Bu baxımdan mövcud situasiyanı aydınlaşdırmaq üçün Ermənistan dövlətinin qurulmasını, pərdə arxası məqamları, eyni zamanda qlobal maraqları araşdırıb təhlil etmək lazım gəlir. Əvvəlcədən onu da qeyd etməyi vacib bilirik ki, bu məsələlərin aşkara çıxarılmasında tarixi sənədlərin olduqca böyük əhəmiyyəti vardır. Xüsusilə Böyük Britaniya arxivlərində yer alan sənədlər araşdırılan problemin və tarixi reallıqların daha obyektiv kriteriyalar içərisində dəyərləndirilməsi baxımından olduqca vacibdir. Bu materiallar XX əsrin əvvəllərində geosiyasi maraqlar naminə ermənilərdən vasitə kimi istifadə edildiyini, Türkiyə ilə Azərbaycan, dolayısı ilə Türk Dünyası arasındakı əlaqələrin kəsilməsi hesaba qatılaraq Ermənistan dövlətinin yaradılmasının Antanta dövlətlərinin birbaşa maraqları daxilində olduğunu, bu məqsədlə ermənilərin maliyyələşdirildiyini və hərbi baxımdan silahlandırıldığını sübut edir.

Ermənistan dövlətinin qurulmasında qlobal maraqlar

Böyük güclərin Cənubi Qafqazla bağlı geosiyasi maraqları "tarixi Şərq məsələsi"nin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi dəyərləndirilməlidir. Yuxarıda da qeyd olunduğu kimi, bu maraqlarda erməni məsələsi xüsusi rol oyna-

mışdır. Xüsusilə Rusiya və İngiltərə ermənilərə öz geosiyasi planlarında fərqli bir yer ayırmışdır. Çar Rusiyası erməniləri günümüzdə Dağlıq Qarabağ probleminə səbəbiyyət təşkil edən 1828-ci il tarixli Türkmənçay anlaşmasının XV maddəsinə əsasən köçürmüş, bu sayədə strateji üstünlük əldə etmiş, tarixi türk torpaqları olan İrəvan və Naxçıvan xanlıqlarını "Erməni vilayəti" adlanan yeni bir inzibati vahidə çevirmişdir. Beləliklə, ermənilər üçün gələcəkdə qurulması planlaşdırılan erməni dövlətinin təməli atılmış oldu. Radikal millətçi fikirləri ilə tanınan erməni müəllifi Zori Balayan "Oçaq" adlı kitabında yazır ki, "1828-ci ildə məşhur Türkmənçay anlaşması olmasaydı, rus əsgərləri olmasaydı, günümüzdə müasir kənd şəhərlərə çevrilən yüzlərlə yeni təşkil edilən erməni yaşayış yerləri olmayacaqdı". (7, s. 120, 273).

Sonradan erməni məsələsi 1878-ci il tarixli Berlin Konqresində İngiltərənin nəzarəti altına keçdi. Bu tarixdən etibarən ermənilər müəyyən vədlərlə silahlandırıldı, təşkilatlandırıldı və təlimatlandırıldılar. Bir məsələyə xüsusilə diqqət çəkmək lazım gəlir ki, XIX əsrin sonları və XX əsrin əvvəllərində İngiltərənin geosiyasi maraqlarının icraçısına çevrilən ermənilər dünyanın bu böyük gücündən gələcəkdə qurulması planlaşdırılan "Ermənistan dövləti" üçün öhdəliklər də tələb etmişdilər. Yəni ingilis-erməni əlaqələrini bir növ "qarşılıqlı istifadə və faydalanma" münasibətləri çərçivəsində xarakterizə etmək olar.

Məlum olduğu kimi, geostrateji baxımdan Cənubi Qafqaz İngiltərə üçün böyük əhəmiyyətə malik idi. Xüsusilə Azərbaycan, onun iri sənaye-maliyyə mərkəzi olan Bakı üzərində nəzarətin ələ keçirilməsi və Xəzər limanının zəbt olunması cəhdləri ingilis siyasətinin ənənəvi və prioritet istiqamətlərindən idi, eyni zamanda onun ümumilikdə Avrasiya ilə bağlı əsas geosiyasi konsepsiyasına uyğun gəlirdi. Xəzər dənizinə sahib olmaq təkcə Qafqaza deyil, eyni zamanda Mərkəzi Asiyada nəzarət qazanmaq, Hindistana gedən yolu qorumaq demək idi (3, s. 208). Lakin 1917-ci ildə Rusiyada baş verən hadisələr nəticəsində Qafqaz Osmanlı dövləti üçün açıq dəhlizə çevrildi. Meydana gələn proseslər türklərə Qafqaz vasitəsilə İrana və Orta Asiyaya girmək üçün əlverişli imkan yaratmış, Hindistan təhlükə altına düşmüşdü. Çar Rusiyasında ortaya çıxan qarışıqlıqlar türklərə öz planlarını tətbiq etmək üçün bir fürsət yaratmış, Turancı arzuların reallaşması üçün də bir yol açılmışdı. Bu ehtimal İngiltərəni müəyyən tədbirlər almaq məcburiyyəti qarşısında qoydu. Çünki Turanizm İngiltərənin maraqlarına həm Orta Asiyada, daha sonra isə Cənubi Asiyada zərbə vura bilərdi (6, s. 320). Panturanizm təhlükəsi ilə qarşılaşan İngiltərə Qafqazı strateji baxımdan İran, Əfqanıstan və daha da önəmlisi Hindistandakı iqtidarı üçün həyati dərəcədə əhəmiyyətli hesab edirdi (5, s. 18). Yaxın gələcəkdə türk hegemonluğunun qurulması ehtimalı nəzərə alınaraq, İngiltərənin Asiyadakı mövqeyi baxımından real təhlükə mənbəyinin aradan qaldırılması üçün mütləq şəkildə Türkiyə ilə Türk Dünyası arasında bir sədd yaradılmalıydı. Məhz bu baxımdan baş verən proseslər qarşısında lazımi tədbirlər alınmalıydı.

İngiltərə hökuməti Türkiyə ilə Türk Dünyası arasındakı yeganə baryerin ermənilər olduğunu anlamışdı. Məşhur ingilis tarixçisi, Birinci Dünya müharibəsi dövründə Hərbi Nazirliyin nəzdində fəaliyyət göstərən Təbliğat Bürosunun tanınmış nümayəndələrindən olan Arnold Toynbi İngiltərənin Xarici İşlər Nazirliyinin nüfuzlu əməkdaşlarından cənab Kidstona yazırdı ki, "bizim siyasətimiz erməniləri türk boyunduruğundan xilas etməkdir. Bu baxımdan mənafelərimizdən biri fəal şəkildə Turan hərəkatına mane olmaqdır" (14).

London İngilis-Erməni Komitəsinin sədri və İngiltərə Parlamentinin üzvü Anerin Uilyams 4 dekabr 1917-ci ildə İngiltərənin məşhur diplomatlarından olan Xarici İşlər nazirinin müavini Lord Robert Sesilə göndərdiyi məktubda ermənilərə yardım göstərilməsinin zəruri olduğunu bildirir, hətta ermənilərin silahlandırılmasını və Andranik kimi silahlı dəstə liderlərindən istifadə edilməsini də son dərəcə gərəkli hesab edirdi (12). Məktubda ingilis, fransız və amerikan hökumətlərinin də erməni

ordusuna maddi dəstək vermələrinin vacib olduğu bildirilmiş, sərhədlərdən kənarda yaşayan ermənilərin pul yardımı ilə Şərqi Anadoluya və Qafqaza gətirilmələrinin qaçılmaz olduğu yazılmışdı (12).

Nəticədə, İngiltərənin Hərbi Kabineti özünün 7 dekabr 1917-ci il tarixli iclasında ermənilərə maliyyə dəstəyi verilməsi haqda qərar qəbul etdi (16, p. 103). Bununla yanaşı, İngiltərənin Xarici İşlər Nazirliyi də erməni könüllü dəstələrinin Qafqaza fərqli yollardan gəlməsinə də köməklik göstərmiş (11), eyni zamanda Hərbi Kəşfiyyat fondlarından da ermənilərə pay ayrılmışdı (16, p. 101).

Arxiv sənədlərinə görə, pul, qızıl, müxtəlif silah və sursatlar ermənilərə Turanizm təhlükəsinə qarşı baryer təşkil etmək üçün verilmişdi (13). Turanizm təhdidinə qarşı ermənilərdən istifadə siyasəti Versaldakı Antanta Ali Hərbi Şurası ingilis hərbi mütəxəssislərinin 1917-ci ilin dekabr ayındakı memorandumunda açıq şəkildə göstərilməkdədir: "Ermənilərə hər vəziyyətdə işğal etdikləri bölgələrdə pul, silah və sursat tədarükü ingilis siyasətinin maraqları daxilindədir. Bu təcrübənin uğurlu olması nəticəsində erməni qüvvələrindən gələcəkdə türklərin diz çökdürülməsi üçün faydalanmaq olar" (17).

Ermənistan dövlətinin qurulması İngiltərənin, ümumilikdə Antantanın məqsədləri içərisində olub, Turanizm təhlükəsinə qarşı baryer kimi "əsas maneə" rolunu oynamış və bu yolda milyonlarla sterlinqlər xərclənmişdir. 1918-ci ilin oktyabr ayında İngiltərənin Xarici İşlər naziri Artur Balfur tərəfindən erməni milli nümayəndəsinin rəhbəri Poqos Nubar paşaya ünvanlanan yazıda qeyd olunurdu ki, Ermənistan dövlətinin yaradılması Antantanın müharibə məqsədlərindən biridir (15). Bu yazı açıq bir etirafdır. Ümumiyyətlə, məsələnin mahiyyətinə endikcə aydın olur ki, Antantanın, xüsusilə də İngiltərənin iradəsi olmasaydı, erməni dövlətinin qurulmasından və mövcudiyyətindən söhbət gedə bilməzdi. Bu barədə fransız tədqiqatçısı Jorj de Malevil də "1915-ci il erməni tragediyası" adlı əsərində göstərir: "İngiltərənin iradəsi ilə çar imperiyasının xarabalıqları üzərində qurulub qısa bir ömür (1918-1920) sürən erməni respublikası, bütün tarixi boyu mövcudiyyəti qeydə alınan yeganə müstəqil erməni dövləti idi" (10, s. 15).

Göründüyü kimi, müstəqil daşnak Ermənistan dövləti məhz İngiltərənin geosiyasi maraqlarına uyğun olaraq onun iradəsi ilə yaradılmışdır. Lakin bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, "Böyük Ermənistan" ideyası ilə yaşayan radikal erməni millətçilərinin düşüncəsinin əksinə olaraq, müstəqil Ermənistan dövləti Osmanlı imperiyasının ərazilərində deyil, Cənubi Qafqazda qurulmuşdur. Bunun da müəyyən səbəbləri var idi. Əgər "Böyük Ermənistan" dövləti Şərqi Anadoluda yaradılsaydı, bu dövlət İngiltərənin deyil, Rusiyanın nəzarəti altına keçə bilərdi. Rusiyanın 1828-ci ildə "Erməni vilayəti"nin əsasını qoymaqla gələcəkdə ondan hücum mərkəzi olaraq düşünməsini, "erməni kartı"ndan yararlanaraq gələcəkdə Osmanlı dövlətini parçalamaq, Şərqi Anadoluda yaşayan erməniləri müstəqillik və "Böyük Ermənistan" vədləri ilə qızışdıraraq, onları öz himayəsi altında bir araya gətirərək Osmanlı ərazilərinə yiyələnmək arzusunda olması faktlarını xatırlatmaq kifayətdir. Bu ehtimalı nəzərə alan İngiltərə Osmanlı torpaqlarını öz nəzarətində saxlaya bilmək üçün erməni dövlətinin qurulması məsələsini Cənubi Qafqaza ixrac etmişdir. Beləliklə, İngiltərə Türkiyə ilə Türk Dünyası arasında tampon dövlət olaraq müstəqil daşnak Ermənistan dövlətinin qurulmasında bilavasitə yaxından iştirak etmiş, ümumtürk birliyi arasına baryer kimi erməniləri yerləşdirərək öz milli və geosiyasi maraqlarına uyğun olaraq Panturanizmin qarşısına sədd çəkmiş, tarixi Azərbaycan torpaqlarında Ermənistan dövlətini yaratmaqla Türk Dünyasının bağrına bir xəncər saplamış, beləliklə, öz vəzifəsini tamamlamışdır. İngilislərin sonradan bölgəni tərk etmələri ilə Daşnak Ermənistanı sovetləşdirilmiş və beləliklə, Rusiyanın nəzarəti altına keçmişdir. Heç şübhəsiz ki, geosiyasi maraqların toqquşmasının nəticəsi olaraq Ermənistan dövlətinin yaradılması o tarixdən günümüzə qədər Azərbaycan üzərində ağır dərin izlər buraxmışdır.

Geosiyasi maraqların nəticəsi olaraq tarixi Azərbaycan torpaqlarında Ermənistan dövlətinin qurulması ilə kifayətlənməyən ermənilər Sovetlər dövründə də Azərbaycana qarşı növbəti iddialarla çıxış etmiş, müxtəlif üsullarla öz istəklərini reallaşdırmağa çalışmışlar. Heç təsadüfi deyildir ki, Zəngəzurun Azərbaycandan qoparılmasından sonra Qarabağ da müzakirə obyektinə çevrilmiş, region süni şəkildə aran və dağlıq hissəslərinə bölünmüş, Qarabağın dağlıq hissəsində sonradan məskunlaşmış ermənilərə muxtariyyət statusu verilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu muxtariyyət statusu Dağlıq Qarabağda tarixən yaşayan azərbaycanlıların rəyi nəzərə alınmadan və onların hüquqları kobudcasına pozularaq həyata keçirilmişdi. Nəticədə, Qarabağ bölgəsinin dağlıq hissəsinə köçürülmüş ermənilərə 1923-cü il iyulun 7-də sovet Rusiyasının himayədarlığı və bilavasitə iştirakı ilə Azərbaycan tərkibində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti (DQMV) adlı status verilmiş və nəticədə, bu hadisə Ermənistanın Dağlıq Qarabağa dair gələcək ərazi iddiaları üçün bir vasitə olmuşdur. Halbuki keçmiş SSRİ məkanındakı digər respublikalarda Qarabağda yaşayan ermənilərdən daha çox erməni yaşayırdı. Bundan başqa, Ermənistanda tarixən yaşayan azərbaycanlıların sayının Qarabağ ermənilərindən dəfələrlə çox olmasına baxmayaraq, Azərbaycan onlar üçün Ermənistandan hər hansı milli-dövlət qurumu yaradılmasını heç vaxt tələb etməmişdi. Halbuki, indiki Ermənistan ərazisində XX əsrin 20-ci illərinədək 500 mindən çox azərbaycanlı yaşayırdı (2).

XX əsrin sonlarında isə Ermənistan beynəlxalq hüququn fundamental prinsiplərini pozaraq Azərbaycan ərazilərini işğal etmiş, etnik təmizləmə siyasəti gerçəkləşdirmiş, soyqırımlar törətmiş, nəticədə ərazilərin işğal olunması ilə azərbaycanlılar öz doğma yurdlarından məcburən köçkün vəziyyətə düşmüşlər. Birinci Qarabağ müharibəsi nəticəsində qalibiyyət havasına qapılan Ermənistan böyük güclərin də dəstəyini arxasına alaraq Azərbaycan torpaqlarının 20%-ni son dövrlərə qədər işğal altında saxlayırdı.

İkinci Qarabağ müharibəsinin başlanması və mövcud geosiyasi vəziyyət

Təxminən 30 ilə yaxındır, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi öz siyasi, hüquqi həllini tapmır və ya buna mane olunur. Atəşkəs haqqında razılıq əldə edildiyi tarixdən etibarən tərəflər arasında qeyri-müəyyən vəziyyət yarandığına görə, problemin beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində həlli tələb olunurdu. Dünyanın aparıcı dövlətləri bu münaqişəyə münasibətdə müxtəlif mövqelərdə dayandıqlarından bu variant da real nəticə verməmişdir. Ermənistan tərəfinin izahına görə, münaqişə Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilərin öz müqəddəratını (self-determination) təyin etmək istəyi və bu istəyin Azərbaycan tərəfinin güc tətbiq etməklə qarşısının alınmasına göstərilən cəhdlər nəticəsində baş vermişdir. Ermənistan Dağlıq Qarabağ ermənilərini dəstəkləmək məqsədilə münaqişəyə qoşulmuş və nəticədə, “status-quo” formalaşmışdır (8, s. 271; 9, s. 31-32; 29). Azərbaycan tərəfi isə münaqişəni Ermənistanın aqressiv və işğalçı siyasətinin bir nəticəsi olaraq izah etmişdir (1, s. 149; 4, s. 322). Şübhəsiz ki, Ermənistanın bu torpaqlardan xoşluqla çıxacağı məntiqə uyğun deyildi. Azərbaycan tərəfi də torpaqlarının heç bir şəkildə güzəştə getməyəcəyini bütün rəsmi və qeyri-rəsmi səviyyədə keçirilən görüşlərdə bəyan etmişdir. Belə bir vəziyyətdə Ermənistan ilə Azərbaycan arasında “sülh” variantının yeri görünmədiyindən, Azərbaycan tərəfinin prizmasından baxıldığında müharibə vəziyyəti daha real və məqbul variant kimi qəbul edilirdi. Heç təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan hərbi güc tətbiq etməkdən belə çəkinməyəcəyini hər dəfə vurğulamışdır. Düzdür, Azərbaycanın hərbi büdcəsini artırması Ermənistan tərəfindən siyasi manevr olaraq qəbul edilsə də, 8 iyun 2010-cu ildə Hərbi Doktrinanın qəbulu Azərbaycanın bu məsələdə son dərəcə ciddi olduğunu ortaya qoydu (19). Doktrinada beynəlxalq hüququn Azərbaycana tanıdığı haqlar çərçivəsində hərbi güc tətbiq

edərək işğal altında olan torpaqların qaytarılması təsbit edilmiş və bu məsələ dəfələrlə təkrarlanmışdır. Lakin Ermənistan hər dəfə öz havadarlarından mənəvi, siyasi, hərbi dəstək alaraq ənənəvi siyasətini davam etdirmişdir. Məhz ikili standartlar siyasətinin nəticəsi idi ki, ardıcıl olaraq hər il tərəflər arasında görüşlər keçirilmiş, münaqişəsinin həlli ilə bağlı prinsiplər önə sürülmüş və bəyannamələr imzalanmış, heç bir nəticəsi olmamışdır. Bu da hər şeydən əvvəl onunla əlaqədar idi ki, qoyulan müddəalar ya hər iki tərəfi qane etməmiş, ya da bəzi tövsiyələr müsbət qarşılansa da, bəziləri qəbulolunmaz hal almışdır.

Burada bəzi məsələlərə xüsusilə diqqət çəkmək istərdik. Məlumdur ki, ATƏT-in Minsk Qrupu 1994-cü ildə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həllində Azərbaycan ilə Ermənistan arasında vasitəçilik etməyi öz üzərinə götürmüşdür. Lakin 30 ilə yaxın davam edən danışıqlara baxmayaraq, Minsk Qrupunun regionda sülh yaratmaq cəhdləri iflasa uğrayıb. Qeyd edək ki, 822, 853, 874 və 884 saylı qətnamələrə əsasən Dağlıq Qarabağda yerləşən hərbi birləşmələr qeyd-şərtsiz çıxarılmalıdır. Lakin ATƏT-in Minsk Qrupunun həmsədr ölkələri Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqda dəqiq mövqelərini bəyan etməkdən çəkiniblər. Minsk Qrupu həmişə Azərbaycan ilə Ermənistanın bu problemi öz aralarında həll etməli olduğunu və qəbul ediləcək bütün qərarların qurum tərəfindən dəstəklənəcəyini bildirirdi. Məsələyə belə münasibət və qurumun məkik diplomatiyasının iflasa uğraması Azərbaycanda haqlı olaraq ATƏT-in Minsk Qrupunun fəaliyyətinə inamsızlıq yaratdı.

Bu bir həqiqətdir ki, Minsk Qrupunun həmsədr ölkələri qlobal güc mərkəzlərini təmsil edirlər. Həmin ölkələr təcavüzkara təzyiq etmək üçün geosiyasi nüfuza malikdirlər. Lakin onlar daha çox "münaqişənin həlli mexanizmləri"nin icrası ilə deyil, "münaqişənin idarə edilməsi" ilə məşğul olublar. Azərbaycan ictimaiyyətində də həmsədrlərin dəfələrlə regiona səfərləri haqlı olaraq "turistik ekskursiya" kimi qiymətləndirilib. Həm beynəlxalq təşkilatların, həm ATƏT-in Minsk Qrubu üzvlərinin, həm də digər dövlətlərin yeritdikləri ikili standartlar siyasətinin nəticəsi idi ki, Ermənistan tərəfi problemin öz real həl¬linə yanaşmaq istəməmiş, üstəlik, atəşkəs rejimini də sıx-sıx pozmuşdur. Nəticədə 2-5 aprel 2016-cı il tarixində baş vermiş müharibə Qarabağ münaqişəsinin əslində dondurulmuş olmadığını ortaya qoydu. Düzdür, müəyyən səbəblərdən Rusiyanın müdaxilə etməsiylə vəziyyət əvvəlki məcrasına qayıtdı. Lakin Ermənistan vəziyyətin həmişə bu cür davam edəcəyini hesablayaraq, növbəti dəfə təxribatlara əl atmaqda davam etdi. Heç təsadüfi deyildir ki, Ermənistan yenə də havadarlarından ilham alaraq 2020-ci ilin iyul ayında da növbəti təxribata əl atdı. Əlbəttə, bunun müəyyən səbəbləri var idi: Əvvəla, Ermənistanın Tovuz istiqamətində sərhəddə təxribat törətməkdə əsas məqsədi ilk olaraq Baş nazir N.Paşinyanın təmas xəttindən diqqəti yayındırmağa çalışması olmuşdur; ikincisi, həmin ərazilərdən Azərbaycanın beynəlxalq layihələri olan Bakı-Tiflis-Ceyhan əsas ixrac neft boru kəməri, Bakı-Tiflis-Ərzurum-Qars, Bakı-Tiflis-Qars və Böyük İpək yolu keçir. Ermənistan yüksəklikləri ələ keçirib öz istəyinə nail olmaq məqsədində idi; üçüncüsü, Ermənistan Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatının üzvlərinin diqqətini tamamilə fərqli istiqamətə yönəltmək istəyirdi, amma bunların heç biri alınmadı.

Bu hücumların Rusiya və Fransa tərəfindən təhrik edildiyinə dair iddialar mövcuddur (25; 27). Amma bunu da nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, Paşinya hökuməti mütləq şəkildə böyük dövlətlərin dəstəyini hesaba qataraq və buna inanaraq "yeni müharibə və yeni torpaqlar" şüarından yola çıxmış və belə bir hücum reallaşdırmışdır. Daim böyük dövlətlər tərəfindən dəstəklənəcəyini ümid edən Ermənistan təmas xəttini pozmağa davam edir, psixoloji baxımdan Azərbaycana zərbə vurmağa çalışır və qıcıqlandırma metodlarından istifadə edirdi.

Ermənistanın Baş naziri Nikol Paşinyanın "Qarabağ Ermənistandır. Nöqtə" kimi özündən razı və beynəlxalq hüquqa zidd olan daha sərt bəyanatlar səsləndirməsi və yeni bir macəra həvəsiylə atdığı yanlış addımlar yeni müharibənin xəbərçisinə çevrildi. Halbuki Paşinyana qədərki Ermənistanın dövlət başçıları və rəsmiləri həmişə münaqişənin əsas tərəfləri kimi Azərbaycan və Dağlıq Qarabağ olaraq dünyaya çatdırmaq istəyir və müharibənin Azərbaycanla Dağlıq Qarabağ arasında olduğunu irəli sürürdülər. Onlar guya Ermənistan tərəfinin danışıqlar prosesində konstruktiv olmaq istədiklərini bildirir, hətta dünya birliyinə Dağlıq Qarabağ ermənilərinin öz milli müqəddəratını təyin etməsini istədiklərini, heç bir ərazi iddialarının olmadığı kimi təqdim edirdilər. Lakin Baş nazir Nikol Paşinyanın "Qarabağ Ermənistandır. Nöqtə" bəyanatı belə demək mümkündürsə, Ermənistanın Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı etiraf xarakterli işğalçı siyasətini ortaya qoydu. Ermənistan artıq bütün dünyaya özünün necə bir dövlət olduğunu tanıtdı.

27 sentyabr 2020-ci il tarixində Ermənistan tərəfindən atəşkəsin pozularaq Azərbaycan torpaqlarına gerçəkləşdirilən hücum "ani müharibə"nin başlanmasının işarəsi oldu. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda həm rəsmi səviyyədə, həm də xalqda artan torpaqların qaytarılması arzusu da bu işarənin xəbərçisi idi. Nəticədə Azərbaycan tərəfi əks-hücum gerçəkləşdirərək işğal altındakı mühüm yerləri, tarixi torpaqları, strateji əraziləri və yüksəklikləri ələ keçirdi. Müharibədə Rusiya və Qərb dövlətlərinin, beynəlxalq təşkilatların müharibənin dayandırılması və dərhal müzakirələrə başlanmasının vacib olduğunun bildirilməsinə baxmayaraq, Türkiyə, Pakistan, Şimali Kipr, Ukrayna və s. dövlətlər hər zaman Azərbaycanın yanında olduqlarını göstərdilər.

Bir məsələni xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Ermənistan düşdüyü vəziyyət qarşısında ənənəvi psixologiyasından çıxış edərək, Azərbaycanda guya Suriyadan gətirilən muzdlu döyüşçülərin, xüsusilə cihadçı qrupların olması ilə bağlı saxta məlumatlar yaydılar. Əsas məqsəd dünyanın xristian ölkələrinin, xüsusilə də böyük güclərin diqqətini özünə çəkmək və xristian dövlətlərin Azərbaycana qarşı səlib yürüşlərinin formalaşdırmaq idi. Heç təsadüi deyildir ki, Fransa Prezidenti Emmanuel Makron "Dağlıq Qarabağda suriyalı cihadçılar məsələsi 'oyunu dəyişdirən' çox ciddi reallıqdır", – deyərək, şantaj mahiyyətli bu məsələnin Avropa Şurasının müzakirəsinə çıxarılmasının vacibliyi ilə bağlı ənənəvi ermənipərəst mövqeyini ortaya qoydu (23). Halbuki hal-hazırda İraq, Suriya və Livandan PKK və digər terrorçularının Ermənistana gətirilməsi və daha sonra Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş Qarabağdakı Azərbaycan torpaqlarına yerləşdirilməsi, eyni zamanda muzdlu döyüşçülərin bölgədəki fəaliyyəti barədə kifayət qədər məlumatlar vardır (22; 28). Ancaq Fransa və onun kimi düşünən dövlətlər və dövlət rəsmiləri nədənsə Ermənistanın özünün terrorist təşkilatlarla sıx əlaqə içərisində olduğunu görməzdən gəldilər. Bu məsələdə ATƏT-in Minsk Qrupunun həmsədrlərindən biri kimi Fransanın tərəfsiz mövqe nümayiş etdirməli olduğu xüsusilə qeyd edilməlidir.

Bundan başqa, Ermənistan Türkiyənin və Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin də müharibədə iştirakını yalandan qabardaraq saxta xəbərləri dünyanın ayrı-ayrı ölkələrinin media resurslarında tirajladılar. Lakin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev çox tutarlı, sərrast cavablar və arqumentlərlə həm cihadçılar məsələsi ilə bağlı, həm də Türkiyənin və Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin də müharibədə iştirakı ilə bağlı çox sayda ölkələrin dövlət telekanallarına da Ermənistan tərəfinin bütün yalanlarını ifşa etdi və bu kimi iddiaları ortaya atanları da ciddi şəkildə tənqid etdi. Bütün bunlarla yanaşı, olduqca vacib bir məqama da diqqət çəkməyi məqsədəuyğun hesab edirik ki, bu da atəşkəslə bağlı məsələdir. 26 illik atəşkəs anlaşmasından sonra siyasi konyunkturanın yaranması ilə Azərbaycanın Ermənistanın işğalı altında olan torpaqları-

mızda irəliləməsi və nəzarəti ələ keçirdiyi bir zamanda regionda kilid önəmə sahib olan Rusiyanın mövqeyinin necə olacağı hər kəs tərəfindən düşündürücü idi. Heç təsadüfi deyildir ki, müəyyən vaxtlarda cərəyan edən toqquşmalarda və ya qısamüddətli müharibələrdə bir tərəfin üstünlüyü Rusiyanın ümumi siyasətinin xaricinə çıxmazsa, rəsmi Moskva bu cür toqquşmaya müvəqqəti olaraq səssiz qala bilir və ya öz varlığının əhəmiyyətini hiss etdirmək istəyərsə, buna icazə verirdi. 2016-cı ilin aprel ayında gerçəkləşən “Dördgünlük müharibə“də də bunu göstərdi. 27 sentyabrda başlayan şiddətli müharibənin 13-cü günündə isə Rusiya təkrar müdaxilə etməyə çalışaraq Ermənistan və Azərbaycanın Xarici İşlər nazirlərini Moskvaya dəvət etdi və tərəfləri atəşkəs barəsində uzlaşdırdı. Oktyabrın 10-da humanitar məqsədlərlə hərbi əsirlər, digər saxlanılan şəxslər və ölənlərin meyitlərinin dəyişdirilməsi ilə bağlı humanitar atəşkəs elan olundu (18). Cənubi Qafqazı öz “arxa baxça“sı olaraq dəyərləndirən Rusiya baxımından atəşkəsin təmin edilməsi olduqca vacib idi. Öz nüfuzunu ortaya qoyması və müharibədə kilid önəmə sahib olduğunu bir daha dünyaya göstərməsi lazım gəlirdi. Lakin atəşkəsin müvəqqəti xarakter daşıdığı onsuz da bəlli idi. Toplantının ardından 24 saat (və ya daha az) belə keçmədən Gəncə, Mingəçevir, Bərdə, Goranboy, Tərtər və s. şəhər, rayon və kəndlərə Ermənistan ərazisindən raketlər atıldı. Xüsusilə mülki əhalinin hədəf alındığı, çox sayda insanın öldüyü və yaralandığı ikinci böyük şəhər olan Gəncənin vurulması erməni terrorunun yeni bir təzahürü oldu. Bu hal Ermənistanın sivillərə terror cinayətləri törədəcək qədər zavallı bir vəziyyətə düşməsi şəklində də xarakterizə oluna bilər. Rəsmi Yerevanın yeganə ümidi rəsmi Bakının bu hücuma Ermənistan ərazisinə əks-hücumla cavab verməsilə Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatının dərhal müdaxilə etməsinə fürsət yaratmaq olsa da, əslində rəsmi Moskvanın nüfuz və xarizmasına ciddi bir zərbə oldu.

Atəşkəsi elan edən Rusiyanın xarizmasını cızan atəşkəsin pozulması məsələsi Ermənistanın amerikanpərəst mövqeyini ortaya qoydu. Heç təsadüfi deyildir ki, Rusiyanın müttəfiqi olan Ermənistan rəsmi Moskvanın rəqiblərinin dəstəklədiyi bir sima olan Qərb və Soros tərəfindən dəstəklənən Nikol Paşinyan tərəfindən idarə olunur. Lakin Rusiyanın Qafqazdakı ən önəmli müttəfiqi olan Ermənistandan əl çəkməsi də mümkün görünmürdü. Sadəcə olaraq Paşinyanın iqtidardan uzaqlaşdırılması planlaşdırılırdı. Azərbaycan da 1990-cı illərdəki vəziyyətdə deyil, olduqca güclü bir orduya və silahlara sahibdir. Eyni zamanda Qarabağ müharibəsi Xarici İşlər nazirləri çərçivəsində həll oluna biləcək bir problem olmayıb, daha geniş mahiyyətli bir məsələdir. Zatən Azərbaycan Ermənistanın atəşkəsi pozacağını hesab edərək masaya əyləşdi. Bu, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin də ifadəsi ilə desək, Azərbaycan tərəfindən Ermənistana verilən şans idi. Lakin buna baxmayaraq, Ermənistan atəşkəsi pozaraq sivillərə hücum etdi və danışıqlar yolu ilə işğal etdiyi torpaqları geri qaytarmayacağını göstərmiş oldu. ATƏT-in Minsk Qrupunun müdaxilə etməsi, xüsusilə də Fransanın vasitəçiliyi ilə tərəflər arasında 18 oktyabrda bir daha müvəqqəti atəşkəs elan edildi, lakin üstündən 2 dəqiqə belə keçmədən Ermənistan ordusu tərəfindən pozuldu (20).

Gərginliyin artmasından sonra bu dəfə ABŞ-ın dövlət katibi Mayk Pompeo da hər iki ölkənin Xarici İşlər nazirlərini öz ölkəsinə dəvət etdi və 23 oktyabrda nazirlərlə ayrı-ayrılıqda görüş keçirdi (26). Əlbəttə ki, ABŞ-ın da məsələyə müdaxilə edəcəyi əslində gözlənilən bir vəziyyət idi. Lakin bu görüşmədən sonra 26 oktyabrda üçüncü dəfə atəşkəsin elan edilməsindən sonra üstündən 5 dəqiqə keçmədən Ermənistan tərəfindən bir daha pozuldu (21). Döyüş meydanında Azərbaycan Ordusu qarşısında müqavimət göstərə bilməyən Ermənistan yenə də mülki əhalini hədəf seçdi. Oktyabrın 28-də Ermənistan silahlı qüvvələrinin Bərdədə

dinc əhaliyə qarşı "Smerç" tipli yaylım atəşli reaktiv sistemləri ilə raket zərbələri nəticəsində 21 nəfər həlak oldu, 70-dən çox mülki vətəndaş ağır yaralandı (30). Atəşkəsi dəfələrlə pozmasına baxmayaraq, ballistik raketlərlə sivillərə hücum edən, aralarında uşaqların da olduğu çox sayda insanları qətlə yetirən Ermənistanın törətdiyi cinayətlər ATƏT-in Minsk Qrupunun həmsədrləri, aparıcı dövlətlər və nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qınanmadı. Lakin Azərbaycan öz qətiyyətini və gücünü ər meydanında göstərərək, torpaqlarını işğaldan qurtarmağa davam etdi. Noyabrın 8-də isə 28 illik həsrətdən sonra Azərbaycan xalqı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən və rəmzi məna daşıyan Şuşa şəhəri işğaldan azad edildi. Şuşa azad edildikdən dərhal sonra – noyabrın 9-da Prezident İlham Əliyev 71 kəndin, bir qəsəbənin və 8 strateji yüksəkliyin işğaldan azad edildiyi barədə ölkə ictimaiyyətini məlumatlandırdı. Şuşanın işğaldan azad edilməsi Ermənistanı tamamilə tərk-silah etdi, onun bütün manevr imkanları çökdü, ölkə və dünya ictimaiyyətini aldatmaq taktikası mənasını itirdi. Ermənistanın kapitulyasiya etməkdən başqa çıxış yolu qalmadı. Noyabrın 10-da Azərbaycan, Rusiya prezidentləri və Ermənistanın Baş naziri birgə bəyanat imzaladılar. Ermənistan 2020-ci ilin noyabr ayından dekabrın 1-nə qədər mərhələli şəkildə Azərbaycanın işğal altında olan Ağdam, Kəlbəcər və Laçın rayonlarından qoşunlarını çıxaracağı barədə öhdəlik götürdü. Bəyanatda Rusiya və Türkiyə silahları qüvvələri sülhməramlı statusda məhdud kontingentlə əraziyə yerləşdirilməsi nəzərdə tutulurdu. Anlaşmadan sonra Rusiya silahlı qüvvələri sülhməramlı statusda Qarabağa yerləşdirildi. Bununla birlikdə, ən mühüm amillərdən biri isə budur ki, proses çərçivəsində Naxçıvan da blokadadan azad olur və Ermənistan ərazisində dəhliz yaradılır. 9-cu maddəyə əsasən, bölgədəki bütün iqtisadi və nəqliyyat əlaqələri bərpa edilir. (24). Əlbəttə ki, hadisələrin bundan sonra necə inkişaf edəcəyini zaman özü göstərəcək.

Ümumiyyətlə, həm dünya siyasətindəki, həm də Cənubi Qafqazdakı real vəziyyəti təhlil edərkən belə bir məqam ortaya çıxır: hansısa davranış və ya hərəkət supergüclərin xeyrinə deyilsə, onun beynəlxalq hüquqa uyğun olub-olmaması arxa plana keçir və həmin güclər özlərinə sərf edən müvafiq addımı atırlar. Yəni böyük güclər özlərini "istisna faktor" kimi görürlər. Bu, Böyük Güclərin "Dünya Nizamı"dır və dünya nizamını beynəlxalq hüquq və institutlar deyil, əsas geosiyasi oyunçuların güc potensiallarının nisbəti müəyyənləşdirir. Cənubi Qafqazdakı problemlərə, xüsusilə Qarabağ məsələsinə də eyni kontekstdə yanaşmaq lazım gəlir. Azərbaycan bu məsələdə əlindən gələn bütün təsir imkanlarından istifadə etdi və edəcək. Əlbəttə ki, əldə etdiyi qazanc və uğurlar da kifayət qədərdir. Sadəcə olaraq, Azərbaycan gedişata uyğun olaraq şahmat taxtasında öz oyununu oynamalıdır. Hər həmləyə qarşı yeni bir strategiya müəyyənləşdirməlidir. Bu bir geosiyasi reallıqdır və Azərbaycan əlbəttə ki, öz strategiyasını müəyyənləşdirir.

Ədəbiyyat:

1. Həmidov Samir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi 2020-ci ildə: sülh, yoxsa müharibə? // Dirçəliş-XXI əsr, 2011, №153-154, s. 146-159.
2. Əhmədov Elçin, Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları, "İki sahil" qəzeti, 27 sentyabr, 2019
3. Qasımlı Musa. Antanta ölkələrinin Güney Qafqaz siyasəti (1917-ci il noyabr – 1918-ci il noyabr) / Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və Qafqaz İslam ordusu. Bakı: Qafqaz Universiteti Qafqaz Araşdırmaları İnstitutu nəşriyyatı, 2008, s. 191-224.
4. Şıxəliyev Emin Arif. Geosiyasi maraqların toqquşması kontekstində Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi. Naxçıvan: Əcəmi, 2018, 384 s.
5. Bülent Gökay. Bolşevizm ile emperyalizm arasında Türkiye (1918-1923). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yayınları, 1998, 264 s.
6. Öke Mim Kemal. Siyonizm'den uygarlıklar çatışmasına Filistin sorunu. İzmir: Ufuk kitapları, 2002, 507 s.
7. Балаян, З.Г. Очаг, Ереван: Советакан грох, 1984, 424 с.
8. Казимиров Владимир. Мир Карабаху. Посредничество России в урегулировании нагорно-карабахского конфликта. Москва: изд-во "Международные Отношения", 2009, 456 с.
9. Кочарян Роберт. Искать выгоду в сглаживании противоречий // журнал "Международная жизнь", Москва, 2003, №2, с. 31-32.
10. Малевил Жорж де. Армянская трагедия 1915 года. Баку: Элм, 1990, 128 с.
11. PRO. FO. 371/3016/237541, J.A.Malcolm to Ronald Graham (Foreign Office), December 14th, 1917.
12. PRO. FO. 371/3062/231202, Aneurin Williams to Lord Robert Cecil (Foreign Office), December 4th, 1917.
13. PRO. FO. 371/3018/245628, Foreign Office to Sir G.Buchanan, December 30th, 1917.
14. PRO. FO. 371/3448/178219, A.J.Toynbee to Mr. Kidston, October 26th, 1918.
15. PRO. FO. 371/3404/162745, Arthur James Balfour to Boghos Nubar Pasha, (12, Avenue du Trocadero, Paris), October 12nd, 1918.
16. PRO CAB. 23/4, War Cabinet, 294, Minutes of a Meeting of the War Cabinet held at 10, Downing Street on Friday, December 7th, 1917, at 5:30 PM.
17. PRO. CAB. 25/120, S.W.C. 1, Secret, "Note on the Military Situation in Armenia" by Supreme War Council, British Section, Versailles, December 3th, 1917.
18. Azərbaycan, Rusiya və Ermənistanın XİN başçıları bəyanat qəbul ediblər. https://report.az/dagliq-qarabag-munaqishesi/azerbaycan-ve-ermenistan-xin-bascilarinin-ucterefli-gorusu-basa-catdi/
19. Azərbaycan Respublikasının Hərbi Doktrinası, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, 08 iyun 2010-cu il. http://meclis.gov.az/?/az/law/183#comment
20. Azərbaycan və Ermənistan humanitar atəşkəs barədə razılığa gəldi. https://modern.az/az/news/260857
21. Ermənistan-Azərbaycan arasında daimi atəşkəs yalnız BMT qətnamələrinin şərtləri daxilində mümkündür. https://fed.az/az/qarabag/turkiye-xin-ermenistan-azerbaycan-arasinda-daimi-ateskes-yalniz-bmt-qetnamelerinin-sertleri-daxilinde-mumkundur-91600
22. Ermenistan PKK'lı teröristleri Azerbaycan cephe hattında kullanıyor. https://www.trthaber.com/haber/dunya/ermenistan-pkkli-teroristleri-azerbaycan-cephe-hattinda-kullaniyor-518306.html
23. Fransa Cumhurbaşkanı Macron: cihatçılar Gaziantep üzerinden Karabağ'a gitti, elimizde kanıtlar var. https://tr.euronews.com/2020/10/01/fransa-cumhurbaskan-macron-cihatc-lar-

gaziantep-uzerinden-karabag-a-gitti-elimizde-kan-tla
24. İlham Əliyev xalqa müraciət edib. https://president.az/articles/45924
25. Mehmet Koçak. Ermeni saldırılarının arkasında kimler var? https:/hyetert.org/2020/07/29/ermeni-saldirilarinin-arkasinda-kimler-var/, erişim tarihi: 20.07.2020
26. Pompeo Azərbaycan ve Ermənistan Xarici İşlər Nazirləri ilə görüşdü. www.amerikaninsesi.org/a/pompeo-azərbaycan-və-ermənistan-xarici-işlər-nazirləri-ilə-görüşüb/5633126.html
27. Suinbay Suyundikov. "Ermeni Saldırılarının Arka Planı ve Türk Dünyası". https://www.21yyte.org/tr/fikir-tanki/ermeni-saldirisinin-arka-plani-ve-turk-dunyasi
28. Gazeta.ru: Зачем Ереван затеял интриги на Ближнем Востоке, начав игру «не своей лиге»? https://1news.az/news/gazeta-ru-zachem-erevan-zateyal-intrigi-na-blizhnem-vostoke-nachav-igru-ne-v-svoey-lige
29. Рафаел Аветисян, «Армения в структуре современных международных отношений Кавказского региона», Санкт-Петербург, 2011, тема диссертации и автореферата по ВАК 23.00.04. http://www.dissercat.com/content/armeniya-v-strukture-sovremennykh-mezhdunarodnykh-otnoshenii-kavkazskogo-regiona
30. Vüqar Rəhimzadə. Bərdə qətliamı kar-kor dünyanın gözünü və qulağını açması üçün növbəti çağırışdır. https://news.milli.az/politics/893298.html

Açar sözlər: *Ermənistan, Azərbaycan, İngiltərə, Osmanlı, Vətən müharibəsi, işğalçılıq siyasəti, dövlətlərin mövqeyi*

Emin Shikhaliyev
Nakhchivan Branch of Azerbaijan National Academy of Sciences,
Associate Professor, PhD in History

THE CREATION OF THE ARMENIAN STATE AND ITS IMPACT ON AZERBAIJAN: HISTORY, MODERN AGE, GLOBAL INTERESTS AND THE NEW GEOPOLITICAL REALITY

SUMMARY

The British archives contain valuable materials that play a key role in revealing the realities about the Armenian question. These documents contain correspondence between British officials and top-secret reports signed by senior officials, which show the importance of the Armenian factor and the importance of the creation of the Armenian state for major powers, particularly for the United Kingdom. These materials prove that the Armenians were used as a means for the eradication of the ideology of Pan Turanism and that the creation of an Armenian state was intended for the purposes of cutting ties between Turkey and Azerbaijan, and indirectly with the Turkic world, which would serve the interests of the Entente countries. This factor severely affected Azerbaijan and the country faced serious threats. Namely as a result this, Armenian’s territorial claims and policy of occupation became one of the greatest obstacles to security and stability in the South Caucasus. The continued occupation of 20% of Azerbaijan's lands by Armenia increased the chances of a new war breaking out. And the continued provocative actions of Armenia suddenly resulted in a war. The article provides an in depth analysis of such issues.

Keywords: *Armenia, Azerbaijan, England, Ottoman empire, Great Patriotic War, occupation policy, the position of the states, Russia*

Эмин Шихалиев
Нахчыванское Отделение Национальной Академии Наук Азербайджана
доктор философии по истории, доцент

СОЗДАНИЕ АРМЯНСКОГО ГОСУДАРСТВА И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА АЗЕРБАЙДЖАН: ИСТОРИЯ, СОВРЕМЕННОСТЬ, ГЛОБАЛЬНЫЕ ИНТЕРЕСЫ И НОВАЯ ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ РЕАЛЬНОСТЬ

РЕЗЮМЕ

Британские архивы содержат ценные материалы, которые играют ключевую роль в выявлении реалий армянского вопроса. В этих документах существуют переписки между английскими официальными лицами, их подписи и множество секретных рапортов, выражающих особое значение армянского фактора, создания Армении для великих держав, особенно для Англии. Эти материалы свидетельствуют о том, что армяне использовались в качестве барьера в искоренении идеологии пантуркизма, принимая во внимание разрыв связей между Турцией и Азербайджаном, также косвенно Тюркским миром, создание Армянского государства было в непосредственных интересах союзников Антанты. Этот фактор повлиял на Азербайджан, который столкнулся с серьезными угрозами. В результате, территориальные претензии армян и их политика агрессии был и одним из самых больших препятствий в вопросе обеспечения безопасности и стабильности на Южном Кавказе. Продолжающаяся оккупация 20% земель Азербайджана со стороны Армении увеличивала шансы возгорания новой войны. Однако последующие провокационные действия Армении вызвали внезапную войну. Эти вопросы подробно анализируются в представленной статье.

Ключевые слова: *Армения, Азербайджан, Англия, Османская империя, Отечественная война, оккупационная политика, позиция государств, Россия*

VƏTƏN TARİXİ
NATIONAL HISTORY

UOT 94 (479.24)

RƏNA BAYRAMOVA
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Tarix kafedrasının dosenti,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: r_bayramova@mail.ru

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİNİN BEYNƏLXALQ SƏVİYYƏDƏ TANINMASI - 100

100 il bundan əvvəl müsəlman Şərqində ilk demokratik Cümhuriyyəti quranlar, onun xarici siyasətini həyata keçirənlər dünya xalqları içərisində azərbaycanlıların yerini müəyyən etməklə, tək azərbaycanlıların dünyaya baxışını deyil, dünyanın da Azərbaycana baxışlarını dəyişə biliblər. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin dünyaya tanıtdırılması, o dövrdə qarşıya qoyulan ən vacib məsələlərdən biri idi. Çox mürəkkəb beynəlxalq şəraitdə müstəqilliyin qorunub saxlanılması daxildən daha çox, xarici amillərlə də bağlı idilər ki, bu da Azərbaycan nümayəndə heyətindən böyük çeviklik tələb edirdi. Əvvəllər dünyanın kiçik dövlətlərə bölünməsini istəməyən, vahid Rusiya tərəfdarı olan V.Vilson digər Qərb liderləri Denikinin qələbəsinə ümid bəsləyirdilərsə, Paris Sülh Konfransının gedişində hadisələrin məcrası dəyişdi. Denikinin məğlubiyyətilə rus bolşeviklərinin yaxınlaşan təhlükəsi, eləcə də onların kamalçı Türkiyə ilə yaxınlaşması narahatlıq yaradırdı. Bu səbəbdən böyük dövlətlər Cənubi Qafqaz xalqlarının taleyinə də biganə deyildilər.

Böyük dünya siyasəti baxımından Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xarici siyasətini üç dövrə bölmək olar: Türkiyə oriyentasiyası dövrü (1918-ci il may-oktyabr); Qərb oriyentasiyası dövrü (1918-ci il noyabr-1920-ci il yanvar); geniş və hərtərəfli dünya əməkdaşlığına daxil olmaq uğrunda mübarizə dövrü - (1920-ci il yanvar-aprel).(3, s.349)

Məsələnin problemli tərəfi Azərbaycan haqqında xarici ölkələrdə düzgün fikrin az olması, erməni lobbisi və havadarları tərəfindən əleyhimizə aparılan kampaniya idi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xarici siyasəti sənədlər məcmuəsində bir çox vacib cəhətlərlə yanaşı azərbaycanlıların xarakteri ilə bağlı vəziyyət haqqında qısa məlumatda göstərilirdi: "Sayı milyonlarla olan azərbaycanlıların hələ az tanındığı doğru bir faktdır və onların etnoqrafiyası, tarixi, ədəbiyyatı, adət-ənənələri dərindən öyrənilməmişdir. Bunun böyük günahı rus rejiminin üzərinə düşür, çünki o, bir əsr müddətində yuxarıda göstərdiyimiz təqib və digər çatışmazlıqlar nəticəsində azərbaycanlıları nəyin bahasına olursa-olsun ruslaşdırmağa və onları milli dəyərlərdən uzaq salmağa çalışmışdır.

Bundan əlavə, azərbaycanlılara xas olan təvazökarlıq xüsusiyyəti, onları özlərini reklam tipli hərəkətlərdən uzaq durmağa vadar edir. Azərbaycanlılar özlərini reklam etməyi sevmirlər, buna öyrəşməyiblər və bu səbəbdən sakit və şikayətsiz çəkdikləri əzab-əziyyətləri barədə mətbuatda, o cümlədən cəmiyyətdə bar-bar bağırmayıblar, bəşəriyyətin diqqətini özlərinə

cəlb etməyiblər, millətlərin və dövlətlərin cəmiyyətlərinin diqqətini cəlb edəcək şikayətlər etməyiblər.

Bu bir çatışmazlıq kimi qəbul edilə bilər; hər halda bu hal bizim xalqa çoxlu ziyan gətirib və onu öz milli mövqeyini nümayiş etdirməkdən çəkindirib. Belə vəziyyət Avropa və Amerika mətbuatında azərbaycanlılarla bağlı yanlış məlumatların yayılmasına səbəb olub. Bu məlumatların müəllifləri bəzən təsadüf nəticəsində, bəzən isə cəmiyyətdə işıqlandırmaq istədikləri mövzuya bələd olmadıqları səbəbindən yanlış məlumatları yayırdılar. Lakin əksər hallarda bu azərbaycanlılara zərbə endirmək məqsədilə bizim millətə qarşı çıxış edərək öz xalqlarına xeyir gətirəcəklərini düşünən düşmən qüvvələr tərəfindən həyata keçirilirdi." (1, s.100). Qərb dövlətləri lap əvvəllər bizi türk – müsəlman dövləti kimi görür, düşmən bildikləri Türkiyənin timsalında bizə də laqeyd münasibət göstərir, Paris Sülh Konfransına gedən, Türkiyədə viza almaq üçün gözləyən nümayəndə heyətimizə - (Ə.M.Topçubaşov nümayəndə heyətinin sədri, M.Hacınski, Ə.Ağayev, Ə.Şeyxülislamov, M.Məhərrəmov, M.Mehdiyev, C.Hacıbəyli, Ə.Hüseynzadə) maneə törədirdilər. Uzun çək-çevirdən sonra fransızlar sədr istisna edilməklə dörd nəfərə viza verməyə hazır olduqlarını bildirmişdilər. Texniki tərkibdən heç kimə icazə verilmirdi. Nəticədə nümayəndə heyəti səmərəli iş qabiliyyətindən məhrum edilərək amorf bir şəklə salınırdı. Təbii ki, İstanbuldakı Fransa ali komissarlığı atdığı addımın fərqində idi. Gürcü əsilli müasir fransız tarixçisi G.Mamuliyanın yazdığına görə, Rusiyaya rəğbətini gizlətməyən ali komissar general Franşe d`Eşpere Azərbaycan missiyasını bilərəkdən parçalamaqla, sədr və tərcüməçilərdən məhrum etməklə onu Parisə getmək fikrindən birdəfəlik çəkindirməyə çalışırdı (15).

ABŞ prezidenti Vudro Vilsonun rəsmi şəkildə Versal Sülh konfransında Qafqaz məsələsini qoymasına bir neçə gün qalmış təcili şəkildə Azərbaycan nümayəndələrini Parisə çağırdılar. 1919-cu ilin aprel ayının 14-də ABŞ-ın dövlət katibi R.Lansinqə Bakı nefti haqqında təqdim olunmuş qısa xülasə amerikanların Qafqaza marağından xəbər verirdi. Ə.M.Topçubaşovun prezident V.Vilsona müraciətini əsas tutaraq ABŞ dövlət katibi R.Lansinq Azərbaycan nümayəndələrinə viza verilməsi xahişi ilə Fransanın xarici işlər naziri J.M.Pişona məktub göndərdi. Nəhayət, uzun yazışmalardan sonra nümayəndə heyətinin bütün üzvlərinə texniki işçiləri çıxmaq şərti ilə Parisə getmək üçün pasport və viza verdilər. Aprel ayının 22-də Azərbaycan nümayəndələri İstanbuldan çıxdılar. Beləliklə, Azərbaycan nümayəndələrinin İstanbulda üç aydan artıq apardığı gərgin mübarizə öz nəticəsini verdi. Ə.M.Topçubaşov başda olmaqla Azərbaycan Sülh heyəti Versal Sülh konfransının keçirildiyi Fransaya buraxıldı (Ə.Ağayev və Ə.Hüseynzadə məlum səbəblərdən gedə bilmədilər). Bu, süni maneələrlə üzləşmiş Azərbaycan diplomatiyasının böyük uğuru idi (6, s.205).

Böyük Britaniya siyasi dairələrinin, ilk növbədə isə Lloyd Corcun Azərbaycan haqqında fikrinin yaxşılığa doğru dəyişməsində ingilis jurnalisti Skotland Liddelin 1919-cu ilin sentyabr ayında "Morninq Post" və noyabr ayının 11-də "Tariq" qəzetlərində Azərbaycan haqqında çap edilmiş məqalələri də az rol oynamamışdı. S.Liddel birinci məqaləsində ingilis ictimaiyyətinə bildirirdi ki, Azərbaycan haqqında onlarda formalaşdırılan təsəvvürlər heç də düzgün deyildir. O, Azərbaycanı Cənubi Qafqazda müstəqil yaşamağa qadir olan birinci respublika hesab edirdi (7).

Sülh konfransında iştirak etməklə Azərbaycan nümayəndələri 4 mühüm vəzifəni həll etmək istəyirdilər: 1) ABŞ, Fransa, Böyük Britaniya, İtaliya müttəfiq hökumətləri və Hollandiya və İsveçrə nümayəndələri ilə görüşərək suveren dövlət kimi Azərbaycanın müstəqilliyinin tanınmasına nail olmaq; 2) Azərbaycan haqqında ictimai rəy formalaşdırmaq; 3) Ta-

nınmış ictimai və siyasi xadimlərlə, təşkilat rəhbərləri ilə görüşərək Azərbaycan barədə məlumat vermək; 4) Xarici dövlətlərin ticarət-sənaye dairələri ilə kommersiya əlaqələrinə girərək, Azərbaycanın gələcəyi üçün zəruri materialların toplanması.

Təsadüfi deyil ki, Ə.M.Topçubaşov Bakıya, Nazirlər Şurasının sədrinə göndərdiyi məlumatlarda təkcə gördükləri işlərdən bəhs etmir, həm də çağdaş Avropa təcrübəsinə dayanaraq ölkəsinin rəhbərliyinə dövlət quruculuğu, xarici və daxili siyasət, idarəçilik, beynəlxalq münasibətlər və s. bağlı qiymətli məsləhət və tövsiyələr verirdi. Paris mühitindən və Sülh konfransından yalnız Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin rəsmi tanıdılması üçün yox, həm də ölkədə demokratik, sivil, Qərb standartlarına və demokratik dəyərlərə cavab verən bir dövlət qurmaq üçün istifadə olunurdu. Nümayəndə heyəti Azərbaycanın siyasi və iqtisadi maraqlarından çıxış edərək fəal, mütəhərrik siyasət yürüdürdü. Bu siyasətin əsasını milli müstəqilliyinin böyük dövlətlər tərəfindən mümkün qədər tez tanınması və təhlükəsizliklə bağlı etibarlı təminatın əldə olunması təşkil edirdi (4, s.10).

Nümayəndə heyəti Azərbaycanın tarixi, əhalisinin antropologiyası və etnik tərkibi, təsərrüfatı, Azərbaycan Respublikasının mövcud vəziyyəti haqqında ingilis və fransız dillərində bir neçə dolğun, məzmunlu (indi də elmi dəyərini itirməmiş) kitabça hazırlayıb, çap etdirmiş, Avropada və Amerikada yayılmasını təşkil etmişdi. Bundan başqa nümayəndə heyəti fransız dilində informasiya bülleteni də nəşr etməyə başladı, yerli mətbuat orqanlarında Azərbaycana aid bir sıra materialların çapına nail oldu (11, s.157). Nümayəndə heyətimizin ən ümdə diqqətdə saxladığı məqam ərazi bütövlüyümüzün təsdiq olunması idi. Buna görə də bu vacib problemin beynəlxalq İstanbul konfransında müzakirə edilməsi, 1918-ci ilin noyabrında Əlimərdan bəy Topçubaşovun Antanta dövlətlərinin İstanbuldakı nümayəndələrinə göndərdiyi xüsusi memorandumda, daha geniş şəkildə Paris sülh konfransındakı Azərbaycan sülh nümayəndəliyinin tələblərində də əks olunmuş, Cümhuriyyətin ərazisi 113,9 min kv. km (o cümlədən, mübahisəsiz ərazi 97,3 min kv. km; mübahisəli ərazi 16,6 min kv. km) göstərilmişdir (2, s.11). Paris sülh konfransına “Qafqaz Azərbaycanı sülh nümayəndəliyinin tələbləri” adlı sənəd böyük tirajla fransız və ingilis dillərində çap edilmiş, diplomatik nümayəndəliklər və əlaqədar adamlar arasında yayılmışdı. Sülh nümayəndəliyinin tələbləri Azərbaycanın mənşəyi barədə bölmə ilə başlanır, XVII-XVIII əsrlərdə müstəqil xanlıqlarda vəziyyət haqqında məlumat verilir, xanlıqların süqutu və çar Rusiyasının Azərbaycanın şimal hissəsini işğal etməsi izah edilir. Sənədin etnoqrafiya hissəsində Azərbaycanın türk yurdu olması göstərilir, etnik azlıqlar haqqında məlumat verilir (11, s.178). Sənəddə Azərbaycanın tərkibinə daxil olan inzibati ərazilər göstərilir: I. Bakı quberniyası – Bakı şəhəri, onun ətrafı və Bakı, Cavad, Göyçay, Şamaxı, Quba, Lənkəran qəzaları daxil olmaqla; II. Yelizavetpol (Gəncə) quberniyası - Yelizavetpol (Gəncə), Cavanşir, Nuxa, Ərəş, Şuşa, Cəbrayıl, Zəngəzur və Qazax qəzaları daxildir. Gəncə quberniyasının dağlıq hissəsi Azərbaycan və Ermənistan respublikaları arasında mübahisə obyekti olaraq qalır; III. İrəvan quberniyası - Naxçıvan, Şərur-Dələyəz, Sürməli qəzaları və Yeni Bəyazid, Eçmiədzin, İrəvan, Aleksandropol qəzalarının bir hissəsindən ibarətdir; IV. Tiflis quberniyası – Borçalı, Tiflis və Sığnaq qəzalarının müəyyən hissələrindən ibarətdir; V. Zaqatala qəzası; VI. Dağıstan regionunda – Kürə və Samur nahiyələrini əhatə edən ərazinin bir hissəsi, Dərbənd şəhəri və onun ətrafı da daxil olmaqla Qaytaq-Tabasaran qəzasının bir hissəsindən ibarətdir. Yuxarıda göstərilən İrəvan və Tiflis quberniyalarında, eyni zamanda Zaqatala qəzasında Azərbaycan, Ermənistan, Gürcüstan və Şimali Qafqaz respublikaları tərəfindən iddialar doğuran sahəcə çox kiçik ərazilər də

mövcuddur. Azərbaycan Respublikası Batum, xüsusən də Qars əyalətlərinin və Axalsıx qəzasının əhalisini öz gələcəklərini istədikləri kimi həll etməyə çağırdığını bəyan edir və müstəqil respublikanın yaradılmasını bu regionun əhalisinin maraqları və istəklərinə cavab verən ən yaxşı çıxış yolu hesab edirdi. Ancaq qeyri-məqbul qərar qəbul olunduğu təqdirdə, Azərbaycan xüsusi hüquqla dənizə çıxışı olan dövlətlərə öz tələblərini irəli sürəcəyini bildirmişdi.

Azərbaycan Respublikası yerli əhalinin istəklərinin müdafiəçisi olaraq və qonşu Gürcüstana olan dostluq münasibətini nəzərə alaraq, iki respublika arasında olan ərazi və sərhəd məsələsinin referendum yolu ilə müzakirəsi və həlli təklifini irəli sürmək istədiyini də ifadə etmişdi (1, s.91). Sənəddə hələlik Azərbaycan hakimiyyətinin yayılmadığı əraziləri ilə birlikdə Cümhuriyyətin ümumi ərazisinin 150,2 min kv. km. olduğu, bunun da Cənubi Qafqazın 60 faizini təşkil etdiyi göstərilirdi (1, s.92).

Xarici ölkələrdə təbliğat işi Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyinin diqqət mərkəzində idi. 1919-cu ilin noyabr ayının 10-da Bakıya göndərdiyi məlumatda Ə.M.Topçubaşov yazırdı: "Etiraf etmək lazımdır ki, bizim burada olduğumuz ilk vaxtlara nisbətən indi mətbuat Azərbaycan haqqında daha çox yazır... İndi heç olmazsa bizə rəğbət göstərən mətbuat orqanları var." Böyük çətinliklərdən sonra 1919-cu ilin yayında və payızında Avropada müxtəlif dillərdə nəşr edilən "L"Eyrope Orientale", "Limaçe", "Les Paubles Libres" jurnallarında, "Le Temps", "Revus du Monde musulman", "Revus Kon Temporaine", "Humanite", "Le Dieçe Kolonial", "Le Derniçes Nouvelles", "Le Kroix" və digər qəzetlərdə Azərbaycan haqqında maraqlı məqalələr çap olunmuşdu. Azərbaycanı təbliğ etmək məqsədi ilə Ə.M.Topçubaşov "Limaçe" jurnalının naşiri ilə razılığa gəlmişdi ki, jurnalın bir nömrəsi Azərbaycana həsr edilsin.(5.s.338) Avropa mətbuatında aparılan təbliğat işlərindən başqa, Versalda olan Azərbaycan nümayəndələri Paris Sülh konfransının iştirakçılarını, Fransa, Böyük Britaniya, ABŞ və digər ölkələrin ictimaiyyətini məlumatlandırmaq üçün sentyabr ayından etibarən "Azərbaycan haqqında İnformasiya bülleteni" buraxmağa başlamışdılar (6, s.341). 1919-cu ildə Parisdə C.Hacıbəyli tərəfindən hazırlanmış "İlk müsəlman respublikası Azərbaycan" kitabı çapdan çıxmışdı. Həmin ildə o, "Revue du Monde musulman" qəzetində Cənubi Qafqazda milli zəmində baş verən hadisələrlə bağlı məqalələrlə çıxış etmişdi. "İlk müsəlman respublikası Azərbaycan" kitabının elə birinci cümləsində Ceyhun bəy tarixin ədalətsizliyi ucbatından azərbaycanlıların bölünmüş xalq olduğunu Avropa oxucularının diqqətinə çatdırırdı. O yazırdı: türk əhalisindən ibarət iki Azərbaycan vardır: İran mədəniyyəti və islamın şiə təriqətinə etiqad edən, İranda yerləşən Təbriz Azərbaycanı və Cənubi Qafqazda yerləşən Bakı Azərbaycanı. (6.s.344) Beləliklə, 1919-cu ildə Parisdə nəşr olunmuş bu kitab və broşürlər, Avropanın müxtəlif mətbuat orqanlarında dərc olunmuş çoxsaylı məqalələr ilk dəfə olaraq, Azərbaycan, onun əhalisi, iqtisadiyyatı, siyasi sistemi, mədəniyyəti haqqında Qərb oxucularına geniş məlumat verirdi. Bütün bunlar Azərbaycanın azad dünyaya qovuşması istiqamətində əhəmiyyətli addımlar olub, yeni müstəqillik qazanmış bir millətin istək və arzularını əks etdirirdi.

Konfransa hazırlıq mərhələsində diplomatik missiyamızın səyləri nəticəsində Azərbaycan Cümhuriyyətinin ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, Almaniya, İtaliya, İran, Osmanlı imperiyası və başqa dövlətlərlə qarşılıqlı münasibətlər qurması istiqamətində bir sıra ilkin təşəbbüslər göstərilmişdi. Azərbaycanın istiqlalına zəmanətin yalnız Avropada deyil, həm də okeanın o tayında - ABŞ-da olduğunu yaxşı başa düşən Ə.M.Topçubaşov qısa müddət ərzində amerikanlarla işgüzar münasibətlər yaratmağa nail olmuşdu. Vəkil V.Çandler və Amerika yəhudi icmasının

nümayəndəsi M.Robinovla müqavilə bağlanmış, onlara ABŞ və Kanadada Azərbaycanın maraqlarını təmsil etmək səlahiyyəti verilmişdi.

Parisdə Azərbaycan haqqında ingilis və fransız dillərində çap olunan kitabların bir qismi hələ 1919-cu ildə bu ölkələrə göndərilmişdi. Uzaqgörən siyasətçi kimi Ə.M.Topçubaşov ABŞ və Avropada Azərbaycan lobbisinin yaradılmasını ölkəsinin dünya miqyasında geniş tanınmasının, habelə onun siyasi və iqtisadi maraqlarının daha etibarlı qorunmasının qarantı sayırdı. Nümayəndə heyətinin səyi nəticəsində hələ 1919-20-ci illərdə Azərbaycanın tarixi keçmişi, ölkənin zəngin təbii sərvətləri, bölgədə bir əsrdən çox davam edən rus işğalı və onun nəticəsi kimi meydana çıxan erməni zülmü, Qafqazdakı qonşularla münasibət, erməni-azərbaycanlı qarşıdurmasını şərtləndirən amillər, 1918-ci ildə Bakıda daşnak-bolşeviklər tərəfindən azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən dəhşətli soyqırım və s. barəsində Avropa ölkələrində müəyyən obyektiv məlumatlar yaymaq mümkün olmuşdu. Bütün bunlar isə öz növbəsində həm Azərbaycanın Qərbdə qismən obyektiv şəkildə tanınmasına imkan yaratmış, həm də ölkəmiz və xalqımız barəsində qərəzli rus-erməni qaynaqlarının təsiri ilə formalaşmış yanlış təsəvvürlərin az da olsa aradan qaldırılmasına kömək etmişdi (4, s.10).

1919-cu ilin may ayının 28-də günün ikinci yarısı Azərbaycan nümayəndə heyəti prezident V.Vilson tərəfindən qəbul edildi. Bununla bağlı Ə.M.Topçubaşov yazırdı: "Bizim nümayəndə heyətinin prezident Vudro Vilson tərəfindən qəbulunu çox böyük hadisə hesab etmək lazımdır, çünki başqa Antanta dövlətlərinin başçıları kimi, o da nümayəndə heyətlərini qəbul etmir." (8,s.220) Azərbaycan nümayəndə heyətinin tələbləri V.Vilsona verildi. Altı bənddən ibarət olan bu tələblərdə prezidentdən xahiş edilirdi: 1. Azərbaycanın müstəqilliyi tanınsın; 2. Vilson prinsipləri Azərbaycana da şamil edilsin; 3. Azərbaycan nümayəndələri Sülh konfransına buraxılsın; 4. Azərbaycan Millətlər Cəmiyyətinin üzvlüyünə qəbul edilsin; 5. ABŞ-ın hərbi departamenti Azərbaycana hərbi yardım göstərsin; 6. ABŞ-la Azərbaycan Respublikası arasında diplomatik münasibətlər yaradılsın. Danışıqlar zamanı ABŞ tərəfindən bu tələblərin qəbul ediləcəyi təqdirdə Ə.M.Topçubaşov Azərbaycanın keçmişdə tərkibində olduğu çar Rusiyasının borclarından öz payına düşəni tədricən ödəyəcəyinə təminat verirdi. Söhbət zamanı V.Vilson Azərbaycan nümayəndələrini görməyə və Azərbaycan haqqında xeyli material aldığına çox şad olduğunu bildirdi. Lakin Azərbaycanın müstəqilliyinin tanınması məsələsini açıq saxlayaraq dünyanın kiçik dövlətlərə parçalanmasını istəmədiklərini bildirdi (8, s.221).

Azərbaycan və Gürcüstanın müstəqilliyinin tanınması təxirəsalınmaz məsələyə çevrildi. Bu məqsədlə 1920-ci il yanvarın 10-da Böyük Britaniyanın təşəbbüsü ilə Paris Sülh Konfransı Ali Şurasının sessiyası çağırıldı. Kerzonun fikrincə, Britaniya qoşunlarının Qafqaz hüdudlarına daxil olması Mudros barışığından sonra İngiltərə hökumətinə çox böyük üstünlüklər verirdi. Bir qədər sonra - yanvarın 11-də müttəfiqlərin Ali Şurası lord Kerzonun təklifi ilə aşağıdakı məzmunda qərar qəbul etdi: "Müttəfiq və birləşmiş dövlətlər Azərbaycan və Gürcüstan hökumətlərini de-fakto səviyyəsində birgə tanıyırlar". ABŞ və Yaponiya nümayəndələri bildirdilər ki, Azərbaycan və Gürcüstanın tanınması aktına qoşulmaq üçün onlar öz hökumətlərinin rəyini öyrənməlidirlər. Az sonra Yaponiya Ali Şuranın 11 yanvar tarixli qərarına qoşuldu. Amerika Birləşmiş Ştatları qərara qoşulmaqdan rəsmi olaraq imtina etdi. ABŞ-ın bu qərarı müxtəlif səbəblərlə izah edilirdi. Onlardan biri Amerika hökumətinin Qafqazda Böyük Britaniyanın nüfuzunun güclənməsindən ehtiyatlanması idisə, digəri də sülh konfransının yekun mərhələsində ABŞ-la onun Avropa müttəfiqləri arasında ciddi ixtilaflar yaranması idi. Lakin ABŞ-ın Azərbaycan

Xalq Cümhuriyyətinin müstəqilliyini tanımaqdan imtina etməsinin təkcə İngiltərə-Amerika ziddiyyətlərindən irəli gəlmədiyi gümanı da istisna deyildi. Amerika Senatının Versal müqaviləsinə qoşulmaga razılıq verməməsi, Vilson hökumətinin həyata keçirdiyi geniş beynəlxalq əməkdaşlıq siyasətinin tənqidə məruz qalması onun Qafqazla bağlı siyasətinə də öz təsirini göstərdi. Yanvarın 13-də ABŞ-ın Parisdəki səfiri Valles İngiltərə və Fransanın Azərbaycan və Gürcüstan dövlətlərinin müstəqilliklərini de-fakto tanımaları və onlara yardım göstərməyə hazırlaşmaları barədə Vaşinqtona məlumat verdi. ABŞ hökumətinin Fransadakı səfirinə cavab məktubunda deyilirdi ki, Birləşmiş Ştatlar İngiltərə və Fransanın Qafqaz dövlətlərinə kömək etmək ideyası ilə razılaşsa da, onların müstəqilliklərinin tanınmasını Rusiyanın dağılmasının başlanğıcı kimi qiymətləndirir. Bununla yanaşı, yanvarın 19-da müttəfiqlər tərəfindən Ermənistanın müstəqilliyinin tanınmasını ABŞ heç də Rusiyanın dağılması kimi qiymətləndirmədi və 1920-ci il aprelin 23-də özü də de-fakto olaraq Ermənistanı tanıdı. Yanvarın 15-də Azərbaycan və Gürcüstan nümayəndələri Fransa Xarici İşlər Nazirliyinə dəvət olundular. Azərbaycan (Ə.M.Topçubaşov və M.Məhərrəmov) və Gürcüstan (İ.Sereteli və Z.Avalov) nümayəndələri nazirliyin birinci katibi Jül Kambon, İngiltərə nümayəndəsi Filipp Kerr və İtaliya nümayəndəsi markiz de la Torreta tərəfindən qəbul edildilər. (6,s.438) Həmin tarixi hadisənin iştirakçılarından biri olan Miryaqub Mehdiyev yazırdı: “Müsyö Kambon bəyan etdi ki, Azərbaycan və Gürcüstan respublikaları rəsmi olaraq beynəlxalq hüquq normalarına uyğun şəkildə müstəqil dövlətlər kimi tanınmışlar. Bu andan başlayaraq hər iki ölkə rəsmi şəkildə Ali Şura ilə əlaqəyə girə bilər, öz ehtiyaclarını, qeydiyyata alınmalarını, konfransın iclaslarında qanuni haqlarını, bərabərhüquqlu üzv olmalarını tələb edə bilərlər. Bundan başqa Kambon bildirdi ki, bu dövlətlərin hökumətlərinin tanınması aktı, eyni zamanda onların Rusiyadan ayrılmalarının tanınması ilə müşayiət olunmalıdır. Buradan çıxış edərək demək olar ki, Azərbaycan və Gürcüstan respublikaları bu gündən etibarən suveren dövlətlər hesab ediləcək” (5, s.5-6).

1920-ci il yanvarın 19-da Paris Sülh Konfransı Ali Şurasının hökumət başçılarının iştirakı ilə keçirilən iclasında Cənubi Qafqaz respublikaları problemi ətraflı müzakirə edildi. Həmin gün Paris Sülh Konfransının iclasında Lloyd Corc, Klemanso, Nitti, Kambon, Matei, Kerzon, Çörçill, Foş, Bitti, Vilson, eləcə də o dövrün digər görkəmli siyasətçiləri və hərbçiləri, həmçinin Azərbaycan nümayəndə heyətinin bütün üzvləri iştirak edirdilər. İclasda, Ali Şuranın 10 yanvar tarixli tapşırığına əsasən, ingilis nümayəndələri tərəfindən tərtib edilmiş memorandum elan olundu. Memorandumda aşağıdakı tədbirlər nəzərdə tutulurdu: 1. Azərbaycan və Gürcüstanın tanınması (bu tədbir həyata keçirilmişdi); 2. Əvvəllər Denikinə verilmiş və Potidə olan silah və sursatın Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistana verilməsi; 3. Azərbaycana və Gürcüstana əlavə ərzaq, maliyyə və hərbi (silah və geyim) cəhətdən yardım göstərilməsi; 4.Bakının müdafiəsinin möhkəmləndirilməsi üçün əlavə tədbirlərin görülməsi; 5. Xəzər sahillərinin müdafiəsinin təmin olunması, bolşevik ordusunun Xəzər dənizinə və Xəzər donanmasına buraxılmaması, Denikinin dəniz donanmasının müttəfiqlərin ümumi istifadəsinə qaytarılması, bu, mümkün olmadıqda isə onun batırılması (6, s.442). Çox təəssüf ki, memorandumda qəbul edilən bir çox müddəaların həyata keçirilməsi mümkün olmadı. Azərbaycan üçün həyat əhəmiyyəti daşıyan ordu ilə təminat məsələsinin mümkünsüzlüyünü böyük dövlətlər aşağıdakı kimi əsaslandırdılar: “Əgər ordu göndərmədən Qafqazı saxlamaq mümkün deyilsə və göndərilən silahlar itiriləcəksə, deməli, məntiqə əsasən, köməkdən imtina etmək lazımdır“. Lloyd Corc Azərbaycan si-

lahlı qüvvələri haqqında suallar verdi. Azərbaycan nümayəndə heyətinin müşaviri M.Məhərrəmov onun suallarını cavablandırarkən bildirdi ki, lazımi miqdarda silah və sursat olarsa, Azərbaycanda orduya qısa müddətdə 100 min nəfər səfərbər etmək mümkündür. Ə.M.Topçubaşov bildirdi ki, müttəfiqlər İngiltərənin Ənzəlidəki donanmasından istifadə edərək, Bakının müdafiə qabiliyyətini xeyli gücləndirə bilərdilər. Ə.M.Topçubaşov müttəfiqlərə şimaldan hərəkət edən ordu ilə Qafqaz respublikaları arasında bufer rolu oynayan Dağlılar Respublikasını da de-fakto tanımağı təklif edirdi. İclasa yekun vuran Lloyd Corc Qafqaz respublikalarına silah, sursat və geyim formasında təcili yardım göstərməyi zəruri hesab etdi. Azərbaycana və Gürcüstana qoşun göndərmək məsələsinə toxunan Lloyd Corc bunun qeyri mümkünlüyünü etiraf etdi. Onun fikrincə Qafqaz respublikaları öz silahlı qüvvələri hesabına öz müdafiə qabiliyyətlərini, xüsusilə Bakının müdafiə qabiliyyətini gücləndirməlidirlər (2, s.365). Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin müstəqilliyinin de-fakto tanınması xəbəri ölkəmizdə böyük coşqu ilə qarşılanmışdı. 1920-ci il yanvarın 14-də bütün Azərbaycan ərazisində bayram şənlikləri keçiriləcəyi elan edilmişdi, respublikanın paytaxtında mitinqlər və nümayişlərin, həmçinin Azərbaycan ordusunun hərbi keçidinin və Azərbaycan parlamentinin təntənəli iclasının keçirilməsi haqqında qərar qəbul edildi. Azərbaycanda yanvarın 14-ü istirahət günü elan olundu. Bakı bayram libası geyinmişdi. Hətta, erməni vandallarının yandırdığı İsmailiyyə belə bayraq və şüarlarla bəzədilmişdi. Hər tərəfdən musiqi sədaları ucalırdı. Milli bayraqlarla bəzədilmiş avtomobillər küçələrdə şütüyür, aktyorlar milli və tarixi geyimlərdə keçmişi canlandırırdılar. Dəstənin önündə at üstündə Mirzağa Əliyev gedirdi. Təzəpirdən qayıdan Nəsib bəy Yusifbəylini xalq çiyinləri üstündə Parlamentə aparırdı. Parlamentin qarşısında yığılan izdiham isə Məhəmməd Əmin Rəsulzadəni tələb edirdi. Binaya axışan insanlar onu əl üstündə Parlamentin eyvanına çıxardı. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə atəşin bir nitq ilə öz istiqlalını dünyaya qəbul etdirmiş Azərbaycan xalqını təbrik etdi (2, s.179). İstiqlaliyyətin dünya siyasətini müəyyən edən dövlətlər tərəfindən tanınması Azərbaycan türklərinin öz gücünə inamını, sabaha ümidini artırmışdı. Azərbaycanın istiqlaliyyətinin Paris Sülh konfransının Ali Şurası tərəfindən tanınması münasibəti ilə M.Ə.Rəsulzadə yazırdı: "Mülki və siyasi hüquqlardan məhrum edilmiş, dövlətin idarəsinə yaxın belə buraxılmayan Şərqin zülm altında inləyən xalqlarından biri ilk imkan düşən kimi bütün çətinliklərə baxmayaraq, mədəni cəmiyyət yaradılmasında elə ləyaqət nümunəsi göstərdi ki, onun bu qabiliyyəti sayəsində Azərbaycan Cümhuriyyəti müttəfiqlərin və bütün dünyanın diqqətini cəlb etdi və beynəlxalq həyata daxil oldu. Müttəfiq dövlətlərin Ali Şurasının 1920-ci il yanvarın 11-də toplanmış iclası Azərbaycan Cümhuriyyətini de-fakto tanıdı. Rusiya imperiyasının xarabalıqları üzərində yaradılmış Cümhuriyyətlər arasında Azərbaycan Avropanın inandığı yeganə müsəlman qurumu idi. Bu yeni türk dövləti bütün müsəlman dünyasında yaradılmış yeganə türk cümhuriyyəti idi. Türk dünyasında və türk tarixində bu böyük və xoş məramlı hadisəni yalnız onunla bilavasitə bağlı olan Azərbaycan bayram etmirdi".(10, s. 57)

Azərbaycanın müstəqilliyinin elan olunması beynəlxalq aləmdə ona marağın artmasına təkan verdi. Bir çox ölkələr – Belçika, İsveçrə, Hollandiya, Çexiya və Slovakiya Bakıda öz konsulluqlarını açmağa başladılar, İtaliya isə burada öz nümayəndəliyini yaratdı. Fevral ayında Denikin ordusunun məğlubiyyəti respublikanın dinc nəfəs alması üçün mühüm hadisə oldu. Tadeuş Svetocovskinin təbirincə desək "Denikinin məğlubiyyəti Cənubi Qafqaz respublikalarında sevinc doğurmadı, çünki onlar qələbədən ruhlanmış bolşeviklərin simasında daha güclü düşmən qazandılar" (14, s.159).

Qonşu Gürcüstan və İranla hərtərəfli əməkdaşlıq yaradılması prosesi başlandı. 1920-ci il martın 20-də Azərbaycanla İran arasında sülh və dostluq haqqında müqavilə bağlandı. Müqaviləyə əsasən, İran hökuməti Azərbaycanın müstəqilliyini tanıdı. Tərəflər dostluq və iqtisadi əlaqələrin yaradılması və inkişaf etdirilməsi, həmçinin Tehranda Azərbaycan səfirliyinin, Bakıda isə İran səfirliyinin açılması barədə öhdəliklər götürdülər. Bundan əlavə, həmin gün Azərbaycanla İran arasında gömrük, ticarət, poçt-teleqraf və konsul əlaqələri haqqında saziş imzalandı. Bir qədər sonra Tehranda Azərbaycan səfirliyi açıldı, Təbrizdə isə Azərbaycanın baş konsulluğu fəaliyyət göstərməyə başladı. 1920-ci il aprelin ortalarında Azərbaycan parlamenti Böyük Britaniya, Fransa, İtaliya, ABŞ, İsveçrə, Polşa, Latviya, Litva, Estoniya, Finlandiya, Ukrayna, Rumıniya, Almaniya və Rusiyada AXC-nin diplomatik nümayəndəliklərinin açılması haqqında qanun qəbul etdi. Türkiyə, Gürcüstan və Ermənistan kimi qonşu ölkələrlə diplomatik əlaqələr genişləndi. Bu dövrdə Bakıda 20-dən çox ölkənin diplomatik missiyaları fəaliyyət göstərməyə başladı. 1920-ci il 27 aprel çevrilişi ərəfəsində beynəlxalq aləmdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin tam təcrid olunması aradan qaldırılmışdı. Müstəqil Azərbaycanın diplomatik cəhətdən geniş tanınması və hərtərəfli beynəlxalq əlaqələr sisteminə daxil olması prosesi başlanmışdı.

Dünyanın iqtisadi idarəsini əlinə alan ABŞ ilə əlaqələr qurulması üstün istiqamətlərdən biri sayılırdı. Bu işdə Çandlerlə birlikdə ABŞ-dan dəvət olunan M.Robınovun missiyasının xidməti danılmazdır. O, AXC Sülh nümayəndəliyinin maliyyə işləri üzrə məsləhətçisi təyin olunmuşdu. Azərbaycan və gürcü nümayəndəlikləri onu, əsasən, kredit alınması məsələsi sahəsində əməkdaşlıq üçün dəvət etmişdilər. M.Robinovla, tərəflərin istəyi ilə müddəti sonradan artırılmaqla, müqavilə bağlandı. Müqavilənin şərtlərinə görə M.Robinov: 1) Azərbaycan neftinin dünya qiymətlərinə uyğun satılmasını; 2) ABŞ-ın AXC-yə kredit verməsini; 3) Amerika manufaktura mallarının Azərbaycan üçün alınmasını təşkil etməli; 4) gəlirin üç faizinə sahib olmalı idi. O, Vətənə döndükdən (8.X.1919) sonra müəyyən faydalı işlər görə bildi. Belə ki, Azərbaycan üçün Amerika bazalarından 108 adda müxtəlif mallar şəklində 15 milyon dollarlıq kredit razılaşdırıldı. ABŞ tanımadığı dövlətlərə kredit buraxmadığından Azərbaycanla bağlı da problemlər mövcud idi. Maliyyə məsləhətçisi ABŞ ilə iqtisadi-ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsi və s. məqsədlərlə M.Məhərrəmovun Amerikaya gəlməsini tövsiyə etmiş, müvafiq təmsilçiliyin oraya yetişə bilməsi üçün də çalışmışdı. Ə.M.Topçubaşova ünvanladığı teleqramlardan və məktubdan (3.XI.1919) da göründüyü kimi M.Robinov öz təşəbbüsü ilə - nümayəndəlik tərəfindən tapşırılmadığı halda - neftlə bağlı məsələlərlə də məşğul olmuşdu. Sənədlərdən aydın olur ki, o, həmçinin "Standard Oil Company" təmsilçiləri ilə də danışıqlar aparmışdı (Yeri gəlmişkən, şirkətlə AXC Yollar Nazirliyi arasında kerosinlə taxıl alqı-satqısına dair saziş (VII. 1919) artıq həyata keçirilirdi). Buna görə də Əlimərdan bəy təcili teleqramla M.Robinovun istisnasız şəkildə yalnız kredit məsələsi ilə məşğul olmasını istəmişdi. M.Robinov ilin sonunda Bakıya göndərilmək üçün ticarət-sənaye-maliyyə dairələrinin iş adamlarından ibarət təmsilçilik də müəyyənləşdirmişdi. Ən əsası isə Azərbaycanla iqtisadi-ticarət əlaqələrində həlledici rol oynaya biləcək Amerika-Qafqaz Kommersiya Palatası təşkil olunmuşdu. Müxtəlif dövlətlərlə hərtərəfli əlaqələr qurulmasına mühüm əhəmiyyət verən Sülh nümayəndəliyi bu və digər məsələlərlə bağlı mülahizə və tövsiyələrini də AXC hökumətinə çatdırmışdı. Ə.M.Topçubaşov Baş nazirə göndərdiyi məktublardan birində (8-9.VII. 1919, №8) diqqəti iqtisadi-ticarət əlaqələrinin qurulması sahəsində Azərbaycanda yol verilən nöqsanlara və onların aradan qaldırılmasına yönəltmişdi (9, s.222). Ə.M.Topçubaşov Parisdən Bakıya göndərdiyi məktublarda dəfələrlə eyforiyaya qapılmamağa, bütün gücü istiqlalın

qorunub saxlanılmasının daxili şərtlərinin təmin edilməsinə yönəltməyi məsləhət görürdü.

Aprelin 28-də San-Remo konfransında iştirak etmiş Azərbaycan nümayəndələri işğal xəbərini alan kimi müttəfiq dövlətlərin Ali Şurasına, İtaliya hökumətinə və xarici dövlətlərin Romada olan səfirliklərinə suveren Azərbaycan dövlətinin Sovet Rusiyasının silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunduğu haqqında nota təqdim etdilər. Sülh konfransına verilmiş notada qeyd olunurdu: "Azərbaycan nümayəndələri ümid edirlər ki, Sülh konfransı müstəqilliyin bərpa olunmasında Azərbaycana köməklik göstərəcəkdir". Bu məzmunda notalar və müraciətlər dəfələrlə Millətlər Cəmiyyətinə, dünya siyasətini müəyyən edən dövlətlərə verildi. Lakin bunların elə bir əhəmiyyəti olmadı. Antanta ölkələri Azərbaycanın bolşeviklər tərəfindən işğal edilməsini sükutla qarşıladılar. Müstəqilliyi böyük dövlətlər tərəfindən tanınmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin beynəlxalq münasibətlər sistemində iştirakı Aprel işğalı ilə sona çatdı. Onun Parisdəki nümayəndələri isə Azərbaycan siyasi mühacirlərinin ilk dəstəsinə çevrildilər (2, s.16).

Çox böyük məhrumiyyətlər, çətinliklər bahasına Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin beynəlxalq münasibətlər sistemində tanınması o, dövrkü diplomatiyamızın qələbəsi idi. Qısa zaman ərzində Ə.M.Topçubaşovun başçılığı ilə səriştəli diplomatlar korpusu formalaşdı, AXC-ni de-fakto tanıdaraq dövlətlərarası münasibətlər sisteminə qatdı və beynəlxalq hüququn subyektinə çevirməklə Azərbaycan məsələsini Rusiya daxili problemlər çərçivəsindən çıxartdı, itirilmiş dövlətçiliyimizin ərazilərimizin kiçik bir qismində bərpa olunmasını beynəlxalq müstəvidə təsdiq etdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 il əvvəl de-fakto tanınması istiqamətində atılan əməli addımlar dövlətçiliyimizin yenidən dirçəlməsinə vəsilə oldu. Paris Sülh Konfransına gedən nümayəndə heyətimizin o dövrkü əlçatmaz amalları gerçəkləşdi. AXC-nin varisi olan müstəqil Azərbaycan Respublikası dünya xalqları ailəsinin bərabərhüquqlu üzvünə çevrildi, böyük transmilli layihələrin həyata keçirildiyi ölkə kimi beynəlxalq aləmdə öz layiqli yerini tutdu.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xarici siyasəti. Sənədlər məcmuəsi. Bakı, 2009.
2. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Ensiklopediyası, I hissə. Bakı, 2004.
3. Azərbaycan tarixi VII cilddə, V cild. Bakı, 2008.
4. Azərbaycan Paris Sülh Konfransında (1918-1920), Bakı - 1918. Tərtib, ingilis dilindən tərcümə və müqəddimə: Vilayət Quliyev. Bakı, 2008.
5. Əlimərdan bəy Topçubaşov. Paris məktubları. B. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Sülh Nümayəndə heyəti sədrinin Azərbaycan hökumətinə məlumatları (mart 1919 - noyabr 1919), 1998.
6. Həsənli C., Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xarici siyasəti (1918-1920). Bakı, 2009.
7. Həsənli C. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Paris Sülh Konfransı tərəfindən tanınması. Diplomatiya aləmi, 23, 2009.
8. Həsənli C. Azərbaycan Respublikasının Diplomatiya Tarixi. I cild. Bakı, 2009.
9. Musayev İ., Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı, 2011.
10. Rəsulzadə M. Ə. Azərbaycan Cümhuriyyəti. Bakı: Elm, 1990.
11. Parisdəki sülh konfransına Qafqaz Azərbaycanı sülh nümayəndəliyinin tələbləri – Azərbaycan Demokratik Respublikası. Tarix, ictimai-siyasi və ədəbi-mədəni həyat. Bakı, 1992.
12. Nəsibzadə N., Azərbaycan Demokratik Respublikası, Bakı, 1990.
13. Yaqublu N. Azərbaycanın dünya dövlətləri tərəfindən tanınması. Moderator. az11/01/2019
14. Svietocovski T. Rusiya Azərbaycanı. Bakı, 2000.
15. https://az.wikipedia.org/wiki/Paris

Acar sözlər: *Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, Paris Sülh Konfransı, de-fakto, diplomatiya, Qafqaz, xarici siyasət*

Rana Bayramova
Associate Professor, Department of History of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, PhD in History

RECOGNITION OF THE AZERBAIJAN DEMOCRATIC REPUBLIC AT THE INTERNATIONAL LEVEL - 100

SUMMARY

The de facto recognition of the Azerbaijan Democratic Republic by the Paris Peace Conference was one of the most important issues raised by our diplomacy at that time. Under the leadership of Topcubashov, a corps of competent diplomats, despite great difficulties, had de facto introduced the People's Republic of Azerbaijan to the international arena, made it part of the system of interstate relations and turned it into a subject of international law. The period beginning in January 1920 is characterized by the struggle for the entry of the Republic of Azerbaijan into broad international relations and interstate relations. During this period, Azerbaijani representatives participated in the conferences of the Supreme Council of the Allied Powers in London and San Remo, tried to become a member of the League of Nations and other international organizations, and diplomatic missions of more than twenty countries were established in Baku.

Keywords: *Azerbaijan Democratic Republic, Paris Peace Conference, de facto, diplomacy, Caucasus, foreign policy*

Рена Байрамова
Доцент кафедры Истории Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики, доктор философии по истории

ПРИЗНАНИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ НА МЕЖДУНАРОДНОМ УРОВНЕ - 100

РЕЗЮМЕ

Фактическое признание Азербайджанской Демократической Республики Парижской мирной конференцией было одним из самых важных вопросов, поставленных перед собой нашей тогдашней дипломатии. Под руководством А.М.Топчибашева корпус компетентных дипломатов, ценой огромных трудностей, достигнув признания АДР де-факто, включил и его в систему межгосударственных отношений и превратили его в субъект международного права. Период, начинающийся с января 1920 года, характеризуется борьбой за вхождение Азербайджанской Демократической Республики в широкие международные и межгосударственные отношения. В этот период представители Азербайджана участвовали в конференциях Верховного Совета союзников в Лондоне, Сан-Ремо, пытались стать членами Лиги Наций и других международных организаций, в Баку были созданы дипломатические представительства более двадцати стран.

Ключевые слова: *Азербайджанская Демократическая Республика, Парижская мирная конференция, де-факто, дипломатия, Кавказ, внешняя политика*

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR
INTERNATIONAL RELATIONS

UOT 327-027(21)

RAMİL ŞÜKÜROV
Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin
NATO-nun Hər iki Strateji Komandanlığında Milli Hərbi Nümayəndəsi
ƏHMƏD HÜSEYNOV
Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi Müdafiə Planlaşdırması və
Hərbi Strategiya İdarəsinin Təcrübələrin Öyrənilməsi bölməsinin rəisi
HAZİM HODZİÇ
Bosniya və Herseqovinanın NATO-nun Hər iki Strateji Komandanlığında
Milli Hərbi Nümayəndəsi

DÖVLƏTİN SÜLHMƏRAMLI ƏMƏLİYYATLARDA İŞTİRAKI: MÜFƏSSƏL QƏRAR DƏSTƏK MODELİ
(qərar qəbul edən və planlaşdırma heyəti üçün metodiki dəstək)

1948-ci ildən BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası İsrail ilə Ərəb qonşuları arasında atəşkəs müqaviləsini monitorinq etmək üçün BMT-nin sülhü qoruma missiyasına [21] səlahiyyət verdikdən bəri dövlətlərin sülhməramlı əməliyyatlara töhfə verib verməməyi, niyə və necə töhfə verməsi kimi suallara cavab daima aktual bir məsələ olmuşdur. Soyuq Müharibənin başa çatmasından sonra, geosiyasi mühitdə radikal dəyişiliklərlə, BMT-nin rəhbərliyi altında missiyaların sayı kəskin artaraq, soyuq müharibə dövründə (eyni zamanda regional təşkilatlar və koalisiyalar tərəfindən səlahiyyət verilənlər də daxil olmaqla) 18-dən 53-ə çatmışdır [17].

2018-ci ilin sonuna qədər 144 000-dən çox şəxsi heyət 60 aktiv müxtəlif sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak etmişdir. Onlardan 95 000 nəfəri 14 BMT missiyasında və 49 000 nəfəri isə müxtəlif regional təşkilatların və ya müvəqqəti koalisiyaların rəhbərliyi ilə keçirilən sülhməramlı missiyalarda iştirak etmişlər [30]. Getdikcə ixtisaslaşmış və peşəkar sülhməramlılara ehtiyacın artdığı bir dövrdə eyni ilə, Sülhməramlı Əməliyyatlar üzrə BMT-nin Yüksək-Səviyyəli paneli özünün 2015-ci il məruzəsində qeyd edirdi ki: “son on ildə sülhməramlılara artan tələbat qarşısında BMT kifayət qədər sülhməramlı qüvvələri münaqişə ərazilərinə çevik olaraq göndərə bilməmiş və bu ehtiyacı qarşılamaq üçün isə əsasən resursları məhdud olan hərbi və polis imkanlarına arxalanmışdir” [23].

Sülhməramlı əməliyyatlar təkcə miqyasına görə deyil, həmçinin ənənəvi soyuq müharibə tipli missiyalarından daha çox kompleks müasir çoxvektorlu missiyalara tədricən çevrilməklə xarakterində də dəyişikliyə məruz qalmışdır. Soyuq Müharibə dövrü missiyaları mahiyyətcə hərbi olub, bufer zonalarda müşahidə, monitorinq və sülh danışıqları üçün ilkin şəraitin yaradılması məqsədilə atəşkəsin həyata keçirilməsi üçün məruzələrin edilməsi kimi tapşırıqlar icra edirdilər [33, s.21]. Soyuq Müharibə dövründən sonrakı missiyaların məqsədi isə hərtərəfli sülh sazişinin həyata keçirilməsi üçün qarışıq hərbi, polis və mülki vasitələrin cəlb olunmasını nəzərdə tuturdu [33, s.22].

Qlobal geosiyasi dəyişiklikləri və sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak üçün çoxməqsədli imkan və qabiliyyətlərin münaqişə

bölgələrinə göndərilməsinə artan tələbləri, və Azərbaycanın da bu tipli əməliyyatlarda həm iştirak coğrafiyasının və miqyasının artması fonunda, növbəti suallar meydana gəlir:

1. Dövlətlər sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak məsələsini nəzərdən keçirərkən, milli qərar qəbul edən və planlamaya cavab verən şəxslər hansı amilləri diqqətə almalıdırlar?

2. Beynəlxalq təcrübədən istifadə etməklə sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakla bağlı məsələlərə daha müfəssəl və sistemli formada baxmaq, mövzu haqqında bilikləri dərinləşdirmək, ehtiyacları müəyyənləşdirmək, boşluqları görmək, eləcə də qərar qəbuletmə prosesini həm keyfiyyətli, həm də sürətli etmə baxımından elmi model qurula bilərmi?

Suallara cavab vermək üçün müəlliflərdən birinin doktorluq dissertasiyasının (Şükürov) bir hissəsi olaraq ərsəyə gətirdiyi sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakla bağlı prototip Ümumi Morfoloji Təhlil (ÜMT) metodu tətbiq edilməklə ortaq səciyyəvi xüsusiyyətləri sayəsində bütün dövlətlər tərəfindən tətbiq oluna bilir "Sülhməramlı Əməliyyatlar üçün Qərara Dəstək Modeli (SƏQDM)" təqdim edilir. SƏQDM milli qərar qəbuletmə prosesinə təsir edən aşağıda qeyd olunan doqquz əsas faktorlar və amillər əsasında hazırlanmışdır.

- beynəlxalq qanunvericilik;
- sülhməramlı əməliyyatların növləri;
- aidiyyəti tapşırıqlar;
- tələb olunan qabiliyyətlər;
- milli təhlükəsizliyin hədəfləri;
- milli təhlükəsizliyin hədəflərinə çatmaq üçün mövcud olan mexanizmlər;
- maliyyə resursları;
- ehtimal olunan itki riski;
- iştiraketmənin ehtimal oluna bilən fəsadları.

Modelin hazırlanması üçün ilkin olaraq sözügedən faktor və amillər əsaslandırılacaq, daha sonra ÜMT metodu ilə elmi modelin necə qurulduğuna dair izahat veriləcək və sonda isə SƏQDM modelinin qurulması və modelin işə yararlılığının sınaqdan keçirilməsi üçün reallığa əsaslanan "fərziyyə" ssenariləri təqdim ediləcək.

Sülhməramlı əməliyyatlara milli töhfə, ehtimal olunan motivlər və təsir edən amillər

Alimlər dövlətlərin sülhməramlı əməliyyatlara töhfə vermək səbəblərini bir çox amillərlə əlaqələndirirlər. Bellamy və Vilyams kimi müəlliflər dövlətlərin hansı əməliyyata töhfə vermə səbəbini vəziyyətə bağlı amil hesab etsə də Katham və Melinin ümumi faktorların müəyyənləşdirmənin mümkün olacağını bildirirlər [12, s.152]. Bəzi dəlillər göstərir ki, BMT-nin sülh, stabillik və insan haqları kimi institusional normalarını yaxından mənimsəmiş siyasi mədəniyyətə sahib dövlətlər BMT sülhü qoruma əməliyyatlarında iştirak etməyə üstünlük verirlər. Lakin mövzu ilə bağlı xeyli ədəbiyyat dövlətlərin sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakına dar çərçivədə öz maraqları ilə bağlı motivlər (beynəlxalq siyasi status-kvonun qorunması, keçmiş koloniya və ticarət tərəfdaşlarının mühafizəsi, ittifaqlıq və təhlükəsizlik əlaqələrinin qorunması, məcburi köçkün axınının qarşısının alınması, sülhməramlı əməliyyatların aparıldığı, yaxınlıqda yerləşən dövlətlərin stabilləşdirilməsi kimi) daha çox rol oynayır [12, s.152]. Bununla da, dövlətlərin sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakını zəruri edən amillər iki alt başlıqda (milli təhlükəsizlik hədəfləri və qərara təsir edən digər amillər) olaraq təhlilə cəlb olunacaqdır.

Milli təhlükəsizliyin hədəfləri

Dövlətləri sülhməramlı əməliyyatlarda iştiraka təşviq edən ən başlıca amillər onların milli təhlükəsizlik hədəfləri ilə bağlıdır. Katham və Melinin qeyd etdiyi kimi, sülhməramlı əməliyyatlara dövlətlər tərəfindən hərbi töhfə vermək "…dövlətin özül maraqlarından" [12, s.152] irəli gəlir, Soyuq Müharibə dövründən sonra güclü dövlətlər (məs. ABŞ, Fransa və Almaniya) maliyyə və yüksək texnologiya ilə iştirak etdiyi halda, nisbi stabil və ya zəif ölkələr şəxsi heyətlə töhfə verirlər. Belə ki, son dövrlər BMT sülhməramlı əmə-

liyyatlarına töhfə verən dövlətlərin sıralamasını apardıqda yalnız hərbi və mülki heyəti ilə iştirak edən ilk iyirmi iki dövlət arasında bir Avropa ölkəsini görə bilirik [32].

Həm nəzəri, həm də praktiki mülahizələr sülhməramlı əməliyyatlara töhfə vermək istiqamətində dövlətlərə qərar vermək üçün müxtəlif motivlərin olacağını işarə edir. Məsələn, Zhengyu və Taylor [35], Çinin BMT-nin sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakının təhlilini verərkən, Çin üçün əsas motivləri: 1) öz qüvvələrinin yerləşdirildiyi ərazilərdə siyasi vəziyyətə təsir etmək, 2) BMT-nin TŞ-nda güc balansına təsir etmək, 3) öz qlobal imicini gücləndirmək və 4) Afrikada özünün strateji mövcudluğu üçün beynəlxalq legitimliyi təmin etmək olaraq qeyd edir. Müəlliflər eyni zamanda özünün qanunvericiliyi və xarici siyasəti vasitəsi ilə bu tipli əməliyyatlarda iştirakla bağlı Çinin bir neçə hüquqi məhdudiyyətlərin tətbiq etdiyini müzakirə edirlər. Bu məhdudiyyətlər Çinin sülhün bərqərar edilməsi (sülhə məcbur etmə) əməliyyatlarında iştirak etməkdə və yaxud TŞ-da bu əməliyyatlara (qəbul edən ölkənin razılığına ehtiyac olmadığı) dəstək verməkdə həvəssiz olması faktında özünü büruzə verir. Belə etməklə, Çin dövlət suverenliyi prinsipini (BMT Nizamnaməsi tərəfindən təmin olunan), öz daxili məsələləri ilə məşğul olmaq hüququnu, hətta güc tətbiq etmək lazım gələrsə, tam dəstəkləyir.

Eyni ilə Braziliya sülhməramlı əməliyyatlarını təhlil edən Alsina [2] iddia edir ki, Braziliyanın təhlükəsizlik strategiyasında sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak tam açıq milli təhlükəsizlik hədəfi olaraq əks olunmasa da, lakin bu hədəflər digər siyasi sənədlərdə öz əksini tapır. Bu isə Braziliyanın: 1) beynəlxalq stabilliyin qorunması və töhfə verilməsində arzu və qabiliyyətini; 2) əsaslı vasitələrə üstünlük verməklə, ölkənin müsbət imicini yaratmaq; 3) ölkənin təsir dairəsini həm BMT-də, həm də Braziliyanın iqtisadi maraqlarının təşviqi istiqamətində sülhməramlı əməliyyatlar keçirildiyi ölkədə və regionda artırmaq və 4) sahib ölkə ilə sülhməramlı missiyalarda həmrəylik niyyətini bildirir.

Digər tərəfdən, şəxsi heyətlə töhfə verərək "ilk onluğa" daxil olan ölkələrlə (ələlxüsus inkişaf edən Afrika və Asiya ölkələri) bağlı Katman və Melin iddia edir ki, burada motivlər: 1) iqtisadi və BMT-nin əməliyyatlarda iştirak edənlərə xərclərin geri qaytarılması sistemindən faydalanmağa; 2) silahlı qüvvələrdə yüksək hazırlığın saxlanılmasına; və 3) ölkədən xaricə qüvvə göndərilməsi ordunun idarəedici elitası tərəfindən hərbi çevriliş risklərinin azaldılmasına yönəlmişdir [12].

Lakin nisbətən kiçik olan, Portuqaliya kimi regional təhlükəsizlik təşkilatının (məs. NATO) üzvü olan Qərb demokratiyasını götürdükdə, biz onun iştirakında, xüsusi ilə BMT sülhməramlı əməliyyatlarında iştirak üçün müxtəlif səbəblərlə rastlaşırıq. Ceu Pinto qeyd edir ki:

"Portuqaliyanın sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakı Portuqaliyanın dünyada mövqeyinin möhkəmlənməsi üçün lokomotiv olaraq görülür: beynəlxalq təşkilatların bayrağı altında iştirak etmək Portuqaliyanın xarici siyasətinin və diplomatiyasının profilini artırmış oldu [5].

Əlavə olaraq, müəllif sülh əməliyyatlarına hərbi iştirakla cəlb olunmanın aşağıdakı məqsədlərə xidmət edən xarici siyasətin de-fakto alətinə çevrildiyini bildirir:

"...BMT, AB və NATO daxilində təsir və nüfuzun əldə olunması və qorunması; Portuqaliyanın dünyanın ən mühüm siyasi qərar verici strukturlarında mövqeyini möhkəmlədir; Portuqaliya üçün strateji olan ərazilərdə beynəlxalq ictimaiyyətin, xüsusilə BMT-nin sülhməramlı əməliyyatlara cəlb olunması xahişinə yüksək legitimlik verir; və beynəlxalq strukturlarda yüksək səviyyəli postların tutulması üçün namizədlərin irəli sürülməsinə şərait yaradır" [5, s.72].

Beləliklə, bir çox demokratik sabit və inkişaf etmiş ölkələr kimi, dövlət gücünün və xarici siyasətin proyeksiyası Portuqaliya üçün hərtərəfli və müfəssəl təşkil olunmuş motivdir. Bu kontekstdə qeyd etmək yerinə düşər ki,

Portuqaliya hal-hazırda BMT-nin TŞ-nın Baş Katibi vəzifəsini icra edir [5, s.72].

Ermənistan Azərbaycan arasında davam edən münaqişə fonunda Ermənistanın sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakının səbəblərinin təhlili də ayrıca əhəmiyyət kəsb edir.

Ermənistanın, Qafqaz regionunda Rusiyanın for-postu olmasına baxmayaraq, xüsusən son illərdə NATO ilə yaxın əməkdaşlıq və Avropanın bir çox ölkələri ilə, eləcə də Almaniya, Polşa, Yunanıstan, Fransa və İtaliya ilə ikitərəfli hərbi əməkdaşlıq əlaqələrinin genişləndirdiyi müşahidə olunur. 2004-cü ildən NATO-nun Kosovadakı əməliyyatlarında ilkin olaraq Yunan qüvvələrinin tərkibində (35 nəfər), 2012-ci ildən ABŞ qüvvələri ilə birlikdə (35 nəfər), 2005-2008-ci illərdə İraqdakı əməliyyatlarda Koalisiya qüvvələrinin tərkibində Polşa kontingenti ilə birgə (46 nəfər), 2011-ci ildən NATO-nun Əfqanıstandakı “ISAF” missiyasında (46 nəfər) daha sonra “Qətiyyətli Dəstək Missiyasında” (121 nəfər) Almaniya qüvvələrinin tərkibində, 2014-cü ildən BMT-nin Livandakı “UNIFIL” missiyasında (33 nəfər) İtalyan qüvvələrinin tərkibində, BMT-nin Malidəki “MINISUMA” missiyasında Fransız qüvvələrinin tərkibində (2 nəfər) [10] və 2019-cu ildən Rusiya qüvvələri tərkibində Suriyada mina təmizləmə fəaliyyətlərində (83 nəfər) [13] sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak edirlər. Sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakın coğrafiyasından həm qərb ölkələri, həm də Rusiya tərəfindən dəstəklənən əməliyyatlarda aktiv iştirakından bu nəticəyə gəlinir ki, xüsusi ilə Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonlarının işğalı fonunda Ermənistan bu tipli əməliyyatlardan xarici siyasətin mühüm bir vasitəsi kimi istifadə edir. Belə ki, dünyanın və Avropanın aparıcı ölkələri ilə ikitərəfli əlaqələri genişləndirmək, ölkə haqqında müsbət təəssürat yaratmaq, eyni zamanda Qarabağ münaqişəsi ətrafında gedən danışıqlarda və ümumiyyətlə beynəlxalq aləmdə özlərinin təcavüzkar deyil, əksinə sülhsevər xalq olduqlarını sübut etmək, özlərinin diplomatik gücünü artırmağa və xarici siyasi hədəflərinə nail olmağa çalışırlar. Sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak etməklə və qərbyönlümü siyasət yürütməklə Avropaya inteqrasiya, Rusiya tərəfindən onlara qarşı olan mənfi təsirləri balanslaşdırmağa və Rusiyanın regional-strateji tərəfdaşı kimi Qərbin gözündə ölkənin əhəmiyyətini artırmağa səy göstərirlər [10]. Başqa bir məqam isə xüsusi ilə Livan və Suriyada etnik ermənilərin kütləvi şəkildə yaşamasını nəzərə aldıqda, Ermənistan dövlətinin dünyadakı bütün ermənilərin varisi kimi çıxış etməsi, onlara sahib çıxması və gələcəkdə də diaspora ermənilərinin gücündən istifadə edərək Azərbaycan və Türkiyəyə qarşı hər fürsətdə istifadə etmə istəyi ilə əlaqələndirilə bilər. Livan parlamentində erməni əsilli millət vəkillərinin aktivliyi, habelə istər birinci Qarabağ döyüşlərində Livan və Suriyadan erməni əsilli döyüşçülərin cəlb edilməsi, istərsə də atəşkəs dövründə isə Suriyadan erməni əsilli immiqrantların Qarabağa yerləşdirilməsi bu siyasətin tərkib hissəsi kimi qeyd oluna bilər.

Ermənistanın sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakının digər mühüm səbəbi silahlı qüvvələrində institusional reformlarla və iqtisadi dividentlərlə əlaqədardır. Belə ki, NATO əməliyyatlarında iştirak etməklə, hərtərəfli müdafiə islahatlarından yararlanmaq üçün NATO-nun təklif etdiyi proqramlardan, təlim, məşq və kurslardan istifadə edir, eləcə də əməliyyatlarda ikitərəfli qaydada iştirak etdiyi ölkələrin (ABŞ, Almaniya, Fransa, İtaliya, Polşa, Rusiya, Yunanıstan) hərbi kontingentlərindən praktiki təcrübə əldə edir. Yerlərdəki əməliyyat təcrübəsi daha sonra ikitərəfli hərbi əməkdaşlığın dərinləşməsinə də öz töhfəsini verir. Bir başqa mühüm məqam isə iqtisadi amillərdir. Ermənistan BMT əməliyyatlarında iştirak etməklə, BMT-nin “xərclərin geri ödəmə sistemi“ndən faydalanır, ikitərəfli qaydada əməliyyatlarda birgə iştirak etdiyi ölkələr maddi texniki təminat dəstəyi göstərməklə yanaşı, şəxsi heyətin məvaciblərini də təmin edirlər. Bu da

öz növbəsində kiçik Ermənistan büdcəsini nəzərə aldıqda, beynəlxalq sülhməramlı əməliyyatlar hesabına beynəlxalq təcrübəli peşəkar zabit, gizir və şəxsi heyətin formalaşmasına töhfəsini verir [10].

Dövlətlərin sülhməramlı əməliyyatlara töhfə vermək üçün digər bir əhəmiyyətli stimul onların müdafiə qabiliyyətlərinin islahatları ilə bağlıdır (ya hər tərəfli/ institusional miqyasda ya da daha çox məhdud/ixtisaslaşmış sahədə). Bu kontekstdə, beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq çərçivəsində tərəfdaş ölkələr bu təşkilatlar tərəfindən təklif olunan müxtəlif proqramlardan istifadə etməklə, beynəlxalq təşkilatlarla müxtəlif səviyyələrdə (məhdud və ya hərtərəfli) tərəfdaşlıq edə bilərlər.

Bu prizmadan, NATO-nun aidiyyəti əməkdaşlıq paketləri təklif etməklə, tərəfdaş ölkələrlə əməkdaşlığa çoxşaxəli və özünəməxsus yanaşması vardır [19]. Tərəfdaş ölkənin təhlükəsizlik hədəflərindən, NATO ilə əməkdaşlıqda ambisiyasının səviyyəsindən və NATO-nun rəhbərlik etdiyi missiyalara töhfəsindən asılı olaraq, uyarlılıq, qabiliyyətlərin inkişaf etdirilməsi və müdafiəyə dəstək, təhlükəsizliklə bağlı islahatlara və s. dəstək vermək üçün bir sıra vasitə və mexanizmlər təsis etmişdir [18]. NATO müdafiə qabiliyyətinin demək olar ki, bütün aspektlərini, o cümlədən qarşılıqlı fəaliyyət üçün qüvvə standartlarını və üzvlər arasında vahid səylə hərəkət etmək qabiliyyətini standartlaşdırmışdır.

NATO bu təcrübəni, NATO-nun rəhbərlik etdiyi əməliyyatlarda və NATO “Çevik Həmlə Qüvvələri”nə (NRF) töhfə verən ölkələrlə bölüşür. Belə ki, tərəfdaş ölkələrin bölmələrinin NATO əməliyyatlarında və NRF-də iştirak etmədən əvvəl onların NATO qüvvələri ilə uyarlılıq səviyyəsinin artırılması üçün ikisəviyyəli (NATO-nun Qüvvə Standartlarının yoxlama sualları əsasında) “Əməliyyat İmkanları Konsepsiyası Qiymətləndirmə və Rəy” proqramı yaratdı. Bu proqram NATO əməliyyatlarına elan edilmiş bölmələrin qiymətləndirilməsi və uyarlılığı üçün taktiki bir vasitə olaraq və ya milli qiymətləndirmə sisteminin təkmilləşdirilməsi və silahlı qüvvələrdə aparılan islahatlara töhfə istiqamətində strateji mexanizm olaraq istifadə edilə bilər [16, s.i-3-4].

BMT nümunəsində, onun “Sülhüqoruma Qabiliyyətlərinə Hazırolma Sistemi” (SQHS) ehtimal olunan və BMT qərargahı ilə üzv dövlətlərin arasında hazırolma və lazımi sülhüqoruma qabiliyyətlərinin vaxtında göndərilməsinə əmin olmaq üçün dinamik prosesin yaradılmasına hədəflənmişdir [20, s.3]. Eyni zamanda canlı qüvvə ilə töhfə verən ölkələrə heyətinin göndərilməsi üçün “vahid pəncərənin” təmin olunmasına səy göstərir [14, s.16]. Lakin mövcud müdafiə islahatları ilə bağlı BMT-nin mövcud mexanizmləri heyətlə sülhməramlı əməliyyatlara töhfə verən ölkələrə və bu sahədə onların təcrübi biliklərini artırmaq üçün məhduddur. Onlar müdafiə islahatları üçün müdafiə ilə bağlı çox şaxəli paketlər və ya heyətlə töhfə verən ölkələr üçün digər transformasiya səylərini yerinə yetirmək üçün dəstək paketləri ilə təmin etmir.

Amerika Ştatları Təşkilatı, Afrika Birliyi, Avropa Birliyi, Kollektiv Təhlükəsizlik Şurası kimi digər potensial tərəfdaşlıq təşkilatlarında, özünün tərəfdaşları üçün çox şaxəli müdafiə islahatlarına dəstək təklif edən mexanizm və ya vasitələrə rast gəlinmir.

Son olaraq, belə nəticə çıxara bilərik ki, sülhməramlı əməliyyatlarda dövlətin iştirakı xarici və təhlükəsizlik siyasətindən meydana gələn geniş bir sahədir Buraya iqtisadi maraqların qorunması, regional sülh və təhlükəsizliyə töhfə vermək, ölkənin müsbət imicinin formalaşdırılması ilə, milli müdafiə islahatlarına dəstək vermək (hərtərəfli/institusional və ya məhdud sahədə xüsusi məqsədlər üçün), dünyanın ən çox siyasi və təhlükəsizlik təşkilatlarında ölkənin mövqeyinin gücləndirilməsi, sülhməramlı əməliyyatların göndərildiyi məkanda siyasi vəziyyətə təsirin artırılması və milli nüfuzun artırılması kimi maraqlar daxil oluna bilər.

Qərara təsir edən digər amillər

Beynəlxalq legitimlik: İkinci dünya müharibəsinin acı nəticələrini görən dünya dövlətləri beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunması məqsədi ilə 26 iyun 1946-cı il tarixində BMT nizamnaməsini imzaladılar. Nizamnamənin birinci maddəsinə əsasən, BMT-yə üzv olan ölkələr "Beynəlxalq sülhü təmin etməli və bu məqsədlə müştərək şəkildə beynəlxalq sülh əleyhinə olan təhdidlərin qarşısı alınmalı və ya aradan qaldırılaraq, eyni zamanda təcavüzkarlıq və sülhün pozulması fəaliyyətlərini əngəlləməlidirlər [6]. Nizamnamə beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin təminatı üzrə əsas məsuliyyəti Təhlükəsizlik Şurasına (TŞ) verirdi. TŞ beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin təminindən irəli gələn məsuliyyətlərini yerinə yetirmək üçün, sülhün qorunması əməliyyatları da daxil olmaqla, müxtəlif tədbirlər görə bilərdi. Sözügedən tədbirlərin hüquqi təməli Nizamnamənin VI, VII və VIII Fəsillərinə əsaslanır. VI fəsil "Münaqişələrin sülh yolu ilə həlli"; VII fəsil "Sülh əleyhinə olan təhdidə, sülhün pozulmasına və təcavüzkarlığa qarşı fəaliyyət"; VIII fəsil isə " Regional razılaşma" olaraq adlanır [33, s 13]. Ənənəvi olaraq, BMT Sülhü Qoruma Əməliyyatları Nizamnamənin VI fəsili ilə əlaqələndirilməsinə baxmayaraq, TŞ hər hansı BMT əməliyyatına səlahiyyət verərkən, sözügedən fəsilə istinad etmək məcburiyyətində olmamaqla yanaşı, indiyədək VI fəsilə müraciət etməmişdir. Bununla yanaşı, son illərdə TŞ dövlətin təhlükəsizlik və ictimai asayişi təmin edə bilmədiyi münaqişə sonrası həssas yerlərdəki BMT sülhməramlılarının əməliyyatları üçün VII fəsilə (əməliyyatın hüquqi əsasın təmin etməklə yanaşı münaqişə tərəflərinə qətiyyətli siyasi həll bəyanatının çatdırılma vasitəsi olaraq) müraciət etmək təcrübəsini qəbul etmişdir [33, s 14].

Hər bir sülhməramlı əməliyyatın idarə edilməsi üçün hüquqi əsasını təmin edən və məqsədlərini, habelə hüquqi və əməliyyat parametrlərini müəyyənləşdirən qətnaməyə ehtiyac vardır. Qətnamə səlahiyyətli beynəlxalq təşkilat tərəfindən (BMT, AB, Aİ, NATO) və ya "ev sahibi ölkə"nin öz ərazisində sülhməramlı əməliyyatın keçirilməsi üçün dəvəti, yaxud razılığı ilə qəbul edilir və bir çox hallarda hər ikisinin bərabər fəaliyyəti nəticəsində olur. BMT sülhməramlı əməliyyatları daima sahib ölkənin razılığına əlavə olaraq, BMT TŞ-nin qəbul etdiyi mandat əsasında fəaliyyət göstərir. Regional təşkilatlar tərəfindən icra edilən sülhməramlı əməliyyatların əksəriyyəti də ev sahibi ölkənin razılığı ilə birlikdə BMT TŞ-nin mandatı əsasında aparılır. Lakin güc tətbiqinin özünü müdafiə ilə məhdudlaşdığı sülhməramlı əməliyyatlarda TŞ mandatına ehtiyac duyulmur, ev sahibi ölkənin razılığı, ev sahibi ölkə ilə regional təşkilat arasındakı razılaşma və ya sülhməramlı əməliyyatı icra etmək üçün əldə edilən razılaşma mandat olaraq istifadə edilə bilər [14, s. 27].

Ev sahibi ölkənin razılığına əlavə olaraq, BMT-nin TŞ tərəfindən qəbul edilmiş mandat sülhməramlı əməliyyatın icra edilməsi üçün əlavə olaraq hüquqi baza yaradır. Əgər mandat BMT Nizamnaməsinin VII fəslinə uyğun olaraq təsdiqlənərsə, mandat əməliyyatın keçirilməsinə razılıq verən ev sahibi dövləti tərəfindən müəyyən edilmiş şərtlərdən üstün olacaqdır [14, s. 29].

Ev sahibi ölkənin razılığının olmadığı hallarda, BMT Nizamnaməsinin VII fəslinə əsasən qəbul olunan mandat, sülhməramlı əməliyyatın icra edilməsi məqsədi ilə bir dövlətin ərazisinə bölmələrin və digər şəxsi heyətin yerləşdirilməsi üçün ciddi qanuni əsasdır. Bu tələb, ancaq TŞ-nın icazəsi ilə, əməliyyatın birbaşa BMT tərəfindən, regional bir təşkilat tərəfindən və ya BMT-dən və ya başqa bir təşkilatdan müstəqil şəkildə fərdi dövlət tərəfindən keçirilməsindən asılı olmayaraq tətbiq edilir [14, s. 30].

Sülhməramlı əməliyyatlarda, mandatla müəyyən edilmiş şərtlərə əlavə olaraq, hər zaman beynəlxalq hüququn bütün müvafiq və tətbiq olunan qaydalarına uyğun hərəkət etmək və beynəlxalq qanuna və mandata uyğun sahib ölkə qanununa hörmət etmək tələb olunur. Əlavə olaraq, Qüvvə Töhfə edən Ölkələr öz

sülhməramlı kontingentlərindən milli qanunların müvafiq protokollarına riayət etməyi tələb edir [14, s. 31].

Nizamnamənin VIII fəslinin 52-nci maddəsinə əsasən, regional təşkilatlar (məs: Avropa və Afrika İttifaqı) belə əməliyyatları keçirmə qabiliyyətli beynəlxalq təşkilatlar da beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün öz regionlarında sülhməramlı əməliyyatların keçirilməsi üçün qətnamə qəbul etmək səlahiyyətinə malikdir. 1990-cı ildən etibarən, BMT sülh və təhlükəsizlik sahəsində daha praqmatik yanaşma göstərərək, əhatə dairəsi regional olmayan digər beynəlxalq təşkilatların da bu sahədəki fəaliyyətlərini TŞ təsdiqləmiş, xoş qarşılamış və ya müsbət xarakterizə etmişdir. Belə olan hallarda qətnamə qəbul edilərkən, Nizamnamənin VIII fəsli qeyd edilməmişdir. Regional təşkilat və tənzimləmələrin yerinə yetirdiyi sülhməramlı əməliyyatlar BMT sülhməramlı əməliyyatlarından fərqlidir, hətta bəzi hallarda BMT TŞ-na məruzəetmə ilə bağlı öhdəlikləri belə bu fərqliliyi azaltmır. Buna görə də, prinsipcə regional təşkilatın və tənzimləmələrin hərəkətləri hüquqi baxımdan BMT-yə deyil, onlara aiddir [14, s. 34-40]. Əlavə olaraq, VIII fəslin 53-ncü maddəsinə əsasən: “TŞ regional təşkilatlanan təsisatlara və agentliklərə məcburetmə tədbirləri üçün səlahiyyət verə bilər. Lakin heç bir halda regional təşkilatlanan təsisatlar və agentliklər TŞ-nın qətnaməsi olmadan məcbur etmə tədbirləri həyata keçirə bilməzlər” [6].

Sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak üçün mövcud mexanizmlər: Dövlətlər sülh və stabilliyin təmin olunması adına fərdi şəkildə fəaliyyət göstərə biləcəkləri kimi, adətən bu tip əməliyyatlar BMT və ya digər beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində həyata keçirilir. Soyuq Müharibənin başa çatması ilə BMT sülhü qoruma missiyalarının xeyli sayda artması (ən böyüklərindən biri, daha çox müasir Qərbi Avropa tipli hərbi kontingentinin heyəti hesabına komplektləşdirilmiş, Qərbi Balkan regionunda baş vermişdir) milli maraqlarda və prioritetlərdə baş verən dəyişikliyin nəticəsi (regional təşkilatların, ələlxüsus Avropa Birliyi və NATO-nun böyük marağı) kimi görülə bilər. Bu dəyişikliyin kökündə yatan əsas səbəblər Qərbi Balkanlardakı münaqişələrin nisbi olaraq hərtərəfli sülh sazişi ilə tənzimlənməsi və regiona sərhəd olan Avropa İttifaqı ölkələrinin stabilliyinə yaxın təhlükənin olması ilə izah oluna bilər.

Daha sonra, NATO-ya üzv dövlətləri tərəfindən 2001-ci ildə Əfqanıstanda kollektiv fəaliyyət və ardından ABŞ-ın rəhbərliyi ilə 2003-də İraqda formalaşdırdığı koalisiya qüvvələri “Qərb dünyasının” sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak mexanizminin seçimi baxımından xarici siyasətinin prioritetlərinə təsir göstərmiş oldu. Bu müstəvidə Katman və Melin mülahizə edir ki, “güclü Qərb dövlətləri BMT sülhməramlı əməliyyatlarında şəxsi heyətlə töhfəsini azaldır daha çox maliyyə, texnika və texnologiya ilə töhfəsini artırır… yerinə isə daha az inkişaf etmiş ölkələr Qərb dövlətlərindən qalan boşluqları doldururlar” [12, s.152]. Buna əlavə olaraq, son iki onillikdə güclü dövlətlər (məs. ABŞ və Rusiya) milli təhlükəsizlik hədəflərinə çatmaq üçün fərdi intervensiyalar icra etmişdir.

Nəticədə, milli təhlükəsizlik maraqlarından, mövcud resurs və geosiyasi kontekstdən asılı olaraq, dövlətlər BMT çətiri altında, regional təhlükəsizlik təşkilatlarının rəhbərliyi altında, müxtəlif koalisiyalar çərçivəsində və ya fərdi şəkildə sülhməramlı missiyalarda iştirak edib etməməyi qərar verə bilər.

Maliyyə resursları: Ölkənin sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakı ilə bağlı qərarına təsir edə bilən digər bir ciddi amil bu növ fəaliyyətin maliyyə yükü məsələsidir. Gaibulloev və digərləri tərəfindən aparılmış tədqiqatların nəticəsinə görə, indikatorlar göstərir ki, “ölkənin adam başına düşən ümum daxili məhsulu qalxdığı halda, BMT sülhməramlı missiyalarına göndərilən şəxsi heyətin sayında azalma müşahidə olunur” [9]. Bu nəticələr göstərir ki, öz əməliyyatlarını özləri maliyyələşdirən və ümumi imkan və qabiliyyətlər (məs. müşahidə, havadan müdafiə, strateji hava daşıması və s.)

üçün maliyyə yükünü bölüşən daha zəngin ölkələr (NATO və Avropa Birliyi kimi) regional təşkilatlar tərəfindən keçirilən sülhməramlı əməliyyatlarda iştiraka daha çox meyillidirlər. Bundan əlavə, öz maraqlarının müdafiəsi üçün regional və qlobal oyunçular sayılan ölkələr ya tək ya da bir neçə koalisiya tərəfdaşları ilə birlikdə əməliyyatlar icra edir, həmçinin maliyyə yükünün çox hissəsini öz üzərilərinə götürürlər.

Digər tərəfdən Gaibulloev və digərləri iddia edir ki, "təhlilə cəlb edilmiş dövr ərzində (1990-2012), görünür ki, BMT sülh əməliyyatlarına töhfə verən ölkələr əsasən regional stabilliyin əldə edilməsi kimi spesifik qazanclara deyil, daha çox maddi qazanc eldə etmək üçün şəxsi heyətini göndərməyə maraq göstərmişdir" [9, s.738]. Buna görə də, şəxsi heyətlə töhfə verən ölkələrin ilk onluğunda, hansılar ki, xüsusi ilə "üçüncü zona dövlətləri" BMT sülhməramlı missiyalarına şəxsi heyət göndərməklə, BMT hər bir təhkim olunan şəxsi heyət üçün xərcləri geri qaytardığı üçün özlərinin müdafiə büdcəsini artırmış olur. Əsgər və onu göndərən ölkə arasında geri qaytarılan vəsait 50-nin 50-yə bölüşdürülməsinə baxmayaraq, əsgər öz vətənində xidmət etdiyindən daha artıq qazanır [8]. Bu kontekstdə, BMT əməliyyatlarında ilk onluğa girən bəzi ölkələrin hər bir sülhməramlı üçün illik xərclərinə nəzər salmaq yerinə düşərdi: Banqladeş (4,553 min ABŞ dolları); Hindistan, (9,768 min ABŞ dolları); Nepal, (1,892 min ABŞ dolları); Pakistan, (3,417 min ABŞ dolları) [9, s.729]. Hal-hazırda, BMT-nin xərclərin geri ödənilməsi sistemi vasitəsi ilə BMT əməliyyatlarında iştirak edən hər bir əsgər və polisə geri ödənilən aylıq məbləğ 1410 ABŞ dollarıdır, illik 16920 ABŞ dolları həcmindədir [8]. Lakin müqayisə etsək, inkişaf etmiş ölkələrin hərbi qulluqçuları üçün bu vəsaitin miqdarı olduqca çoxdur. Kanada (137,054 min ABŞ dolları), Fransa (119, 273 min ABŞ dolları), İtaliya (156,181 min ABŞ dolları) Amerika Birləşmiş Ştatları (138,465 min ABŞ Dolları) kimi ölkələri bunlara nümunə olaraq göstərə bilərik [9, s.730].

Nəticədə, sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakla bağlı qərar qəbul etmədən öncə və ölkənin xarici siyasətindən və ümum daxili məhsulu indeksindən asılı olaraq, qərar qəbul edənlər bu qəbildən olan addımların maliyyə təsirini nəzərə almalıdır (məsələn əgər maliyyə yükünün bölüşdürülməsinə BMT-nin geri ödəməsi vasitəsi ilə yardım və yaxud öz resursları hesabına maliyyələşdirməyə gedərsə).

İtki riskləri: Ehtimal olunan yüksək itki faktoru dövlətin sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak edib etməyəcəyi ilə bağlı qərarına təsir edən ciddi amil ola bilər. Tarixə nəzər yetirdikdə, böyük itki sayına görə ölkələr sülhməramlı əməliyyatlardan qüvvələrini çəkdiyini görmək olar (məs. 1992-ci ildə ABŞ qüvvələrinin Somalidən çəkilməsi, NATO ISAF missiyasının 2014-cü ildə başa çatmasından əvvəl bir sıra ölkələr qüvvələrini Əfqanıstandan geri çəkdilər). Buna görə də, qərarı formalaşdıran şəxslər, planlama prosesi zamanı tarixi aspektləri və faktları, potensial gələcək təhdidləri və itki sayına təsir edə biləcək amilləri nəzərdən keçirilən əməliyyat növlərində nəzərə almalıdırlar. Daha vacib məsələ isə, ehtimal olunan itki səviyyəsinin dövlətin sülhməramlı əməliyyata qüvvə göndərməklə, əldə etməyi planlaşdırdığı siyasi hədəflərə dəyib dəymədiyini, eləcə də "cəmiyyət tərəfindən qəbul edilən" itki səviyyəsi nəzərə alınmalıdır.

Sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakın mümkün fəsadları: Töhfə verən ölkələr xüsusi ilə BMT tərəfindən VI fəslə müvafiq sülhməramlı əməliyyatlar keçirilərkən, aşağı səviyyədə mənfi sosial, siyasi və yaxud iqtisadi təsirlərə, BMT-nin TŞ-nın yüksək profilli VII fəslinin səlahiyyət verdiyi sülh əməliyyatları (məcbur etmə - bəzi hallarda səlahiyyət verilməmiş) zamanı isə yüksək səviyyəli mənfi təsirlərə məruz qala bilər. Sözügedən mənfi təsirlər əməliyyatın keçirildiyi ölkədə sülhməramlıların yerləşdirilməsinə razı olmayan tərəflər (hərbi, yaraqlı, terrorist və b.) tərəfindən yaradıla biləcəyi kimi, iştirak edən ölkənin əhalisinin geniş bölməsinin yüksək itki səviyyəsinə ictimai reaksiyası səbəbi ilə də ola bilər (məs: ABŞ cəmiyyətinin Vyetnam müharibəsi-

nə qarşı etiraz mitinqləri [34]). Digər potensial mənfi təsir iştirak edən ölkənin informasiya və kiber məkanına hücum göstərilə bilər. Qeyri-dövlət oyunçuları tərəfindən özlərinin iqtisadi və digər maraqları məqsədi ilə etdikləri kiber hücumlar artmaqdadır. Proksi terroristlər özlərinin hücum imkanlarını artırmaq məqsədilə kiber qabiliyyətlərini artan xətt boyu tətbiq edirlər. Kiber təhdidlərin mənbəyinin aydın şəkildə aşkarlana bilməməsi bu kimi təhdidləri müəyyən edərək mübarizə aparılmasını çətinləşdirir [4].

Həmçinin, iştirakla bağlı xərclərin həddindən artıq ekspozisiyası ölkə iqtisadiyyatına, xüsusi ilə BMT çətiri altında olmayan əməliyyatlara mənfi təsir göstərə bilər. ABŞ-ın Əfqanıstanda keçirilən əməliyyatlardakı xərclərinin 975 milyard dollar dəyərində olması qiymətləndirilmişdir. Bu ABŞ tarixində ikinci ən bahalı müharibədir (II dünya müharibəsindən sonra). Əlavə olaraq, Kiberli Amadeo qeyd edir ki:

“ABŞ şirkətləri, xüsusi ilə kiçik sahibkarlar Milli Qvardiya və Ehtiyatda olanların hərbi sıralara çağırışları ilə mənfi təsirlərə məruzə qalırdı. İqtisadiyyat həmçinin həlak olmuş, yaralanmış və ya psixoloji travma almış çağırışçıların məhsuldar töhfələrindən məhrum olmuşdur” [3].

Sonda, legitimliyi olmayan və ya qəbul edən ölkənin razılığı olmayan əməliyyatlarda iştirakın iqtisadi, siyasi və diplomatik olaraq mənfi nəticələri ola bilər (məsələn: üçüncü tərəf iqtisadi sanksiyalar tətbiq edir, beynəlxalq imicin itirilməsi və ya diplomatik təcrid olunma).

Sülhməramlı əməliyyatların növləri, tapşırıqları və tələb olunan qabiliyyətlər: Sülhməramlı əməliyyatlarla bağlı doktrinal terminologiya məsələləri NATO [1], Avropa Birliyi [31] və Afrika Birliyində [22] qismən fərqli olduğu üçün, bu məqalədə BMT tərəfindən verilmiş təsnifat əsas götürülür. Ona görə ki, BMT-nin təsnifatı daha çox ümumişlək və yuxarıda sözügedən regional institutlar özlərinin sülhməramlı əməliyyatlar doktrinalarının mənbəyini (cüzi fərqli interpretasiya ilə) buradan götürmüşdürlər. Buna görə də sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakla bağlı milli qərar qəbuletmə prosesinə cəlb olunmuş şəxslərə regional təhlükəsizlik təşkilatlarının rəhbərliyi altında öz milli qüvvələrini təhkim etməsini nəzərdən keçirdikdə təfərrüatlı doktrinal xüsusiyyətləri yaxından nəzərdən keçirmələri təklif olunur.

BMT-nin sülhməramlı əməliyyatlar üzrə sonuncu doktrinal nəşrində əməliyyatlar aşağıdakı şəkildə təsnif edilmişdir [33, s.19]:

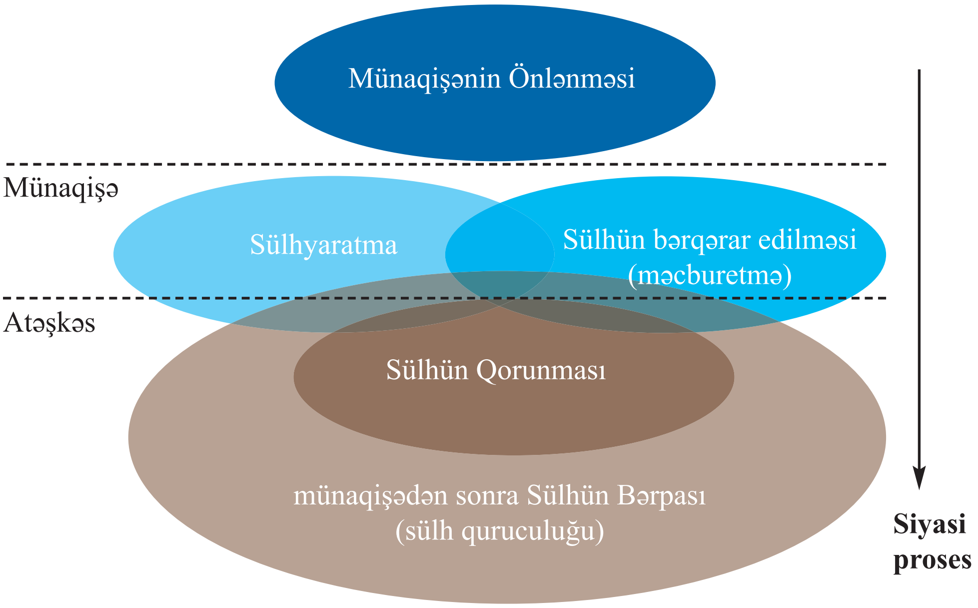

Şəkil 1. BMT-nin Əsas Doktrinasına əsasən sülhməramlı əməliyyatların təsnifatı

Münaqişənin önlənməsi: mübahisəli məsələlərin artaraq açıq münaqişəyə çevrilməməsinin qarşısının alınması üçün diplomatik səylərin və fəaliyyətlərin tətbiqi;

Sülhyaratma: münaqişədə iştirak edən tərəflər arasında sülh sazişinə nail olmaq üçün diplomatik fəaliyyətlər vasitəsi ilə davam edən münaqişələrin dayandırılmasını nəzərdə tutur;

Sülhün qorunması: Tərəflərin razılığı əsasında sülh razılaşmasını həyata keçirmək üçün hərbi və mülki imkanlar tərəfindən çoxvektorlu fəaliyyətləri ehtiva edir;

Sülhün bərqərar edilməsi (məcburetmə): BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının təsdiqi ilə münaqişəyə cəlb olunmuş tərəflərin və ya qəbul edən ölkənin razılığı olmadan beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin qurulması üçün hərbi güc də daxil olmaqla məcburi tədbirləri ehtiva edir;

Münaqişə sonrası sülhün bərpası (sülh quruculuğu): davamlı sülh üçün ilkin şəraitin yaradılmasına hesablanan uzun müddətli və mürəkkəb proses, müfəssəl yanaşma vasitəsi ilə münaqişənin daha dərin struktural səbəblərini aradan qaldırmağa istiqamətlənir.

Missiyanın hədəflərinə nail olunmasına töhfə vermək üçün çoxvektorlu əməliyyatlarda hərbi komponentlər bir sıra tapşırıqlar icra etməlidirlər [Sülhməramlı əməliyyatlarda icra edilən tapşırıqların ətraflı siyahısı NATO-nun müvafiq sənədində verilmişdir. (Bax: AJP-3.4.1. (2014), səh. 4-2 to 4-10.)]. Bu tapşırıqların bəziləri müştərək xüsusiyyətlərə sahib olub, bir çox sülhməramlı əməliyyat növlərində tətbiq oluna bilər, digərləri məxsusi sülhməramlı əməliyyatlar üçün spesifik ola bilər. Aşağıdakı hərbi tapşırıqların siyahısı məhdud olmayıb, aidiyyəti missiyanın mandatından asılı olaraq uyğunlaşdırıla bilər:

- Texniki kəşfiyyat vasitələri ilə müşahidə / Erkən xəbərdarlıq,
- qabaqlayıcı tədbir olaraq sülhməramlıların münaqişə zonasına yerləşdirilməsi,
- sanksiya və embarqo fəaliyyətlərinin tətbiqi,
- münaqişə tərəflərin güc tətbiqi ilə ayrılması,
- mühafizə oluna təhlükəsiz ərazilərin yaradılması və nəzarət edilməsi,
- hərəkət azadlığı və qadağasının tətbiqi,
- uçuşun qadağan olduğu hava məkanının yaradılması və tətbiqini məcbur etdirmə,
- atəşkəs və sülh sazişlərinə rəhbərliyin edilməsi,
- mülki əhalinin mühafizəsinə dəstək,
- qüvvə mühafizəsi və təhlükəsizlik,
- sülhməramlıların münaqişə tərəfləri arasında yerləşdirilməsi,
- müşahidə və monitorinq,
- keçid dövrünə yardım (seçki prosesinə dəstək, ilkin təhlükəsizlik sektoru islahatlarına dəstək, minalanmış ərazilərin təmizlənməsinə dəstək və s.),
- humanitar yardım,
- dəniz təhlükəsizliyi əməliyyatları.

Ehtiyac olan qabiliyyətlər: Missiya və əməliyyat şəraitindən asılı olaraq, çoxvektorlu sülh əməliyyatlarında hərbi tapşırıqların icrası hərbi polis, minalardan təmizləmə bölmələri, logistika, kəşfiyyat, səhra tibb məntəqələri də daxil olmaqla bir sıra müxtəlif qabiliyyətlər, eləcə də quru, dəniz və hava qabiliyyətlərinə də ehtiyac duyulur.

Ümumi Morfoloji Təhlili (ÜMT) metodu ilə elmi modelin qurulması

Məqsəd siyasi və hərbi rəhbərlər, həmçinin mülki və hərbi planlama işi ilə məşğul olanlar üçün, sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakla bağlı qərar qəbuletmə prosesinin asanlaşdırılması üçün, xüsusi olaraq hazırlanmış kompüter proqram təminatının köməyi ilə (Carma) Qərar Dəstək Modeli hazırlamaqdır. Bununla yanaşı, hazırlanan Qərar Dəstək Modeli vasitəsi ilə sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakın milli təhlükəsizliyə təsirləri qiymətləndirilə bilinə bilər. Lakin Qərar Dəstək Modelinin hazırlanma prosesini təsvir etmədən əvvəl elmi müstəvidə modelin nə olduğunu və ÜMT vasitəsilə elmi modelin necə qurulduğunu bilmək faydalı olardı. Çünki ÜMT məhz qeyri-müəyyən, mürəkkəb problemlərin modelini quraraq, onları qeyri-müəyyənlikdən, məchulluqdan çıxarır və təzahür etmə arealını müəyyən edir.

Elmi model anlayışı

Model təbiətdə və ictimai həyatda mövcud bir fenomenin və ya hər hansı bir mürəkkəb sistemin mahiyyətinin təzahür formasıdır. Modelləşdirmə hipotez, konsepsiya və nəzəriyyə kimi elmi biliyin əldə edilməsi və inkişaf etdirilməsi, onun daim dərinləşdirilməsi, genişləndirilməsi, habelə təkmilləşdirilməsi istiqamətində insan idrak prosesinin əsas yollarından biridir. Modelləşdirmə idrakın elə xüsusi üsuludur ki, bir sistem (tədqiqat subyekti) başqa sistemdə (modeldə) yenidən canlandırılır [28, s.305].

ÜMT metodunu inkişaf etdirən alim Tom Ritçi hər nə qədər də elmi modelin yekdilliklə qəbul olunmuş bir tərifinin olmadığını söyləsə də, o elmi modelin nə olduğunu izah etmək üçün aşağıda qeyd olunan üç mütləq şərtin olduğunu iddia edir [27, s.12].

• Elmi model mütləq şəkildə ən az iki dəyişəndən ibarət olmalıdır. Məhz bu dəyişənlərin dəyərlərinin, bir-birinə nəzərən dəyişməsi nəticəsində biz modelin necə çalışdığını müşahidə edirik. ÜMT-də bu dəyişənlər modelin “parametrləri” adlanır. Bu parametrlər ölçülə bilən faktorların çoxluğudur. Bu faktorlar çoxluğunun bir-biri ilə münasibəti, qarşılıqlı əlaqələri fenomenin, məsələnin və ya problemin mahiyyətinin nə olduğunu, xüsusiyyətlərini və davranışlarını müəyyən edir. Parametri ölçülə bilən çoxluq olaraq qəbul edirik və bu çoxluğun hər hansı bir elementi həmin parametrin dəyəri adlanır. Nümunə olaraq meteoroloji modelə baxaq: Hər bir meteoroloji modelin ən az iki dəyişəni olur. Bu dəyişənlər istilik, rütubət miqdarı, küləyin sürəti, hava axınının istiqaməti (şaquli və ya üfüqi) və sairə ola bilər. İstiliyin, rütubət miqdarının və küləyin sürətinin, istiqamətinin müxtəlif ölçüləri isə hər bir parametrin dəyərləri kimi təşəkkül tapır.

• Elmi modelin parametrlərinin dəyərləri arasında əlaqə olmalıdır. Bu əlaqə səbəb-nəticə, məntiq, statistika və s. əsasında qurula bilər. Meteoroloji modeldə bəhs etdiyimiz istilik, rütubətin miqdarı və ya küləyin sürəti kimi dəyişənlər arasında mütləq şəkildə əlaqə mövcuddur. Məsələn, biz bilirik ki, istilik artıqda rütubətin miqdarı da artır. Demək, istilik ilə rütubətin miqdarı arasında doğru korrelyasiya/nisbət mövcuddur.

• Elmi modelin işləmə prinsiplərini anlamaq üçün müəyyən verilənlər daxil edilməli (giriş) və daxil edilən verilənlərin modeldə əmələ gətirdiyi dəyişikliklər (çıxış) müşahidə edilə bilməlidir. Yəni elmi modelin girişi və çıxışı olmalıdır. Fərz edək ki, statistik məlumat əsasında qurduğumuz meteoroloji model vasitəsilə beş gün sonrakı meteoroloji vəziyyəti təxmin etmək istəyirik. O zaman bu günə aid küləyin sürətini və hərarətini modelə daxil edərək (modelin girişi) modeldəki dəyişikliyi, yəni beş gün sonrakı meteoroloji vəziyyəti müşahidə edirik (modelin çıxışı).

Qeyd edilən bu üç şərti nəzərə alaraq demək olar ki, elmi model parametrlərin dəyərləri arasında olan əlaqələrin bəsitləşdirilmiş təsviridir. Başqa bir sözlə, model maddi və ya mücərrəd təsvir edilə bilən elə bir prosesdir ki, tədqiqat zamanı orijinal fenomen daha bəsit obyekt ilə əvəz edilir və bu bəsitləşdirilmiş obyektin bilavasitə öyrənilməsi nəticəsində orijinal fenomen haqqında yeni biliklər əldə edilir [29]. Mürəkkəb fenomenlər məhz model vasitəsilə öyrənilə bilər. Unutmamaq lazımdır ki, model latınca sumilacrum (oxşarlıq, eynilik) olduğu üçün heç bir zaman təsvir etdiyi orijinal fenomenin eynisi ola bilməz. Məhz buna görədir ki, model vasitəsilə real həyatda baş verən mürəkkəb fenomenlərin idrak edilməsində hər zaman yanılma ehtimalı var. Elmi model düşünmə prosesini dəstəkləmək üçün özünəməxsus bir idrak vasitəsidir [7, s.61].

Yuxarıda bəhs edilən meteoroloji model elmi modellərə səciyyəvi nümunə təşkil edir. Təbiətdə baş verən mürəkkəb meteoroloji hadisələri təfərrüatlı, müfəssəl şəkildə anlamaq insan idrakının fövqündədir. Herbert Simonun [11] “məhdud rasionallıq (bounded rationality)” adlı nəzəriyyəsinə əsasən, insan həyatda

baş verən mürəkkəb hadisələrin mahiyyətini anlamaqda çətinlik çəkir, məhz buna görə də hətta ana bətnində aldığı ilk stimuli əsasında təhtəlşüur səviyyədə real dünyanın modelini qurmağa başlayır və bu model vasitəsilə baş verən mürəkkəb hadisələri anlamağa çalışır. Meteoroloji modellər vasitəsilə havanın gələcəkdə necə olacağını təxmin etməyə çalışırıq. Bu modellərin bəzilərinin təxminetmə dəqiqliyi yüksəkdir bəziləri isə dəqiq təxminlər vermir. Eləcə də insanların qurduğu əqli (mental) modellərin bəziləri reallığa yaxın bəziləri isə reallıqdan uzaqdır və ya reallığı əks etmir.

ÜMT metodunun tətbiqi

ÜMT metodu real həyatda baş verən, müşahidə edilərək, idrak edilməsi mürəkkəb və dinamik olduqları üçün çox çətin, hətta bəzi hallarda imkansız olan qeyri-müəyyən problemlərin ilk öncə parametrlərini müəyyən edib, daha sonra bu parametrlərin dəyərləri arasında bütün mümkün əlaqələri tədqiq edərək və əlaqələndirərək, elmi model qurmaqdır. ÜMT metodunda qeyri-müəyyən problemlərin modelləşdirilməsi analiz və sintez olmaq üzrə iki ardıcıl mərhələdən ibarətdir. Bu mərhələlər ardıcıl olmaqla bərabər, iterativlik (təkrar olunma) bu mərhələlər üçün səciyyəvidir [24, s.2].

Analiz və sintez əsas elmi və məntiqi metod olaraq, bütöv sistemin dərkedilmə üsulu kimi mücərrədləşdirmə (abstraksiya) və konkretləşdirmə ilə əlaqədardır. Mücərrədlik təfəkkürün elə prosesidir ki, elmi, obyektiv idraka çatmaq üçün predmetin ən əhəmiyyətli dəyişənləri haqqında anlayış formalaşır. Mücərrədliyin yaranma yolu hər şeydən əvvəl analitik yoldur, yəni predmeti onun təşkil edən komponentlərə (dəyişənlərə və ya parametrlərə) bölmək və ən mühümlərini seçib ayırmaq yoludur. Konkretlik, tədqiq olunan predmetin mücərrədləşdirmə (analitik) prosesi zamanı ayrılan anlayışlarının (komponentlərinin, parametrlərinin və ya dəyişənlərinin) sintez prosesi nəticəsində bu anlayışlar arasında mürəkkəb əlaqələrin (statistik, məntiqi, səbəb-nəticə, riyazi və s.) cəmi ilə bütöv halında birləşdirilməsidir [28, s.306-307].

ÜMT-nin birinci mərhələsi olan analiz mərhələsində tədqiqat subyektinin mühüm parametrləri müəyyən edilir. Parametrlər müəyyən edildikdən sonra, hər bir parametr üçün ayrı ayrılıqda ölçülə bilir dəyərlər müəyyən edilir. Bu mərhələ ÜMT-nin çətin və diqqət edilməsi lazım olan mərhələsidir. Mühüm parametrlərin və onların dəyərlərinin doğru şəkildə müəyyən edilməsi modelin işəyararlığının təminatçısıdır. Parametrlər həm ordinal (sıra şəklində ardıcıllıqla düzülən) həm də nominal (heç bir ardıcıllığı olmayan) dəyər aralığını ehtiva edə bilər. Analiz mərhələsində parametrləri və onların dəyərlərini təsvir etmək üçün təbii dil istifadə edilir, lakin mücərrəd anlayışlardan istifadə də mümkündür [25, s.3].

Parametrlərin və onların dəyərlərinin qarşılıqlı düzülməsi n-dəyişən konfiqurasiyalı morfofəzanı əmələ gətirir. Bu fəzadakı müəyyən bir konfiqurasiya hər parametrdən bir dəyərin-seçilməsi ilə əmələ gəlir (Şəkil 2-dəki matrisdə qara hücrələr), və beləliklə bir vəziyyəti, və ya mürəkkəb fenomenin / problemin mümkün həll yollarından birini müəyyən edir [25, s.3].

Morfofəza quruluş şəklinə görə tipologiyadır. Tipologiya vasitəsi ilə model fiziki məkanın (maddi dünyanın) dəyişənləri istifadə edilərək təsvir edilir. İki və daha çox dəyişənin kəsişmə nöqtəsində, başqa sözlə, dəyişənlərin dəyərləri arasında qurulan əlaqələrdən, "tiplər" ortaya çıxır. Bəsit tipologiya modelinə nümunə olaraq, fərqli siyasi sistemlərdə (demokratik və avtoritar) bazara olan müdaxilə nəticəsində (sərbəst, nəzarət edilən) ortaya çıxan dörd "tip" market tipologiya vasitəsilə şəkil 3-də təsvir edilir. Lakin, yaşadığımız maddi dünya üç həmcins dəyişəndən ibarət (hündürlük, en və uzunluq) olduğu üçün üçölçülü fəzada tipologiya vasitəsi ilə üçdən artıq dəyişənli model [Tipologiya da bəsit bir elmi modeldir] qurula bilmir.

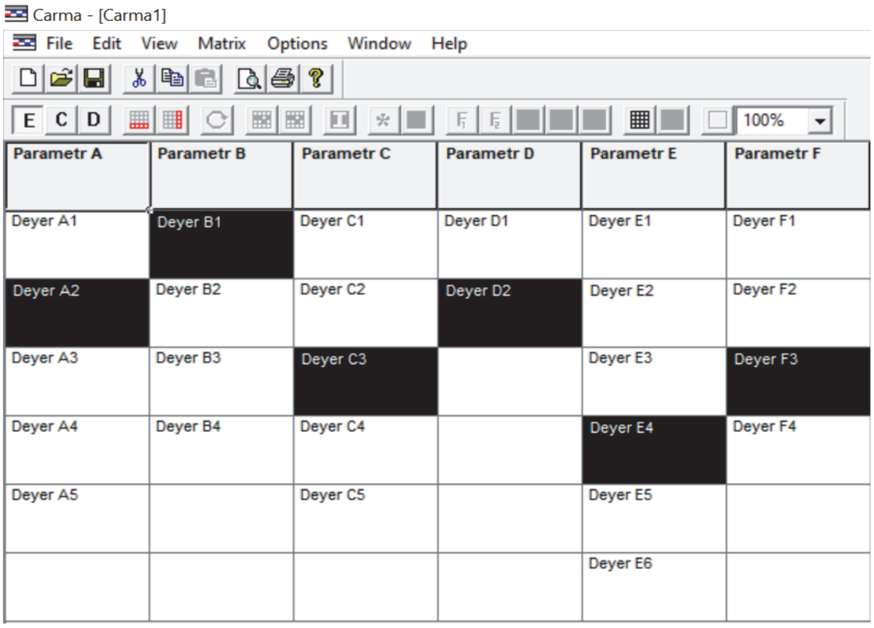

Şəkil 2: 6 parametrli morfo-fəza. Qaraldılmış hücrələr 4800 mümkün konfiqurasiyadan birini təsvir edir.

	Demokratik market	Avtoritar
Sərbəst	Liberal market	Ənənəvi
Nəzarət edilən	Sosial market	Totalitar

Şəkil 3: dixtomiyadan ibarət iki dəyişənli (siyasi idarəetmə və bazara nəzarət sistemi) tipoloji model. Həll konfiqurasiyasının (tip) sayı 4-dür.

Siyasi sistem	Bazara nəzarət
Demokratik	Sərbəst
Avtoritar	Nəzarət edilən

Şəkil 4: dixtomiyadan ibarət iki dəyişənli (siyasi idarəetmə və bazara nəzarət sistemi) morfoloji modeli.

Tipologiyada ən çox üç dəyişənin (parametrin) dəyərləri arasında əlaqə qurmaq mümkün olarkən, morfofəzada bu əlaqələrin və ya əlaqələr nəticəsində əmələ gələn konfiqurasiyaların sayı sonsuz sayda ola bilər. Tipologiya vasitəsilə təsvir edilən marketlərin təsviri bir də morfofəza vasitəsilə şəkil 4-də göstərilmişdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, tipologiyada morfofəzadan fərqli olaraq, parametrlərin üfüqi və şaquli düzülüşündən əmələ gələn tiplərə müəyyən adlar verilir. Morfofəzada parametrərin çoxluğu səbəbi ilə parametrlər qarşılıqlı düzülür və tiplərə ad verilmir.

İndiktuvist elmi metodun əleyhinə çıxan Karl Popper hesab edirdi ki, elmi bilikdə həqiqəti tapmaq, seçmək, müəyyənləşdirmək mümkün deyil, lakin yalanı daim üzə çıxarmaq və kənarlaşdırmaq yolu ilə (empirik falsifikasiya) həqiqətə yaxınlaşmaq olar [28, s.281]. ÜMT-nin sintez mərhələsi də məhz, n-dəyişən konfiqurasiyalı morfofəzada bir-biri ilə uyarlı olmayan parametr və dəyərlərin məntiqi, empirik və normativ cəhətdən hansının mümkün və tətbiq oluna bilir olub-olmadığını tədqiq edərək kənarlaşdırılması prinsipi əsasında işləyir. Beləliklə tədqiq edilən fenomen haq-

qında yaradılmış morfofəzada daxili ziddiyyətlərdən və uyarsızlıqlardan kənarlaşdırılmış həll sahəsi yaranmış olur. Lakin, 6-10 dəyişəni (parametri) olan səciyyəvi morfo-fəzada 50,000 və 5,000,000 arasında konfiqurasiya olmaqdadır, bu da dəyərlər arasında daxili uyarlılığın/uyarsızlığın əl ilə yoxlanması üçün həddən artıq çoxdur. Beləliklə, bu məsələ ÜMT-nin analiz və sintez prosesinin ikinci mərhələsi olan sintez prosesinin tətbiq edilməsi ilə həll olunur.

ÜMT-də sintez mərhələsinin bir neçə məqsədi var. Sintez mərhələsi qarşılıqlı uyarlı olmayan parametrləri və onların dəyərlərini müəyyən edir. Bu bir növ "alaq edən və ya yalanı kənarlaşdıran" vəzifəsi icra edir və beləcə ilkin mərhələdə yüz minlərlə hətta bəzi hallarda milyonlarla olan konfiqurasiya çoxluğunu kəskin şəkildə azaltmış və yalnız bir-biri ilə uyarlı (məntiqi/formal, empirik və normativ) olan parametrləri və onların dəyərlərini saxlamış, yəni həll fəzasını yaratmış olur. Bu proses, morfo-fəzada elmi modelin ikinci şərti olan dəyişənlər arasında qarşılıqlı əlaqənin olub olmadığının yoxlanıldığı, Qarşılıqlı Uyarlılığın Qiymətləndirilməsi (QUQ) adlanır. Morfofəzada parametrlərin və onların dəyərləri bir-birləri ilə şəkil 5-də göstərildiyi kimi (qarşılıqlı təsir matrisi şəklində) müqayisə edilərək onlar arasında müəyyən əlaqələrin mövcudiyyəti yoxlanılır [25, s.3].

ÜMT-in sintez mərhələsində qarşılıqlı əlaqəsi yoxlanılan hər hansı iki dəyər arasında hansı növ əlaqənin olduğu müəyyənləşdirilir. İki dəyər arasında əlaqə qarşılaşdırıldığı zaman "bu iki dəyər birlikdə var ola bilərmi?" sualı sintez prosesinin əsasını təşkil edir. Sintez vasitəsi ilə səciyyəvi morfo-fəza mövcud problem strukturundan asılı olaraq (parametrlərin və dəyərlərinin sayından) 90% və ya hətta 99%-ə qədər azaldıla və həll fəzası yaradıla bilər [26, s. 13].

QUQ prosesində dəyərlər arasında qarşılıqlı əlaqənin müəyyənləşdirilməsi üçün üç cür məhdudiyyət tətbiq edilir. Bunlar məntiqi (formal), empirik və normativ məhdudiyyətlər olaraq təsnifatlandırılır [26, s. 8]. Məntiqi məhdudiyyətlərin ortaya çıxması üçün heç bir

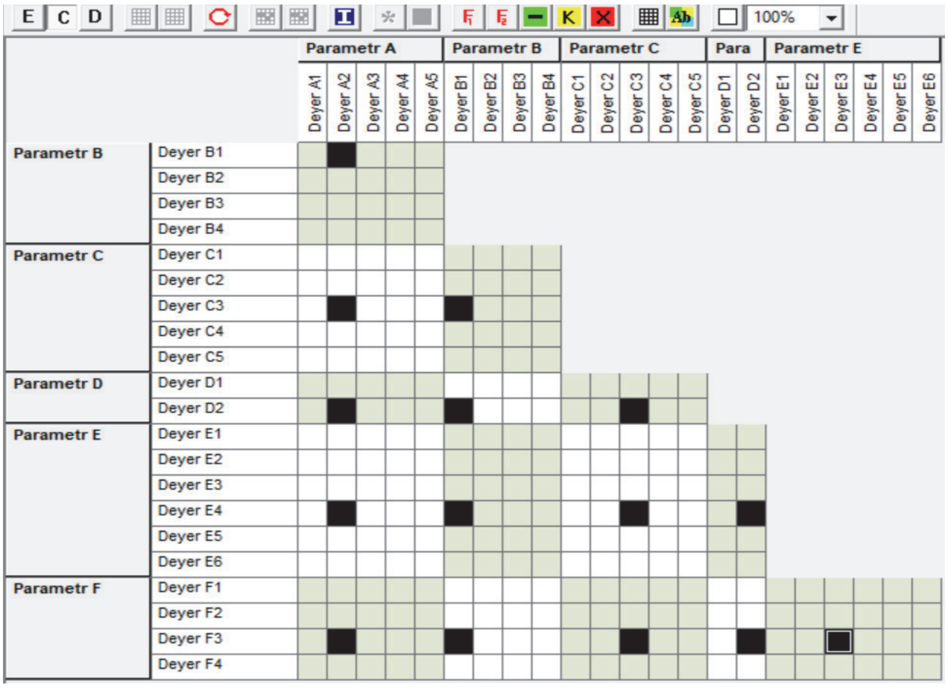

Şəkil 5: Şəkil 2-dəki morfo-fəza üçün Qarşılıqlı Uyarlılıq matrisi. Qaraldılmış hücrələr şəkil 2-də göstərilən konfiqurasiyanın əmələ gəlməsi üçün tətbiq olunan dəyərlər arasında 15 qarşılıqlı əlaqəni (uyarlılığı) təsvir edir.

empirik biliyə ehtiyac yoxdur. Məntiqi məhdudiyyət normal olaraq qeyri-müəyyən problemi əmələ gətirən parametrlər arasında məntiqi proseslə qurula bilir. Bunun üçün heç bir təcrübə ortaya qoymaq və ya buna şahid olmağa ehtiyac yoxdur. Məntiqi/formal məhdudiyyətlərin ÜMT-nin sintez mərhələsi əsnasında müəyyən edilməsi, maraqlı tərəflərin doğru müstəvidə görüşlərinin müəyyən edilməsi üçün çox əhəmiyyətlidir, lakin məntiqi məhdudiyyətlər sintez mərhələsində müəyyən olunan məhdudiyyətlərin az bir qismini təşkil edir. Məhdudiyyətlərin böyük qismini empirik və normativ olanlar təşkil edir. Empirik məhdudiyyətlər bizim biliyimizə və təcrübəmizə (ÜMT-də bunu müəyyən sahədə mütəxəssis olan şəxslər edəcək) əsasən, iki dəyərin birlikdə mövcudluğunu qeyri-mümkün olduğunu müəyyən edən mülahizələrdir. Belə bir empirik fikir ortaya qoymaq üçün təhlil edilən problem haqqında dərin təcrübə və bilik sahibi olmaq labüddür. Normativ məhdudiyyətlər isə məhz normativ xarakterdədir. Yəni, daha hadisə baş vermədən hadisənin normaları müəyyən edilir [26, s. 9-12].

Sintez mərhələsində müəyyən etdiyimiz üç növ, məntiqi/formal, empirik və normativ məhdudiyyətlərin üç dərəcəsi var. Birinci dərəcədə iki parametrin seçilmiş iki dəyərinin bir arada var olması tamamən mümkündür. Bu növ məhdudiyyət CARMA adlı ÜMT aparmaq üçün hazırlanan proqram təminatında “-” işarəsi ilə göstərilir. Məhdudiyyətin ikinci dərəcəsində isə iki dəyərin birlikdə var olmasını mümkün edir, lakin bunların birlikdə var olması optimal deyil. Yəni var olmaqla olmamaq arasındakı sərhəddir və bu məhdudiyyət dərəcəsi “K” hərfi ilə göstərilir. Üçüncü növ məhdudiyyət dərəcəsi isə iki dəyərin birlikdə var olmasını tamamən mümkün olmadığını təsvir edir və “X” işarəsi ilə göstərilir [26, s. 13].

Morfofəzanın QUQ vasitəsilə sintezi nəticəsində əldə olunan həll sahəsi, elmi modelin üçüncü meyarı olan, dəyərlərdən bəzisi və ya bəzilərinin “daxil olunan” olaraq seçilə bildiyi və nəticələrin müşahidə edilə bildiyi interaktiv modelə çevrilir. Beləliklə, müvafiq kompüter dəstəyi ilə həll sahəsi, mürəkkəb problem haqqında bilik səviyyəsini və həll yollarını tədqiq edə bilən, fərziyyələri sınaqdan keçirə bilən və gözlənilməz nəticələri aşkarlayan konseptual laboratoriya funksiyası yerinə yetirir [27, s. 14].

ÜMT ilə modelqurma prosesinin əsas xüsusiyyətlərindən biri, modelin hakim aparıcılığında interaktiv qrup tərəfindən qurulmasıdır. Mürəkkəb problemlərin strukturlaşdırılmasında interaktiv qrupun iştirakı səciyyəvi olmaqla yanaşı, bu həm də iştirakçılar arasında yaradılan dialoq sayəsində modelləşdirilən problemin müfəssəl şəkildə anlaşılmasına şərait yaradır. Bu səbəblə, ÜMT ilə model qurma prosesinə 6-7 nəfərdən çox olmayacaq şəkildə mütəxəssislərdən ibarət cəlb olunması tövsiyə olunur. Daha geniş mütəxəssis təcrübəsinə ehtiyac olduqda, müəyyən qrup sessiyalarına əlavə mütəxəssis cəlb oluna bilər və ya paralel qruplar şəklində iş təşkil edilə bilər [27, s. 14].

ÜMT metodu ilə Sülhməramlı Əməliyyatlar üçün Qərara Dəstək Modelinin (SƏQDM) qurulması və sınaqdan keçirilməsi üçün ssenarilər

SƏQDM-in qurulması

Baxmayaraq ki, ÜMT vasitəsilə modelin qurulması üçün sülhməramlı əməliyyatlar sahəsində mütəxəssislərin və qərar qəbul edən şəxslərin işə cəlb edilməsi əhəmiyyətlidir, lakin tədqiq edilən problem dissertasiya mövzusu olduğu üçün modelin qurulması zamanı bu qayda qəsdən tətbiq edilməmişdir. Həmçinin, mövzu ilə bağlı qrup tərkibində mütəxəssis təcrübəsini kompensasiya etmək üçün problem haqqında ətraflı məlumat əldə etmək məqsədilə üç il bu sahədə ətraflı tədqiqat aparılmışdır. Əlavə olaraq, qurulan model vasitəsilə problem sahəsinin tam şəkildə əhatə və bütün həllərin müəyyən edildiyi iddia edilmir. Lakin hazırlanan bu model daha çox prototip məqsədlidir və problem haqqında daha dərin düşünməyi, idrak etməyi və fərqli müstəvidən məsələyə

baxmağı stimullaşdırır. Modelin məqsədi qərar qəbul edən şəxslər, siyasi və hərbi-strateji səviyyədə planlama işlərinə cəlb olunanlar üçün problem haqqında konseptual model hazırlamaqdır.

Analiz Mərhələsi:
Parametrlərin müəyyən olunması

Bu mərhələnin əsas məqsədi, sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak istiqamətində milli qərar qəbuletmə prosesinə təsir edən mühüm parametrləri müəyyən etməkdir. Bu parametrləri müəyyən etmək üçün; 1) Niyə sülhməramlı əməliyyatlara iştirak etməliyik?, 2) Hansı sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak etməliyik?, 3) Sülhməramlı əməliyyatlarda hansı tərkibdə və hansı qüvvə ilə iştirak etməliyik?, 4) Sülhməramlı əməliyyatlara iştirak etmənin ölkə adına müsbət və mənfi cəhətləri nələr ola bilər? kimi suallara cavab axtarmaqla nail olunmuşdur. Müəyyən olunan doqquz parametrlər (şəkil 6) həm ordinal həm də nominal dəyər aralığı ehtiva edir. Bu parametrləri belə sıralamaq mümkündür:

1. müəyyən ölkənin milli təhlükəsizlik məqsədləri;
2. Müəyyən ölkənin sülhməramlı əməliyyatlara iştirak etmə yolları/mexanizmləri;
3. ölkənin sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak etməsinin legitimliyi;
4. ölkənin sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakının maliyyə aspektləri;
5. ölkənin sülhməramlı əməliyyatlarda insan itkisi verə bilmə səviyyəsi;
6. ölkənin sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakının, qüvvəni göndərən ölkədə törədə biləcəyi fəsadlar/təsirlər;
7. ölkənin iştirak edə biləcəyi sülhməramlı əməliyyatların növləri;
8. ölkənin sülhməramlı əməliyyatlarda icra edə biləcəyi tapşırıqlar;
9. ölkənin sülhməramlı əməliyyatlarda icra edə biləcəyi tapşırıqları tam həcmdə yerinə yetirə bilməsi üçün tələb olunan qabiliyyətlər;

1-ci parametr: Müəyyən ölkənin milli təhlükəsizliyinin məqsədləri. Bu parametr müəyyən ölkənin öz sərhədləri xaricində sülhməramlı əməliyyatlarda niyə iştirak etməli-

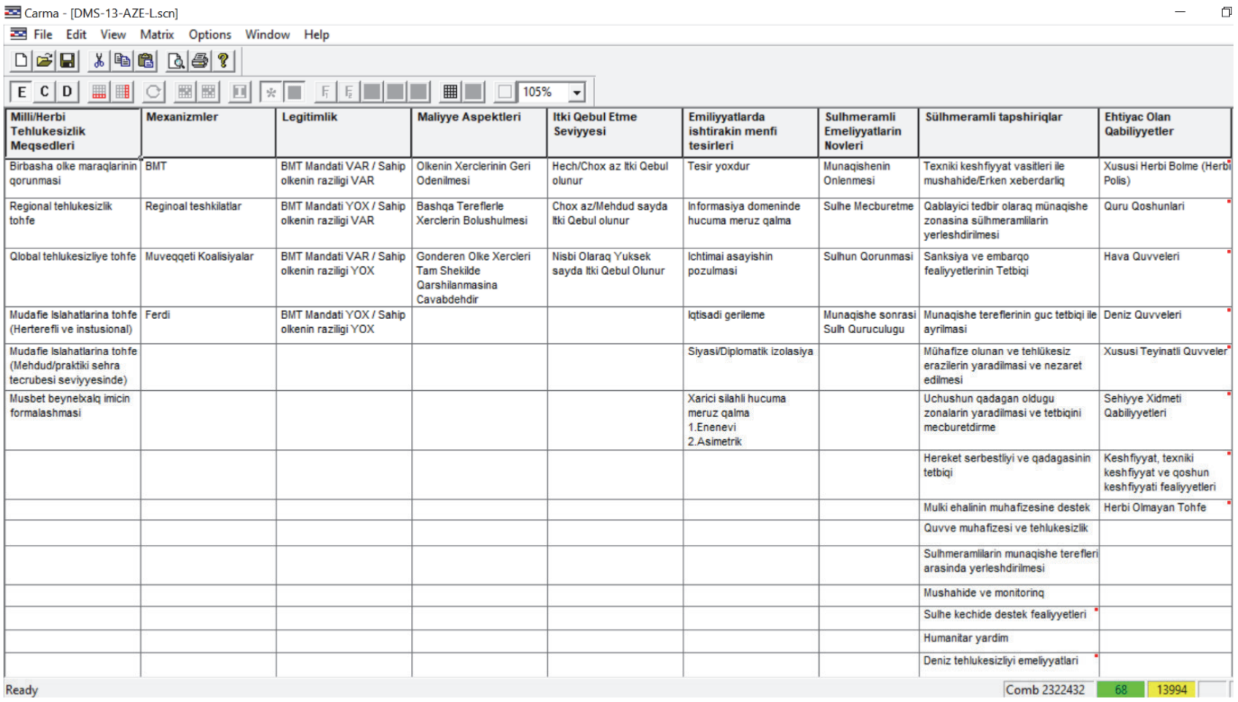

Milli/Herbi Tehlukesizlik Meqsedleri	Mexanizmler	Legitimlik	Maliyye Aspektleri	Itki Qebul Etme Seviyyesi	Emiliyyatlarda ishtirakin menfi tesirleri	Sulhmeramli Emeliyyatlarin Novleri	Sülhmeramli tapshiriqlar	Ehtiyac Olan Qabiliyyetler
Birbasha olke maraqlarinin qorunmasi	BMT	BMT Mandati VAR / Sahip olkenin raziligi VAR	Olkenin Xerclerinin Geri Odenilmesi	Hech/Chox az Itki Qebul olunur	Tesir yoxdur	Munaqishenin Onlenmesi	Texniki keshfiyyat vasitleri ile mushahide/Erken xeberdarliq	Xususi Herbi Bolme (Herbi Polis)
Regional tehlukesizlik tohfe	Reginoal teshkilatlar	BMT Mandati YOX / Sahip olkenin raziligi VAR	Bashqa Tereflerle Xerclerin Bolushulmesi	Chox az/Mehdud sayda Itki Qebul olunur	Informasiya domeninde hucuma meruz qalma	Sulhe Mecburetme	Qablayici tedbir olaraq münaqishe zonasina sülhmeramlilarin yerleshdirilmesi	Quru Qoshunlari
Qlobal tehlukesizliye tohfe	Muveqqeti Koalisiyalar	BMT Mandati VAR / Sahip olkenin raziligi YOX	Gonderen Olke Xercleri Tam Shekilde Qarshilanmasina Cavabdehdir	Nisbi Olaraq Yuksek sayda Itki Qebul Olunur	Ichtimai asayishin pozulmasi	Sulhun Qorunmasi	Sanksiya ve embarqo fealiyyetlerinin Tetbiqi	Hava Quvveleri
Mudafie Islahatlarina tohfe (Herterefli ve instusional)	Ferdi	BMT Mandati YOX / Sahip olkenin raziligi YOX			Iqtisadi gerileme	Munaqishe sonrasi Sulh Quruculugu	Munaqishe tereflerinin guc tetbiqi ile ayrilmasi	Deniz Quvveleri
Mudafie Islahatlarina tohfe (Mehdud/praktiki sehra tecrubesi seviyyesinde)					Siyasi/Diplomatik izolasiya		Mühafize olunan ve tehlükesiz erazilerin yaradilmasi ve nezaret edilmesi	Xususi Teyinatli Quvveler
Musbet beynelxalq imicin formalashmasi					Xarici silahli hucuma meruz qalma 1.Enenevi 2.Asimetrik		Uchushun qadagan oldugu zonalarin yaradilmasi ve tetbiqini mecburetdirme	Sehiyye Xidmeti Qabiliyyetleri
							Hereket serbestliyi ve qadagasinin tetbiqi	Keshfiyyat, texniki keshfiyyat ve qoshun keshfiyyati fealiyyetleri
							Mulki ehalinin muhafizesine destek	Herbi Olmayan Tohfe
							Quvve muhafizesi ve tehlukesizlik	
							Sulhmeramlilarin munaqishe terefleri arasinda yerleshdirilmesi	
							Mushahide ve monitorinq	
							Sulhe kechide destek fealiyyetleri	
							Humanitar yardim	
							Deniz tehlukesizliyi emeliyyatlari	

Şəkil 6: SƏQDM üçün 9 parametrli morfo-fəza.

dir sualına verilən cavabdır. Dövlətləri sülhməramlı əməliyyatlarda iştiraka təşviq edən amillərin tədqiqi bunu deməyə əsas verir ki, sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak dövlətlərin milli təhlükəsizlik məqsədlərini əldə etmədə mühüm vasitədir. Dövlətlər bu vasitədən birbaşa ölkə maraqlarının qorunması, beynəlxalq təhlükəsizlik sisteminin ayrılmaz bir hissəsi kimi qlobal və/və ya regional təhlükəsizliyə töhfə vermək, çoxmillətli formatlarda iştirakla digər ölkələrin və ümumilikdə dünya təcrübəsinə çıxış əldə etməklə öz silahlı qüvvələrində islahatlara töhfə vermək və beynəlxalq mühitdə müsbət imic formalaşdırmaq üçün istifadə edir. Sülhməramlı əməliyyatlara iştirak etmək niyyəti olan ölkə verilən məqsədləri həm tək-tək həm də bir neçəsini eyni anda əldə edə bilər. Bu məqsədlərin heç, qismən və ya tam olaraq əldə edilməsi dövlətlərin sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakının siyasi və hərbi cəhətdən qiymətləndirilməsində mühüm parametrdir. Dövlətlərin fərdi xüsusiyyətindən aslı olaraq milli təhlükəsizlik məqsədlərində göstərilən fərqli dəyərlərə verilən əhəmiyyət dərəcəsi dəyişə bilər. Bununla yanaşı, ölkələr sülhməramlı əməliyyata qoşularkən bu parametrdəki məqsədlərdən birinə və ya bir neçəsini eyni zamanda əldə edə bilər.

2-ci parametr: Müəyyən ölkənin sülhməramlı əməliyyatlara iştirak etməsinin yolları/mexanizmləri. Bu parametr ölkənin sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak etməsinin yollarını və mexanizmlərini müəyyən edir. Belə ki, ölkələr BMT və ya digər beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak etmək üçün bu mexanizmlərdən birinin başçılığı altında əməliyyatlarda iştirak edə bilər. Parametrin nominal dəyərlərindən göründüyü kimi dövlətlər sülhməramlı əməliyyatlarda milli təhlükəsizlik maraqlarından, mövcud resurs və geosiyasi kontekstdən asılı olaraq, BMT-nin başçılığı altında, regional təşkilatların başçılığı altında, digər millətlərlə müvəqqəti koalisiya tərkibində və ya fərdi olaraq iştirak edə bilərlər. Bu parametrdəki dəyərlər əhəmiyyət dərəcəsinə görə bir birinə üstünlük təşkil etmir, hər hansı bir mexanizmin seçimi başqa amillərdən aslıdır. Bu səbəblə bu parametrdəki dəyərlər qiymətləndirmə faktoru kimi təşəkkül tapmır.

3-6 aralığında olan parametrlər: Bu dörd parametr (ölkənin sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak etməsinin legitimliyi, ölkənin sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakının maliyyə aspektləri, ölkənin hərbi əməliyyatlarda döyüş itkisi verə bilmə səviyyəsi, ölkənin sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakının qüvvəni göndərən ölkədə törədə biləcəyi fəsadlar / təsirlər) qərarı müsbət və ya mənfi istiqamətdə şəkilləndirilməsinə səbəb olur. Bu parametrlərin səciyyəvi cəhəti dixotomik dəyərlərdən (zidd qütblü) meydana gəlməsidir. Belə ki, parametrin ilk dəyəri “ən arzu olunan” hal, parametrin son dəyəri “ən arzu olunmayan hal“, iki zidd qütb arasındakı dəyərlər isə təsir və ya əhəmiyyət dərəcəsinə görə bu ikisinin arasında sırasını almaqdadır. Bu xüsusiyyətləri səbəbi ilə sözügedən parametrlərdəki dəyərlər sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakla bağlı qəbul olunan qərarları qiymətləndirmə faktoru kimi təşəkkül tapır.

Legitimlik (3-cü parametr) qərara təsir edən digər amillər sırasında ən mühüm amillərdən biri sayılır. Məqalənin birinci hissəsində BMT Nizamnaməsi, BMT-nin sülhməramlı əməliyyatlarlara bağlı müvafiq sənədlər, beynəlxalq hüququn və digər sənədlərin tədqiqinə uyğun olaraq sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakın legitimliyi ümumi cəhətdən “BMT TŞ-nın mandatı” və “sahib ölkənin razılığı” əsasında formalaşdığı müəyyənləşdirilmişdir. Hər hansı bir əməliyyatda iştirak edərkən hər ikisinin mövcudluğu ən arzu olunan hal, yoxluğu isə ən arzu olmayan hal kimi təşəkkül tapır və bu iki hüquqi və zəruri şərt fərqli kombinasiyalı parametrdə əks olunub.

Maliyyə aspektləri (4-cü parametr) də bu tip əməliyyatlarda iştirak edərkən qərara təsir edən vacib amillərdən bir kimi məqalənin birinci hissəsində ələ alınmışdır. Bu amil bəzi ölkələr üçün əsas və ya ciddi bir motivasiya olduğu halda bəziləri üçün isə digər amillər

fonunda ikinci dərəcəli və ya əhəmiyyətsiz amil olaraq təşəkkül tapır. Maliyyə aspektləri bu parametrdə əməliyyatda iştirak "xərclərinin tamamının və ya bir qisminin geri ödənilməsi" (geri ödənilən məbləğ çərçivə mexanizm tərəfindən (məs:BMT) sabit olmasına baxmayaraq ölkədən asılı olaraq xərclər fərqlilik təşkil etməkdədir) ən arzu olunan hal, "xərclərin göndərən ölkə tərəfindən tam qarşılanması" ən arzu olunmayan hal, "xərclərin başqa tərəflərlə bölüşdürülməsi" isə (göndərən ölkə və çərçivə mexanizm və ya bir başqa güclü sponsor ölkə tərəfindən) iki zidd qütb arasında bir dəyər olaraq əks olunur.

İtki riskləri (5-ci parametr), məqalənin birinci hissəsində qeyd edildiyi kimi qərara təsir edən mühüm amillərdən biri olaraq ölkələrin bu tip əməliyyatlarda iştirak edib etməməsinə və ya davam edən bir əməliyyatdan geri çəkilməsinə səbəb ola bilməkdədir. Bu parametrdə itki riski baxımından sülhməramlı əməliyyatları ən arzu olunan hal olaraq "heç və ya çox az itki", iki zidd qütb arasındakı dəyər olaraq "məhdud sayda itki" və arzu olunmayan hal olaraq "nisbi olaraq çox sayda itki" qəbul olunur şəklində təsnif edilmişdir. Elmi ədəbiyyatda itkiləri az və ya çox olaraq statistik bölgüsünə rast gəlinməmişdir. İtkinin azlığı və çoxluğu həm də ölkədən ölkəyə dəyişəcəyi üçün itki riskləri dərəcələndirilərkən dəyərlərin formalaşdırılmasında mücərrəd dildən istifadə edilmişdir. Hər bir ölkə özü üçün az və çox anlayışını rəqəm olaraq müəyyənləşdirə və mövcud əməliyyatların itki statistikasına əsasən bunlar arasından hər hansı bir əməliyyatda iştirakla bağlı qərarını formalaşdıra bilər.

Sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakın mümkün fəsadları 6-cı parametrdə ələ alınmışdır. Bu parametrdə ən arzu olunan hal sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakın qüvvə göndərən ölkəyə mənfi "təsirinin olmaması", "istər ənənəvi və istərsə də asimmetrik vasitələrlə qüvvə göndərən ölkənin xarici silahlı hücuma məruz qalması" ən arzu olunmaz hal olaraq parametrin iki zidd qütbünü təşkil etmişdir. Xüsusilə sülhməramlı əməliyyatın keçirildiyi qəbul edən ölkənin və ya bu ölkənin daxilində hər hansı bir tərəfin razılığı olmadıqda, habelə bu tip əməliyyatın keçirilməsini üçüncü ölkə öz maraqlarına təhdid olaraq gördükdə qüvvə göndərən ölkəyə qarşı ənənəvi və asimmetrik vasitələrdən istifadə edərək təcavüz edə bilər. Mənfi fəsadlar bu iki zidd qütb arasında daha az təsirdən ciddi fəsadlara doğru "informasiya məkanında hücuma məruz qalma", "ictimai asayişin pozulması", iqtisadi sanksiyalara və digər səbəblərlə "iqtisadi geriləmə" və "siyasi/diplomatik izolyasiya" olaraq artan ardıcıllıqla sıralanmışdır. Bir çox hallarda fəsadların şiddəti bir baxıma sülhməramlı əməliyyatın legitimliyi (BMT TŞ-nin mandatı və/və ya sahib ölkənin razılığı) ilə düz mütənasib olmaqdadır. Əməliyyat nə qədər legitimdirsə qüvvə göndərən ölkəyə və onun qüvvələrinə olan mənfi fəsadlar bir o qədər az olur.

7-9 aralığında olan parametrlər: Son üç parametrlər normativ və nominal dəyər aralığına sahibdirlər. Bu parametrlərin dəyərləri BMT-nin həmçinin NATO-nun sənədləri əsasında hazırlanıb. Yeddinci parametr müəyyən ölkənin iştirak edə biləcəyi sülhməramlı əməliyyatların növlərini, səkkizinci parametr bu əməliyyat növlərində ölkənin icra edə biləcəyi tapşırığın növünü, doqquzuncu parametr isə bu tapşırıqları icra edə bilməsi üçün tələb olunan qabiliyyətləri göstərir. "Sülhməramlı əməliyyatların növləri" parametrində (7-ci parametr) dəyərlər BMT-nin Əsas Doktrinasındakı təsnifata əsasın müəyyən edilmişdir. İstisna olaraq, "sülhyaratma" növü, bu tip sülhməramlı fəaliyyətin əsasən diplomatik vasitələrlə yerinə yetirilməsini nəzərə alaraq modelə daxil edilməmişdir.

Sülhməramlı tapşırıqlar parametri (8-ci parametr) sülhməramlı əməliyyatlar ilə əlaqəli bir sıra mümkün vəzifə və tapşırıqlardan ibarət dəyərləri ehtiva edir. Sözügedən vəzifə və tapşırıqlar əsasən NATO-nun [1] və Skandinaviya ölkələrinin [15] müvafiq təlimatlarından götürülmüşdür. Bəzi vəzifə və tapşırıqlar konkret sülhməramlı əməliyyatla əlaqədar olduğu

halda bəziləri isə müxtəlif növ sülhməramlı əməliyyatlarda tətbiq edilə bilər. Modeldə göstərilən sülhməramlı tapşırıqlar əhəmiyyət ardıcıllığına görə sıralanmamışdır və bu tip əməliyyatlarla bağlı bütün hərbi fəaliyyətlər modeldə göstərilən tapşırıqlarla məhdudlaşmır.

Modelin son parametri sülhməramlı əməliyyatların icra edilməsi üçün "ehtiyac olan hərbi qabiliyyətlərdir". Müasir sülhməramlı əməliyyatlarda istər ayrılıqda istərsə də birgə bütün qoşun növünə aid qabiliyyətlər istifadə oluna bilər. Bu parametrdə istifadə edilən qabiliyyətlər NATO-nun müvafiq təlimnaməsinə [1] istinad edilərək əsasən qoşun növü səviyyəsində (Quru, Hava, Dəniz və s.) nəzərdə tutulmuşdur.

Bununla, analiz mərhələsi başa çatmış hesab edilir. Bu mərhələdə doqquz parametrdən və onların dəyərlərindən ibarət morfo-fəza quruldu. Bu morfo-fəzadakı mümkün olan konfiqurasiyaların cəmi sayı parametrlərin dəyərlərinin bir-birinə vurulması ilə tapılır və bu rəqəm,

$$6 \times 4 \times 4 \times 3 \times 3 \times 6 \times 4 \times 14 \times 8 =$$
$$= 2,322,432\text{-dir.}$$

Buradan göründüyü kimi bu miqdarda konfiqurasiyaların işə yararlığını tək-tək tədqiq

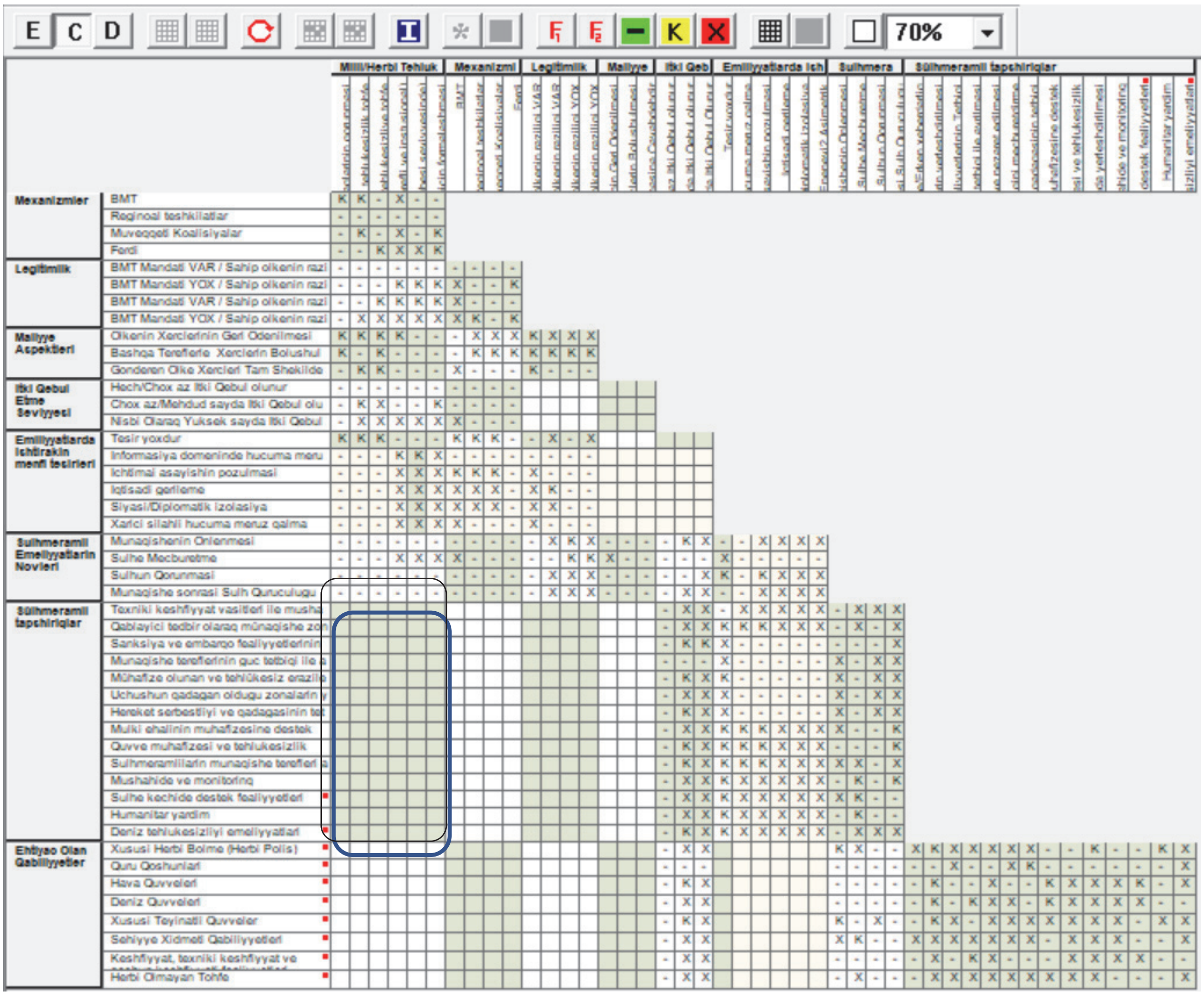

Şəkil 7: 9 parametrli SƏQDM modelinin QUQ matrisi. Mavi dördbucaqlı, "boş" parametr bloklarından birini göstərir. Bu model üçün məhdudiyyət dərəcələri aşağıda göstərilən şəkildə tədbiq olunmuşdur:

"-" Kəsişən iki dəyər arasında tam uyarlılıq var və bir arada olması mümkündür.

"X" Kəsişən iki dəyər arasında uyarlılıq yoxdur və bir arada olması mümkün deyil.

"K" Kəsişən iki dəyər arasında uyarlılıq var, amma optimal deyil.

etmək böyük miqdarda zaman və insan gücü tələb edir. Məhz bu məqsədlə morfo-fəzadakı konfiqurasiyaların sayı azaldılaraq, hər hansı iki dəyərin bir arada yer alması mümkün olmayan konfiqurasiyalar "alaq edilərək", həll-fəzası yaradılmalıdır. Bu da sintez mərhələsi vasitəsilə yerinə yetiriləcək.

Sintez mərhələsi: ÜMT-nin ikinci mərhələsi daha öncə də qeyd edildiyi kimi sintez mərhələsidir. Bu mərhələdə analiz mərhələsində müəyyən olunan parametrlərin dəyərləri arasında münasibətlər tədqiq edilir. Bildiyimiz kimi bu QUQ prosesidir. İlk öncə bir-biri ilə birbaşa əlaqəli olmayan yəni bir-birilərinə birbaşa təsir etməyən parametrlərin müəyyən edilməsi lazımdır. Aşağıdakı şəkildə (mavi dördbucaqlı, "boş" parametr bloklarından birini göstərir) bir-biri ilə birbaşa əlaqəsi olmayan, boş buraxılmış, parametr blokları göstərilir.

Digər, yəni aralarında birbaşa əlaqə olan dəyərlər arasında həll-fəzasını yaratmaq və sintez mərhələsini tamamlamaq məqsədilə 600-dən çox məntiqi, empirik və normativ ziddiyyətlərin olub-olmadığı tədqiq edildi. Əlbəttə ki, burada bütün tədqiq edilmiş dəyərləri tək-tək göstərmək uzun zaman alacağı üçün yalnız bir neçə nümunə göstərməklə QUQ-un necə çalışdığı nümayiş ediləcək.

Misal olaraq, "Müəyyən ölkənin sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak etmə yolları / mexanizmləri" və "Ölkənin sülhməramlı əməliyyatlara iştirak etməsinin legitimliyi" parametrlərini götürək. Görüldüyü kimi bu iki parametr bir-birilərinə qarşılıqlı təsir edir (şəkil 8). BMT mandatı, BMT sülhməramlı əməliyyatlarında iştirak edilməsini, legitimliyin təməlini təşkil edir. Həmçinin, sahib ölkənin sülhməramlı əməliyyatların keçirilməsi üçün razılığının olması şərt olaraq qəbul edilir. Ümumi olaraq yalnız bu iki şərt təmin edildikdə BMT müəyyən bir ölkədə sülhməramlı əməliyyatlar icra edir. Aşağıdakı şəkildə iki parametrin qarşılıqlı bir arada mövcud olması mümkün olmayan dəyərləri arasındakı məhdudiyyət dərəcələri qırmızı ilə göstərilib.

Başqa bir misal isə "ölkənin sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakının qüvvəni göndərən ölkədə törədə biləcəyi fəsadlar/təsirlər" və "ölkənin iştirak edə biləcəyi sülhməramlı əməliyyatların növləri" parametrləri arasında olan münasibətdir (şəkil 9). Asanlıqla mülahizə etmək olar ki, sahib ölkənin razılığı olmadan, sülhməramlı əməliyyatlar çərçivəsində sülhün bərqərar edilməsi (məcbur etmə) əməliyyatı icra edən ölkə daxilində mənfi təsirlər baş verəcək.

Beləcə, qurulan model elmi model olmanın ikinci şərti, yəni dəyərlər arasında əlaqələrin qurulması (məntiqi, empirik və normativ əlaqə), təmin edildi. SƏQDM modelində QUQ icra edilməklə, ilkin olaraq 2,322,432 fərqli konfiqurasiyadan ibarət bir problem fəzası 13994 konfiqurasiyadan ibarət həll-fəzasına endirilərək və müdaxilə edilə bilən interaktiv model quruldu. Müdaxilə edilə bilən model

		Milli/Herbi Tehlukesizlik Meqsedleri						Mexanizmler			
		ke maraqlarinin qorunmasi	Regional tehlukesizlik tohfe	Qlobal tehlukesizliye tohfe	(Herterefli ve instusional)	ra tecrubesi seviyyesinde)	xalq imicin formalashmasi	BMT	Reginoal teshkilatlar	Muveqqeti Koalisiyalar	Ferdi
Mexanizmler	BMT	K	K	-	X	-	-				
	Reginoal teshkilatlar	-	-	-	-	-	-				
	Muveqqeti Koalisiyalar	-	K	-	X	-	K				
	Ferdi	-	-	K	X	X	K				
Legitimlik	BMT Mandati VAR / Sahip olkenin raziligi VAR	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	BMT Mandati YOX / Sahip olkenin raziligi VAR	-	-	-	K	K	K	X	-	-	K
	BMT Mandati VAR / Sahip olkenin raziligi YOX	-	-	K	K	K	K	X	-	-	-
	BMT Mandati YOX / Sahip olkenin raziligi YOX	-	X	X	X	X	X	X	K	-	K

Şəkil 8: QUQ prosesinə nümunə 1.

		Milli/Herbi Tehlukesizlik Meqsedleri						Mexanizmler				Legitimlik				Maliyye Aspektleri			Itki Qebul Etme			Emiliyyatlarda ishtirakin menfi tesirleri					
		ke maraqlarinin qorunmasi	Regional tehlukesizlik tohfe	[illegible]	(Herterefli ve instusional)	ra tecrubesi seviyyesinde)	[illegible]	BMT	Reginoal teshkilatlar	Muveqqeti Koalisiyalar	Ferdi	Sahip olkenin raziligi VAR	Sahip olkenin raziligi VAR	Sahip olkenin raziligi YOX	Sahip olkenin raziligi YOX	Xerclerinin Geri Odenilmesi	de Xerclerin Bolushulmesi	shilanmasina Cavabdehdir	/Chox az Itki Qebul olunur	ud sayda Itki Qebul olunur	ak sayda Itki Qebul Olunur	Tesir yoxdur	inde hucuma meruz qalma	timai asayishin pozulmasi	Iqtisadi gerileme	Siyasi/Diplomatik izolasiya	almal Enenevi2 Asimetrik
	Siyasi/Diplomatik izolasiya	-	-	-	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	-												
	Xarici silahli hucuma meruz qalma	-	-	-	X	X	X	X	-	-	-	X	-	-	-												
Sulhmeramli Emeliyyatlarin Novleri	Munaqishenin Onlenmesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	K	X	-	-	-	-	K	X	-	-	X	X	X	X
	Sulhe Mecburetme	-	-	-	X	X	X	X	-	-	-	-	-	K	K	X	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-	-
	Sulhun Qorunmasi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	-	-	-	-	-	X	K	-	K	X	X	X
	Munaqishe sonrasi Sulh Quruculugu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	X	X	X	X

Şəkil 9: QUQ prosesinə nümunə 2.

dedikdə elmi modelin üçüncü şərti nəzərdə tutulur ki, bu da modeldə müxtəlif dəyərlər daxil edilən olaraq seçildikdə bütün modeldə baş verən nəticələri müşahidə etmək mənasına gəlir. 13994 konfiqurasiya sayısı, bütün konfiqurasiyaların təxminən 99% azaldılması digər adla "alaq edilməsi" deməkdir. Hər nə qədər də 13994 konfiqurasiya sayısı böyük görünsə də, bu rəqəm məntiq, empirik və normativ çərçivədə baş verə biləcək bütün alternativ ssenariləri təqdim edir. Bu həll-fəzasında fərqli amilləri əsas alaraq ssenarilərin necə inkişaf edəcəyini müşahidə etmək olar.

Modelin sınaqdan keçirilməsi üçün ssenarilər

Ssenari 1: Fərz edilsin ki, A ölkəsinin siyasi rəhbərliyi, qlobal təhlükəsizliyə töhfə vermək, həmçinin müsbət beynəlxalq imic əldə etmək məqsədilə sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak etmə qərarı verdi. Bununla yanaşı, sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak etmək üçün "minimum itki" və "yüksək olmayan maliyyə xərcləri" əsas meyar olaraq təyin edildi.

Rəhbərlik tərəfindən müəyyənləşdirilən bu meyarlar əsasında modeldə müvafiq parametrlərdə "ölkənin xərcləri geri ödənilir" və "heç/çox az itki qəbul olunur" dəyərləri "daxil edilənlər" (qırmızı rənglə göstərilir) olaraq seçdikdə, buna münasib olaraq CARMA proqram təminatı tərəfindən avtomatik olaraq qurulan interaktiv modeldə həll-fəzası əmələ gəlmiş olur (mavi rənglə göstərilir).

Modeldə əmələ gəlmiş həll fəzası (şəkil 10) bildirir ki, rəhbərliyin təyin etdiyi bu meyarlar əsasında yalnız BMT çərçivəsində beynəlxalq hüquqa əsaslanan ən yüksək səviyyədə mandatı olan sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak etmək mümkündür. Bununla yanaşı, model əldə oluna biləcək mümkün milli təhlükəsizlik məqsədlərini, iştirak edilə biləcək sülhməramlı əməliyyat növlərini, tapşırıqlarını və tələb olunan qabiliyyətlərin siyahısını göstərir.

Ssenari 2: A ölkəsinə aid hərbi rəhbərlər ölkənin siyasi rəhbər heyətinə, ölkənin sahib olduğu hərbi dəniz qüvvələrini regional təşkilatın həyata keçirdiyi dəniz təhlükəsizliyi

Milli/Herbi Tehlukesizlik Meqsedleri	Mexanizmler	Legitimlik	Maliyye Aspektleri	Itki Qebul Etme Seviyyesi	Emiliyyatlarda ishtirakin menfi tesirleri	Sulhmeramli Emeliyyatlarin Novleri	Sülhmeramli tapshiriqlar	Ehtiyac Olan Qabiliyyetler
Birbasha olke maraqlarinin qorunmasi	BMT	BMT Mandati VAR / Sahip olkenin raziligi VAR	Olkenin Xerclerinin Geri Odenilmesi	Hech/Chox az Itki Qebul olunur	Tesir yoxdur	Munaqishenin Onlenmesi	Texniki keshfiyyat vasitleri ile mushahide/Erken xeberdarliq	Xususi Herbi Bolme (Herbi Polis)
Regional tehlukesizlik tohfe	Reginoal teshkilatlar	BMT Mandati YOX / Sahip olkenin raziligi VAR	Bashqa Tereflerle Xerclerin Bolushulmesi	Chox az/Mehdud sayda Itki Qebul olunur	Informasiya domeninde hucuma meruz qalma	Sulhe Mecburetme	Qablayici tedbir olaraq münaqishe zonasina sülhmeramlilarin yerleshdirilmesi	Quru Qoshunlari
Qlobal tehlukesizliye tohfe	Muveqqeti Koalisiyalar	BMT Mandati VAR / Sahip olkenin raziligi YOX	Gonderen Olke Xercleri Tam Shekilde Qarshilanmasina Cavabdehdir	Nisbi Olaraq Yuksek sayda Itki Qebul Olunur	Ichtimai asayishin pozulmasi	Sulhun Qorunmasi	Sanksiya ve embarqo fealiyyetlerinin Tetbiqi	Hava Quvveleri
Mudafie Islahatlarina tohfe (Herterefli ve instusional)	Ferdi	BMT Mandati YOX / Sahip olkenin raziligi YOX			Iqtisadi gerileme	Munaqishe sonrasi Sulh Quruculugu	Munaqishe tereflerinin guc tetbiqi ile ayrilmasi	Deniz Quvveleri
Mudafie Islahatlarina tohfe (Mehdud/praktiki sehra tecrubesi seviyyesinde)					Siyasi/Diplomatik izolasiya		Mühafize olunan ve tehlükesiz erazilerin yaradilmasi ve nezaret edilmesi	Xususi Teyinatli Quvveler
Musbet beynelxalq imicin formalashmasi					Xarici silahli hucuma meruz qalma 1.Enenevi 2.Asimetrik		Uchushun qadagan oldugu zonalarin yaradilmasi ve tetbiqini mecburetdirme	Sehiyye Xidmeti Qabiliyyetleri
							Hereket serbestliyi ve qadagasinin tetbiqi	Keshfiyyat, texniki keshfiyyat ve qoshun keshfiyyati fealiyyetleri
							Mulki ehalinin muhafizesine destek	Herbi Olmayan Tohfe
							Quvve muhafizesi ve tehlukesizlik	
							Sulhmeramlilarin munaqishe terefleri arasinda yerleshdirilmesi	
							Mushahide ve monitorinq	
							Sulhe kechide destek fealiyyetleri	
							Humanitar yardim	
							Deniz tehlukesizliyi emeliyyatlari	

Şəkil 10: Birinci ssenari üçün həll fəzası. Daxil olunanlar: "ölkənin xərcləri geri ödənilir" və "heç/çox az itki qəbul olunur"

Milli/Herbi Tehlukesizlik Meqsedleri	Mexanizmler	Legitimlik	Maliyye Aspektleri	Itki Qebul Etme Seviyyesi	Emiliyyatlarda ishtirakin menfi tesirleri	Sulhmeramli Emeliyyatlarin Novleri	Sülhmeramli tapshiriqlar	Ehtiyac Olan Qabiliyyetler
Birbasha olke maraqlarinin qorunmasi	BMT	BMT Mandati VAR / Sahip olkenin raziligi VAR	Olkenin Xerclerinin Geri Odenilmesi	Hech/Chox az Itki Qebul olunur	Tesir yoxdur	Munaqishenin Onlenmesi	Texniki keshfiyyat vasitleri ile mushahide/Erken xeberdarliq	Xususi Herbi Bolme (Herbi Polis)
Regional tehlukesizlik tohfe	Reginoal teshkilatlar	BMT Mandati YOX / Sahip olkenin raziligi VAR	Bashqa Tereflerle Xerclerin Bolushulmesi	Chox az/Mehdud sayda Itki Qebul olunur	Informasiya domeninde hucuma meruz qalma	Sulhe Mecburetme	Qablayici tedbir olaraq münaqishe zonasina sülhmeramlilarin yerleshdirilmesi	Quru Qoshunlari
Qlobal tehlukesizliye tohfe	Muveqqeti Koalisiyalar	BMT Mandati VAR / Sahip olkenin raziligi YOX	Gonderen Olke Xercleri Tam Shekilde Qarshilanmasina Cavabdehdir	Nisbi Olaraq Yuksek sayda Itki Qebul Olunur	Ichtimai asayishin pozulmasi	Sulhun Qorunmasi	Sanksiya ve embarqo fealiyyetlerinin Tetbiqi	Hava Quvveleri
Mudafie Islahatlarina tohfe (Hertereflі ve instusional)	Ferdi	BMT Mandati YOX / Sahip olkenin raziligi YOX			Iqtisadi gerileme	Munaqishe sonrasi Sulh Quruculugu	Munaqishe tereflerinin guc tetbiqi ile ayrilmasi	Deniz Quvveleri
Mudafie Islahatlarina tohfe (Mehdud/praktiki sehra tecrubesi seviyyesinde)					Siyasi/Diplomatik izolasiya		Mühafize olunan ve tehlükesiz erazilerin yaradilmasi ve nezaret edilmesi	Xususi Teyinatli Quvveler
Musbet beynelxalq imicin formalashmasi					Xarici silahli hucuma meruz qalma 1.Enenevi 2.Asimetrik		Uchushun qadagan oldugu zonalarin yaradilmasi ve tetbiqini mecburetdirme	Sehiyye Xidmeti Qabiliyyetleri
							Hereket serbestliyi ve qadagasinin tetbiqi	Keshfiyyat, texniki keshfiyyat ve qoshun keshfiyyati fealiyyetleri
							Mulki ehalinin muhafizesine destek	Herbi Olmayan Tohfe
							Quvve muhafizesi ve tehlukesizlik	
							Sulhmeramlilarin munaqishe terefleri arasinda yerleshdirilmesi	
							Mushahide ve monitorinq	
							Sulhe kechide destek fealiyyetleri	
							Humanitar yardim	
							Deniz tehlukesizliyi emeliyyatlari	

Şəkil 11: İkinci ssenari üçün həll fəzası. Daxil olunanlar: “Hərbi Dəniz Qüvvələri”, “dəniz təhlükəsizliyi əməliyyatları” və “regional təşkilatlar”.

əməliyyatları çərçivəsində istifadə etməyi təklif edir.

Bu ssenarinin qurulması məqsədilə “tələb olunan qabiliyyətlər” parametrinin “dəniz qüvvələri” dəyəri, “sülhməramlı tapşırıqlar” parametrinin “dəniz təhlükəsizliyi əməliyyatları” dəyəri və “mexanizmlər” parametrinin “regional təşkilatlar” dəyəri daxil edilən meyarlar olaraq seçilir. Bu üç dəyər seçildikdən sonra bunlara uyğun olan həll-fəzası CARMA proqram təminatı tərəfindən avtomatik olaraq qurulur (şəkil 11). Şəkildən görüldüyü kimi, maliyyə aspektləri daxilində olan ölkənin xərclərinin geri ödənilməsi şərti xaric ölkə demək olar ki, bütün hədəflərinə optimal dərəcədə nail olur. Məhz bu məqsədlə qərar qəbul edən rəhbər heyət planlaşdırıcılara maliyyə cəhətdən daha optimal, yəni xərclərin az olduğu alternativlərin, axtarışına göstəriş verə bilər.

Ssenari 3: A ölkəsi beynəlxalq təşkilatlarla sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak edərək hərbi əməkdaşlıq qurmaq niyyətindədir. Əsas milli təhlükəsizlik məqsədi bu əməkdaşlıq vasitəsilə müdafiə islahatları həyata keçirməkdir. Bu məqsədlə planlaşdırıcılar müdafiə islahatlarına yardım edə biləcək variantların araşdırılması haqqında tapşırıq alırlar.

Milli təhlükəsizlik məqsədləri parametrinin altı dəyərindən ikisi müdafiə islahatları ilə əlaqədardır. Bunların içindən ilki hərtərəfli (əhatəli) və institusional müdafiə islahatlarını nəzərdə tutarkən digəri isə daha dar çərçivədə, praktiki səhra bilikləri ilə məhdudlaşan təcrübə qazanmağı nəzərdə tutur. Qərar qəbul edən rəhbər şəxs bu dəyərlərin eyni zamanda hər ikisini giriş dəyərləri olaraq daxil edə bilər və proqram təminatının xüsusi funksiyası vasitəsilə bu iki dəyərin daxil edilməsi nəticəsində baş verə biləcək ssenarilərin bir-birindən fərqi göstərilir. Beləcə iki dəyərin əmələ gətirdiyi ssenarilər müqayisə edilərək, daha optimal variant seçilə bilər.

Həll fəzasında (şəkil 12) tünd mavi rəng hər iki variant (müdafiə islahatlarına töhfə) üçün məqbul olan konfiqurasiyanı, açıq mavi ilə göstərilən dəyərlər (və bütün tünd mavi dəyərlər) ancaq “müdafiə islahatlarına məh-

Milli/Herbi Tehlukesizlik Meqsedleri	Mexanizmler	Legitimlik	Maliyye Aspektleri	Itki Qebul Etme Seviyyesi	Emiliyyatlarda ishtirakin menfi tesirleri	Sulhmeramli Emeliyyatlarin Novleri	Sülhmeramli tapshiriqlar	Ehtiyac Olan Qabiliyyetler
Birbasha olke maraqlarinin qorunmasi	BMT	BMT Mandati VAR / Sahip olkenin raziligi VAR	Olkenin Xerclerinin Geri Odenilmesi	Hech/Chox az Itki Qebul olunur	Tesir yoxdur	Munaqishenin Onlenmesi	Texniki keshfiyyat vasitleri ile mushahide/Erken xeberdarliq	Xususi Herbi Bolme (Herbi Polis)
Regional tehlukesizlik tohfe	Reginoal teshkilatlar	BMT Mandati YOX / Sahip olkenin raziligi VAR	Bashqa Tereflerle Xerclerin Bolushulmesi	Chox az/Mehdud sayda Itki Qebul olunur	Informasiya domeninde hucuma meruz qalma	Sulhe Mecburetme	Qablayici tedbir olaraq münaqishe zonasina sülhmeramlilarin yerleshdirilmesi	Quru Qoshunlari
Qlobal tehlukesizliye tohfe	Muveqqeti Koalisiyalar	BMT Mandati VAR / Sahip olkenin raziligi YOX	Gonderen Olke Xercleri Tam Shekilde Qarshilanmasina Cavabdehdir	Nisbi Olaraq Yuksek sayda Itki Qebul Olunur	Ichtimai asayishin pozulmasi	Sulhun Qorunmasi	Sanksiya ve embarqo fealiyyetlerinin Tetbiqi	Hava Quvveleri
Mudafie Islahatlarina tohfe (Herterefli ve instusional)	Ferdi	BMT Mandati YOX / Sahip olkenin raziligi YOX			Iqtisadi gerileme	Munaqishe sonrasi Sulh Quruculugu	Munaqishe tereflerinin guc tetbiqi ile ayrilmasi	Deniz Quvveleri
Mudafie Islahatlarina tohfe (Mehdud/praktiki sehra tecrubesi seviyyesinde)					Siyasi/Diplomatik izolasiya		Mühafize olunan ve tehlükesiz erazilerin yaradilmasi ve nezaret edilmesi	Xususi Teyinatli Quvveler
Musbet beynelxalq imicin formalashmasi					Xarici silahli hucuma meruz qalma 1.Enenevi 2.Asimetrik		Uchushun qadagan oldugu zonalarin yaradilmasi ve tetbiqini mecburetdirme	Sehiyye Xidmeti Qabiliyyetleri
							Hereket serbestliyi ve qadagasinin tetbiqi	Keshfiyyat, texniki keshfiyyat ve qoshun keshfiyyati fealiyyetleri
							Mulki ehalinin muhafizesine destek	Herbi Olmayan Tohfe
							Quvve muhafizesi ve tehlukesizlik	
							Sulhmeramlilarin munaqishe terefleri arasinda yerleshdirilmesi	
							Mushahide ve monitorinq	
							Sulhe kechide destek fealiyyetleri	
							Humanitar yardim	
							Deniz tehlukesizliyi emeliyyatlari	

Şəkil 12: Üçüncü ssenari üçün həll fəzası. Daxil olunanlar: “müdafiə islahatlarına töhfə (müfəssəl/institusional)” və “müdafiə islahatlarına töhfə (məhdud/praktiki səhra təcrübəsi səviyyəsində)”.

Milli/Herbi Tehlukesizlik Meqsedleri	Mexanizmler	Legitimlik	Maliyye Aspektleri	Itki Qebul Etme Seviyyesi	Emiliyyatlarda ishtirakin menfi tesirleri	Sulhmeramli Emeliyyatlarin Novleri	Sülhmeramli tapshiriqlar	Ehtiyac Olan Qabiliyyetler
Birbasha olke maraqlarinin qorunmasi	BMT	BMT Mandati VAR / Sahip olkenin raziligi VAR	Olkenin Xerclerinin Geri Odenilmesi	Hech/Chox az Itki Qebul olunur	Tesir yoxdur	Munaqishenin Onlenmesi	Texniki keshfiyyat vasitleri ile mushahide/Erken xeberdarliq	Xususi Herbi Bolme (Herbi Polis)
Regional tehlukesizlik tohfe	Reginoal teshkilatlar	BMT Mandati YOX / Sahip olkenin raziligi VAR	Bashqa Tereflerle Xerclerin Bolushulmesi	Chox az/Mehdud sayda Itki Qebul olunur	Informasiya domeninde hucuma meruz qalma	Sulhe Mecburetme	Qablayici tedbir olaraq münaqishe zonasina sülhmeramlilarin yerleshdirilmesi	Quru Qoshunlari
Qlobal tehlukesizliye tohfe	Muveqqeti Koalisiyalar	BMT Mandati VAR / Sahip olkenin raziligi YOX	Gonderen Olke Xercleri Tam Shekilde Qarshilanmasina Cavabdehdir	Nisbi Olaraq Yuksek sayda Itki Qebul Olunur	Ichtimai asayishin pozulmasi	Sulhun Qorunmasi	Sanksiya ve embarqo fealiyyetlerinin Tetbiqi	Hava Quvveleri
Mudafie Islahatlarina tohfe (Herterefli ve instusional)	Ferdi	BMT Mandati YOX / Sahip olkenin raziligi YOX			Iqtisadi gerileme	Munaqishe sonrasi Sulh Quruculugu	Munaqishe tereflerinin guc tetbiqi ile ayrilmasi	Deniz Quvveleri
Mudafie Islahatlarina tohfe (Mehdud/praktiki sehra tecrubesi seviyyesinde)					Siyasi/Diplomatik izolasiya		Mühafize olunan ve tehlükesiz erazilerin yaradilmasi ve nezaret edilmesi	Xususi Teyinatli Quvveler
Musbet beynelxalq imicin formalashmasi					Xarici silahli hucuma meruz qalma 1.Enenevi 2.Asimetrik		Uchushun qadagan oldugu zonalarin yaradilmasi ve tetbiqini mecburetdirme	Sehiyye Xidmeti Qabiliyyetleri
							Hereket serbestliyi ve qadagasinin tetbiqi	Keshfiyyat, texniki keshfiyyat ve qoshun keshfiyyati fealiyyetleri
							Mulki ehalinin muhafizesine destek	Herbi Olmayan Tohfe
							Quvve muhafizesi ve tehlukesizlik	
							Sulhmeramlilarin munaqishe terefleri arasinda yerleshdirilmesi	
							Mushahide ve monitorinq	
							Sulhe kechide destek fealiyyetleri	
							Humanitar yardim	
							Deniz tehlukesizliyi emeliyyatlari	

Şəkil 13: Üçüncü ssenari üçün həll fəzası. Daxil olunanlar: “nisbi olaraq yüksək sayda itki qəbul olunur”.

dud/praktiki səhra təcrübəsi səviyyəsində töhfə variantındakı həll konfiqurasiyasını göstərir.

Modelin müqayisəli təhlil imkanları vasitəsilə görmək olur ki, “müfəssəl və institusional səviyyədə müdafiə islahatlarına töhfə” ancaq regional təşkilatlar mexanizmi çərçivəsində həyata keçirilə bilər.

Ssenari 4: Bu ssenari risk qiymətləndirilməsi məqsədilə həyata keçirilib. Burada “niyə müəyyən ölkə nisbətən yüksək itkilər vermək riskini qəbul edərək sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak etməyi qəbul edərdi?”

Bu halda (şəkil 13) ölkə bu şərtlə sülhməramlı əməliyyatlara iştirak edər ki, onun

birbaşa maraqları təhlükəyə düşmüş olsun. Hətta bu hal yarandıqda beynəlxalq qəbul edilən mandatın olmaması və geniş spektrdə ölkəyə mənfi təsirlər əmələ gəlsə belə ölkə bu fəaliyyət tərzini seçmiş olacaq.

Araşdırmanın giriş hissəsində dövlətləri sülhməramlı əməliyyatlarda iştiraka sövq edən ehtimal olunan motivlər və bu tipli əməliyyatlarda iştirakla bağlı qərara təsir edən əsas amillər müzakirə edildi. Sülhməramlı əməliyyatların tarixi tərəqqisini müşahidə etdikdə müəyyən olunur ki, bu növ əməliyyatların nəinki əhatə sahəsi həmçinin xarakteri də dəyişmişdir. Sülhməramlı əməliyyatlar ənənəvi Soyuq Müharibəyə səciyyəvi olan əməliyyat növlərindən müasir, mürəkkəb çoxölçülü əməliyyatlara keçid etmişdir. Soyuq Müharibənin bitməsindən etibarən baş verən qlobal geosiyasi, həmçinin sülhməramlı əməliyyatların əhatə sahəsində və xarakterində baş verən dəyişiklikləri nəzərə alaraq, sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak etmək məqsədilə qərar vermənin formalaşmasına təsir edəcək bir neçə mühüm faktorları diqqət mərkəzinə çəkildi. Bu faktorlar milli təhlükəsizlik məqsədləri, sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak edərək bu məqsədləri əldə etmənin mexanizmləri, beynəlxalq legitimlik, sülhməramlı əməliyyatların növü, sülhməramlı əməliyyatlar zamanı icra edilən tapşırıqlar və bu tapşırıqları tam həcmdə icra etmək üçün tələb olunan qabiliyyətlər, maliyyə aspektləri, sülhməramlı əməliyyatlarda iştirak edən ölkənin verə biləcəyi itkilər və qarşılaşa biləcəyi mənfi nəticələrdir.

Diqqət edilməlidir ki, hazırlanan bu model vasitəsilə əmələ gətirilən ssenarilər, bu sahədə dərin təcrübəsi olan insanların qərarını əvəz edə bilməz lakin, qərar qəbuletmə prosesində köməkçi vasitə kimi istifadə edilə bilər. Əlavə olaraq, hazırlanan bu model prototip vəzifəsi icra etdiyi üçün, ehtimal edilir ki, sülhməramlı əməliyyatların tam və ətraflı olaraq bütün parametrlərini ehtiva etmir. Lakin qərar qəbul edən şəxslərin sülhməramlı əməliyyatların əhatə sahəsini strukturlaşdırılmış və şəffaf şəkildə görməsini təmin edir. Həmçinin, modeldə ümumilik səciyyəvi olduğu üçün fərqli ölkələr öz ehtiyaclarını nəzərə alaraq modeli fərqli şəkildə qura bilər və ya uyğunlaşdıra bilərlər. Milli modellərin qurulması zamanı milli mütəxəssislər analiz (ölkəyə səciyyəvi olan müəyyən parametrlər morfo-fəzaya əlavə edilə bilər və ya çıxarıla bilər) və sintezin (QUQ yenidən aparılması məqsədilə) yenidən aparılması üçün bu işə cəlb oluna bilər. Beləcə ümumi xarakter daşıyan model milli xüsusiyyətləri nəzərə alaraq daha spesifik ola bilər və zaman ərzində püxtələşər.

Ədəbiyyat:

1. Allied Joint Doctrine for the Military Contribution to Peace Support (AJP-3.4.1.) A, Version 1 // Adopted in 2 December 2014. – Brussels: NATO Standardization Office (NSO), – 2014. – 80 p.
2. Alsina P. J. Grand Strategy and Peace Operations: The Brazilian Case // Revista Brasileira de Política Internacional, – 2017, 60 (2).
3. Amadeo, K. Afghanistan War Cost, Timeline, and Economic Impact - The Ongoing Costs of the Afghanistan War: [Electronic resource] / The Balance. – June 15, 2019. URL: https://www.thebalance.com/cost-of-afghanistan-war-timeline-economic-impact-4122493
4. Bachmann, S-D & Gunneriusson, H. Terrorism and Cyber Attacks as Hybrid Threats: Defining a Comprehensive 21st Century Approach to Global Security // Journal on Terrorism & Security Analysis Editorial, – 2014, No 9, – p.26-36.

5. Ceu Pinto, M. Portugal: participation in peace missions as a factor of external credibility // e-journal of international relations, – 2012, 3 (1), – p. 65-77.
6. Charter of the United Nations: [Electronic resource] / United Nations. – November 21, 2018. URL: www.un.org/en/charter-united-nations/
7. Churchman, C. W. The systems approach and its enemies., s. 61 / C. W. Churchman. – New York: Basic Books, – 1979.
8. Deployment and Reimbursement: [Electronic resource] / United Nations Peacekeeping. – Sugust 20, 2019. URL: ttps://peacekeeping.un.org/en/deployment-and-reimbursement
9. Gaibulloev, K. Personnel contributions to UN and non-UN peacekeeping missions: A public goods approach / Khusrav Gaibulloev, Justin George, Todd Sandler [et al.] // Journal of Peace Research, – 2015, 52(6), – 727-742.
10. Giragosian, R. Peacekeeping Contributor Profile: Armenia: [Electronic resource] / Providing for Peacekeeping. – December 14, 2015. URL:http://www.providingforpeace-keeping.org/2015/12/14/peacekeeping-contributor-profile-armenia/
11. Simon, H. A. Bounded rationality in social science: Today and tomorrow // Mind & Society, – 2000, 1(1), – 25-39.
12. Kathman J.& Melin M. Who Keeps the Peace? Understanding a State Contribution to UN Peacekeeping Operations // International Studies Quarterly, – 2017, 61, – p.150-162.
13. Kucera, J. Armenia sends military deminers and medics to support Russian mission in Syria: [Electronic resource] / Eurasianet. – February 8, 2019. URL: https://eurasianet.org/armenia-sends-military-deminers-and-medics-to-support-russian-mission-in-syria
14. Leuven Manual on the International Law Applicable to Peace Operations / Gill, T., Fleck, D., Bootby [et al.]. – Cambridge: Cambridge University Press. – 2017. – 403 p.
15. NORDCAPS PSO Tactical Manual Volume I, third edition // Prepared by the Committee of Nordic Co-operated Arrangement for Military Peace Support. – Jyvaskyla: –2002. – 161 p.
16. OCC E&F Handbook. (2019). Operational Capabilities Concept Evaluation and Feedback (OCC E&F) Programme Handbook, Verision 4.0. // Approved in 28 June 2019. – Mons: NATO ACO Partnership Directorate, – 2019. – 259 p.
17. Our History [Electronic resource] / United Nations Peacekeeping. – August 21, 2019. URL:https://peacekeeping.un.org/en/our-history
18. Partnership tools: [Electronic resource] / NATO. – June 24, 2016. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_84336.htm
19. Partnerships: projecting stability through cooperation: [Electronic resource] / NATO. – August 30, 2018. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_84336.htm
20. Peacekeeping Capability Readiness System (PCRS): [Electronic resource] // Approved in 1 January 2019. – New York: – Department of Peace Operations, Department of Operational Support. – 2019. – 15 p. URL: https://pcrs.un.org/lists/resources/forms/allitems.aspx?rootfolder=/lists/resources/peacekeeping+capability+readiness+system+(pcrs)
21. Peacekeeping Fact Sheet (as of 31 July 2019): [Electronic resource] / United Nations Peacekeeping. – August 23, 2019. URL: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/pk_factsheet_07_19_eng_1.pdf
22. Protocol Relating to The Establishment of The Peace and Security Council of The African Union: [Electronic resource] / African Union, – July 9, 2002. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/37293-treaty-0024_protocol_relating_to_the_establishment_of_the_peace_and_security_council_of_the_african_union_e.pdf

23. Report of the High-level Independent Panel on Peace Operations on uniting our strengths for peace: politics, partnership and people: [Electronic resource] // Adopted in 17 June 2015. – New York: – United Nations A/70/95–S/2015/446 (Reissued for technical reasons on 13 July 2015). – 2015. – 104 p.
URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2015/446
24. Ritchey, T. Modelling complex socio-technical systems using morphological analysis: [Electronic resource] / Adapted from an address to the Swedish Parliamentary IT Commission, – Stockholm: – 2012.
URL: http://www.swemorph.com/pdf/it-webart.pdf
25. Ritchey, T. On the Formal Properties of Morphological Models: [Electronic resource] / Acta Morphologica Generalis 1, 2. – 2012.
URL: http://www.amg.swemorph.com/pdf/amg-1-2-2012.pdf
26. Ritchey, T. Principles of Cross-Consistency Assessment in General Morphological Modelling: [Electronic resource] / Acta Morphologica Generalis 4, 2. – 2012.
URL: http://www.amg.swemorph.com/pdf/amg-4-2-2015.pdf
27. Ritchey, T. Wicked Problems - Social Messes - Decision support modelling with morphological analysis / T. Ritchey. Berlin: – Springer, – 2011. – s. 103.
28. Rüstəmov, Y. Fəlsəfənin əsasları (mühazirə kursu) / Y.Rüstəmov. – Bakı: “NURLAR» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2007, 504 s.
29. Sadıqov, İ. İnformatika terminlərinin izahlı lüğəti / İ. Sadıqov. – Bakı: – Bakı Nəşriyyatı, – 2017. – 996 s.
30. SIPRI Multilateral Peace Operations Database: [Electronic resource] / Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). – December 23, 2018. URL: https://www.sipri.org/databases/pko
31. Treaty of European Union, Article 43: [Electronic resource] / Official Journal of the European Union. – October 26, 2012.
URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF
32. Troop Contributing Ranking by Country as of 31 July 2019: [Electronic resource] / United Nations Peacekeeping. – August 10, 2019.
URL: https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributors
33. United Nations Peacekeeping Operations: Principles and Guidelines (Capstone Doctrine) // Approved on 18 January 2008. – New York: United Nations Department of Peacekeeping Operations, – 2008. – 100 p.
34. Vietnam War Protests: [Electronic resource] / History Portal. – February 12, 2010.
URL: https://www.history.com/topics/vietnam-war/vietnam-war-protests
35. Zhengyu, W. & Taylor, I. From refusal to engagement: Chinese contributions to peacekeeping in Africa // Journal of Contemporary African Studies, – 2011, 29 (2) – p. 137-154.

Açar sözlər: *sülhməramlı əməliyyatlar, motivlər, qərar qəbuletmə dəstək modeli, Ümumi Morfoloji Təhlil metodu*

Ramil Shukurov
National Military Representative Armed forces of the Republic of Azerbaijan in both NATO Strategic Commands

Ahmed Huseynov
Head of Experience Department of Defense Planning and Military Strategy Ministry of Defense of the Republic of Azerbaijan

Hazim Hodzich
National Military Representative of Bosnia and Herzegovina in both NATO Strategic Commands

STATE PARTICIPATION IN PEACEFUL OPERATIONS: A DETAILED DECISION SUPPORT MODEL (methodological support for the adoption of decisions and staff planning)

SUMMARY

Nowadays, peace operations have become one of the most important tools for peace and stability around the world. The demand for peacekeepers is growing both quantitatively and qualitatively in terms of the composition of the mission involving the military, police, civilians and the tasks they perform. Amid this increase, the UN and regional organizations are urging countries to contribute to such peace operations. Various reasons are analyzed that determine the factors that motivate each country to participate in peace operations, as well as a number of factors that influence the decision to participate.

In addition, the "Decision Support Model for Peace Operations" is presented, developed using the General Morphological Analysis method, which can be applied by all countries. The model is intended for a comprehensive and structured study of the phenomenon of peace operations, as well a means to accelerate and improve the decision-making process. The model is tested based on various realistic scenarios.

Key words: *peace operations, motives, decision support model, General Morphological Analysis methodology*

Рамиль Шюкюров
Национальный Военный Представитель
Вооруженных Сил Азербайджанской Республики
в обоих Стратегических Командованиях НАТО

Ахмед Гусейнов
Начальник отдела Изучения опыта
Управления Оборонного Планирования и Военной Стратегии
Министерства Обороны Азербайджанской Республики

Хазим Ходзич
Национальный Военный Представитель Боснии и Герцеговины
в обоих Стратегических Командованиях НАТО

УЧАСТИЕ ГОСУДАРСТВА В МИРОТВОРЧЕСКИХ ОПЕРАЦИЯХ: ПОДРОБНАЯ МОДЕЛЬ ПОДДЕРЖКИ РЕШЕНИЙ

(методическая поддержка принятия решений и планирования персонала)

РЕЗЮМЕ

В современный период миротворческие операции стали одним из важнейших инструментов мира и стабильности в мире. Спрос на миротворцев растет как количественно, так и качественно с точки зрения состава миссии с привлечением военных, полиции, гражданских лиц и задач, которые они выполняют. На фоне этих изменений ООН и региональные организации призывают страны участвовать в таких миротворческих операциях. Анализируются различные причины, обусловливающие факторы, которые мотивируют каждую страну участвовать в миротворческих операциях, а также ряд факторов, влияющих на решение об этом участии. Наряду с этим, представлена “Модель поддержки принятия решений для миротворческих операциях“, разработанная с использованием метода общего морфологического анализа, которая может применяться всеми странами. Эта модель предназначена для подробного и структурированного изучения феномена миротворческих операций, а также для ускорения и совершенствования процесса принятия решений. Модель тестируется на основе различных реалистичных сценариев.

Ключевые слова: *миротворческие операции, мотивы, модель поддержки принятия решений, методология общего морфологического анализа*

B E Y N Ə L X A L Q M Ü N A S İ B Ə T L Ə R
I N T E R N A T I O N A L R E L A T I O N S

UOT 327(091)

XƏYYAM İSMAYILZADƏ
Bakı Dövlət Universitetinin Beynəlxalq münasibətlər kafedrasının dosent əvəzi, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: ekonika22@yahoo.com

AZƏRBAYCAN-FİNLANDİYA: QARŞILIQLI FAYDALI ƏMƏKDAŞLIQDA SİYASİ-İQTİSADİ ASPEKTLƏR

Məlum olduğu kimi, Avropa ilə Asiyanın qovuşuğunda çox əlverişli geosiyasi və geostrateji mövqedə yerləşən müstəqil Azərbaycan Respublikası özünün tarixi və milli özünəməxsusluqlarını qoruyub saxlamaqla yanaşı, təkcə Şərqin deyil, həm də Qərbin mütərəqqi dövlətçilik ənənələrindən və dəyərlərindən yaradıcılıqla bəhrələnməklə, dünya birliyinə qovuşmaq məqsədilə fəal surətdə dövlətlərarası əlaqələrə daxil olmaqdadır. Bu qəbildən olan strateji vəzifələri reallaşdırarkən, ölkəmiz öz xarici siyasətində hər hansı bir qütbə aludə olmaqdan çəkinir, balanslı və tarazlaşdırıcı istiqamətlərə üstünlük verir.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin dünya birliyi ölkələri ilə hərtərəfli beynəlxalq əlaqələr yaratmaq tarixi zərurətini həyata keçirməsinin çox mühüm bir istiqamətini inkişaf etmiş Avropa ölkələri sırasında özünə layiqli yer tutan Skandinaviya dövlətləri, xüsusilə, Finlandiya ilə çoxtərəfli əlaqələrin yaradılması və möhkəmləndirilməsi təşkil edir. Bu istiqamətdə Finlandiya ilə aparılan iqtisadi, siyasi, humanitar, mədəni əlaqələr son illərdə nəzərəçarpacaq dərəcədə intensivləşmiş və özünün yüksək dinamikliyi ilə seçilmişdir.

Öz müstəqilliyini elan etməsindən cəmi 6 ay keçdikdən sonra Azərbaycanın BMT-yə, az sonra isə ATƏT-ə üzv seçilməsi onun bütünlükdə Avropada, o cümlədən də Şimal yarımadası ölkələri arasında siyasi nüfuzunun əsasını qoydu.

Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan ATƏT-in Zirvə görüşlərində özünün ilk siyasi addımlarını da 1992-ci ildə məhz Skandinaviya ölkəsi olan Finlandiyadan başlamışdır. Həmin görüşdə ölkəmizin nümayəndə heyəti Avropada sülh və əməkdaşlığa dair Helsinki Bəyannaməsinin Yekun aktını imzaladı. Bununla da faktiki olaraq müstəqil Azərbaycanın Skandinaviya ölkələri ilə çoxtərəfli əlaqələrinin əsası qoyulmuş oldu. Helsinki Sammitində iştirak edən nümayəndə heyəti öz çıxışlarında dönə-dönə qeyd etmişdi ki, "Finlandiya ilə möhkəm əlaqələr yaradılacağına böyük ümidlər bəsləyir. Finlandiya sülhsevər dövlətdir və sülhsevər dövlətlərin görüş və ünsiyyət yeridir. Azərbaycan bu gün özünün çətin vəziyyətini yaşasa da, biz ümid edirik ki, Helsinki görüşü sabitliyin və sülhün inkişafına kömək edəcəkdir" (3, s.11).

Bu sözlərdə müstəqilliyə yenicə qədəm qoymuş, bu yolda ilk kövrək addımlarını atan Azərbaycan dövlətinin və xalqının digər ölkələrlə hansı siyasi münasibətlər sistemi yaratmaq arzusu və ümidləri ifadə olunmuşdur. Həmin görüşlərdə, öz növbəsində, Finlandiya hökumətinin yüksək səviyyəli rəhbərliyi də bu istəyə rəğbətli münasibət bildirmişdir. Finlandiyanın Prezidenti Maimo Koyvisto ölkələrimiz arasında ikitərəfli münasibətlərlə bağlı məsələlər barəsində səmərəli fikir mübadiləsi aparmış və özünün azərbaycanlı həmkarını əmin etmişdir ki, "bazar iqtisadiyyatına keçid

ərəfəsində olan gənc, demokratik ölkəyə əlindən gələn köməkliyi əsirgəməyəcəkdir" (3, s.13).

Müstəqillik elan edildikdən 1993-cü ilin avqust ayınadək Avropanın 18 ölkəsi Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyini tanıdı və bəziləri onunla diplomatik münasibətlər qurdu. Onların sırasında Böyük Britaniya, Fransa, Almaniya və İtaliya ilə yanaşı, Skandinaviya ölkəsi - Finlandiya da var idi (2, s.47).

Qeyd edək ki, Finlandiya Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini 1991-ci ildə tanısa da, ölkələr arasında münasibətlər sonrakı illərdə inkişaf edib. Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra iki dövlət arasında rəsmi münasibətlərə start verilmişdir. Rəsmi əlaqələr isə hər iki ölkədə diplomatik missiyaların fəaliyyətə başlamasına qədər əsasən bir sıra toplantılar çərçivəsində və səfərlərlə reallaşıb. 1996-cı ilin dekabr ayında ATƏT-in Lissabon sammiti çərçivəsində Ulu öndər Heydər Əliyev Finlandiyanın Prezidenti M.Ahtisaari ilə görüşüb. 1998-ci ilin may ayında Finlandiyanın xarici ticarət və Avropa İttifaqı məsələləri naziri O.Norbak Azərbaycana səfər edib. Həmin ilin avqustunda Finlandiya Parlamentinin Xarici siyasət məsələləri üzrə Komitəsinin nümayəndə heyəti Azərbaycanda olub.

Finlandiya Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ATƏT-in prinsipləri əsasında sülh yolu ilə danışıqlar vasitəsi ilə həlli üçün yaradılmış ATƏT-in Minsk Qrupunun tərkibinə daxildir. Hətta, Minsk prosesinin həmsədrlik institutu təsis olunarkən, ona Rusiya ilə birlikdə başçılıq etmişdir. Hələ 1997-ci ilin oktyabrın 9-da Fransanın Strasburq şəhərinin Avropa sarayındakı görüşlərdə Finlandiyanın Xarici İşlər Naziri xanım Tarya Halonen Azərbaycan ilə siyasi əlaqələrin genişləndirilməsi zərurətini vurğulayaraq demişdir: "Ölkələrimiz arasında əməkdaşlığın geniş- ləndirilməsi sahəsində imkanlar var və mənim hökumətim qarşılıqlı əlaqələrin inkişafına maraq göstərir. Ermənistan - Azərbaycan münaqişəsinin tezliklə sülh yolu ilə aradan qaldırılmasını arzuladığımı vurğulayaraq bildirirəm ki, mənim ölkəm bu problemin Lissabon prinsipləri əsasında həllinə tərəfdardır" (1, s.286).

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev onunla həmrəy olduğunu bildirərək qeyd etmişdir ki, "ATƏT-in Minsk qrupuna üç həmsədr təyin edildikdən sonra bu qrup öz fəallığını artırmışdır. Onlar münaqişənin həllinə dair öz təkliflərini vermişlər və Azərbaycan tərəfi sülh danışıqlarını intensivləşdirmək üçün həmin təklifləri əsas kimi qəbul etmişdir. Mən habelə vurğulayıram ki, Minsk qrupunun üzvü kimi Finlandiyanın da bu münaqişənin həllində daha fəal iştirak etməsini arzu edirəm" (1, s.287).

2000-ci ilin noyabrında Finlandiyanın Bakıda konsulluğu açıldıqdan sonra bu ölkə ilə siyasi əlaqələr daha intensiv xarakter aldı (6, s.2). Bu işdə ilk Konsul Karl Ekbsom mühüm rol oynamışdır. 2000-ci ilin oktyabr ayının sonunda Bakı Dövlət Universitetində Helsinki Vətəndaş Assambleyasının (HVA) "Mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoquna Bakı çağırışı" V Beynəlxalq Konfransı keçirildi. Burada Qafqaz və Yaxın Şərq ilə yanaşı, Avropanın 23 ölkəsindən 500 qeyri-hökumət təşkilatının nümayəndələri iştirak etmişdi. Üç gün davam etmiş tədbirdə vətəndaş təhlükəsizliyi, yerli cəmiyyətlərin inkişafı, regional inteqrasiya və gənclərin fəaliyyəti barədə mövzular müzakirə olunmuşdur (5, s.5). İlk nəzərdə mədəniyyət sferasına aid olan bu tədbir öz mahiyyətinə görə həm də mühüm siyasi xarakter daşıyırdı.

2005-ci ilin sentyabrın 29-da Finlandiya Respublikasının Prezidenti xanım Tarya Halonenin Azərbaycana rəsmi səfərində bir daha vurğulandı ki, Azərbaycan-Finlandiya münasibətlərinin sürətli inkişafı üçün böyük imkanlar vardır. Onunla keçirilən görüşdə Prezident İlham Əliyev bu rəsmi səfəri yüksək qiymətləndirərək demişdir ki, o, "ikitərəfli münasibətlərimizdə çox mühüm hadisədir". Sonra, Prezident İlham Əliyev ölkələrimiz arasında münasibətlərin tarixinə nəzər salaraq qeyd etmişdi ki, "Azərbaycan ilə Finlandiya arasında keçmişdə də yaxşı əlaqələr olmuşdur. Finlandiyanın rəhbərləri müxtəlif vaxtlarda Azərbay-

cana səfər etmişlər. "Mən Azərbaycan ilə Finlandiya arasında əməkdaşlığın bütün sahələrdə genişlənməsi və dərinləşməsinin tərəfdarıyam. Bizim bugünkü söhbətimiz xarici siyasətlərimizin başlıca istiqamətlərinin üst-üstə düşdüyünü təsdiq edir, ölkələrimizin ikitərəfli dialoqu inkişaf etdirmək üçün siyasi iradəsinin olmasını göstərir" (8, s. 1).

Həmin ilin sentyabrın 30-da Bakıda Azərbaycan ilə Finlandiyanın birgə təşkil etdiyi Biznes Forumdakı nitqində Prezident İlham Əliyev bildirdi ki, Finlandiya ölkəsinin Prezidenti ilə ikitərəfli münasibətlər, regional təhlükəsizlik məsələləri müzakirə olunmuşdur və bütün hallarda vəziyyətlə bağlı ölkələrin mövqeyi eynidir. "Ölkələrimiz arasında siyasi münasibətlərə gəldikdə, onu deyə bilərəm ki, bizim xarici siyasətimizin əsas prioritetlərindən biri Avropaya inteqrasiya ilə bağlıdır. Ölkələrimiz arasında həm siyasi, həm regional, həm təhlükəsizlik məsələlərində, həm də iqtisadi sahədə çox yaxşı anlaşma mövcuddur" (9, s.2).

Finlandiya Respublikasının Prezidenti xanım Tarya Halonen bu fikirlərə tam tərəfdar olduğunu bildirmişdi. Prezident İlham Əliyev həmin görüşdə demişdir: "İnanıram ki, Sizinlə keçirdiyimiz görüşlər, apardığımız danışıqlar və fikir mübadiləsi, imzalanmış sənədlər, eləcə də iki ölkənin iş adamlarının biznes-forumu əməkdaşlığımızın müxtəlif sahələrdə inkişafına və genişlənməsinə güclü təkan verəcəkdir". Prezident İlham Əliyev həm də ümidvar olduğunu bildirmişdi ki, Finlandiya Avropa İttifaqının "Yeni qonşuluq siyasəti"nə Azərbaycanı daxil etməsinə, ölkəmizin Avropaya inteqrasiyasına öz dəstəyini verəcəkdir" (8, s.l). Prezident İlham Əliyev həm də bildirmişdir ki, Finlandiya 1996-cı ildə ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədri olmuş ölkə kimi Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həllinə də öz köməyini əsirgəməyəcəkdir. Sözünün sonunda ölkəmizin Prezidenti Azərbaycan ilə Finlandiya arasında səmimi dostluq və faydalı əməkdaşlıq əlaqələrinin daha da inkişaf etməsini arzuladığını bildirmişdir (8, s.l).

2005-ci ilin sentyabrın 30-da Bakıda təşkil edilmiş Biznes-Forumda Finlandiyanın Prezidenti xanım Tarya Halonen ölkələrimizin siyasi həyatında olan problemlərə toxunaraq demişdir: "Bu gün biz hələ də otuz il bundan əvvəl üzləşdiyimiz çətinliklər qarşısındayıq. Mən təəssüflə qeyd edirəm ki, Minsk prosesi hələ də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli yolunu axtarmaqdadır. Çox ümid edirəm ki, yaxın vaxtlarda biz danışıqlarda irəliləyişin şahidi olacağıq. Münaqişənin həlli regional inkişaf üçün yeni və olduqca böyük imkanlar açacaqdır. Buna görə də Minsk prosesi çərçivəsində münaqişənin aradan qaldırılması üçün bütün vasitələrdən istifadə olunmalıdır. Nəhəng enerji resurslarının istifadə olunması bir çox xalqların rifahını yüksəldəcəkdir. Qloballaşma ölkələri bir-birinə yaxınlaşdırır, lakin eyni zamanda çətinliklər də gətirir. Gəlirlər səviyyəsində get-gedə artan fərqlər hətta inkişaf etmiş demokratik ölkələrdə də qaçılmaz amilə çevrilmişdir. Beləliklə, dövlətin gəlirləri əhali arasında nə qədər bərabər paylanarsa, cəmiyyət də bir o qədər sabit olar. Bu baxımdan mən Azərbaycanda yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf üzrə dövlət proqramı alqışlayır, onun həyata keçirilməsində Sizə böyük müvəffəqiyyətlər arzulayıram. Azərbaycan və ümumən Cənubi Qafqaz Avropa İttifaqı üçün get-gedə əhəmiyyəti artan tərəfdaşlara çevrilmişdir. 2003-cü ildə Cənubi Qafqaz üzrə xüsusi nümayəndənin təyin olunması bu meylin sübutudur. Finlandiya bu sahədə fəal rol oynayır və təbii ki, biz ölkəmizin təcrübəli diplomatı səfir Heyki Talvitiyenin bu vəzifəyə təyin olunmasından məmnunluq və fərəh hissi keçiririk. Bu gün dünya ölkələrinin bir-birinə həmişəkindən daha çox ehtiyacı var. Biz demokratiya, iqtisadiyyat və təhlükəsizliyin bir-biri ilə sıx bağlı olduğu ümumi dünyada yaşayırıq". Sözünün axırında xanım demişdi: "Ümid edirəm ki, mənim Azərbaycana səfərim ölkələrimizin münasibətlərini möhkəmləndirəcək və Finlandiya ilə Azərbaycan arasında iqtisadi inkişafa təkan verəcəkdir" (9, s.l).

2006-cı ilin iyunun 1-də Avropa Şurası ölkələri parlament sədrlərinin Tallin Sammiti başa çatdıqdan sonra Milli Məclis sədrinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti Finlandiya parlamentinin 100 illik yubileyinə həsr edilmiş tədbirlərdə iştirak etmək üçün Helsinki şəhərinə gəlmişdir. Nümayəndə heyətini Helsinki Hava limanında Finlandiya parlamentinin rəsmi şəxsləri qarşılamışlar. Həmin gün nümayəndə heyəti Finlandiya parlamentinin 100 illik yubileyi münasibəti ilə keçirilmiş plenar iclasda iştirak etmişdir. İclas başa çatdıqdan sonra Prezident sarayında qəbulda Finlandiya dövlətinin başçısı xanım Tarya Halonen, Milli Məclisin sədri O.Əsədov və Milli Məclis aparatının rəhbəri Səfa Mirzəyev iştirak etmişdir (10, s.4).

Yeri gəlmişkən, 2012-ci ildə ölkəmizdə səfərdə olan Finlandiyanın ATƏT Parlament Assambleyasındakı nümayəndə heyətinin rəhbəri İlkka Kanerva bildirmişdi ki, Azərbaycan Avropa üçün həm enerji sahəsində əməkdaşlıq baxımından, həm də coğrafi mövqeyinə görə çox vacib tərəfdaş ölkədir. Onun sözlərinə görə, Finlandiya Azərbaycan ilə bütün istiqamətlərdə əməkdaşlığı daha da genişləndirmək arzusundadır: "Hazırda iqtisadi və siyasi sahələrdə çox yaxşı əlaqələrimiz var. Lakin biz bununla kifayətlənə bilmərik və digər sahələrdə də əməkdaşlığımızı genişləndirmək və inkişaf etdirmək istəyirik". Azərbaycanın və Finlandiyanın ATƏT PA-dakı nümayəndə heyətlərinin üzvləri arasında yaxşı münasibətlərin mövcud olduğunu dilə gətirən İ.Kanerva qeyd etmişdi ki, hər iki nümayəndə heyəti bir çox siyasi məsələlərə münasibətdə vahid mövqedən çıxış edir: "Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyirik və münaqişənin sülh yolu ilə həllinə tərəfdarıq. ATƏT-in Bakıda fəaliyyət göstərən ofisi ilə əlaqə saxlayaraq münaqişənin həll olunması istiqamətində aparılan danışıqlar haqqında məlumat alırıq. Bu regionda münaqişələrin uzun müddət davam etməsini istəmirik. Ona görə də, münaqişənin ədalətli həlli üçün əlimizdən gələni edəcəyik" (12, s.8).

2019-cu ilin oktyabrın 1-də Helsinki şəhərində Azərbaycan və Finlandiyanın Xarici İşlər nazirlikləri arasında siyasi məsləhətləşmələrin növbəti raundu keçirilmişdir. Azərbaycan tərəfindən nümayəndə heyətinə Xarici İşlər nazirinin müavini Xələf Xələfov başçılıq etmişdir. Nazir müavini məsləhətləşmələr çərçivəsində Finlandiya Xarici İşlər Nazirliyinin dövlət katibi Matti Anttonen və Şərqi Avropa, Rusiya və Mərkəzi Asiya üzrə baş direktoru Maimo Henrikssonla görüşlər keçirmişdir.

Məsləhətləşmələr zamanı iki ölkə arasında əlaqələrin hazırkı vəziyyəti təhlil olunmuş və əməkdaşlıq perspektivləri barədə fikir mübadiləsi aparılmışdır. Tərəflər Azərbaycan və Finlandiya arasında əlaqələrin müxtəlif sahələrdə daha da genişləndirilməsi üçün böyük potensialın mövcud olduğunu vurğulamışdır. Xüsusilə də, iqtisadiyyat və ətraf mühitin qorunması, peşə təhsili üzrə əməkdaşlıq istiqamətləri, habelə Finlandiyanın iştirakı ilə Azərbaycanda həyata keçirilən tvininq layihələri müzakirə edilib. X.Xələfov həmsöhbətlərinə ölkəmizdə aparılan islahatlar haqqında ətraflı məlumat vermişdir. Məsləhətləşmələr zamanı, həmçinin, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişənin həlli prosesinin hazırkı durumu müzakirə edilmişdir.

Bundan əlavə, tərəflər Xəzər dənizi hövzəsində əməkdaşlıq, Azərbaycanın təşəbbüsü və iştirakı ilə reallaşdırılan regional enerji və nəqliyyat layihələri, habelə beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində əməkdaşlıq məsələləri, eləcə də qarşılıqlı maraq doğuran digər regional və beynəlxalq məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparmışlar. Helsinkiyə səfəri çərçivəsində nazir müavini həmçinin, Finlandiya Parlamentinin Beynəlxalq əlaqələr komitəsinin sədr müavini, sabiq xarici işlər naziri İlkka Kanerva ilə də görüşmüşdür.

Qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycanın Finlandiya ilə iqtisadi əlaqələri son illərdə artırılan xətt üzrə inkişaf etməkdədir və özünün yüksək dinamikliyi ilə seçilir. SSRİ-nin dağılmasınadək Qərbdə çoxları belə hesab edirdi ki, Sovet İttifaqını ən yaxşı Finlandiyada tanıyırlar.

Buna görə də yeni ölkələrlə onun əlaqələri daha mükəmməl olacaqdır. Əslində belə düşünməyə müəyyən əsaslar da vardı. Belə ki, SSRİ ilə Finlandiya arasında inkişaf etmiş münasibətlər sistemi qərarlaşmışdı. Sovetlər bu ölkə üçün AES və gəmilər inşa etmişdi. Finlandiya da keçmiş SSRİ ərazisində ağac emalı kombinatları və metallurgiya zavodları tikmişdi (11, s.12). Ancaq SSRİ dağıldıqdan sonra yaranmış müstəqil dövlət ilə, o cümlədən də Azərbaycan ilə Finlandiyanın iqtisadi əlaqələri bir müddət demək olar ki, kəsilmişdi. Yalnız xeyli vaxt keçdikdən sonra Azərbaycan ilə "göllər ölkəsi" arasında çoxtərəfli əlaqələrin yaradılması istiqamətində ciddi addımlar atıldı. Rəsmi Helsinki SSRİ dağıldıqdan sonra tez bir zamanda yalnız Baltikyanı ölkələr ilə diplomatik əlaqələrini bərpa etmişdi. Bu müəyyən səbəblərlə bağlıdır. Belə ki, Finlandiya ilə Estoniya, Litva və Latviya xalqları arasında tarixi və mədəni yaxınlığın kökləri daha qədimdir.

İlk dövrdə Azərbaycan-Finlandiya iqtisadi əlaqələri zəif idi. Bunun əsas səbəbi fin biznesmenlərinin MDB ölkələrinə, o cümlədən Azərbaycana lazımi marağının olmaması idi. Onlar daha çox Şərqi Avropa ölkələrinə üz tutur və belə hesab edirdilər ki, həmin regionda siyasi və sosial sabitlik daha güclüdür. Lakin Azərbaycanda siyasi sabitliyin bərqərar olması dünyanın digər inkişaf etmiş dövlətləri kimi Finlandiyanın da burada iş görmək marağını artırdı.

1998-ci ilin sentyabrında Bakıda Böyük İpək Yolunun bərpası üzrə keçirilmiş Beynəlxalq konfransda iştirak edən Finlandiya nümayəndə heyətinin başçısı səfir Byorn Ekblom öz çıxışında demişdir ki, onun ölkəsi üçün bir qədər ekzotik və uzaq olan keçmişə - İpək Yoluna nəzər salmaq bu gün üçün çox aktualdır və həmin istiqamətdə edilən təşəbbüsləri tamamilə dəstəkləyir. "Sürətlə inkişaf edən tranzit ölkə (yol hərəkəti mənasında) kimi Finlandiya ənənəvi İpək Yoluna, yəni Şərq-Qərb istiqamətinə əlavə olaraq Şimal-Cənub yoluna, Şimal meyarını Sizin gözlədiyinizdən də əvvəl əlavə edə bilər. Bu gün sizin Sammitiniz yeni minillikdə yeni yüzilliyin çağırışlarına uyğun olaraq, yeni ümidverici istiqamətlər açır. Avropa Birliyinin digər üzvləri ilə birlikdə Finlandiya da bu potensialın güclü tərəfdarıdır" (4, s.15).

2004-cü ilin noyabr ayında Azərbaycan ilə Finlandiya arasında ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılmasına dair saziş imzalanmışdır. Azərbaycan Respublikasının Vergilər naziri 2004-cü ilin noyabrın 9-da Finlandiyanın Azərbaycandakı səfiri xanım T. Hakkala ilə görüşmüş və həmin görüşdə ölkələrimiz arasında iqtisadi əməkdaşlığın genişləndirilməsində bu tədbirin çox böyük rolunu vurğulamışdır. O, bildirmişdir ki, Azərbaycan regional nəqliyyat dəhlizinin yerləşdiyi ölkədir. Nazir vurğulamışdır ki, Finlandiya ilə Azərbaycan arasında ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması sazişi Finlandiya iş adamlarının Azərbaycan iqtisadiyyatına marağını daha da artıracaqdır. Ölkələrimiz arasında sərmayələrin qarşılıqlı qorunması haqqında müqavilənin də imzalandığını xatırladan səfir xanım T.Hakkala ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılmasına dair sazişin çox vacib olduğunu söyləmişdir. Artıq 2005-ci ilin yazında Finlandiya iş adamlarından ibarət nümayəndə heyətinin Bakıya səfər edəcəyi barədə məlumat verən səfir ticarət əlaqələrinin daha da gücləndirilməsinə çalışacağını bildirmişdir. Ölkələrimiz arasında heç bir siyasi problem olmadığını vurğulayan T.Hakkala Azərbaycanı Finlandiyanın yaxşı iqtisadi tərəfdaşı kimi görmək istədiyini diqqətə çatdırmışdır (7, s.6).

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2005-ci ilin sentyabrın 25-də Finlandiyanın "Yulesradio" Dövlət Teleradio Şirkətinin müxbirlərinə verdiyi müsahibədə Azərbaycan-Finlandiya iqtisadi əlaqələri, ölkəmizdə keçiriləcək parlament seçkiləri, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, Azərbaycanın xarici siyasəti, beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığı barədə suallara ətraflı cavab vermişdir. Azərbaycan Prezidenti qeyd etmişdir ki, Finlandiyanın əhalisi o qədər çox deyil, təxminən bizimki qədərdir. Lakin ümumi iqtisadi inkişaf göstəricisi çox yüksəkdir. Fin-

landiya həyat tərzinin səviyyəsinə görə dünyada əvvəlinci yerlərdən birini tutur. Buna görə, Azərbaycan həm biznesi necə aparmaq, həm də sosial problemləri həll etmək işində Finlandiyanın təcrübəsindən istifadə edə bilər" (11, s.l).

2005-ci ilin sentyabrın 30-da Bakıda "Həyat-Reycensi-Naxçıvan" hotelində Azərbaycan ilə Finlandiyanın 100-dən çox iş adamının iştirak etdiyi biznes forum keçirilmişdir. Biznes forumda çıxışında Prezident İlham Əliyev Finlandiya ilə əməkdaşlığa toxunaraq demişdir: "Sizin ölkəmizə səfəriniz dünən başlayıb. Biz ikitərəfli münasibətləri, regional məsələləri, regional təhlükəsizlik məsələlərini müzakirə etmişik və bütün hallarda vəziyyətlə bağlı bizim eyni mövqeyimiz olubdur. Bu gün bizim üçün çox yaxşı bir fürsət açılır ki, iqtisadi münasibətlərimizə təkan verək. Mən əminəm ki, bunun üçün ölkələrimiz arasında iqtisadi münasibətləri inkişaf etdirmək üçün çox yaxşı zəmin vardır. Bu həm də bizim çoxtərəfli münasibətlərimizin çox vacib bir elementinə çevriləcəkdir. Azərbaycanın bugünkü üstünlükləri, ümumi inkişafı, sabitlik, sərmayə axınının artması, iri miqyaslı neft-qaz kəmərinin istismara verilməsi, Dünya bankı və bir sıra nəhəng maliyyə təsisatlarının nəhəng layihələrinin həyata keçirilməsinə vəsait ayırması onun nümunəsidir ki, biz yaxşı ümumi tərəfdaşlıq qura bilirik. Finlandiyaya gəldikdə isə hesab edirəm ki, onların burada işləməsi üçün çox yaxşı şərait var. Şirkətlər burada tikinti sahəsində, xidmətlər sahəsində işləyə bilər" (9, s.2).

Tədbir hüquqi sahədə, vergi, sərmayə imkanları sahəsində şərait haqqında məlumatın toplanılmasına xidmət etmişdir. Finlandiyanın 100-dən çox iş adamının iştirak etdiyi həmin biznes forumdakı çıxışında iki ölkə arasındakı iqtisadi əməkdaşlığın inkişafının zəruriliyindən bəhs edərək Prezident İlham Əliyev demişdir: "Bu gün bizim üçün çox yaxşı bir fürsət açılır ki, iqtisadi münasibətlərimizə təkan verək. Mən əminəm ki, bunun üçün ölkələrimiz arasında iqtisadi münasibətləri inkişaf etdirmək üçün çox yaxşı zəmin vardır". Həmin görüş çərçivəsində keçirilmiş rəsmi qəbulda Finlandiyanın Prezidenti xanım T.Halonen də bu fikrə tam şərik olduğunu söyləmişdi (9, s.l).

Biznes Forumda Finlandiyanın Prezidenti xanım Tarya Halonen dedi: "Bu forum ölkələrimiz arasında inkişaf edən yeni əməkdaşlığın rəmzidir. Bu o demək deyil ki, keçmişdə bizim heç bir əlaqəmiz olmayıbdır. Əksinə, mən məmnunluqla deyə bilərəm ki, Finlandiyanın keyfiyyətli malları burada tanınır. Mən inanıram ki, xalqlarımız arasındakı əlaqələr şirkətlərimizin fəaliyyətini təşviq edəcəkdir. Finlandiya artıq neçə ildir ki, Avropa İttifaqının üzvüdür. Avropa İttifaqının genişləndirilməsi Azərbaycanı bizə daha yaxın etdi. Gələn ilin ikinci yarısında Finlandiya Avropa İttifaqında sədrlik edəcək və həmin müddət ərzində Azərbaycanın və bütün regionun vacibliyi diqqət mərkəzində olacaqdır" (9, s.2).

Xanım uğurları qeyd etməklə yanaşı bildirdi ki, ikitərəfli münasibətlərdə görüləsi işlər hələ çoxdur. Əlverişli biznes mühiti iqtisadi əməkdaşlıq üçün vacibdir və həmin əməkdaşlıq sərmayələrin qorunması barədə sazişlər və dünən imzaladıqları vergilər barədə sazişlər təşviq olunur. Yaxın vaxtlarda hava nəqliyyatı və yerüstü nəqliyyat sahəsində sazişlərin hazır olması nəzərdə tutulur (9, s.2).

Azərbaycanın əlverişli coğrafi mövqeyi, zəngin karbohidrogen yataqları son dövrlərdə Finlandiyanın diqqətini özünə çəkməyə başladı. Halbuki hər iki ölkə malik olduğu potensial iqtisadi və siyasi münasibətləri daha yüksək səviyyəyə qaldırmağa qadirdir. 2005-ci ilin sentyabrında Azərbaycana səfəri çərçivəsində keçirilən rəsmi qəbuldakı nitqində Finlandiya Prezidenti xanım Tarya Halonen qeyd etdi ki, o müstəqil Azərbaycana rəsmi səfər edən ilk Finlandiya Prezidenti olmağından böyük şərəf hissi duyur. O demişdir ki, bu gün təyyarə hava limanında yerə enərkən mən 130 il bundan əvvəl Bakıda məskən salmış soydaşlarım haqqında fikirləşirdim. Onların əksəriyyəti Sankt-Peterburqda "Nobel" şirkəti üçün çalışırdılar və burada geniş inkişaf edən neft sənayesini gördükdən sonra Balaxanıdakı neft yataqlarına gələrək orada öz bəxtlərini sınaq-

dan keçirmək arzusunda olmuşdular. Helsinki və Bakı eyni imperiyanın tərkibində olan şəhərlər idi və Finlandiyalılar evlərinə yazdıqları məktublarda Bakını Şərq və ya Qərb dünyası kimi yox, bir çox yolların kəsişməsində olan məkan və "müxtəlif xalqların və dinlərin bir-biri ilə görüşdükləri və qovuşduqları bir yer" kimi təsəvvür edirdilər. Xanım həm də qeyd etdi ki, hazırda Azərbaycanın yataqları Xəzər dənizinin neft paytaxtına xarici sərmayədarları yenidən cəlb edir. "Finlandiyanın iş adamları yenidən Abşeron yarımadasına öz nəzərlərini salmağa başlayırlar. Yüksək səviyyəli Finlandiya - Azərbaycan biznes forumunun mənim ölkənizə səfərimlə üst-üstə düşməsi bunun bariz nümunəsidir (9, s.l)".

Respublikamızın İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, İxracın və Sərmayələrin Təşviqi Fondu, Sahibkarlar (İşə götürmələr) Təşkilatları Milli Konfederasiyasının birgə təşkil etdikləri bu forumda müxtəlif dövlət orqanlarının, yerli şirkətlərin nümayəndələri ilə yanaşı, Finlandiyanın energetika, gəmiqayırma, bank, maliyyə, tibb avadanlığı, soyuducu, istilik sistemləri, tikinti məhsulları istehsalı və kimya sahələri üzrə müəssisələrin təmsilçiləri də iştirak edirdilər. Forumda çıxış edən Finlandiyanın Sənaye və Ticarət naziri Mauri Pekkarinen ölkəsinin iqtisadiyyatının inkişafı haqqında məlumat verərək bildirdi ki, Fin sahibkarları 1993-2003-cü illərdə xarici ölkələrə 63 milyard avro məbləğində sərmayə qoymuşlar. Nazir ölkəsinin Azərbaycanla da iqtisadi tərəfdaşlıqda maraqlı olduğunu qeyd etmiş, bunun üçün işgüzar əlaqələrin genişləndirilməsinə ehtiyac olduğunu bildirmişdi. Biznes-forumda çıxış edən ölkəmizin iqtisadi inkişaf nazirliyinin rəhbərliyi respublikamızın iqtisadiyyatında son illər əldə olunmuş nailiyyətlərdən danışmış, Bakıda əlverişli biznes mühiti yaradıldığı haqqında məlumat vermişdir. Həm də qeyd olunmuşdur ki, xarici sərmayələr üçün ölkəmizə "açıq qapı" siyasəti yürüdülür, bununla bağlı qanunvericilik bazası təkmilləşdirilir, sərmayədarların öz vəsaitlərini istədikləri vaxt ölkədən çıxarmaq hüquqları qorunub saxlanılır. Həm də vurğulandı ki, Finlandiya ilə iqtisadi əlaqələrin hazırkı səviyyəsi ölkələrimizin potensialını tam əks etdirmir. Ölkəmizdə əməkdaşlığı daha da genişləndirmək üçün hüquqi baza yaradılmışdır. Sərmayələrin qarşılıqlı qorunması və ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılmasına dair dövlətlər arasında imzalanmış sənədlər iş adamlarının fəaliyyəti üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Finlandiya ilə iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi Azərbaycan üçün maraqlıdır. Biznes forumda həm də ayrı-ayrı sahələri təmsil edən fin şirkətlərinin təqdimatı olmuş, ikitərəfli görüşlər keçirilmişdir (9, s.5).

Hal-hazırda Finlandiyanın 14 şirkəti Azərbaycanda qeydiyyatdan keçmişdir. Onlar telekommunikasiya, nəqliyyat, avadanlıq və digər sahələrdə fəaliyyət göstərirlər. Finlandiyadan modul tipli elektrik stansiyaları və onları təşkil edən hissələr, elektrik naqilləri, transformatorlar, telefon aparatlarının və səsi, şəkili və ya başqa məlumatı ötürən və qəbul edən aparatlar, tros, kanat və kabel hazırlayan maşınlar idxal olunur. Finlandiyaya isə xam neft, reaktiv mühərrikləri üçün kerosin yanacağı, plastik kütlədən hazırlanmış geyim və geyim ləvazimatları, şüşə liflərindən digər məmulatlar ixrac olunur.

İki dövlət arasında iqtisadi sahə üzrə qüvvədə olan əsas sazişlər aşağıdakılardır:

1. Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Finlandiya Respublikası Hökuməti arasında sərmayələrin təşviqi və qorunması haqqında Saziş. 26 fevral 2003, Bakı;

2. Azərbaycan Respublikası və Finlandiya Respublikası arasında gəlirlərə və əmlaka görə vergilərə münasibətdə ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması və vergidən yayınmanın qarşısının alınması haqqında Saziş. 29 sentyabr 2005, Bakı.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Finlandiya ilə əlaqələr uzun tarixə malik olmasa da, bu əlaqələrin sözün əsl mənasında intensiv və hərtərəfli inkişafı xalqımızın milli müstəqillik əldə etdiyi dövrə təsadüf edir. Xüsusilə də, 1993-cü ildə Prezident Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə gəlişindən sonra dövlətimizin yer-

itdiyi uzaqgörən, müasir dövrün reallıqlarını nəzərə alan, düşünülmüş və elmi əsaslandırılmış xarici siyasət xətti Avropanın digər inkişaf etmiş ölkələri ilə yanaşı, Finlandiya ilə siyasi, iqtisadi, mədəni və humanitar əlaqələrin yaradılmasına və inkişaf etdirilməsinə xüsusi önəm verir.

Nəzərə alınmalıdır ki, Finlandiya müasir dünyanın ən çox inkişaf etmiş ölkələri qrupuna daxildir. Bu mənada onun malik olduğu iqtisadi güc, elmi və texniki potensial, qabaqcıl texnologiya və azad bazar münasibətləri yolu ilə irəliləməsi, demokratik cəmiyyət quruculuğu və mədəniyyət sahəsində əldə etdiyi təcrübə Azərbaycan üçün çox gərəkli olub müsbət nümunə rolunu oynayır. Diqqəti çəkən həm də budur ki, son dövrlər Finlandiya bir sıra nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların üzvü olaraq Azərbaycanın siyasi nüfuzunun artmasına köməklik edir, onun rastlaşdığı ən çətin problem olan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin respublikamızın milli maraqları və ərazi bütövlüyünün toxunulmazlığı prinsipi əsasında həllini dəstəkləyir.

Əminliklə söyləmək olar ki, müstəqil Azərbaycan Respublkasının dünyanın və Avropanın digər dövlətləri ilə olduğu kimi, Finlandiya ilə siyasi və iqtisadi əməkdaşlığı durmadan möhkəmlənir. Zaman keçdikcə, bu prosesin intensivlik səviyyəsi artır, əvvəldə mövcud olmayan yeni çalarlar özünü göstərir, o yeni-yeni faktlarla zənginləşir ki, onların da hərtərəfli araşdırılması gələcəkdə qarşıda duran mühüm vəzifələrdəndir.

Ədəbiyyat:

1. Əliyev Heydər. "Müstəqilliyimiz əbədidir". 12-ci kitab, Bakı: Azərnəşr, 2004, 432 s.
2. Qasımov M. "Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində". Bakı: Gənclik, 1996, 135 s.
3. "Dövlət Başçılarının ümumavropa görüşü". Helsinki, 8-19 iyul 1992. Bakı: Şərq-Qərb nəşriyyatı, 1992, 39 s.
4. Tarixi İpək Yolunun bərpası üzrə 8-9 sentyabr 1998-ci ildə Bakıda keçirilmiş Beynəlxalq Konfransının materialları // İpək Yolu, 1998, № 4, s.3-65
5. "Azərbaycan", 1 noyabr 2000-ci il
6. "Azərbaycan", 6 noyabr 2000-ci il
7. "Azərbaycan", 10 noyabr 2004-cü il
8. "Azərbaycan", 1 fevral 2005-ci il
9. "Azərbaycan", 1 oktyabr 2005-ci il
10. "Azərbaycan", 3 iyun 2006-cı il
11. "Xalq qəzeti", 28 sentyabr 2005-ci il
12. "Yeni Azərbaycan", 3 may 20014-cü il

Açar sözlər: *Azərbaycan Respublikası, Finlandiya Respublikası, Avropa, dünya arenası, zirvə görüşü, faydalı əməkdaşlıq, siyasi əlaqələr, iqtisadi münasibətlər, biznes forum, dinamik inkişaf*

Khayyam Ismailzade
Associate Professor of the Department of International Relations,
Baku State University, PhD in Political Sciences

AZERBAIJAN-FINLAND: POLITICAL AND ECONOMIC ASPECTS OF MUTUALLY BENEFICIAL COOPERATION

SUMMARY

The paper reveals the place and role of mutual cooperation between the independent Republic of Azerbaijan and the Republic of Finland in the system of international relations. Although Azerbaijan and Finland do not have a long history of relations since Azerbaijan gained independence, economic and political relations have entered a new stage, in both qualitative and quantitative terms. One of the most important directions in the realization of the historical necessity of the independent Azerbaijani state to establish comprehensive international relations with the international community is the establishment and strengthening of multilateral relations with the Republic of Finland, which occupies a worthy place among the developed European countries. First of all, it should be noted that in modern times, the history, economy and culture of each country are not isolated, but in close interaction with the relevant indicators of other nations. The level of this interaction is becoming a very important indicator of the overall development of the country. In this sense, multilateral relations and cooperation with Finland, a Scandinavian country, are an integral part of the modern history of Azerbaijan, therefore a comprehensive study and in-depth analysis of this problem is one of the main tasks of political science.

Keywords: *Republic of Azerbaijan, Republic of Finland, Europe, world arena, summit, useful cooperation, political relations, economic relations, business forum, dynamic development*

Хайям Исмаилзаде
И.о. доцента кафедры Международных отношений
Бакинского Государственного Университета,
доктор философии по политическим наукам

АЗЕРБАЙДЖАН-ФИНЛЯНДИЯ: ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВЗАИМОВЫГОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

РЕЗЮМЕ

В статье раскрываются место и роль взаимного сотрудничества Азербайджанской Республики и Финляндской Республики в системе международных отношений. Хотя отношения с Финляндией не имеют долгой истории, после обретения независимости эти экономические и политические отношения вступили в количественно новую стадию. Одним из важнейших направлений в осуществлении сознании исторической необходимости в установлении всесторонних международных отношений независимого Азербайджанского государства со странами мирового сообщества является установление и укрепление многосторонних отношений с Финляндской Республикой, занимающей достойное место среди развитых европейских стран. Прежде всего, следует отметить, что в современный период история, экономика и культура каждой страны не изолированы, а находятся в тесном взаимодействии с соответствующими показателями других народов. Уровень этого взаимодействия становится очень важным показателем общего развития страны. В этом смысле многосторонние отношения и сотрудничество с Финляндией, являющейся скандинавской страной, выступают неотъемлемой частью новейшей истории Азербайджана, поэтому всестороннее изучение и углубленный анализ этой проблемы является одной из основных задач политической науки.

Ключевые слова: *Азербайджанская Республика, Финляндская Республика, Европа, мировая арена, саммит, полезное сотрудничество, политические отношения, экономические отношения, бизнес-форум, динамичное развитие*

DAVAMLI İNKİŞAFIN İDARƏ EDİLMƏSİ
SUSTAINABLE DEVELOPMENT MANAGEMENT

UOT 354; UOT 338.24

АДИЛЬ СУЛТАНОВ
Доцент кафедры Государственного регулирования экономики Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики, доктор философии по экономике
e-mail: sultanovadil@gmail.com

К ВОПРОСУ ТРАКТОВОК КАТЕГОРИИ УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ

Во второй половине XX века человечество, заботясь лишь об увеличении объемов производства с целью удовлетворения непрерывно растущих потребностей человека, начало все более интенсивно эксплуатировать природную среду, окружающую человека, причиняя ей из года в год все более возрастающую нагрузку. Мировая наука и практика продолжает исследования по поиску путей, направлений, приемов и методов решения обостряющихся глобальных проблем, требующих поиска новых форм и механизмов их решения.

В современных условиях проблематика взаимодействия человека и природы, проблема устойчивого развития, непрерывный поиск путей, форм и методов управления общественным производством в интересах людей, проживающих на планете, особо актуализируется в силу сложившихся на планете обстоятельств.

Вопросы охраны окружающей человека среды, эколого-ориентированные модели управления и современные технологии производства, разработка новых, безотходных технологий производства уже имеют достаточно долгую историю, свидетельством чему является очень значимая и своевременная конференция ООН, проведенная в Стокгольме в 1972 году.

Принятая Конференцией ООН «Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды, состоявшейся в Стокгольме в 1972 году [6], практически является одной из первых Деклараций ООН, в которой систематизированы общечеловеческие проблемы, выведенные на первый план в силу сложившихся на планете обстоятельств, требующих незамедлительного принятия мер по изменению подхода к окружающей человека среде.

С этого момента, можно сказать, что ни одна Конференция ООН не обходит стороной те или иные существующие или вновь выявившиеся общечеловеческие проблемы, как-то: охрана окружающей среды; новый подход к экономному и рациональному использованию ограниченных и невоспроизводимых энергетических ресурсов, поиск ее альтернативных источников и заменителей; питьевая вода и глобальная проблема ее нехватки; продовольственная безопасность и пути ее гарантированного решения; поиск новых подходов и введение платных отношений, зеленых или экологических, налогов и платежей за пользование природными факторами и ресурсами, или, как их сейчас называют, натуральным капиталом, который практически ни в одной известной человечеству экономической системе не амортизировался; демографические проблемы, их причины, миграция, новые формы и специфика их проявлений; осмысление глобальных структурных изменений во многих сферах человеческой деятель-

ности, их современных форм проявления, а также поиск путей по их преодоления и решению; неграмотность и нищета более миллиарда человек населения планеты, ее количественные и качественные показатели; проблема голода в ряде развивающихся стран; становление и интенсификация применения новых приемов труда и производства, разработка и создание дружественных природе технологий, совершенствование моделей, способов и методов производства, отказ от технологий, не соответствующих требованиям сегодняшнего дня, создание безотходных технологий производства, и ряд других, тесно связанных между собой общечеловеческих проблем, стоящих на повестке дня.

Эти проблемы находятся в центре поиска оптимального сочетания общечеловеческих потребностей и ограниченных возможностей природы. Продолжается поиск рациональных путей, методов и средств обеспечения все возрастающих потребностей людей. Одновременно с этим, изыскиваются и определяются новые методы труда и производства, не наносящие ущерба окружающей человека природной среды.

Первые месяцы 2020 года, когда планету охватила и потрясла до самого фундамента, пандемия нового корона вируса, войдут в историю человечества как проверка возможностей и сплоченности различных, вернее, всех стран и государств планеты, прикладывающих все свои усилия и возможности для ограничения и уменьшения страшных последствий этой страшной глобальной инфекции. Каждый день в мире озвучивается число зараженных этим вирусом, растет число жертв этой болезни. Но вместе с тем растет (и это очень отрадный факт!) и статистика по выздоровевшим.

Всемирная Организация Здравоохранения (ВОЗ) разрабатывает рекомендации и правила поведения людей в условиях пандемии, как-то: ограничение контактов между людьми, самоизоляция, ограничение необязательных перемещений граждан, повсеместный перевод многих служб жизнедеятельности стран на режим On-line, и другие, связанные с пандемией мероприятия.

Эту глобальную болезнь, пандемию корона вируса, человечество, безусловно, преодолеет. В тоже время ее отрицательные последствия не могут не сказаться на современном положении и ситуации мирового экономического развития всех стран.

Как нам представляется, будут, наверное, пересмотрены прежние методы, формы и приемы производства, понадобятся новые подходы к использованию ограниченных и уменьшающихся объемов природных ресурсов и их бесконтрольное использование, сопровождающееся растущим давлением на природу. Должны будут интенсифицироваться поиски современных альтернативных источников энергии, которые пока, что греха таить, обходятся значительно дороже, чем традиционные источники, особенно в настоящее время, когда падение спроса на них серьезно отразились на их ценах. Потребуются новые исследования по поиску направлений и форм сотрудничества стран мирового сообщества, научные исследования и новые технологии производства, способных помочь восстановлению мирового хозяйства, которому предрекают очень серьезные проблемы вплоть до начала, или даже, середины 2021 года.

Но, это не означает, что проблемы окружающей человека природной среды будут отодвинуты на второй план, что этими вопросами человечество перестанет в дальнейшем заниматься. Наоборот, именно продолжая изучения, поиск и научные исследования для решения накопившихся проблем окружающей среды, мы сможем, как нам кажется, изыскать способы и формы деятельности, которые помогут не допустить в дальнейшем новых масштабных проявлений такого рода новых вирусов.

Данная проблематика выходит за пределы предмета исследования настоящей статьи, поэтому ограничимся лишь этим замечанием.

Устойчивое развитие – это новый тип функционирования цивилизации, основанный на оптимальном управлении всей совокупностью экономического, природного, социального и культурного богатства, которым человечество располагает на конкретном этапе всемирного развития. Устойчивое развитие можно также представить и как оптимизацию экономической деятельности в отношении биосферы, учет социально-экологических последствий при расчете возможного экономического эффекта, создания условий для обеспечения меж поколенного равенства, что вытекает из самого определения категории устойчивое развитие.

В экономической и философской литературе последних лет появилось множество научных работ, в которых широко и всесторонне рассматриваются вопросы, связанные с изучением основных положений и сущности концепции устойчивое развитие, (которое, в последствии, ненадолго «обогатилось» постановкой проблемы зеленой экономики, кстати, очень нужным и своевременным компонентом), анализом и изучением данной категории, что не могло не вызвать определенных разночтений данной категории с точки зрения способности противостоять жестокому обращению со средой, окружающей человека.

Категория устойчивое развитие представляет собой органическое сочетание триединой формулы: совокупность экономических, социальных и экологических аспектов, могущие повлиять на решение актуальных для человечества проблем.

Для анализа причин деградации глобальной биосферы была создана Всемирная комиссия по окружающей среде и развитию, которая в 1987 г. подготовила доклад «Наше общее будущее», известный также как Доклад Брундтланд. Ключевыми причинами ухудшения состояния окружающей среды были названы в докладе избыточное потребление в развитых странах и бедность в развивающихся государствах. Показана необходимость объединения усилий мирового сообщества с целью сохранения нашей планеты [9].

«Концепция устойчивого развития при ее разработке и реализации в последующие годы неоднократно подвергалась критике. Контраргументы были в основном двух родов: теоретические и практические. Теоретические опирались на семантический анализ самих терминов «устойчивость» и «развитие». Дело в том, что термин «развитие», определяемый как процесс перехода от одного качественного состояния к другому, от старого к новому, от низшего к высшему, ассоциируется с радикальностью и быстротой изменений. Устойчивость же, т.е. способность сложной системы в изменяющихся условиях сохранять свои свойства и функции, ассоциируется с консервативностью и даже со стагнацией.

Практический аспект критики концепции проявляется в том, что в большинстве своем ни развитые, ни развивающиеся страны не пошли по пути самоограничения, борьба за природные ресурсы и бесконтрольное их использование приобретает все более сложные формы; нет ни одного общего органа для воплощения в жизнь идей устойчивого развития» [2].

Действительно, философские понятия «развитие и рост», использованные с категорией устойчивость, не совсем корректны. Устойчивость – это статическое понятие, показывающее ее стабильность, незыблемость, а развитие и рост – это две разновидности изменения целого: развитие – это движение, могущее иметь направление и вперед, и назад, т.е. движение как качественное изменение объекта. А рост предполагает количественное изменение.

Развитие предполагает: качественное

изменение. Переход от одного состояния к другому, интенсивное развитие; количественное изменение – экстенсивное развитие как проявление и увеличение уже имевшегося, т.е., увеличивается только масштаб; направленность развития. Развитие в направлении усовершенствования, усложнения, повышения уровня самоорганизации: прогресс, а развитие в направлении упадка, деградации и распада: регресс. Например, развитие, как процесс получения новых знаний – это движение вперед, прогресс. Развитие болезни, в частности, развитие пандемии корона вируса – это негативный процесс, движение в обратную сторону, вторая волна, негативное движение, регресс.

В этом контексте рост – это только количественное изменение. Категории устойчивость более подходит пара «состояние», т.е. устойчивое состояние (Dayanıqlı hal). Теоретическая экономическая наука и ее представители уже обозначили критерии устойчивого состояния.

Герман Дэйли, один из основоположников экологической экономики и критик неоклассической экономической теории, определяет экономику устойчивого состояния как ... «экономику с постоянными количествами людей и предметов, поддерживаемых на некотором желательном уровне достаточности за счет минимально возможного уровня вспомогательной активности, то есть при наименьших возможных перемещениях материи и энергии от первой стадии производства до конечной стадии потребления» [4].

Основным направлением, в рамках которой, с нашей точки зрения, возможен анализ современных реалий, связанных с решением вышеуказанных проблем, нами выдвигается, в качестве рабочей гипотезы, следующее: необходим анализ двух, теснейшим образом взаимосвязанных между собой категорий – устойчивое развитие и зеленая экономика – как проявление современного процесса становления и формирования эколого-ориентированного социально-экономического развития общества.

Нами и ранее, в предыдущих научных работах, неоднократно озвучивались и анализировались данные категории, изучение которых требует четкого определения их субординации, взаимосвязи и взаимообусловленности, места, значения и роли в процессе обеспечения непрерывного, поступательного и сбалансированного развития по всем направлениям, от которых зависит степень интенсивности, и, самое главное, своевременности решения текущих задач и проблем, способных сдвинуть с мертвой точки назревшие проблемы окружающей человека среды.

Эти две экономические категории – зеленая экономика и устойчивое развитие – с экономической и исторической точки зрения функционируют в двух параллельных плоскостях, каждая из которых выполняет свою роль и миссию, взаимно дополняя, но, довольно часто, согласно мнениям, встречающимся в документах и материалах различного уровня, отражающих современные подходы к данным экономическим категориям, а также в литературе по данной проблематике, практически отождествляются, что не совсем верно. Их часто отождествляют, хотя они и относятся, как нам представляется, к разноуровневым экономическим формам, категориям.

Соотношение между ними, по нашему мнению, может рассматриваться с позиций статики и динамики, т.к. данные категории не могут быть рассмотрены с позиций однопорядковых, хотя бы потому, что одна из них – устойчивое развитие - есть динамический процесс, реализуемый лишь исключительно в процессе движения.

Категория устойчивое развитие, схематически и реально проявляющееся как динамическое сочетание экономической, социальной и экологической составляющих, затрагивающие все стороны общественной

жизни, не может быть полнокровно рассмотрена в отрыве от экономической базы, господствующей экономической системы, в пределах и границах которой только и получает действительное развитие. Такое развитие предполагает учет реалий действующей экономической системы, системы рыночной экономики, в рамках и на базе которой может функционировать система экологических инструментов зеленой экономики, имеющей только ей присущие целевые ориентиры и именно через них проявляющая свою сущность, как такой тип экономического регулирования, при которой должен быть осуществлен основной принцип – принцип платности, компенсации, возмещения повсеместно применяемых элементов природы – невоспроизводимые источники энергии, древесина, водные ресурсы, песок и глина и многое другое, применение которых основано пока, или, вернее, все еще, выступающих даровыми, бесплатными элементами природы, природного капитала.

Природный капитал долгое время не включался в структуру затрат на производство, рассматривался как даровой продукт природы, капитал, который, в нарушение всех экономических законов и знаний, не инвестировался и фактически не амортизировался. Основным ориентиром было и остается стремление к экономическому росту, наращивание производства и потребления материальных благ для удовлетворения непрерывно растущих потребностей – производства, потребления.

Мир продолжает двигаться в направлении, противоположном устойчивому развитию. И, как результат, надежды на быструю смену траектории развития цивилизации пока не оправдались.

Что же касается категории зеленая экономика, то она может быть рассмотрена как статичная, но развивающаяся базисная экономическая форма. Именно зеленая экономика, как, возможно, новый, адекватный требованиям устойчивого развития, основа, фундамент будущей экономической системы, основные компоненты которой, как системы, формируются и развиваются внутри и на базе рыночной экономической системы, создает и может в дальнейшем создавать соответствующие, адекватные условия для функционирования и обеспечения устойчивого развития по всем трем направлениям, в органическом взаимодействии всех трех сторон, составляющих и формирующих сущность категории устойчивое развитие.

Очень интересную мысль озвучил Глава Центра глобального рынка Deutsche Bank, главный консультант проекта “Зеленая экономика” ПРООН Паван Сухдев. “Зеленая экономика учит тому, как использовать природный капитал, а не тому, как его уничтожать. Если вы замерзнете дома, вы вряд ли станете ломать двери или окна, чтобы растопить камин“. По его словам, если традиционная экономика совмещает труд, технологии и ресурсы, чтобы производить товары конечного пользования и отходы, то зеленая экономика должна возвращать отходы обратно в производственный цикл, нанося минимальный вред природе.

С учетом этого положения Программа ООН по окружающей среде (ЮНЕП) предложила перейти к созданию новой, эколого-ориентированной экономики. Эксперты обобщили новые направления экономики в новый глобальный курс. По их мнению, используя соответствующее ценообразование, политику государственных закупок, реформирование систем налогообложения, целенаправленный рост государственных инвестиций, поддержку исследований и разработок, связанных с созданием экологически чистых, малоотходных или даже безотходных технологий, можно создать зеленую, эколого-ориентированную экономику, экономику, которая тождественна идее – создать большее из меньшего, с ма-

лыми затратами, с использованием отходов от предыдущего предприятия в качестве сырья для следующего, и так далее.

Наиболее авторитетное и широко применяемое определение этого понятия сформулировано ЮНЕП так: «Зеленая экономика – это экономика, которая обеспечивает долгосрочное повышение благосостояния людей и сокращение неравенства, при этом позволяя будущим поколениям избежать существенных рисков для окружающей среды и ее обеднения» [10].

Эксперты ЮНЕП считают, что концепция зеленой экономики не заменяет собой концепцию устойчивого развития, но достижение устойчивости почти полностью зависит от создания правильной экономики. За десятилетия, когда новые богатства создавались с использованием модели «коричневой» экономики, общество не решило таких проблем, как социальное неравенство и истощение ресурсов, мир пока очень далек от достижения Целей Развития Тысячелетия. Устойчивость остается важнейшей долгосрочной целью, но для ее достижения нужно сделать экономику зеленой [10].

Исследование взаимоотношений «человек-природа» всегда привлекали своей неоднозначностью и непредсказуемостью. В силу огромной важности изучения этого взаимоотношения эти теории появлялись, исследовались, забывались, а потом, по истечении времени, видоизменяясь, вновь становились объектом исследования, но, уже под другим углом зрения.

Тем не менее ничего взамен этой концепции предложено не было. Отсутствуют альтернативные концептуальные модели, которые хотя бы теоретически представляли позитивное конструктивное развитие цивилизации в будущем. Таким образом, критические соображения в основном касаются отдельных положений концепции или способов ее реализации, но, как правило, не затрагивают сущностных направлений глобальной или локальной стратегии устойчивого развития.

С этих позиций, весьма интересны предсказания преподобного английского священнослужителя Томаса Роберта Мальтуса, который в своем «Эссе о законе народонаселения» 1798 года, т.е., задолго до постиндустриальной стадии развития человечества, сделал первую попытку моделирования последствий взаимодействия Земли и человека, где в первоначальной модели были рассмотрены пять переменных в предположении, что экспоненциальный рост точно описал свои модели роста, и что способность технологий для повышения доступности ресурсов растет только линейно. Эти переменные следующие: мировое население, индустриализация, загрязнения окружающей среды, производство продовольствия и истощение ресурсов. Это именно те моменты, которые, по логике, должны найти свое решение и разрешение в концепции устойчивое развитие.

Авторы другого очень интересного исследования под эгидой «Римского клуба» планировали рассмотреть возможность устойчивого обратного шаблона, который может быть достигнут путём изменения тенденции роста среди этих же пяти переменных. Последний обновленный вариант был опубликован 1 июня 2004 года под названием «Пределы роста: 30 лет». Донелла Луга, Жорден Рандерс, и Деннис Медоус обновили и расширили первоначальную версию.

В 2008 году Грэм Тернер на уровне Содружества по научным и промышленным исследованиям (CSIRO) в Австралии опубликовала статью под названием «Сравнение «Пределов роста» «с тридцатилетней реальностью». В нём рассматриваются последние 30 лет реальности и предсказаний, сделанных в 1972 году, и обнаружено, что изменения в области промышленного производства, производства продуктов питания и загрязнения окружающей среды, соответствуют предсказаниям экономического и

социального краха в XXI веке.

Согласно рассуждениям академика, Н.Н.Моисеева, смысл идеи выражает термин «коэволюция (coevolution) человека и биосферы», что является почти синонимом «ноосферы» В.И.Вернадского. С такой точки зрения более точным переводом «sustainable development» может быть не устойчивое, а «совместное развитие» [8], с чем трудно не согласиться.

Академик В.И.Вернадский более 20 лет тому назад писал, что человек не может строить свободно свою историю, не согласовав ее с законами биосферы. Возникшие глобальные экологические проблемы есть результат такого свободного построения истории, но теперь такой способ ее построения исчерпан, необходимо строить новую историю, новую цивилизацию в согласии с законами биосферы [5].

Азербайджанская Республика – молодое суверенное государство, восстановившее свой суверенитет около 30 лет тому назад, в 1991 году, когда Верховным Советом Азербайджанской Республики от 30 августа 1991 года была принята Декларация "О восстановлении государственной независимости Азербайджанской Республики".

После восстановления своей независимости Азербайджану было необходимо определиться с новыми подходами к управлению страной, совершенствованием системы управления, поиском эколого-ориентированных моделей развития экономики, и многое-многое другое, что нашло свое отражение в Концепции развития «Азербайджан – 2020: Взгляд в будущее». Утверждено Указом Президента Азербайджанской Республики от 29 декабря 2012 года [2].

За годы независимости в Азербайджанской Республике проделана огромная работа в области охраны природы, в деле совершенствования производства, в переходе к ресурсосберегающим технологиям, формирования эколого-ориентированного управления, о чем очень наглядно свидетельствует статья академика Алакбарова У.К. «О том, что именно обеспечит устойчивое развитие Азербайджана», от 30 Марта, 2017.

В статье анализируются данные международных организаций, в том числе материалы отчетов, опубликованных ООН, Международным Банком, другими международными институтами развития в марте 2017 года. Эти отчеты демонстрируют, что сегодня показатели Азербайджана сопоставимы с данными ряда развитых стран, по многим позициям из которых Азербайджан занимает ведущие позиции по сравнению со странами, являющихся членами «большой семерки» (G7), «большой двадцатки» (G20), Европейского Союза (EU), Организации экономического сотрудничества и развития (OECD) и др. [3].

В этой связи уместно отметить, что в начале 2018 года был опубликован отчет Всемирного Экономического Форума в Давосе. По данным этого отчета показатели Индекса Инклюзивного Развития Азербайджанской Республики, составив 4,69, выше, чем у ряда стран, входящих в группу G7(большую семерку), Европейский Союз, Организацию Экономического Сотрудничества и Развития (ОЭСР), хотя практически во всех этих странах объемы ВВП, экономическая база для инклюзивного развития более высокая, чем в Азербайджане.

Как уже выше отмечалось, мировая наука и практика в поисках оптимальной модели движения общественного производства, с приоритетным акцентом на модель, при которой предполагается такая форма движения экономики, развития производства и системы его управления, которая направлена на формирование эколого-ориентированной экономики, социально гарантированной модели в интересах Человека, удовлетворения его постоянно растущих потребностей, но, при этом, помня о природной среде, в которой только и возможна жизнь и процветание всего живого, соблюдение эко-баланса на планете.

Сегодня, в развитие вышеуказанных категорий – устойчивое развитие, зеленая экономика, эколого-ориентированная, социально-гарантированная экономика – на международном уровне озвучена новая модель управления всеми сторонами общественной жизни – инклюзивное развитие, со своими показателями и индексами, определяемых не в той или иной стране мира самостоятельно, а как результат сравнительного анализа и обобщения уровня и тенденций развития большинства стран мира по основным социально-экономическим показателям. Будучи составленной на основе 12 показателей, сочетающих в себе экономические, социальные, экологические, демографические, образовательные, информационные и другие показатели и индексы, инклюзивное развитие, как современная форма, модель управления производством, включает в себя и органически связывает все сущностные стороны проанализированных выше категорий и понятий: устойчивое развитие, зеленая экономика, эколого-ориентированная экономика, придавая им новый импульс и обогащая исследуемые категории.

Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев в своей речи на состоявшемся в 2019 году Саммите глав государств и правительств стран-членов Движения неприсоединения в Баку отметил роль Азербайджанского агентства международного развития при Министерстве иностранных дел Азербайджанской Республики в решении ряда гуманитарных проблем, с которыми сталкиваются члены Движения.

Активность этого агентства обеспечила тот факт, что 15 октября 2019 года в Париже состоялось заседание Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), на котором было принято решение о включении Азербайджанской Республики в качестве полноправного члена в Комитет содействия развитию этой авторитетной международной организации…

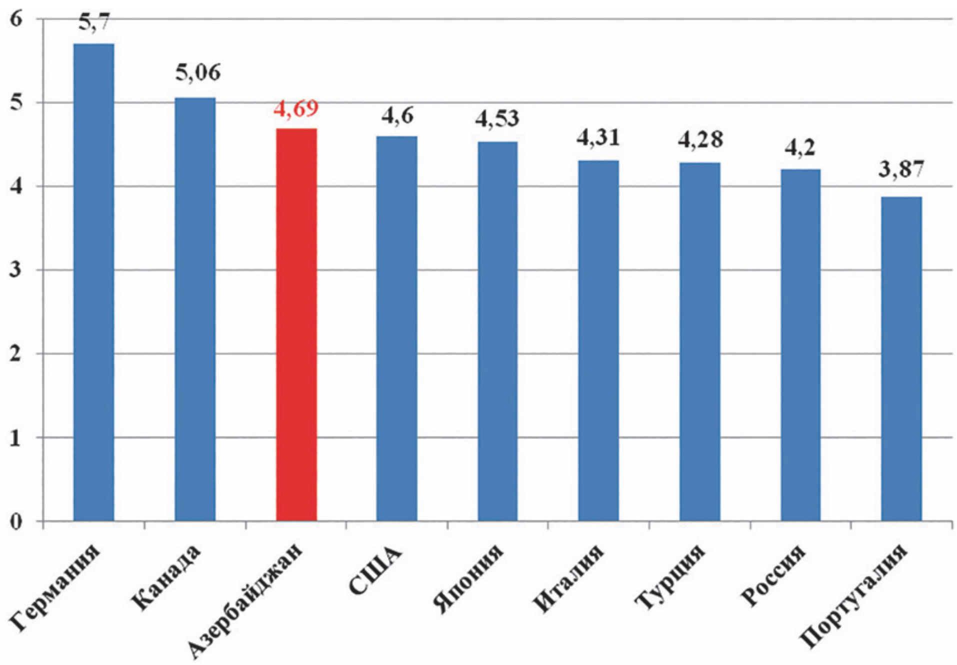

Рисунок 1. Индексы инклюзивного развития Азербайджанской Республики и стран с высоким уровнем экономического развития.
Источник информации: Всемирный Экономический Форум, Давос, 2018 [4, с.198].

Организация экономического сотрудничества и развития, которая еще известна как «Клуб развитых стран», была создана в 1961 году как объединение экономически развитых стран, придерживающихся принципов демократии и рыночной экономики. Значительное число стран этой организации являются членами Европейского Союза…

По данным международной статистики, на страны ОЭСР приходится 60 процентов мирового продукта (ВВП). Азербайджан стал первой из СНГ страной, которая по своим показателям стала отвечать требованиям, предъявляемым к членам Комитета содействия развитию ОЭСР [10].

Все вышесказанное дает надежду на то, что человечество, наконец, оглянется по сторонам, осмотрится и сделает все от него зависящее, чтобы наш общий дом – окружающая человека природная среда – не подвергалась далее серьезным испытаниям, влекущими за собой огромные проблемы: и для человека, и для природы.

Литература:

1. Конституция (Основной закон) Азербайджанской Республики (с изменениями и дополнениями). –Баку, 1995 г.
2. «Азербайджан – 2020: Взгляд в будущее». Утверждено Указом Президента Азербайджанской Республики от 29 декабря 2012 года.
3. Алакбаров У.К. «О том, что именно обеспечит устойчивое развитие Азербайджана». 30 Марта, 2017.
4. Алакбаров У.К. Основы управления инклюзивным развитием. Баку: Тэхсил, 2018.
5. Вернадский В. И. О науке. Т. 1. Дубна: Изд. Центр «Феникс», 1997.
6. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды. Принята Конференцией Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды, Стокгольм, 1972.
7. Материалы международной конференции «Устойчивое развитие: природа – общество –человек». М., 2006, с. 49.
8. Моисеев Н. Н. Алгоритмы развития. — М.: Наука, 1987.
9. «Наше общее будущее». Всемирная комиссия ООН по окружающей среде и развитию, Оксфорд, 347 с. 1987.
10. «Очередной дипломатический успех: Азербайджан в комитете ОЭСР». Урхан Алакбаров, Ректор Академии государственного управления при Президенте Азербайджанской Республики, академик. 30 октября, 2019.
11. Daly, Herman. 1991. Steady-State Economics, 2-nd edition. Island Press, Washington, DC. p.17.
12. UNEP, 2011, Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication, (предварительный вариант), http://www.unep.org/greeneconomy.

Ключевые слова: *устойчивое развитие, устойчивый рост, устойчивое состояние, зеленая экономика, зеленый рост, инклюзивное развитие, эколого-ориентированная экономика*

Adil Sultanov
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi kafedrasının dosenti, iqtisadiyyat üzrə fəlsəfə doktoru

DAVAMLI İNKİŞAF KATEQORİYASİNIN ŞƏRHLƏRİ MƏSƏLƏSİNƏ DAİR

XÜLASƏ

XX əsrin ikinci yarısında bəşəriyyət artmaqda olan ehtiyaclarını ödəmək məqsədi ilə yalnız istehsal həcminin artmasına diqqət yetirərək, insanı əhatə edən təbii mühitdən getdikcə daha sərt, intensiv formada istifadə etməyi davam edir və bu münasibət təbiətə vurulan zərər və artan yükə səbəb olub. Təbiətin daha da artan qlobal problemlərinin həlli üçün istehsalın yeni forma və mexanizmlərinin axtarışı gündəmdədir. Bununla əlaqədar zəruri istiqamətlərin, metod və üsulların axtarışı davam edir. Davamlı inkişaf kateqoriyasının tələblərinə uyğun olaraq, gələcək nəsillərə onlara miras ola bilən təbii nemətlərin keyfiyyətini itirməmiş vəziyyətdə çatdırması böyük vacibdir. 2020-ci ilin ilk aylarında yeni koronavirus infeksiyasının planetdə yayildığı zaman, bəşəriyyət, bu dəhşətli qlobal infeksiyanın ağır nəticələrini azaltmaq məqsədi ilə bütün səy və bacarıqlarını və birliyini nümayiş etdirərək, bu fəlakətin aradan qaldırılması üçün birləşmişdir. Məqalədə qarşımızda duran əsas problemlərdən biri davamlı inkişaf və yaşıl iqtisadiyyatın forma və məzmunun nisbəti kimi təhlilinə həsr olunmuşdur.

Açar sözlər: *davamlı inkişaf, davamlı artım, dayanıqlı durum, yaşıl iqtisadiyyat, yaşıl artım, inklüziv inkişaf, ekoloji yönümlü iqtisadiyyat*

Adil Sultanov
Associate Professor of Department of State Regulation of the Economy, The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, PhD in Economics

ON THE ISSUE OF INTERPRETATION OF THE CATEGORY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

SUMMARY

Starting in the second half of the twentieth century, humanity's increased exploitation of the natural environment, for the purposes of meeting its growing needs, has led to significant environmental deterioritation and increased the burden on nature. The search for new forms and mechanisms of production is on the agenda in order to solve the ever-increasing global problems of nature. In this regard, the search for the required directions, techniques, and methods, continues. In accordance with the requirements of sustainable development, it is important to pass on the natural resources to future generations unharmed. In the first months of 2020, when a new corona virus infection became rampant on the planet, the humanity is uniting to overcome the scourge by putting all the capabilities and efforts together to reduce the severe consequences of the terrible global infection. One of the main issues in the paper is the analysis of sustainable development and the joint activities of the green economy as a form and content.

Keywords: *sustainable development, sustainable growth, sustainable development, green growth, inclusive development, environmentally friendly economy*

SOSİAL FƏLSƏFƏ
SOCIAL PHILOSOPHY

UOT 316.33; 327.39
UOT 32::008; 32:316.7

ЛЕЙЛИ ГУЛИЕВА
Доцент кафедры Философии и социальных дисциплин Азербайджанского Государственного Педагогического Университета, доктор философии по философии
e-mail: leyli.quliyeva@adpu.edu.az

ЭТНО-НАЦИОНАЛЬНОЕ РАЗНООБРАЗИЕ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ И ПРОБЛЕМЫ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА

Начиная с древнейших времен человечество понимало невозможность и негативный характер изоляции, замкнутого образа жизни, ощущая необходимость взаимодействия с другими народами. Люди на протяжении своего исторического сущест- вования стали предпринимать продуманные действия для мирного сосуществования народов мира, что обусловило идею создания диалога различных культур, конфессий, различных видов искусства. Данные взаимодействия и взаимовлияния способствовали тому, что были созданы теплые доверительные отношения между различными странами и народами. Этот диалог провел мост для создания многовековой дружбы, добрососедских отношений, для культурного разнообразия и даже родственных тесных связей между народами. Проявление уважения и почтения к культурам различных народов и этнических групп, создание атмосферы толерантности в межконфессиональных отношениях – всё это наглядно свидетельствует о большом значении мультикультуральных ценностей и во всемирной человеческой истории и в судьбе стран и народов.

Этно-национальное разнообразие, плюрализм, диалог культур являются одним из важнейших факторов развития истории и культуры нашей Родины. Азербайджан с древнейших времен славится как страна разных народов и культур. Этот регион служил своего рода связующим звеном и мостом между восточной культурой, с одной стороны, и мировой, общеевропейской культурой – с другой. Данное идеологическое и политическое направление было обусловлено самой исторической реальностью. Азербайджан является многонациональной, многоязычной, поликонфессиональной страной, своеобразной моделью солидарности и сосуществования различных народов в едином социуме. «Азербайджан является одной из колыбелей древних цивилизаций. Культурное, религиозное, этническое разнообразие является характерным для цивилизации в нашей стране. С точки зрения локальной цивилизации наша страна является местом, где не только не возникают столкновения, но и осуществляется взаимодействие и взаимовлияние Восточной и Западной, Исламской, Христианской и Иудейской цивилизаций. На протяжении веков мультикультурализм как важнейший элемент цивилизации, является историческим достижением Азербайджана, и эти традиции сохраняются и в настоящее время» [4, 14].

Наша страна – это уникальное по своей специфике и показателям духовно-политического богатства географическое, геопо-

литическое и культурное пространство, где издавна проживают представители различных национальных и этнических групп в атмосфере мира, дружбы, благополучия, взаимопонимания.

Азербайджан, исторически и географически расположенный в месте стыковки самых различных цивилизаций, на протяжении столетий известен как страна, в которой существует атмосфера национально-культурного многообразия, где сформировалась среда с традициями глубокой дружбы и взаимного сотрудничества. В нашей стране, где все периоды истории существовало разнообразие национально-этнического состава, можно выявить реальные источники этого разнообразия. Взаимодействие и взаимообогащение множества религиозно-этнических структур и сообществ, проживающих в Азербайджане, способствовали единству разнообразия их культур, куда органично входят и различные системы вероисповедания и традиции, обычаи, ритуалы, фольклор, детали быта и пр.

Мультикультурализм, традиции толерантности, издавна свойственные образу жизни азербайджанского народа, в современном обществе превратились в неотъемлемые органические черты повседневной жизни каждого представителя азербайджанского народа, вне зависимости от его национальной принадлежности, языка, религии. Можно с полным основанием утверждать, что традиции толерантности и мультикультурализма, сформировавшиеся в Азербайджане на протяжении столетий, со временем приобрели новые черты и особенности и стали главным качеством людей, населяющих это географическое пространство. «Мульткультурализм, являясь составной частью внутренней политики Азербайджанской Республики, также положительно влияет и на внешнюю политику, повышает ее эффективность» [6, 312].

Мульткультурализм является политикой сохранения, развития и гармонизации этнокультурного и религиозного разнообразия представителей различных национальностей и различных религий в каждой отдельно взятой стране и во всем мире в целом, обуславливает процессы интеграции малочисленных народов в национальную культуру государства. Мультикультурализм – это диалог, основанный на взаимном доверии и взаимодействии различных культур, это яркий образ толерантности в межконфессиональных отношениях. В современном азербайджанском обществе состав населения нашей страны отличается богатством и разнообразием как с этно-национальной, так и с религиозной и конфессиональной точек зрения. Положительным фактом можно считать, что в нашей стране, где существуют различные религии и религиозно-философские течения, издавна сформировались прочные связи толерантности между этническими и религиозными структурами, не наблюдалось фактов дискриминации и преследования на национальной, расовой и религиозной почве. Религиозно-этнические и культурные группы, проживающие на территории Азербайджана в самые различные исторические периоды, не чувствовали себя здесь чужими и даже органическим образом соединялись с местным населением, налаживали родственные связи с ним. Модель мультикультурализма – это мирное сосуществование и взаимовлияние на одной территории различных культур и традиций – этнических, конфессиональных, культурных, цивилизационных, где различные этнокультурные сообщества обладают официальным правом выражать, беречь и сохранять свои культурные особенности и свой образ жизни. Под мульткультурализмом в широком смысле этого слова подразумевается важный инструмент и механизм взаимодействия культур и цивилизаций, их взаимообогащения.

В Азербайджане мультикультурализм является целенаправленной политикой,

выбранной руководством страны, о чем неоднократно говорит уважаемый Президент страны Ильхам Алиев: «Сегодня в мире ведутся широкие дискуссии о глобализации, межкультурном диалоге, мультикультурализме. Я расцениваю это как позитивное явление, так как обмен мнениями по данным вопросам должен производиться постоянно. Наша сила в национальном и религиозном разнообразии» [1].

Однако следует констатировать тот факт, что на протяжении всей истории человеческого общества интеграционные доверительные и дружеские отношения между различными народами и странами, а также внутри отдельных стран не всегда были добрососедскими и мирными. Нередко имели место этно-национальные конфликты, противостояния, войны, которые заканчивались огромными человеческими потерями, многочисленными жертвами, разрушениями, экономическими бедствиями для всех участвующих в конфронтации сторон. Многовековой опыт человеческой истории со всей очевидностью показывает, что даже победившая в войне сторона во многом проигрывает и ей требуются годы для восстановления своей экономики, культуры и т.д.

Поэтому мудрые дальновидные народы и страны избегали конфронтации, войн, военных конфликтов, отдавая предпочтение модели сосуществования и солидарности различных народов в едином социуме. Такая политика наглядно демонстрирует позитивное значение мультикультуральных ценностей и толерантности во взаимоотношениях различных стран и народов, неоднократно доказав предпочтительность мирных и дружественных отношений. И поэтому еще с древних времен в тех регионах, где существовала прочная мультикультуральная база, где существовал мультикультуральный образ жизни, атмосфера этнической и религиозной терпимости, имела место стабильная благополучная жизнь общества, взаимопонимание и диалог. В тех же странах, где руководство не стремилось приумножить накопленный предками толерантный и мультикультуральный опыт, а также развивать формирование национальной идеи для консолидации общества во имя будущих поколений, их местное население, так же как и соседние страны столкнулись с большими проблемами и трудностями, с кризисными явлениями во всех сферах жизни общества.

После распада Советского Союза национальные меньшинства и этнические группы в Азербайджане для сохранения, развития и продолжения своих исторических и культурных обычаев и традиций стали создавать собственные национальные культурные центры, которых сейчас в Азербайджане насчитываются десятки. 21 мая каждого года отмечается широко Всемирный день культурного разнообразия во имя диалога и развития, учрежденный Генеральной Ассамблеей ООН в декабре 2002 года. Впервые эта знаменательная дата была отмечена 21 мая 2003 года. Присоединившись к Декларации этой организации, государства – члены ЮНЕСКО взяли на себя ряд важных обязательств по признанию ценностей, связанных с культурным и религиозным разнообразием, их защите, сохранению, активной пропаганде на местном, национальном и международном уровнях. Данные мероприятия способствуют созданию благоприятных условий для развития всесторонних связей Азербайджана со многими странами, что, в свою очередь, положительно влияет на развитие межкультурного и межцивилизационного диалога в мире.

В своем выступлении на открытии мечети Аждарбека в Баку после капитального ремонта и реконструкции Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев подчеркнул: «Деятельность Азербайджана и пример Азербайджана показывают, что мультикультурализм живет. Одним из

его адресов является именно Азербайджан, есть и другие адреса. Альтернативы мультикультурализму нет. Алтернатива Мультикультурализму - это самоизоляция» [2].

Следует подчеркнуть, что единство разнообразия, традиции толерантности, ставшие приоритетным направлением государственной политики, вовсе не означают устранение или нивелирование этнических, национальных или конфессиональных особенностей различных народов. В современном азербайджанском обществе проживают представители десятков национальных меньшинств и этносов: русские, украинцы, таты, татары, удины, талыши, евреи, турки, немцы, лезгины, аварцы и многие другие. В настоящее время состав населения нашей страны отличается богатством и разнообразием как с этнической, так и с религиозной и конфессиональной точек зрения.

Все эти народы и этнические группы свободно пользуются своими языками, бережно и трепетно сохраняют объекты своей материальной и духовной культуры, формируют свои национально-культурные объединения общества, ассоциации, союзы. В нашей республике созданы все соответствующие условия для свободного и мирного проживания граждан самых различных национальностей, культур, религии, строятся и реставрируются исторические памятники, мечети, церкви, синагоги, храмы. Не имеющая аналога в мире атмосфера толерантности, терпимости, межкультурного и межцивилизационного диалога в нашем обществе является существенным достижением нашего общества и привлекает внимание общественности всего мира как модель развития мультикультурализма. В свое время общенациональным лидером азербайджанского народа Гейдаром Алиевым были заложены основы идеологии азербайджанства, в которой красной нитью проходит идея единства и солидарности всех народов и этнических групп, проживающих в стране. Мудрое высказывание видного государственного деятеля Гейдара Алиева лежит в основе межнациональных отношений в нашей стране: «У всех у нас одна Родина. Это – Азербайджан». Объединение и сплочение всех проживающих в нашей стране народов вокруг единой идеологии – азербайджанства, которую они чтут и уважают, является важным достижением независимого суверенного азербайджанского государства. Эта мудрая и дальновидная политика творчески и последовательно продолжается и развивается Президентом Азербайджанской Республики Ильхамом Алиевым.

Проводимая в нашей стране уникальная мультикультуральная политика, основанная на уважительном, бережно чтимом отношении к этнокультурным и религиозным ценностям, органично зиждется на правильном регулировании многообразия, на богатом культурно-духовном наследии Азербайджана и традициях толерантности. Выступая на заседании Совета Безопасности ООН Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев отметил: «Азербайджан стремится внести вклад в диалог цивилизаций, наша страна проводит многочисленные мероприятия, служащие созданию лучшего взаимопонимания между представителями различных религий. Азербайджан – многонациональная и могоконфессиональная страна. Азербайджан – страна толерантности, и мы высоко ценим это наследие прошлого. А сегодня мы стремимся наращивать наши усилия в целях сохранения духа партнерства и братства между представителями всех народов и религий» [3].

Многообразие традиций, религий, культур обуславливают разнообразие организаций, обществ, национальных меньшинств. Основная часть этно-национальных объединений формируется по признаку их религиозной и культурной принадлежности. Основную часть общественности страны составляют азербайджанцы, а также больше

30 наций и этнических групп, компактно проживающих в этом географическом пространстве. Все эти нации и народности являются равноправными гражданами Азербайджана независимо от их численности, культуры, традиций, языка и религии. Государство в нашей стране, реализуя собственную дружественную политику к каждому из этносов, проявляет понимание их национальных реалий и особенностей. Азербайджан – как было уже отмечено, многонациональная страна, и исходя из этого очень важно и необходимо использовать продуманную, гибкую, дальновидную национально-этническую политику для предотвращения различных конфликтных ситуаций и негативных явлений. История Азербайджана и его взвешенная государственная политика позволяют назвать нашу страну страной межкультурного диалога, и причислить Азербайджан к числу либеральных мультикультуральных обществ.

После обретения Азербайджаном своей независимости культура и религия компактно проживающих во всех уголках нашей страны национальных меньшинств и этнических групп охраняется и развивается как органическая составная часть культуры страны. Успешное и плодотворное проведение этой политики в пределах государства обуславливает сохранение этнического, культурного и религиозного многообразия во всех сферах жизни нашего общества, а также этнокультурных ценностей, составляющих основу и стержень этого многообразия.

Все это инициировало тот факт, что мультикультурализм является одним из основных принципов сосуществования, солидарности, гармоничного развития и мирной совместной деятельности стран и народов. В Азербайджане сложилось одинаковое позитивное отношение ко всем народам, национальным меньшинствам и этническим группам, были достигнуты важные успехи в области обеспечения прав всех национальных меньшинств. В нашей стране осуществляется последовательная и правильная национальная политика, и можно отметить тот факт, что одним из важных духовных достояний и достижений Азербайджана является мирное сосуществование в нашем обществе представителей многочисленных народов, которые издавна живут и трудятся в одной дружной семье. На территории Азербайджана сформировалась современная модель культурных и межэтнических отношений, готовность к диалогу и солидарности, приверженность и лояльное отношение к многообразию. Азербайджанский мультикультурализм отличается высокой степенью толерантности, этнокультурной и религиозной терпимости.

Наше государство гарантирует всем национальным меньшинствам, и живущим на территории нашей страны, проживание в условиях взаимопонимания и взаимного уважения. Национальные меньшинства имеют право создавать любые предусмотренные законом организации, культурные центры, которые играют большую роль в деле возрождения и сохранения национальных обычаев и традиции этих народов. Эти народы играют самую активную роль и принимают активное участие в общественно-политической жизни республики. Правовой статус подобных организаций и культурных центров регулируется Конституцией и законами Азербайджанской Республики.

В эпоху глобализации, когда имеет место усиление этнических и религиозных конфликтов, когда стираются и разрушаются границы между суверенными государствами, необходимо сохранять и беречь своеобразие культур и традиций, и также их оригинальность и самобытность. В то же время органическое развитие этносов неприемлемо в их изоляции от других народов. Поэтому необходимо поощрять стремление народов к их взаимодействию, взаимообогащению и пониманию. Стабиль-

ность, расширение национальных связей, динамическая жизнь стремительно развивающегося азербайджанского общества являются конкретным показателем и действенным результатом этой политики.

Исторический путь, пройденный азербайджанским народом, в разные периоды истории, является ярким доказательством того, что кардинальные изменения в политической сфере, участие Азербайджана в мировой экономической, культурной, духовной системе способствовали не отторжению нашей национальной культуры от ее прекрасных, устойчивых, многовековых традиций, а, напротив, обусловили ее развитие в новых исторических условиях. Наша национальная культура была тесно связана с культурами других народов и в свою очередь сыграла большую положительную роль в их развитии.

Этнические, национальные, конфессиональные различия в то же время существуют и при единстве разнообразия. В нашем современном обществе, где не должно быть альтернативы мультикультурализму и мирному дружескому сосуществованию народов мира, развитие и защита также своих национальных, культурных, религиозных, нравственно-этических парадигм и ценностей является одной из важных и актуальных проблем каждого народа, каждой нации.

Обретшему независимость и государственность древнему азербайджанскому народу по праву есть чем гордиться и что представлять в сокровищнице культуры общечеловеческой цивилизации. Наша многовековая и самобытная культура представлена богатейшими пластами многообразного духовного опыта, непреходящих достижений, оригинальных идей, воззрений, верований, прекрасных образцов материальных и духовных ценностей, прекрасными произведениями искусства.

Диалектика развития культуры показывает, что именно приверженность этносу, традициям и ценностям, сохранение нацией (в частности азербайджанской), своих исторических корней, своей традиционной культуры, ее многовековых устоев способствует сохранению и укреплению национальных связей, сохранению и развитию традиций народной культуры, проявлению общечеловеческих мультикультуральных тенденций на основе развития собственной материальной и духовной культуры. Мультикультурализм, ставший государственной политикой нашей страны, проявляется как неизменный образ жизни в современном азербайджанском обществе. Традиции мультикультурализма и толерантности, сформировавшиеся в Азербайджане на протяжении столетий со временем приобрели новые прогрессивные черты и стали основным качеством азербайджанского народа.

Великий Гейдар Алиев считал политику мультикультурализма и толерантности органической частью демократического развития Азербайджана, подчеркивал, что охрана прав, свобод, языка, религий, этнокультурных ценностей проживающих на территории нашей страны национальных меньшинств обусловлена и тесно связана с охраной прав и свобод человека, важнейшим принципом и фактором демократического общества. «Выполнение задач, направленных на решение всех этих поставленных целей, основано на развитии человеческого потенциала и предусматривает обеспечение прав человека в этой области» [2, 235], подчеркивал наш Общенациональный лидер.

Литература:

1. Речь Ильхама Алиева на церемонии официального открытия Всемирного форума по межкультурному диалогу. 7 апреля 2011 г. // портал Президента АР. http://ru.prezident.az/articles/1849
2. Речь Ильхама Алиева на открытии мечети Аждарбека в Баку после капитального ремонта и реконструкции, 22 декабря 2011 г. портал Президента АР. http://ru.prezident.az/articles/3978
3. Выступление Ильхама Алиева на заседании Совета Безопасности ООН, 4 мая 2012 г. портал Президента АР. http://ru.prezident.az/articles/4845
4. Алакбаров У.К. Основы управления устойчивым развитием и экономической цивилизацией. Учебник для высших учебных заведений. Баку, "Aspoliqraf", 2017, 192 с.
5. Алакбаров У.К. Основы человеческого развития. Учебник для высших учебных заведений. Aspoliqraf', 2017, 280 с.
6. Azərbaycan multikulturalizmi: Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: BBMM, 2017, 416 səh.

Ключевые слова: *мультикультурализм, толерантность, демократическое общество, мультикультуральная безопасность, культура, этно-культурные ценности*

Leyli Quliyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
"Fəlsəfə və sosial fənlər» kafedrasının dosenti,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

AZƏRBAYCANDA MİLLİ-ETNİK MÜXTƏLİFLİK VƏ MULTİKULTURALİZM PROBLEMLƏRİ

XÜLASƏ

Məqalə milli-etnik müxtəliflik şəraitində Azərbaycanda multikulturalizm siyasətinin həyata keçirilməsi məsələlərinə həsr olunub. Burada qeyd olunur ki, multikulturalizm Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətidir. Bu siyasətin əsas məqsədi ölkədə yaşayan xalqların etnik-mədəni dəyərlərinin və qorunmasına, inkişafına və cəmiyyət daxilində bu xalqların inteqrasiyasına nail olmaqdır. Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaşayan bütün xalqların, o cümlədən milli azlıqların etnik-mədəni dəyərlərinin qorunması və inkişafı məsələlərinə Azərbaycan dövləti özünün bu sahədəki siyasətinin həm məqsədi, həm də vasitəsi kimi yanaşır. Bu məsələləri araşdırarkən müəllif "multikulturalizm», "tolerantlıq», "multikultural təhlükəsizlik» kimi anlayışları da nəzərdən keçirir.

Açar sözlər: *multikulturalizm, tolerantlıq, multikultural təhlükəsizlik, demokratik cəmiyyət, mədəniyyət, etnik-milli dəyərlər*

Leyli Guliyeva
Azerbaijan State Pedagogical University,
Chair of Philosophy Departament,
Associete Professor, PhD in Philosophy

ETHNO-NATIONAL VALUES IN AZERBAIJAN AND PROBLEMS OF MULTICULTURALISM

SUMMARY

This paper is dedicated to the problems of conducting a policy of multiculturalism in Azerbaijan. It is noted that multiculturalism is a state policy of the Republic of Azerbaijan.

The major objective of this policy is to protect and develop the ethno-cultural values of the different ethnic groups living in the country and to integrate them into society. The Republic of Azerbaijan considers the protection and development of the ethno-cultural values of ethnic groups and national minorities living in the territory of Azerbaijan as both an objective and a tool of state policy. The author examines such concepts as "multiculturalism", "tolerance", and "multicultural security".

Key words: *multiculturalizm, multicultural security, tolerance, democratic society, culture, ethno-national values*

CİNAYƏT HÜQUQU VƏ KRİMİNOLOGİYA; CƏZA-İCRA HÜQUQU

CRIMINAL RIGHTS AND CRIMINOLOGY; TRIAL-EXECUTIVE RIGHT

UOT 343.1

QƏHRƏMAN CƏFƏROV
Bakı Dövlət Universitetinin Cinayət prosesi kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: qehraman79@mail.ru

CİNAYƏT-PROSESSUAL HÜQUQUN PUBLİKLİK VƏ DİSPOZİTİVLİK PRİNSİPLƏRİNƏ HƏSR EDİLMİŞ MÜASİR TƏDQİQATLARIN ANALİTİK İCMALI

Hər hansı bir hüquq institutu öyrənilərkən onun ayrı-ayrı məsələləri haqqında daha əvvəllər aparılmış tədqiqatlardan, müəlliflərin bu institutun müxtəlif aspektlərinə necə yanaşmalar sərgiləmiş olmasından və artıq digər müəlliflər tərəfindən hansı nəticələrin əldə edildiyindən xəbərdar olmaq vacibdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 iyun 2019-cu il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Elmi dərəcələr verilməsi qaydası haqqında" Əsasnamənin 3.5.2-ci bəndinə əsasən, elmi dərəcə almaq üçün aparılan elmi-tədqiqat işlərinin məzmununda tədqiqat mövzusu üzrə elmi ədəbiyyatın, o cümlədən xarici elmi informasiya mənbələrinin analitik icmalı verilməlidir. Qeyd edilən normativ tələbi də nəzərə almaqla, cinayət-prosessual hüququn publiklik və dispozitivlik prinsiplərini ciddi şəkildə araşdıran bir tədqiqatçı olaraq hesab edirik ki, həmin prinsiplərə həsr edilmiş monoqrafik xarakterli (dissertasiya) tədqiqatların qısa icmalını verməklə, baxılan mövzunun elmi işlənmə dərəcəsini işıqlandırmaq məqsədəuyğundur. Fikrimizcə, oxucuların diqqətinə təqdim edilən bu analitik icmal gələcəkdə publiklik və dispozitivlik prinsiplərinin tədqiqi ilə məşğul olmaq istəyən tədqiqatçılar üçün yol xəritəsi kimi çıxış edə və metodik baza rolunu oynaya bilər.

Hər şeydən əvvəl, qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycan Respublikasında müstəqillikdən sonrakı dövrdə cinayət prosesinin publiklik və dispozitivlik prinsiplərinə müstəqil monoqrafik tədqiqat həsr edilməmişdir. Bununla belə, milli müəlliflərdən professor M.Ə.Cəfərquliyev və professor F.M. Abbasova kimi alimlər öz dərsliklərində cinayət-prosessual hüququn prinsipləri ilə bağlı əsas müddəaları şərh etmişdirlər (1; 3). Cinayət-prosessual hüququn prinsipləri qüvvədə olan Cinayət-Prosessual Məcəllənin II Fəslinin doktrinal təfsiri kontekstində V.Ə. İbayev tərəfindən hazırlanmış kommentariyada (4) və professor C.H. Mövsümovun redaktəsi ilə hazırlanmış kommentariyada (2) da işıqlandırılmışdır. Bundan başqa, 2008-ci ildə M.A.Qasımovanın rus dilində "Azərbaycan Respublikasının cinayət prosesinin prinsipləri" adlı monoqrafiyası (12) işıq üzü görmüşdür. Son illərdə qeyd edilən mənbələrdən başqa, Azərbaycanda publiklik və dispozitivlik prinsiplərinə ciddi miqyasda, xüsusilə də monoqrafik (dissertasiya) tədqiqat formatında toxunulmamışdır (burada M.S.Qəfərov, M.H.Mustafayev və s. bu kimi alimlərimizin ayrı-ayrı məqalələrini istisna etmək olar). Bunun əksinə olaraq, xarici hüquq ədəbiyyatının tərəfimizdən aparılmış təhlili onu göstərir ki, təqribən son 15-20 il ərzində əcnəbi müəlliflər tərəfindən cinayət prosesində publiklik və dispozitivlik prinsipləri müxtəlif kontekstlərdə tədqiq edilmişdir. Biz, həmin tədqiqatları şərti olaraq, sırf publiklik prinsipinə həsr

edilmiş, sırf dispozitivlik prinsipinə həsr edilmiş və hər iki prinsipi bir tədqiqat işi daxilində əhatə edən işlərə bölərək sistemləşdirməyi məqsədəuyğun hesab edirik.

Sırf publiklik prinsipinə həsr edilmiş tədqiqatlardan bəhs edərkən, qeyd edilə bilər ki, 2006-cı ildə A.S.Barabaş tərəfindən "Rusiya cinayət prosesinin publik başlanğıcları" adlı doktorluq dissertasiyası müdafiə edilmişdir. O, tədqiqat predmetinə aid olan məsələləri səkkiz fəsli əhatə edən üç bölmədə sistemləşdirmişdir. Dissertasiya tədqiqatının birinci bölməsi "Rusiya cinayət prosesində publik başlanğıc və çəkişmə" adlanır, "Publiklik: üstünlük vermənin əsasları" və "Nəzəriyyədə və qanunvericilik təcrübəsində publiklik və çəkişmə" adlı iki fəsli əhatə edir. A.S.Barabaşın dissertasiyasının ikinci bölməsi "Rusiyanın cinayət prosesinin publik başlanğıclarını əks etdirən cinayət-prosessual fəaliyyətin təyinatı və məqsədləri" adlanır və özündə "Cinayət prosesinin təyinatı", "Cinayət-prosessual fəaliyyətin cinayət-hüquqi tövsif üçün əhəmiyyət kəsb edən məqsədləri", "Cinayət-prosessual fəaliyyətin cəza təyini üçün əhəmiyyət kəsb edən məqsədləri" adlı fəsilləri birləşdirir. Baxılan işin "Rusiyanın publik cinayət prosesində dərketmə fəaliyyəti" adlı üçüncü bölməsində isə "Cinayət-prosessual sübutetmə və onun obyektləri", "Sübutlar, onların xassələri və xarakteristikası", "Publik başlanğıclara əsaslanan prosesdə sübutetmə subyektləri" adlı fəsillər ehtiva olunur (8).

2009-cu ildə M.T.Aşirbekova "Cinayət mühakimə icraatının publiklik prinsipi: anlayışı, məzmunu və qüvvəsinin hüdudları" adlı doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. O, tədqiqat predmetinə aid olan məsələləri dörd fəsildə sistemləşdirilmişdir. "Rusiyanın cinayət prosesində publiklik prinsipinin anlayışı, məzmunu və əhəmiyyəti" adlanan birinci fəsildə o, cinayət prosesinin prinsiplərinin sistemyaradıcı və formayaradıcı əlamətlərinin cinayət-prosessual tənzimetmənin predmeti və metodu ilə şərtləndiyinə diqqət çəkmiş, publiklik prinsipinin anlayışına və nəzəri konstruksiyasına dair fikirlərini bildirmiş, bu prinsipdən irəli gələn tələblərin məzmununu izah etmişdir. O, "Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraatda publiklik prinsipinin tələblərinin hüquqi formaları" adlanan ikinci fəsildə məhkəməyədək icraatda prosessual fəaliyyətin funskional-predmet növlərinə toxunmuş, publiklik prinsipinin cinayət işinin başlanması, cinayətlərin ibtidai araşdırılması, hüquq müdafiə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı təzahürlərini, o cümlədən cinayət təqibinin publikliyi kimi məsələləri tədqiq etmişdir. Müəllif işinin "Publiklik prinsipinin birinci instansiya məhkəməsində cinayət işi üzrə icraat zamanı tələblərinin məzmunu" adlanan üçüncü fəslində bu prinsipin məhkəmə iclasının təyin edilməsi və ilkin dinləmələr zamanı təzahürləri, publiklik və çəkişmə prinsiplərinin qarşılıqlı əlaqəsi, habelə məhkəmə istintaqında məhkəmənin təşəbbüsü kimi məsələlərə toxunmuşdur. Baxılan işin "Hökmlərin yoxlanılmasına dair məhkəmə icraatında publiklik prinsipi" adlanan dördüncü fəslində apellyasiya, kassasiya və bu kimi digər icraatlar zamanı publiklik prinsipinin qüvvəsi işıqlandırılmışdır (5).

Doktorluq dissertasiyaları ilə yanaşı, cinayət prosesinin publiklik prinsipinə bir sıra namizədlik dissertasiyaları da həsr edilmişdir. 1988-ci ildə Moskva şəhərində müdafiə edilməsinə və sovet cinayət-prosessual hüququ kontekstində yazılmış olmasına baxmayaraq, biz, cinayət prosesinin publiklik prinsipinin namizədlik dissertasiyası miqyasında tədqiq edilməsi dərəcəsinin işıqlandırılmasına həmvətənimiz olan A.M.Yusubovun "Sovet cinayət prosesində publiklik prinsipi" adlı dissertasiya işindən başlamaq istərdik. Qürurverici haldır ki, həmin dissertasiyaya, demək olar ki, özündən sonra müvafiq mövzuda yazılmış bütün namizədlik və doktorluq dissertasiyalarında geniş istinadlar edilmişdir. Bu, təsadüfi deyildir, çünki A.M.Yusubov sovet cinayət prosesinin publiklik prinsipini monoqrafik səviyyədə tədqiq etmiş ilk alim olmuşdur. O, öz tədqiqatını doqquz paraqrafı özündə birləşdirən üç fəsillik dissertasiyada əks etdirmişdir. Onun işinin "Sovet cinayət prosesində publik-

lik prinsipinin mahiyyəti" adlanan birinci fəslində publiklik prinsipinin anlayışı və əhəmiyyəti, eləcə də, publiklik prinsipi ilə dispozitivlik kateqoriyaları qarşılıqlı əlaqədə araşdırılmış, "Sovet cinayət prosesinin prinsipləri sistemində publiklik prinsipinin yeri" adlanan ikinci fəslində, ilk olaraq, sovet cinayət prosesinin prinsiplərinin sistemi haqqında mülahizələr bildirilmiş, daha sonra isə publiklik prinsipinin obyektiv (maddi) həqiqət, təqsirləndirilən şəxsin müdafiə hüququnun təmin edilməsi və təqsirsizlik prezumpsiyası kimi prinsiplərlə qarşılıqlı əlaqəsi tədqiq edilmiş, "Sovet cinayət prosesinin ayrı-ayrı mərhələlərində publiklik prinsipinin qüvvəsi" adlanan üçüncü fəslində isə tədqiq edilən prinsipin cinayət işinin başlanması, ibtidai istintaq mərhələlərində və birinci instansiya məhkəməsinin fəaliyyətində necə təzahür olunduğu işıqlandırılmışdır (25).

L.A.Mejenina 2002-ci ildə müdafiə etdiyi "Rusiya cinayət prosesinin publikliyi" adlı dissertasiya işidə araşdırdığı məsələləri iki müstəqil fəsildə birləşdirmişdir. O, "Publiklik ideya cinayət prosesinin yanarması və inkişafının əsası kimi" adlanan birinci fəsildə publikliyə cəmiyyətdə mövcud olan münaqişələrin həll edilməsinin əsası kimi baxmış, publik və xüsusi maraqların qarşılıqlı əlaqəsi məsələsinə toxunmuş, o cümlədən, cinayət-prosessual hüququn prinsiplərinə müstəqil paraqraf həsr etmişdir. "Müasir cinayət prosesində publiklik və dispozitivliyin qarşılıqlı əlaqəsi" adlanan ikinci fəsildə L.A.Mejenina dispozitivliyə cinayət mühakimə icraatında münaqişənin həll edilməsi üsulu kimi baxmış, tərəflərin barışması ilə əlaqədar cinayət təqibinə xitam verilməsi institutunu və xüsusi ittihamlı işlər üzrə icraatın xüsusiyyətlərini araşdırmış, cinayət işinin xüsusi ictimai əhəmiyyət kəsb etdiyi hallarda publiklik və dispozitivlik prinsiplərinin qarşılıqlı əlaqəsini təhlil etmiş, cinayət prosesində publiklikdən "imtina", onun "məhdudlaşdırılması" və ondan "geri çəkilmə" kimi kateqoriyalar ərtafında mülahizələr bildirmişdir (15).

Həmin ildə A.V.Fedulov "Rusiyanın müasir cinayət mühakimə icraatında publiklik (rəsmilik) prinripinin realizə edilməsi" adlı dissertasiya işi müdafiə etmişdir. Həmin iş üç fəsildən ibarətdir. "Cinayət-prosessual fəaliyyətdə publiklik (rəsmilik) prinsipinin realizə edilməsinin tədqiq edilməsinin nəzəri-metodoloji əsasları" adlanan birinci fəsildə A.V.Fedulov publiklik (rəsmilik) prinsipi haqqında nəzəri-hüquqi təsəvvürlərin genezisi, publiklik (rəsmilik) prinsipinin anlayışı, mahiyyəti və məzmunu, cinayət mühakimə icraatının prinsipləri sistemində publiklik (rəsmilik) prinsipinin yeri kimi məsələləri işıqlandırmışdır. "Rusiyanın müasir cinayət mühakimə icraatında publiklik (rəsmilik) prinsipinin realizə edilməsinin subyektləri və vasitələri" adlanan ikinci fəsildə müəllif cinayət-prosessual fəaliyyətin subyektlərinə və cinayət-prosessual hüquqi vasitələrə baxılan prinsip kontekstində yanaşmışdır. "Publiklik (rəsmilik) prinsipinin Rusiyanın müasir cinayət mühakimə icraatının mərhələlərində realizə edilməsi" adlanan üçüncü fəsildə isə o, bu prinsipin cinayət işinin başlanması, ibtidai araşdırma və məhkəmə mərhələlərində realizə edilməsi xüsusiyyətlərini tədqiq etmişdir (20).

S.Q. Bandurin 2004-cü ildə müdafiə etdiyi "Publiklik cinayət mühakimə icraatının prinsipi kimi və cinayət işinin başlanması mərhələsində onun təsiri" adlı dissertasiyasında araşdırılmalı olan məsələləri iki fəsildə sistemləşdirmişdir. O, "Publikliyin təbiəti və Rusiyanın cinayət mühakimə icraatında onun əhəmiyyəti" adlanan birinci fəsildə cinayət prosesində publikliyin anlayışı və əhəmiyyəti, Rusiyanın cinayət mühakimə icraatında publiklik prinsipinin qnoseoloji zəminləri, cinayət mühakimə icraatının prinsipləri sistemində publiklik prinsipinin yeri və rolu kimi məsələləri araşdırmışdır. "Cinayət işinin başlanması mərhələsində publiklik prinsipinin qüvvəsi" adlı fəsildə S.Q.Bandurin cinayət işinin başlanması mərhələsində publiklik prinsipinin təzahürünün ümumi xarakteristikası, cinayət işinin başlanması aktının publik-hüquqi təbiəti, cinayət işi üzrə icraatın başlanması üçün səbəblərin və əsasların publik-hüquqi əhəmiyyəti və cinayət işinin başlanması mərhələsində publiklik prin-

sipinin realizə edilməsinin bəzi problemləri kimi məsələləri tədqiq etmişdir (7).

Həmin ildə V.Y.Şmanatova tərəfindən də "Publik başlanğıc Rusiya Federasiyasının cinayət prosesində cinayət təqibinin əsası kimi" adlı dissertasiya müdafiə edilmişdir. Onun dissertasiyasında araşdırılan problemlər üç fəsildə ehtiva edilmişdir. Belə ki, V.Y.Şmanatovanın dissertasiyasının "Çəkişməli cinayət mühakimə icraatında cinayət təqibi funksiyası: nəzəri, tarixi və müqayisəli-hüquqi aspektlər" adlı birinci fəslində cinayət təqibi funksiyasına ictimai və xüsusi qanuni maraqların müdafiəsinə yönəlmiş prosessual fəaliyyət kimi baxılır, bu funksiyanın inkişaf tarixi və onun müasir hüquq sistemlərindəki xüsusiyyətləri araşdırılır, "Rusiyanın cinayət prosesində ictimai, xüsusi və subsidiar ittihamların qarşılıqlı əlaqəsinin problemləri" adlı ikinci fəslində müasir Rusiya cinayət prosesində publiklik, dispozitivlik və çəkişmənin mahiyyətinə, işlərin ictimai, ictimai-xüsusi və ittihamlı işlərə bölgülüsü meyarlarına, ictimai ittihamlı işlər üzrə dispozitivliyin elementlərinə nəzər salınır, "İctimai ittihamlı işlər üzrə cinayət təqibi subyektlərinin prosessual statusu" adlı üçüncü fəslində ictimai ittihamlı işlər üzrə cinayət təqibi subyektlərinin anlayışı və təsnifatı, cinayət təqibinin həyata keçirilməsi üzrə müstəntiqin və təhqiqatçının səlahiyyətləri, dövlət ittihamçısının prosessual satusu kimi məsələlər tədqiq edilir, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyə cinayət təqibinin forması kimi baxılır (23).

S.V.Qorlova 2006-cı ildə müdafiə etdiyi "Cinayət təqibi cinayət prosesində publikliyin təzahürü kimi" adlı dissertasiya tədqiqatında təhlil edilməli olan məsələləri üç fəsildə sistemləşdirmişdir. O, "Cinayət prosesinin publikliyinin ümumnəzəri əsasları" adlanan birinci fəsildə cinayət prosesində publikliyin anlayışı və mahiyyəti, Rusiyanın cinayət prosesində publiklik və dispozitivliyin qarşılıqlı əlaqəsi, dispozitivliyin anlayşı və mahiyyəti, cinayət mühakimə icraatında publiklik və dispozitivlik arasında balans kimi məsələləri araşdırmışdır. "Cinayət təqibinin anlayışı və növləri" adlanan ikinci fəsildə cinayət təqibinin anlayışı, məzmunu, hüdudları və mexanizmi, cinayət-prosessual hüquq elmində "cinayət təqibi" və "ittiham" anlayışlarının qarşılıqlı əlaqəsi, cinayət təqibinin növləri və formaları kimi məsələləri tədqiq etmişdir. S.V. Qorlova tədqiqatının "İctimai-xüsusi cinayət təqibi cinayət prosesinin kateqoriyası" adlı üçüncü fəslində ictimai-xüsusi cinayət təqibinin tarixi və perspektivlərinə, ictimai-xüsusi xarakterli işlərin fərləndirilməsi meyarlarına və belə işlər üzrə icraatın xüsusiyyətlərinə diqqət yetirmişdir (9).

A.N. Kozlova özünün 2007-ci ildə müdafiə etdiyi "Publiklik cinayət mühakimə icraatının prinsipi kimi" adlı dissertasiya işində tədqiqat predmetini təşkil edən məsələləri üç fəsildə nəzərdən keçirmişdir. Müəllif işin "Publiklik prinsipinin elementləri və əlamətləri" adlanan birinci fəslində publiklik prinsipinin elementlərinin və əlamətlərinin anlayışının bu prinsipin tədqiq edilməsi üçün metololoji əsas kimi çıxış etdiyini qeyd etmiş, publiklik prinsipinin prosessual-texniki elementlərini sadalamış və onlara: a) publiklik prinsipinin realizə edilməsinin subyektiv sferasını, b) publik prinsipinə uyğun olaraq davranışın əsasları (vəzifə səlahiyyətlərindən irəli gəlmə və kənar şəxs və təşkilatların mülahizəsindən asılı olmama kimi elemetləri) və c) publik prinsipinə uyğun olaraq davranışın məzmunu kimi elementləri aid etmiş, o cümlədən, publiklik prinsipinin əlamətlərinə həsr edilmiş paraqrafda cinayət mühakimə icraatının publikliyinə sahəvi (cinayət-prosessual) və cinayət mühakimə icraatına xas olan (funksional) prinsip kimi baxmış, o cümlədən cinayət mühakimə icraatının publikliyi prinsipini konstitusion əsaslara aid olmayan, lakin qanunvericiliklə təsbit edilmiş prinsip kimi xarakterizə etmişdir. İşin "İctimai maraq publiklik prinsipinin əsasını təşkil edən element kimi" adlanan ikinci fəslində publiklik prinsipinin mahiyyətinin açılması üçün ictimai maraq elementinin nəzəri əhəmiyyəti göstərilmiş, ictimai marağın anlayışı verilmiş, onun şəxsi maraqlarla qarşılıqlı əlaqəsinə nəzər yetirilmiş, bu iki maraq növünün cinayət-prosessual siyasət və cinayət-prosessual texnika kontekstində fərqləndirilməsi məsələləri tədqiq

edilmiş, ictimai (publik) maraq kateqoriyasının cinayət-prosessual məzmunu araşdırılmışdır. "Cinayət mühakimə icraatının publiklik prinsipi ilə hüququn digər prinsiplərinin qarşılıqlı əlaqəsi" adlanan üçüncu fəsildə A.N. Kozlova cinayət mühakimə icraatının publiklik prinsipinin öncə dispozitivlik prinsipi ilə qarşılıqlı əlaqəsinə, daha sonra qanunçuluq, cinayət təqibinin leqallığı və məqsədəuyğunluğu, cinayət məsuliyyətinin labüdlüyü kimi prinsiplərlə qarşılıqlı əlaqəsinə diqqət yetirmişdir (13).

Sırf dispozitivlik prinsipinə həsr edilmiş tədqiqat işlərinin icmalına gəlincə, qeyd etmək olar ki, 2006-cı ildə V.V. Xatuayeva "Cinayət mühakimə icraatında xüsusi (dispozitiv) başlanğıcların realizə edilməsi" adlı doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Həmin iş "Cinayət mühakimə icraatında xüsusi (dispozitiv) başlanğıcların realizə edilməsinin nəzəri əsasları", "Dispozitivlik cinayət mühakimə icraatının əsas prinsiplərinin sistemində", "İctimai və ictimai-xüsusi ittihamlı işlər üzrə cinayət təqibinin həyata keçirilməsi zamanı xüsusi (dispozitiv) başlanğıcların realizə edilməsi", "Məhkəmə icraatının qısaldılmış formasının hüquqi tənzimlənməsinin dispozitiv xarakteri" və "Xüsusi ittihamlı işlər üzrə icraat cinayət mühakimə icraatında xüsusi (dispozitiv) başlanğıcın realizə edilməsi forması kimi " adlı beş fəsildən ibarətdir (21).

Həmin ildə A.V.Sumaçev tərəfindən "Cinayət hüququnda dispozitivlik: nəzəri-tətbiqi təhlil" adlı doktorluq dissertasiyası müdafiə edilmişdir. Bu iş cinayət hüququ ixtisası üzrə yazılmış olsa da, məzmununda cinayət-prosessual hüquq məsələlərinə də toxunulduğuna görə, bizim üçün maraqlıdır. Həmin işin "Xüsusi cinayət təqibi (cinayət-hüquqi aspekt)" adlanan dördüncü fəslində xüsusi cinayət təqibinin anlayışı və hüquqi təbiəti, xüsusi cinayət təqibinə olan hüququn məzmunu və mənsubiyyəti, xüsusi ittiham qaydasında təqib edilməsinə yol verilən cinayətlər kimi məsələlər tədqiq edilmişdir (19). 2013-cü ildə E.L.Sideronko tərəfindən də "Dispozitivlik cinayət-hüquqi tənzimetmənin rejimi kimi" adlı doktorluq dissertasiyası müdafiə edilmişdir. Bu iş də cinayət hüququ ixtisası üzrə yazılmış olsa da, onun da məzmununda cinayət-prosessual hüquq məsələlərinə toxunulmuşdur (18).

Dispozitivlik prinsipinə həsr edilmiş namizədlik dissertasiyalarından bəhs edərkən göstərmək olar ki, 1994-cü ildə O.İ.Roqova tərəfindən maraqlı bir dissertasiya işi müdafiə edilmişdir. "Cinayət mühakimə icraatında dispozitivliyin təzahür hədləri" adlanan həmin işdə müvafiq məsələlər üç fəsil daxilində nəzərdən keçirilmişdir. O.İ.Roqovanın işinin "Dispozitivlik və cinayət prosesi" adlanan birinci fəslində dispozitivliyin anlayışına, cinayət mühakimə icraatının publikliyi və dispozitivliyinin qarşılıqlı əlaqəsinə, dispozitivliyin cinayət prosesində yaranmasının tarixi oçerkinə diqqət yetirilmiş, "Cinayət prosesinin predmetinə sərəncam verilməsində dispozitivliyin təzahürü" adlanan ikinci fəslində cinayət prosesinin başlanmasına və davam etdirilməsinə təsir göstərən dispozitivlik elemenləri araşdırılmış, "Cinayət prosesinin gedişatında ayrı-ayrı iştirakçıların davranışında dispozitivlik elementləri" adlanan üçüncü fəslində isə zərərçəkmiş şəxsin, şahidlərin və barəsində cinayət prosesi aparılan şəxsin davranışında dispozitivliyin hüdudları tədqiq edilmişdir (17).

A.A.Şamardin tərəfindən 2001-ci ildə müdafiə edilmiş "Rusiya cinayət prosesində ittihamın xüsusi başlanğıcları və dispozitivlik prinsipinin təşəkkülü" adlı dissertasiya işi də maraqlıdır. "Cinayət prosesində xüsusi və publik başlanğıcların qarşılıqlı əlaqəsinin müəyyən edilməsi", "Cinayət mühakimə icraatında dispozitivlik prinsipinin realizə edilməsi şərtləri" və "Xüsusi və ictimai-xüsusi ittihamlı işlər üzrə mühakimə icraatının əsas hüquqi tənzimetmə və təcrübi problemləri" adlı üç fəsli özündə birləşdirən həmin işdə xüsusi və publik maraqlara cinayət mühakimə icraatının formasını müəyyən edən əsaslar kimi baxılmış, publiklik və dispozitivlik prinsiplərinin anlayışları, rolları, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi araşdırılmış, cinayət prosesində "tərəf" və "proses iştirakçısı" kateqoriyaları müqayisə edilmiş, zərər çəkmiş şəxs xüsusi ittihamçı kimi nəzərdən keçirilmiş, çəkişmə və tərəflərin bərabərliyi

cinayət prosesində dispozitivlik prinsipinin təşəkkül tapmasının əsas şərti kimi qiymətləndirilmiş, Rusiyanın cinayət prosesində mühakimə icraatının sadələşdirilmiş formalarının inkişaf perspektivləri haqqında mülahizələr irəli sürülmüşdür və s. (22).

2002-ci ildə S.S.Ponomarenko da "Rusiyanın cinayət mühakimə icraatında dispozitiv başlanğıclar" adlı dissertasiya müdafiə etmiş və öz işində tədqiq etdiyi məsələləri "Cinayət prosesində dispozitivliyin anlayışı və mahiyyəti", "Cinayət mühakimə icraatının müxtəlif mərhələlərində dispozitivliyin təzahürləri" və "Təqsirin etirafı haqqında əqd (ədalət mühakiməsi ilə sövdələşmə) və cinayət prosesi tərəflərinin mülahizə azadlığının praktiki realizəsi" adlı fəsillərdə cəmləşdirmişdir (16).

2004-cü ildə İ.S.Dikarev tərəfindən "Rusiyanın cinayət prosesində dispozitivlik" adlı dissertasiya işi müdafiə edilmişdir. O, tədqiqat üçün seçilmiş məsələləri üç fəsildə sistemləşdirmişdir. İ.S.Dikarevin işinin "Rusiyanın cinayət-prosessual hüquq elmində dispozitivlik haqqında təlimin inkişaf tarixi" adlanan birinci fəslində cinayət prosesində dispozitivlik probleminin sovet dövrünə qədər, sovet dövründə və müasir cinayət-prosessual hüquqda yeri, "Cinayət mühakimə icraatında dispozitivliyin mənbələri, anlayışı və məzmunu" adlanan ikinci fəslində cinayət prosesində dispozitivliyin mənbələri və əsasları, anlayışı və məzmunu, eləcə də dispozitivliyin cinayət-prosessual hüququn digər prinsiplərlə qarşılıqlı əlaqəsi kimi məsələlər, "Cinayət mühakimə icraatında dispozitivliyin təzahür formaları" adlanan üçüncü fəslində isə bu prinsipin müxtəlif mərhələlərdə təzahürü kimi məsələlər araşdırılmışdır (10).

2009-cu ildə D.S. Ştol "Rusiyanın cinayət prosesində dispozitivlik və onun ayrı-ayrı təzahürləri" adlı dissertasiya işi müdafiə etmişdir. O, tədqiqat predemtinə aid olan sualları iki müstəqil fəsil daxilində nəzərdən keçirmişdir. "Rusiyanın cinayət prosesində dispozitivliyin mahiyyəti və xüsusiyyətləri" adlanan birinci fəsildə o, dispozitivliyin həm fəlsəfədə, həm də ümumi hüquq nəzəriyyəsində anlayışını və mahiyyətini, Rusiyanın cinayət-prosessual hüquq elmində dispozitivlik haqqında təlimin təkamülünü araşdırmış, dispozitivliyə cinayət-prosessual hüququn bir prinsipi kimi anlayış vermiş, onun məzmununu açmış və xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirmiş, bu prinsiplə müasir cinayət prosesinin bəzi kateqoriyaları arasındakı qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı təsir məsələlərini öyrənmişdir. "Cinayət prosesində dispozitivliyin ayrı-ayrı təzahürləri: müasir vəziyyət, realizə problemləri, təkmilləşdirilməsi yolları" adlanan ikinci fəsildə D.S.Ştol dispozitiv başlanğıcların ayrı-ayrı təzahürlərinə baxmış, onları təsnifləşdirmiş, onların RF CPM-də təsbit edilməsi xüsusiyyətlərinə diqqət yetirmiş, onların qısa xarakteristikasını vermişdir (24).

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, bir sıra tədqiqatçılar publiklik və dispozitivlik prinsiplərinə bir tədqiqat işi çərçivəsində baxmışdırlar. Belə işlərdən L.N.Maslennikovanın 2000-ci ildə müdafiə edilmiş "Rusiyanın cinayət mühakimə icraatında publik və dispoziitiv başlanğıclar" adlı doktorluq dissertasiyasını göstərmək olar. O, tədqiqat predmetinə aid olan məsələləri yeddi müstəqil fəsildə sistemləşdirmişdir. Belə ki, L.N.Maslennikovanın tədqiqatının birinci fəsli "Cinayət mühakimə icraatında publik və xüsusi başlanğıcların dərk edilməsi metodologiyası", ikinci fəsli "Rusiyanın cinayət mühakimə icraatında publik və dispozitiv başlanğıcların inkişafının retrospektivi", üçüncü fəsli "Cinayət-prosessual nəzəriyyədə publik və dispozitiv başlanğıcların şərhi", dördüncü fəsli "Maraqlar cinayət mühakimə icraatında publik və dispozitiv başlanğıcların keyfiyyət müəyyənliyini təşkil edən ilkin əsas kimi", beşinci fəsli "Cinayət mühakimə icraatında publik və dispozitiv başlanğıcların məzmununu və qarşılıqlı əlaqəsini müəyyən edən xarici amillər", altıncı fəsli "Cinayət mühakimə icraatında publik və dispozitiv başlanğıcların məzmununu və qarşılıqlı əlaqəsini müəyyən edən daxili amillər", sonuncu fəsli isə "Rusiyanın cinayət mühakimə icraatında publik və dispozitiv başlanğıcların inkişaf perspektivləri" adlanır (14).

Hesab edirik ki, F.N.Baqautdinovun 2004-cü ildə müdafiə etdiyi doktorluq dissertasiyasını da publiklik və dispozitivlik prinsiplərinin bir tədqiqat daxilində təhlil edildiyi elmi işlərə aid etmək olar. Həmin iş “Rusiya cinayət mühakimə icraatında publik və şəxsi maraqlar və ibtidai istintaqda onların təmin edilməsinin qarantiyaları” adlanır və özündə iki bölmə, yeddi fəsli ehtiva edir. Onun dissertasiya işinin “Publik və şəxsi maraqların və onların ibtidai istintaqda təmin edilməsinin qarantiyalarının tədqiq edilməsinin nəzəri əsasları” adlanan birinci bölməsində cinayət mühakimə icraatında publik və şəxsi maraqlar, onların təmin edilməsində cinayət mühakimə icraatının təyinatının və prinsiplərinin rolu kimi məsələlər müstəqil fəsillər daxilində tədqiq edilir. F.N. Baqautdinovun dissertasiyasının “İbtidai istintaqda publik və şəxsi maraqların təmin edilməsi” adlanan ikinci bölməsi isə cinayətlərin istintaqı zamanı publik və şəxsi maraqların təmin edilməsində cinayət təqibinin rolu, ittiham tərəfinə aid olan və ittiham tərəfinə yardım göstərən şəxslərin şəxsi maraqlarının təmin edilməsi, müdafiə tərəfində aid olan subyektlərin şəxsi maraqlarının təmin edilməsi, cinayət mühakimə icraatının iştirakçılarının əmlak hüquqlarının təmin olunması, ibtidai istintaqda publik və şəxsi maraqların təmin edilməsinə prokuror və məhkəmə nəzarətinin rolu kimi məsələlərə həsr edilmişdir (6).

Publiklik və dispozitivlik prinsiplərinin bir tədqiqat daxilində təhlil edildiyi işlər arasında namizədlik dissertasiyaları da var. Məsələn, 2002-ci ildə S.A.Kasatkina müdafiə etdiyi “Rusiyanın cinayət prosesində publiklik və dispozitivlik” adlı dissertasiyada adları çəkilən prinsiplərin hər ikisini bir tədqiqat işi daxilində işıqlandırmışdır. O, “Rusiyanın cinayət prosesində publiklik və dispozitivliyin qarşılıqlı əlaqəsi problemi” adlanan birinci fəsildə publiklik və dispozitivliyin anlayışlarına, eləcə də, publiklik və dispozitivliyin qarşılıqlı əlaqəsinə retrospektiv kontekstdə baxmış, cinayət prosesində publik və şəxsi maraq kateqoriyalarına “cinayətkarlıq üzərində nəzarət” yoxsa “insan hüquqları” kimi formulə edilmiş sual kontekstində nəzər yetirmişdir. Bu işin “Publiklik və dispozitivlik cinayət işinin və mülki iddianın hərəkətinə təsir edən amillər kimi” adlanan ikinci fəslində ictimai ittihamlı cinayət işlərinin başlanması və xitam edilməsi zamanı publiklik və dispozitivliyin qarşılıqlı əlaqəsi, xüsusi ittihamlı işlər üzrə dispozitivliyin üstünlüyü, mülki iddianın həlli zamanı dispozitivlik elementləri kimi məsələlər tədqiq edilmişdir. S.A.Kasatkina işinin “Cinayət-prosessual funksiyaların həyata keçirilməsi zamanı publiklik və dispozitivlik” adlanan üçüncü fəslində isə ittiham tərəfinin, müdafiə tərəfinin və məhkəmənin funksiyalarına bu iki prinsipin işığında baxmışdır (11).

Sonda qeyd etmək istərdik ki, yuxarıdakı icmal özündə cinayət prosesində publiklik və dispozitivlik prinsiplərinə həsr edilmiş tədqiqatların numerus clausus siyahısını əks etdirməsə də, baxılan mövzuda aparılmış ən vacib tədqiqatları ehtiva etmişdir. Bu icmal cinayət prosesində publiklik və dispozitivlik prinsiplərinin daha əvvəllər hansı prizmalardan, hansı korrelyativ əlaqələrdə və hansı hüdudlarda tədqiq edilmiş olması barədə aydın təsəvvür əldə etməyə imkan verir və bununla da hazırda aparılan və gələcəkdə aparılacaq tədqiqat işləri üçün yeni perspektivlər açır. Bu icmalın böyük informativ əhəmiyyəti də mövcuddur, çünki onun məzmunu ilə tanışlıq 20-dən artıq böyük həcmli və əcnəbi dildə yazılmış dissertasiyanı bilavasitə oxumadan onlarda nədən bəhs edilməsi barədə dolğun bilik yaradır. Hesab edirik ki, gələcək tədqiqat işləri üçün, xüsusən də gənc tədqiqatçılar üçün publiklik və dispozitivlik prinsiplərinin tədqiqi zamanı bu icmal rəhbər istiqamətlər rolunu oynayacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Abbasova F.M. Cinayət prosesi. Dərslik. Ümumi hissə. Yenidən işlənmiş 2-ci nəşr. Bakı: Zərdabi LTD, 2015, 412 s.
2. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin kommentariyası / C.H.Mövsümovun, B.C.Kərimovun və Ə.H. Hüseynovun redaktəsi ilə. Bakı: Digesta, 2016, 1336 s.
3. Cəfərquliyev M.Ə. Azərbaycan Respublikasının cinayət prosesi. Dərslik. Bakı: Qanun, 2008, 768 s.
4. İbayev V.Ə. Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin kommentariyası. Cinayət mühakimə icraatının vəzifələri, əsas prinsipləri və şərtləri. Bakı: Qanun, 2004, 790 s.
5. Аширбекова М.Т. Принцип публичности уголовного судопроизводства: понятие, содержание и пределы действия. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Волгоград, 2009, 485 с.
6. Багаутдинов Ф.Н. Публичные и личные интересы в российском уголовном судопроизводстве и гарантии их обеспечения на предварительном следствии. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2004, 499 с.
7. Бандурин С.Г. Публичность как принцип уголовного судопроизводства и его действие в стадии возбуждения уголовного дела. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов, 2004, 209 с.
8. Барабаш А.С. Публичное начало российского уголовного процесса. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Красноярск, 2006, 414 с.
9. Горлова С.В. Уголовное преследование как проявление публичности в уголовном процессе. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Челябинск, 2006, 273 с.
10. Дикарев И.С. Диспозитивность в уголовном процессе России. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Волгоград, 2004, 258с.
11. Касаткина С.А. Публичность и диспозитивность в российском уголовном процессе. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2002, 255 с.
12. Касимова М.А. Принципы уголовного процесса Азербайджанской Республики. Б.: Адилоглы, 2008, 176 с.
13. Козлова А.Н. Публичность как принцип уголовного судопроизводства. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2007, 251 с.
14. Масленникова Л.Н. Публичное и диспозитивное начала в уголовном судопроизводстве России. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2000, 554 с.
15. Меженина Л.А. Публичность российского уголовного процесса. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Екатеринбург, 2002, 175 с.
16. Пономаренко С.С. Диспозитивные начала в российском уголовном судопроизводстве. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Оренбург, 2002, 156 с.
17. Рогова О.И. Пределы проявления диспозитивности в уголовном судопроизводстве. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Томск, 1994, 170 с.
18. Сидоренко Э.Л. Диспозитивность как режим уголовно-правового регулирования. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2013, 418 с.
19. Сумачев А.В. Диспозитивность в уголовном праве: теоретико-прикладной

анализ. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Екатеринбург, 2006, 346 с.
20. Федулов А.В. Реализация принципа публичности (официальности) в современном уголовном судопроизводстве России. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Нижний Новгород, 2002, 236 с.
21. Хатуаева В.В. Реализация частного (диспозитивного) начала в уголовном судопроизводстве. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2006, 393 с.
22. Шамардин А.А. Частные начала обвинения и становление принципа диспозитивности в уголовном процессе России. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Оренбург, 2001, 200 с.
23. Шманатова В.Е. Публичное начало как основа уголовного преследования в уголовном процессе Российской Федерации. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Самара, 2004, 237 с.
24. Штоль Д.С. Диспозитивность и её отдельные проявления в уголовном процессе Российской Федерации. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Челябинск, 2009, 211 с.
25. Юсубов А.М. Принцип публичности в советском уголовном процессе. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 1988, 184 с.

Açar sözlər: *cinayət prosesi, müasir tədqiqatlar, prinsiplər, publiklik, dispozitivlik, analitik icmal, elmi işlənmə dərəcəsi, metodika*

Gahraman Jafarov
Associate Professor, Department Criminal process,
Baku State University, PhD in Law

ANALYTICAL REVIEW OF CONTEMPORARY STUDIES ON THE PRINCIPLES OF PUBLICITY AND DISPOSITIVITY OF CRIMINAL PROCEDURE LAW

SUMMARY

An analytical review of previous research on a specific topic, is also part of a new study in which the author introduces readers to the context of his research and its theoretical basis. The preparation of an analytical review of previous studies is not purely a technical work. On the contrary, it requires extensive mental work, and it is based on methods of analysis and synthesis. An overview of previous research on a specific topic is an important and mandatory part of each scientific work. Such a review helps to provide a theoretical basis for the study, to assess the elaboration of the topic, and justify the choice of the direction of the study. The literature review can be included in the introduction, or become an independent head of the scientist's scientific work or be published as an independent scientific article. An analytical review of previously conducted studies allows the scientist to assess the elaboration of the topic and adjust (narrow or expand) the object of his research. In the process of bibliographic research, the author can reveal that some aspects of the scienctific research is not sufficiently developed, although it is significant for one reason or another. If the research is not sufficiently developed or if it is incorrectly construed, the author may

decide to devote his work to the study of this topic. Such a review is necessary to show the experience of the author's predecessors and to identify gaps in the study of the chosen topic. In addition, the purpose of such a review is to ensure that the author does not carry out vain work by repeating the study of other scientists, but is able to contribute and increase scientific knowledge on the current problem. Given the above and the range of his research interests, the author of the article attempted to conduct an analytical review of modern monographic studies on the principles of publicity and dispositivity in criminal proceedings.

Key words: *criminal process, modern research, principles, publicity, dispositivity, analytical review, degree of scientific development, methodology*

Гахраман Джафаров
Доцент кафедры Уголовного процесса Бакинского Государственного Университета, доктор философии по праву

АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР СОВРЕМЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ, ПОСВЯЩЕННЫХ ПРИНЦИПАМ ПУБЛИЧНОСТИ И ДИСПОЗИТИВНОСТИ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА

РЕЗЮМЕ

Резюме: Аналитический обзор ранее проведенных исследований по конкретной теме, также является частью нового исследования, в которой автор знакомит читателей с контекстом своего исследования и его теоретической основой. Составление аналитического обзора ранее проведенных исследований требует широкой умственной работы, основывается на методах анализа и синтеза. Обзор ранее проведенных исследований по конкретной теме – это важная и обязательная часть каждой научной работы. Такой обзор помогает привести теоретическую базу исследования, дать оценку разработанности темы, обосновать выбор направления исследования. Обзор литературы может быть включен во введение, либо стать самостоятельной главой научной работы ученого, либо же быть опубликован в качестве самостоятельной научной статьи. Аналитический обзор проведенных исследований позволяет ученому оценить разработанность темы и скорректировать (сузить или расширить) объект своего исследования. В процессе библиографического поиска автор может выявить, что какой-то аспект рассматриваемой темы проработан недостаточно, хотя является очень значимым по той или иной причине, и посвятить свой труд изучению этого аспекта. Такой обзор необходим для того, чтобы показать опыт предшественников автора, установить пробелы в изучении выбранной темы и внести вклад в преумножение научного знания по актуальной проблеме. Учитывая вышесказанное и круг своих научно-исследовательских интересов, автор статьи предпринял попытку провести аналитический обзор современных монографических исследований, посвященных принципам публичности и диспозитивности в уголовном процессе.

Ключевые слова: *уголовный процесс, современные исследования, принципы, публичность, диспозитивность, аналитический обзор, степень научной разработанности, методика*

SİYASİ İNSTİTUTLAR VƏ SİSTEMLƏR
POLITICAL INSTITUTES AND SYSTEMS

UOT 328; 342.5; 351/354

НУРАДДИН ИБРАГИМОВ
Докторант Института прав человека и права Национальной Академии Наук Азербайджана, доктор философии по политическим наукам
e-mail: nibrahimov@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ИНСТИТУТА ПРЕЗИДЕНТСТВА В США И АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

В современном мире в условиях глобализации и расширения демократических процессов все больше внимания уделяется вопросам эффективного функционирования политических систем и их институтов, особенно института президентства, доминирующего в большинстве государств. Образцом для современных государств служит модель института президентства в США, который здесь был учрежден впервые в мире в конце XVIII века и прошел сложный путь становления и развития. В этом смысле представляет актуальность как в теоретическом, так и практическом плане изучение процесса становления и особенностей современной модели института президентской власти в Соединенных Штатах Америки, как одного из важных элементов системы государственного управления, а также выявление в этом контексте характерных черт института президентства в Азербайджанской Республике.

Становление и развитие института президентства в США

Президентская форма правления является наиболее распространенной формой политической организации в современных государствах. Впервые в мире институт президентства был учрежден в Соединенных Штатах Америки, где на начальном этапе становления государственности законодательная и исполнительная власти были представлены в одном представительном органе - Континентальном Конгрессе. При этом не было единого главы государства, из числа членов Конгресса избирался президент, функции которого ограничивались осуществлением руководства собраниями. Но, вскоре многими политическими деятелями США была осознана необходимость разделения властей, так как Конгресс не эффективно исполнял принятые законы. И этим самым вопрос введения поста президента в США впервые стал обсуждаться при подготовке Конституции в Филадельфии. К этому времени монархия, как форма государственного правления, оказалась неприемлемой для США, большинство американцев были против создания здесь высшей исполнительной власти в лице монарха, пусть даже с ограниченными полномочиями. Поэтому поиски приемлемой формы исполнительной власти прошли на основе республиканизма, предполагающего выборность всех должностных лиц [8].

Конституция США, принятая в 1787 году, наряду со своими новыми положениями, внесла и значительные изменения в конституционное и государственное строительство большинства стран мира. Она

закрепила принцип разделения власти на законодательную, исполнительную и судебную, а также учредила совершенно новый институт в системе государственной власти – институт президентства. В условиях доминирования монархического способа правления данный институт воспринимался как способ правления, адекватный монархической форме, просто отличающийся ограниченным сроком избрания президента. Но вскоре стало ясно, что в Соединенных Штатах создан совершенно новый конституционный строй, обладающий сложным демократическим механизмом [11].

Уникальность статуса президента в Соединенных Штатах состояла в том, что он считался главой и государства, и исполнительной власти, что нашло свое закрепление в Конституции США, где какой – либо другой исполнительный орган не предусмотрен, используется только лишь термин «Президент США», при этом здесь словосочетание «глава государства» не используется. Президент независим в системе государственных органов, не подотчетен Конгрессу США и несет ответственность только лишь перед народом. Наряду с этим, президентская власть в США не носит абсолютный характер, независимо от Президента в качестве его равноправных партнеров выступают Конгресс и Верховный Суд. В этом контексте серьезным спорам способствовал вопрос установления срока полномочий Президента. Хотя были предложены сроки от трех до семи лет, был и другой вариант – с восьми до 20-ти лет. В этой связи Конвентом было принято решение об избрании президента сроком на 4 года, чтобы не слишком была велика его роль. Однако данная традиция была нарушена при Франклине Рузвельте, что стало причиной больших недовольств. Поэтому в 1947 году к Конституции была принята поправка XXII, как правило, закрепляющая избрание одного лица президентом не более двух сроков [7]. Как видно, основной причиной принятия данной поправки было предотвращение длительного пребывания одного лица на посту президента, какой - бы успешной ни была его деятельность, ибо это может открыть путь к его диктаторству.

Таким образом, США стали первой страной, создавшей пост президента, объединяющего в себе должности главы государства и главы исполнительной власти. С другой стороны, институт президентства, как один из самых важных институтов политической системы, был создан именно в США [13]. При этом следует отметить, что модель государственного устройства США основывалась на теории разделения властей, что не позволил сильной президентской власти создать в стране авторитарный режим [4,с. 6].

Институт президентской власти в США в своем развитии прошел несколько этапов. Так, некоторые исследователи при этом выделяют два этапа: первый из них, называемый этапом «традиционного президентства», охватывает период, начиная со времен президентства Джорджа Вашингтона до 1929 -1933 годы, т. е. примерно 140 летний период. Второй этап берет свое начало с президентства Франклина Рузвельта и продолжается по сей день, называется современным президентством. Для первого этапа характерны слабость исполнительной власти и преобладание законодательной ветви власти. Наряду с этим, на определенных переломных временных рамках этого периода в отношениях с Конгрессом было значительное усиление исполнительной власти [3, с. 38-39]. Второй - современный период в свою очередь делится на три этапа: период от Ф.Рузвельта до Р.Никсона (1933-1974 годы), который обозначается историками как имперское президентство [14]; периоды правления Дж. Форда и Дж.Картера (считается периодом ослабленного президентства); правление Р. Рейгана (характеризуется как

восстановленное президентство). Отличие второго периода президентской власти от первого прежде всего состоит в расширении полномочий исполнительной власти и превращении президента в доминирующую фигуру в государственном управлении. Своего пика «имперское президентство» достигло во времена правления Р. Никсона, но тогда же произошел и его кризис. Самый скандальный эпизод, связанный с деятельностью Никсона, произошел в 1972 году в связи с уотергейтским скандалом. Это был один из самых серьезных президентских кризисов в США, в результате отставка Р.Никсона имела следствием определенное ослабление президентской власти. Период “ослабленного президентства” продолжался около шести лет, уступив место “восстановленному президентству” с приходом к власти в 1981 году Р.Рейгана. Восьмилетнее пребывание его в Белом доме ознаменовалось восстановлением основных атрибутов президентства, оформившихся со времен Ф. Рузвельта. Р.Рейган вернул президенту роль главного законодателя страны и на практике восстановил военные полномочия, характерные для имперского президентства. Модель “восстановленного президентства” сохранилась и в периоды правления Д. Буша и У. Клинтона [10, с. 70; 75].

Анализируя становление института президентства в США, нельзя обойти вниманием институт вице-президентства в этой стране, который был создан на последнем этапе работы Конституционного Конвента и совершенствовался в течении всей истории США. Первые 150 лет вице-президенство было лишь политической должностью. Вице-президент, хотя и был вторым лицом в государстве, с практической точки зрения, не имел каких-либо существенных полномочий, кроме как председательство в Сенате, участие на заседаниях правительства, а также выполнение отдельных поручений президента. Основное же назначение вице-президента - замещение президента при его отставке, импичменте или смерти. Повышение роли и значения вице-президента в политической жизни США, расширение его полномочий и функций началось в 30-40-е гг. прошлого столетия в связи с общим усилением исполнительной власти. Сегодня вице-президент является ведущей политической фигурой в исполнительной власти наряду с государственным секретарем. Из 45 президентов США 14 сначала были вице – президентами, а это позволяет заключить, что вице-президентство является хорошей школой для профессионального развития будущих президентов [8]. Вместе с тем, имеется конституционная неопределенность, обуславливающая иногда неоднозначные толкования статуса вице-президента. Так, в этой связи возникает вопрос к какой ветви власти конкретно относится институт вице-президентства в США. Ибо, с одной стороны, вице-президент, имея такое конституционное полномочие, как председательство в Сенате, относится к законодательной власти. С другой стороны, если учесть, что вице-президент избирается во время президентских выборов и, как уже было отмечено, основное его назначение состоит в замещении президента США при его отсутствии, то из всего этого вытекает, что вице-президент относится к исполнительной ветви власти.

Таким образом, в Соединенных Штатах Америки при принятии Конституции 1787 г., боясь установления новой монархии, была учреждена ограниченная президентская власть, полномочия которой значительно расширились в ходе ее исторической эволюции. После учреждения в США институт президентства получил свое распространение в мире и первыми странами при этом стали страны Латинской Америки, где начиная с первой половины XIX века во многих из них была учреждена должность президента по американскому образцу [9, с. 6].

Современная модель президентской власти в США

Президент Соединенных Штатов Америки избирается на косвенных выборах сроком на 4 года не более двух сроков. Президентом может избираться гражданин США, проживающий здесь не менее 14 лет и с возрастом старше 35 лет. Согласно Статье II Конституции США президент:

- является верховным главнокомандующим армией и флотом Соединённых Штатов;

- может потребовать высказывания письменного мнения от высшего должностного лица каждого исполнительного департамента по любому вопросу, касающемуся их должностных обязанностей;

-периодически дает Конгрессу информацию о положении Союза и рекомендует для рассмотрения меры, которые на свое усмотрение считает необходимыми и целесообразными;

- при чрезвычайных обстоятельствах созывает обе палаты Конгресса или любую из них, при возникновении разногласий между ними в связи со временем переноса заседаний, по своему усмотрению переносит время их проведения и др. [7].

Помимо этого, президент с согласия Сената назначает на должность федеральных судей (Верховный Суд и другие федеральные суды США), послов и консулов. Президент, определяя внешнюю политику государства, заключает международные договора (с согласия Сената) и международные соглашения. Заключение международных соглашений не требует согласия и является формой осуществления свободной воли президента в сфере международной политики.

В рамках современной модели президент США формирует кабинет и назначает глав 15 федеральных департаментов; организует Исполнительное Управление и направляет его деятельность. Примерно 1500 человек назначаются на важные государственные должности непосредственно президентом. Как показывает практика, начиная с 50-х годов прошлого века, в 98% случаях решения президента находят свое утверждение. Вместе с тем, бывает и наоборот, так, например, в Администрации Дж. Буша сенатора Дж. Тауэра президент назначил на должность Министра Обороны, однако, со стороны Сената это не было утверждено [6,с. 23].

Американская модель президентства отличается своей рациональностью: в ее исполнительной власти отсутствует присущий ряду стран дуализм, обуславливающий конкуренцию между президентом и премьер-министром за преимущественную позицию в государственной политике. Кроме этого, модель президенства в США продемонстрировала высокую степень устойчивости с точки зрения передачи президентской власти. Как показывают анализы, за всю историю США, несмотря на политические и экономические кризисы, войны и другие трудности , президентские выборы ни раз не были перенесены или упразднены, всегда проводились в определенный Конституцией срок. С другой стороны, президентская модель США не допускает двоевластия в политической системе, т.е. осуществления президентом и Конгрессом политических курсов разного направления, система разделения и равновесия властей, даже в случаях, когда президент и большинство членов Конгресса являются членами различных партий, обеспечивается единство государственной политики.

При анализе президентской власти в США также уместно изучить возможности участия президента в законодательном процессе. Конституция США закрепляет статью, согласно которой все законодательные полномочия принадлежат Конгрессу (Статья I). Президент не обладает правом законодательной инициативы [7]. Но, несмотря на это, в процессе развития парламентской практики признаны определенные полномочия президента и глав исполнительных департаментов в данной сфере. Так, с начала XX века законодательный процесс характеризуется повышением активности президента, который часто посылает в Конгресс программы законода-

тельных положений, подготовленных в администрации.

Как видно, в США современный институт президентства обладает широкими возможностями. Однако, вместе с тем, президенты зачастую не могут достичь желаемых результатов, ибо они часто занимаются разрешением кризисных ситуаций, возникающих во время их пребывания в должности, что приводит к ослаблению их политического капитала. Так, в периоды своего президентства Б. Клинтон (1993–2001), Дж. Буш (младший) (2001–2009) и Б. Обама (2009–2017) были вовлечены в международные, а также внутренние политические и финансовые кризисы и стали выполнять роль «кризисного» (или «антикризисного») менеджера, что считается одной из основных причин, препятствующих нормальному функционированию института президентства в Соединенных Штатах [12,с. 273]. В связи с этим исследователь Джереми Сури, описывая взлет и падение американского президентства, показывает, что «время и ресурсы, которые президенты тратят на кризисные ситуации, истощают их политический капитал и отвлекают внимание от фундаментальных проблем, стоящих перед США. Поэтому президенты нередко теряют контроль над долгосрочными планами своих действий, поскольку они распыляют свою власть на мелкие проблемы вместо того, чтобы концентрировать ее на решении крупномасштабных задач» [15, с. 3]. Тенденция дисфункциональности института президентской власти в США стала проявляться в его неадекватности реалиям XXI века особенно в период президентства Дональда Трампа – 45-го президента Америки. По мнению исследователей, президентство Д.Трампа рельефно высветлило весь спектр современных структурно-функциональных проблем института президентской власти США как такового [12, с. 265].

В целом, как показывают анализы, процесс становления и развития института президентства в США характеризуется усилением и снижением роли президентской власти под влиянием некоторых факторов в различные исторические периоды. Так, на заре становления американского государства усилению президентской власти в данной стране оказал свое влияние фактор личности президента. Как известно, первыми президентами США были наиболее известные люди новой нации, в частности такие, как Дж.Вашингтон (1789-1797), Дж.Адамс (1797-1801), Т.Джефферсон (1801-1809), обладающие харизмой и признанными качествами лидера. В этой связи представляют интерес и данные о массовых общественных оценках по результатам анализа опроса избирателей о деятельности экс-президентов США. Так, при этом очень высокие рейтинги благоприятствования имеют Дж.Вашингтон – 98%, Т.Джефферсон и А.Линкольн – 96%, Т.Рузвельт – 91%. Вместе с тем, ниже 50-ти самый низкий бал у Р.Никсона – 35, далее следуют Дж.Тайлер – 38, Дж.У.Буш – 41, М.Фильмор и Ф.Пирс – 42, Дж.Бьюкенен – 47 [16].

Таким образом, обобщая, можно отметить, что учрежденный впервые в мире в Соединенных Штатах Америке институт президентства на начальном этапе воплощал в себе слабую исполнительную власть и прошел сложный путь исторической эволюции, значительно расширив компетенции президента в процессе реального осуществления им президентской власти. Анализируя особенности американской модели президентского правления, можно заключить, что по данной модели президент, являясь главой государства и главой исполнительной власти, обладает широкими полномочиями. Однако, он осуществляет свою деятельность в соответствии с конституционным принципом разделения властей и в этой сфере его равноправными партнерами являются осуществляющие свою деятельность независимо от президента Конгресс и Верховный Суд.

Особенности института президентства в Азербайджанской Республике

Как известно, пост президента в СССР был введен в марте 1990 года, затем эта должность была учреждена во всех союзных республиках, в том числе и в Азербайджане. После распада СССР независимый Азербайджан определил модель своей государственности в форме президентской республики. При этом прежде всего следует отметить, что становление института президентства в Азербайджанской Республике связано с именем Общенационального лидера Гейдара Алиева, спасителя и основателя независимого Азербайджанского государства, вернувшегося к руководству страной по настоятельному требованию народа 15 июня 1993 года в условиях безвластия, углубляющегося кризиса во всех сферах общественной жизни, угрозы гражданской войны и расширения армянской агрессии. Не случайно именно этот день ежегодно отмечается Азербайджанским народом как День национального спасения. Имевший большой опыт в области государственного строительства, видный политик Гейдар Алиев 3 октября 1993 года, одержав убедительную победу на всенародных выборах, был избран Президентом Азербайджанской Республики, а президентские выборы 11 октября 1998 года еще раз подтвердили высокое доверие, оказываемое Азербайджанским народом своему Общенациональному лидеру.

Именно благодаря мудрой политике и неустанным усилиям Общенационального лидера Гейдара Алиева за короткое время в Азербайджане была достигнута общественно-политическая стабильность и параллельно реализуемые под его руководством реформы позволили стране встать на путь успешного развития во всех сферах общественной жизни. Целенаправленная и эффективная внутренняя политика Гейдара Алиева нашла свое логическое продолжение в его мудрой внешней политике, направленной на реализацию национальных интересов и восстановление территориальной целостности страны, в результате которой независимый Азербайджан, став полноправным субъектом международных отношений, занял достойное место в мировом сообществе.

Важное историческое значение имело принятие 12 ноября 1995 года путем всенародного голосования (референдума) первой Конституции независимого Азербайджана – Конституции Азербайджанской Республики, текст которой был подготовлен и вынесен на всенародное обсуждение Государственной Комиссией, работающей под непосредственным председательством Общенационального лидера. К подготовке новой Конституции Азербайджана Общенациональный лидер относился с большой ответственностью. В этой связи он на заседании Государственной Комиссии по подготовке проекта новой Конституции 10 ноября 1995 года подводя итоги ее предреферендумной деятельности отмечал: «Я лично взял на себя большую ответственность за подготовку этого документа. Я потратил много времени. Имею право сказать, что я много работал. Я неоднократно исследовал значение каждого слова, анализировал, насколько оно актуально для сегодняшнего дня и для будущего. Мне очень комфортно подписывать этот проект и сегодня я заявляю, что несу полную ответственность за этот проект. Мы создали очень большой документ для настоящего и будущего Азербайджана - политический, правовой документ» [2, с.65].

Согласно статье 7 Конституции Азербайджанской Республики, государственная власть организуется на основе принципа разделения властей: законодательную власть осуществляет Милли Меджлис (Национальное Собрание) Азербайджанской Республики; исполнительная власть принадлежит Президенту страны, судебную власть осуществляют суды Азербайджана [1]. Ценность данного принципа состоит в том, что он позволяет распределить функции и полномочия между ветвями власти, способствует демократическому управлению государством, а посредством системы

сдержек и противовесов препятствует установлению авторитарной власти [5, с.191].

Процессы формирования института президентства в Азербайджане и США по своим историческим особенностям отличаются друг от друга, но по соответствующим конституционно-правовым основам имеют схожие черты. Так, следует отметить, что институт президентства в Азербайджанской Республике хотя и не прошел такой длительный путь исторической эволюции, как в США, но его конституционные основы определены четко. Как и в США, по Конституции Азербайджана, Президент Азербайджанской Республики, являясь главой исполнительной власти, также является главой Азербайджанского государства и представляет его внутри страны и во внешних отношениях, обеспечивает преемственность Азербайджанской государственности. Президент является Верховным Главнокомандующим Вооруженных Сил Азербайджанской Республики, выступает гарантом независимости и территориальной целостности Азербайджанского государства [1]. В статье 100 Конституции Азербайджана закрепляются требования к кандидатам в Президенты: «Президентом Азербайджанской Республики может быть избран гражданин Азербайджанской Республики, постоянно проживающий на территории Азербайджанской Республики свыше 10 лет, обладающий избирательным правом, в том числе не судимый за тяжкое преступление, не имеющий обязательств перед другими государствами, с высшим образованием, без двойного гражданства» [1].

Вместе с тем в отличие от Президента США, который избирается на косвенных выборах (коллегией выборщиков), Президент Азербайджанской Республики избирается на прямых выборах, а это наиболее демократичный способ, так как осуществляется на основе прямой демократии - с участием всех избирателей на основе равного, прямого избирательного права при тайном голосовании, что является выражением суверенной воли народа - единственного источника государственной власти [5, с.189].

Полномочия Президента Азербайджанской Республики, как главы государства и главы исполнительной власти, охватывают его отношения с парламентом и правительством, а также обеспечение национальной безопасности, внешнеполитическую деятельность и другие сферы. С этой точки зрения особое значение имеют и полномочия Президента в сфере законодательного процесса: Президенту принадлежит право законодательной инициативы в Милли Меджлисе (Национальном Собрании) Азербайджанской Республики, т.е. право вносить на рассмотрение Милли Меджлиса законопроекты и другие вопросы; обладает правом вето - возвращения закона на повторное рассмотрение парламента. Это право является одним из элементов системы сдержек и противовесов, реализацией принципа разделения властей. Оно дает возможность внести в закон коррективы, которые глава государства считает важными, или даже вновь вернуться к вопросу о целесообразности закона [5].

Совершенствованию института президентства в Азербайджанской Республике и формированию его современной модели способствовало успешное продолжение с 2003 года на качественно новом уровне политического курса Общенационального лидера Гейдара Алиева его достойным преемником, Президентом Азербайджанской Республики Ильхамом Алиевым, реализуемая им стратегия ускоренного и динамичного социально-экономического развития страны в условиях больших достижений на пути строительства демократического, правового государства. В рамках последовательно осуществляемого под руководством Президента Ильхама Алиева стратегического курса наряду с другими направлениями, важное место занимает политика постоянного повышения уровня благосостояния населения, а также строительства Национальной Армии и укрепления военной мощи страны. Благодаря эффективной и дальновидной внешней

политике Ильхама Алиева Азербайджанская Республика, занимая достойное место и лидерские позиции в системе международных отношений, в своей внешнеполитической деятельности особое место отводит освобождению оккупированных Арменией исконных азербайджанских земель в результате урегулирования армяно-азербайджанского, нагорно-карабахского конфликта в рамках восстановления территориальной целостности Азербайджана, несмотря на продолжающуюся агрессивную и деструктивную политику Армении. Сегодня Азербайджан относится к числу самых успешных и быстро развивающихся стран мира. В основе этого развития лежит эффективно осуществляемая и дальновидная внутренняя и внешняя политика Президента Ильхама Алиева и, самое главное, единство с народом, которое находит свое выражение в убедительных его победах на президентских выборах.

В Азербайджанской Республике, как и в США, функционирует институт вице-президентства (Первый вице-президент и вице-президенты Азербайджана), созданный в рамках поправок к Конституции по итогам референдума от 26 сентября 2016 года. Конституция дает право Президенту назначать Первого вице-президента и вице-президентов Азербайджанской Республики на должность и освобождать их от должности (Ст. 103) [1].

Конституционные положения об институте вице-президентства, являясь совершенно новыми, служат дальнейшему развитию института президентского правления. Создание института вице-президентства особенно значима с точки зрения реализации задач дальнейшего совершенствования механизмов государственного управления и повышения его эффективности. Основное же назначение вице - президента Азербайджанской Республики, как и в США, состоит в исполнении полномочий Президента страны при его уходе с должности, что находит свое конституционное регулирование в статье 105 Конституции Азербайджанской Республики следующим образом: при досрочном уходе Президента Азербайджанской Республики с должности в течение 60 дней проводятся внеочередные выборы Президента и до избрания нового Президента его полномочия исполняет Первый вице-президент Азербайджанской Республики [1].

Распоряжением Президента Азербайджанской Республики от 21 февраля 2017 года Первым Вице-президентом Азербайджана была назначена Президент Фонда Гейдара Алиева, Посол Доброй воли ЮНЕСКО и ИСЕСКО Мехрибан Алиева, которая своей многосторонней содержательной деятельностью вносит серьезный вклад в устойчивое и динамичное развитие страны. За прошедший период институт Первого Вице-президента под руководством Мехрибан ханум Алиевой весьма успешно функционирует, достойно выполняя свою миссию, что подтверждает вклад данного института в повышение гибкости и эффективности государственного управления в стране.

Таким образом, в Азербайджанской Республике институт президентства, сформировавшийся за короткий период в истории независимой государственности, превратился в один из важнейших элементов системы государственного управления и, развиваясь в соответствии с вызовами современности, еще более совершенствуется в ходе осуществляемых в стране конституционных реформ. Важное значение имеет уделение постоянного внимания соответствию параметров успешно развивающегося института президентства требованиям демократического, правового государства в стране.

Литература:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası // https://president.az/azerbaijan/constitution
2. Əliyev Heydər Əlirza oğlu. Müstəqilliyimiz əbədidir: Beşinci kitab: noyabr,1995 - mart,1996. Bakı: Azərnəşr,1998. 500 s.
3. Багирли В.Д. Институт президентства в Азербайджанской Республике и США (сравнительно-правовое исследование). Дисс.на соиск. уч. степ.док. фил. по праву. Баку, 2014.- 183 с.
4. Байрамзаде Э. Американские президенты. Баку: ООО «Книжный клуб», 2012. 248 с. (на азербайджанском языке)
5. Гаджинский Э. Политико-юридические аспекты деятельности института президента в Азербайджанской Республике // Государственное управление: теория и практика. 2018. № 1(61).С.185-194.
6. Колесников В. А. Институт главы государства: Российский и зарубежный опыт. Волгоград: Изд-во Волгоградского института управления – филиала РАНХиГС, 2019. 76 с.
7. Конституция Соединённых Штатов Америки // http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnstUS.htm
8. Паречина С. Г. История президентства: история и современность/ Под общ. ред. Матусевича Е.В. - Мн.: ИСПИ, 2003. - 163 с.
9. Сахаров Н.А. Институт президентства в современном мире. М.: «Юрист», 1994, 176 с.
10. Согрин В.В. Ветви государственной власти в США: эволюция, взаимодействие, соперничество // Общественные науки и современность 2001, №1. С. 70-89.
11. Сравнительная политология: Учебник / [Бусыгина И.М. и др.]; под ред. О.В. Гаман-Голутвиной. М.: Аспект-пресс. - 2015. - 752 с., с. 397-406
12. Травкина Н.М. Институт президентской власти в США: нарастающая дисфункциональность // Полит. наука, 2019, №4. –с. 262-283.
13. Тхаркахо М.М. Зарождение и развитие института президентской власти в зарубежных странах // https://cyberleninka.ru/article/n/zarozhdenie-i-razvitie-instituta-prezidentskoy-vlasti-v-zarubezhnyh-stranah
14. Arthur M. Schlesinger, Jr.: The Imperial Presidency: Boston, Houghton Mifflin Co.,1973.505 pp. // https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/004057367403100314
15. Suri J. The Impossible Presidency. The RISE and FALL of America's Highest Office. N.Y.: Basic Books, 2017, 368 p.
16. Jeffrey E. Cohen, 2018. "The Historical Memory of American Presidents in the Mass Public," Social Sciences, MDPI, Open Access Journal, vol. 7(3), pages 1-14 // https://doi.org/10.3390/socsci7030036

Ключевые слова: *институт президентства, становление, особенности, конституционные основы, современная модель, вице-президентство*

Nurəddin İbrahimov
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İnsan Haqları və Hüquq İnstitutunun doktorantı, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru

ABŞ-DA VƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA PREZİDENTLİK İNSTİTUTUNUN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

XÜLASƏ

Məqalədə dünyada ilk dəfə olaraq XVIII əsrin sonunda təsis edilmiş, mürəkkəb inkişaf yolu keçmiş, dünya ölkələrinin nümunə kimi qəbul etdiyi ABŞ prezidentlik institutunun yaranması və inkişafı təhlil edilir, onun konstitusiya əsasları və xüsusiyyətləri, prezidentin dövlət başçısı və icra hakimiyyətinin başçısı kimi səlahiyyətləri nəzərdən keçirilir, ABŞ-da prezident hakimiyyətinin müasir modeli səciyyələndirilir, onun inkişafında bəzi disfunksiya təzahürləri qeyd edilir. Burada Azərbaycan Respublikasında prezidentlik institutunun təşəkkülünün müstəqil Azərbaycan dövlətinin banisi Ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olduğu vurğulanır, müqayisəli aspektdən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının müvafiq müddəalarına istinad edilərək, prezidentin konstitusyon statusu, prezidentlik institutunun digər səciyyəvi cəhətləri təhlil edilir, onun müasir modelinin formalaşması və inkişafında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rolu açılıb göstərilir, eləcə də hər iki ölkədə vitse-prezidentlik institutunun yaranması və funksional təyinatı da nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: *prezidentlik institutu, təşəkkülü, xüsusiyyətləri, konstitusiya əsasları, müasir model, vitse-prezidentlik*

Nuraddin Ibragimov
Institute of Human Rights and Law of ANAS,
PhD in Political Science

FEATURES OF THE INSTITUTION OF THE PRESIDENCY IN THE USA AND THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

SUMMARY

The paper analyzes the establishment of the US presidential institution, which happened for the first time in the world at the end of the XVIII century and still exemplifies worldwide the presidential form of state governance, describes its constitutional foundation and particularities, the complex path of development it has gone through, and reviews the capacities that the president encumberes as a head of state and the head of government. The article also provides an assessment of the current model of presidential power, drawing attention to some manifestations of dysfunction in its development. The paper emphasizes that the establishment of the presidential institution in the Republic of Azerbaijan is inseparable from the name of the national leader Heydar Aliyev, who is the founder of the independent state of Azerbaijan. The constitutional status of the President and other inherent features of the Presidency institute are analysed from the comparative aspect and standpoint of relevant provisions of the Constitution of the Republic of Azerbaijan. The role of the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev in the formation and development of its modern model, as well as the functional purpose of the institute of vice presidency in both countries, are also considered.

Keywords: *institution of the presidency, formation, features, constitutional foundations, modern model, vice presidency*

DÖVLƏT VƏ HÜQUQ NƏZƏRİYYƏSİ VƏ TARİXİ
THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW

UOT 321(091)(4/9); 34(091)(4/9)

RAHİB ƏKBƏROV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Hüquq kafedrasının dosenti, tarix üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: rahibekberli@gmail.com

AZƏRBAYCANDA PUBLİK HÜQUQİ ŞƏXS İNSTİTUTUNUN İNKİŞAF TARİXİNƏ DAİR (SON ORTA ƏSRLƏR)

Son illərdə Azərbaycan Respublikasının hüquq sistemində ictimai və dövlət mənafelərinin təmin edilməsində xüsusi rolu olan publik hüquqi şəxs institutu geniş tətbiq edilir. Bu baxımdan publik hüquqi şəxs institutu adlanan hüquqi konstruksiyasının formalaşması və inkişafının öyrənilməsi öz aktuallığı ilə fərqlənir. Müasir dövrün publik hüquqi şəxs institutu ictimai və dövlət mənafelərinin təmin edilməsinin yeni, daha təkmilləşdirilmiş formasıdır. Digər hüquq sistemlərində olduğu kimi, Azərbaycan hüquq tarixinə, "hüquqi şəxs" institutu çoxdan məlum olsa da, onun elmi cəhətdən təqdim edilməsinə cəhdlərə demək olar ki, rast gəlinmir. Belə ki, tarixən Azərbaycan ərazisində əsnaf və sex birliklərinin təcrübədə publik hüquqi şəxs kimi fəaliyyət göstərmələrinə baxmayaraq, onların hüquqi statusunun əsas xüsusiyyətləri ətraflı araşdırılmamışdır.

Məhz, müasir hüquq münasibətlərində daha çox burjua-kapitalist cəmiyyətinin məhsulu olan "publik hüquq şəxs" institutu, əslində bir çox hüquqi əlamətlərinə görə heç də onlardan geri qalmayan və Azərbaycanın son orta əsrlər mərhələsinin təsərrüfatla məşğul olan əsnaf və sənətkar sexlərinin fəaliyyətində praktiki aprobasiyadan keçmiş ictimai əsaslı təşkilat kimi mövcud olmuşdur. Əsnaf birliklərinin mülkiyyətə sahiblik hüququnda ümumi əmlaka malik olması və fəaliyyətlərindəki spesifik əlamətlərin məzmunu, bu korporasiyaların publik hüquqi şəxs statusuna malik olduqlarını səciyyələndirmək üçün geniş elmi-metodoloji baza yaradır. Bu baxımdan, hüquqi şəxs institutunun əsas funksiyaları əsasında publik hüquqi münasibətlərin tənzimlənməsi qaydalarının araşdırılması, öz dovrü üçün kifayət qədər inkişaf etmiş hüquq münasibətlərin olduğunu aşkar edir. Publik hüququn formalaşması, tənzimlədiyi ictimai münasibətlərin inkişaf səviyyəsi, publik hüquqi şəxs institutunun subyektləri, onların hüquqi statusu, funksiyaları, səlahiyyətləri, hüquq və öhdəlikləri, dövlət və ictimai maraqların təmin edilməsində rolu və s. kimi məsələlər aktual və maraqlı cəhətləri ortaya çıxarır. Bununla belə, bəhs olunan dövrdə nəyin ki, Azərbaycan hüququnda, hətta inkişaf etmiş hüquq sistemlərində, hüququn sahələrə bölgüsünün dəqiq hədləri olmadığı kimi, onun ayrı-ayrı institutlarının hüquqi konstruksiyası və statusu barədə konkret fikir yüyürdülməsi olduqca çətinliklər yaradır. Məsələn, Napoleon məcəlləsi kimi tanınan Fransanın 1804-cü il Mülki Məcəlləsində hüquq şəxslər haqqında demək olar ki, qismən bəhs edilır və kapitalist münasibətlərinin zəif inkişafı əsas səbəb kimi göstərilir. Gəldiyimiz tarixi-hüquqi təhlil nəticəsində, müasir hüquqda publik hüquqi şəxs institutunun formalaşması prinsiplərinə və fəaliyyətlərinin tənzimlənməsinin əsas cəhətlərinə istinad edərək,

müqayisəli şəkildə Azərbaycan hüquq tarixinin son orta əsrlərində kifayət qədər inkişaf etmiş hüquqi şəxs institutun təşəkkülünün elmi əsaslarını müəyyən etmək mümükün olmuşdur.

Müasir hüquqda hüquqi şəxs və publik hüquqi şəxs institutlarının oxşar və fərqli cəhətləri müqayisə edərkən belə bir cəhətə diqqət yetirmək lazımdır ki, hüquqi şəxs institutu, şəxsi (təsisçinin) və ictimai maraqları (məhz, təsis edilmiş əsnaf birliklərinin, sex quruluşu üzvlərinin və s.) təmin edən və korporativ mənafelərə əsaslanan təsərrüfat cəmiyyətləri, publik hüquqi şəxs isə ümumdövlət və ictimai əhəmiyyət daşıyan, dövlət və özünüidarəetmə orqanı adından yaradılan (əslində təsis olunan), lakin bu orqanları təmsil etməyən ümumdövlət və ictimai əhəmiyyət kəsb edən təşkilatdır. Bununla yanaşı publik hüquq şəxs də, öz adından publik hüquqi şəxs (təsərrüfat cəmiyyətləri) yarada bilər. Nəticə etibarı ilə bu qaydaya əsasən publik hüquqi şəxs adından yaradılan publik hüquqi şəxs institutu, törəmə hüququdur. Çünki, dövlət və bələdiyyə tərəfindən yaradılan publik hüquqi şəxs, ümumdövlət və ictimai əhəmiyyətə malik olsa da, dövlət və bələdiyyə orqanı olmayan təşkilat hesab edilirlər. Beləliklə, publik hüquqi şəxs adından yaradılan törəmə publik hüquqi şəxs, bilavasitə publik ictimai təşkilatdır və artıq publik hüquqi şəxs tərəfindən yaradıldığına görə, dövlət və bələdiyyə orqanı ilə heç bir əlaqəsi olmayan ictimai əhəmiyyət kəsb edən təşkilatdır.

Hüquqi şəxs institutu ilə dövlət və bələdiyyələr tərəfindən yaradılan publik hüquq şəxs institutlarının əsas oxşar cəhətləri isə, hər iki institutun ictimai və ümumdövlət əhəmiyyət kəsb etməsidir. Məhz, yuxarıda qeyd edilən əsas prinsiplər əsasında Azərbaycanın son orta əsrlər mərhələsinin təsərrüfatla məşğul olan əsnaf və sənətkar sexlərinin fəaliyyətində hüquq şəxs institutunun tənzimlənməsi qaydalarının araşdırılması, tarixi təcrübənin öyrənilməsi və öz dovrü üçün kifayət qədər inkişaf etmiş hüquq münasibətlərin olduğunu təsdiq edir.

Bəhs olunan dövrün mənbələri əsasında Azərbaycan şəhərlərində fəaliyyət göstərən müxtəlif təyinatlı sexlərdə, bir peşədən olan sənətkarlar, ümumi təsərrüfat məqsədləri üçün əsnaflar adlanan təşkilatların geniş şəbəkəsi mövcud olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, Qafqazın digər şəhərlərində, o cümlədən Tiflisdə fəaliyyət göstərən sex təşkilatlarında da əsnaflar yaradılmışdır. Maraqlıdır ki, bu təşkilatlar da eyni adla – "amkar", "amkarstva" (həmkar) birlikləri adlanmaqla fəaliyyət göstərmişdilər (3, s.68). Əsnaf (ərəbcə sinif sözünün cəmidir) eyni peşə ilə məşğul olan sənət yoldaşı mənasındadır. Əsnafların ümumi əmlaka malik olması və fəaliyyətlərindəki spesifik xüsusiyyətlər, bu birlikləri müasir hüquqda mövcud olan hüquqi şəxs statusuna yaxın fəaliyyət göstərdiyini qəti şəkildə əsaslandırır. Bəhs olunan dövrün sosial-iqtisadi, təsərrüfat-idarəçilik sistemi və hüquqi tənzimləmə mexnanizmləri mövcud ictimai münasibətlərin inkişaf səviyyəsinə uyğun idi. Azərbaycanın mərkəzləşdirilmiş Səfəvilərin hakimiyyəti dövründə sənətkarlıq daha da inkişaf etmiş, Elxanilər dövründə sənətkarlıqda tətbiq edilən təhkimçi əməyi aradan qalxmış, azad sənətkarların rolu daha da artmışdır (7, s.74). Ayrı-ayrı sənət növləri sahəsində müəyyən texniki inkişaf az da olsa müşahidə edilmişdir. Bir sıra yeni sənət növləri meydana gəlmiş, istehsalat sahəsində texnologiya təkmilləşmişdir. Fərdi işləyən ustalarla yanaşı emalatxanalarda kollektiv işləyən sənətkarların sayı artmışdır. Sənətkarlıq məhsullarının keyfiyyətində də müsbət dəyişiklik əmələ gəlmişdi.

Məlumdur ki, hüquqi şəxslər ümumi və ya xüsusi funksiyanı həyata keçirmələrindən asılı olaraq fərqləndirilirlər. Məhz, əsnaflar hüquqi şəxs kimi öz fəaliyyətini xüsusi-hüquqi əsaslar üzərində qurmaqla şəxsi məqsəd və mənafelər, yəni öz üzvlərinin mənafelərini təmin edirlər. Hüquqi şəxslərin üzvləri birliyin tam hüquqlu nümayəndələridir və onların iradəsi tam mənada hüquqi şəxsin iradəsidir. Ayrı-ayrı sənətkar birliklərinin publik hüquqi şəxs statusunda,

öz sənət və peşəsinə uyğun ayrıca təşkilatları mövcud olmuşdur. Onlar öz aralarından inanılmış və mötəbər şəxsləri müəyyən edib bu təşkilata rəhbər təyin edirdilər. Ümumilikdə isə, hər hansı bir sənət sahəsi üzrə şah tərəfindən təyin olunmuş xüsusi rəis başçılıq etməsi, öz növbəsində, təcrübə olaraq dövlət adından publik hüququ şəxsin fəaliyyəti üçün şərait yaradırdı. Sənətkar təşkilatlarının başçısı dövlət və ya şəhər inzibati və mülki işçiləri ilə sənətkarlar arasında vasitəçi rolu oynayırdı. Saray sənətkarları birləşmələrinin başçıları isə bilavasitə şah tərəfindən təyin olunub, məvacibi dövlətdən alırdılar. Azad sənətkarlar təşkilatlarının başçıları, təyin olunduğu sənət peşəsi ilə məşğul olanların mənafeyini müdafiə etməyə cəhd göstərdiyi halda əksinə, saray sənətkar birləşmələrinin başçıları tabeçiliyindəki sənətkarlara münasibətdə əks mövqe tutaraq dövlət mənafeylərini təmin etməyə çalışırdılar.

Sənətkarlar sənət növü və ərazi prinsipinə uyğun olaraq birləşirdilər. Bu birliklər öz hüquq və mənafeyləri uğrunda mübarizə aparmaqda sənətkarlara şərait yaradırdı. Digər tərəfdən isə, dövlət üçün də əlverişli şərait yaranırdı. Belə ki, dövlət təcili xəbərləri carçıları vasitəsilə sənətkarlara vaxtında çatdıra bilir, hər ilin ilk üç ayı ərzində ayrı-ayrı sənətkarlar üzərində qoyulacaq verginin miqdarının müəyyənləşdirilməsini və həmin vergilərin vaxtında toplanmasını sürətləndirir, sənətkarlıq məhsullarına dövlət tərəfindən qiymət qoyulması və onun müəyyən edilmiş qiymət əsasında satılmasına nəzarəti gücləndirir, bayram günlərində, şənliklər zamanı və digər mühüm dövlət tədbirlərində sənətkar-ların bir yerə toplanmasını asanlaşdırırdı.

Sənətkarlıq təşkilatlarının yazılı Nizamnaməsində (əslində, sənətkar təşkilatlarına məxsus dini risalələr nizamnamə funksiyasını yerinə yetirirdi) hər bir sənətkar təşkilatına üzv olmaq üçün baş usta ilə yeni şagirdliyə qəbul edilənin valideyni arasında şifah (verbal) müqavilə əsasında, çox ciddi tələb və şərtlər müəyyən edilirdi (5, s.138). Bu təşkilatlar işlərini, o cümlədən müqavilə şərtlərini müxtəlif dini adətlər və şəriət əsasında tənzimləyirdilər. Sənətkar təşkilatlarına məxsus məşvərətçi şura, mediasiya statusunda sənətkarlıq qurumunun daxili işlərinin həllində mühüm rol oynayırdılar. Vergini təyin etmək, onu vaxtında toplamaq, usta ilə şagird və ya ayrı-ayrı sənətkarlar arasında baş verən ixtilafları həll etmək və s. sənətkarlıq təşkilatı Şurasının səlahiyyətinə daxil idi. Sənətkarlıq təşkilatı rəhbəri şeyx və ya məlik adlanmaqla fərqləndirilirdilər. Peşələr üzrə də kiçik təşkilatlar mövcud idi. Məsələn, musiqi aləti hazırlayan sənətkarların, çörəkçilərin və s. peşə sahiblərinin təşkilatları da olmuşdur.

Mənbələrdə müqavilə öhdəliklərinin təmin edilməsinin ciddi hüquqi rejiminə də rast gəlinir. Müəyyən sənəti öyrənmək məqsədilə usta yanına şagird qoyduqda ilk günlərdə ona müəyyən qədər muzd verilirdi. Belə ki, usta ilə şagird arasında razılaşmaya əsasən gündəlik işin həcmi, şagirdin yaşı, onun sənətə yiyələnmək dərəcəsi, qabiliyyəti və s. nəzərə alınaraq ona müəyyən məbləğdə pul ödənilirdi. Lakin bu razılığın (konsensual müqavilə) müddəti göstərilmirdi. Usta istədiyi vaxt şagirdi qova bilər, şagird də istədiyi vaxt ustanın yanından gedə bilərdi. Usta sənətin incəliklərini şagirdə öyrətməklə yanaşı, onu daha artıq istismar etməyə, işlətməyə cəhd göstərirdi. Bəhs olunan dövrdə sənətkarlar özləri də dörd kateqoriyaya bölünürdü. Hər kateqoriyadan olan sənətkarlar iqtisadi və ictimai vəziyyətlərinə görə bir-birindən xeyli fərqlənirdilər. Birinci kateqoriyaya daxil olan sənətkarlar tək və ya bir nəfər şagirdi ilə işləyən, emalatxana, yaxud dükan açmağa imkanı olmayanlar aid edilir və əksəriyyət təşkil edirdilər. Bu kimi azad sənətkarlar çox vaxt öz oğlanlarından və ya yaxın qohumlarından birini şagird işlətməklə dolandırırdılar. Onların çoxu səyyar sənətkar kateqoriyasına daxil idi. İkinci kateqoriyaya daxil sənətkarlar xırda dükanları və emalatxanaları olanlar idilər. Bunlar əsnaf adlanan sənətkarlıq təşkilatına daxil idilər. Üçüncü kateqoriya daxil olanlar iri emalatxanalara (xüsusilə şah və ya iri

feodalların emalatxanası) malik olub, özü işləmədiyi halda bir neçə usta və şagirdi işlədən sənətkarlardan təşkil edilmişdilər. Dördüncü kateqoriyaya qeyri-azad sənətkarlar aid etmək olar. Onlar dövlət karxanalarında işləyir və istehsal etdikləri malları şah və ya onun məmurlarına təhvil verirdilər.

Beləliklə, sex təşkilatlarının quruluşunun əsasını müəyyən edən əsnaf birliklərinin fəaliyyətlərinin tarixi-hüquqi təhlili, onun bir sıra spesifik xüsusiyyətlərini aşkar edir. Əvvəla, əsnaflar hüququn xüsusi subyekti olan hüquqi səxs kimi davranır, öz ümumi yığıncağını keçirir, idarəedici şuranı formalaşdırır, üzvlüklə bağlı qərar çıxarır, öz əsnaf məhkəmələrini yaradaraq onun səlahiyyətlərini və fəaliyyət istiqamətini müəyyən edirdi. İkincisi, əsnaf üzvlərinə cərimə sanksiyası təyin edir, işə şagird qəbul edir, onlara hüquq və vəzifələrini izah edir, əmək haqlarını təyin edir və hər üç ildən bir onun artırılması barədə öhdəlik götürür, kargərləri (yarımustaları) ustalığa keçirir, təşkilatın rəhbəri (ustabaşı) öz həmkarları ilə müqavilə bağlayır, üzvlər arasında pay bölgüsü aparır, məhsulun keyfiyyətinin artırılmasına və nəticə etibarı ilə bütövlükdə əsnafın statusunun möhkəmlənməsinə çalışırdı. Üçüncüsü, sex təşkilatlarının quruluşundan göründüyü kimi, hüquq və vəzifələrin heç də hamısı bu iqtisadi birliyin başçısından və ya ayrı-ayrı fiziki səxslərdən asılı olmamışdır. Bu münasibətlər bütün əsnafa məxsus idi. Dördüncüsü, əsnafların quruluşu hüquqa zidd olmayan, ümumi rifaha əsaslanan və ümumi təsərrüfat məqsədinə nail olmaq üçün yaradılan birlik xarakteri daşımışdır. Əsnaf üzvlərinin təşkilatın gəlirləri və zərərlərində iştirak payları iyerarxiya prinsipi üzrə qurulmuş və korreal öhdəliklər kateqoriyasına aid olmuşdur. Bu prinsipə görə yalnız yuxarı təbəqənin nümayəndələri əsnafın tam hüquqlu üzvləri hesab olunurdular. Əsnaf üzvlərinin gəlir və zərərin bölgüsündə iştirak payı da bu prinsipə əsaslanırdı. Təşkilatın hər bir üzvünün fəaliyyətindəki "hüquqa" zidd hərəkətlərin olması həmin şəxsin əsnafdakı səlahiyyətlərinə xitam verilməsi ilə nəticələnirdi. Beşincisi, əsnafın özünün hansı müddətə yaradılması və ya xitam edilməsi praktikası məlum deyildir. Lakin iqtisad-təsərrüfat və s. tələbatlarından yaranan zərurət əsnafların yaradılmasında əsas yer tutması isə, heç şübhəsizdir. Altıncısı, əsnaf birliklərinin fərqli xüsusiyyəti kimi onların ümumi şəhər idarəsindən asılı olmasıdır. Müstəqil "publik hüquq şəxs" olmalarına baxmayaraq, şəhərlərin iqtisadi həyatında mühüm rol oynamış sənətkar birlikləri və onların təşkilatlarının fəaliyyəti şəhər orqanlarının daim diqqətində olmuşdur. Dövlət başçıları xarici qonaqların qarşılanmasına belə sənətkar təşkilatlarının üzvlərini cəlb edir, onlar isə öz bayraqları, sənət nişanlarını bildirən emblemləri ilə bu təntənəli müsafir qarşılama mərasimlərinə qatılırdılar. Sənətkarların özlərinə məxsus mediasiya statusu analogiyasında ixtisaslaşdırılmış məhkəmələri – əsnaf məhkəmələri fəaliyyət göstərirdi. Əsnaf ağsaqqalı–ustabaşı, eyni zamanda məhkəmə hakimi səlahiyyətlərinə malik idi. Bütün şəhər məhkəmələri üçün ali apellyasiya instansiyası mərhələsini məhkəmeyi-ali və ya divan məhkəməsi icra edirdi. Məhkəmə istintaqı və prosesi adətən 1 günə başa çatdırılır, sübutlar olduqda isə heç bir məhkəmə prosesi keçirilmir və dərhal sərt cəza verilirdi.

Əsnaf birliklərinin digər fərqli xüsusiyyətinə gəldikdə isə onların bələdiyyə özünüidarəetmə funksiyasına oxşar vəzifələri yerinə yetirməsi olmuşdur. Reallıqda mübahisə doğuran daha bir cəhət isə, hüquqi cəhətdən əsnaf sənətkarlıq təşkilatlarının dövlət idarəçilik orqanlarının tabeçiliyindən kənar olan müstəqil ictimai birliklər olması idi. Məhz, bu iqtisadi-sosial birliklər müxtəlif sənət və peşələr üzrə birləşərək, adətən bir və ya bir neçə küçəboyu yerləşən emalatxanalara malik olmuş, əsnaf gəlirinə daxil olan vəsaitin idarə olunması və büdcə təminatı, qurumun seçkili idarə heyətinə (Şura) həvalə edilmişdir. Sənətkar təşkilatları nəinki sex quruluşu daxilində, həmçinin yerləşdikləri məhəllədə təmizlik, səliqə-sahman

(bələdiyyə əlaməti), qayda-qanun və digər bu kimi işlərə məsuliyyət daşıyırdılar.

Yuxarıda da, qeyd etdiyimiz kimi, əsnaf təşkilatları bəhs edilən dövrdə şəhər idarə sistemi ilə sıx əlaqədə fəaliyyət göstərirdilər. Xüsusilə dövlət xəzinəsinin doldurulmasında, inzibati-təsərrüfat idarəçiliyinin icrasında onların fəaliyyəti genişləndirilmişdir. Digər bir cəhət isə əsnaf təşkilatlarının daxili quruluşuna müvafiq olaraq hər bir fərdin şəxsi həyatı belə hüquqi cəhətdən çox ciddi reqlamentləşdirilirdi. Belə ki, usta-şagird münasibətləri əlahiddə subordinasiyaya əsaslanırdı. Sex təşkilatının vəfat etmiş üzvünün ailəsinin maddi təminatı, uşaqları yeniyetmə çağına çatana qədər əsnaf üzərinə düşürdü. Lakin vəfat etmiş əsnaf üzvünün dul qalmış arvadı kənar yerdən ailə həyatı qurduqda, "nizamnamə"yə daxil olan güzəştlər hüququndan məhrum edilirdilər. Doğrudur ki, bu "nizamnamələr"in tam mətni bizə gəlib çatmamışdır. Lakin, o dövrə aid mənbələr, həmçinin çoxsaylı sənətkar "risalələr"indəki çox ciddi subordinasiya qaydaları bu mülahizənin sənətkar ailəsinin münasibətlərinə aid olduğunu ehtimal etməyə imkan verir. Bu dövrdə şəhər bazarları əsas informasiya mənbəyi olmuşdur. Adətən dövlət carçıları da mühüm məlumatları şəhər bazarlarında və digər meydanlarda elan edirdilər.

Publik hüquqi şəxs institutunun məzmununda, əsasən əmlak münasibətləri və birlik üzvləri arasında münasibətləri tənzimləyən mülki-hüquqi münasibətlər dayanmışdır. Ona görə də, "publik hüquqi şəxs", ilk növbədə əmlak münasibətlərinin, mülki-hüquqi münasibətlərin subyektidir. Tarixən publik hüquqi şəxslərin fəaliyyəti əmtəə-bazar münasibətlərinin ümumi prinsiplərinə əsaslanmış, iqtisadi-təsərrüfat və hüquqi münasibətlər onun qaydalarına uyğunlaşdırılmışdır. Maraqlıdır ki, hələ inkişaf etmiş orta əsrlərdən başlayaraq şəhərlərdə heç bir maneə olmadan və mövcud qaydalara əməl etməklə sərbəst olaraq istənilən peşələr üzrə digər oxşar "hüquqi birliklər" yaradılması mümkün olmuşdur. Bir çox hallarda isə dövlət özü ölkənin iqtisadi və hərbi qüdrətini artırmaq məqsədilə peşələrin inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmışdır.

Ədəbiyyat:

1. Dəmirli M.Ə., Ələsgərli Ə.R. Azərbaycan hüquq tarixi (qədim zamanlardan 1920-ci ilədək). Bakı: 1999. 204 s.
2. Əkbərov R.A. Azərbaycanda şəhər idarəçiliyinin təşkili prinsipləri. "Hüquqi dövlət və qanun" jurnalı. Bakı, 2007. №6.
3. Əliyev F.M. Şimali Azərbaycan şəhərləri. Bakı, 1960. 180 s.
4. Fərzəlibəyli Ş.F. XV əsrdə Azərbaycanın dövlət quruluşu. Bakı, 2003.118 s.
5. Heydərov M.X. XIII-XVII əsrlərdə Azərbaycan şəhərlərində sosial-iqtisadi münasibətlər və sənətkarlıq təşkilatları. Bakı, 1987.
6. Quliyev A.İ. XII-XVI əsrlərdə Azərbaycanın siyasi-hüquqi fikrində qanun və qanunvericilik problemləri. Bakı, 2005, 376s.
7. Onullahi S.M. XIII-XVII əsrlərdə Təbriz şəhərinin tarixi. Bakı, 1982.
8. Publik hüquqi şəxslər haqqında Azərbaycan Respublikasının 4 fevral 2016-ci il Qanunu.
9. Seyidov M.N. IX-XV əsrlərdə Azərbaycanda dövlət idarəçiliyinin və qanunveriliyinin inkişafı. Bakı, 2013, 336 s.
10. Seyidov M.N. XV yüzillikdə Azərbaycanın dövlət və hüququ. Bakı:2004. 152 s.

Açar sözlər: *hüququ şəxs, publik hüquq, publik hüququ şəxs institutu, sex quruluşu, əsnaf təşkilatları, təsərrüfat-idarəçilik sistemi, hüquqi tənzimləmə, şifahi təlimat, ixtisaslaşdırılmış əsnaf məhkəmələri, dövlət tədbirləri, ictimai maraqlar*

Rahib Akbarov
*The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, Department of "Law",
Associate Professor, PhD in History*

ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF PUBLIC JUDICIAL PERSONAL INSTITUTION IN AZERBAIJAN (LATE MIDDLE AGES)

SUMMARY

The paper deals with the activity of trade organizations as "a legal entity" in Azerbaijan. The economic and economic associations created during the specified period and their practical activities, by all indications, combine the main features of the modern institution of a legal entity of public law. Thus, trade associations of various professions in their activities were based on the established Statutes ("religious treatises"). On the other hand, the internal management structure of trade organizations was also strictly regulated. These organizational issues, including the terms of the contract, were regulated by various professional customs and on the basis of Sharia.

The council, which was characteristic of trade organizations, played an important role in resolving the internal issues. The benefits in the charter of a trade association, established by law, regulated material support not only for the family of a member of the trade association, but also support for the children of a deceased member until they reach the age of adolescence. The activity of trade associations in the performance of administrative and economic management was wide enough. Not all rights and obligations of trade organizations depended on the head of this economic association. As it can be seen, with the beginning of the development of the Middle Ages in cities, it became possible to freely create "legal associations" of any desired profession in compliance with the existing rules. Sometimes the state itself created favorable conditions in order to increase the economic and military might of the country, for the development of professions. Trade associations, carrying out legitimate activities based on the common good and created with the aim of achieving a common economic goal, had the character of a social and economic association. Thus, trade associations, closely participating in the social and economic life of the state, in many ways, functioned as legal entities of public law, not created on behalf of the state.

Key words: *legal person, public law, public institution of legal entity, workshop structure, trade organizations, economic-administrative system, legal regulation, verbal instruction, specialized trade courts, government activities, social interests*

Рахиб Акберов
Доцент кафедры Права Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики, доктор философии по истории

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА ПУБЛИЧНОГО ПРАВА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ (ПОЗДНЕЕ СРЕДНЕВЕКОВЬЕ)

РЕЗЮМЕ

В статье изучена деятельность ремесленных организаций, действующих в городах Азербайджана, рассматриваемая как деятельность «юридического лица». Созданные за указанный период хозяйственно-экономические объединения и их практическая деятельность по всем признакам сочетают в себе основные черты современного института юридического лица публичного права. Таким образом, ремесленные объединения различных профессий в своей деятельности основывались на установленных Уставах («религиозных трактатах»). С другой стороны, внутренняя структура управления ремесленными организациями также была строго регламентирована. Эти вопросы организации, в том числе условия договора регулировались различными профессиональными обычаями и на основе шариата. Совет, характерный ремесленным организациям, играл важную роль в решении внутренних вопросов ремесленных структур. Деятельность ремесленных объединений при исполнении административно-хозяйственного управления была достаточно широкой. Не все права и обязанности цеховых организаций зависят от главы этого экономического объединения или отдельных физических лиц и принадлежат всему ремесленному объединению. Как видно, с началом развития средневековья в городах стало возможным беспрепятственно, с соблюдением существующих правил, свободно создавать "правовые объединения" любой желаемой профессии. Иногда государство само создавало благоприятные условия с целью увеличения экономической и военной мощи страны, для развития профессий. Ремесленные объединения, осуществляющие правомерную деятельность, основанные на общем благе и созданные с целью достижения общей хозяйственной цели, носили характер общественно-экономического объединения. Таким образом, ремесленные объединения, тесно участвуя в общественно-экономической жизни государства, по многим признакам функционировали как юридические лица публичного права, не созданные от имени государства.

Ключевые слова: *юридическое лицо, публичное право, ремесленные организации, хозяйственно-управленческая система, правовое регулирование, устная инструкция, специализированные ремесленные суды, государственные мероприятия, общественные интересы*

KONSTİTUSİYA HÜQUQU
CONSTITUTIONAL LAW

UOT 342; UOT 342.7

GÜLŞƏN CƏBİ
Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin "Konstitusiya hüququ" kafedrasının və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Hüquq" kafedrasının müəllimi, hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: gulshan.jabi@gmail.com

ƏDALƏT ANLAYIŞI HÜQUQİ MÜSTƏVİDƏ

Hüququn fundamental kateqoriyalarından biri ədalət anlayışıdır.

Ədalət yalnız hüquq elmində, hüquq praktikasında deyil, bütövlükdə bəşəriyyətin həyatında ən vacib dəyərlərdən biridir.

Ədalət mənəvi, fəlsəfi, sosioloji, ədəbi-bədii və bir çox başqa aspektlərdən təsvir edilən, əhəmiyyəti mübahisələndirilməyən anlayış olsa da, xüsusilə hüquqi müstəvidə məzmununun aydınlaşdırılması, ədaləti müəyyən etmə və qiymətləndirmə meyarlarının, bərqərar və mühafizə etmə mexanizmlərinin dəqiqləşdirilməsi zəruridir.

İstər maddi, istərsə də prosessual hüquq sahəsi olmasından asılı olmayaraq, hüququn hər bir kateqoriyasının, hər bir mexanizminin əsasında ədalət anlayışının və dəyərinin mövcudluğu durur.

Hüquq və ədalət həm təcrübədə, həm də nəzəriyyədə bir-birini tənzimləyir və bunların ayrı-ayrılıqda mövcudluğu qeyri-mümkündür [2, s.98-99].

Fərdi olaraq insanlar, toplum olaraq cəmiyyət, daha geniş mənada bütövlükdə bəşəriyyət varlığının, ən xırda məişət davranışlardan ən böyük ictimai-siyasi hadisələrə qədər bütün fəaliyyətinin ədalətin bərqərar edilməsi, ədalətli cəmiyyətin qurulmasına hədəfləndiyini bəyan edir.

Həm mənəvi-bioloji varlıq olaraq, həm də hüququn subyekti olaraq, istər fərdi, istərsə də kollektiv şəkildə insanlar ədalət istəyir, ədalət axtarır.

12 noyabr 1995-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının Preambulasında göstərilmişdir ki, Azərbaycan xalqı özünün çoxəsrlik dövlətçilik ənənələrini davam etdirərək, "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında" Konstitusiya aktında əks olunan prinsipləri əsas götürərək, bütün cəmiyyətin və hər kəsin firavanlığının təmin edilməsini arzulayaraq, ədalətin, azadlığın və təhlükəsizliyin bərqərar edilməsini istəyərək, keçmiş, indiki və gələcək nəsillər qarşısında öz məsuliyyətini anlayaraq, suveren hüququndan istifadə edərək, təntənəli surətdə niyyətlərini bəyan edir. Bu niyyətlərə – Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyini, suverenliyini və ərazi bütövlüyünü qorumaq, Konstitusiya çərçivəsində demokratik quruluşa təminat vermək, vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsinə nail olmaq, xalqın iradəsinin ifadəsi kimi, qanunların aliliyini təmin edən hüquqi, dünyəvi dövlət qurmaq, ədalətli iqtisadi və sosial qaydalara uyğun olaraq, hamının layiqli həyat səviyyəsini təmin etmək, ümumbəşəri dəyərlərə sadiq olaraq, bütün dünya xalqları ilə dostluq, sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq və bu məqsədlə qarşılıqlı fəaliyyət göstərmək kimi niyyətlər daxildir [11].

Həmçinin 10 dekabr 1948-ci il tarixli "Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi"nin Preambulasında qeyd olunmuşdur ki, "Bəşər nəslinin bütün üzvlərinə məxsus olan ləyaqətin və onların bərabər və ayrılmaz hüquqlarının tanınmasının azadlıq, ədalət və

ümumi sülhün əsası olduğunu nəzərə alaraq; ... BMT-nin Baş Assambleyası Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsini elə bir vəzifə kimi bəyan edir ki, onun yerinə yetirilməsinə bütün xalqlar və dövlətlər səy göstərir ki, hər bir insan, cəmiyyətin hər bir orqanı bu Bəyannaməni daim nəzərdə tutaraq maarif və təhsil yolu ilə həmin hüquq və azadlıqlara hörmət edilməsinə milli və beynəlxalq mütərəqqi tədbirlər, onların istər təşkilatın üzv-dövlətlərinin xalqları arasında, istərsə də onların yurisdiksiyasındakı ərazilərin xalqları arasında hamılıqla səmərəli tanınması və həyata keçirilməsi yolu ilə çalışsınlar." [12].

Göründüyü kimi, dünyəvi dövlətin qurulmasının, vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsinin, müxtəlif idarəetmə sistemlərinin, normaların formalaşdırılmasının, insan hüquq və azadlıqlarının tanınmasının əsas məqsədlərindən biri məhz ədalətin bərqərar edilməsidir.

Ədalət ümumməcburi qüvvəyə malik hüquq normaların yaradılması, realizəsi və hüquqpozma hallarında cəzalandırmada mövcud olmalıdır. Bu isə hüquq elmində həm normativ yaradıcılıq, həm də idaretmə mexanizmlərinin formalaşdırılmasında ədaləti gözləmək vəzifəsinin mövcudluğu deməkdir.

Ədalət anlayışı tarixən hüquqşünaslar, iqtisadçılar, siyasətçilər, filosoflar, sosioloqlar və başqa sahə mütəxəssisləri üçün əsas diqqətçəkən mövzulardan biri olmuşdur. Sosial institutların formalaşmasında əhəmiyyəti baxımından ədalət bütün dövrlərdə mütəmadi olaraq müəyyənləşdirilməli, məzmunu dəqiqləşdirilməli olan anlayışdır [10].

Bəşər tarixinin ilk dövrlərində hesab olunmuşdu ki, ədalət insan və cəmiyyətdən asılı olmayaraq mövcuddur. Bu baxımdan ədalət səmavi (ilahi) dünya ilə yerdəki dünya arasında körpüdür. Lakin sonradan bu anlayış dəyişikliyə uğramış, "ədalət" sözü insan fəaliyyətinin nəticəsi olaraq yaranmış və insanların, vətəndaşların yaşayışı üçün ən yaxşı imkanları müəyyən edən ictimai quruluşun ifadəsi üçün istifadə edilməyə başlanılmışdı. Xüsusilə 1960-cı illərdən başlayaraq ədalətin sosial-psixoloji əsasları müasir məzmunda formalaşmağa başlamışdı [4, s.9-10].

Fəlsəfi anlayışlara görə, ədalət- insanın mahiyyəti və onun toxunulmaz hüquqları haqqında müəyyən təsəvvürlərə müvafiq olan, özündə müxtəlif fərdlərin, ictimai qrupların, cəmiyyətin həyatında rolu ilə onların ictimai vəziyyəti arasında, hüquqları ilə vəzifələri arasında, cinayətlə cəza arasında, insanların işi ilə onların ictimai mövqeyi arasında uyğunluq tələbini ifadə edən anlayışdır [1, s.20].

Milli hüquq ədəbiyyatına aid "Hüquq Ensiklopedik Lüğəti"nə baxdıqda, təəssüf ki, ədalət anlayışının nəzərdə tutulduğu müşahidə olunmur. Lüğətdə ədalət mühakiməsi anlayışı nəzərdə tutulmuşdur ki, bu anlayışa görə ədalət mühakiməsi – dövlət fəaliyyət forması, məhkəmələrin öz səlahiyyətləri daxilində mülki işlərə, cinayət işlərinə, mülki mübahisələrə baxması və onları həll etməsidir [3, s.148].

AR Konstitusiyasında "Ədalət mühakiməsi həyata keçirilərkən qanunu pozmaqla əldə edilmiş sübutlardan istifadə oluna bilməz" norması (maddə 63.IV) təsbit edilsə də, nədənsə doktrinal və praktik müzakirələr zamanı bu normanın cinayət hüququna aid norma kimi nəzərdə tutulduğunu düşünənlər olur. Fikrimizcə, qeyd olunan maddənin "Təqsirslik Prezumpsiyası" adlanması və məzmununda daha çox cinayət hüququna aid müddəaların nəzərdə tutulması ədalət mühakiməsinin yalnız cinayət hüququna aid anlayış olması kimi yanlış təsəvvürlərin formalaşdıra bilir. Halbuki AR Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin 1-ci bəndinə ("Azərbaycan Respublikasında məhkəmə hakimiyyətini ədalət mühakiməsi yolu ilə yalnız məhkəmələr həyata keçirirlər."), 127-ci maddəsinin IV bəndinə ("Ədalət mühakiməsi vətəndaşların qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi əsasında həyata keçirilir.") diqqət yetirdikdə ədalət mühakiməsi anlayışının geniş mənada, yalnız cinayət işlərinə münasibətdə deyil, məhkəmələrin fəaliyyətinə aid olan işlər üzrə həyata keçirilməsinin nəzərdə tutulduğunu müşahidə etmək olar.

Maddi və prosessual hüquqda mövcud normaların təhlilindən belə nəticəyə gəlmək olar ki, ədalət bütün orqanların, şəxslərin fəaliyyətinə aid əsas tələblərdən biri kimi müəyyən edilirsə, ədalət mühakiməsi xüsusi, ixtisaslaşdırılmış məsələ olmaqla məhkəmələrin fəaliyyətinə aid edilmişdir. Bu isə geniş mənada, inzibati, cinayət, mülki işlər üzrə ədalətli məhkəmə qərarlarının qəbul edilməsi deməkdir.

Məhkəmə insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin əsas mexanizmlərindən olduğundan ədalət mühakiməsi həyata keçirilərkən prosesin iştirakçıları da vətəndaşlıq mənsubiyyətindən, digər meyarlardan asılı olmayaraq, bütün insanlar olur.

Bu baxımdan AR Konstitusiyasında nəzərdə tutulmuş "Ədalət mühakiməsi vətəndaşların qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi əsasında həyata keçirilir." normasında (maddə 127.IV) dəyişiklik edilərək "Ədalət mühakiməsi hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi əsasında həyata keçirilir." normasının müəyyənləşdirilməsini təklif edirik.

Həmçinin AR Konstitusiyasında təsbit edilmişdir ki, ədalət məhkəməsi təqsirsizlik prezumpsiyasına əsaslanır (maddə 127.IX). Konstitusiyanın digər müddəalarında "ədalət mühakiməsi" termini istifadə edildiyi halda, yalnız bir normada "ədalət məhkəməsi" ifadəsi istifadə edilmişdir. Bu isə "ədalət mühakiməsi" və "ədalət məhkəməsi" anlayışlarının fərqli məzmunlar nəzərdə tutub-tutmadığına aid suallar yarada bilir. Fikrimizcə, terminoloji baxımdan bu anlayışların leqal statusda dəqiqləşdirilməsi faydalıdır.

Düşünürük ki, hüquqda ədalət anlayışı vahid sistem elementləri şəklində baxdıqda 3 mərhələdə özünü göstərir: norma yaradıcılığı, realizə, müdafiə və bərpa.

21 dekabr 2010-cu il tarixli "Normativ hüquqi aktlar haqqında" AR Konstitusiya Qanunun 13.1. maddəsinə əsasən, konkret ictimai münasibətləri tənzimləyən qanunvericilik normaları olmadıqda hüququn analogiyasından və ya qanunun analogiyasından istifadə oluna bilər. Həmçinin qeyd olunan Konstitusiya Qanunun 13.4. maddəsinə əsasən, hüququn analogiyası tətbiq edilərkən ədalət, insaf və mənəviyyat tələbləri nəzərə alınmalıdır [6].

Qanunvericilik aktlarına nəzər yetirdikdə "ədalətlilik prinsipi"nin təsbit edildiyini görmək olar ki, ayrı-ayrı hüquq sahələrində ədalət tələbləri qismində də bu prinsipdən irəli gələn meyarların formalaşdığını düşünmək mümkündür. Məsələn, AR İnzibati Xətalar Məcəlləsinin "Ədalətlilik prinsipi" adlanan 9-cu maddəsinə əsasən, "9.1. İnzibati xəta törətmiş şəxs haqqında tətbiq edilən tənbeh ədalətli olmalıdır, yəni inzibati xətaların xarakterinə, onun törədilməsi hallarına və inzibati xətanı törətməkdə təqsirli bilinənin şəxsiyyətinə uyğun olmalıdır. 9.2. Bir inzibati xətaya görə heç kim iki dəfə inzibati məsuliyyətə cəlb oluna bilməz. Davam edən inzibati xətaya görə şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunduqdan sonra da bu xətanı törətməkdə davam edirsə, inzibati məsuliyyətə cəlb olunur." [7].

Ümumiyyətlə ədalətlilik prinsipi o ictimai münasibətlərin xarakteri ilə müəyyən edilir ki, bu münasibətləri tənzimləyən hüquq normaları sosial tələblərin təsiri altına düşür [9].

İnzibati hüquqda analogiyaya yol verilmədiyindən qanunvericilikdə təsbit edilmiş normalar vahid məzmunda tətbiq edilir. Bu isə bəzən inzibati məsuliyyətə cəlb etmə anlayışına münasibətdə ədalətlilik barəsində sual yaratsa da, bununla bağlı yalnız gələcəyə yönəlmiş təkliflərin verilməsi, inzibati qanunvericiliyə müvafiq əlavə və dəyişikliklərin edilməsinə dair fikir bildirmək mümkündür.

Misal olaraq inzibati məsuliyyət və ədalət anlayışı baxımından, AR İnzibati Xətalar Məcəlləsinin bir sıra müddəalarının təhlili faydalıdır.

AR İXM-in 26.3. maddəsinə əsasən, "Əsas dolanacaq mənbəyi ov olan şəxslərin odlu silahı, döyüş sursatı və digər ov alətləri müsadirə edilə bilməz." Məlum olduğu kimi, inzibati xəta törətmiş şəxsin xüsusi mülkiyyətində olan, inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyekti olmuş predmetin müsadirəsi qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda həmin predmetin məcburi

qaydada və ödənişsiz dövlətin mülkiyyətinə keçməsindən ibarətdir. Qeyd olunan normaya diqqət etdikdə, istisna halı formalaşdıran fundamental meyar kimi əsas dolanacaq mənbəyi olması faktı çıxış edir. Fikrimizcə, bu normaya hazırki real ictimai münasibətlər aspektindən yanaşmaq faydalıdır. Belə ki, sovet dövründə mövcud olmuş əmək münasibətlərindən fərqli olaraq, 12 noyabr 1995-ci il tarixli AR Konstitusiyasında sahibkarlıq fəaliyyəti, mülkiyyətin çoxnövlülüyünə aid normalar təsbit edildikdən sonra insanların əsas dolanacaq mənbəyi qismində müxtəlif fəaliyyət növləri çıxış etməyə başlamışdır. Bu baxımdan ovla məşğul olan şəxslərin digər şəxslərdən fərqləndirilməsi bərabərlik hüququna münasibətdə ciddi suallar yarada bilir. Məsələn, əsas dolanacaq mənbəyi taksi fəaliyyəti olan şəxslər tərəfindən hüquqpozmalara yol verildikdə nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququnun məhdudlaşdırılması əsas dolanacaq mənbəyinin aradan qaldırılması hesab edilə bilərmi?

AR İXM-də digər sual yaradan bir məsələ VI Bölmədə nəzərdə tutulmuş, inzibati xətaların təsnifləşdirilməsi barəsindədir. Belə ki, "Siyasi, sosial və əmək hüquqları əleyhinə olan inzibati xətalar" adlanan 21-ci Fəsildə həm məzmun, həm subyektlər, həm realizə mexanizmləri baxımından bir-birindən kəskin fərqlənən siyasi hüquqlar və sosial, əmək hüquqlarına dair hüquqpozmalar vahid kateqoriya şəklində təsnifləşdirilmişdir. Bu isə istər maddi hüquq sahələri baxımından, istər insan hüquq və azadlıqlarının təsnifatı baxımından, istərsə də subyektlər baxımından suallar yaradır. Məlum olduğu kimi, siyasi hüquqlar bilavasitə vətəndaşlara aid hüquqlardır, sosial və əmək hüquqları isə hər kəsə münasibətdə mövcuddur. Onların hüquqi mahiyyətləri, realizə mexanizmləri, subyektləri, həmçinin bu sahədə hüquqpozmalar və hüquqpozmalara görə məsuliyyətə cəlb etmənin şərtləri fərqlidir. Hüququn fərqli sahələrinə aid məsələlərdir. Belə bir halda siyasi hüquqlar əleyhinə və sosial, əmək hüquqları olan inzibati xətaları bir təsnifata daxil etmək ədalətlilik anlayışı ilə ziddiyyət yarada bilir.

Fikrimizcə, hüquqda ədalət anlayışı araşdırılarkən ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi, insan və vətəndaşlara peşəkar hüquq xidmətinin göstərilməsində mühüm kateqoriyalardan olan vəkillik institutunun da nəzərdən keçirilməsi, elmin və alimin bu institutda yerinin aydınlaşdırılması, kompleks yanaşma zəruridir.

Başqa bir misal olaraq AR Mülki Prosessual Məcəlləsinin 66-cı maddəsinə nəzər yetirmək olar. Qeyd olunan maddə ilə müəyyən edilir ki, Azərbaycan Respublikasının ərazisində mülki prosesdə vəkil kimi Azərbaycan Respublikasında müəyyən olunmuş qaydada səlahiyyəti təsdiq olunmuş vəkillər iştirak edirlər. AR MPM-dən fərqli olaraq AR İnzibati-Prosessual Məcəlləsində vəkilin iştirakı nəzərdə tutulsa da, kimlərin vəkil olmasına dair müddəa nəzərdə tutulmamışdır.

"Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" AR Qanununun 4-cü maddəsinin I bəndinə əsasən, "Vəkillər Kollegiyası üzvlüyünə müəyyən olunmuş qaydada qəbul edilmiş və vəkil andı içmiş şəxs vəkillik fəaliyyətini həyata keçirə bilər." Həmçinin Qanunun 8-ci maddəsində şəxslərin vəkil ola bilməsinə dair peşə və təcrübə tələbləri müəyyən edilmişdir.

Hesab edirik ki, "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" AR Qanunun 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş "Hüquq elmləri doktoru elmi dərəcəsi olan şəxslər,... yazılı testi vermədən, şifahi müsahibədən keçmədən və icbari təlimə cəlb olunmadan vəkil ola bilərlər." normativinə konstitusion hüquq və azadlıqlar aspektindən, elm və təhsil qanunvericiliyi ilə müqayisədə diqqət etmək, həm də ədalətli yanaşma baxımından faydalıdır.

Belə ki, qüvvədə olan "Təhsil haqqında" AR Qanuna əsasən, elmlər doktoru – elm sahələri üzrə doktoranturada verilən ən yüksək elmi dərəcə, fəlsəfə doktoru – elm sahələri üzrə doktoranturada verilən yüksək elmi dərəcədir. Həmçinin Qanuna əsasən, Azərbaycan Respublikasında fəlsəfə doktoru (elm sahələri göstərilməklə) və elmlər doktoru (elm sahələri göstərilməklə) elmi dərəcələr müəyyən edilir [8].

Qüvvədə olan "Elm haqqında" AR Qanun müəyyən edir ki, alim- elmi dərəcəsi və elmi əsərləri olan tədqiqatçıdır Həmçinin yüksəkixtisaslı elmi kadr- fəlsəfə doktoru və ya elmlər doktoru elmi dərəcəsinə malik olan şəxsdir. Eləcə də qanunda müəyyən edilmişdir ki, elmi dərəcə – elm sahələri üzrə fəlsəfə doktoru və elmlər doktorudur [5].

Göründüyü kimi, "Elm haqqında" AR Qanunu və "Təhsil haqqında" AR Qanununun normativlərindən aşkar görünür ki, istər hüquq elmləri doktoru, istərsə də, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi olan şəxslər yüksəkixtisaslı elmi kadrlar sayılmaqla bu aspektdə bərabərhüquqludur.

AR Konstitusiyası təsbit etmişdir ki, "Dövlət, irqindən, etnik mənsubiyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, etnik, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır." (maddə 25.III.).

Həmçinin AR Konstitusiyaya əsasən, "Hər kəsin əməyə olan qabiliyyəti əsasında sərbəst surətdə özünə fəaliyyət növü, peşə, məşğuliyyət və iş yeri seçmək hüququ vardır." (maddə 35.II.).

Fikrimizcə, qeyd olunan normativləri nəzərə aldıqda "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" AR Qanununun 8-ci maddəsində təsbit olunmuş "hüquq elmləri doktoru elmi dərəcəsi olan şəxslər,... yazılı testi vermədən, şifahi müsahibədən keçmədən və icbari təlimə cəlb olunmadan vəkil ola bilərlər" normativi alim anlayışına daxil olan hüquq üzrə fəlsəfə doktorunu istisna etməklə bu subyektlərin konstitusion bərabərlik hüququna, əmək hüququna münasibətdə pozuntu halını formalaşdırır, həmçinin elmin və alimin nüfuzunun zədələnməsinə təsir göstərir.

Bu baxımdan "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" AR Qanununun 8-ci maddəsində təsbit olunmuş "hüquq elmləri doktoru elmi dərəcəsi olan şəxslər" kateqoriyası ilə bərabər "hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi olan şəxslər" kateqoriyasının da əlavə edilməsi və ya heç bir istisna olmadan, elmi dərəcəsindən asılı olmayaraq, hər kəsin ümumi əsaslarla imtahan verməsi, müsabiqədə iştirakının nəzərdə tutulması təklif edilir.

Düşünürük ki, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi, ümumiyyətlə ədalətin bərqərar edilməsi məqsədilə həyata keçirilən hüquqi nümayəndəliklə bağlı mövcud olan ziddiyyətlər və boşluqların müqayisəli təhlili bu sahədə ədalət anlayışının müəyyənləşdirilməsi, müxtəlif elmi institutların inkişafı, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının reallaşdırılması mexanizmlərinin çoxnövlüyü baxımından faydalıdır.

Müxtəlif nəzəri və ya normativ müddəaları təhlil etməklə, müqayisəli yanaşmaqla ədalət anlayışına dair fərqli nəticələr əldə etmək mümkündür.

İstər elmi-nəzəri mənbələrə, istərsə də müxtəlif qanunvericilik aktlarına diqqət etdikdə görünür ki, ədalət anlayışı ən prinsipial, ilkin xarakterli tələblərdən biridir.

Hüquq realist sahə olduğundan hər bir anlayışı, hər bir norma real, ölçülə bilən olmalıdır ki, ədalətin bərqərar edilməsi mümkün olsun. Bu baxımdan ədalət anlayışının hüquqi müstəvidə müəyyənləşdirilməsinə dair vahid müasir konsepsiya, elmi əsaslara ehtiyac var.

Fikrimizcə, bəşər tarixi ərzində geniş mənada hər nəslin ədalət konsepsiyasının formalaşdığını nəzərə alaraq bu sahədə müasir hüquqi yanaşmaların aydınlaşdırılması zəruri və faydalıdır.

Ədəbiyyat:

1. [1] Məmmədov C.H “Fəlsəfi anlayışlar lüğəti“, Bakı, 1994.
2. [2] Paşayeva Ə.N. “Hüququn fəlsəfəsində “ədalət” məfhumunun fəlsəfi və hüquqi təhlili“, Bakı Universitetinin Xəbərləri, Sosial-siyasi elmlər seriyası, №3, 2015.
3. [3] Hüquq Ensiklopedik Lüğəti, Bakı, 1991.
4. [4] Гулевич О.А. “Социальная психология справедливости“. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», Учреждение Российской Академии Наук Институт психологии РАН, 2011. – 288 с.
5. [5] http://www.e-qanun.az/framework/33489 “Elm haqqında” AR Qanunu
6. [6] http://e-qanun.az/framework/21300 (“Normativ hüquqi aktlar haqqında” AR Konstitusiya Qanunu)
7. [7] http://e-qanun.az/code/24 (AR İnzibati Xətalar Məcəlləsi)
8. [8] http://www.e-qanun.az/alpidata/framework/data/18/c_f_18343.htm “Təhsil haqqında” AR Qanunu
9. [9] https://cyberleninka.ru/article/n/o-spravedlivosti-v-administrativnom-prave (Панов А.Б. “О справедливости в административном праве“)
10. [10] http://www.ritsumei.ac.jp/ir/isaru/assets/file/raris/raris-13-01_Bhandari.pdf (Surendra Bhandari “The Ancient and Modern Thinking about Justice: An Appraisal of the Positive Paradigm and the Influence of International Law“)
11. [11] https://static2.president.az/media/W1siZiIsIjIwMTgvMDMvMDkvNXdmMDZvdmx2Yl9Lb25zdGl0dXNpeWFfQVpFLnBkZiJdXQ?sha=d654e4f6cd152b25 (AR Konstitusiyası)
12. [12] https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/ (Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi)

Açar sözlər: *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, insan hüquqları, ədalət, ədalət mühakiməsi, hüquqi məsuliyyət, elm, alim*

Gulshan Jabi
*Lecturer, Baku State University, Faculty of Law, Department of Constitutional Law,
Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan,
Department of Law, PhD in Law*

CONCEPT OF JUSTICE IN THE LAW PLATE

SUMMARY

The paper analyzes the concept of justice as one of the main categories of law. Justice as a universal concept is among the most researched topics in law, economics, sociology, philosophy, and other fields. In the history of mankind, the concepts of justice have been formed in accordance with the times of different generations, the scientific and theoretical bases have been studied, and the scientific and theoretical concepts on this subject have been improved and they have acquired a modern content. Justice is not only a philosophical category or a moral value, but also one of the most important requirements and principles of jurisprudence and legal practice. The declaration of intentions for the establishment of justice in the preamble of national and international acts, requires that the established norms and systems be appropriate for this purpose. If we look at the Romano-Germanic, Anglo-Saxon, religious-traditional law systems and the different areas of law, and compare them, it is possible to see that the establishment of justice in each one of them is the main requirement. Man, as a biological being, by nature and as a subject of law, demands justice on a normative basis. Justice is a concept that applies to the activities of all individuals and legal entities, and justice is the concept of the courts. The establishment of justice in the theory of law, legislation, and legal practice, means the formation of a free and just society. When the concept of justice in law is considered in the form of elements of a single system, it manifests itself in three stages: the creation of norms, realization, defense and restoration

Keywords: *Constitution of the Republic of Azerbaijan, human rights, justice, fair trial, juridical responsibility, science, academic degree*

Гюльшан Джаби
Преподаватель кафедры "Конституционного права" Юридического факультета Бакинского Государственного Университета и кафедры «Права» Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики, доктор философии по юридическим наукам

ПОНЯТИЕ СПРАВЕДЛИВОСТИ В ПРАВОВОЙ ПЛОСКОСТИ

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется сущность понятия справедливости как одной из основных категорий права. Справедливость, как общечеловеческое понятие, является одной из постоянных тем исследований в области права, экономики, социологии, философии и других. В истории человечества сформировались концепции справедливости всех поколений для своего времени, исследованы научно-теоретические основы, научно-теоретические концепции по данной теме, усовершенствуясь, приобрели современное содержание. Справедливость - это не только философская категория, нравственная ценность, но и главное из важнейших требований и принципов юриспруденции и юридической практики. Заявление о намерениях по установлению справедливости в преамбулах национальных и международных актов требует соответствия установленных норм и систем этой цели. При сравнении романо-германских, англосаксонских, религиозно-традиционных правовых систем, разных областей права можно увидеть, что установление справедливости является основным требованием в каждой из них. Человек как биологическое существо по своей природе и как субъект права требует справедливости на нормативной основе, хочет справедливости. Справедливость - это понятие, относящееся к деятельности всех физических и юридических лиц, а правосудие – к деятельности судов. Утверждение справедливости и в теории права, и в законодательных актах, и в юридической практике означает формирование свободного и справедливого общества. Понятие справедливости в праве, если рассмотреть в виде элементов единой системы, проявляется в трех этапах: нормотворчество, реализация, защита и восстановление.

Ключевые слова: *Конституция Азербайджанской Республики, права человека, правосудие, справедливое судебное разбирательство, юридическая ответственность, наука, ученый*

G Ə N C T Ə D Q İ Q A T Ç I L A R
Y O U N G R E S E A R C H E R S

K O N S T İ T U S İ Y A H Ü Q U Q U
C O N S T I T U T I O N A L L A W

UOT 342.5

ELŞAD HƏSƏNOV
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının
Hüquq və insan haqları institutunun dissertantı
e-mail: elshad.hasanov@globally.az

QANUNVERİCİLİK HAKİMİYYƏTİ İLƏ BAĞLI İDEYALARIN FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAFI

Feodal monarxların mütləq və qeyri-məhdud hakimiyyətinə qarşı tarixi mübarizə gedişində xalq suverenliyini dövlət hakimiyyəti ilə birləşdirən nümayəndəli seçkili orqanın aliliyini nəzərdə tutan və bütün idarəetmə sisteminə demokratik xarakter verən parlamentarizm ideyası meydana gəldi. Parlamentarizmin çiçəklənməsi prosesi burjua dövlətinin yaranması və inkişafı dövründə baş vermişdir. Parlamentin səlahiyyətlərinin əsas dairəsi məhz o zaman formalaşmışdır: qanunların qəbul edilməsi, büdcənin təsdiqi, hökumətin fəaliyyətinə nəzarət (onun fəaliyyətinin müzakirə edilməsi, etimadsızlıq göstərilməsi və s. yolu ilə) və s. Bütün bunlar ümumiləşdirilmiş şəkildə parlamentarizm prinsipində öz əksini tapmışdır [11, s.14].

İ.Maçulskaya qeyd edir ki, bir qayda olaraq, parlamentarizmin vətəni Böyük Britaniya hesab olunur. Lakin biz Qədim Romanın tarixinə nəzər salsaq görərik ki, xalq nümayəndəliyinin ilk rüşeymləri və təmsilçi orqanlarının ilk nümunələri məhz orada meydana çıxmışdır. Roma Senatının mövcudluğu dünya sivilizasiyasına nümayəndəli orqanlarının quruluşunun bir sıra elementlərini, o cümlədən də parlamentlərin yuxarı palatalarını bəxş etmişdir [18]. Əslində, real gerçəklikdə, xalq nümayəndəliyi institutunun tarixi kökləri Qədim Roma dövlətindən də əvvəlki dövrlərə gedib çıxır.

Parlamentarizm tarixinə qısa ekskurs etsək görərik ki, onun ilkin formaları nümayəndəli demokratiya institutları kimi hələ qədim dövrlərdən etibarən mövcud olmuşdur. Xalqın nümayəndəli orqanları kimi xalq məclisləri, ağsaqqallar şurası, Senat (Qədim Roma), Roma forumu, Komissiyalar, Veçe (Qədim Rus, şəhər yığıncağı), Qurultay (türk-monqol dövlətləri) və s. çıxış edirdi. Qədim tarix göstərir ki, bu və ya digər formada siyasi təmsilçilik (Qədim Yunanıstanda xalq məclisi, Romada Senat, şəhər veçeləri, qurultaylar və s.) mahiyyətcə hakimiyyətin həyata keçirilməsinin müxtəlif sosial maraqları ümumi iradəyə tabe edən universal üsullarından birinə çevrilmişdir [12, s. 44; 15, s. 90]. Göründüyü kimi, müasir qanunverici orqanın ilk nümunələri qədim dövlətlərdə fəaliyyət göstərmişdir.

Qədim Misirin yazılı mənbələrində qanunların əsasında ilahi ədalətin dayandığı göstərilir. Bu ədaləti isə fironların təmsil etdiyinə inanılırdı. Ona görə də qanunvericilik hakimiyyətini də fironlar həyata keçirirdi.

Qədim Çində də imperator ilahiləşdirilir və "səmanın oğlu" kimi xarakterizə edilirdi. Ali qanunvericilik hakimiyyəti onun son dərəcə geniş səlahiyyətlərinin yalnız bir hissəsini təşkil edirdi.

Qədim Çinin etik-siyasi fikir tarixində əsas istiqamətlərdən biri kimi qanunçular-legistlər məktəbi çıxış edirdi. Bu məktəbin ən məşhur

nümayəndələri kimi Quan Çjun (e.ə. VIII-VII əsrlər), Çzı-çan (e.ə. VI əsr), Şen Buxay (e.ə. IV əsr), Xan Fey (e.ə. III əsr) göstərilir. Legistlər Konfutsinin daha çox "jen" (humanizm) və "li" (əxlaq) prinsiplərinə əsaslanan dövlət idarəetməsi haqqında təlimini tənqid edərək, qanunlara əsaslanan dövlət idarəetməsi nəzəriyyəsini irəli sürürdülər. Qanunçuların əsas tezisi belə idi: "qanunlar və göstərişlər xalqın həyatı və idarəetmənin əsasıdır". Xan Fey qeyd edirdi ki, qanunlar dövlət idarələri tərəfindən qəbul edilir, lakin qanun qarşısında qorxu hissi insanların ürəyində olmalıdır. Qanuna riayət edənlər mükafatlandırılmalı, onu pozanlar isə cəzalandırılmalıdır – bu təbəələr üçün təlimatdır. Qanunlar fayda və zərər münasibətlərini tənzim etməlidir. Qanunlar dəyişirsə fayda və zərər münasibətləri, nəticədə insanların fəaliyyət istiqamətləri dəyişir. Cəmiyyətdə qanunların mövcud olmaması insanların yalnız öz faydalarına fikir verməsinə gətirib çıxarır ki, bu da cəmiyyətin əsasları sarsıdır. Yalnız tamahkarlığın aradan qaldırıldığı, dövlət qanunlarının icra edildiyi təqdirdə xalq üçün sakitlik, ölkə üçün isə qayda təmin edilə bilər. Qanunun yaradıcısı yalnız ədalətli hökmdar ola bilər. Yalnız o, vəziyyətdən və cəmiyyətin tələbatlarından asılı olaraq qanunları dəyişə bilər [23, s. 68]. Legistlərə görə hər kəs qanun qarşısında bərabər və qanun hər kəs üçün məcburi olmalı idi.

Qədim Hindistanda çarlar qeyri-məhdud qanunvericilik səlahiyyətinə malik deyildi. Çünki burada ölkənin siyasi kollegial dövlət hakimiyyəti orqanları xüsusi yer tuturdu və böyük ölçüdə qanunvericilik funksiyası da (çarla birlikdə) belə orqanlar tərəfindən həyata keçirilirdi. Qədim Hindistanda din çarın qanunvericilik funksiyasını istisna edirdi. Çünki dini göstərişlərə görə hüquq normaları möhkəm və dəyişməz hesab olunurdu. Bu normalar vedlərdə öz əksini tapırdı. Vedləri isə yalnız brahmanlar təfsir edə bilərdi.

Antik yunan-roma mədəniyyəti qanunların əhəmiyyəti və qanunvericilik hakimiyyəti ilə ağlı ideyaların inkişafına mühüm töhfə və güclü təkan vermişdir.

Platon göstərirdi ki, qanunların olmadığı və ya kiminsə iradəsindən asılı olduğu yerdə dövlət gec-tez məhvə məhkumdur: "qanun qüvvəyə minmədiyi və kiminsə hakimiyyəti altında olduğu yerdə dövlətin tezliklə məhv olacağını hiss edirəm. Qanunun hökmdarlar üzərində hakim olduğu, onların qanunun köləsinə çevrildiyi yerdə isə dövlətin xilas olmasını və bütün xoşbəxtliyi görürəm. Bunu yalnız Allah dövlətə bəxş edə bilər [9, s. 87]. Bu fikirlə razılaşan Aristotel qeyd edirdi ki, qanun hamının üzərində hökmranlıq etməlidir, vəzifəli şəxslər və xalq yığıncağı isə yalnız xüsusi məsələlərin həlli ilə məşğul olmalıdır [1, s. 113; 6, s. 100]. Aristotel siyasi quruluşu qanunvericilik, inzibati və məhkəmə hakimiyyətləri kimi hissələrə ayırır. Aristotel göstərirdi ki, hər bir dövlət üç hissədən ibarətdir: birinci - qanun tərtib edən orqan; ikincisi - vəzifələr; üçüncüsü - məhkəmə orqanları. Qanun tərtib edən orqan qanunlar, müharibə və sülh, ittifaq bağlamaq və ləğv etmək, ölüm cəzası, vətəndən qovulmaq, mülkiyyətin müsadirəsi, vəzifəli şəxslərin seçilməsi və onların hesabatı haqqında məsələlərə baxır [10, s. 126].

E.ə. V əsrdə Afinada əsas dövlət orqanları kimi xalq məclisi, beşyüzlər şurası və gelieya çıxış edirdi. Xalq məclisi, qanunlar qəbul edirdi, xüsusi məsələlər üzrə qərarlar verirdi, vəzifəli şəxsləri seçirdi, onların fəaliyyətinə nəzarət həyata keçirirdi, müharibə və sülh məsələlərini həll edirdi, ölkənin ərzaq vəziyyətini müzakirə edirdi və s. Göründüyü kimi, onun funksiyaları müasir parlamentin funksiyalarını xatırladır. Hər məclisin gündəliyi əvvəlcədən müəyyən edilirdi. Hər ay üzrə məclislərdən biri əsas hesab olunurdu. Burada vəzifəli şəxslərin fəaliyyəti yoxlanılır, ölkənin ərzaq vəziyyəti müzakirə olunurdu. Formal olaraq hər kəs xalq məclisində iştirak edə və yeni qanun layihələri təqdim edə bilərdi. Praktiki olaraq isə peşəkar oratorlar – ayrı-ayrı azad vətəndaşlar qrupunun maraqlarını müdafiə edən demoqoqlar müəyyən nitqlərlə çıxış edirdilər. Qanun layihələri əvvəlcədən tanışlıq üçün cəmiyyətə elan olunurdu və beşyüzlər şurasında baxılıb rəy verildikdən sonra xalq

məclisinin müzakirəsinə təqdim edildi. Xalq məclisinin qəbul etdiyi qanun layihəsi yalnız gelieya tərəfindən rədd edilmədiyi təqdirdə qanuni qüvvə kəsb edirdi [13, s. 67].

Qədim Afinada hər il püşk ilə sadə vətəndaşlar sırasından seçilən və həmişə bütün Afina əhalisinin altıda birini əhatə edən andlı hakimlərdən ibarət "Dikasteriya" adlı məhkəmə qurumu fəaliyyət göstərirdi. E.ə. IV əsrdə qanunvericilik təkliflərini yoxlamaq və onların "hüquqauyğunluğuna" dair qərar vermək məqsədilə Dikasteriyaya əlavə vəzifələr verilmişdi.

Periklin dövründə Afinada formalaşan dövlət quruluşu, ilk növbədə, onunla xarakterizə olunurdu ki, burada bütün ali qanunvericilik hakimiyyəti xalq məclisi (ekklisiya) şəklində təşkilatlanmış tamhüquqlu vətəndaşlara məxsus idi. Hər 10 gündən bir toplanan Afina vətəndaşlarının məclisi dövlətdə ali hakimiyyətə malik idi. Buna görə də, o, dövlətin əsas qanunlarını ləğv etmək səlahiyyətinə də malik idi. Qanunların sabitliyini təmin edən xüsusi mexanizmlər mövcud idi. Onlardan ən mühümü "paranomon qrafı" – qanunazidlik şikayəti idi. Özünün bu hüququndan istifadə etmək istəyən istənilən vətəndaş bu barədə xalq məclisinə məlumat verməli idi. Bundan sonra həmin vətəndaşa təklif edilirdi ki, ona təqdim edilmiş hüquqdan Afina xalqının zərərinə istifadə etməyəcəyi ilə bağlı and içsin. Bundan sonra, o, xalq məclisi tərəfindən artıq qəbul edilən, lakin mövcud qanunlara zidd olan qanun barədə şikayət verirdi. Bu qaydada verilmiş şikayət mübahisələndirilən qanunun qüvvəsini dayandırırdı və iş xalq məhkəməsinə – Gelieyaya göndərilirdi. Burada şikayətçi öz protestinin əsaslı olmasını çəkişmə prosesi qaydasında andlı iclasçılar qarşısında sübut etməli idi. Mübahisələndirilən qanunun müəllifi kimi onu xalq məclisinə təqdim edən vətəndaş çıxış edirdi. Məhkəmə hər iki tərəfi dinlədikdən sonra qərar qəbul edirdi. Əgər şikayət əsaslı hesab edilirdisə, mübahisələndirilən qanun ləğv edilirdi. Onu vaxtı ilə xalq məclisinə təqdim edən vətəndaş (müəllif) isə əhalini yanıltdığı üçün məhkəmə məsuliyyətinə cəlb olunurdu. Məhkəmə ona yüksək məbləğdə pul cəriməsi tətbiq edə və ya sürgün və ölüm cəzası da daxil olmaqla, sərt şəkildə cəzalandıra bilərdi. Göründüyü kimi, hər bir Afina vətəndaşına geniş qanunvericilik təşəbbüsü azadlığı verilsə də, qarşılığında ciddi məsuliyyət də nəzərdə tutulurdu [21, s. 236].

Qədim Yunanıstanda dövlət quruluşu və dövlət hakimiyyəti ilə bağlı formalaşmış ideyalar Qədim Romada bir qədər də təkmilləşdirilmişdi.

Polibiy hakimiyyətin konsul, senat və xalq məclisi arasında bölünməsinin zəruriliyini ifadə etmiş ilk mütəfəkkirlərdən olmuşdur. Burada konsul monarxiyanı, senat aristokratiyanı, xalq məclisi isə demokratiyanı simvolizə edir. Onun fikrincə, bu hakimiyyət təsisatları həm bir-birinə dəstək verməli, həm də biri o birini çəkindirməlidir.

Respublika dövründə Roma siyasi həyatının başlıca hadisələrindən biri ali magistratların seçilməsi deyil, hər kəs üçün məcburi olan siyasi mübarizə qaydaları müəyyən edən, vəzifəli şəxslərin fəaliyyətini tənzim edən və bir sıra hallarda hətta onların şəxsi heyətini təsbit edən qanunların qəbul olunması idi. Buna görə də, ali magistratların seçilməsi ilə bağlı olan senturiat komissiyaları ilə müqayisədə xalq məclisinin ən demokratik növü kimi çıxış edən və əsas funksiyası qanunlar qəbul etməkdən ibarət olan tribut komissiyaları daha böyük siyasi əhəmiyyət daşıyırdı. Siyasi həyatda mərkəzi yeri Roma forumu tuturdu. Burada dövlət həyatının mühüm məsələləri açıq və şəffaf surətdə nəzərdən keçirilir və həll edilirdi. Qanun layihələrinin müzakirə olunduğu siyasi iclasların (contiones) və qanunları qəbul edən tribut komissiyalarının işində iştirak etmək üçün Foruma toplaşan sadə vətəndaşlar real qanunvericilik təşəbbüsü hüququna malik idilər [26, s. 94]. Qanunların köməyi ilə xalq ictimai həyatın bütün aspektlərini və magistratların fəaliyyətini tənzim edən qaydalar müəyyən edirdi. Lakin e.ə. III əsrdə Komissiyanın ölçüsünə görə iclasda (contio) qanun layihəsinin müzakirəsində yalnız 100 vətəndaşdan, komissiyada səsvermədə 30 və-

təndaşdan və yalnız müstəsna hallarda 12 və ya 15 vətəndaşdan biri iştirak edə bilərdi. Qanun layihələri onların təşəbbüskarları olan magistratlar tərəfindən və yalnız senatda müzakirə edilib bəyənildikdən sonra xalqın təsdiqinə təqdim edilirdi. Əks halda xalq tribunları formalaşmış adətə görə veto hüququndan istifadə edərək onun qəbulunu əngəlləməli idilər. Qrakx qardaşlarına qədər çoxsaylı qanunlardan yalnız altısı Senatın ilkin təsdiqi olmadan qəbul edillmişdi. Həmçinin Senatın ilkin təsdiqini almış, demək olar ki, heç bir qanun layihəsi komissiyalar tərəfindən ləğv edilməmişdi. Əlbəttə, zənn etmək olar ki, Senat və komissiyaların belə vəhdəti elita ilə sadə vətəndaşların maraqlarının vəhdətini ifadə edirdi. Lakin, hətta, bu halda belə, xalqın üstünlüyü barədə deyil, onun Senatla bərabərhüquqlu tərəfdaşlığı barədə nəticə hasil olur [24, s. 46]. Lakin sonralar oratorların təsiri ilə xalq dəbdəbəli həyat tərzi keçirən senatorlara şübhə ilə yanaşmağa başlayır. Bu isə xalqın dövlət idarəetmə işlərində daha fəal iştirakına səbəb olur. Xüsusən də, xalq özünün qanunvericilik səlahiyyətindən daha geniş istifadə etməyə və demək olar ki, dövlət həyatının bütün aspektlərini əhatə edən qanunlar qəbul etməyə başlayır.

Dövlət hakimiyyətini xalqın hakimiyyəti kimi qəbul edən düşüncə tərzi qədim yunanların və Romalıların "ictimai həyat yaradıcılığının" nəticəsidir. Afinada və Romada qanunların xalq yığıncağı tərəfindən qəbul edilməsi tarixdə ilk dəfə ictimai münasibətlərin vətəndaşların iradəsilə yaradılan qanunlarla tənzimlənməsini təmin edən təkmil bir sistemin formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. Bu sistem istisnasız olaraq hər bir kəsin, həmçinin dövlətin də qanunlara tabe olmasını tələb edirdi. Adətlərin yox, məhz xalqın ixtiyarında olan qanunvericiliyin hüquq yaradıcılığının əsas formasına çevrilməsi həmin dövlətlərdə hüquqi dövlətin müəyyən elementlərinin yaranmasına səbəb olmuşdur [7, s. 116].

F.Hayekə görə qədim dövrün "qanunverici"si qanunu güman edilən pozuntulardan təmizləmək və ya onun ilkin saflığını bərpa etmək üçün çalışa bilərdi, lakin onun yeni bir qanun yaratmasından söz gedə bilməzdi. Ur-Nammu və Hammurapidən Solona, Likurqa və Romada XII Cədvəl Qanununun müəlliflərinə qədər bütün məşhur ilk "qanunvericilər» yeni qanun yaratmaq yox, qanunun həmişə necə və nə olduğunu göstərmək niyyətində olublar. Lakin heç kəsdə qanunu dəyişmək səlahiyyətinin və niyyətinin olmaması və ya yalnız köhnə hüququn yaxşı hesab edilməsi o demək deyil ki, həmin dövrdə hüquq inkişaf etməmişdir. Bu, sadəcə, o deməkdir ki, baş vermiş dəyişikliklər "qanunvericinin» öz niyyətinin və düşüncəsinin nəticəsi kimi qəbul edilmirdi [3, s. 116].

İ.Məmmədov qeyd edir ki, qədim dövlətlərdə, ən əsası da şərq dövlətlərində hakimiyyətin ilahi mənşəli olması ilə bağlı mifik və teoloji təsəvvürlərin, həmçinin insanların birgəyaşayışını tənzimləyən qayda və qanunların kosmik nizamın tərkib hissəsi və ya ilahi mənşəli olması düşüncəsinin siyasi-hüquqi münasibətlərə yaxından təsir göstərməsi nəticəsində hökmdarın şəxsiyyəti ilahiləşdirilmiş və hüququn müəyyənləşdirilməsi sahəsində o xüsusi səlahiyyətlərə malik olmuşdur. Hökmdarın həyata keçirdiyi qanunyaradıcılığı insan iradəsinin əsas götürülməsi düşüncəsinə əsaslanmırdı. Hüquq isə öz-özlüyündə mühüm dəyər hesab olunmurdu. Qanunlar insan şüurunun deyil, ilahi şüurun məhsulu və ya bir təzahürü kimi qiymətləndirildiyindən belə hesab edilirdi ki, qanunlar insanlara "yuxarıdan" və lap qədimlərdən verilmişdir. Hökmdar və kahinlər isə onları insanlara çatdırmaq, izah etmək və təmin etmək səlahiyyətinə malikdir. Bu cür təsəvvürlər hökmdarın səlahiyyətlərinin məhdudlaşdırılmasını istisna edirdi. Belə hesab edilirdi ki, əgər o, ədaləti təmsil edirsə, demək, ədalətli olmalı, insanları öz hakimiyyətinə tabe edərkən isə tabe etmənin üsul və vasitələrini özü müəyyənləşdirməlidir. Bütün bunlardan belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, həmin təsəvvürə görə, hökmdarın hakimiyyəti və səlahiyyətləri, onun ümumi qanunvericilik işində ifadə etdiyi iradə təbəələrin maraq və mənafeləri, hüquqları ilə deyil, ilahi ədalətin

müəyyənləşdirdiyi ədalət düşüncəsi və duyğusu ilə məhdudlaşmalıdır [7, s. 116].

Antik dünyada (Yunanıstanda və Romada) hüquq yaradıcılığının əsas forması kimi adətlərin deyil, qanunların tanınması və onların hüququn vacib mənbələrindən biri hesab olunması sonrakı dövrlərdə məcəlləşdirmə üçün əlverişli zəmin yaratmışdı.

Orta əsrlərdə dini-ilahi qanunların üstünlüyü ilə bağlı təlimlər geniş yayılmışdı. Foma Akvinski hesab edirdi ki, bütün qanunların ümumi subordinasiya daxilində bir-birilə əlaqəsi var. Onların üzərində isə kainatı idarə edən ilahi şüurun ümumi prinsipləri, universal normaları durur və digər qanunlar, ilk növbədə, əbədi qanunun insan şüurunda inikası kimi təzahür olunan təbii qanun ilahi şüurun həmin universal normalarından yaranır. Təbii qanun yer üzərində insan həyatının qorunmasına və insan nəslinin artırılmasına, həqiqət axtarışına, insan ləyaqətinə hörmət edilməsinə xidmət edir. Bu qanunun ictimai həyatda konkretləşməsi (pozitiv) qanunlar vasitəsilə həyata keçir. F.Akvinski xristian dininin ehkamlarından çıxış edərək göstərirdi ki, ilahi qanunlar insanlara İncil vasitəsilə verilmişdir, ilahi qanunun bu cür aşkarlanması onunla bağlıdır ki, insan şüurunun məhdudluğu onlara həqiqət barəsində düzgün təsəvvür yaratmağa mane olur. Bu, həm də onunla bağlıdır ki, insanların yaratdığı (pozitiv) qanun şəri məhv etmək gücündə deyil [7, s. 133].

Orta əsrlərdə bir çox feodal dövlətlərdə qanunlar qəbul etmək kralın müstəsna səlahiyyəti kimi çıxış etmirdi. Bunu orta əsrlər Gürcüstanın dövlət və hüquq tarixinə nəzər salmaqla görmək olar. Feodalizm dövründə Gürcüstanda ali hakimiyyət çara məxsus olmuşdur. Dövlətə başçılıq edən çar "çarlar çarı" titulunu qəbul etmişdi. XII əsrin sonlarında gürcü çarı David "şahənşah" (Sasanilər titulu) və qısa müddət ərzində Şirvanı tabe etdiklərinə (1116-cı ildə) görə şirvanşah titulunu qəbul etmişdi. Gürcüstanda çar hakimiyyəti irsi xarakter daşıyırdı. Qanunla ali hakimiyyət bütövlükdə çara məxsus olsa da, əslində o, yalnız öz domenini (mülkünü, malikanəsini) idarə edirdi. Ümumdövlət əhəmiyyətli məsələləri həll edərkən çarın hakimiyyəti iri dünyəvi və kilsə feodalları tərəfindən məhdudlaşdırılırdı. Belə ki, çar qanunvericilik fəaliyyətində Dövlət Şurası, xarici siyasət məsələlərində isə Vəzirlər Şurası ilə hesablaşmalı olurdu [2, s. 40].

Orta əsrlərdə məhkəmə presedenti ilə yanaşı ingilis feodal hüququnun mənbəyi kimi həm də qanunvericilik çıxış edirdi. Öncə bu, müxtəlif cür adlanan (assizalar, kral xartiyaları, qərarlar, ordonanslar) kral hakimiyyəti aktları idi. Kral I Eduardın dövründə (1272-1307) qanunvericilik fəaliyyəti xeyli fəallaşdı. XIV əsrdən statutların verilməsində parlamentin iştirak etməsi adi hal aldı, XV əsrdən isə icmalar palatası krala petisiya ilə müraciət etməyə başladı. Bu cür petisiyalarda palata kraldan verilməsi xahiş edilən statutun hazır mətnini əks etdirirdi. Bununla da parlament qanunvericiliyinin əsası qoyulurdu [8, s. 34].

İngiltərədə parlament XIII-XIV əsrlərdə, kral hakimiyyətinin məhdudlaşdırılmasına istiqamətlənmiş siyasi proseslərin gedişində yaranmışdır. Lakin kral hakimiyyəti həddindən atıq gücləndikdən sonra silki-nümayəndəli orqan kimi meydana gəlmiş həmin parlament uzun müddət öz işləkliyini itirmişdir. XVII əsrdə İngiltərədə baş verən burjua inqilabından sonra parlament silki- nümayəndəli orqandan seçkili orqana çevrilmişdir. Ümumiyyətlə isə, müasir parlamentin formalaşması son iki əsrdə Qərb ölkələrində nümayəndəli demokratiyanın inkişaf etməsi ilə bağlı olmuşdur [7, s. 412].

T.Hobbs göstərirdi ki, ümumi hakimiyyət olmayan yerdə qanun yoxdur, qanun olmayan yerdə isə ədalət ola bilməz. O, belə vəziyyəti "hamının hamıya müharibəsi" kimi xarakterizə edir. Belə vəziyyətdə həmişə qorxu və ölüm təhlükəsi mövcuddur. Bu vəziyyətdən çıxmağın yeganə optimal yolu ictimai müqavilə əsasında ümumi hakimiyyəti təmsil edən və xalqın adından və onun mənafeyi, təhlükəsizliyi və rifahı üçün məcburi qanunlar qəbul etmək səlahiyyətinə malik olan dövlətin yaradılmasıdır.

T.Hobbsa görə yalnız dövlətdə müsbət və qüsurlu davranışları ölçmək üçün universal

miqyas mövcud olur. Belə miqyas kimi isə hər bir dövlətin qanunları çıxış edir. Belə ki, dövlət quruluşu bərqərar olduqdan sonra hətta təbii qanunlar da dövlətin qanunlarının tərkib hissəsinə çevrilir. Bu qanunların xaraktercə necə olmasından asılı olmayaraq, həmişə və hər yerdə göstərilən qanunlara riayət etmək vətəndaşların müsbət davranışı, onların pozulması isə qüsurlu davranışı kimi qiymətləndirilir.

C.Lokk hesab edirdi ki, qanunvericilik hakimiyyətinin əsas vəzifəsi və təyinatı insanların rifahı və xoşbəxtliyi üçün zəruri şərtləri təmin edən mülki qanunlar sistemi işləyib hazırlamaqdan ibarətdir. Hər şey qanunvericilik hakimiyyətinə tabedir, çünki qanunları yaza bilənlər daha yüksək mövqedə dayanırlar [17, s. 46]. Qanunverici hakimiyyət başqa hakimiyyət qollarından ayrılaraq, xalqın iradəsini ifadə edən seçkili-nümayəndəli orqana kimi parlamentə məxsus olmalıdır. İnsanlar qanunverici hakimiyyət kollektiv orqanın əlinə keçməyənə qədər vətəndaş cəmiyyətində yaşadıqlarını zənn edə bilməzlər. Vətəndaş cəmiyyətinin qanunlarında həmin cəmiyyətdə yaşayan heç bir insan üçün hər hansı istisna nəzərdə tutula bilməz. İnsanlar cəmiyyət halında birləşdiyi andan, əksəriyyət cəmiyyətin bütün hakimiyyətinə malik olduğu üçün, bu səlahiyyətdən cəmiyyət üçün zaman-zaman qanunlar yaradılması və həmin qanunları həyata keçirən vəzifəli şəxslərin təyin edilməsi üçün istifadə edə bilər; bu vəziyyətdə idarəetmə forması mükəmməl demokratiya olacaqdır. Və ya qanunverici hakimiyyət bir neçə seçilmiş şəxsin və ya onların varislərinə verilə bilər, bu oliqarxiya olacaq. Ya da hakimiyyət bir şəxsin əlində cəmləşə bilər, bu zaman monarxiya mövcud olacaq [20, s. 149]. İdarəetmənin mövcud olduğu bütün hallarda qanunvericilik hakimiyyəti ali hakimiyyətdir. Mütəfəkkirin fikrincə, dövlət idarəetmə forması həmin dövlətdə ali hakimiyyətin, yəni qanunvericilik hakimiyyətinin kimə mənsub olmasından asılıdır.

C.Lokk göstərir ki, insanların cəmiyyət və dövlət halında birləşməsinin əsas məqsədi öz mülkiyyətlərindən dinc və təhlükəsiz istifadə etmək istəmələridir. Bunun əsas aləti və vasitəsi kimi isə qəbul edilmiş qanunlar çıxış edir. Bütün dövlətlər üçün ilk və əsas pozitiv qanun qanunvericilik hakimiyyətinin müəyyən edilməsidir. Eyni zamanda, qanunvericilik hakimiyyətinin özünün tabe olmalı olduğu ilk və əsas təbii qanun cəmiyyətin və hər bir cəmiyyət üzvünün qorunmasıdır. Qanunvericilik hakimiyyəti yalnız dövlətin ali hakimiyyəti deyil, həm də cəmiyyətin etibar etdiyi şəxslərin əlində müqəddəs və sadiqlik tələb edən hakimiyyətdir. Qanunvericilik hakimiyyəti elə hakimiyyətdir ki, o, cəmiyyətin və onun üzvlərinin qorunması üçün dövlətin sahib olduğu qüvvələrdən necə istifadə edilməsi yollarını göstərmək səlahiyyətinə malikdir. Lakin bir dəfə və qısa müddətdə yaradılan qanunlar daimi və sabit qüvvəyə malikdir və fasiləsiz icra və ya bu icraya nəzarət tələb edir. Ona görə də yaradılan və qüvvədə olan qanunların icrasına nəzarət etməli olan daimi hakimiyyətin mövcud olması zəruri şərtdir [20, s. 149]. Qanunverici orqan yaratdığı qanunların icrası səlahiyyətini başqa orqana həvalə etdiyi zaman, həmin səlahiyyəti ondan geri almaq, habelə qanunla müəyyən edilmiş qaydaları pozan idarəetməyə görə cəza təyin etmək hakimiyyətini istənilən halda özündə saxlayır.

C.Lokkun baxışlarının orijinallığı ondadır ki, o, İngiltərədə 1688-ci ildəki inqilabdan sonra ictimai şüurda əsas yer tutan parlamentin hakimliyi doktrinası şəraitində hakimiyyətlərin hüquqlarını müəyyən etməyə səy göstərir. C.Lokka görə: birincisi, qanunverici orqan öz hakimiyyətini heç kəsə verməz; ikincisi, vergilərin artırılması, mülkiyyətdən məhrum etmək məsələləri yalnız bütün xalqın və maraqlı tərəflərin razılığı ilə baş verə bilər; üçüncüsü, ən əsası, parlament hakimliyi kral hakimiyyətini məhdudlaşdırmaq zərurəti ilə şərtlənir [10, s. 126].

Monteskyeyə görə hər bir hakimiyyət qolunun öz mənbəyi vardır. İcra hakimiyyətinə münasibətdə bu monarx olduğu halda, qanunvericilik hakimiyyətinə münasibətdə "əsilzadələr" və "xalqın təmsilçiləri"dir [19, s. 158]. Ədalətli münasibətlərin mümkünlüyü insanlar tərəfindən yaradılan qanunlardan əvvəl mövcud olmalıdır. Etiraf etmək lazımdır ki, ədalətli

münasibətlər onları müəyyən edən pozitiv qanunlardan əvvəl gəlir. Məsələn, insanların birliyi varsa, onların həmin birliyin qanunlarına tabe olması ədalətlidir. Cəmiyyətdə yaşayan və qorunmağa ehtiyacı olan varlıqlar kimi insanların qanunları vardır. Həmin qanunlar idarə edənlərlə idarə olunanlar arasında münasibətləri müəyyən edir: bu siyasi hüquqdur. Həmçinin bəzi qanunlar da vardır ki, bütün vətəndaşlar arasında münasibətləri müəyyən edir: bu mülki hüquqdur. Ümumi anlamda qanun insan zəkasıdır, çünki yer kürəsinin bütün xalqlarını idarə edir; hər bir xalqın siyasi və mülki qanunları isə bu zəkanın tətbiqinin xüsusi halları olmalıdır. Bu qanunlar şamil olunduğu xalqın xüsusiyyətləri sıx bağlı olmalıdır. Yalnız son dərəcə nadir hallarda bir xalqın qanunları digər xalqlar üçün də yararlı ola bilər. Qanunlar müəyyən edilən idarəetmənin təbiətinə və prinsiplərinə, ölkənin fiziki xüsusiyyətlərinə və iqliminə, xalqın həyat tərzinə, azadlıq dərəcəsinə, əhalinin dininə, adətlərinə uyğun olmalıdır [20, s. 153]. Qanunlar bir-biri ilə bağlı olmaqla, onların qəbulunu zəruri edən hallarla və qanunvericinin məqsədləri ilə şərtlənirlər.

Monteskyenin fikrincə, qanunverici hakimiyyət qanunlar yaratmalı, icra hakimiyyəti ümumdövlət xarakterli qərarların icrasını təmin etməli, məhkəmə hakimiyyəti cinayət tərkibli və mülki iddialara baxmalıdır. Qanunverici və icra hakimiyyətlərinin bir əldə cəmləşməsi qanunların aliliyini pozar, əgər hakimlər mühakimə etməklə yanaşı qanunvericiliklə məşğul olsalar məhkəmə özbaşınalığı yaranar. Hakimiyyət orqanları bir-birindən asılı olmamalı, qarşılıqlı təsirlərini uzlaşdırmalı, bir-birini çəkindirə bilməlidirlər. Bu formada ifadə olunan dövlət quruluşu, heç bir kəsin qanunun icazə vermədiyinə məcbur edilməsinin mümkünsüzlüyünü təmin edir. Üç hakimiyyətin bir-birinə qarşılıqlı təsiri – mürəkkəb və məsuliyyətli prosesdir. O, öz ifadəsini müxtəlif məsələlərin uzlaşmasında, hakimiyyət qollarının bir-birinə təsirində tapır. Hakimiyyətdən sui-istifadə imkanları olmasın deyə Ş.Monteskye hər bir hakimiyyət qolunun digərini çəkindirə bilmək və tarazlaşdırmaq ideyasını irəli sürür. Onun fikrincə, monarxın icra hakimiyyətinin başçısı kimi parlamenti çəkindirmək üçün "veto" hüququ olmalı, hökumət qanunvericilik prosesinə qatılmamalı, parlamentin isə, icra hakimiyyətinin fəaliyyətini dayandırmaq hüququ olmalıdır [10, s. 126; 19, s. 290].

J.J.Russo xalq suverenliyinin ayrılmazlığı, vahidliyi və bölünməzliyi ideyalarının tərəfdarı kimi Monteskyenin hakimiyyətlər bölgüsü ideyasını tənqid edirdi. Russo dövlət funksiyalarının bölünməsini zəruri hesab edirdi. Russonun fikrincə, qanunvericilik hakimiyyəti bütün suveren xalqın iradəsidir və buna görə də hamıya aid olan ümumi xarakterli məsələləri tənzim etməlidir. O, hesab edirdi ki, bütün dövlət orqanlarının tarazlı fəaliyyəti xalq suverenliyini ifadə edən ali qanunvericilik hakimiyyətinin yenidən təşkil olunması yolu ilə təmin edilə bilər [22, s. 168].

J.J.Russo hesab edirdi ki, suverenlik ayrılmaz olduğu üçün verilə də bilməz. O, müstəsna olaraq ümumi iradəyə əsaslanır. İradə isə verilə bilməz. Xalq deputatları xalqın təmsilçisi deyildirlər və ola bilməzlər. Onlar xalqın yalnız komissarlarıdır. Onlar heç nə barəsində qəti qərar verə bilməzlər. Xalqın bilavasitə təsdiq etmədiyi bütün qanunlar etibarsızdır, hətta qanun deyil. Qanun ümumi iradənin ifadəsi olduğu üçün, aydındır ki, xalq özünün qanunvericilik hakimiyyətinə münasibətdə təmsil oluna bilməz. Lakin xalq özünün icraedici hakimiyyətinə münasibətdə təmsil edilə bilər və təmsil edilməlidir [20, s. 168]. İcraedici hakimiyyət yalnız qanuna əsasən tətbiq edilən gücə malikdir.

Russoya görə qanunverici hakimiyyət bilavasitə seçkili nümayəndəli məclislərdə həyata keçirilməlidir, hər bir vətəndaş qanunların müzakirəsi və qəbul edilməsində iştirak etməlidir. Qəbul olunmuş qanunlar yalnız ümumxalq referendumunda təsdiq olunduqdan sonra qanuni qüvvəyə minir. Mütəfəkkir qanunvericilik hakimiyyətinə və onun qəbul etdiyi qanunlara xüsusi önəm verərək, qanunlarla idarə olunan bütün dövlətləri (idarəetmə for-

masından asılı olmayaraq) respublika adlandırırdı və hesab edirdi ki, yalnız bu halda ictimai maraqlar təmin olunur və ictimai iş müəyyən əhəmiyyət kəsb edir. Onun fikrincə, qanuna əsaslanan hər bir idarəetmə məhz respublika idarəetməsidir. Burada fəaliyyət göstərən qanunvericilik sistemi iki əsas nemətin təmin edilməsini özünün başlıca məqsədi elan etməlidir. Bu nemətlər azadlıq və bərabərlikdir.

Utopiklərin də qanunlar və qanunvericilik hakimiyyəti ilə bağlı ideyaları maraq doğurur. Utopiklərin təsvir etdiyi ideal cəmiyyətdə insanlar dostluq şəraitində yaşayır. Belə ki, heç bir məmur təkəbbür göstərmir və qorxutmur. Onlar özlərini ləyaqətlə aparırlar. Utopiklər onlara lazımi hörməti könüllü olaraq nümayiş etdirirlər və bunu güclə tələb etməyə ehtiyac qalmır. Bu cəmiyyətdə qanunlar çox az olur. Saysız-hesabsız qanunları və onların təfsirçilərini utopiklər lüzumsuz hesab edirlər. Utopiklər insanları onların oxuyub dərk etmə imkanlarını üstələyəcək sayda və mürəkkəblikdə qanunlarla əhatə etməyi ədalətsiz sayırdılar. Utopik cəmiyyətdə qanunverici hər kəs ola bilər. Onlar təfsiri daha sadə olan qanunları daha ədalətli hesab edirlər. Bütün qanunlar yalnız hər kəsə onların məcburiliyini xatırlatmaq üçün qəbul edilir. Qanunların daha incə təfsirini az adam bildiyi halda, onların daha sadə və anlaşıqlı mənası hər kəs üçün aydın olur [20, s. 74].

Didro qanunlarla adətlər arasında üzvi bağlılığa diqqət çəkirdi. O göstərirdi ki, əgər qanunlar yaxşıdırsa adətlər də yaxşıdır, əgər qanunlar pisdirsə deməli adətlər də pisdir. Yaxşı qanun ayrı-ayrı fərdlərin rifahını ümumi rifahla əlaqələndirə bilən qanunlardır.

Spinoza hesab edirdi ki, insanlar qanunlara hakimiyyətdə olanların rifahı üçün deyil, cəmiyyətin və son nəticədə özlərinin rifahı üçün tabe olmalıdırlar. Təbəələr normal şəraitdə hakimiyyətə etiraz etmək hüququna malik deyil. Lakin əgər hakimiyyət qanunlara zidd hərəkətlər etməyə başlayarsa, bu, dövlətin məhvinə və hüquqi müstəvinin itməsinə gətirib çıxaracaq və artıq belə halda hakimiyyətə qarşı etiraz haqlıdır [25, s. 513]. Spinozaya görə yalnız azad xalq tərəfindən müəyyən edilən qanunvericilik hakimiyyəti legitim ola bilər.

Kant dövləti, hüquqi qanunlara tabe olan insan çoxluğu hesab edir. Onun fikrincə dövlətin rifahı mükəmməl hüquqdadır. Bu baxımdan İ.Kant "hüquqi dövlət" ideyasının banilərindən biri hesab olunur. Kantın fikrincə, hüquq qanunlarına əməl etməyən dövlət öz etimadını itirə bilər. Bu zaman insanlar şüurlu surətdə həmin dövlətdən özgələşməyə başlayırlar [14, s. 287]. Kanta görə xalqın özü barədə həll edə bilmədiyi məsələləri qanunvericilik hakimiyyəti də xalq barəsində həll edə bilməz. Kant müxtəlif hakimiyyət qollarının tarazlığı ideyasını inkar edərək, xalq iradəsinin ifadəçisi kimi qanunvericilik hakimiyyətinin aliliyini irəli sürürdü.

Fransanın 1792-ci il Konstitusiyası insan hüquq və azadlıqlarını özündə ehtiva etməklə yanaşı, həm də aşağıdakı mühüm bir müddəanı təsbit edirdi: "Qanunvericilik hakimiyyəti bu bölmədə sadalanan və Konstitusiya ilə təmin edilən təbii hüquqlara və vətəndaş hüquqlarına mane olan qanunlar verə bilməz. Qanunvericilik hakimiyyətinin qanunları insanın təbii hüquqlarını pozmamalıdır". Göründüyü kimi, yuxarıda göstərilən konstitusiya normasında qanunvericinin hakimiyyəti dəqiq müəyyən edilmişdir. Belə ki, insan vətəndaş hüquq və azadlıqları ilə fərdlərin hüquqi vəziyyətinin tənzim edilməsi üzrə dövlətin hüquqları öz prinsipial ifadəsini tapmışdır [5].

Sürətlə inkişaf edən Avropa ölkələrində qanunvericilik fəaliyyətinin genişlənməsi və təkmilləşməsi, vətəndaş cəmiyyəti daxilində münasibətlərin sabit inkişafının qanunvericiliyə əsaslanması dövlət və hüquq hadisələrinin siyasi-hüquqi reallıqdan ayrılmadan öyrənilməsi tələbini doğurmuşdur. Bu tendensiya Almaniyada xüsusilə güclü idi. Məhz buna görə də, XIX əsrdən etibarən hüququ yalnız dövlət tərəfindən müəyyənləşdirilən hüquqdan, yəni pozitiv hüquqdan ibarət olan sistem

kimi qiymətləndirən hüquqi pozitivizm hüquqşünaslıqda aparıcı təlimə çevrilmişdir [7, s.40].

Müasir dövlətin qanunvericilik fəaliyyəti, xalqın nümayəndəli orqanlarının işi siyasi partiyaların, ictimai təşkilatların fəaliyyəti ilə sıx qarşılıqlı əlaqədədir. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, dövlət mexanizminin, cəmiyyətin siyasi hakimiyyətinin bütün təşkilatlarının normal və səmərəli işi, şəxsiyyətlə dövlət arasındakı mühüm həlqə, özünəməxsus şəkildə vasitəçi olan vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı olmadan mümkün deyil [4].

N.İ.Lazarevskiy qeyd edir ki, müasir şəraitdə ümumi seçki hüququ xalq nümayəndəliyi institutunu xalqın müəyyən qrupunun maraqlarının təmsilçiliyi institutundan bütün xalqın maraqlarının təmsilçiliyi institutuna çevirmişdir. Müəyyən mənada əks proses mövcuddur: xalq təmsilçiliyi xalq üzərində hakimiyyət orqanından bütün xalqın hakimiyyət orqanına çevrilir və bu, müxtəlif növ məhdudiyyətlərdən (senzlərdən) azad olan ümumi bərabər birbaşa seçki hüququ əsasında baş verir [16, s. 331].

Beləliklə, bu məqalədə qeyd edilən bütün fikirləri ümumiləşdirərək aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar.

1. İlkin dövrlərdə insanlar hakimiyyətin və qanunların ilahi mənşəli olduğuna inanırdılar. Ona görə də, xalqın qanun yaratmaq kimi səlahiyyətinin olması qəbul edilmirdi. Bu baxımdan, adət normalarının sanksiyalaşdırılması daha məqbul hesab olunurdu. Lakin sonralar təsəvvürlər dəyişdikcə, hakimiyyətin və qanunların bilavasitə xalqın iradəsinə əsaslanması düşüncəsi hakim olmağa başladı. Bundan sonra isə artıq qədim polis-dövlətlərdə (xüsusən də qərbdə) qanunlar xalq yığıncaqlarında əhali (azad vətəndaşlar) tərəfindən qəbul edilməyə və nəticədə qanunvericilik fəaliyyəti hüquq yaradıcılığının əsas formasına çevrilməyə başladı.

2. Qədim dövrlərdə Qərblə müqayisədə Şərqdə əhalinin hakimiyyətin həyata keçirilməsində iştirakı olduqca zəif olduğundan, xalqın iştirakı ilə qanunyaradıcılığının həyata keçirilməsi, yeni qanunların qəbul edilməsi mexanizmi də tam şəkildə formalaşmamışdı.

3. Orta əsrlərdə ilahi qanunların pozitiv (insanların yaratdığı) qanunlardan üstünlüyü (onun mənşəyini təşkil etməsi) ilə bağlı ideyalar hakim olmuşdur.

4. Hazırkı inkişaf mərhələsində parlament institutu demokratik hüquqi dövlətlərin konstitusiya quruluşunun fundamental əsaslarından biri kimi çıxış edir. Müasir qanunverici orqanın sosial-siyasi rolu və dəyəri xalqın adından onun iradəsinin və hakimiyyətinin çevik, səmərəli və dolğun surətdə həyata keçirilməsi dərəcəsi, sadə vətəndaşların problemlərinə daha məsuliyyətli, operativ və qayğıkeş yanaşma tərzi və habelə vətəndaş-dövlət həmrəylinin yüksəldilməsinə verdiyi töhfə ilə müəyyən olunur.

Ədəbiyyat:

1. Aristotel. Politika. Bakı: BDU, 1997, 280 s.
2. Əkbərov R.A., Nəzirov C.Q. Xarici ölkələrin dövlət və hüquq tarixi. Azərbaycan dilində. Bakı: Qanun, 2005, 516 s.
3. Hayek F.A. Hüquq, qanunvericilik və azadlıq. Cild 1. Qaydalar və nizam. Bakı: Qanun, 2002, 260 s.
4. Hüquq sisteminin konstitusiya əsasları. http://unec.edu.az/application/uploads/2015/07/H-QUQ-S-STEM-N-N-KONSTTUS-YA-SASLARI.pdf
5. Məmmədli M. İnsan hüquqları anlayışı, inkişaf tarixi və Konstitusiya təminatı. http://cemiyyet.org/insan-huquqlari-anlayisi-inkisaf-tarixi-v%C9%99-konstitusiya-t%C9%99minati/
6. Məmmədov H.Q. Hüquqi dövlətin yaranmasında hüquqi qnoseologiya, təcrübə və adət-ənənələr // Bakı Universitetinin xəbərləri, Sosial-siyasi elmlər seriyası, 2013, № 2, s. 100-110
7. Məmmədov İ. Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi. Bakı: Çıraq, 2005, 624 s.
8. Nəbiyev E.Q. Anqlosakson (ingilis) hüquq sistemində presedent hüququnun inkişaf tarixi və xüsusiyyətləri // Bakı Universitetinin xəbərləri, Sosial-siyasi elmlər seriyası, 2008, № 1, s. 28-44
9. Platon. Dövlət. Bakı: Təbib, 1999, 358 s.
10. Rzayev Ə.H. Hakimiyyətlərin bölgüsü: genezisi və onun dövlət qulluğunun təşkilində rolu // Dövlət idarəçiliyi, 2010, № 1, s. 126-131
11. Şükürov N.H. Dövlət hakimiyyəti mexanizminin bəzi məsələləri. Bakı: Qanun, 2012, 256 s.
12. Бейбитов М. Парламентаризм: к проблеме истории возникновения и развития // Әділ Сот, 2010, № 2, с. 44-46
13. История государства и права зарубежных стран. Учебник для вузов. Часть 1 / Под ред. проф. Крашенинниковой Н.А и проф. Жидкова О.А. М.: Издательство НОРМА, 1996, 480 с.
14. Кант И. Критика практического разума. Сочинения в 6-и тт. Т.6. М.: Мысль, 1966, 743 с.
15. Котов А.К. Конституционализм в Казахстане: опыт становления и эффективности механизма власти. Алматы: Изд-во КазГЮА, 2000, 288 с.
16. Лазаревский Н.И. Лекции по русскому государственному праву. Том I. Конституционное право. СПб.: Слово, 1908, 519 с.
17. Локк Дж. О государстве. СПб.: П.П.Сойкин, 1902, 55 с.
18. Мачульская И. Парламентаризм «и опыт, сын ошибок трудных…» (к 100-летию Государственной Думы). http://www.senator.senat.org/senat.html
19. Монтескье Ш.Л. О духе законов. М.: Политическая литература, 1955, 769 с.
20. Морщихина Л.А. История философии Античность – Средние века – Новое время. Учебно-методические рекомендации. Архангельск: Поморский университет, 2006, 214 с.
21. Паневин К.В. История древней Греции. СПб.: Полигон, 1999, 640 с.
22. Руссо Ж.Ж. Трактаты. М.: Наука, 1969, 703 с.
23. Рязанов И.В. История философии: от философии Древнего Востока до Немецкой классической философии. Учебное пособие. Пермь: ИПЦ «Прокростъ», 2014, 292 с.
24. Смышляев А.Л. Народ, власть, закон в позднереспубликанском риме (по поводу концепции Ф. Миллара) // Вестник древней истории, № 3, 2003, с. 46-60
25. Спиноза Б. Об усовершенствовании разума. Сочинения. М.: ЭКСМО, 1998, 864 с.
26. Millar F. The Roman Republic in political thought. London: University Press of New England, 2002, 220 p.

Açar sözlər: *qanun, qanunverici, qanunvericilik hakimiyəti, xalq yığıncağı, senat, hakimiyyətlər bölgüsü, parlamentarizm*

Elshad Hasanov
PhD candidate, the Institute of Law and Human Rights of the National Academy of Sciences of Azerbaijan

FORMATION AND DEVELOPMENT OF IDEAS RELATING TO THE LEGISLATIVE POWER

SUMMARY

The flourishment of parliamentarism took place during the establishment and development of the bourgeois state. The main scope of the parliament's powers was formed at that time: the adoption of laws, approval of the budget, control over the activities of the government (by discussing its activities, expressing no confidence, etc.), and so on. All of these are reflected in the generalized principle of parliamentarism. This paper examines issues related to the formation and development of ideas related to the legislature. The author points out that in the early days, people believed that power and laws were of divine origin. But later, as perceptions changed, the idea that government and law were based on the will of the people, prevailed. However, in the Middle Ages, ideas about the superiority of divine law over man-made law prevailed. At the current stage of development, the parliamentary institution is one of the fundamental foundations of the constitutional structure of democratic states governed by the rule of law.

Keywords: *law, legislature, legislature, people's assembly, senate, separation of powers, parliamentarism*

Эльшад Гасанов
Диссертант Института права и прав человека
Национальной Академии Наук Азербайджана

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ИДЕЙ О ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ

РЕЗЮМЕ

Процесс расцвета парламентаризма происходил в период становления и развития буржуазного государства. В то время сформировался основной круг полномочий парламента: принятие законов, утверждение бюджета, контроль за деятельностью правительства (через обсуждение его деятельности, выражение недоверия и т.д.). Все это нашло свое отражение в обобщенном виде в принципе парламентаризма.

В статье исследуются вопросы, связанные с формированием и развитием идей, связанных с законодательной властью. Автор указывает, что на начальных этапах люди верили, что власть и законы имеют божественное происхождение. Но позже, по мере представлений изменения, начала возобладать идея о том, что власть и законы непосредственно основаны на воле народа. В средние века господствовали идеи о превосходстве божественных законов над закономи, созданными человеком. На современном этапе развития парламентский институт выступает одной из фундаментальных основ конституционного устройства демократических государств.

Ключевые слова: *закон, законодательная власть, законодательная власть, народное собрание, сенат, разделение властей, парламентаризм*

G Ə N C T Ə D Q İ Q A T Ç I L A R
Y O U N G R E S E A R C H E R S

D A V A M L I İ N K İ Ş A F I N İ D A R Ə E D İ L M Ə S İ
S U S T A I N A B L E D E V E L O P M E N T M A N A G E M E N T

UOT 354; UOT 338.24

GÜNAY MƏMMƏDLİ
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Dövlət qulluğu və kadr siyasəti kafedrasının doktorantı
e-mail: gunay_memmedli@mail.ru

XƏZƏR HÖVZƏSİNİN ENERJİ RESURSLARININ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

İstehsal həcmindəki artımın əhəmiyyətli hissəsi ilk növbədə Şimali Xəzər ölkələri - Qazaxıstan və Azərbaycanın payına düşür. Xəzər neft ehtiyatlarının işlənməsi üç əsas layihə - dünyada son dövrlərdə kəşf edilmiş ən iri neft yatağı olan Qazaxıstanın "Tengiz" yatağı, "Qaraçağanaq" yatağı, Xəzərin Azərbaycan sektorunda ən iri neft yatağı olan "Azəri-Çıraq-Günəşli" yatağı çərçivəsində həyata keçirilir. Qazaxıstan sektorunda neft hasilatında gözlənilən artım, "Qaşağan" yatağının işlənməsi hesabına baş verəcəkdir. Xəzər nefti bölgə və dünya neft bazarları üçün geniş imkanlar açır.

Yeni istehsal mənbələrinin meydana çıxması qlobal neft tədarükünün şaxələndirilməsinə müsbət təsir göstərəcəkdir. Böyük həcmdə Xəzər nefti İran körfəzinin istehsal güclərinə təzyiqi azaldacaq və əlavə qorunmanı təmin edəcəkdir. Belə ki, Xəzər neftinin dünya bazarında özünə daha çox yer tutması qlobal və regional istehsalçıların marağındadır. Çünki bu zaman İran körfəzi ölkələrinin bazardakı dominant və diqtəedici mövqeyi zəifləyəcəkdir. Bu da öz növbəsində həm də beynəlxalq siyasi sabitliyə də müsbət təsir göstərə biləcək amillər kateqoriyasına daxildir.

Bunu müasir dünyada gedən proseslər fonunda aşağıdakı kimi izah etmək olar. Dünyanın müasir sənaye sivilizasiyasının tələbləri sırasında neft və neft məhsulları – yanacaq-sürtgü materialları, istilik, elektrik enerjisi, plastmas, asfalt, neft emalı məhsulları və s. birinci yerdə dayanır. Odur ki, yer kürəsinin neft ehtiyatları və bu ehtiyatların məkanı (ərazi mənsubiyyəti) müasir dünyada transmilli mahiyyət kəsb edərək həm planetin inkişaf etmiş sənaye dövlətləri, həm də neftin sahibi olan ölkələrin milli-dövlət maraqları baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir (1, s.544).

Neft ixracından əldə olunan gəlirlər iqtisadi artıma təkan verərək enerji istehsalçıları olan Xəzəryanı ölkələrin əhalisinin həyat səviyyəsini yaxşılaşdıra bilər. Eyni zamanda Xəzərin enerji resurslarının dünya bazarlarına tədarükü həm qlobal iqtisadi artım perspektivlərini genişləndirir, həm də Xəzəryanı bölgələrin dünyanın əsas aktorlarının nəzərində rolunu gücləndirir. Bunun nəticələrini biz artıq regionun qlobal təhlükəsizlik şəbəkəsində artmaqda olan rolunda görürük.

Bununla belə, Xəzərin enerji ehtiyatlarının qlobal enerji təchizatı və enerji təhlükəsizliyi baxımından əhəmiyyətini düzgün müəyyən etmək lazımdır. İndi isə Xəzər hövzəsi ölkələrinin hər birinin enerji resurs imkanlarının dəyərləndirilməsini həyata keçirək.

Türkmənistan sübut edilmiş təbii qaz ehtiyatlarına görə dünyada dördüncü yeri tutur. Aşqabadın beynəlxalq mövqeyi ölkənin ən böyük enerji layihəsi və dünyada ikinci ən böyük qaz yatağı olan "Qalkınış" sayəsində möhkəmlənmişdir. Qaz Türkmənistan iqtisadiyyatının əsas elementlərindən biri və ölkənin əsas ixrac məhsulu olduğundan, ölkənin rifahı "Qalkınış" neft yatağının inkişaf etdirilməsinin müsbət təcrübəsindən asılı idi.

Türkmənistan təbii qazın perspektivli tədarükçülərindən biridir. Yerli geoloqlar tərəfindən müəyyən edilmişdir ki, ölkənin şərqində, təkcə "Qalkınış" yatağında qaz ehtiyatı 26 trilyon kubmetrdən çoxdur. (15)

Caspian Barrelin Türkmənistanın neft-qaz kompleksinin elektron məcmuəsinə istinadən verdiyi məlumata görə "Türkmənqaz" Dövlət Konserni 2019-cu ilin mart ayında "Qalkınış" yatağının işlənməsi zamanı 301 saylı quyudan gündəlik olaraq 1,868 milyon kubmetr təbii qaz axını almağa nail olmuşdur. (2)

Hal-hazırda Türkmənqaz Dövlət Konserni, Çin, Koreya Respublikası və Birləşmiş Ərəb Əmirliklərindən olan şirkətlərlə birlikdə Cənubi Yolotan yatağının ilkin təchizatı üçün təxminən 10 milyard dollar dəyərində layihə həyata keçirir. 2030-cu ilə qədər Türkmənistanın məqsədi qaz hasilatını 250 milyard kubmetrə çatdırmaqdır (3).

Şərqi Türkmənistanın iki sahəsinin – "Qalkınış" və "Yaşlar" sahələrinin müstəqil beynəlxalq auditindən sonra qaz ehtiyatlarının ümumi həcmi 26,2 trilyon kubmetr olaraq qiymətləndirilmişdir. Türkmənistanın karbohidrogen ehtiyatları hazırda 71,2 milyard ton neft ekvivalenti, o cümlədən 20,86 milyard ton neft və 50.34 trilyon kubmetr qaz həcmində qiymətləndirilir. Eyni zamanda, Qalkınış yatağının ehtiyatları (21,2 trilyon kubmetr qaz) İranın Cənubi Pars yatağından sonra dünyada ikinci olaraq qəbul edilir. (15)

Hesablamalara görə, Xəzərin Türkməistan sektorunun ehtiyatları 12,1 milyard ton neft və 8.76 trilyon kub metr qaz təşkil edir. Bundan başqa kəşfiyyat həm quruda, həm də Xəzər dənizinin milli sektorunda minə yaxın perspektivli neft və qaz yatağını aşkar etmişdir (5).

Qazaxıstan Mərkəzi Asiyada neft, kömür və uran, eləcə də elektrik enerjisi istehsalına görə qeyd-şərtsiz liderdir. Beş il ərzində Qazaxıstanda neft hasilatı 80 milyon ton səviyyəsinə çatmışdır. Qazaxıstanın ümumi istehsalının demək olar ki, üçdə birini təşkil edən ölkənin ən böyük inkişaf etmiş neft yatağı olan "Tengiz" 25 ildir istismar olunur. İkinci böyük istehsal sahəsi olan "Qaraçağan" 30 ildən çoxdur ki, istismar edilir.

Qazaxıstanda son 35 ildə kəşf edilmiş ən böyük neft yatağı diqqəti cəlb edir. Perspektivli karbohidrogen yatağı olan "Qaşağan" yatağı 1988-1991-ci illərdə Şimali Xəzərin şelf zonasında geofiziki tədqiqatlar nəticəsində kəşf edilmişdir. Birinci quyu 2000-ci ildə, ikinci quyu isə 2001-ci ildə qazılmışdır. 1999-cu ildən bəri ümumilikdə 41 quyu qazılmışdır. "ENİ"nin törəmə şirkəti olan İtaliyanın "Agip KCO" şirkəti layihənin birinci mərhələsinin icrasına cavabdehdir. "Agip KCO"ya görə, geoloji neft ehtiyatları 4,5 milyard ton (35 milyard barel) təşkil edir ki, bunlardan 1.7 milyard tonu bərpa edilə bilәndir. Təbii qaz ehtiyatları isə 1 trilyon kubmetrdən çox qiymətləndirilir. Şimali Xəzərin şelf zonası tektonik pozuntular zonasında yerləşir. "Qaşağan" yatağının kəşfiyyatı, istehsalı və sonrakı istismarı üçün mədən və geoloji şərtlər mürəkkəb və bahadır. Neft tərkibində yüksək miqdarda hidrogen sulfidi (19%-ə qədər), merkaptan, həmçinin qaz amili olmasına baxmayaraq yüngül (0, 797 g/sm^3) kimi təsnif edilir. Geniş ərazini əhatə edən yataq üzərindəki quyuların dərinliyi 4700-5500 m arası dəyişir, su anbarının təzyiqi 85 MPa-dır (8, s.18).

"Qaşağan" neft yatağı sahildən təxminən 70 km məsafədə dayaz suda yerləşir. Yatağın istismarında Qazaxıstanın neft şirkəti ilə birgə İtaliyanın "Eni", Fransanın "Total", Amerikanın "Exxon Mobil" və Almaniyanın "Shell" neft şirkətləri də iştirak etmişdir. Yataq gündə 1 milyon barel hasilat potensialına malik idi. Sahə rəsmi olaraq 2013-cü ilin iyun ayında işə

salındı, lakin üç ay sonra qaz sızması səbəbindən hasilat dayandırıldı. Həmin ilin oktyabr ayında hasilata başlamaq üçün cəhd edilsə də başqa bir qaz sızması aşkarlandığından hasilat yenidən dayandırılmışdır. Sahədəki hasilat yalnız üç il sonra, 2016-cı ilin oktyabr ayının əvvəlində bərpa edilmişdir (7).

"Qaşağan" yatağı Şimali Xəzər layihəsinin bir hissəsidir və Şimali Xəzər Əməliyyat Şirkəti (NCOC) tərəfindən işlədilir. Yatağın istismarında iştirak edən şirkətlərə aşağıdakılar daxildir: "AGİP Caspian Sea B.V." (16,807%) (layihə operatoru), "KMG Kashagan B.V." (16.877%), "Total E&P Kazakhstan" (16.807%), "Exxon Mobil Kazakhstan Inc." (16.807%), "Anglo-Holland Shell Kazakhstan Development B.V." (16.807%), "CNPC Kazakhstan B.V." - 8.333%, "Inpex North Caspian Sea Ltd." - 7.563%. (7)

2019-cu ildə "Qaşağan" yatağındakı əsaslı təmir başa çatdıqdan sonra yataqda gündəlik neft hasilatı rekord həddə çataraq 400 min barel olmuşdur. Son beş ayda respublikada 36,5 milyon ton neft hasil edilmişdir ki, bunun da 21,7 milyon tonu üç böyük yataqda: Qaşağan, Tengiz və Qaraçağanaq yataqlarında hasil edilmişdir. Qaşağan nefti Xəzər Boru Kəməri Konsorsiumu (KPK) vasitəsilə istehlak nöqtələrinə nəql ediləcəkdir.

Qazaxıstanda hasil edilən qazın dörddə biri "Tengiz" və "Qaraçağanaq" yataqlarının payına düşür. Qazaxıstanın Aktubinsk və Qərbi Qazaxıstan bölgələrində cəmlənmiş kiçik qaz istehsalçılarının ümumi istehsalı sabit olaraq 10 milyard kubmetr səviyyəsindədir.

"Tengiz" neft-qaz yatağı Qazaxıstanın neft paytaxtı hesab olunun Atırau şəhərindən 350 km cənub-şərqdə yerləşir. Yataq 1979-cu ildə kəşf edilmişdir. Karbohidrogen yataqları 3.8-5.4 km dərinlikdə yerləşir. Yataq kütləvi, reefogen quruluşludur. Yağ tərkibi Orta Aşağı Karbon və Devon çağlarının çöküntüləri ilə əlaqələndirilir. Yatağın bərpa olunan ehtiyatları 750 milyondan 1 milyard 125 milyon tonadək neft səviyyəsində qiymətləndirilir. Geoloji ehtiyatların proqnozlaşdırılan həcmi 3 milyard 133 milyon ton neft təşkil edir. Səmt qaz ehtiyatları 1,8 trilyon m^3 qiymətləndirilir. 6 aprel 1991-ci il tarixdə "Tengiz" neft və qaz emalı zavodunun istifadəyə verilməsi ilə bu sahədə sənaye istehsalının başlanğıcı qoyulmuşdur. "Chevron" Qazaxıstana gələn və "Tengiz" yatağında iş görən ilk xarici neft şirkətidir. 1993-cü ildə şirkətlə bağlanmış müqavilə təkcə respublikada deyil, postsovet məkanında ən böyük müqavilələrdən biri idi. Şirkət yatağın istismarı zamanı etibarlı tərəfdaş olduğunu sübut etdi. 1993-cü ildən bəri "Chevron" şirkəti yatağın işlənməsinə 20 milyard dollardan çox sərmayə qoymuşdur. Eyni miqdarda vəsait ölkə büdcəsinə vergi və digər ödənişlər şəklində daxil olmuşdur. Yataq bölgəsində ölkənin neft və qaz sənayesində əsl korporativ lider olan "Tengizchevroil" Birgə Müəssisəsi tərəfindən 2008-ci ildə tikintisi başa çatmış "İkinci nəsil" zavodu - ən böyük innovativ layihə hesab olunur. 2015-ci ildə "Tengiz" yatağının genişləndirilməsi layihəsi çərçivəsində "Üçüncü nəsil" zavodun inşası planlaşdırılırdı (8).

Qazaxstanın digər önəmli yataqlarından biri də "Qaraçağanaq" yatağıdır. Qərbi Qazaxıstanın şimal hissəsində Burlinski rayonunun Aksai şəhəri yaxınlığında 1979-cu ildə kəşf edilən "Qaraçağanaq" duz tərkibli, çökmə qatlı, neft və qaz kondensatlı unikal yataqdır. Bu yataqda sənayenin inkişafı 1980-ci illərin ortalarında başladı. Qaraçağanaq 1.7 km hündürlüyə qədər qaya quruluşu ilə təmsil olunur. Qaz kondensat hissəsinin hündürlüyü 1420 m-ə çatır, yağ təbəqəsi 200 m qalındır. Kondensatın sıxlığı 778 ilə 814 kq/m^3 arasında dəyişir. Yağın sıxlığı 810 ilə 888 kq/m^3 arasında dəyişir. Yağın tərkibi 2%-ə qədər kükürd, 6%-ə qədər parafin, 70% anbar qazı metan, 6% etan, 3% propan və digər qazlardan (21%) ibarətdir. Qazda 4%-ə qədər bir hidrogen sulfid var. Anbardakı qaz təzyiqi 600 atmosferdir. Yatağın ilkin ehtiyatları 1,35 trilyon kubmetr qaz və 1,2 milyard ton neft və qaz kondensatıdır. Dünyanın ən texniki cəhətdən çətin sahələrindən olan Qaraçağanağın inkişafı zamanı karbohidrogenlərin

hasilatı və inkişafı üçün ən qabaqcıl və innovativ texnologiyalar istifadə olunur (9, s.3).

Qazaxıstanda 2021–2022-ci ilə qədər qaz hasilatı 55–57 milyard kubmetrə çata bilər. Qazaxıstanın Xəzər şelfində böyük neft və qaz yataqlarının kəşfi üçün çox əlverişli perspektivlər var. 2000-ci illərin əvvəllərində Xəzər dənizinin şimal-qərb hissəsində Qazaxıstan şelfində bir sıra obyektlər aşkar edilmişdir.

Bütün Xəzəryanı ölkələr arasında İranın kontinental şelfi ən az tədqiq edilmiş hissədir. Bu vəziyyətin səbəblərindən biri Tehranın Xəzərin demarkasiyası ilə bağlı inadkar mövqeyidir. İran hakimiyyətinin nöqteyi-nəzərindən baxılsa Xəzər bərabər hissələrə bölünməli idi. Şelfin kifayət qədər araşdırılmamış hissəsi ölkənin minerallarla zəngin cənubu ilə kəskin şəkildə ziddiyyət təşkil edir. OPEC-in məlumatına görə, İranda qlobal neft ehtiyatlarının 13% -i, yəni 158 milyard barel, qaz ehtiyatlarının 18%-i - 33.5 trilyon kubmetr qaz vardır. Ancaq bu günə qədər Xəzər bölgəsində Tehran postsovet respublikalarına nisbətən daha az dərəcədə təmsil olunur. İran İslam Respublikası dünyanın aparıcı enerji tədarükçülərindən biridir. İran neft ehtiyatlarına görə dünyada 4-cü, qaz ehtiyatlarına görə 2-ci, neft ixracı və istehsalı üzrə 3-cü və 5-ci, qaz hasilatında isə 4-cü yeri tutur. İran İslam Respublikası adambaşına düşən ÜDM-ə görə 17-ci yerdədir (8, s.54). Kəşf edilməmiş neftin təxminən 65 faizi və təbii qazın 85 faizi Cənubi Xəzər hövzəsində mövcuddur. Xəzərin cənub-şərq hissəsinin daha məhdud tədqiqatı İranın buradakı imkanlarının zəif geoloji qiymətləndirilməsinə səbəb olmuşdur (9, 104).

İran 2000-ci illərin əvvəlindən başlayaraq Xəzərin dibində kəşfiyyat işlərini planlaşdırırdı. 2004-cü ildən etibarən Tehran yalnız bir gəmidən – “Pejvak“dan istifadə edərək Xəzərin dibində seysmik tədqiqatlar aparmağa başladı. Aparılan araşdırmalara əsasən, Xəzər dənizinin İran hissəsinin ehtiyatlarının 10 milyard barel neft olduğu müəyyən edildi. Bundan sonra, 2011-ci ilin dekabrında 1,4 trln. kubmetr qaz və 2 mlrd. barel neft ehtiyatı olan “Sərdar Cəngəl” neft və qaz yatağı aşkar edildi. Sahə 2,5 km dərinlikdə və İran sahillərindən təxminən 250 km məsafədə yerləşir.

Maraqlıdır ki, “Sərdar Cəngəl” yatağı son 100 ildə İranın Xəzərdə kəşf etdiyi ilk yataqdır. Tehran ənənəvi olaraq Xəzərin şimal hissəsinin neftlə, cənubunun isə qazla zəngin olduğuna inanır. Xəzər Tədqiqat və İstehsalat Şirkəti (KEPCO) hazırda İran avadanlıqlarından istifadə edərək sahəni inkişaf etdirməyə çalışır. Ancaq İran şirkətlərinin qabaqcıl Qərb texnologiyalarını cəlb etmədən Xəzər yataqlarını inkişaf etdirə biləcəyi şübhə doğurur.

2016-cı ilin yanvarında qərb dövlətləri iqtisadi sanksiyaların aradan qaldırılması fonunda İran Xəzər istiqamətində fəaliyyətə başladı. 2015-ci ilin noyabr ayının sonunda rəsmi Tehran geoloji kəşfiyyat üçün 4 bloku hərraca çıxaracağını bildirildi. İranın Xəzərdə “Sərdar Cəngəl” yatağının kəşfi zamanı istifadə olunan yalnız bir üzən platforması vardır. Bununla yanaşı, Xəzər yataqlarının işlənməsinə nəinki müvafiq avadanlıqların olmaması, həm də ərazi mübahisələrinin baş verməsi mane ola bilərdi. İran rəhbərliyinin təklif etdiyi bloklardan biri - 06 bloku - Azərbaycanın ərazi sularının yaxınlığında yerləşir. Nəticə etibarı ilə İran və Azərbaycan arasında sərhədlərin delimitasiyası ilə bağlı müqavilənin olmaması səbəbindən onun ərazi mənsubiyyəti müəyyən edilməmişdir.

2001-ci ildə İran Hərbi Dəniz Qüvvələri gəmisi “Araz-Alov-Şərq” dəniz yatağında neft kəşfiyyatı aparan İngilis BP şirkətini Tehranın özünün hesab etdiyi ərazi sularını tərk etməyə məcbur etdi. “Araz-Alov-Şərq” yatağı Bakıdan 90 km məsafədə olduğu üçün iri miqyaslı hərbi qarşıdurmanın qarşısını almaq mümkün olmuşdur. Bununla belə, Azərbaycan Xəzər şelfindəki perspektivli yataqlardan imtina etmək niyyətində deyildir. “Araz-Alov-Şərq” yatağı dondurulmuş vəziyyətdədir. Çünki sahilyanı dövlətlər İranın ərazi iddialarını bir daha təkrarlayacağından ehtiyat edirlər. (17)

Tehran Xəzəryanı dövlətlərlə münaqişələrin qarşısını almağı bacarsa belə, yataqların

sürətlə işlənməsinin məqsədəuyğunluğu sual altına düşə bilər. Xəzər dənizinin şelf yataqlarında neft hasilatının dəyəri ölkənin cənubundakından bir neçə dəfə çoxdur. Məsələn, iqtisadi cəhətdən cənub yataqlarında (Ahvaz, Marun, Agadegan) neft hasilatının maya dəyəri bəzən 1 dollar / barel təşkil edir. Daha iqtisadi cəlbedici alternativlərin mövcudluğunu nəzərə alaraq, rəsmi Tehran ölkənin Xəzər şelfində neft və qaz yataqlarının işlənməsinə qısa və orta müddətdə ehtiyac duyulacağına qərar verə bilmir. Şimalda neft və qaz infrastrukturunun inkişafı çərçivəsində İran ölkənin Xəzər sahilində yerləşən Neka limanını inkişaf etdirməyə çalışır. Limanın gücünün gələcəkdə 2,5 milyon barelə qədər artırılması planlaşdırılır. Neka vasitəsi ilə həm Xəzəryanı ölkələr arasında, ilk növbədə Rusiya-İran arasında həm neft, həm də qaz mübadiləsi əməliyyatlarının aparılması nəzərdə tutulur. 2016-cı ilin yayında "Qazprom" İranın şimal bölgələrinə Azərbaycan ərazisi ilə qaz tədarükündə maraqlı olduğunu bildirdi (12).

Xəzər hövzəsi ölkələri arasında Rusiyanın sektorial hissəsində neft-qaz resurs imkanları diqqəti cəlb edir. Bu gün Rusiyaya aid olan şelf hissəsinin potensialı aşağı hesab olunur. 1990-cı illərdə "LUKOIL" şirkəti Xəzərin şimal hissəsində kəşfiyyat işlərinə başladı. Rusiyanın Xəzər şelfində 270 milyon ton neft və 0,5 trilyon kubmetr qaz olduğu təxmin edilir. Xəzərin ehtiyatları Qərbi Sibir və ya Yamal ehtiyatlarından əhəmiyyətli dərəcədə az olmasına baxmayaraq, onlar Rusiyanın enerji sektoru üçün vacibdir. 2011-ci ildə Rusiya hökuməti Xəzərin Rusiya sektorundakı neft ehtiyatlarını 2,95 milyard ton, təbii qazını 3,1 trilyon kubmetr səviyyəsində qiymətləndirdi. Xəzər bölgəsində ildə 40 milyon ton neft hasilatını təmin edə biləcək 10 yataq aşkar edilmişdir (13). 2016-cı ilin oktyabrında (altı illik hazırlıq işlərindən sonra və kəşf edilməsindən on bir il sonra), hazırda Rusiyanın Xəzərdə ən böyük yatağı V.Filanovski istismara verildi. 2016-cı ildə V. Filanovski təxminən 1 milyon ton, 2017-ci ildə isə 4,4 milyon ton neft verdi. Sahənin istismarının 2045-ci ilə qədər davam etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur (14, s.41).

Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, Xəzər hövzəsində neft hasilatı imkanlarına görə Azərbaycandan sonra Qazasxstan böyük imkanlara malikdir. Digər dövlətlərin resurs imkanları və istehsal xərclərinin arasındakı nisbət onların mövqelərinin siyasiləşmə əmsalını artırır. Bununla belə məsələlərin siyasi tərəfləri ilə yanaşı iqtisadi qiymətləndirilməsinin də düzgün və milli maraqlarımıza uyğun aparılması zəruridir.

Ədəbiyyat:

1. Həsənov Ə.M. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Dərslik. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2005. 631 s.
2. Həsənov Ə.M.. Xəzər-Qara dəniz hövzəsi və Cənubi Qafqazın geoiqtisadiyyatı: Azərbaycanın enerji siyasəti. Bakı, “Zərdabi LTD” MMC, 2016, 296 s.
3. http://caspianbarrel.org/az/2019/03/qalkinis-yataginin-novb-ti-quyusundan-guclu-qaz-axini-ld-edildi/
4. Энергетические перспективы Туркменистана в Евразийском регионе. https://stanradar.com/news/full/27619-energeticheskie-perspektivy-turkmenistana-v-evrazijskom-regione.html
5. Озвучены общие запасы нефти и газа Туркменистана. https://tdinform.com/ru/news/20150713/07677.html
6. Мендебаев Т. Кашаганская нефть. Вопросы, вопросы. // Oil&Gas Journal Russia, Сентябрь 2014, с.18-21
7. http://caspianbarrel.org/az/2014/12/qazaxistan-v-kasaganin-operatoru-yatagin-g-l-c-k-inkisafi-bar-d-raziliga-g-libl-r/
8. Кашаган вышел на рекордный уровень добычи нефти после ремонта. https://fergana.agency/news/108118/
9. 40 лет успеха Карачаганакского месторождения. // Новости Карачаганага. сентябрь 2019 г. №5 (36)
10. Бубнов В. П., Мехтизаде М. А. Энергетические ресурсы Ирана и их воздействие на окружающую среду. // file:///C:/Users/OMAR/Downloads/energeticheskie-resursy-irana-i-ih-vozdeystvie-na-okruzhayuschuyu-sredu.pdf
11. Сейед Хамид Хоссейни Хорами. Каспийский ресурс и интересы Ирана в этом регионе . // Theories and Problems of Political Studies. 2017, Vol. 6, Is. 4A
12. «Газпром» возвращается в Иран. https://iz.ru/news/719372
13. Россия оценила запасы нефти и газа на Каспии. https://lenta.ru/news/2011/05/04/value/
14. Катона, В. Нефть и газ Каспийского моря: между Европой и Азией: Рабочая тетрадь 39/2017 / [В. Катона]; [гл. ред. И.С. Иванов]; Российский совет по международным делам (РСМД). — М.: НП РСМД, 2017. — 68 с
15. Стратегический просчет Путина: Россия в клещах между США и Китаем. https://hvylya.net/analytics/geopolitics/strategicheskiy-proschet-putina-rossiya-v-kleshhah-mezhdu-ssha-i-kitaem.html
16. Газовое месторождение в Туркмении назвали вторым по величине в мире. https://lenta.ru/news/2011/05/25/field/
17. Иран захватил азербайджанское месторождение на Каспии https://oilcapital.ru/news/markets/09-11-2015/iran-zahvatil-azerbaydzhanskoe-mestorozhdenie-na-kaspii

Açar sözlər: *Xəzər, neft, sektor, resurs, bölgə*

Gunay Mamedli
PhD candidate, Department of of Civil Service and Personnel Policy,
Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan

EVALUATION OF ENERGY RESOURCES IN THE CASPIAN BASİN

SUMMARY

A significant part of the world's energy resources are concentrated on the shelf in the Caspian region. Billions of dollars worth of contracts have been signed and numerous joint ventures have been set up to develop oil fields in the region. Following the collapse of the Soviet Union, significant progress was made in some countries in terms of investment in the oil and gas sectors. The coastal states of the Caspian Sea include Azerbaijan, Iran, Kazakhstan, Russia and Turkmenistan. In addition, the geological structure of the region should be taken into account in the development of oil reserves: the Northern Caspian, Central Caspian, Southern Caspian and Northern Ustyurt basins cover Azerbaijan, Turkmenistan, Northern Iran, Western Kazakhstan and the Russian part of the Caspian region. Their research is of interest and is mentioned in the article.

Keywords: *Caspian, oil, sector, resource, region*

Гюнай Мамедли
Докторант кафедры "Государственная служба и кадровая политика" Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики

ОЦЕНКА ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В КАСПИЙСКОМ БАССЕЙНЕ

РЕЗЮМЕ

Значительная часть мировых энергетических ресурсов сосредоточена на шельфе Каспийского региона. Были подписаны контракты на миллиарды долларов и созданы многочисленные совместные предприятия для разработки нефтяных месторождений в регионе. После распада Советского Союза в некоторых странах был достигнут значительный прогресс в плане инвестиций в нефтегазовый сектор. Прибрежные государства Каспийского моря включают Азербайджан, Иран, Казахстан, Россию и Туркменистан. Кроме того, геологическая структура региона должна учитываться при разработке нефтяных запасов: бассейны Северного Каспия, Центрального Каспия, Южного Каспия и Северного Устюрта охватывают Азербайджан, Туркменистан, Северный Иран, Западный Казахстан и российскую часть Каспийского бассейна. Их исследование представляет интерес и упоминается в статье.

Ключевые слова: *Каспийский бассейн, нефть, сектор, ресурс, регион, прибрежные государства*

GƏNC TƏDQİQATÇILAR
YOUNG RESEARCHERS

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR
INTERNATIONAL RELATIONS

UOT 327 (4/9); UOT 327.5

ЛАЛА ТАЛЫБОВА
Аспирант Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики
e-mail: lala_dadasheva@yahoo.com

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ США В АМЕРИКАНО-РОССИЙСКИХ ОТНОШЕНИЯХ

После распада Советского Союза Соединенные Штаты Америки оказались единственной мировой сверхдержавой. Мир перешел на однополярную систему власти. Между двумя великими державами возник вопрос о новой модели взаимоотношений. В ситуации отсутствия конфликтов между США и Россией, стороны решили развивать отношения партнерства и сотрудничества.

Соединенные Штаты очень осторожно выстраивали двусторонние отношения с новой Россией. Так, Президент Буш старший не проявлял особого интереса к внутренним процессам в России и предпочитал проводить сбалансированную политику сдержанности и ограничения.

Но и в США возник активный лоббист помощи России – им оказался Ричард Никсон. Республиканец и консерватор стал призывать Америку поддержать новую Россию. Никсон предупредил Вашингтон, что, если реформы в России провалятся, историки будут спрашивать именно у США: «Кто потерял Россию?» В марте 1992 г. Никсон направил Бушу-старшему меморандум, в котором он писал: «Ельцин является самым прозападным лидером в истории России.. Какими бы ни были его недостатки, альтернатива новому деспотизму будет гораздо хуже». Никсон не верил в демократизацию Ельцина, но он верил в его прозападную ориентацию (22, с. 45).

Сразу после избрания президентом США Билла Клинтона в 1993 году, получила свое развитие идея демократизации стран, что нашло свое отражение в подготовленной в 1994 году новой стратегии национальной безопасности США. Тем самым, новая администрация страны выработала стратегию по укреплению безопасности в мире, а также определила место США в новом мировом порядке. Клинтон осознавал, что в интересах США сильная, а не слабая Россия. Основным направлением государственной помощи России стала поддержка ее рыночной реформы.

По инициативе Клинтона, было решено предоставить помощь России по линии МВФ, в поддержании экономических и социальных реформ в государстве, а также помощи в выплате иностранных долгов, где условия кредитов были намного более щадящими, чем те, которые МВФ обычно устанавливал для стран, с которыми работал. Со своей стороны, российское правительство обязывалось обуздать инфляцию, создать условия для инвестиций, привлекать

иностранный капитал, собирать налоги и осуществлять макроэкономическую стабилизацию. Также, к помощи восстановления России подключились и другие международные организации (13; с. 28). Финский исследователь Пекка Сутела, анализируя роль МВФ в осуществлении российских реформ, подтверждал, что ни одна из программ, под которые Москва получала деньги от МВФ, так и не была полностью осуществлена. И тем не менее, МВФ все равно выдавал России кредиты. Россия вскоре стала самым крупным заемщиком фонда (21; с. 77).

В одном из своих выступлений, Клинтон заявил: «Мы не можем игнорировать то, как другие правительства обращаются со своим народом. Нам не должно быть безразлично, как другие правят в своих странах. Демократия входит в наши национальные интересы» (5, с. 4).

Внимание США было приковано к России. Такие вопросы, как демонтаж бывшего советского ядерного арсенала в Беларуси, Украине и Казахстане и вывод бывших советских войск из стран Балтии, считались гораздо более важными для интересов безопасности США, чем внутренние беспорядки в государствах региона. В это же время президент России Борис Ельцин обратился с доктриной, в которой утверждал, что в целях прекращения произвола, Россия имеет право военного вмешательства на территории бывшего советского союза. На вопрос американского репортера Томаса Гольца общенациональному лидеру Гейдар Алиеву, что означает эта позиция, он ответил: «У России на Кавказе вчера были одни интересы, сегодня другие, а завтра будут совсем другие интересы» (1, с. 329).

Можно сказать, что после распада СССР и формального завершения холодной войны, отношения США и России перешли на новый уровень - США не рассматривали Россию как угрозу своим интересам, в то же время ослабленная Россия не могла позволить укреплению влияния и доминирования Америки на стратегически важных территориях. После прихода к власти В. Путина, Россия активизировала международную деятельность и стали выявляться ее имперские амбиции. США не стала воспринимать Россию как сильного соперника и всячески пытались воспрепятствовать возрождению российских амбиций за Южный Кавказ. Сравнивая стратегию национальных интересов США 1994 и 1998х годов, можно увидеть явные изменения во внешней политике этой страны. Так, если в стратегии 1994 года говорится лишь о «поддержании демократии за рубежом» (7; с. 34), то в стратегии 1998 года эта фраза заменена на «создание демократии в других странах» (8, с. 9). Тем самым, США давали себе основание вмешиваться во внутреннюю политику других стран, нарушая рамки международного права.

В июне 2001 г. Путин встретился с Бушем, и они сумели наладить личные отношения. А в сентябре 2001 г. после нападения Аль-Каиды на Америку начался новый этап в отношениях Москвы и Вашингтона. Путин решился пойти на прямое сотрудничество с США в антитеррористической кампании. Отношения России и Америки в тот момент стали отношениями военных союзников. «Россию нельзя изменить по подобию Запада и не нужно пытаться», — таково было общее мнение в большинстве западных столиц в момент прихода Путина в Кремль. В отношении России администрация Буша младшего сделала ставку на хорошие отношения с новым лидером (13; стр. 49-50).

Главным ориентиром при обеспечении национальной безопасности США была стратегия 2002 года, которая была выработана после террористических атак в США, в корне изменившая стратегию национальной безопасности этого государства. Как и ожидалось, основным направлением в этом документе так же стала тема борьбы с

терроризмом. В представленном документе было постановлено, что в случае необходимости США применят силу и могут действовать в одиночку. Это означало, что США не нуждается в помощи России как раньше при операции в Афганистане. Согласно этому утверждению, можно сделать вывод, что сильная и независимая Америка может вполне обойтись без чьей-либо поддержки, тем самым, показывая в очередной раз американское мировое лидерство и доминирование над другими государствами. Джордж Буш сравнивал войну с терроризмом с холодной войной с СССР: «В холодной войне, особенно после карибского кризиса, мы действовали в обстановке общего статус-кво, имея дело с противником, не расположенным рисковать. Сдерживание было эффективной защитой. Но сдерживание, основанное только на угрозе возмездия, неэффективно против лидеров «стран-изгоев», готовых пойти на риск, играющими жизнями своего народа и благополучием своих наций»(12; стр.10). Из вышесказанного становится ясным, что США перестали воспринимать конфронтацию с российской стороной как угрозу войны, а наоборот, открыты к сотрудничеству с Москвой с целью преодоления новых мировых угроз.

В 2002 году Вашингтон отмечал некоторые положительные изменения, происходящие в России, и именовал ее как своего союзника в борьбе с терроризмом. В Стратегии 2002 года подчеркивалось, что Соединенные Штаты не смогут добиться значимых позитивных изменений без поддержки международных союзников и партнеров. Но спустя четыре года, в 2006 году позиция США в отношении Российской Федерации была изменена. В документе 2006 года Вашингтон выразил весьма скептическое отношение к развитию демократии в РФ. В Стратегии 2006 года записано, что США «должны быть готовы к тому, чтобы действовать самостоятельно в случае необходимости». В связи с чем, кстати, департамент информации и печати МИД России заявил, что, по мнению Белого дома, «главным критерием развития отношений Соединенных Штатов с зарубежными государствами будет соответствие или несоответствие поведения той или иной страны американскому пониманию демократии и потребностям борьбы с неугодными режимами, как это видится из Вашингтона» (6).

США выступили с проектом противоракетной обороны, которая была направлена против иранской угрозы, но должна была расположиться в Польше и Чехии, то есть - под боком у России. Владимир Путин выразил недовольство по этому поводу во время выступления в Мюнхене в 2007 году: «Сегодня мы наблюдаем почти ничем не сдерживаемое, гипертрофированное применение силы в международных делах, военной силы, силы, ввергающей мир в пучину следующих один за другим конфликтов. В результате не хватает сил на комплексное решение ни одного из них. Становится невозможным и их политическое решение» (3). Российский лидер заявил, что США пытаются решать все мировые проблемы военным путем и упрекнул НАТО и Европейский Союз в стремлении подменить собой ООН. Эта речь была призывом по отношению к Западу, чтоб двусторонние отношения строились на равноправных условиях партнерства.

Другую точку зрения выразил Строуб Тэлботт, который утверждал, что Россия, более уязвимая в отношении своего положения во взаимосвязанном мире, может пойти в одном из двух направлений: она может стать более репрессивной, или она может признать, что успех и безопасность государства прямо пропорциональны его положению. способность извлекать пользу из глобальной взаимозависимости. Задача Соединенных Штатов и Европы состоит в том, чтобы побудить Россию двигаться в

последнем направлении, в том числе в ее внутренней эволюции. Это будет непросто, учитывая недовольство россиян лекциями из-за границы. Лидеры из стран, основанных на демократии и верховенстве закона, должны придерживаться этих принципов в своем общении с россиянами. Но им следует сосредоточиться на вовлечении России в многосторонние соглашения и структуры, которые включают нормы, к которым она должна адаптироваться, если она хочет быть ведущим игроком в согласованном, основанном на правилах международном порядке (23).

Сразу после избрания президента Барака Обамы, была издана очередная стратегия национальной безопасности, которая, по мнению политиков, являлась частичным отражением предвыборных манифестов Обамы. Главной целью стратегии на последующие несколько лет было объявлено «обновление американского лидерства, которое должно позволить более эффективно реализовать американские интересы в XXI веке» (2; с. 51).

Новая стратегия была примечательна тем, что в ней впервые содержалась специальная вставка о применении силы (18; с. 22). В документе был сделан акцент на постоянно изменяющееся соотношение сил в мире и намерение Соединенных Штатов защищать свои интересы и сохранять лидерство в мире. Но, применение силы могло быть в исключительных случаях, если исчерпаны дипломатические методы воздействия и не соблюдаются международные правовые нормативы. Военная сила может стать необходимым условием для защиты национальных интересов США. Там, где возникнет необходимость применения силы, США сохраняют за собой право ею воспользоваться для защиты своих национальных интересов, и действовать совместно с международными организациями, как НАТО, ООН.

Целью стратегии 2010 года было определить приоритеты интересов по которому позиции США и мирового сообщества расходились на протяжении последних 10 лет.

США вновь подтвердили, что государствам следует объединится для противостояния общим врагам, но в то же время оставили за собой право действовать в одностороннем порядке в случае возникновения угрозы национальным интересам. В целом, документ 2010 года, можно сказать, носил абстрактный характер и не конкретизировал стратегию на последующие несколько лет.

Очередная стратегия была издана уже после Афганской и Иракской войн в 2015 году. Америка осознала комплексность проблем и угроз и выразила стремление противостоять угрозам извне и защищать национальные интересы своей страны совместно с союзниками. В новом документе сделан особый акцент на продолжении взаимодействия США с европейскими союзниками с целью политической и экономической изоляции России «за ее вмешательство в дела Украины»(10). В стратегии подчеркивается стремление США приступить к формированию нового глобального экономического порядка. Как указывалось выше, сила и вооружение рассматриваются в качестве главного фактора в защите интересов США. Таким образом, основным постулатом стратегии 2015 года явилась идея американского лидерства и исключительности, и при возникновении угрозы ее национальным интересам, применять силу или угрозу силой.

18 декабря 2017 года была обнародована новая стратегия национальной безопасности, Соединенных Штатов, которая, буквально, разрушила надежды на сближение с Москвой. Высокопоставленные представители администрации отмечают, что в отличие от предыдущих стратегий, нынешний документ содержит «ясный

взгляд» на опасности и вызовы, с которым сталкивается страна, при одновременной расстановке приоритетов в соответствии с девизом президента «Америка прежде всего» (11). По сути, и эта стратегия явилась больше продолжением внешнеполитического курса США, нежели высказываниями Трампа в его предвыборной кампании.

Для того чтоб играть лидирующую роль в мире и обезопасить себя от внешних угроз, страна должна быть достаточно сильной и способной предотвратить любое наступление, сдержать агрессивные действия извне. В целом, несмотря на постоянную смену демократов и республиканцев, стратегически важные направления политики США остаются неизменными.

Таким образом, основная цель концептуальных документов США - подтвердить стабильность военно-политической системы Соединенных Штатов, подготовиться к новым реалиям и, прежде всего, сохранить превосходство администрации страны как государства сверхдержавы.

США отказывались принять тот факт, что вся политика России в отношении каждой из стран на постсоветском пространстве является частью стратегии с единой целью - восстановить первенство Москвы на этих территориях. Средствами осуществления этой политики является дипломатия, экономическое давление и, когда это необходимо, военные меры. Отвечая только на тактику России, Запад не предпринял никаких шагов против России, согласившись с ее миротворческой миссией в конфликтах на Южном Кавказе и успехе предотвратить в 2013 году заключение Соглашения с Арменией об ассоциации с Европейским союзом(19).

Проводимая Соединенными Штатами политика так называемой «мягкой силы» не смогла противостоять изменениям в политической среде на Южном Кавказе и усиливавшемуся влиянию России в регионе. Наглядным примером можно назвать войну между Россией и Грузией и, практически, отсутствие даже четкой линии выступлений в ответ на агрессию России, невмешательство США в эти процессы. Эта война пошатнула существующий имидж США в регионе и заставила задуматься и другие страны Кавказа над проводимой политикой. Азербайджан, построивший практически все трубопроводы через Грузию, еще раз убедился в том, что лучшим решением может быть проводимая сбалансированная политика.

Резкий скачок в политике США с защиты безопасности после известных сентябрьских событий 2001 года на продвижение демократических ценностей в 2003 году при вторжении США в Ирак, повлиял также и на политику на Южном Кавказе. Интересы США в этом регионе больше не представлялись жизненно-важными. Этот шаг можно назвать одним из ошибок внешней политики США по отношению к региону. Они не учли реалий и специфики региона и каждого государства в отдельности. 2000–2002 гг. были пиком прозападного вектора Путина, который нашел отражение в его активном сотрудничестве с НАТО и в партнерстве с Вашингтоном в антитеррористической войне, что проявилось, в частности, в согласии Москвы на создание американских баз в Средней Азии и в непосредственном содействии США в военных действиях в Афганистане. В 2002 г. Буш и Путин подписали совместную декларацию, в которой Южный Кавказ и Средняя Азия рассматривались как сфера общих интересов безопасности России и США, в которой говорилось, что «В Центральной Азии и на Южном Кавказе мы признаем общий интерес в содействии стабильности, суверенитету и территориальной целостности всех государств этого региона. Россия и США отвергают показавшую свою несостоятельность модель соперничества “великих держав“, ко-

торое может только усилить конфликтный потенциал в этих регионах». «Россия и НАТО все в большей степени выступают как союзники в борьбе с терроризмом, региональной нестабильностью и другими современными угрозами». Как мы видим, на том этапе российская элита и российский лидер, что еще важнее, допускали присутствие Запада в лице Америки в традиционных сферах российского влияния (13, с. 51).

В совместном заявлении на саммите «Восьмерки» в Канаскисе в июле 2002 г. Главы западных держав говорили: «Россия продемонстрировала свою способность играть весомую и значимую роль в решении глобальных проблем, с которыми мы столкнулись. Эта роль отражает удивительную экономическую и демократическую трансформацию, которая произошла в России в последние годы в первую очередь под лидерством президента Путина» (17; с. 86).

По мнению экспертов, объявленная «перезагрузка» между США и Россией не изменила тактику их отношений. США попрежнему защищали свои позиции. Приближение НАТО к границам России и нежелание соглашаться с появлением нового сильного игрока в лице России, США продолжали ограничивать расширение влияния России над бывшим постсоветским пространством. Россия, в свою очередь, отказывалась принять доминирование какой-либо другой державы над своими бывшими сферами влияния и считало это угрозой национальным интересам. Августовские события 2008 года, а также украинский кризис 2014 года, завершившийся аннексией Крыма доказали, что Россия при защите национальных интересов готова идти на радикальные шаги. Это объяснимо тем фактом, если Россия позволит США и НАТО приблизиться к жизненно важным для России регионам, то потеряет рычаги власти над Кавказом и Черным морем.

В интервью Русской службе «Голоса Америки» американский дипломат Томас Пикеринг сказал, что «те, кто думает, что мы можем проводить свою политику, не принимая во внимание Россию, глубоко заблуждаются». «Также глубоко заблуждаются и те, кто думает, что иметь дело с Россией просто», – добавил Пикеринг.

Озабоченность Путина отношением Запада к России, в частности «расширением НАТО на Восток и приближением Североатлантического альянса к российским границам, в купе с активным, как считает Путин, участием США и Западной Европы в так называемых «бархатных революциях» в странах бывшего Советского Союза», «необходимо принять во внимание, даже если мы с ним не согласны». Пикеринг отметил, что «мотивация некоторых действий России связана с рядом шагов, предпринятых США. Согласны мы с этим или нет, нам необходимо признать, что в России некоторые свои шаги оправдывают нашими действия в Косово, Ираке и Афганистане». Дипломат также отметил, что одной из своих задач Путин считает воссоздание сферы влияния в странах бывшего СССР, «вероятно, за исключением Балтии».

С определенной точки зрения, реакцию России на расширение НАТО можно рассматривать как защитную против того, что Путин считает попыткой со стороны его врагов лишить его этой сферы влияния. Это можно назвать «доктриной Монровского» (4).

Известный исследователь Дж. Фридман отмечал, что после распада СССР Центральная Азия и Южный Кавказ превратились в самые уязвимые границы России. Южный Кавказ всегда играл роль буферной зоны для южных границ России и был готов отразить любое наступление, угрожающее интересам в этом стратегически важном регионе (15; стр. 7). Следует также отметить высказывание Б.Ельцина в 1993

году о своем праве на особый мандат на Южном Кавказе и призыв других стран принять такое положение (16; с. 170-171).

Для России значение Южного Кавказа определяется тем, что он примыкает к сложной в этнополитическом плане части РФ-Северному Кавказу. Это определяет его важнейшую роль для российской экономики и политики. Южный Кавказ для России имеет ключевое значение не только в плане территориальной целостности, но и просто из-за того, что ей необходимо обеспечивать свое присутствие здесь (9).

Революции в Грузии, Украине способствовали политизации ситуации в регионе, Грузия и Украина стремились стать членами НАТО, что способствовало усилению ощущения отсутствия безопасности в России. После саммита НАТО в апреле 2008 года президент Путин сказал: «мы рассматриваем появление сильного военного блока у своих границ как прямую угрозу национальной безопасности нашего государства. Разговоров о том, что этот процесс не направлен против России недостаточно. Национальная безопасность не строится на обещаниях» (20).

Согласно мнению Ноама Хомского, последующее расширение НАТО до российских границ и обеспокоенность России можно понимать и сравнивать с тем, например, как бы отреагировали Соединенные Штаты, если бы Варшавский договор был еще действителен, и к нему присоединилась большая часть Латинской Америки, а теперь Мексика и Канада претендуют на членство в этой организации (14, с.223).

Стремление помочь странам региона в укреплении их политической и экономической независимости не было вызвано желанием включить их в западный блок, а, скорее, с целью ослабления здесь российских позиций. Влияние США в регионе было сильно подорвано после начала русско-грузинской войны, где запад, в том числе и США ограничились лишь высказываниями и критикой в адрес России. Этот факт служит доказательством того, что США не собираются портить отношения с Россией из-за Грузии и что США больше не имеет жизненно важных интересов в регионе. США не хотят эскалации конфликтов на Южном Кавказе, в первую очередь, ввиду опасений за энергетические проекты региона.

Таким образом, основная цель концептуальных документов США - подтвердить стабильность военно-политической системы Соединенных Штатов, подготовиться к новым реалиям и, прежде всего, сохранить превосходство администрации страны как государства сверхдержавы.

Для того чтоб играть лидирующую роль в мире и обезопасить себя от внешних угроз, страна должна быть достаточно сильной и способной предотвратить любое наступление, сдержать агрессивные действия извне. В целом, несмотря на постоянную смену демократов и республиканцев, стратегически важные направления политики США остаются неизменными.

Литература:

1. Qolts T., Azərbaycan gündəliyi, 2016-584, səh 329.
2. Бартенев В. И., Стратегия безопасности США и российско-американские отношения. 2016, стр. 51
3. Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности.
4. Гуткин М., Томас Пикеринг: если Обама и Путин не встретятся, это будет «упущенной возможностью», Июнь, 2014 https://www.golos-ameriki.ru/a/pickering-obama-putin/1930863.html
5. Джендлин Дж., Билл Клинтон и внешняя политика США// США: экономика, политика, идеология. 1993. № 9. С 4 // Журбей Е.В. Стратегия национальной безопасности США в 90-е гг. XX в.
6. Концепция национальной безопасности России 2000 года. http://www.ng.ru/world/2000-07-11/1_concept.html
7. Клинтон Б. Стратегия национальной безопасности США. Предисловие // США: Экономика, политика, идеология. 1994. №11 С.34
8. Клинтон Б. Стратегия национальной безопасности США для нового столетия. Предисловие. //НГ – Сценарий.1999. №2 стр. 9
9. МИД РФ расставил акценты во внешней политике России//российский миротворец. Российское информационное обозрение. 27 марта, 2007.
10. США планируют сдерживать “агрессию России https://rg.ru/2015/03/26/strategia-site.html
11. Трамп: Новая стратегия национальной безопасности https://www.golos-ameriki.ru/a/trump-national-security-strategy/4168347.html
12. Хартия российско-американского партнерства и дружбы//Дипломатический вестник. -1992.-№13-14. Июль. Стр. 10
13. Шевцова Л. Одинокая держава: Почему Россия не стала Западом и почему России трудно с Западом / Шевцова Л.; Моск. Центр Карнеги. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. — 272 с; стр 28; 49-50; 51
14. Chomsky N. Who rules the World? 2017-310; p.223.
15. Friedman G. Geopolitics of Russia; Permanent Struggle // Stratfor. October, 15,2008, p. 7
16. Kaner E. Reger. The new security environment: the impact on Russia, Central and Eastern England, Ashgate publishing limited, 2005, pp. 170-171
17. Lyne R., Talbott S., Watanabe K., Engaging with Russia: The Next Phase, The Trilateral Commission, Washington; Paris; Tokyo, 2006. P. 86.
18. National Security strategy 2010 p. 22 http://www.usmilpol.ru/wp-content/uploads/2015/11/2010.pdf
19. Starr F. and Cornell S. E., “Tactics and Strategies in the Putinist Project,” in Starr and Cornell, eds., Putin’s Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents, Washington and Stockholm: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2014 (http://silkroadstudies.org/publications/silkroad-papers-and-monographs/item/13053)
20. Statement of Vladimir Putin “Questions following the meeting of the Russia-NATO Council - in the book Return to Putin’s Russia by Stephen Wegren
21. Sutela P. The Russian Market Economy, Helsinki: Kikimora publications, 2003. P. 77.
22. Talbott S. The Russia Hand, Random House, New York, 2002. P. 45, p.531.

23. Talbott S., A Russian "Reset Button" Based on Inclusion, February 23, 2009 https://www.brookings.edu/opinions/a-russian-reset-button-based-on-inclusion/

Ключевые слова: *Россия, США, договоры, стратегия, интересы, приоритеты, политика*

Lalə Talıbova
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının
Beynəlxalq münasibətlər və xarici siyasət kafedrasının doktorantı

ABŞ-RUSİYA MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ ABŞ MİLLİ TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN NƏZƏRİ ASPEKTLƏRİ

XÜLASƏ

Məqalə Sovet İttifaqının süqutundan sonra yeni dünya düzəninin formalaşması və ABŞ-Rusiya arasında münasibətlərin nəzəri aspektlərini əhatə edir. Sovet İttifaqının süqutundan sonra Amerika Birləşmiş Ştatları dünyanın yeganə supergücünə çevrildi və dünya birqütblü güc sisteminə keçdi. İki böyük güc arasında yeni münasibətlər modeli ilə bağlı məsələ ortaya çıxdı. İlkin olaraq, ABŞ və Rusiya arasında qarşıdurmaların olmadığı təqdirdə tərəflər əməkdaşlıq əlaqələrini inkişaf etdirməyə qərar verdilər, ABŞ Rusiya ilə ikitərəfli münasibətlərini qurmağa diqqətlə yanaşdı. Bununla yanaşı dövlətlərinin 1990-cı illərdən bu günədək münasibətlərində ziddiyyətlər və gərginliklərin mövcüd olması qeyd olunur, həmçinin ikitərəfli münasibətlərdə hazırkı vəziyyət bir sıra analitik uğursuzluqların, strateji baxışın olmaması və çoxlu sayda taktiki səhvlərin nəticəsi kimi təqdim edilir. Məqalədə yeni dövrdə ABŞ tərəfindən nəşr olunan milli təhlükəsizlik strategiyası haqqında sənədləri nəzərdən keçirilir. Həmçinin, Demokratlar və Respublikaçıların bəyan etdiyi kimi, daimi dəyişikliklərə baxmayaraq, ABŞ siyasətinin strateji əhəmiyyətli istiqamətlərinin hər zaman dəyişməz olaraq qaldığı vurğulanır. ABŞ-ın konseptual sənədlərinin əsas məqsədi bu ölkənin hərbi-siyasi sisteminin sabitliyini təsdiq etmək, yeni reallıqlara hazırlaşmaq və ilk növbədə ölkə rəhbərliyinin supergüc dövləti kimi aliliyini qorumaqdır.

Açar sözlər: *Rusiya, ABŞ, sazişlər, strategiya, maraqlar, prioritetlər, siyasət*

Lala Talibova
Postgraduate student of the Department of International Relations and Foreign Policy of the Academy of the State Administration under the President of the Republic of Azerbaijan

THEORETİCAL ASPECTS OF US NATİONAL SECURİTY İN US-RUSSİAN RELATİONS

SUMMARY

The paper examines the theoretical aspects of the formation of a new world order and Russian-American relations after the collapse of the Soviet Union. In the post-Soviet times, the United States became the world's superpower. The world has moved to a unipolar system of power. The question arose about a new model of relations between the two great powers. Initially, due to the absence of confrontation between the US and Russia, the parties decided to develop mutual cooperation. The United States was initially very cautious in building bilateral relations with Russia, noting that there have been tensions and confrotations in their relationship since the 1990s, and that the current situation in bilateral relations is the result of a series of analytical failures, a lack of strategic vision and many tactical errors. This article examines national security strategy papers published by the United States in the new era. Also, Democrats and Republicans say that, despite constant changes, strategically important directions of US policy have always remained unchanged. The main goal of the US conceptual documents is to confirm the stability of the US military-political system, prepare for new realities and above all, preserve the supremacy of the country's leadership as superpowers.

Key words: *Russia, USA, treaties, strategy, interests, priorities, policy*

GƏNC TƏDQİQATÇILAR
YOUNG RESEARCHERS

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR
INTERNATIONAL RELATIONS

UOT 355: 32; 32: 355

RAMİL ALLAHVERDİYEV
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının
Fəlsəfə İnstitutunun Müasir siyasətin fəlsəfəsi şöbəsinin dissertantı
e-mail: allahverdiyev-77@mail.ru

ENERJİ VƏ NƏQLİYYAT LAYİHƏLƏRİNİN TƏHLÜKƏSİZLİYİ NATO VƏ AZƏRBAYCANIN HƏRBİ STRATEGİYASINDA

Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının, ölkənin infrastrukturunun inkişafında, demokratik mühitin formalaşmasında və bu istiqamətdə yeni konsepsiyaların işlənməsində Azərbaycanın neft strategiyasının yaradılması misilsiz siyasi əhəmiyyət kəsb edir. İran körfəzi və Sibirdən sonra dünyanın üçüncü böyük neft hövzəsi olan Xəzər dənizi strateji və geosiyasi mövqeyinə görə seçilən, Avropa və Asiyaya giriş qapıları olan, dünyanın siyasi və iqtisadi cəhətdən diqqət mərkəzində dayanan Azərbaycanın neft strategiyası onun, həm də daxili və xarici siyasətini tənzimləyən, milli təhlükəsizliyini formalaşdıran əsas faktorlardan biridir. Neft sərvətlərinin törədə biləcəyi çox böyük fəsadları mərhum Ümummilli lider Heydər Əliyev gözəl bilirdi. Hələ 1995-ci il yanvar ayının 13-də Davosda keçirilən Beynəlxalq İqtisadi Forumda Heydər Əliyev "Transmilli neft və qaz kəmərlərinin etibarlılığı və təhlükəsizliyi" haqqında maraqlı bir çıxış etmişdir. O demişdir. "...Yanacaq borularının sürgüləri siyasi şantaj və iqtisadi təzyiq vasitəsinə çevrilməməlidir..." [1, s.26]. Dünyada həmişə neft uğrunda mübarizənin, neftlə bağlı aparılan iqtisadi və siyasi rəqabətin mərkəzində müəyyən strateji məsələlər durur: a) ticarət uğrunda bazar müharibəsi; b) neft regionuna başçılıq uğrunda müharibə; c) dünyadakı yanacaq resurslarına (əsasən neft) hökmranlıq uğrunda müharibə; ç) neft diplomatiyasının təhlükəsizliyi [16, s.806-809].

Bu baxımdan təhlükəsizlik – mümkün zərərlərdən müdafiə olunma imkanları, ziyanlı təsirlərin qarşısının alınması, həmçinin kompensasiya olunması imkanlarının məcmusudur [25, s.91]. Dövlətin milli təhlükəsizlik istiqamətləri arasında hərbi təhlükəsizliyin mərkəzi yeri vardır. Təbii ki, özünün səciyyəvi xüsusiyyətlərinə görə hərbi təhlükəsizlik digər təhlükəsizlik istiqamətlərindən ciddi şəkildə fərqlənir. Hərbi təhlükəsizliyin xüsusiyyətləri və mahiyyətinə dair müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Kifayət qədər çoxsaylı və fərqli yanaşmaların olmasına baxmayaraq, ümumi məqam ondan ibarətdir ki, hərbi təhlükəsizlik dedikdə, dövlətin həyati vacib maraqlarının təhlükəsizliyi səviyyəsi nəzərdə tutulur. Burada nəzərdə tutulan əsas məqamlar dövlətin konstitusiya quruluşu, müstəqilliyi, suverenliyi, və ərazi bütövlüyündən ibarətdir. Təbii ki, qeyd etdiyimiz istiqamətdə təhlükəsizliyin təmin edilməsində əsas güc dövlətin hərbi strukturlarının üzərinə düşür. Dövlətin hərbi təhlükəsizlik probleminin siyasi nöqteyi-nəzərdən təhlil etdikdə, hər şeydən öncə qeyd etmək lazımdır ki, hərbi təhlükə daxili və xarici amillərlə bağlı ola bilər. Xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır ki, hazırkı məqamda dövlətin hərbi təhlükəsizliyinin vacib şərtlərindən birini mümkün müharibənin qarşısının alınması təşkil edir. Belə ki, dövlətin dinc, demokratik inkişafı yalnız silahlı münaqişənin olmadığı sülh şəraitində mümkündür. Müharibə bütün

dəyərlərin qorunmasını təhlükə altına almaqla, həm də dövlətin özünün bütövlükdə mövcudluğunu ciddi sual altına alır. Təhlükəsizlik termini Birinci Dünya müharibəsindən sonra geniş şəkildə istifadə edilmişdir. O zaman ilk dəfə olaraq, müharibələrin son dərəcə dağıdıcı olması səbəbindən beynəlxalq səylərin müharibələrin qarşısının alınmasına, yəni onlara qarşı təhlükəsizliyin təmin edilməsinə xidmət edən məsələlərə dair geniş beynəlxalq konsensus formalaşmışdı. Bu termindən Millətlər Liqasının sənədlərində, məsələn Avropada kollektiv təhlükəsizlik konsepsiyasının işlənib hazırlanması ilə əlaqədar istifadə olunmağa başlanılmışdır [20, s.3]. Daha dağıdıcı olan İkinci Dünya müharibəsindən sonra bu məsələ daha da aktual oldu. Ən ümumi şəkildə beynəlxalq təhlükəsizliyin müasir izahı BMT-nin yaradılması zamanı, təşkilatın Nizamnaməsinin birinci fəslində tərtib edilmişdi. Onun başlıca məqsədi belə müəyyənləşdirilir:

- Beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi qorumaq və bu məqsədlə sülhün təmin edilməsi işində yaranan təhlükənin qarşısını almaq və onu ləğv etmək, təcavüz aktlarını yatırtmaq üçün səmərəli kollektiv tədbirlər keçirtmək. Ədalət və beynəlxalq hüquq prinsiplərinə uyğun olaraq sülh vasitələrilə beynəlxalq münaqişələrin və sülhün pozulmasına gətirib çıxara bilən halların həll edilməsi və ya yoluna qoyulması [29]. Dövlətlərin hərbi təhlükəsizlik probleminin siyasi təhlilini apararkən vurğulamaq lazımdır ki, XXI əsrin əvvəlində hərbi sahədə təhlükəsizlik üçün yeni təhlükələr formalaşır. Hərbi cəhətdən qüdrətli olan dövlətlər arasında rəqabətdən doğan köhnə təhlükələr arxa plana çəkilməyə başladı. “Yeni” təhlükələr beynəlxalq terrorizm, kütləvi qırğın silahlarının yayılması, onların çatdırılması vasitələri və daxili hərbi münaqişələrdən ibarət üçlük aid edilir [9, s.290]. “Beynəlxalq hərbi müdaxilə” fenomeni də onlara yaxındır və yaranmış beynəlxalq təhlükənin neytrallaşdırılması kimi çıxış edir, digər hallarda isə özü də ciddi təhlükə yaradır [15, s.76]. Digər təhlükəsizlik növlərindən hərbi təhlükəsizlik bir sıra səciyyəvi xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir. Bu da onun olduqca mürəkkəb struktura malik olması ilə bağlıdır. Hərbi təhlükəsizliyin strukturu aşağıdakı formada nəzərdən keçirilə bilər: - hərbi təhlükəsizliyin obyekti: Şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin maraqları. Bildiyimiz kimi, bu maraqlar müxtəlif hərbi təhdidlərə və təhlükələrə məruz qala bilərlər; - Hərbi təhlükəsizliyin təmin olunması subyektləri. Burada hərbi təhlükəsizlik sistemində fəaliyyət göstərən konkret şəxslər, rəsmi və qeyri-rəsmi institutlar, orqanlar və təşkilatlar nəzərdə tutulur; - Hərbi təhlükəsizliyin təmin olunması predmeti. Burada hərbi təhlükəsizliyin şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin mövcudluğuna təhdid yaradan istənilən hərbi təhlükənin müəyyən edilməsi və neytrallaşdırılması istiqamətində məqsəd, vəzifə və funksiyalar nəzərdə tutulur; -hərbi təhlükəsizliyin təmin edilmənin metod və vasitələri hərbi təhlükəsizliyin təmin olunması subyektləri tərəfindən hərbi təhlükəsizlik sisteminin fəaliyyəti prosesində istifadə edilir. Hüquqi nöqteyi-nəzərdən hərbi təhlükəsizlik, dövlətin özünün fəaliyyət göstərməsini şərtləndirən başlıca hüquqi materialı rolunda çıxış edir [24, s.83]. Dövlətin hərbi təhlükəsizliyi dedikdə dövlətlərarası münasibətlərin və müdafiə qabiliyyətinin elə vəziyyəti başa düşülür ki, bu zaman müharibə ehtimalı minimuma enmiş olur. Müasir dövrdə enerji resurslarına malik olan dövlətlər üçün bu məhsulların təhlükəsiz şəkildə nəql edilməsi onun hasilatı və emalı qədər əhəmiyyət daşıyır.

Dünyada Neft uğrunda müharibələrin tərkib hissələrindən birini məhz Azərbaycan nefti təşkil edir və bugünkü dövrdə sivil qaydada aparılır. Bugünkü neft müharibəsi (informasiya, iqtisadi, mənəvi, siyasi, hərbi məsələlərdə) bütövlükdə Azərbaycan uğrunda gedir. Qərb və Amerika müəlliflərindən Erqin D., Səyyat R., Vruks M., Bjezinski Z., Kissenger H. və başqaları Azərbaycanın neft ehtiyatlarının dünya siyasətində və beynəlxalq münasibətlərdə rolu və əhəmiyyəti, onun böyük dövlətlərin xüsusi maraq dairəsində olması haqqında bu və ya digər şəkildə fikirlər söyləmişlər. Z.Bjezinski Azərbaycanın geostrateji

əhəmiyyətini təhlil edərək qeyd edir ki, məhdud əraziyə və o qədər də çox olmayan əhaliyə malik Azərbaycan təbii ehtiyatlarına və yerləşdiyi geostrateji mövqeyinə görə bu regionda mühüm mövqeyə malikdir. Xəzəryanı ölkələrin, o cümlədən qonşu dövlətlər olan Gürcüstan və Türkiyənin üzləşdiyi əsas problem Xəzər dənizindən hasil edilən neftin və qazın daşınması marşrutu olmuşdur. Siyasətçi öz fikrini davam etdirərək qeyd edir ki, Qərbin neft bazarları ilə birbaşa, Rusiyanın nəzarəti olmadan əlaqəli olan Azərbaycan Mərkəzi Asiyada enerji cəhətdən zəngin dövlət olmaqla neft və neft məhsullarının daşınmasında magistral rol oynayır. Bunlarla yanaşı, Azərbaycanın geostrateji əhəmiyyəti həm də onunla izah olunur ki, "Əgər Azərbaycan tam şəkildə Moskvanın himayəsinə keçmiş olsa, Orta Asiya ölkələrinin müstəqilliyinə baxmaq mənasızdır" [2, s.293-294]. Xəzər regionunun dünya enerji məkanındakı yeri və rolu günügündən artır. Odur ki, ABŞ bu bölgəni özünün milli maraq zonası elan etmiş, Avropa İttifaqı ölkələri, Çin, Yaponiya kimi dövlətlər isə regionda təmsil olunmaq üçün ciddi səylər göstərirlər. Dünyanın müasir geosiyasi oriyentirlərinə təsir edən mühüm faktorlardan biri də enerji məhsullarının təhlükəsiz yollarla dünya bazarlarına və əsas istehlakçılara çatdırılması məsələsidir. Bu mənada Xəzər hövzəsinin karbohidrogen ehtiyatlarının – neft və qazın ixrac marşrutları, hansı ölkələrin ərazilərindən keçməsi məsələsi də müasir geosiyasi və geoiqtisadi problemlərin mərkəzində durur. Bu məsələdə həm region dövlətləri – Rusiya, İran, Türkiyə, Azərbaycan, Gürcüstan, Ukrayna, həm dünya dövlətləri – ABŞ, Avropa İttifaqı ölkələri, Çin, Yaponiya, həm də neft istehsal edən əsas ölkələr – İran körfəzi ölkələri, Norveç, Venesuela və başqalarının maraqları mütləq qaydada təmsil olunur. Biri nefti öz ərazisindən keçirməklə tranzit maraqlarını, digəri onun hansı marşrutla – hansı bazara axacağı ilə özünün satış bazarında yaranacaq rəqabət maraqlarını, üçüncülər özləri üçün daha ucuz, təhlükəsiz və sabit enerji qaynaqları təmin etmək maraqlarını, dördüncülər sərvətlərini dünya bazarlarına sərbəst çıxarmaqla öz milli dövlətçilik və maddi problemlərinin həlli məsələlərini təmin etməyə çalışırlar [7, s.546].

Bu gün üçün əsas neftin böyük hissəsi Fars körfəzi ölkələrindən, Şimali Afrikadan, Meksika, Venesuela, Şimal dənizi (Norveç) və Rusiyadan ixrac edilir. Ərəb nefti dünya bazarlarına Fars körfəzi ilə dünya Okeanını birləşdirən Hörmuz boğazından keçərək ixrac edilir ki, bu boğazın bir tərəfi İrana məxsusdur. Digər marşrut isə Suriyadan və Türkiyədən keçən neft kəmərləri vasitəsilə Aralıq dənizinə çıxır ki, bu da qeyri-sabit mövqeyi ilə fərqlənən Suriya hakim dairələrinin təsiri altındadır. Odur ki, Qərb dairələri tərəfindən ərəb neftinə və qeyri-sabit Fars körfəzi marşrutuna növbəti yaxın on ildə daha sabit əvəzedici mənbə, əlbəttə, Xəzər nefti, sabit marşrut isə Bakı-Tbilisi-Ceyhan hesab olunur. Tədqiqatçıların fikrinə görə, Xəzər inkişaf etmiş ölkələr üçün əlavə enerji mənbəyi rolunu oynamağa qadirdir [7, s.547]. Neftin geoiqtisadi hərəkəti, bir qayda olaraq, beş əsas mərhələdən ibarətdir: hasilat – nəql – emal – yenə də nəql – satış. İnkişaf etmiş dövlətlər xam nefti hasilat yerindəcə (bəzən elə özləri də şərikli hasil edir) alır, qalan bütün mərhələləri özləri icra edirlər. Azərbaycan əlbəttə, bəzi texnoloji və investisiya məhdudiyyətləri üzündən, əsasən xam neft satır. Xəzər dənizindəki ehtiyatlarının isə hasilatını da bəzən təkbaşına deyil, xarici şirkətlərlə şərikli həyata keçirir. Azərbaycan yaxşı halda xam neft ixrac edir, yaxud da zəngin neft yataqlarını xarici şirkətlərlə birgə istifadə edir. Dünya enerji resursları sırasında neftdən sonra ən önəmli yeri təbii qaz tutur. Bu yanacaq neftdən həm ucuzdur, həm də onun ehtiyatları yer kürəsində daha çoxdur (təxminən 120-150 trilyon ton). Buna görə qaz əslində "ehtiyat yanacaq" növü kimi dəyərləndirilir. Mütəxəssislərin fikrinə görə yer kürəsindəki neft ehtiyatları 50-100 il, qaz ehtiyatları isə 100-150 il insanların ehtiyacını tam ödəmək iqtidarındadır. Xəzər hövzəsinin zəngin qaz ehtiyatlarının (Türkmənistan, Qazaxıstan və Azərbaycan qazı nəzərdə tutulur) Bakı-Tbilisi-Ərzurum marşrutu ilə Türkiyəyə,

oradan da Avropa bazarlarına çıxarılması üçün Azərbaycanın, ABŞ və Qərb dövlətlərinin reallaşdırdığı layihə Rusiyanın bu bazarda tam hegemonluğuna bir qədər son qoya bilər. Odur ki, Rusiya uzun müddət bu layihənin perspektivsizliyi haqqında ciddi təbliğat apararaq, Qərb şirkətlərini onun maliyyələşdirilməsindən çəkindirməyə, Türkmənistan və Qazaxıstanın bu layihəyə qoşulmasının qarşısını almağa çalışır. Lakin buna nail olmağın qeyri-mümkün olduğunu hiss edəndən sonra Türkiyə ilə "Mavi axın" qaz kəmərini çəkmək və rus qazını Türkiyə vasitəsilə bəhs olunan bazarlara çıxarmaq razılığına gəldi. Lakin Avropa ölkələri alternativ qaz və qaz kəmərləri layihəsinə üstünlük verərək Bakı-Tbilisi-Ərzurum kəmərini, Xəzərin Azərbaycan, Türkmənistan və Qazaxıstan ərazisindəki perspektivli qaz yataqlarının istismarını bir qədər də sürətləndirdi. Hazırda nəhəng qaz ehtiyatı proqnozlaşdırılan bu üç Xəzəryanı ölkədə ciddi işlər həyata keçirilir ki, bu da Avropanı müəyyən qədər Rusiyanın qaz asılılığından xilas etməyə yönəlib. Əsası 1994-cü ilin 20 sentyabrında "Əsrin müqaviləsi" adlanan neft müqaviləsinin bağlanması ilə qoyulan bu strategiya Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi digər dünya ölkələri ilə qarşılıqlı əlaqələrinin genişlənməsinə və beynəlxalq mövqelərinin möhkəmlənməsinə, Avropa Birliyinə inteqrasiya olunmasına, əsas dünya ölkələri, ilk növbədə, böyük dövlətlərlə dostluq və strateji əməkdaşlıq münasibətlərinin yaranmasına və inkişafına əlverişli imkan və müsbət zəmin yaratmışdır [7, s.549]. "Əsrin müqaviləsi"ndə ən çox pay aparıcı Qərb dövlətlərinə ayrılıb. Bu dövlətlər içərisində ən mühüm pay isə ABŞ şirkətlərinə ayrılmışdır. Aparıcı Qərb dövlətləri ilə yanaşı, Azərbaycan hökuməti tarazlaşdırılmış xarici siyasət prinsiplərindən çıxış edərək bölgədə böyük təsiri olan Rusiya Federasiyasına məxsus olan "LUKOYL" şirkətinə də "Əsrin müqaviləsi" layihəsində 10 faizlik pay ayırmışdır. Bu da təsadüfi deyildi. Baxmayaraq ki, Rusiya 1994-cü ildə özü dərin iqtisadi böhran keçirirdi və xarici neft layihələrinə ciddi investisiya qoymağa qadir deyildi. Lakin bu ölkə İranla birlikdə Azərbaycanın Xəzər dənizindəki istənilən təşəbbüsünə, xüsusən Qərb ölkələri ilə birgə iş qurmaq istəklərinə çox qısqanclıqla yanaşır və ciddi maneçilik törədirdi [7, s.554]. Həmin dövrdə Prezident Heydər Əliyev yaxşı başa düşürdü ki, o dövrdə respublikanın real müstəqilliyi, eləcə də onun bir çox dövlətçilik problemlərinin həlli, o cümlədən Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsi əsasən aparıcı Qərb dövlətlərinin səyi ilə reallaşa bilər. Lakin Rusiya və İran kimi böyük region dövlətlərini də narazı salmaq yolverilməz idi. Məsələni kəskinləşdirmədən bu işləri addım-addım həyata keçirmək lazım idi. Əsas məsələ indiki halda Azərbaycan iqtisadiyyatına daha çox sərmayə qoyulması, onun inkişafının təmin edilməsi iqtisadi böhrandan çıxarılması və ictimai-siyasi sabitliyin təmin edilməsi idi. Xəzər bölgəsindəki proseslər heç də karbohidrogen yataqlarının istismarı və sektor problemi ilə məhdudlaşmır. Burada, hər şeydən əvvəl bölgəyə strateji təsir məsələləri, neft kəməri və onun təhlükəsizliyi, xarici aləmin iqtisadi və geosiyasi maraqları toqquşur. Neft mütəxəssislərinin birgə rəyinə görə, dünyanın heç bir yerində bu qədər xalqın, dövlətin və şirkətin yarışa girdiyi başqa bir bölgə tapmaq mümkün deyil. Xəzər bölgəsinə siyasi və iqtisadi maraq göstərən dövlətlər sırasında ən fəalı Qərb dövlətləri və Amerika Birləşmiş Ştatlarıdır. ABŞ-ın Xəzər bölgəsinə siyasi marağı Azərbaycana münasibətdə daha qabarıq hiss olunur. ABŞ Cənubi Qafqaz və Orta Asiyada həyata keçirilən strateji əhəmiyyətli layihələrin və proseslərin başlıca iştirakçısı və müdafiəçisidir. Dövlət Departamenti "Xəzər hövzəsinin Enerji İnkişafı" adlı hesabatında (1997) ABŞ-ın bu bölgədəki siyasətinin əsas dörd istiqamətinin "Xəzər hövzəsi ölkələrinin müstəqilliyi və suverenliyi" adlandırdığı III bəndində göstərmişdir ki, burada əsas problem Rusiya ərazisindən keçən neft kəmərindən asılılığın aradan qaldırılmasıdır. Siyasi problemlərdən başqa, bu asılılıq Rusiyaya kəmərlərdən istifadə haqqını fövqəladə dərəcədə yüksəltmək imkanı verir. Məsələnin həlli üçün fərqli və

alternativ enerji-ixrac yollarının olması zəruridir. Bu məntiqə uyğun olaraq İrandan keçəcək neft kəmərinə etibar məsələsi ortaya çıxdığından həmin dövrdə Bakı-Tbilisi-Ceyhan ideyası dəstəklənmişdir.

Hesabatın müəllifləri bu məqsədə nail olmağın ən yaxşı yolunu Xəzərdə enerji istismarı sahəsində İranın hər hansı iştirakının qarşısını almaqda görürlər. 1995-ci ildən başlayaraq, ABŞ hökuməti bölgəyə yönəlik siyasətində aktivlik və ardıcıllıq nümayiş etdirir. ABŞ Prezidenti anti-terror əməliyyatından danışarkən, Yaxın Şərqin neft istehsal edən ölkələrinin beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə bitərəf qaldıqlarından narazı olduğunu açıq bildirib. Eyni zamanda, ABŞ onu da nəzərə alır ki, bu gün Qərb enerji daşıyıcılarına olan tələbatını məhz bu ölkələrdən ixrac edilən neftin hesabına ödəyir [7, s.558]. Bundan başqa, Rusiya Xəzər nefti məsələsində mövqeləri üst-üstə düşən İranla strateji əlaqələrini genişləndirərək, bu ölkənin ifrat silahlanmasına və Azərbaycana əsassız təzyiq göstərməsinə hər cür yardım edirdi. Rusiya eyni zamanda, Qərb şirkətlərinin Xəzər neftinə marağını azaltmaq və diqqəti bu bölgədən yayındırmaq üçün Xəzərdə neft ehtiyatlarının rəsmən bəyan edilmiş miqdardan xeyli az olması, regionu ciddi etnik və siyasi sarsıntıların gözlədiyini iddia edir və Bakı-Ceyhana qarşı geniş təbliğat aparırdı. Neftin qiymətinin aşağı düşməsi və Xəzər neftinin istismarı perspektivinin gündəliyə çıxdığı bir vaxtda Rusiya həmçinin bir sıra ölkələrin çağırışlarının əksinə olaraq dünya bazarına böyük miqdarda ucuz neft çıxarır, Xəzərin demilitarizasiyası ilə bağlı müraciətləri qulaqardına vuraraq, Xəzərin sahilində yeni hərbi-dəniz bazası yaratmaqla məşğul olurdu. Hələ müqavilənin imzalanmasına qədər "21 iyul 1994-cü ildə Rusiya Federasiyasının keçmiş prezidenti Yeltsin 396 nömrəli "Xəzər dənizində Rusiya Federasiyasının maraqlarının təmin edilməsi" barəd gizli sənəd imzalamışdır. Burada Rusiya Federasiyasının bütün orqanlarına Azərbaycana qarşı faktiki iqtisadi və siyasi blokadanın yaradılması əmri verilmişdir" [2, s.310]. Müqavilə imzalandıqdan sonra Azərbaycan Respublikasında törədilən bir çox pozuculuq hadisələri də bilavasitə xaricdən qaynaqlanırdı. Lakin Azərbaycan Respublikası ölkə rəhbərinin iradəsi və məqsədyönlü addımları ilə bütün bu sınaqlardan, çətinliklərdən çıxdı, təzyiqləri aradan qaldıra bildi və müqavimətlərə sinə gərdi. Eyni zamanda, məhz dünyanın aparıcı dövlətlərinin, onların neft şirkətlərinin müstəqil Azərbaycan dövlətinə göstərdiyi etimad nəticəsində "Əsrin müqaviləsi" uğurla həyata keçirildi. Hazırda Rusiya və İranın Azərbaycana ciddi təzyiqləri də artıq geridə qalıb. Moskvanın Xəzər nefti və Azərbaycan-Qərb əlaqələrinin əleyhinə yönəlmiş destruktiv siyasətini əks etdirən faktların sayını artırmaq da olar. "Moskovskiye novosti" qəzeti Rusiyanın bu bölgədə yürütdüyü siyasəti səciyyələndirərək göstərirdi ki, "Bu illərdə Moskva hərbi və diplomatik yollarla postsovet məkanının Cənub-Şərqində özünün əvvəlki nüfuzunu bərpa etməyə səy göstərirdi [7, s.560]. Xəzər regionu ilə, onun geosiyasi durumu və strateji mövqeyilə bağlı NATO ölkələrinin hər birinin özlərinin həm daxili, həm də xarici strateji planları var.

Azərbaycanın Avropa ölkələri ilə həyata keçirdiyi enerji siyasəti, yeni qlobal layihə olan – "Cənub qaz dəhlizi"nin icrası respublikamızın enerji strategiyasında mühüm mərhələdir. Bütün bu qeyd olunanlar isə Azərbaycanın enerji siyasətinin, enerji diplomatiyasının istiqamətləri olaraq, ölkənin nəinki regionda həm də Avropanın enerji təhlükəsizliyində mühüm rolu olduğunun göstəricisidir. 2017-ci il sentyabrın 14-də Bakıda ölkəmiz üçün daha bir tarixi əhəmiyyətli hadisə baş verdi. Belə ki, Azərbaycan 6 ölkənin 11 şirkəti ilə 2050-ci ilə qədər "Azəri", "Çıraq" yataqlarının və "Günəşli" yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və neft hasilatının pay bölgüsü haqqında yeni saziş imzaladı ki, bu da ölkəmizin enerji siyasətində vacib yer alan hadisə olaraq qiymətləndirilir.

Son illər ölkəmizin nəqliyyat infrastrukturunda həyata keçirilən yenidənqurma işləri, beynəlxalq layihələr, qəbul olunan dövlət proqramları bu sahənin inkişafına təkan verib,

Asiya ilə Avropanın qovuşuğunda yerləşən Azərbaycanın nəqliyyat dəhlizi kimi önəmini daha da artırıb. Beləliklə, Avrasiya məkanının mühüm logistik mərkəzlərdən birinə çevrilən Azərbaycan həm də öz tranzit imkanlarını artırmağa yol açan təşəbbüslərin müəllifidir [33].

Azərbaycanın beynəlxalq nəqliyyat qovşağına çevrilməsi siyasəti, qeyd etdiyim kimi, dövlətin 1993-cü ildən xarici iqtisadi və geosiyasi əlaqələr sahəsində həyata keçirdiyi iki əsas strateji xətdən biri olmuşdur. Mütəxəssislər bu prosesdə Azərbaycanın fəaliyyətində müşahidə olunan bir neçə mühüm istiqaməti xüsusi qeyd edirlər.

Bunlar:

- Avropa, Qara dəniz, Qafqaz, Xəzər və Mərkəzi Asiya regionları arasında iqtisadi, ticari, nəqliyyat və logistika əlaqələrinin inkişafından;
- Çin və Avropa İttifaqı arasında ən qısa quru yolu üzərində qurulan multimodal dəhlizin inkişafından;
- "Şimal-Cənub" Beynəlxalq Nəqliyyat Dəhlizinin qurulmasından;
- Böyük İpək Yolu çərçivəsində tranzit yüklərin cəlb edilməsindən;
- Logistika və ticarət infrastrukturunun əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirilməsi və tənzimləyici stimullar sayəsində regionda bu sahə üzrə Azərbaycanın daha cəlbedici qovşaq olmasından;
- Azərbaycanın Rəqəmsal Ticarət Qovşağı və TASİM layihələri vasitəsilə Böyük İpək Yolunun rəqəmsallaşdırılmasından;
- müxtəlif nəqliyyat sahələri arasındakı əlaqələrin koordinasiya edilməsindən;
- yük və sərnişin daşımaları üzrə beynəlxalq və daxili tariflər sahəsində uyğunlaşdırılmış siyasətdən;
- çoxmodallı (birləşmiş) daşımaların təşkil olunması üzrə uyğunlaşdırılmış fəaliyyət proqramının işlənib hazırlanmasından və s. ibarətdir.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ötən 17 ildə neftdən gələn gəlirlərin də bir qismini cəlb etməklə, ilk növbədə, ölkəni xarici aləmlə bağlayan əksər avtomobil və dəmir yolları, hava və su nəqliyyatı infrastrukturları, quru, hava və su nəqliyyatına aid kommunikasiyalar, rabitə-informasiya texnologiyaları modernləşdirilmiş, yenidən qurulmuş, yaxud hazırda qurulur.

XX əsrin son onilliyində Avropa İttifaqının maliyyə yardımı, Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstanın xüsusi səyi ilə reallaşdırılan "İpək Yolu" (TRASEKA) layihəsinə əlavə dəstək olaraq, Azərbaycanın təşəbbüsü-liderliyi ilə inşa olunan və 2017-ci il oktyabrın 30-da istismara buraxılan Bakı-Tbilisi-Qars (BTQ) dəmir yolu Trans-Avropa-Asiya dəmir yolları şəbəkələrini birləşdirmiş, bununla da qədim İpək Yolunun polad magistrallar üzərində bərpası işi başa çatdırılmışdır [32].

2015-ci ilin dekabrında Prezident İlham Əliyevin Çinə dövlət səfəri çərçivəsində "İpək Yolu İqtisadi Kəməri"nin yaradılmasının birgə təşviq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Çin Xalq Respublikası Hökuməti arasında qarşılıqlı anlaşma memorandumu imzalanıb. BTQ layihəsinin ölkəmiz üçün digər geosiyasi üstünlüklərindən biri də ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Gürcüstan ərazisindən keçməklə Türkiyə ilə birbaşa dəmir yolu əlaqəsinə sahib olur, bu da müvafiq surətdə qardaş dövlətlər arasındakı münasibətlərin daha da möhkəmlənməsinə xidmət edir. Digər məsələ bu layihənin yaxın gələcəkdə Naxçıvan Muxtar Respublikasına qədər uzadılmasıdır. Layihə çərçivəsində Qarsdan Naxçıvana ayrıca dəmir yolu xəttinin çəkilməsi nəzərdə tutulur ki, bu da Muxtar Respublikanın Ermənistanın blokadasından çıxarılmasına və onun nəqliyyat müstəqilliyinin təmin edilməsinə şərait yaradacaqdır. TRASEKA layihəsində olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının "Şimal-Cənub" nəqliyyat dəhlizinə qoşulması təşəbbüsü də Ümummilli lider Heydər Əliyevə məxsusdur. Məhz onun razılığı əsasında 2001-ci ildən başlayaraq Azərbaycan Respublikasını təmsil edən nümayəndələr Rusiya və İranın müvafiq qurumları ilə bu istiqamətdə müzakirələrə qoşulmuşlar.

2004-cü il mayın 19-21-də Prezident İlham Əliyevin tapşırığı ilə Azərbaycan nümayəndə heyəti Moskva şəhərində keçirilən Rusiya və İran dəmir yolu rəhbərlərinin müşavirəsinə qatılmış və üçtərəfli razılığa müvafiq olaraq "Şimal-Cənub" nəqliyyat dəhlizi üzrə Beynəlxalq Konsorsiumun yaradılmasında iştirak etmişdir. Sonrakı dövrdə hər üç ölkənin dəmir yollarına tranzit yük axınının cəlb edilməsi, birgə layihə-axtarış işlərinin görülməsi, ümumi məsələlərin və birgə işlərin əlaqələndirilməsi istiqamətindəki fəaliyyəti təmin olunmuşdur. Məlum olduğu kimi, Hindistan, Pakistan, İran, Azərbaycan, Rusiya və Şimali Avropa ölkələrini birləşdirəcək "Şimal-Cənub" nəqliyyat dəhlizi haqqında ilk razılaşma aktı Rusiya Federasiyası, İran İslam Respublikası və Hindistan arasında 2000-ci il sentyabrın 12-də Sankt-Peterburq şəhərində imzalanmışdır. Azərbaycan, qeyd edildiyi kimi, bu sazişə beş il sonra - 2005-ci ildə qoşulmuşdur. Sonrakı illərdə, ümumilikdə, 13 dövlət bu sazişə imza atmış və müvafiq olaraq ratifikasiya etmişdir. Dəhliz bir neçə əsas istiqamət: Hindistan-Rusiya-Qafqaz-Körfəz ölkələri; Mərkəzi Asiya-Körfəz ölkələri; Xəzər dənizi-İran İslam Respublikası-Körfəz ölkələri və s. üzrə yükdaşıma fəaliyyətini nəzərdə tutur. Bu layihələr içərisində Azərbaycan üçün ən maraqlı istiqamət yüklərin gəmilərlə Hindistanın Mumbay limanından İranın Bəndər-Abbas limanına gətirilməsi, sonra qatar və avtomobillərlə İranın mövcud dəmir və avtomobil yolları ilə Qəzvin-Rəşt-Astara (İran)-Astara (Azərbaycan) dəmir və avtomobil yollarına ötürülməsi və buradan da Azərbaycan vasitəsilə Rusiyaya, Şimali Avropa ölkələrinə və s. çatdırılmasıdır. Hazırkı marşrut üzrə (Süveyş kanalı) malların çatdırılma vaxtı 45-60 gündür, "Şimal-Cənub" nəqliyyat dəhlizi vasitəsilə isə bu müddətin 14-20 gün olması gözlənilir. Proqnozlar göstərir ki, tam gücü ilə fəaliyyət göstərəcəyi təqdirdə bu dəhliz Avropa ölkələrinin, Rusiyanın, Orta Asiya və Qafqaz regionlarının Körfəz ölkələrinə və Hindistana çıxışına, Xəzəryanı ölkələrin Qara dəniz limanları ilə ticarət əlaqələrinin intensivləşdirilməsinə şərait yaradacaqdır [32].

Qeyd etmək lazımdır ki, regionda enerji və nəqliyyat layihələri fonunda bütün qonşuları ilə xoş iqtisadi və siyasi əlaqələri olan Azərbaycan ona qarşı Ermənistanın apardığı işğalçılıq siyasəti nəticəsində onu bu layihələrdən kənarda saxlamışdır. Bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev öz çıxışında ətraflı qeyd etmişdir: "Azərbaycan dünya əhəmiyyətli nəhəng layihələr icra edir. Onların arasında Bakı-Novorossiysk, Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərləri, Bakı-Tbilisi-Ərzurum, TANAP qaz kəmərləri var. Cənub Qaz Dəhlizi bu il istismara veriləcək. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu istifadəyə verilib və bu yol vasitəsilə yükdaşımaların həcmi ildən-ilə artır. Bakı-Tbilisi-Qars Şərq-Qərb nəqliyyat dəhlizinin tərkib hissəsidir. Biz bu layihəni qonşu ölkələrlə - Türkiyə və Gürcüstan ilə uğurla icra etdik. Digər qonşularımızla - Rusiya və İran ilə Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizi üzrə işlər uğurla gedir və demək olar ki, bu dəhliz fəaliyyət göstərir. Sadəcə olaraq, bu dəhlizi daha da səmərəli etmək üçün növbəti addımlar atılır. Ermənistanı bu enerji və nəqliyyat layihələrindən biz təcrid etmişik və bunu heç vaxt gizlətməmişik [34]. Məhz bu şəraitdə Azərbaycanın NATO ilə əlaqələrində nəqliyyat və enerji layihələrinin infrastrukturunun hərbi təhlükəsizliyi məsələlərində əlaqələndirmə və qarşılıqlı əməkdaşlıq məsələləri mühüm yer tutur.

1949-cu ildə Qərb dövlətlərinin hərbi-siyasi bloku kimi meydana gəlmiş Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı – NATO müasir dünyada siyasi vəziyyətə getdikcə daha ciddi təsir göstərir. Hərbi-siyasi təşkilat kimi NATO bütün dünyada o, cümlədən postsovet məkanında münaqişələrin ləğv edilməsində öz rolunu artırmağa, bu ölkələrdə siyasi və iqtisadi böhranın aradan qaldırılmasında, demokratik islahatlar keçirilməsində zəruri kömək göstərməyə çalışır [8, s.265]. Azərbaycanın 1994-cü ildən sülh naminə tərəfdaşlıq proqramına qoşulması, elə həmin ildə "Əsrin

Müqaviləsi" adını almış neft müqavilələrinin bağlanması, ABŞ və NATO-nun Azərbaycana olan maraqlarının yeni mərhələsinin başlanmasına təkan verdi. Bu da öz növbəsində NATO-nun hərbi strukturları ilə Azərbaycan ordusunun sülh naminə əməkdaşlıq etmək, birgə təlim və manevrlər keçirmək, onların ordu quruculuğu təcrübəsindən bəhrələnmək, kadr hazırlığı və s. sahədə birgə hərəkət etmək imkanı verməkdədir. Bundan başqa NATO ilə əməkdaşlıq çərçivəsində respublikamız Qafqaz regionunda strateji balans və təhlükəsizlik sistemi yaratmaq, münaqişəli məsələləri beynəlxalq hüquq normalarına uyğun həll etmək, Azərbaycanın müstəqillik və təhlükəsizlik məsələlərinin həllində NATO-nun geniş nüfuzundan və təsir mexanizmlərindən istifadə etmək imkanı da əldə etmişdir [8, s.268].

Azərbaycanın NATO ilə neft strategiyası və onun təhlükəsizliyi istiqamətində "Strateji əməkdaşlıq" proqramı aşağıdakı plan əsasında həyata keçirilir [28, s.2].

NATO-Azərbaycan hərbi (bütün strukturlarda) əlaqələrin qurulması və Azərbaycan neftinin hərbi yolla təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, bu sahədə maliyyə məsələlərinin həlli.

NATO-nun "səlahiyyətli nümayəndəsi" kimi Türkiyənin Azərbaycanda BTC istiqamətində strateji və kəşfiyyat fəaliyyətinin proqramlaşdırılması.

Türkiyə-İsrail münasibətlərinin Azərbaycan istiqamətində yenidən qurulması və bunun neft təhlükəsizliyinə yönəldilməsi.

Bu planlar çoxşaxəli istiqamətdə yerinə yetirilir: a) Xəzər regionunda "hərəkətdə olan" bütün strateji nöqtələrə nəzarətin gücləndirilməsi; b) Azərbaycanın Müdafiə Nazirliyinin strukturları ilə əlaqələrin yaradılması; c) Bakı müxalifətinin İran və Rusiyaya zidd radikal qurumları ilə münasibətlərin yaradılması; ç) Bakıdakı İran və Rusiya neft şirkətlərinin durumunun iqtisadi gücünün araşdırılması: d) NATO-nun Xəzər hərbi dəniz qüvvələri tərkibində Strateji Araşdırmalar Mərkəzinin yaradılması; c) Xəzərin neft yataqlarına nəzarətin artması və onun daşınmasının coğrafi xətti; ə) Bakının təhlükəsizlik məsələlərini nəzarətə götürmək. Neft tədqiqatı ilə bağlı elmi tədqiqat institutları ilə, araşdırma mərkəzləri ilə, laboratoriya və təhlil mərkəzləri ilə əlaqələrin yaradılması; f) Bakıda NATO qüvvələrinə xidmət edə biləcək işçi qrupun yaradılması; g) Bakıd leqal şəkildə neft tədqiqatı ilə məşğul olan Araşdırmalar İnstitutunun təşkil edilməsi və.s məsələləri yer tutur [22, s.93].

Rusiya NATO faktorundan ehtiyat etdiyindən var gücü ilə mövcud enerji mənbələrini və kanallarını itirməməyə çalışır. ABŞ, Qərb və Rusiyadan fərqli olaraq Azərbaycan neft siyasətində özünün milli təhlükəsizlik məsələsini hər şeydən üstün tutur.

Azərbaycanın müstəqil olaraq neft strategiyasının yürütməsi xüsusilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin ərsəyə gəlməsi İranın siyasi dairələrində mənfi qarşılanmışdır. İranın eks-prezidenti Seyid Məhəmməd Hatəminin bu məqsədlə dediyi sözləri nəzərinizə çatdırırıq. " İran bu hadisələrə təsir edəcək öz dəyərlərindən və prinsiplərindən əl çəkən deyil" [27, s.200]. İranın bu mövqeyi Qərb siyasətçiləri tərəfindən də qeyd olunur. Azərbaycanın neft strategiyasından danışan ingilis icmalçısı Robert Korzeni deyib "Bakı unutmasın ki, İran öz geosiyasi vəziyyətindən, durumundan həmişə istifadə edib, yenə edəcək. Bu onun regionda prinsipial mövqelərindəndir" [19, s.216].

Azərbaycanda neft strategiyasında milli təhlükəsizlik problemlərində hər zaman təhdid problemləri var. Problemin daim mövcud olması və həllini çətinləşdirən amillərin əsasını Rusiya və İran dövlətlərinin Azərbaycana qarşı siyasi və iqtisadi maraqlarının üst-üstə düşməsidir. İran İslam Respublikasının və Rusiya Federasiyası Silahlı Qüvvələrinin Baş qərargahlarının yaxınlaşması, Xəzər regionunda siyasi, iqtisadi və hərbi imkanlarını qurmağa çalışan NATO-ya üzv ölkələrin kəşfiyyat və hərbi planlarının genişlənməsi birgə strateji sərhədlərin, məxfi sövdələşmələrin qurulması Azərbaycan üçün təhlükə mənbəyi olaraq qalır [23, s.4].

Əsrlər boyu torpaqlarımızda yaşayan, erməni separatçılarının, bütün dünyada dəhşətli

kütləvi terror aktları ilə məşhur olan "Haydad" və ASALA" erməni terror təşkilatlarının Azərbaycan Respublikasının neft strategiyasına, ümumən yanacaq resurslarına qarşı hazırladıqları pozuculuq strateji hərbi planları mövcuddur.

Amerikalı Alim Esat Uras "Erməni tarixi haqqında sual" kitabında "ASALA" ilə bağlı aşağıdakı məlumatı verir. "ASALA erməni terror təşkilatıdır, qeyri-qanuni yaradılmış qoşun birləşməsidir. 1994-cü ildə bu terror təşkilatı "türk dünyasına (xüsusən, Azərbaycana qarşı) xəbərdarlıq" proqramını yaymışdır. Bu proqramın da əsasını iki xətt təşkil edirdi:

Azərbaycanın strateji nöqtələrinin, enerji daşıyıcılarının nəzarətə götürülməsi, Aparıcı xarici siyasi prinsiplərini pozaraq, onu ləngitmək; Azərbaycanın neft strategiyasının "şah damarı" sayılan BTC-yə qarşı strateji tədbirlər planlarının icrası [29]. Asala və Haydad terror proqramlarında Azərbaycanda bağlanmış xarici neft kontraktlarına əngəllər törətmək üçün ciddi məqamlar var. Bu təxribat proqramlarında neft strategiyasına qarşı, təhlükəsizliyimizə qarşı bütövlükdə regional enerji layihələrinə qarşı hər an baş verə biləcək hadisələrin planları cızılır. Terrorçuluq Ermənistanın dövlət siyasətidir. Avstriyanın Milli müdafiə Akademiyasının professoru Martin Malek yazırdı ki, "Ermənistanın Rusiyadan alınmış (1993-1996-cı illərdə) "SCVD-B" ballistik raketlər Azərbaycanın neft yataqlarına, neft şirkətlərinə doğru yönəldilib" [21, s.12]. ASALA erməni terror təşkilatının Livandakı araşdırma mərkəzində Azərbaycanın neft strategiyasına qarşı tədbirlər planına nəzər yetirək:

-müstəqil neft siyasəti yürüdən Azərbaycanın dünya neft bazarına çıxış yollarını nəzarətə götürmək;

-yanacaq-enerji mənbələrinin keçid nöqtələrini müəyyənləşdirmək;

-neft yataqlarının xəritəsinin hazırlanması;

-xarici neft şirkətlərinin ərazi dairəsi, təhlükəsizlik planlarının araşdırılması;

-neft kəmərlərinin keçid məntəqələrinin öyrənilməsi və həmin keçid məntəqələrinə yaxın ərazilərdə (məsələn Gürcüstan ərazisindəki Axalkalaki yaşayış məntəqəsində) qapalı təlim düşərgələrinin yaradılması:

-ölkənin xarici siyasətini və iqtisadi strategiyasını, əsasən Azərbaycan neft strategiyasını müəyyənləşdirən kadr potensialını iflic etmək [6, s.2].

Cənubi Qafqaz ABŞ başda olmaqla NATO-nun Rusiya ətrafında yaratdığı hərbi-siyasi "təhlükəsizlik qurşağı" ərazisinin əsas zonalarından biridir [9, s.229]. Məhz bu kimi faktorlar da Azərbaycanın dövlət olaraq özünün enerji resurslarının hərbi təhlükəsizliyi məsələsinin vacibliyinin gündəmə gətirilməsinə rəvac vermişdir.

Azərbaycan Respublikasının NATO ilə əməkdaşlığını daha da gücləndirmək tədbirləri haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1997-ci il 14 noyabr tarixli 692 nömrəli sərəncamına dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı və müdafiə sahəsində apardığı qarşılıqlı əlaqələr və digər tədbirlər dövlətin təhlükəsizlik məsələlərinə necə önəm verməsinin bariz göstəricilərindəndir [5, s.1]. NATO üzvü və tərəfdaş dövlətlərin iştirakı ilə "Kooperativ Determineyşn-2001" çoxmillətli, sülhməramlı kompüter komanda qərargah təlimləri keçirilməsi [10], daha sonra Azərbaycan "NATO-nun elmi proqramı çərçivəsində Mərkəzi Asiya və Cənubi Qafqaz ölkələri üçün həyata keçirilən "Virtual İpək yolu" layihəsinin açılış mərasimi Bakıda geniş tərkibdə keçirilməsi [11], Azərbaycan antiterror mübarizəsinin ən fəal üzvlərindən biridir mövzusunda NATO baş katibi Corc Robertsonun mətbuat konfransında söylədikləri, [3]. NATO dövlətləri Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıması və Prezident İlham Əliyev İstanbul zirvə toplantısındakı çıxışında ölkəmizin alyansla əməkdaşlığını bundan sonra daha da genişləndirmək niyyətini açıq bəyan etməsi [12, s.6] və alyansla bir çox sonrakı tədbirlər və seminarları [13], NATO Azərbaycan qarşılıqlı hərbi-strateji əməkdaşlığın yüksək səviyyədə həyata keçirilməsinin göstəricisidir.

Azərbaycan dövlətinin bu istiqamətdə hazırladığı təhlükəsizlik məsələlərini müəyyənləşdirən konsepsiya və qanunları, xüsusən "Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (18 iyun, 1999-cu il), "Milli təhlükəsizlik haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (3avqust 2004-cü il) sənədləri hesab olunur [25, s.3].

Nəzərə almaq lazımdır ki, Qərb investorlarının tədricən OPEK-dən kənarlaşaraq Azərbaycana yaxınlaşması, ərəb dünyasının bu istiqamətdə dünyanın neft bazarında nüfuzlu mövqe tutan Bakı neftinin taleyinə qısqanclığını və Azərbaycanın dünyanın neft bazarlarındakı mövqeyi OPEK-ə üzv olan ölkələrin iqtisadi-strateji planlarını da pozmuşdur. Süni olaraq yaradılmış və Qafqazda da öz təsir dairəsini yaymağa çalışan islam faktorunun neft strategiyasına olan təhlükələri ABŞ-ı narahat etmişdir. 06 noyabr 2004-cü ildə Ağ evdə keçirilən brifinqdən sonra regionda güclü təhlükəsizlik və kəşfiyyat sisteminin yaradılması təkliflərindən dolayı geosiyasi vəziyyəti araşdırmaq məqsədilə Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin analitikləri və yüksək rütbəli zabitləri regiona səfərlər etmişlər [17, s.48].

Regionda öz üstün geostrateji mövqelərindən səmərəli istifadə edən Azərbaycan Respublikası beynəlxalq enerji və nəqliyyat layihələrinin həyata keçirilməsində həm vasitəçi, həm də müəllif kimi iştirak etməkdə aparıcı rol oynamaqda davam edir. Bu transmilli enerji və nəqliyyat layihələrinin infrastrukturunun ilkin olaraq milli təhlükəsizlik, daha sonra isə regional təhlükəsizlik baxımından qorunması Azərbaycan dövlətinin hərbi strateji maraqlarındadır.

Cənubi Qafqazın təhlükəsizliyinə qlobal təhlükəsizlik sistemi prizmasından nəzər salsaq, digər parametrlərlə yanaşı, enerji faktoruna da çox ciddi diqqət yetirməliyik. Məhz bu məsələdə enerji məsələsi milli təhlükəsizliyin əsas elementlərindən birinə çevrilir. Buraya ekologiyanı, ehtiyatları, silahsızlaşma məsələsini, münaqişələrin həllini də əlavə etdikdə, bütövlükdə təhlükəsizlik sisteminin əsas elementlərinin kompleksi yaranır. Bu faktorları "təhlükə" və "təhdid" qruplarına ayırdıqda, maraqlı mənzərə alınır. Burada "təhlükə" olaraq Ermənistanın region sularını nüvə tullantıları ilə çirkləndirməsini, onun daim silahlanmasını, "Metsamor" AES-dən istifadəsini, Azərbaycan ərazilərində hərbi hissələrini saxlamasını göstərmək olar. Həmin faktorlara qarşılıq təhlükəsizliyi təmin edən Azərbaycanın neft-qaz ehtiyatları və ondan dövlətlərin yararlanması, ölkənin enerji ehtiyatlarının yalnız əməkdaşlıq üçün istifadə edilməsi, münaqişənin ədalətli həllinə sadiq qalması amilləri dayanır. Region üçün ən böyük təhdid isə Ermənistanın təcavüzkar siyasəti, erməni terroru və Dağlıq Qarabağda silahlı qrupların fəaliyyətini davam etdirməsidir. Bu fikirlər əsasında Cənubi Qafqazın təhlükəsizliyinin qlobal təhlükəsizlik kontekstində əsas məqamlarını müəyyənləşdirə bilərik. Məsələ Cənubi Qafqazın bir geosiyasi sistem olaraq özünütənzimləməyə nail olmasından ibarətdir. Bunun üçün isə yuxarıda vurğuladığımız təhlükə və təhdidlərin mənfi təsirlərini neytrallaşdırıb, regionda sabitliyi təmin edən mexanizmlərin səmərəliliyini artırmaq lazım gəlir [30].

Bu mənada Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin 8 iyun 2010-cu ildə Azərbaycan Respublikasının "Hərbi doktrina" sını təsdiq etməsi tarixi zərurətdən irəli gələn addım idi. Hərbi doktrina Heydər Əliyev tərəfindən bünövrəsi qoyulmuş Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinin təminatı strategiyasının tərkib hissəsi olaraq, insanın, cəmiyyətin və dövlətin hüquq və mənafelərinin daxili və xarici, hərbi və digər təhdidlərdən qorunmasına yönəlmiş hərbi təhlükəsizlik sisteminin konsteptual əsasını müəyyənləşdirən sənəddir. Eyni zamanda bu doktrina hərbi təhlükəsizliyə təhdidlərin vaxtında aşkarlanması, təhlil edilməsi, qiymətləndirilməsi, qarşısının alınması, onlara yetərli müqavimətin göstərilməsi, dövlətin, əhalinin və ərazinin müdafiəyə hazırlanması, səmərəli hərbi təhlükəsizlik sisteminin yaradılması, müharibə və silahlı münaqişələrin qarşısının alınması, silahlı təcavüzün dəf edilməsi ilə bağlı məsələlərə dair Azərbaycan Respublika-

sının mövqeyini əks etdirir. Azərbaycan Respublikasının "Hərbi doktrina" sının ümumi müddəalarının 14-cü bəndində göstərilir "Ermənistan Respublikası tərəfindən Azərbaycan Respublikası ərazisinin bir hissəsinin işğalı, Ermənistanın vaxtilə azərbaycanlılar yaşamış bölgələrində və Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində etnik təmizləmə siyasətinin aparılması, iqtisadi və sosial infrastrukturun dağıdılması ilə nəticələnmiş təcavüz aktının davam etdirilməsi Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinə mənfi təsir göstərən əsas amildir [4].

Hərbi doktrinada Azərbaycan Respublikasının təhlükəsizlik mühiti adlanan II başlığında göstərilən müddəalara diqqət yetirək:

- Azərbaycan Respublikasının Avropa və Asiya arasındakı beynəlxalq ticarət və nəqliyyat-kommunikasiya xətləri qovşağındakı geosiyasi mövqeyi, zəngin neft və qaz resursları dövlətlərarası ziddiyyətlərin kəskinləşməsinə, regiondakı sabitliyin pozulmasına və milli təhlükəsizlik üçün hərbi təhdidlərin yaranmasına səbəb ola bilər;

- Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikasına aid hissəsində karbohidrogen yataqlarının istisması və dünya bazarlarına çıxarılması, habelə Azərbaycan Respublikasının Şərq-Qərb və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizlərinin inkişafı üzrə beynəlxalq enerji və nəqliyyat-kommunikasiya layihələrində, beynəlxalq birliyin sülhün dəstəklənməsi üzrə əməliyyatlarında, habelə koalisiya üzrə tərəfdaşların beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə üzrə əməliyyatlarında Azərbaycan Respublikasının fəal iştirakı onun təhlükəsizlik mühitinə ciddi təsir edən amilə çevrilmiş və ölkənin terrorçu təşkilatların hədəfində olma ehtimalını əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır [4].

Göründüyü kimi Hərbi doktrina hələ qəbul olunmamışdan neçə il əvvəl əsas ixrac neft-qaz kəmərlərinin qorunması ilə bağlı təhlükəsizlik məsələsi qarşıya çıxmışdır. Bakı-Tbilisi-Ceyhan ixrac neft kəməri keçən üç dövlət öz seqmentlərində bu kəmərin mühafizəsi ilə əlaqədar üzərlərinə öhdəlik götürmüşlər.

Bununla bağlı "İxrac neft və qaz boru kəmərlərinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi haqqında" "Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin hələ 2002-ci il 15 aprel tarixli Fərmanı ilə Azərbaycanda bu işə məsuliyyət daşıyan Komissiya yaradılmışdır. Fərmanının imzalanmasından sonra yaradılmış Komissiya qısa müddətdə tədbirlər planı hazırlamış və onun yerinə yetirilməsinə başlamışdır. Komissiyanın hazırladığı tədbirlər planı əlaqədar nazirlik və dövlət komitələri, BP və BTC şirkətləri ilə razılaşdırılmışdır və həyata keçirilmişdir. Bundan əlavə, əlaqədar dövlət strukturlarında bilavasitə kəmərin mühafizəsi üçün məsuliyyət daşıyan xüsusi qurumlar yaradılmışdır. Ərazisindən Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Supsa, Bakı-Novorossiysk neft kəmərləri keçən bölgələrdə daxili işlər və milli təhlükəsizlik nazirliklərinin yerli şöbələrinə boruların təhlükəsizliyinin təmin olunması ilə əlaqədar əlavə ştatlar verilmişdir.

İxrac Neft və Qaz Boru Kəmərlərinin Təhlükəsizliyi İdarəsinin və onun 8 regional şöbəsinin yaradılması həmin tədbirlərdəndir. Prezidentin 31 may 2003-cü il tarixli Fərmanına əsasən, idarənin əsasnaməsi, strukturu və ştat cədvəli təsdiq edilmişdir. Səngəçal regional şöbəsi fəaliyyətə - Səngəçal terminalının perimetri boyunca müdafiə və mühafizə tədbirlərini həyata keçirməyə başlayır. Bu terminal dünyanın ən iri terminallarından biridir. Perimetr boyunca uzunluğu 7 kilometrdən artıqdır.

2004-cü ilin mayın 1-də Azərbaycan Respublikası Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidmətinin İxrac Neft və Qaz Boru Kəmərlərinin Təhlükəsizliyi İdarəsinin Səngəçal regional şöbəsinin fəaliyyətə başlamasına həsr olunmuş mərasim keçirilmişdir [26]. Daha sonra Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 2 noyabr tarixli, 167 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "İstismar olunan ixrac neft boru kəmərlərinin "Mühafizə Zonası"nın müəyyənləşdirilməsi Qaydaları" haqqında qərar verilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 08 iyun 2004-cü il tarixili

fərmanı ilə "Fövqəladə vəziyyət haqqında qanun" qüvvəyə minmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2005 ci ilin 16 dekabr Fərmanı ilə Fövqəladə Hallar Nazirliyinin yaradılması, 2017-ci ilin fevralın 14-də qəbul edilmiş Hərbi vəziyyət haqqında 530 saylı Azərbaycan Respublikasının daha təkmilləşdirilmiş yeni qanunu, Hərbi vəziyyət haqqında 779 saylı 06 yanvar 1994-cü il qanununu əvəzləməsi, qəbul edilmiş digər normativ hüquqi aktlar Azərbaycan dövlətinin bu tədbirlərə nə qədər əhəmiyyət verməsinin göstəricisidir.

Əlavə olaraq Hərbi doktrinada öz əksini tapmış müddəalar sadalanan faktorların fonunda dövlət qarşısında Azərbaycanın hərbi strategiyasının qarşısında duran digər təhlükəsizlik məsələlərini də müəyyən edir. Bu baxımdan Hərbi Doktrinanın Azərbaycan Respublikasının hərbi təhlükəsizliyinin hərbi-strateji əsasları əks olunan V bəndində qeyd olunan bəzi məqamlara nəzər yetirək:

- hərbi əhəmiyyətli və mühüm dövlət obyektlərinə, o cümlədən ölkə ərazisindən və qonşu dövlətlərdən keçən enerji, nəqliyyat infrastrukturuna və digər kommunikasiya qurğularına qarşı terror aktlarının həyata keçirilməsi ehtimalı artmışdır [13].

46. Hərbi-strateji amillər Azərbaycan Respublikasının müdafiə qabiliyyəti üçün mühüm meyardır. Hərbi-strateji qiymətləndirməyə əsasən Azərbaycan Respublikasının hərbi təhlükəsizliyinin səmərəli təminatı üçün aşağıdakı qabiliyyətlər inkişaf etdiriləcəkdir:

- ərazinin müdafiəsi, o cümlədən dövlət sərhədlərinin və mühüm dövlət obyektləri və kommunikasiya qurğularının səmərəli mühafizəsi;

Azərbaycan Respublikası Cənubi Qafqazda yeganə dövlətidir ki, İranla, Rusiya ilə həmsərhəd olub, Xəzər dənizinə və Mərkəzi Asiya regionuna çıxışları var. Azərbaycandan ənənəvi və yeni kommunikasiya, nəqliyyat, enerji dəhlizləri keçir ki, onlar Avrasiya regionunda Şərqi və Qərbi, Şimalı və Cənubu bir-birilə bağlayır. Strateji cəhətdən mühüm enerji layihələrinin reallaşdırılması nəticəsində bu ölkə Avropanın enerji təhlükəsizliyi arxitekturasında əsaslı yer tutur. Xəzər regionu yaxın və uzaq qonşu ölkələrin enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasında həlledici amilə çevrilmiş və Xəzərin beynəlxalq əhəmiyyəti çox artmışdır. Belə ki, bu gün də Xəzər hövzəsində geostrateji məqsəd güdən dünyanın böyük gücləri geoiqtisadi maraqlar uğrunda mübarizə aparırlar. Xəzərin neft-qaz ehtiyatlarının əhəmiyyəti ondadır ki, bu resurslar XXI əsrdə qlobal iqtisadiyyatın tələbatlarının öyrənilməsində mühüm rol oynayır və oynayacaqdır. Azərbaycan Respublikasının Hərbi Doktrinasının Azərbaycan Respublikasının müdafiə siyasəti adlanan IV bəndində: "təhlükəsizliyin bölünməzliyi prinsipini nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının yerləşdiyi regionun da daxil olduğu Avroatlantik məkanda təhlükəsizlik sisteminin yaradılması üzrə səylərin dəstəklənməsi, NATO ilə qarşılıqlı maraqlar əsasında əməkdaşlığın davam etdirilməsi" müddəası bu siyasətin həyata keçirilməsi məqsədilə öz əksini tapmışdır.

Bu baxımdan Azərbaycanda enerji infrastrukturu təkcə ölkənin özü üçün deyil, həm də Avropa Birliyi və NATO üçün eyni dərəcədə vacibdir [31]. 2020-ci il 12 iyuldan etibarən Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədlərinin artilleriyalardan atəşə tutulması qarşı tərəfin məkrli siyasətinin bariz nümunəsidir. Ordumuzun əks hücum tədbirləri nəticəsində düşmən tərəf xeyli sayda canlı qüvvə və hərbi texnika itirərək geri çəkilib. Lakin atəşkəsin qoşunların təmas xəttində deyil, iki ölkə sərhədində pozulması haqlı olaraq Azərbaycan ictimaiyyətində sual doğurmuşdur. Ehtimal olunan variantlardan biri odur ki, Avropa ilə Azərbaycanı birləşdirən iri kommunikasiya xətləri məhz bu bölgədən keçməsi ilə bağlıdır. Dövlət sərhədinin Tovuz istiqamətində gərginlik yaranacağı halda Rusiya bura yaxınlaşma şansı qazanacaq və eyni zamanda Avropa Birliyi və Türkiyə üçün təhlükəsizlik problemi yaradır [35].

Öz üstün geostrateji mövqelərindən səmərəli istifadə etməklə, "Şimal–Cənub", "Şərq-Qərb" nəqliyyat və beynəlxalq transmilli enerji lahiyələrinin həyata keçirilməsində ev sahib-

liyi və vasitəçiliyi Azərbaycan üçün regionda yeni təhlükəsizlik qarantı olmaq məsuliyyətini yartmışdır. Azərbaycanın hərbi cəhətdən güclü olmaq strategiyası sadalanan beynəlxalq tranzit-enerji layihələrinin infrastrukturunun təhlükəsizliyinin həyata geçirilməsi, ona etibarlı və dayanıqlı beynəlxalq partnyor imicini qazandırmışdır. Azərbaycanın milli təhlükəsizliyinin əsas vəzifələrindən biri enerji dəhlizlərinin təhlükəsizliyini və enerji ehtiyatlarının daşınmasını təmin etməkdir. Beynəlxalq əhəmiyyətə malik mühüm layihələrin təhlükəsizliyində etibarlı və dayanıqlı tərəf müqabili öhdəliklərinin davamlı həyata keçirilməsi getdikcə Azərbaycanın nüfuzunu artırır. Beləliklə, Cənubi Qafqaz regionunun təhlükəsizliyi, həmçinin Beynəlxalq nəqliyyat və enerji lahiyələrinin təhlükəsizliyi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının NATO tərəfdaşlığı ilə milli hərbi strateji siyasəti, getdikcə güc amilinin yüksək əhəmiyyət verildiyi müasir geosiyasət kontekstində, beynəlxalq enerji və nəqliyyat lahiyyələrinin infrastrukturunun qorunmasında mühüm rol oynayır.

Ədəbiyyat:

1. Əliyev H.Ə. Azərbaycan nefti dünya siyasətində. Bakı, 1997.
2. Abbasbəyli A.N. Dünya siyasəti. Bakı, 2011.
3. Azərbaycan antiterror mübarizəsinin ən fəal üzvlərindən biridir: NATO baş katibinin mətbuat konfransı: [Corc Robertsonun] // Azərbaycan, 2003, 16 may.
4. Azərbaycan Respublikasının Hərbi doktrinası (Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin 2010-cu il 8 iyun tarixli 1029-III QR nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir).
5. Azərbaycan Respublikasının NATO ilə əməkdaşlığını daha da gücləndirmək tədbirlləri haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1997-ci il 14 noyabr tarixli 692 nömrəli sərəncamına dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı // Azərbaycan, 2002.
6. Babaoğlu Hikmət. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlərin aktoru kimi. Bakı: Elm, 2007, 515 s.
7. Həsənov Ə. Azərbaycanın xarici siyasəti: Avropa dövlətləri və ABŞ (1991-1996). Bakı, 1998, 315 s.
8. Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı, 2005.
9. Mustafayeva S., Qurbanova Ş., Cavadova Z. ABŞ-ın xarici siyasəti (1945-2010-cu illər). Dərs vəsaiti. Bakı, 2011, 288 s.
10. Müdafiə nazirliyi mətbuat xidmətinin məlumatı: [NATO üzvü və tərəfdaş dövlətlərin iştirakı ilə “Kooperativ Determineyşn-2001” çoxmillətli, sülhməramlı kompüter komanda qərargah təlimləri keçirilməsi haqqında] // Azərbaycan, 2001, 2 noyabr.
11. NATO-nun elmi proqramı çərçivəsində Mərkəzi Asiya və Cənubi Qafqaz ölkələri üçün həyata keçirilən “Virtual İpək yolu” layihəsinin açılış mərasimi // Azərbaycan, 2003, 16 may.
12. NATO dövlətləri Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıdı: Prezident İlham Əliyev İstanbul zirvə toplantısındakı çıxışında ölkəmizin alyansla əməkdaşlığını bundan sonra daha da genişləndirmək niyyətini açıq bəyan edib // Azərbaycan, 2004, 1 iyul.
13. NATO Parlament Assamleyasının Bakıda keçirilən 68-ci “Rouz Roud” seminarı haqqında // İdeal, 2008, 7 mart.

14. Арбатов А. Главная проблема международной безопасности // Бакинский рабочий, 2004, 13 август, стр. 3.
15. Барабин В.В, Военно-политическая деятельность государства в системе национальной безопасности. М., 1997, 231с.
16. Дэниел Ергин. Добыча – М.; 1999
17. Дэвид Д. Проблема нефти в политике США. Баку, 1998.
18. Егоров А.Д. О национальной безопасности и военно-политической стратегии государства // Социологические исследования. -1994, -№3, стр.231
19. Корзени П. Очерки о нефти. Москва, 1999.
20. Кулагин В.М. Международная безопасностъ. Москва: Аспект пресс, 2006, с.317
21. Мартин Малек. Политика безопасности на Южном Кавказе: Основной круг проблем. Журнал «Центральная Азия и Кавказ» №6 2003
22. Мэйджорс Д. НАТО Нефть и стратегия. Москва, 1999.
23. Независимая газета. Москва, 2002. №21
24. Ричард Коэн и Майкл Михалка. Безопасностъ на базе сотрудничества: новые перспективы международного порядка. Публикация №3 Центра им. Маршалла 2001, стр. 91
25. "Business Week". Nyu-York, 2005, v.9
26. Dictionary of Military and Associated Terms (as ammended through 15 January 2012) USDepartment of Defence, The Joint Publication 1-02, Acessed 8 November 2010
27. Ettelat newspaper. Iran, 2003
28. The Guardian. London. 7 iyul ,2005, p.2
29. https://azertag.az/xeber/IXRAC_NEFT_VA_QAZ_BORU_KAMARLARININ_TAHLUKASIZLIYI_IDARASININ_SANGACHAL_REGIONAL_SOBASI_FAALIYYATA_BASLADI-311244
30. https://www.researchgate.net/publication/320676158_NATO's_New_Energy_Security_Role_in_Azerbaijan_Balancing_the_Interest_between_West_and_RussiaNATO's New Energy Security Role in Azerbaijan: Balancing the Interest between West and Russia . Hamza Preljević.
31. www.Newtimes.az
32. https://lent.az/news/326844
33. http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2016/yanvar/471635.htm.
34. https://aqreqator.az/az/siyaset/895512 Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin çıxışı:Dəniz qəzeti. 29 yanvar 2020-ci il № 5-8 (9383) səh. 1
35. https://aqreqator.az/az/siyaset/895512

Açar sözlər: *neft strategiyası, iqtisadi imkanlar, nəqliyyat dəhlizi, münaqişə, dövlət siyasəti, hərbi müdafiə*

Ramil Allakhverdiyev
PhD Candidate, the Department of Philosophy of Contemporary Politics of the Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Azerbaijan

SECURITY OF ENERGY AND TRANSPORT PROJECTS IN THE MILITARY STRATEGY OF NATO AND AZERBAIJAN

SUMMARY

The paper explains the concept of security and shows its differences from military security. The structure of military security is considered. A legal and political assessment of the military security of the state is provided. The structure of military security is considered. A legal and political assessment of the military security of the state is given. The paper discusses about the strategical desicions leading to the signing of the so-called "Contract of the Century" oil contract, which was aimed at expanding Azerbaijan's relations with other countries, strengthening its international position as an independent state, integrating it into the European Union, and at establishing friendly and strategic relations with major countries. The paper also emphasizes the relevance of oil and gas transportation routes from the Caspian Sea and the importance of ensuring their safety. The paper examines the reconstruction of the country's transport infrastructure, the implementation of international projects and government programs, the growing importance of Azerbaijan as a transport corridor at the junction of Asia and Europe, as well as the implementation of measures by the state to ensure the security of these projects. The paper examines the military strategic relations with the United States, the West and NATO, on issues of infrastructure security of energy and transport projects in which Azerbaijan mediates military and possible terrorist threats. At last, the articles analyzes the provisions established in the military doctrine of the Republic of Azerbaijan in relation to this multilateral cooperation.

Key words: *oil strategy, economic opportunities, transport corridor, conflicts, goverment policy, military defense*

Рамиль Аллахвердиев
Диссертант кафедры Философии современной политики
Института Философии Национальной Академии Наук Азербайджана

БЕЗОПАСНОСТЬ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ И ТРАНСПОРТНЫХ ПРОЕКТОВ В ВОЕННОЙ СТРАТЕГИИ НАТО И АЗЕРБАЙДЖАНА

РЕЗЮМЕ

В статье раскрывается понятия безопасности и показываются ее отличия от военной безопасности. Рассматривается структура военной безопасности, дается правовая и политическая оценка военной безопасности государства. Стратегия заключения нефтяного контракта под названием «Контракт века» была направлена на расширение отношений Азербайджана с другими странами и укрепление его международных позиций как независимого государства, интеграцию в Европейский Союз, а также установление дружественных и стратегических отношений с ведущими странами. Подчеркивается актуальность маршрутов транспортировки нефти и газа из Каспийского моря и важность обеспечения их безопасности. Рассматривается реконструкция транспортной инфраструктуры Азербайджана, реализация международных проектов и государственных программ, растущее значение страны, как транспортного коридора на стыке Азии и Европы, а также реализация государством мер по обеспечению безопасности этих проектов. Анализируются и военно-стратегические отношения Азербайджана с США, Западом и НАТО по вопросам инфраструктурной безопасности энергетических и транспортных проектов, посредником и участников которых он является, рассматриваются возможные угнозы безопасности этих проектов, а также анализируются соответствующие положения военной доктрины Азербайджанской Республики.

Ключевые слова: *нефтяная стратегия, экономические возможности, транспортный коридор, конфликты, государственная политика, военная оборона*

G Ə N C T Ə D Q İ Q A T Ç I L A R
Y O U N G R E S E A R C H E R S

B E Y N Ə L X A L Q M Ü N A S İ B Ə T L Ə R
I N T E R N A T I O N A L R E L A T I O N S

UOT 327.36; UOT 327.5; UOT 327.56

УЛЬВИЯ БАБАЗАДЕ
Докторант кафедры Международных отношений и внешней политики Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики
e-mail: ulviyyababazadeh@gmail.com

ВОЗМОЖНОСТИ СОВРЕМЕННЫХ СМИ В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ ВОЙНЫ

Информационная война обладает древней историей. Это обусловлено тем, что данная концепция также включает в себя и разведывательные операции. В любой войне в которой используется разведка , информационная война используется параллельно с ней. Понятие информационной войны вошло в литературу относительно недавно. Предполагается что данная концепция возникла во время холодной войны. Однако концепция современной информационной войны отличается от концепции которая использовалась в двадцатом веке. История информационной войны, основанная на современных СМИ начинается в 2008х годах и имеет новые большие возможности.

Понятие информационной войны, ее особенности и история

Информационная война – это концепция, которая охватывает использование информационных и коммуникационных технологий для предоставления информационного преимущества конкурентам, в частности в социальных сетях. Информационная война на самом деле манипулирует информацией. С точки зрения манипулирования информацией, то как информационная война начинается и заканчивается и какова ее сила, не должно быть известно для целевой аудитории. Информационная война может включать сбор тактической информации, обеспечение достоверности собственной информации, распространение пропаганды или дезинформации для деморализации или манипулирования противником и общественностью, подрывающего качество информации противоборствующих сил и отрицания возможности сбора информации для противостоящих сил. Информационная война тесно связана с психологической войной.

Инновация более совершенных и автономных ИКТ породила новую революцию в военных делах, которая включает использование странами ИКТ как в киберпространстве, так и на физическом поле битвы для ведения войны против своих противников. Три наиболее распространенные революции в военном деле происходят в форме кибератак, автономных роботов и управления коммуникациями [7, с. 510]. В сфере киберпространства есть два основных оружия: сетевая война и C4ISR [совокупность инструментов управления, контроля, связи, компьютера, разведки, наблюдения и обнаружения], что означает интегрированное командование, управление, связь, компью-

теры, разведку, наблюдение и разведку. Кроме того, киберпространственные атаки, инициированные одной нацией против другой нации, имеют основную цель - получить информационное превосходство над атакованной стороной, что включает в себя нарушение или отказ в способности жертвы собирать и распространять информацию.

Современные информационные и коммуникационные технологии также добились прогресса в управлении коммуникациями между воинскими частями. Коммуникация является жизненно важным средством войны для всех воюющих сторон, и благодаря внедрению новых информационных и коммуникационных технологий, таких как эффективные устройства передачи данных, военные войска теперь могут распространять информацию быстрее, чем когда-либо. Например, как бы интересно это ни звучало, некоторые военные подразделения сухопутных войск США теперь используют айфоны для загрузки и обмена данными и информацией, собранными дронами в той же области.

Термин «iWar» также используется одновременно с термином информационная война в вооруженных силах США. Этот термин используется НАТО для описания интернет-формы войны. iWar отличается тем, что информационная война связана с вопросами разведки. Кибервойна - это вопрос превосходства. В связи iWar охватывает критические точки, такие как военная инфраструктура, координация зоны боевых действий и тактические решения на основе спутниковых данных. iWar также относится к атакам через Интернет, которые нацелены на определенные системы в интернет-надстройке. Например, разрушение сайтов, предоставляющих доступ к онлайн-сервисам, входит в сферу действия этого термина. У iWar есть структура атаки, которая разрушает компьютерные сети на базе Интернета, используя бомбардировку большого объема во время информационной войны. Легкость атаки в Интернете делает возможным дальнейшее развитие iWar. Интересным является тот факт, что хотя термин является западным, первый пример использования данной технологии относится к российско-грузинской войне, так как война в Южной Осетии 2008 года дала первые сигналы о рождении iWar.

Надо сказать, что iWar - это нечто отличное от кибервойн. А именно, кибервойна - это использование технологий для атаки на другую сторону, и она наносит аналогичный ущерб реальной войне. Есть важные дискуссии и различные мнения среди экспертов по определению кибервойны. Одна точка зрения заключается в том, что термин «кибервойна» является неправильным названием, поскольку «никакие действия в области кибератак не могут быть описаны как «война»». Агрессивные кибератаки произошедшие в Эстонии в 2007 году, в Грузии в 2008 году, в Иране и Северной Корее в 2010 году, могли повлиять на международные отношения, но это только привело к осуждению и отрицанию обвиняемых международным сообществом. Альтернативное мнение заключается в том, что «кибервойна» - это хорошее название для кибератак, которые наносят физический вред людям и объектам в реальном мире. Хотя ведутся споры о том, как определить и использовать «кибервойну» как термин, в США, Великобритании, России, Индии, Пакистане, Китае, Израиле, Иране и Северной Корее с точки зрения фактологии существуют активные кибер-системы для операций нападения и обороны [6, с. 488].

Важным моментом здесь является то, что 25% всех кибератак основаны на шпионаже. Помимо шпионажа, наиболее часто используемая цель - саботаж. Как известно, компьютеры и спутники, которые координируют другие действия, являются уязвимыми компонентами системы. Безопасность военных систем, таких как компоненты C4ISTAR, отвечающие за передачу данных и связь, может привести к их за-

хвату или неправильному использованию, и в этом случае все виды инфраструктуры, включая инфраструктуру связи и транспорта, могут оказаться уязвимыми для коллапса. Например, в середине июля 2010 года эксперты по безопасности обнаружили вредоносную программу под названием Stuxnet, которая проникла на фабричные компьютеры и распространилась по всему миру, а New York Times сочла ее «первой атакой на критически важную промышленную инфраструктуру, которая лежит в основе современной экономики [8, с. 190]».

Как вы видете, на самом деле, понятие информационной войны является очень широкой и глубокой темой, которую трудно вместить в одну статью. Поэтому в этой статье мы поговорим о пересечении информационной войны и СМИ. Это можно выразить с рисунка который представлен ниже.

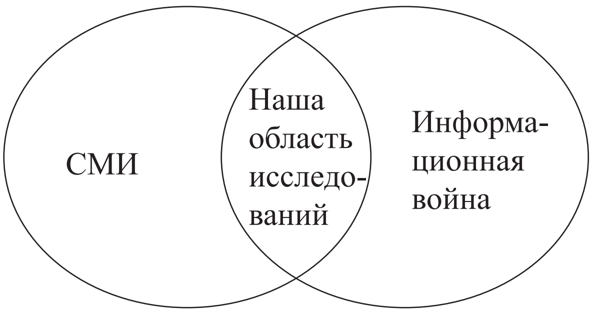

Рисунок 1. Наша область исследований

В западной терминологии информационная война также связана с психологической войной. Иногда эти два понятия даже приравниваются. По мнению некоторых теоретиков, тип информационной войны, наиболее широко используемой средствами массовой информации, - психологическая война. Психологическая война (PSYWAR) характеризуется многими другими именами или терминами, такими как Psy Ops, политическая война, «сердца и умы» и политическая пропаганда. Этот термин используется для обозначения любых действий, предпринимаемых психологическими методами, чтобы вызвать запланированный психологический отклик у других людей. Различные методы используются в психологической войне и направлены на то, чтобы повлиять на систему ценностей и убеждений, эмоции, мотивы, логические рассуждения или поведение целевой аудитории. Он также используется для разрушения морального духа противника с помощью тактики, направленной на разрушение психологического состояния воинских частей. Целевая аудитория не ограничивается солдатами и правительства, организации, группы и отдельные лица также могут быть целевыми [10].

Есть много примеров психологической войны с использованием средств массовой информации в современной истории. В этом контексте Интернет недавно позволил агентам по всему миру проводить кампании по дезинформации. Когда мы смотрим на историю, начало современных психологических операций на войне обычно совпадает с Первой мировой войной. В начале войны солдаты, особенно англичане и немцы, начали пропаганду с помощью различных средств массовой информации как внутри страны, так и на западном фронте. У британцев было несколько преимуществ в этом отношении, что позволило им добиться успеха в войне: у них была одна из самых уважаемых новостных систем в мире, у них был очень богатый опыт в международных и межкультурных коммуникациях, и они ввели в действие большую часть подводной кабельной системы. Кроме того, у британцев был дипломатический персонал, в отличие от немецких дипломатов, которым удалось установить хорошие отношения со многими странами мира. В результате, в то время как попытки Германии революционизировать британцев в таких регионах, как Ирландия и Индия, были неэффективными, британцы, используя свой обширный опыт на Ближнем Востоке, убедили арабов восстать против Османской империи [1, с. 927].

Это имело свои последствия во время Второй мировой войны. То есть Адольф Гитлер находился под сильным влиянием новостной и коммуникационной мощи британцев во время Первой мировой войны и тактики психологической войны, которую он связал поражение Германии с последствиями этой пропаганды для солдат. В последующие годы он решил использовать пропаганду, основанную на средствах массовой информации, чтобы влиять на сознание населения Германии.

Пути и опыт использования СМИ в информационной войне

Чтобы понять силу средств массовой информации, включая пропаганду в средствах массовой информации, необходима теория фрейминга. Здесь реальность воспринимается как созданная средствами массовой информации, на которую влияют детерминанты освещения внешней политики. Кадры можно рассматривать как процесс выбора и выделения, при котором определенные аспекты сначала выбираются, а затем становятся более заметными. Они могут быть построены по наличию или отсутствию информации, определенных ключевых слов, суждений, ключевых фраз и атрибуции причинности. Обрамление новостей в СМИ определенным образом направляет общественное мнение и обсуждение.

Принимая во внимание «старые» и «новые» войны, медиа-пропагандистскую войну и отношения между СМИ и правительством, можно предварительно ответить на первый вопрос о том, как СМИ использовались в качестве инструмента информационной войны в российско-грузинской среде. Во-первых, применяя критерии Люпион, было показано, что русско-грузинская война идентифицируется как «новая» война. Во-вторых, было отмечено, что концепции СМИ и пропагандистской войны могут быть использованы для анализа русско-грузинской войны. Здесь применяется понятие медиа-войны. В-третьих, влияние правительства на СМИ было показано с помощью теории фрейминга. Эти выводы свидетельствуют о том, что российские и европейские СМИ находились под влиянием позиции правительства в российско-грузинской войне. Вполне возможно, что средства массовой информации использовались в качестве инструмента распространения пропаганды для узаконивания реакции правительства [9, с. 332-335].

Конечно, одной из основных технологий, связанных с использованием СМИ в информационной войне, является распространение политических слухов через СМИ. Это одно из главных средств дезинформации. Слухи о необоснованной информации существуют почти в каждом обществе, но могут быть особенно распространены в авторитарных странах из-за их ограничений на независимые средства массовой информации. Это происходит потому, что они обычно возникают и распространяются на фоне социальной неопределенности и беспокойства, которые усугубляются отсутствием достоверной общественной информации из свободных средств массовой информации. Хотя слухи могут быть вредными для демократии и долгое время отражаться среди пользователей периферийных источников информации, они могут быть еще более разрушительными для авторитарных правительств, поскольку слухи о недемократии являются альтернативной формой СМИ, которая напрямую конкурирует с официальными информация и основные средства массовой информации, и, следовательно, представляет собой противодействие официальной власти. Например, социальные протесты 1989 года, которые привели к смене режима в бывшей Чехословакии, начались с ложного слуха о том, что студент был жестоко убит полицией. Во время движения на площади Тяньаньмэнь в том же году в Китае, а также многих местных бес-

порядков в более поздние времена, слухи также сыграли решающую роль в мобилизации участников [5, с. 289].

Использование медийных технологий, в том числе слухов в информационной войне, имеет много особенностей. Прежде всего, нет механизма, чтобы сообщить, что эта война началась или начнется. Например, можно увидеть, куда направляется ракета, прежде чем достигнуть этой цели, но невозможно заранее получить информацию о нападении информационной войны, направленном на массы противника. Вторая особенность этих методов заключается в том, что они асимметричны. Как мы уже упоминали, говоря о новых угрозах нашего времени, информационная война на основе СМИ является одним из типов асимметричной войны. Потому что асимметричная война относится к форме войны, которая включает в себя нападение на частные цели без использования законной войны, с использованием необычных методов, влияющих на жизнь и психологию другой стороны. Третья особенность этих методов - их низкая стоимость. Если не примем во внимание пропагандистские новости по телевидению, информационная война в других средствах массовой информации не так уж дорога. Владелец компьютера и человек с достаточными знаниями могут провести эту медиа-войну. В этом отношении различия в богатстве в войнах, которые должны проводиться для стран, больше не являются доминирующим фактором в победе в войне. Потому что тот факт, что атака десятков танков может быть выполнена более эффективно с помощью компьютера, не следует упускать из виду.

Одна из важных особенностей информационной войны на основе СМИ, несомненно, заключается в том, что невозможно определить точный источник атаки. Злоумышленнику, который совершил атаку, можно легко отрицать это, и крайне сложно быть наказанным его собственным правительством в контексте информационной войны. Сегодня все еще трудно сказать, являются ли эстонские атаки кибер-восстаниями хакеров или атаками, утвержденными официальными властями. Даже если есть формальное разрешение, нет никаких (или не публичных) механизмов того, как государство может отреагировать на такую атаку со стороны другое государства. Другими словами, мишенью информационной войны на основе СМИ может стать важный точки, такой как сети страны, финансовые системы и транспортные операции.

Если приведем пример первой особенности информационной войны, основанной на средствах массовой информации, мы можем показать Россию. Например, эксперты по кибербезопасности пришли к выводу, что многие российские хакеры, в том числе занимающиеся киберпреступностью и патриотические журналисты, политически мотивированы. Поскольку российское правительство не должно обучать или вооружать таких журналистов-киберпреступников и, возможно, даже не должно платить им, если их независимые действия соответствуют российским интересам, средняя стоимость жизни «патриотического хакера», вероятно, намного дешевле, чем воинская часть, которая может нанести такое же количество урона [4, с. 159]. Мы приведем еще один пример из России. В дополнение к проникновению в украинские охранные организации в Крыму появились солдаты в форме, не имеющие национальных знаков отличия, и любое расследование их происхождения было встречено с отрицанием. Добавление к путанице являлась продолжалось утверждение России, что в Восточной Украине нет российских войск, только «добровольцы» и местные военные. Во время конфликта украинским силовикам было сложно определить, какой информации можно доверять, а какая информация отходит от противника [4, с. 162]. Это также произошло с помощью средств массовой информации и социальных сетей.

Мы можем привести еще один пример интенсивной пропагандистской войны между Северной и Южной Кореи. С июня "Брошюра спор" растет между Северной и Южной Кореей. Общественное телевидение Северной Кореи, которое недавно усилило свои выступления, объявило, что 12 миллионов пропагандистских брошюр будут отправлены в глубины Южной Кореи с более чем 3 тысячами воздушных шаров и другими методами. В конце мая реакция Пхеньяна была резкой, когда было отправлено более 500 000 листовок южнокорейских активистов, критикующих северокорейского лидера Ким Чен Ына. Заявив, что пропагандистские машины были допущены правительством Сеула, правительство Пхеньяна прервало все линии сообщения, пересекающие юг границы, и пригрозило отменить соглашение, достигнутое в 2018 году. Эти выступления правительства Пхеньяна транслировались по всему миру через северокорейское национальное телевидение [2].

Различные пропагандистские приемы используются в также рамках армяно-азербайджанской проблемы Нагорного Карабаха. После окончания активной войны в 1994 году и подписания соглашения о прекращении огня началась взаимная информационная война, которая продолжается и сегодня. Одним из наиболее часто используемых методов в рамках информационной войны между двумя странами была пропаганда. Армянская пропаганда, как против Турции, так и против Азербайджана основана на имидже угнетение в целом. Армяне пытаются доказать, что они являются жертвами и потерпевшими сторонами, будь то в вопросе «геноцида» или в других вопросах, и повторяют это каждые несколько лет. Одной из проблем на указанном уровне является проблема убийства армянским солдатом Рамиля Сафарова во время службы в Венгрии из-за оскорбления флага Азербайджана. В этом контексте 26 мая этого года решение Европейского суда по правам человека по делу «Макучян и Минасян против Азербайджана и Венгрии » следует рассматривать как провал долгосрочных усилий Армении.

Концепция информационной войны, которая начала использоваться во время холодной войны, вступила в новую фазу в XXI веке с развитием инновационных технологий. В отличие от XX-го века, новые методы информационной войны используются в наше время. По мере расширения возможностей средств массовой информации расширяются и возможности технологий информационной войны. В результате концепция информационной войны расширяется как в академическом, так и в политическом плане. Сегодня многие страны мира ведут информационную войну на основе современных СМИ. Например, США и Китай, США и Россия, Северная и Южная Корея, Армения и Азербайджан, Армения и Турция и так далее.

Литература:

1. Bennett Huw, 'Words are cheaper than bullets': Britain's psychological warfare in the Middle East, 1945–60, Intelligence and National Security, 2019, 34:7, 925-944
2. Can Faruk, Kuzey Ve Güney Kore Arasında Propaganda Savaşı: Pyonyang 12 Milyon Broşür Bastırdı, Avrasya İncelemeleri Merkezi, 23 Haziran 2020. https://avim.org.tr/tr/Bulten/KUZEY-VE-GUNEY-KORE-ARASINDA-PROPAGANDA-SAVASI-PYONYANG-12-MILYON-BROSUR-BASTIRDI (22.07.2020)
3. European Court of Human Rights, Case of Makuchyan and Mınasyan v. Azerbaıjan And Hungary. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-202524%22]} (22.07.2020)

4. Hellman Maria & Charlotte Wagnsson, How can European states respond to Russian information warfare? An analytical framework, European Security, 2017, 26:2, 153-170
5. Huang Haifeng, A War of (Mis)Information: The Political Effects of Rumors and Rumor Rebuttals in an Authoritarian Country, British Journal of Political Science, Cambridge University Press, 2017, 47(2), pp. 283–311
6. Kuzio Taras, Old Wine in a New Bottle: Russia's Modernization of Traditional Soviet Information Warfare and Active Policies Against Ukraine and Ukrainians, The Journal of Slavic Military Studies, 32:4, 2019, 485-506
7. Lei Hanci, Modern information warfare: analysis and policy recommendations, Foresight, 2019, Vol. 21 No. 4, pp. 508-522
8. Lin Herbert, The existential threat from cyber-enabled information warfare, Bulletin of the Atomic Scientists, 75:4, 2019, 187-196
9. Lupion Miranda, The Gray War of Our Time: Information Warfare and the Kremlin's Weaponization of Russian-Language Digital News, The Journal of Slavic Military Studies, 2018, 31:3, 329-353
10. Psychological warfare techniques, BBC, визуальный источник. https://www.bbc.co.uk/programmes/topics/Psychological_warfare_techniques (23.07.2020)

Ключевые слова: *информационная война, СМИ, пропаганда, информационные технологии, политика*

Ülviyyə Babazadə
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Beynəlxalq münasibətlər və
xarici siyasət kafedrasının doktorantı

İNFORMASİYA MÜHARİBƏSİNDƏ MÜASİR KÜTLƏVİ İNFORMASİYA VASİTƏLƏRİNİN İMKANLARI

XÜLASƏ

İnformasiya müharibəsində kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə olunması və onların rolu haqqında hazırlanmış məqalədə informasiya müharibəsi anlayışı açılır, onun xüsusiyyətləri göstərilir və tarixi haqqında qısa məlumat verilir. Müasir informasiya texnologiyalarının informasiya müharibəsinin gedişatına təsiri də nəzərdən keçirilir, informasiya müharibəsi ilə medianın kəsişməsi barədə bəhs olunur, medianın əsas vasitələri açıqlanır, eyni zamanda, müasir informasiya müharibəsi konsepsiyasına da toxunulur. Məqalədə həm tarixi, həm də müasir informasiya müharibələrinin nümunələri göstərilir, kiber hücumları təsvir edilir. Etibarlı mənbələrdən sitatlar gətirilərək, medianın informasiya müharibəsində necə istifadə olunduğu təsvir edilir və dünya mediasında informasiya müharibəsi nümunələrini təqdim edir. Qeyd olunanlardan informasiyanın və informasiyadan düzgün istifadənin müasir dünyada nə qədər vacib və təsiredici gücə malik olduğu barədə nəticə çıxarılır. Bu gün dünyanın aparıcı ölkələri tərəfindən informasiya müharibəsi aparıldığı, informasiyanın siyasi idarəetməyə təsirinin danılmaz olduğu vurğulanır.

Açar sözlər: *informasiya müharibəsi, KİV, təbliğat, informasiya texnologiyaları, siyasət*

Ulviyya Babazade
PhD candidate, Department of International Relations and Foreign Affairs, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan

THE OPPORTUNITIES OF MODERN MASS MEDIA IN INFORMATION WARFARE

SUMMARY

The paper focuses on the use of the media and its role in the information warfare, introduces the concept of information warfare, shows its features, and gives a brief information about its history. At the same time, the modern concept of information warfare is touched upon. It also discusses about the impact of modern information technology on the course of information warfare. The paper talks about the intersection of information warfare and media. The main means of the media and their impacts are disclosed. At the same time, the modern concept of information warfare is touched upon. The paper shows examples of both historical and modern information wars and describes the matter of cyber attacks. The paper also contains quotes from reliable sources. These quotes describe how the media is used in information warfare and provides examples of information warfare in the world's media. Taking into account all of these elements, the conclusion discusses about how influential information and its correct use today was created. Today, the world's leading countries are waging an information war. The influence of information on political governance is undeniable. Local and foreign literature was used in writing the article.

Keywords: *information war, mass media, propaganda, technologies, politics*

GƏNC TƏDQİQATÇILAR
YOUNG RESEARCHERS

SİYASİ İNSTİTUTLAR VƏ SİSTEMLƏR
POLITICAL INSTITUTES AND SYSTEMS

UOT 328:342.5; 351/354

FƏRİDƏ ƏLİRZAYEVA
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Politologiya və siyasi idarəetmə kafedrasının doktorantı
e-mail: farida.alirzayeva@mail.ru

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİNDƏ İNNOVATİV İNKİŞAFIN ƏSAS HƏDƏFLƏRİ VƏ ONUN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ VASİTƏLƏRİ

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdiyi 29 il ərzində bütün sahələrdə olduğu kimi sosial-iqtisadi inkişaf baxımdan da olduqca böyük uğurlara imza atmışdır. Respublikanın uğurlu daxili və xarici siyasəti, milli və qlobal maraqların uzlaşdırılması dövlət idarəçiliyinin modernləşdirilməsi və müasir idarəetmə texnologiyalarının tətbiqi Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlər sistemində iqtisadi və siyasi önəminin getdikcə artmasına səbəb olmuşdur. Təməli Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş və onun layiqli siyasi varisi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin müvəffəqiyyətlə həyata keçirdiyi dövlət siyasətinin başlıca prioritetlərindən birini dövlət idarəçiliyində innovativ inkişafa nail olmaq təşkil edir. Ölkənin müstəqil inkişaf dövrü ərzində dövlətimizin əldə etdiyi uğurlar həmçinin Prezident İlham Əliyev tərəfindən işlənib hazırlanan, eyni zamanda dövlət idarəçiliyində səmərəli şəkildə tətbiq edilən innovativ idarəetmə texnologiyaları və düzgün müəyyən olunmuş inkişaf strategiyasının reallaşması Azərbaycan Respublikasının iqtisadi və sosial göstəricilərinə görə, önəmli irəliləyişlərin əldə olunması ilə nəticələnib. Azərbaycan Respublikasında tətbiq olunan və bütün sahələr üzrə böyük uğurlara nail olunmasında həlledici faktor olan innovativ idarəetmə texnologiyaları aşağıdakı kimi təsnif edilir:

- sinergetik,
- komplimentar,
- kompensasion [6, s.133].

İnnovativ idarəetmə texnologiyaları sisteminin bütün elementləri maliyyə və başqa maddi resursların, o cümlədən insan resurslarının istifadəsi səmərəliliyinin yüksəldilməsi nöqteyi-nəzərindən olduqca önəmlidir. Bu idarəetmə texnologiyalarının ölkədə kompleks şəkildə tətbiq oluması onların effektivliyini yüksəldən başlıca şərtlərdən biridir.

Sinergetik idarəetmə, geniş mənada dövlətin bütün resurslarını (insan, informasiya, sistem, iqtisadi və s.) yüksək nəticə əldə etmək üçün effektiv idarəçiliklə birləşdirməsidir. Dar mənada, bütün əhali qruplarının məqsəd və maraqlarının idarəetmədə sahəsində təsbit olunmasıdır. Sinergetik idarəetmə ümumi iştirak idarəetməsi də adlandırıla bilər [8, s.121]. Dövlət inkişaf proqramlarının milli proqramlara transformasiyası, onların reallaşdırılmasında dövlət qurumları ilə yanaşı, vətəndaş cəmiyyətinin və özəl sektorun fəal iştirakı idarəçilikdə tətbiq olunan texnologiyaların vacib elementlərindən biridir [6, s.134].

Milli proqramların əsas xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, bu proqramlar adətən davamlı

inkişafın təmin edilməsinə, resusrların, ehtiyatların (meşə, su və s.) daha səmərəli və uzunmüddətli şəkildə istifadə olunmasına aid olur. Milli proqramlar milli ideologiya ilə səsləşir, yeni nəsillər üçün daha yaxşı və stabil mühitin yaradılmasına hesablanır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2003-cü il 18 fevral tarixli Sərəncamı ilə qəbul edilmiş " Azərbaycan Respublikasında ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair milli proqram"ının məqsədi ilə 2016-ci il 3 oktyabr tarixində qəbul edilmiş "Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair 2017-2020 Milli Strategiya "sının məqsədi demək olar ki, eynilik təşkil edir. Hər iki milli proqramın qəbul olunmasında məqsəd Azərbaycan Respublikasında indiki və gələcək nəsillərin ehtiyaclarının təmin edilməsi naminə mövcud ekoloji sistemlərin, iqtisadi potensialın qorunmasından və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsindən ibarətdir [14]. Bunun əsas səbəbi isə, qeyd etdiyimiz kimi milli proqramların daha çox milli ideologiya ilə səsləşməsidir. Milli ideologiyanın əsas özülünün dəyişməzliyi bu səpkidə qəbul edilən milli proqramların da məqsədinin dəyişməməsini təmin edir.

Dövlət proqramları isə birbaşa şəkildə dövlət maraqları ilə əlaqədardır. Düzdür, qəbul edilən hər bir dövlət proqramı, xalqın milli maraqlarının əleyhinə olmamalıdır. Lakin hər bir dövlət proqramı davamlı inkişaf naminə və ya hər hansı resusrların səmərəli istifadəsi, eləcə də digər milli maraq və ideologiyaya əsaslanan məqsədlərdən çıxış etmir. Dövlət proqramlarında bir qayda olaraq dövlət maraqları ilə səsləşən məsələlər öz əksini tapır.

Sinergetik texnologiyaların tətbiqi məhz bir-birindən fərqli iki proqramın – dövlət və milli proqramın bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqələndirilməsini təmin edir. Dövlət proqramları bu əlaqələndirmə zamanı milli proqramlara transformasiya olunur. Bu prosesin həyata keçməsi isə istər milli, istərsə də dövlət maraqlarını təmin etmiş olur. Son illərdə Azərbaycanda qəbul edilmiş dövlət proqramları bu prosesin bariz sübutudur.

Dövlət inkişaf proqramlarının milli proqramlara transformasiya prosesinin reallaşmasında vətəndaş cəmiyyətinin rolu artmaqdadır. Ölkədə innovativ siyasətin formalaşması və reallaşması dövlət icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş səlahiyyətlər daxilində ictimai birliklər dövlətin innovasiya siyasətinin hazırlanmasında və həyata keçirilməsində iştirak edə bilərlər. Burada artan pay miqdarı isə ən çox qeyri-hökumət təşkilatlarına məxsusdur. Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı dövlət siyasətidir. Vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı sahəsində qanunvericilik daim təkmilləşdirilir, vətəndaş cəmiyyəti üzvlərinin fəaliyyətinin dəstəklənməsi ilə bağlı mühüm işlər görülür, onların inkişafı üçün əlverişli mühit yaradılır. Bunun nəticəsidir ki, ölkəmizdə qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyəti ildən-ilə genişlənir. Son 10 il ərzində dövlət qeydiyyatına alınmış təşkilatların sayı 2 dəfə artaraq, hazırda 3 mini ötüb. Onlardan 500-ə yaxını, bilavasitə insan hüquqları və hüquq-müdafiə fəaliyyəti ilə bağlıdır. Qeyri-hökumət təşkilatlarına 2015-2017-ci illər ərzində 95 milyon manatdan çox vəsait ayrılıb [4].

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, dövlət proqramlarının milli proqramlara transformasiyasında vətəndaş cəmiyyəti qədər özəl sektor da xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Prezident İlham Əliyev tərəfindən aparılan islahatlar nəticəsində biznes mühitinin əlverişliliyi yüksəldilmiş, özəl sektorun inkişafında olan maneələr aradan qaldırılmışdır. Ölkə başçısının 2018-ci il aprelin 20-də imzaladığı Fərmana görə, maliyyə nəzarəti sahəsində uçotun şəffaflaşdırılması, büdcə yığımlarının artırılması, qeyri-neft məhsullarının ixracı üzrə prosedurların sadələşdirilməsi məqsədilə struktur yenilənmiş, Gömrük Komitəsi ilə yanaşı, idxal-ixrac əməliyyatlarına Vergilər Nazirliyi də nəzarət etməyə başlamışdır. Bu addım, ilk növbədə, "kölgə iqtisadiyyatı"nın qarşısını almağa yönəlmiş və islahatlar sahibkarlar üçün bərabərhüquqlu rəqabət mühitini formalaşdırmışdır [7].

Beləliklə, ölkəmizdə innovativ inkişafın mühüm amillərindən biri kimi çıxış edən dövlət proqramlarının milli proqramlara transformasiyası prosesinin həyata keçirilməsi üçün həm özəl sektor, həm də vətəndaş cəmiyyəti daima inkişaf etdirilir. Bu inkişafın nəticəsidir ki, bu gün ölkəmizdə sinergetik texnologiyaların tətbiq olunması zamanı hər hansı ciddi problem müşahidə olunmur.

Azərbaycan Respublikasında tətbiq olunan digər innovativ idarəetmə texnologiyaları komplimentarlıq prinsipinə əsaslanır. Davamlı inkişafa söykənən dövlət siyasətinin reallaşdırılması zamanı komplimentarlıq prinsipinin tətbiq olunması vacib şərtdir. İdarəetmədə komplimentarlıq prinsipinin tətbiqi ölkənin həyata keçirdiyi proqram və layihələrdə milli və beynalxalq tərəfdaşların maraqlarının nəzərə alınmasını nəzərdə tutur [6, s.134]. Azərbaycanda tətbiq edilən innovativ inkişaf strategiyanın komplimentarlığı özünü əsasən hazırlanan dövlət proqramlarında, milli proqramlarda, strateji yol xəritələrində və s.-də büruzə verir. Belə ki, istər milli və ya dövlət proqramı, isərsə də strateji yol xəritəsi tətbiq olunma sahəsinə uyğun olaraq, həmin sahənin əlaqəli olduğu bütün digər sahələri də əhatə etməlidir. Məhz bunun nəticəsidir ki, bu gün Azərbaycan Respublikasının yüksək iqtisadi potensialı ilə birlikdə Azərbaycan Respublikasında davamlı inkişafın təməl faktorlarından biri olan kreativ millətin formalaşması prosesi də sürətli şəkildə getməkdədir.

Aydın məsələdir ki, kompliementarlıq prinsipinə riayət olunmaması tətbiq olunan innovasiyaların effektliyini sual altına qoyur. Ölkəmizdə komplimentarlıq prinsipinə uyğun siyasi xəttin qurulmasında ilk addım Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən atılmışdır. Belə ki, məhz Ulu öndərimizin böyük səyləri sayənsində 1994-cü il sentyabrın 20-də Bakıda Gülüstan sarayında Xəzərin Azərbaycan sektorundakı “Azəri“, “Çıraq“, “Günəşli” yataqlarının dərin su qatlarındakı neftin birgə işlənməsi haqqında dəyəri 7,4 mlrd. ABŞ dollar olan “məhsulun pay bölgüsü” tipli müqavilə imzalandı. Bu müqavilə “Əsrin müqaviləsi” adlanmağa başladı” [15]. Məhz bu dövrdən başlayaraq neft xalqın sərvəti elan edildi və ondan gələn gəlirlərin mənimsənilməsinin qarşısının alınması məqsədilə Dövlət Neft Fondu (1999) təsis edildi. Gəlirlərin maksimallığı təmin edilməklə iqtisadiyyatın diversifikasiya olunmasına başlandı ki, bu da son nəticədə müasir günümüzdə Azərbaycanın yüksək iqtisadi potensialını şərtləndirdi.

Bu gün Ümummilli lider Heydər Əliyevin layiqli davamçısıAzərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurlu siyasi strategiya həyata keçirilir. Dövlət başçımızın innovativ idarəetmə strategiyası özündə komplimentarlıq prinsipini əks etdirir. Təsadüfi hal deyildir ki, məhz komplimentar idarəetmə nəticəsində 2017-ci il sentabrın ayının 14-də Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda “Azəri“, “Çıraq” yataqlarının və “Günəşli” yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənilməsi və neft hasilatının pay bölgüsü haqqında yeni Saziş imzalandı. Bununla da, “Azəri-Çıraq-Günəşli” nəhəng neft yataqları blokunun işlənilməsində yeni dövr başlandı. “Hasilatın pay bölgüsü haqqında” yenidən işlənmiş və 2050-ci ilə qədər uzadılmış Sazişə əsasən, BP fəaliyyətini layihənin operatoru kimi davam etdirir, SOCAR-ın payı 11 faizdən 25 faizədək artırılır, mənfəət neftinin isə 75 faizi Azərbaycana qalır [2]. Bu müqavilə “Yeni Əsrin Müqaviləsi” adlandırıldı və Müqavilə ilə Azərbaycan Respublikasında neft strategiyasının yeni mərhələsi başlanmış oldu.

Komplimentarlıq prinsipinə əsaslanan strategiya sayəsində ölkəmizdə yoxsulluq səviyyəsi 56%-dən 6%-zə düşmüş, gəlirlərin düzgün bögüsünün təmin edilməsi nəticəsində sənayenin müxtəlif sahələri inkişaf etdirilmiş, Azərbaycan Respublikasında son illərdə əksər regionlarda xeyli sayda sənaye parkları, zavodlar, fabriklər işə salınmışdır. Bütün bunlar müstəqil Azərbaycan Respublikasında innovasiyaların tətbiqinin uğurlu olmasının bariz sübutudur. Bu uğurlara imza atılmasında təbii ki, innovativ inkişaf strategiyası çərçivəsində tətbiq edilmiş komplimentarlıq (tamamlılıq) prinsipi mühüm rol oynamışdır.

Komplimentarlıq prinsipinin məntiqi davamını isə innovativ idarəetmədə tətbiq olunan kompensasion prinsipi təşkil edir. Əgər kopmlimentarlıq prinsipi proqram və layihələrdə milli və beynəlxalq tərəfdaşların maraqlarının nəzərə alınmasını ehtiva edirsə, kompensasion prinsip daxili və xarici tərəfdaşlara maliyyə və texnoloji dəstəyin göstərilməsini nəzərdə tutur [6, s.134].

İnnovativ nəticələrə nail olmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bir sıra vacib məsələlərin müəyyənləşdirilməsini məqsədəuyğun hesab edir: 1) dövlət innovasiya sisteminin qurulması; 2) innovasiyaların inkişafına şərait yaradan siyasi tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi; 3) innovasiyaların tətbiqi üçün əlverişli elmi və texnoloji sistemin yaradılması. Başqa sözlə, ölkə gələcəkdə keyfiyyətcə yeni biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat qurmaq vəzifəsi ilə üz-üzədir. BMT İnkişaf Proqramının Azərbaycandakı mütəxəssislərinin fikrincə, beynəlxalq rəqabətə və biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat ölkənin iqtisadi artımı və davamlılığı üçün yaradılan bir iqtisadiyyatdır. BMT-nin hesablamalarına görə, bu sahədə Azərbaycan 0,757 bal toplayaraq 189 ölkə arasında 80-ci yeri tutdu, bununla da insan inkişafının yüksək səviyyəsinə malik ölkələr qrupuna daxil oldu [10]. Prezident İlham Əliyev Nazirlər Kabinetinin 2019-cu ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasında Azərbaycanın uğurlarından danışaraq bildirmişdir: "Bu gün dünyanın müxtəlif yerlərində risklər, təhdidlər artır, qanlı münaqişələr və qarşıdurmalar geniş yayılmaqdadır. Azərbaycanda sabitlik, təhlükəsizlik təmin olunur. İnanıram ki, bu gün dünyada mürəkkəb geosiyasi vəziyyəti nəzərə alaraq, bu sahədə əldə olunan nəticələr yüksək qiymətləndirilir" [3].

Azərbaycan Respublikasında milli informasiya məkanının inkişafı da innovativ dövlət idarəçiliyinin ən vacib vəzifələrindən biri kimi çıxış edir. Bu sahədə ardıcıl şəkildə aparılan dövlət siyasəti sayəsində Azərbaycan Respublikası virtual məkanda beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş dövlətin qiymətləndirilməsi indikatoruna görə (İKT İnkişafı İndeksi) 65-ci yerdədir" [9].

Azərbaycan Respublikasının dövlət idarəçiliyində innovativ inkişafı səciyyələndirən xüsusiyyət kimi elektron idarəçiliyin təşkili və mobil hökumətin formalaşdırılmasını qeyd edə bilərik. Bu sahədə aparılan işlərin əsas mahiyyəti vətəndaşlara daha rahat və şəffaf xidmətin göstərilməsini təmin etməkdən ibarətdir. "Elektron Hökumətin formalaşdırılması istiqamətində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Elektron hökumət" portalı haqqında Əsasnamə"nin təsdiq edilməsi və elektron xidmətlərin genişləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər barədə 05 fevral 2013 il tarixli Fərmanının xüsusi əhəmiyyətini göstərmək olar. Prezidentin bu Fərmanı ilə Azərbaycanda "Elektron hökumət" portalı yaradılmış oldu" [1].

"Elektron Hökumət" portalı vətəndaşların müraciətlərinə daha operativ cavab verilməsini təmin etməklə bərabər, məmur-vətəndaş əlaqəsini bir növ aradan qaldırırdı ki, bu da bir sıra neqativ halların baş verməsi ehtimalını sıfıra endirirdi. Bu səbəbdən portalın və mövcud elektron idarəçilik infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi daima diqqət mərkəzində olmuşdur. Elektron idarəçilik sahəsində aparılan işlərdən digəri isə, "Elektron Hökumətin İnkişafı Mərkəzi" nin yaradılması ilə bağlıdır. "Elektron Hökumətin İnkişafı Mərkəzi" publik hüquqi şəxsi Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin 14 mart 2018-ci il tarixli "Elektron hökumətin inkişafı və rəqəmsal hökumətə keçid ilə bağlı tədbirlər haqqında" Fərmanına əsasən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin tabeliyində yaradılmışdır [13]. Mərkəz müasir informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə, dövlət qurumları tərəfindən Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaşayan bütün vətəndaşlara, hüquqi və fiziki şəxslərə, xarici vətəndaşlara və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə informasiya və e-xidmətlərin göstərilməsini təmin edir. Mərkəzin fəaliyyət istiqamətləri başlıca olaraq elektronlaşdırılmış dövlət

xidmətləri, e-viza verilməsi və rəqəmsal ödəniş sistemləri üzrə xidmətləri əhatə edir. "Elektron Hökumətin İnkişafı Mərkəzi" Elektron Hökumət Portalı, ASAN Viza, ASAN Ödəniş, ASAN Finans, ASAN Wifi, e-Agro və quruculuq işləri davam edən digər layihələrin fəaliyyətini təmin edir [18].

Elektron xidmətlərin inkişafı istiqamətində həyata keçirilən dövlət siyasətinə uyğun olaraq Azərbaycanda elektron idarəçilik və rəqəmsallaşdırma üzrə beynəlxalq təcrübə öyrənilir, xarici ölkələrlə təcrübə mübadilələri aparılır. "Telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi"nə əsasən Azərbaycanda "mobil hökumət "sistemi formalaşdırılır. 2018-ci ildən etibarən Azərbaycan vətəndaşlarına verilmiş yeni nəsil şəxsiyyət vəsiqələri mobil hökumətin və mobil imzanın geniş tətbiqini zəruri hala gətirmişdir. Ölkəmizdə hər iki elektron hökumət komponentinin – mobil hökumət və mobil imzanın tətbiqinin Avstriya ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq çərçivəsində hazırlanacaqdır [20]. Ölkədə elektron idarəçiliyin təkmilləşdirilməsi sahəsində görülən işlər nəticəsində Azərbaycan Respublikası 2018-ci ildə dünyanın 193 ölkəsi arasından elektron hökumətin inkişafına görə 70-ci yerdə qərarlaşmışdır, 2012-ci ildə isə Azərbaycan dünya ölkələri sırasında 96-cı yerdə olmuşdur [5].

Azərbaycan Respublikası dövlət idarəçiliyində operativliyin və səmərəliliyin artırılması məqsədilə informasiya sistemləri və ehtiyatlarından, onlar əsasında yaradılan elektron xidmətlərdən geniş istifadə edir. Cənubi Qafqaz regionunda ilk olaraq Azərbaycan Respublikasının TIER III səviyyəli, ISO 20000 və ISO 27001 standartlarına uyğun Data Mərkəzi yaradılmış və fəaliyyəti təmin edilmişdir. Artıq Dövlət informasiya sistemlərinin və ehtiyatlarının formalaşdırılması, saxlanılması, aparılması və inteqrasiyasının effektiv təşkili yolu ilə dövlət idarəçiliyində xərclərin azaldılması və dövlət qurumları arasında koordinasiyanın yüksəldilməsi məqsədilə Prezident İlham Əliyev 2019-cu il iyunun 3-də "Hökumət buludu"nun (G-cloud) yaradılması və "bulud" xidmətlərinin göstərilməsi sahəsində tədbirlər haqqında" Fərman imzalamışdır. Bu Fərmanla "Hökumət buludu" (G-cloud) Konsepsiyası" təsdiq edilmişdir [19].

Dövlət idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsi, funksiyalarının optimallaşdırılması istiqamətində ölkə başçısının fərman və sərəcamları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə sərəncamlardan biri kimi Prezidentin 10 yanvar 2019-cu il tarixli "Azərbaycan Respublikasında innovativ inkişaf sahəsində koordinasiyanın təmin edilməsi haqqında" Sərəncamını göstərmək olar. Bu sənəd Azərbaycanın İnnovativ İnkişaf Strategiyasının hazırlanmasını təmin edir, həmçinin ölkədə innovativ inkişaf ilə bağlı proseslərin sürətləndirilməsinə və optimallaşdırılmasına yönəlib [11]. Artıq Azərbaycan ərazisində innovasiyaların həyata keçirilməsi üçün bir çox platformalar yaradılıb, bunların sırasında Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Yüksək Texnologiyalar Parkını xüsusilə qeyd etmək olar. Bu məsələ ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən Sərəncam 8 noyabr 2016-cı ildə imzalanmışdır. Agentliyin məqsədi dinamik bir innovasiya sistemi yaratmaq, elmi-tədqiqat işlərinin innovativ məhsullara çevrilməsinə, onlarn rəqabət üstünlüyünü daha da artıraraq dünya bazarına çıxmasına şərait yaratmaqdır. Bu baxımdan 6 noyabr 2018-ci il tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin tabeliyində "İnnovasiyalar Agentliyinin" yaradılması haqqında Sərəncamın imzalanması da əhəmiyyətli olmuşdur. Sərəncamda Agentliyin publik hüquqi şəxs olduğu müəyyənləşdirilib. İnnovasiyalar Agentliyi yerli sahibkarlara müasir texnologiya və texnoloji avadanlıqların əldə olunmasında yardım göstərən, onların transferini təşkil edən, innovasiyaya əsaslanan elmi tədqiqatları dəstəkləyən, innovativ layihələri, o cümlədən startapları stimullaşdıran, onları qrant, güzəştli kredit və vençur vasitəsilə maliyyələşdirən agentlikdir. İnnovasiyalar Agentliyinin ilkin nizamnamə fondu 500 min manatdır və bu məbləğ dövlət büdcəsindən maliyyələşir [17].

Aparılan islahatların məntiqi nəticəsidir ki, "2019-cu ildə ölkə iqtisadiyyatının həcmi 80 faiz, o cümlədən qeyri-neft sektorunun həcmi 2,1 dəfə, strateji valyuta ehtiyatları 13 dəfə artıb, ölkədə yoxsulluq səviyyəsi 4 dəfədən çox, işsizlik səviyyəsi isə əhəmiyyətli dərəcədə azalaraq 4,9 faizə çatıb. Məhz bunun bariz nümunəsidir ki, ölkəmiz iki dəfə "Doing Business 2019" və "Doing Business 2020" hesabatlarında dünyanın lider islahatçı ölkəsi olaraq tanınıb. Davos İqtisadi Forumunun açıqladığı "Qlobal Rəqabətlilik Hesabatı"nda Azərbaycanın mövqeyi 2006-2007-ci ildə 64-cü yerdə idisə, 2017-2018-ci ildə 137 ölkə arasında 35-ci yerə yüksəlmişdir. 2019-cu ildə "Əcnəbi işçilərin işə qəbulunun asanlığı" üzrə 3-cü yerdə, "Hökumətin dəyişməyə cavabdehliyi" üzrə 5-ci yerdə, "Biznesə başlama üçün tələb olunan günlərin sayı" üzrə 8-ci yerdə, "Hökumətin uzunmüddətli strategiyası" üzrə isə 10-cu yerdə qərarlaşıb"[16].

"Doing Business 2020" hesabatı üzrə Azərbaycan dünyada 191 ölkə arasında 34-cü yerdə qərarlaşmaqla, "Kreditin əlçatanlığı" üzrə 1-ci yeri, "Biznesə başlama" üzrə 9-cu yeri, "Müqavilələrin icrası" üzrə isə 28-ci yeri tutub"[16].

Qeyd etmək lazımdr ki, Dünya İqtisadi Forumu Azərbaycan həqiqətlərini beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırmaq üçün əlverişli məkan olmaqla yanaşı, bu Forum dünyada baş verən iqtisadi proseslər haqqında ətraflı məlumat əldə etməyə imkan verir. Bu da islahatları davamlı şəkildə aparmağa, ölkəyə xarici investisiyaları cəlb etməyə şərait yaradır. Azərbaycan dördüncü sənaye inqilabı istiqamətində qətiyyətli addımlar atır, məhz bunun nəticəsidir ki, Azərbaycan hökuməti ilə Dünya İqtisadi Forumunun Dördüncü Sənaye İnqilabı Mərkəzi arasında əməkdaşlığın əsası qoyulmuşdur. 2019-cu ildə Dünya İqtisadi Forumunun Dördüncü Sənaye İnqilabı Mərkəzi arasında Əməkdaşlıq Razılaşması imzalanıb. Belə ki, bu Razılaşma dünyada baş verən müsbət trendlərin və qabaqcıl təcrübənin Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatına transformasiyasına imkan yaradacaq. Bununla bağlı olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev demişdir: "Neft və qaz gələcək üçün deyil, çünki bu resurslar bir gün tükənə bilər. Gələcək innovasiya, səmərəlilik, yaxşı idarəetmə, şəffaflıq və sahibkarlığa dövlət dəstəyidir" [9].

Beləliklə, aparılan tədqiqatlarlar göstərdi ki, Azərbaycan Respublikasında dövlət idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyin artırılması istiqamətində innovativ inkişafın əsas hədəfləri kimi aşağıdakılar çıxış edir:

- ictimai istehsalın texnoloji inkişaf səviyyəsinin səmərəliliyinin, yüksək texnoloji məhsulların rəqabət qabiliyyətinin artırılması;
- əhalinin həyat səviyyəsini yüksəltmək və iqtisadi təhlükəsizliyi təmin etmək üçün innovativ fəaliyyətin reallaşdırılması;
- innovasiya sahəsində rəqabət mexanizminin səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin təmin edilməsi;
-bazar münasibətlərinin inkişafı və innovasiya prosesində qeyri-sağlam rəqabətin aradan qaldırılması üçün şəraitin yaradılması;
- innovativ fəaliyyətin həyata keçirilməsində əlverişli investisiya mühitinin təmin edilməsi;
- innovativ fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində dövlətin müdafiə qabiliyyətinin gücləndirilməsi və milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Elektron hökumət" portalı haqqında Əsasnamə"nin təsdiq edilməsi və elektron xidmətlərin genişləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər barədə Fərmanı, 05 fevral 2013-cü il keçid : https://president.az/articles/7211
2. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin rəsmi internet səhifəsi keçid: https://president.az/azerbaijan/contract
3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İlham Əliyevin sədrliyi ilə Nazirlər Kabinetinin 2017-ci ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclası keçirilib //: https://president.az/articles/26709
4. Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı dövlət siyasətidir// SƏS qəzəti 2017 keçid: http://sesqazeti.az/news/analytics/548177.html
5. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Elektron Hökumət haqqında Məlumat Bazası//: https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/11-Azerbaijan/dataYear/2018
6. Ələkbərov U. Azərbaycan Respublikasının inklüziv inkişaf indeksi ölkənin innovativ inkişafının göstəricisi kimi // Dövlət İdarəçiliyi: nəzəriyyə və təcrübə jurnalı №1(61). Bakı, Dövlət İdarəçilik Akademiyası, 2018, səh. 133-144
7. Musayev M. Özəl sektorun inkişafında keyfiyyətcə yeni mərhələ başlanıb məqaləsi, AzərTac,Bak, 2019. keçid: http://ask.org.az/2019/04/19/m-mm-d-musayev-oz-l-sektorun-inkisafinda-keyfiyy-tc-yeni-m-rh-l-baslanib/
8. Coşkun Can Aktan " Sinerjik Yönetim: Organizasyonlarda Sinerji Etkisi" , Organizasyon ve Yönetim Bilimleri dergisi . İzmir 2012. 260 s.
9. Выступление Президента Ильхама Алиева на форуме в Давосе.2018//: http://www.bakuinform.az/novosti/3255-ilham-aliev-objavil-a-mirovye-analitiki-za-krepili-posle-davosa
10. Индекс ООН: Азербайджан вошел в группу стран с высоким уровнем развития//: https://1news.az/news/indeks-oon-azerbaydzhan-voshel-v-gruppu-stran-s-vysokim-urovnem-razvitiya-foto-video
11. Распоряжение Президента Азербайджанской Республики об обеспечении координации в области инновационного развития в Азербайджанской Республике https://ru.president.az/articles/31491
12. Information Security Indicators //www.etsi.org/technologies-clusters/indicators
13. http://digital.gov.az/az/page/haqqimizda
14. http://files.preslib.az/projects/azereco/az/eco_m4_1.pdf
15. http://www.azerbaijan.az/_Economy/_Oil-Strategy/oilStrategy_04_a.html#top
16. https://azertag.az/xeber/Prezident_Ilham_Aliyev_Azerbaycanin_vahid_ve_dayaniqli_dunyada_rolu-1390632
17. https://mincom.gov.az/az/view/organization/16/
18. https://president.az/articles/27423
19. https://president.az/articles/33423
20. https://www.e-gov.az/ru/news/read/571

Açar sözlər: *dövlət idarəçiliyi,innovativ inkişaf, innovativ idarəetmə texnologiyaları, "Elektron Hökumət"*

Farida Alirzaeva
PhD student at the Department of Political Science and Political Administration
Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Azerbaijan

THE MAIN GOALS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE STATE ADMINISTRATION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND MEANS OF THEIR IMPLEMENTATION

SUMMARY

The paper deals with the issue of innovative management technologies that are used in ensuring the innovative development of public administration in the Republic of Azerbaijan. The increasing international prestige of Azerbaijan, as well as the social and economic progress achieved as a result of the application of innovative management technology, are also analyzed. As a result of innovative development of public administration, e-government and mobile government, as its main form, have been improved. The basic principles and goals of innovative management are also reviewed.

Keywords: *public administration, innovation development, technology innovation management, "electronic government"*

Фарида Алирзаева
Докторант кафедры Политологии и политического управления
Академии Государственного Управления
при Президенте Азербайджанской Республики

ОСНОВНЫЕ ЦЕЛИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ И СРЕДСТВА ИХ РЕАЛИЗАЦИИ

РЕЗЮМЕ

В статье, посвященной изучению целей и средств инновационного государственного управления, рассматриваются вопросы технологии инновационного управления, обеспечения инновационного развития в государственном управлении Азербайджанской Республики. Анализируются повышение международного авторитета Азербайджана, занявшего достойное место в системе современных международных отношений, социально-экономический прогресс, достигнутый в результате применения технологии инновационного управления. Как результат инновационного развития государственного управления было усовершенствовано электронное правительство и мобильное правительство, как его основная форма. Рассматриваются также основные принципы, концептуальные основы инновационного управления в Азербайджанской Республике, конкретно выделяются определенные в данной сфере цели, анализируются средства их осуществления в современных условиях успешного инновационного развития страны.

Ключевые слова: *государственное управление, инновационное развитие, технологии инновационного управления, «электронное правительство»*

G Ə N C   T Ə D Q İ Q A T Ç I L A R
Y O U N G   R E S E A R C H E R S

B E Y N Ə L X A L Q   M Ü N A S İ B Ə T L Ə R   T A R İ X İ
H I S T O R Y   O F   I N T E R N A T I O N A L   R E L A T I O N S

UOT 327(091)

VÜSALƏ ŞƏRİFOVA
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Tarix kafedrasının doktorantı
e-mail: vusala.asif@gmail.com

MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏRİN QURULMASI VƏ İNKİŞAFINDA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BEYNƏLXALQ TƏŞKİLATLARLA ƏMƏKDAŞLIĞI

Beynəlxalq təşkilatların rolunun və nüfuzunun artması İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı beynəlxalq münasibətlər sistemində özünü açıq şəkildə göstərməyə başladı. Onları bəzən "Görünməyən kontinent", və ya "İkinci dünya" da adlandırırlar. 1970-ci illərin əvvəllərində dünyada 220 təşkilat var idisə, həmin ilin ortalarında bu rəqəm 260-a, hazırda isə 400-ə çatmışdır. Dünya arenasında əməkdaşlığını genişləndirən Azərbaycan bir sıra beynəlxalq təşkilatların üzvüdür və istər iqtisadi-siyasi, istərsə də mədəni əlaqələrin qurulmasında bu təşkilatlarla işbirliyinə böyük önəm verir. Azərbaycanda beynəlxalq mədəni əlaqələrin inkişaf tarixində çoxtərəfli əməkdaşlığa yalnız müstəqillik illərində nail olunmuşdur. Müstəqillik bərpa olunduqdan sonra Azərbaycan Respublikası 30-dan artıq beynəlxalq və regional təşkilatın üzvü olmuşdur ki, onların da bir çoxu məhz mədəni əlaqələrin qurulması sayəsində baş vermişdir.

Azərbaycanın mədəniyyət siyasətinin qiymətləndirilməsinə Avropa Şurasına üzv olan kimi (2001-ci il, 17 yanvar), o vaxtkı Mədəniyyət Nazirliyinin sorğusundan sonra başlanılmışdır. Bu proses Avropa Şurasının Mədəniyyət Siyasəti və Fəaliyyəti Departamentinin təşəbbüsü ilə üç Qafqaz ölkəsi-Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan üçün hazırlanan STEYC layihəsinin tərkib hissəsidir. Avropa Şurası ilə mədəni əlaqələr beynəlxalq əlaqələrin ümumi həcmində əsas yerlərdən birini tutur. Azərbaycanın bu təşkilata 2001-ci ildən tamhüquqlu üzvlüyünə baxmayaraq, Azərbaycanın Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Avropa Şurasının Mədəniyyət Komitəsi ilə fəal əməkdaşlığa hələ 1999-cu ildən, ölkə mədəniyyət sahəsində Avropa Konvensiyasını imzaladıqdan (1997-ci il) dərhal sonra başlamışdır. 2000-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi "Avropada mədəniyyət siyasəti: əsas fakt və tendensiyaların kompendiumu" layihəsində iştirak etmişdir. 2001-ci ildən isə ölkəmiz Avropa Şurasının Mədəniyyət Siyasəti departamenti tərəfindən irəli sürülən regional "STEYC" layihəsinin iştirakçısı olmuşdur. Üç ilə hesablanan bu layihənin əsas məqsədi Cənubi Qafqaz ölkələrində yeni mədəniyyət siyasətini dəstəkləmək idi. Layihənin əsas mərhələlərindən biri yerli ekspertlərin öz avropalı həmkarları ilə birlikdə Azərbaycan Respublikasının "Mədəniyyət siyasəti haqqında milli məruzəni" yazıb hazırlamaq olmuşdur. Layihənin son mərhələsi kimi Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi ilə Avropa Şurası tərəfindən 23-24 iyun 2003-cü il tarixində Bakıda Milli

Debatlar keçirilmişdir. İki gün davam edən tədbirin sonunda Azərbaycanın mədəniyyət siyasəti üzrə Bəyannamə qəbul olunmuşdur. Eləcə də Avropa Şurasının STEYC layihəsi çərçivəsində bir sıra digər tədbirlər də həyata keçirilmişdir ki, bunlardan biri də "Şəhərlər üçün mədəniyyət siyasəti" proqramı olmuşdur. 16-22 iyun 2003-cü il tarixində Bakıda həyata keçirilən bu layihələrdə İsveçrə və Türkiyədən olan mütəxəssislər, həmçinin Avropa Şurasının Mədəniyyət siyasəti və fəaliyyəti departamentinin nümayəndələri iştirak etmişlər. 2004-cü il sentyabrın 18-dən 20-dək Türkiyənin Antalya şəhərində Türkiyə hakimiyyət orqanlarının dəvətilə STEYC Layihəsinin III Nazirlər Kollokviumu keçirilmişdir. STEYC Layihəsinin üçillik nəticəsi kimi "Azərbaycanda mədəniyyət siyasəti" adlı kitab yazılmış, Azərbaycan, ingilis və rus dillərində çapdan çıxmışdır. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin Mədəniyyət siyasəti şöbəsi Avropa Şurası və Almaniyanın Bonn şəhərində yerləşən "ERİKarts" Elmi-tədqiqat İnstitutu tərəfindən həyata keçirilən "Avropada mədəniyyət siyasəti: əsas təmayüllər və faktların Kompendiumu" birgə beynəlxalq layihəsində iştirakını davam etdirmişdir. Azərbaycan Respublikasına aid olan son faktlar və sənədlər təhlil edilib işlənilmiş və Avropa Şurasına təqdim olunmuşdur (1, s.195).

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 4 noyabr 2008-ci il tarixində "Avropa Şurasına üzv dövlətlərin mədəniyyət nazirlərinin "Mədəniyyətlərarası dialoq Avropa və onun qonşu regionlarında davamlı inkişafın və sülhün əsasıdır" mövzusunda konfransının Bakı şəhərində keçirilməsi haqqında" sərəncamına uyğun olaraq, 2008-ci il dekabrın 2-3-də paytaxt Bakıda Avropa Şurasına üzv dövlətlərin mədəniyyət nazirlərinin konfransı keçirilmişdir. Prezident İlham Əliyevin çıxışı zamanı irəli sürdüyü təklif və tövsiyələr tədbirin beynəlxalq əhəmiyyətini daha da artırmışdır. Konfransda Prezident İlham Əliyev tərəfindən sivilizasiyalar arasında dialoqun inkişafını nəzərdə tutan "Bakı prosesi"nin əsası qoyulmuş və bu, təşəbbüsün qlobal bir prosesə çevrilməsinə səbəb olmuşdur. Avropa və ona qonşu regionlardan 48 ölkənin, 8 beynəlxalq təşkilatın və bir sıra beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrinin iştirak etdiyi bu konfransda Azərbaycanın təşəbbüsü ilə ilk dəfə olaraq "Mədəniyyətlərarası dialoqun təşviqinə dair Bakı Bəyannaməsi" qəbul edilmiş, "Sənətçilər dialoq naminə" layihəsinin əsası qoyulmuşdur. Konfransın keçirilməsində əsas məqsəd Azərbaycanın həm Avropa Şurasına, həm də İSESKO-ya üzv olan dövlət kimi imkanlarından bəhrələnib Avropa ilə İslam dünyası arasında mədəniyyət körpüsü rolunu oynamaq və fərqli mədəniyyətlər arasında dialoqun inkişafına xidmət edən "Bakı prosesi"nin əsasını qoymaq, bu fəaliyyətlərin mərkəzində duran Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunu daha da gücləndirmək olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi Avropa Şurasının ən uğurlu layihələrindən hesab olunan, o cümlədən YUNESKO-nun müvafiq konvensiyalarının monitorinqini aparan "Avropada mədəniyyət siyasəti və təmayülləri Kompendiumu" adlı beynəlxalq layihənin həyata keçirilməsində də fəal iştirak edir. Avropanın 42 ölkəsinin iştirak etdiyi Kompendium layihəsi çərçivəsində milli məruzələr bu istiqamətlər üzrə hazırlanır: Tarixi perspektivlər, mədəniyyət siyasəti və onun alətləri; Mədəniyyət siyasətinin ümumi məqsəd və prinsipləri; Mədəniyyət siyasətinin cari məsələləri, inkişaf və müzakirələr və s. Bu beynəlxalq layihə 1998-ci ildən keçirilir. Hətta 2008-ci il 4-5 dekabr tarixlərində Bakı şəhərində "Avropada Mədəniyyət Siyasəti və Təmayülləri Kompendiumu" layihəsinin 10 illik yubileyinə həsr olunmuş Avropa Şurasına üzv dövlətlərin milli müəlliflərinin iclası təşkil edilmişdir. Beynəlxalq layihənin nəticələri "Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Konsepsiyası"nda nəzərə alınmış və nazirlik tərəfindən həyata keçirilən innovativ proqram və layihələrin hazırlanmasında və həyata keçirilməsində geniş istifadə olunur. Azərbaycan Respublikası bu gün də dünya ölkələri ilə

mədəni əlaqələrin tənzimlənməsində Avropa Şurasının tələb və prinsiplərinə üstünlük verir.

Azərbaycan mədəni əlaqələrin qurulmasında BMT-nin Təhsil, Elm və Mədəniyyət Məsələləri üzrə Təşkilatı – YUNESKO ilə yaxından əməkdaşlıq edir. Azərbaycan Respublikası 1992-ci il, iyulun 3-dən bu təşkilatın müstəqil üzvünə çevrilmişdir. Həmin dövrdən etibarən Azərbaycan YUNESKO-nun müxtəlif komitələri ilə əməkdaşlıq sayəsində dünya ölkələri ilə mədəni əlaqələr qurur, təcrübə mübadiləsi həyata keçirir. Xalqların elm, təhsil və mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığını genişləndirmək yolu ilə, sülhün və təhlükəsizliyin möhkəmlənməsinə xidmət göstərən YUNESKO ilə Azərbaycan əlaqələri öz tarixinə görə ölkənin BMT-yə qəbul olunduğu dövrdən əvvələ təsadüf edir. Azərbaycan-YUNESKO əlaqələrinin genişlənməsi 1993-cü ilin II yarısından sonra başlanmışdır. Belə ki, bu əlaqələrin inkişafında ən mühüm addım Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin 1993-cü ilin dekabr ayında Fransa Respublikasına rəsmi səfəri çərçivəsində YUNESKO-nun baş direktoru Federiko Mayorla görüşü zamanı atılmışdır. Görüş zamanı ikitərəfli əməkdaşlığın genişləndirilməsi məsələləri və inkişaf perspektivləri müzakirə olunmuşdur. YUNESKO-nun Nizamnaməsinin 7-ci maddəsinə görə, üzv dövlət təhsil, elm və mədəniyyətlə məşğul olan qurumların fəaliyyətini YUNESKO-nun işi ilə əlaqələndirmək üçün ilk növbədə Milli Komissiya yaratmaq yolu ilə müvafiq tədbirlər həyata keçirməlidir. Ona görə də YUNESKO üzrə Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyasının yaradılması istiqamətində mühüm işlər görülmüş, o cümlədən 1994-cü il fevralın 21-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev bununla əlaqədar sərəncam imzalamışdır. 1994-cü il noyabr ayının 18-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev və YUNESKO-nun baş direktoru Federiko Mayor tərəfindən Azərbaycan Respublikası ilə YUNESKO arasında əməkdaşlıq haqqında memorandum imzalanmışdır. Memorandumda Azərbaycana təhsil, mədəniyyət və digər sahələrdə yardımların göstərilməsi nəzərdə tutulurdu. Burada Azərbaycanın mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi və bərpası sahəsində əməkdaşlıq məsələləri də öz əksini tapmışdır. 1994-cü ilin iyun ayında Budapeştdə YUNESKO-nun Avropa Regionu Komitəsinin VII sessiyasında Azərbaycan bu komitəyə üzv seçilmişdir. Heydər Əliyevin qurumun baş direktoru Federiko Mayorla keçirdiyi görüşlərdə Azərbaycanın elm, təhsil və mədəniyyət sahəsindəki məsələlər müzakirə edilmişdir. YUNESKO-nun baş qərargahında dahi Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin 500 illiyinə həsr olunmuş mərasimin keçirilməsi, həmin tədbirdə Federiko Mayorun şəxsən iştirakı, nəhayət, onun 1996-cı ilin noyabrında Bakıya gəlişi və yubiley mərasimlərində iştirakı əlamətdar hadisə olmaqla yanaşı, Azərbaycanla YUNESKO arasında əməkdaşlığın yüksək səviyyədə qurulmasını göstərən amillərdəndir. Səfər zamanı mədəniyyət sahəsində ikitərəfli əməkdaşlıq haqqında saziş imzalanmışdır (9).

"Mədəni sərvətlərin qanunsuz olaraq ölkədən aparılması, gətirilməsi və onların barəsində mülkiyyət hüququnun başqasına verilməsini qadağan etmək yolları" haqqında beynəlxalq konvensiyanın müddəalarını əsas götürməklə, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindəki maddi-mədəniyyət abidələrinin qaytarılması, mühafizəsi və bərpası istiqamətində YUNESKO ilə əməkdaşlıq mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan-YUNESKO əməkdaşlığına dair 1996-cı ilin noyabrında imzalanmış saziş təhsil, elm, mədəniyyət və humanitar sahələrdə əməkdaşlığın yeni mərhələsinin başlanğıcı oldu. Təsadüfi deyil ki, məhz bundan sonra Azərbaycanda ali təhsilin TASİS və TEMPUS proqramlarına uyğun şəkildə yenidən qurulmasına dair iki layihə reallaşdırılmağa başlamış, 2000-ci il isə YUNESKO tərəfindən "Böyük İpək yolu" - TRASEKA ili" elan olunmuşdur.

Azərbaycan, YUNESKO ilə əlaqələri möhkəmləndirmək və ölkədə elm, təhsil və mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə YUNESKO çərçivəsində qəbul edilmiş bir sıra

konvensiyalara qoşulmuşdur. Bu konvensiyalardan – “Silahlı münaqişə baş verdikdə mədəni dəyərlərin qorunması haqqında” 14 may 1954-cü il tarixli Konvensiyanı, “Ümumdünya mədəni və təbii irsinin mühafizəsi haqqında” 16 noyabr 1972-ci il tarixli Konvensiyanı, “Asiya və Sakit Okean dövlətlərində tədris kurslarının, ali təhsil haqqında diplomların və elmi dərəcələrin tanınması haqqında” 16 dekabr 1983-cü il tarixli Regional Konvensiyanı, “Mədəni dəyərlərin qanunsuz olaraq ölkəyə gətirilməsi, ölkədən çıxarılması və mülkiyyət hüququnun qanunsuz olaraq başqasına verilməsinin qadağan olunması və qarşısının alınmasına yönəldilmiş tədbirlər haqqında” 14 noyabr 1970-ci il tarixli Konvensiyanı qeyd etmək olar.

Azərbaycanın müxtəlif beynəlxalq təşkilatlarla mədəniyyət sahəsində qurduğu geniş əməkdaşlıq əlaqələri milli-mədəni ənənələrə sadiq qalaraq dünya sivilizasiyasına inteqrasiyası üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Bundan sonra respublikanın müvafiq nazirlik və idarələrinin rəhbərlərindən, ziyalılardan və ictimaiyyətin digər nümayəndələrindən ibarət Milli Komissiyanın 25 nəfərlik tərkibi və daimi katibliyi formalaşdırılmışdır. 2005-ci il sentyabrın 15-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev YUNESKO ilə Azərbaycan arasında qarşılıqlı əlaqələrin inkişaf səviyyəsini nəzərə alaraq, “YUNESKO üzrə Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyası ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” sərəncam imzalamışdır. Sərəncama əsasən, YUNESKO üzrə Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyasının yeni tərkibi müəyyənləşdirilmişdir. Milli Komissiya Azərbaycanın YUNESKO-dakı siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən edir. Azərbaycan – YUNESKO əməkdaşlığı ilə bağlı gündəlik operativ iş Bakıda Xarici İşlər Nazirliyinin nəzdində Milli Komissiyanın Daimi Katibliyi və Parisdə Azərbaycan Respublikasının YUNESKO yanında Daimi Nümayəndəliyi tərəfindən həyata keçirilir.

Azərbaycan-YUNESKO arasında əlaqələrin yeni mərhələsində tərəflər arasında imzalanan rəsmi sənədlər xüsusi rol oynayır. 18 iyun 2007-ci il tarixində YUNESKO, Azərbaycan Hökuməti və Heydər Əliyev Fondu arasında Azərbaycanda peşə təhsilinin inkişafını nəzərdə tutan layihənin icra planına dair saziş, 19 mart 2009-cu ildə isə Heydər Əliyev Fondu və YUNESKO arasında qeyri-maddi mədəni irsin qorunması üzrə strateji hədəflərə nail olmaq məqsədilə əməkdaşlıq sazişi imzalanmışdır. Bu sıradan 2013-cü il iyulun 18-də Azərbaycanın mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəz Qarayev və YUNESKO-nun baş direktoru İrina Bokova tərəfindən “Azərbaycan hökuməti ilə YUNESKO arasında təhsil, elm, mədəniyyət və kommunikasiya sahələrində əməkdaşlıq üzrə Çərçivə Sazişi“nin imzalanması ayrıca vurğulanmalıdır. Sazişdə Azərbaycanın təşkilat üçün 5 milyon ABŞ dolları məbləğində maliyyə töhfəsi ayırması qeyd olunurdu. Bu vəsait qeyri-maddi mədəni irs, qızların təhsili, elm və innovasiya texnologiyalarının inkişafı sahəsində YUNESKO-nun işini möhkəmləndirməyə və azərbaycanlı mütəxəssislərin təşkilatda daimi işlə təmin olunmasına sərf olunmuşdur. Daha mühüm hadisələrdən biri bu saziş əsasında “Etimad Fondu“nun yaradılması olmuşdur.

Azərbaycanın mədəni və təbii irsinin qorunması məsələsi YUNESKO ilə əməkdaşlığın əsas istiqamətlərindən biridir. Bu baxımdan Bakı şəhərinin tarixi mərkəzi olan “İçərişəhər” memarlıq kompleksi 2000-ci ilin dekabr ayında Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilmişdir. Lakin Azərbaycanda baş vermiş zəlzələ nəticəsində İçərişəhər ərazisində yerləşən memarlıq abidələrinə dəymiş zərər və bununla bağlı bir sıra problemlərə görə, 2003-cü il iyulun 4-də Ümumdünya İrs Komitəsinin 27-ci sessiyasında İçərişəhər kompleksi YUNESKO-nun Təhlükədə olan Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin müvafiq fərman və sərəncamlarına uyğun olaraq, İçərişəhərə dövlət qayğısı artırılmışdır. YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Komitəsinin ekspertlərinin hesabatlarında Azərbaycan hökuməti tərəfindən İçərişəhər Qoruğunun mühafizəsi istiqamətində görülən işlər təqdir edilmişdir. Nəticədə 2009-cu il iyun ayının

22-dən 30-dək İspaniyanın Sevilya şəhərində keçirilən Ümumdünya Mədəni İrs Komitəsinin 33-cü sessiyasının qərarına əsasən, İçərişəhər kompleksi YUNESKO-nun təhlükə altında olan abidələr siyahısından çıxarılmışdır. 2003-cü il noyabrın 7-də Azərbaycan muğamı YUNESKO-da "Bəşəriyyətin Qeyri-maddi İrsinin Şah əsəri" elan olunmuşdur. Orta əsrlərdə yaşamış alimlərin Azərbaycanda saxlanılan əlyazmalarından xüsusi əhəmiyyət daşıyan üç əlyazma Mehriban Əliyevanın səyilə 2005-ci ildə YUNESKO tərəfindən Dünya Yaddaşı Proqramının beynəlxalq registrinə daxil edilmişdir. YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Komitəsinin 2007-ci ildə Yeni Zelandiyada keçirilmiş 31-ci sessiyasında qəbul edilmiş qərara əsasən, Qobustan Dövlət Tarixi-Bədii Qoruğu Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilmişdir. YUNESKO-nun Qeyri-maddi Mədəni İrsin qorunması üzrə Hökumətlərarası Komitəsinin 2009-cu il sentyabrın 28-dən oktyabrın 2-dək Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Abu-Dabi şəhərində keçirilən 4-cü sessiyasında komitənin yekun qərarına əsasən, Azərbaycan aşıq sənəti və beynəlmiləl qeyri-maddi mədəni irs nümunəsi kimi Novruz Bayramı YUNESKO-nun Qeyri-maddi Mədəni İrs üzrə Reprezentativ Siyahısına daxil edilmişdir ki, bu da Azərbaycan mədəniyyəti üçün mühüm hadisə hesab edilməlidir. Azərbaycanın qədim və zəngin mədəniyyəti isə milli çərçivədən beynəlxalq səviyyəyə qalxmış, ümumdünya mədəniyyətinin bir parçası olmuşdur. (9) Bu istiqamətdə atılan addımlarla bağlı siyahını davam etdirə bilərik: Azərbaycanın muğam ifaçılıq sənəti (2008), Azərbaycan xalçası (2010), tar ifaçılıq sənəti (2012), çövkən-Qarabağ atüstü oyun ənənəsi (2013), Azərbaycan kəlağayısı (2014), Lahıc misgərlik sənəti (2015), lavaş çörəkbişirmə ənənəsi (2016-cı ildə İran, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Türkiyə ilə birgə), dolma milli yeməyi (2017), kamança simli musiqi alətinin hazırlanması və ifaçılığı sənəti (2017) YUNESKO-nun Azərbaycanın milli dəyərləri kimi tanıdığı nümunələrdir və təşkilatın Qeyri-Maddi Mədəni İrs üzrə Reprezentativ Siyahısına salınmışdır.

Azərbaycan -YUNESKO münasibətlərinin inkişafında və onun genişlənməsində Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevanın rolu böyükdür. 2004-cü ilin sentyabrında Mehriban Əliyeva ənənəvi musiqinin, ədəbiyyat və poeziyanın inkişafına verdiyi töhfələrə, musiqi təhsili və dünya mədəniyyətlərinin mübadiləsi sahəsindəki xidmətlərinə görə YUNESKO-nun şifahi ənənələr və musiqi ənənələri sahəsində "Xoşməramlı səfiri" adına layiq görülmüşdür. Ötən illər ərzində YUNESKO çərçivəsində Nəsrəddin Tusinin anadan olmasının 800 illik yubileyi (2001), Azərbaycan alimi, şərqşünas Mirzə Kazımbəyin 200 illik yubileyi (2002), akademik Yusif Məmmədəliyevin (2005, 13 sentyabr), görkəmli yazıçı Mir Cəlal Paşayevin (2008, 10 noyabr) və digər görkəmli şəxsiyyətlərin yubileyləri yüksək səviyyədə qeyd edilmişdir. Ümumiyyətlə, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevanın səyilə Azərbaycan-YUNESKO münasibətləri ən yüksək inkişaf səviyyəsinə qalxmışdır. Hələ 2005-ci ilin oktyabrında YUNESKO-nun 60 illiyinə həsr edilmiş "Sivilizasiyalararası dialoq" həftəsi çərçivəsində Parisdə keçirilmiş "Azərbaycan: mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların qovşağında" adlı tədbirdə çıxış edən Mehriban Əliyeva, Şərqlə Qərbin qovuşduğu bir məkan olaraq Azərbaycanın qlobal mədəni dialoqa öz töhfəsini verməyə hazır olduğunu vurğulamış, sonrakı illərdə bu yöndə əməli addımlar, konkret təşəbbüslərin irəli sürülməsi və Azərbaycanda keçirilən beynəlxalq tədbirlər bunu bir daha təsdiqləmişdir.

2007-ci il fevralın 19-da YUNESKO-nun görkəmli şəxsiyyətlərin və əlamətdar hadisələrin qeyd olunması proqramı çərçivəsində Parisdə, YUNESKO-nun Baş qərargahında xalça ustası, xalq rəssamı Lətif Kərimovun 100 illik yubileyinə həsr olunmuş "Azərbaycan xalça sənəti" mövzusunda IV Beynəlxalq simpozium keçirilmiş, "Azərbaycan xalçası" sərgisi təşkil edilmişdir. 2009-cu il noyabrın 17-də isə YUNESKO-da "Azərbaycan günü" çərçivəsində YUNESKO-nun mənzil qərargahında Azərbaycan Respublikasının YUNESKO

yanında Daimi Nümayəndəliyi və Azərbaycan Respublikasının digər hökumət orqanları tərəfindən bir sıra tədbirlər təşkil edilmişdir. Belə ki, YUNESKO-nun Baş qərargahında "Azərbaycan qadını: dünən, bu gün və sabah" mövzusunda konfrans, Akademik Musa Əliyevin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi-simpozium və məşhur Azərbaycan rəssamı Səttar Bəhlulzadənin 100 illiyinə həsr edilmiş sərginin açılış mərasimi keçirilmişdir. Bütün bu fəaliyyətin nəticəsi olaraq, 2010-cu il iyulun 30-da YUNESKO-nun Baş direktoru İrina Bokova tərəfindən Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevaya təşkilatın "Qızıl Motsart" medalı təqdim olunmuşdur.

Azərbaycan-YUNESKO əlaqələri ildən-ilə daha da genişlənərək ən yüksək səviyyəyə qalxmışdır. Bu əməkdaşlığın nəticəsi kimi 2011-ci ilin oktyabr ayında YUNESKO-nun Parisdəki mənzil-qərargahında, təşkilatın 36-cı sessiyasında Azərbaycan YUNESKO Baş Konfransının vitse-prezidenti seçilmişdir. Azərbaycanın çoxtərəfli beynəlxalq mədəni əlaqələrinin inkişafına nəzər saldıqda aydın olur ki, müasir geosiyasi şəraitdə nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən YUNESKO tərəfindən dəstəklənən tədbirlər Azərbaycanın beynəlxalq aləmdəki nüfuzunu daha da möhkəmləndirmiş, tolerantlıq və dialoq məkanı kimi indiyədək oynadığı tarixi missiyaya təkan vermiş və nəticə olaraq mədəniyyətlərarası dialoq üzrə qlobal platformanın əsası qoyulmuşdur.

2011-ci ildə YUNESKO-nun xarici əlaqələr sektorunun nümayəndələri ilə keçirilmiş görüşlər nəticəsində YUNESKO-nun 2012-2013-cü illərdə görkəmli şəxsiyyətlərin və əlamətdar hadisələrin yubileylərinin qeyd edilməsi siyahısına Üzeyir Hacıbəylinin "Arşın mal alan" musiqili komediyasının 100 illiyi, Məhsəti Gəncəvinin 900 illiyi və Seyid Yəhya Bakuvinin vəfatının 550 illiyi ilə bağlı yubileylər daxil edilmişdir. 2013-cü il oktyabrın 22-də YUNESKO-nun Baş qərargahında, Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin təşkilatçılığı ilə böyük Azərbaycan mütəfəkkiri Seyid Yəhya Bakuviyə həsr edilmiş Beynəlxalq simpozium keçirilmişdir. 2014-cü ildə orta əsrlərin tanınmış alimi və mütəfəkkiri Əhməd Əl-Bərdəçinin vəfatının 1100 illik, yazıçı və dramaturq İlyas Əfəndiyevin 100 illik yubileyi, İran və Türkiyə ilə birgə Əbdülqadir Marağayinin "Ma-qasid əl-Əlhan" əsərinin 600 illik yubileyi, 2017-ci il mayın 18-də isə Azərbaycanın YUNESKO-ya üzv olmasının 25 illik yubileyinin qeyd edilməsi çərçivəsində böyük şair və mütəfəkkir İmadəddin Nəsiminin vəfatının 600-cü ildönümü YUNESKO səviyyəsində qeyd edilmişdir (16).

2018-ci ildə "Bakı prosesi"nin 10 illiyi ilə bağlı YUNESKO ilə birgə tədbirlər təşkil edilmişdir. Azərbaycanın görkəmli bəstəkarı Qara Qarayevin 100 illik yubileyi YUNESKO-nun baş qərargahında və Almaniyada qeyd olunmuşdur. İtaliyada, Türkiyədə və Almaniyada Azərbaycan muğamının YUNESKO-nun Bəşəriyyətin Qeyri-Maddi Mədəni İrsi üzrə Reprezentativ Siyahısına daxil edilməsinin 10 illiyi münasibətilə silsilə tədbirlər keçirilmişdir. 2018-ci ilin 26 noyabr – 1 dekabr tarixlərində Mavriki Respublikasının paytaxtı Port-Luis şəhərində YUNESKO-nun Qeyri-Maddi Mədəni İrsin Qorunması üzrə Hökumətlərarası Komitəsinin növbəti 13-cü sessiyasında qəbul edilən qərarla "Yallı (Köçəri, Tənzərə), Naxçıvanın ənənəvi qrup rəqsləri" YUNESKO-nun Təcili Qorunma Siyahısına daxil edilmişdir. Elə həmin sessiyada qəbul edilmiş qərarla Azərbaycan, Türkiyə və Qazaxıstanın birgə səyləri sayəsində "Dədə Qorqud/ Korkyt Ata/Dede Korkut irsi: Dastan mədəniyyəti, xalq nağılları və musiqisi" türk mədəni abidəsi kimi YUNESKO-nun Qeyri-Maddi Mədəni İrsin Reprezentativ Siyahısına daxil edilmişdir (17).

2019-cu ilin iyununda YUNESKO-nun baş qərargahında Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyi təntənəli şəkildə qeyd edilmişdir. Tədbirdə BDU-nun 100 illik tarixini dolğun əks etdirən video çarx göstərilmiş, YUNESKO binasının foyesində BDU-nun 100 illik fəaliyyətini əks etdirən tarixi və müasir şəkillərdən ibarət sərgi nümayiş etdirilmiş, sənət adamlarının çıxışı böyük maraqla qarşılanmışdır. Elə həmin ay paytaxt Bakı mötəbər bir tədbirə ev sahibliyi etmişdir.

2019-cu ilin iyununda Bakıda YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Komitəsinin 43-cü sessiyası öz işinə başlamışdır. 10 gün davam edən tədbirlərdə Azərbaycanın mədəni zənginliyini nümayiş etdirən sərgi, həmçinin müxtəlif mövzularda təqdimatlar və mədəni proqramlar nümayiş olunmuşdur. 2019-cu il oktyabrın 16-da isə YUNESKO-nun Parisdə yerləşən baş qərargahında Azərbaycanın dahi şairi və mütəfəkkiri İmadəddin Nəsiminin anadan olmasının 650 illiyinə həsr olunmuş yubiley tədbiri keçirilmişdir. Ötən ilin sonlarına doğru yaddaqalan daha bir mədəniyyət hadisəsi Bakının YUNESKO-nun "Yaradıcı şəhərlər şəbəkəsi"-nə daxil edilməsi olmuşdur. Mədəniyyət və Xarici İşlər nazirliklərinin və Azərbaycan Respublikasının YUNESKO yanındakı Daimi Nümayəndəliyinin səyləri nəticəsində Bakı şəhəri şəbəkənin "dizayn" tematikası üzrə siyahıya salınmışdır. YUNESKO-nun yaradıcı şəhərləri, mədəniyyəti inkişaf strategiyalarının əsas qayəsi kimi götürərək ən yaxşı təcrübələrini bölüşürlər. 2004-cü ildən şəbəkə üzvlərinin yaradıcı potensialı 7 tematika üzrə müəyyən olunur: incəsənət və sənətkarlıq, xalq sənəti, dizayn, kinematoqrafiya, qastronomiya, ədəbiyyat, media və musiqi. Hazırda şəbəkəyə 246 şəhər daxildir. Qeyd edək ki, Şəki şəhəri "sənət və sənətkarlıq" tematikası üzrə 2017-ci ildən şəbəkənin üzvüdür.

YUNESKO çoxtərəfli beynəlxalq təşkilat olduğu üçün onun vasitəsilə müxtəlif ölkələrin qarşılıqlı əməkdaşlığına şərait yaranmışdır. Bunun nəticəsidir ki, Azərbaycan Respublikası təhsil, elm və mədəniyyət sahələrində YUNESKO vasitəsilə müxtəlif ölkələrlə və eləcə də təşkilatın özü ilə geniş əlaqələr qurur və əməkdaşlığını genişləndirir.

Azərbaycanın çoxtərəfli mədəni əlaqələrində İƏT-ə daxil olan İslam Ölkələri Elm, Təhsil və Mədəniyyət Təkilatı – İSESKO ilə əməkdaşlıq xüsusi yer tutur. Azərbaycan Respublikası 1991-ci ildən bu təşkilata üzv olsa da, 2003-cü ilədək əməkdaşlığın səviyyəsi o qədər də yüksək olmamışdır. Geniş əməkdaşlıq əsasən, 2003-cü ildə İSESKO-nun Tehranda regional ofisi açıldıqdan sonra başlanmışdır. 1997-ci il dekabr ayının əvvəllərində Tehranda keçirilən İKT-nin VIII zirvə toplantısında "İslam tarixi, incəsənəti və mədəniyyəti araşdırmaları mərkəzinə dair" (IRCICA) qətnamə qəbul olunmuşdur. Qətnamənin 7-ci maddəsinə əsasən, mərkəz 1998-ci ilin payızında Bakı şəhərində, Prezident Heydər Əliyevin himayəsi altında, Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi və Azərbaycan Elmlər Akademiyası ilə birlikdə "Qafqazda islam sivilizasiyasına dair" beynəlxalq simpoziumun geniş tərkibdə keçirilməsinə nail olmuşdur. İKT-nin xəttilə keçirilən bu mötəbər tədbirdə Qafqaz sivilizasiyasının formalaşmasında islam amilinin rolu, müsəlman Qafqaz dövlətlərinin elmi-mədəni həyatında islam mədəniyyəti və mənəviyyatının yüksək mövqeyi xüsusilə vurğulanmışdır.

İSESKO ilə əlaqələrin əsas istiqamətlərindən biri həmin təşkilat tərəfindən təşkil edilən beynəlxalq simpozium, konfrans və seminarlarda iştirakdır. 2004-cü ilin noyabrında İSESKO-nun Tehrandakı Regional ofisi tərəfindən Bakı şəhərində "Qloballaşma və onun müsəlman ölkələrində iqtisadi və mədəni sahələrə təsiri" mövzusunda beynəlxalq simpozium keçirilmişdir. İSESKO-nun keçmiş baş direktoru Ə.O.Əl-Tuveycri ölkəmizlə əməkdaşlığın səviyyəsindən razılığını və bu əməkdaşlığın genişləndirilməsinə marağını dəfələrlə vurğulamış, 2006-cı ildən Azərbaycanda keçirilmiş bir sıra beynəlxalq əhəmiyyətli tədbirlərdə fəal iştirak etmişdir. "Gənclər sivilizasiyaların alyansı naminə" mövzusunda beynəlxalq konfrans (1-2 noyabr 2007-ci il), Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü, YUNESKO və İSESKO-nun dəstəyi ilə keçirilmiş "Mədəniyyətlərarası dialoqda qadınların rolu" mövzusunda forum (10-11 iyun 2008-ci il), İslam ölkələri Elm, təhsil nazirlərinin VI Konfransı (6-7 oktyabr 2008-ci il), "Bakı - İslam mədəniyyətinin paytaxtı- 2009" açılış mərasimi (18 fevral 2009-cu il), İslam ölkələri Mədəniyyət nazirlərinin VI Konfransı (13-15 oktyabr 2009-cu il), Dünya dini liderlərinin Bakı sammiti (26-27 aprel 2010) və Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumları (7-9 aprel 2011-ci

ildən I Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumundan 2-3 may 2019-cu il tarixlərində Bakı şəhərində keçirilmiş V Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumuna qədər) xüsusilə qeyd edilməlidir. İSESKO-nun aylıq xüsusi jurnalında Azərbaycan ilə əlaqələrə həmişə geniş yer ayrılması, 2008-ci ildə Mərakeşdə Azərbaycan mədəniyyəti günlərinin keçirilməsində İSESKO rəhbərliyinin göstərdiyi hərtərəfli dəstək diqqətə layıqdir. (10)

İSESKO-nun fəaliyyət istiqamətlərindən biri təhsil sahəsidir. Bu sahədə təşkilat Azərbaycanla sıx əməkdaşlıq edir. İSESKO 1988-ci ildə Omanda keçirilmiş III Baş konfransda İslam ölkələrində təhsilin inkişaf strategiyasını qəbul etmişdir. Bu nüfuzlu beynəlxalq təşkilatda ölkəmizi təmsil edən səlahiyyətli tərəfdaş orqan kimi Təhsil Nazirliyi tərəfindən müəyyən edilmişdir. Məhz buna görə də, İSESKO ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlıq əlaqələri daha çox təhsil sahəsi ilə bağlıdır.

İSESKO ilə əməkdaşlığın istiqamətlərindən biri də Azərbaycanda ərəb dilinin tədrisi ənənələrini qorumaq, ərəb dili müəllimləri və mütəxəssislərinin hazırlıq səviyyəsinin yüksəldilməsinə yardım göstərməkdir. Bu məqsədlə 2005-ci ilin mayında Azərbaycanda İSESKO həftəsi çərçivəsində tədbirlər keçirilmişdir. 23-28 may 2005-ci il tarixlərində keçirilmiş bu həftədə Azərbaycanın ali və orta məktəblərində dərs deyən ərəb dili müəllimləri üçün təlim seminarları təşkil olunmuşdur. Beynəlxalq İslam Xeyriyyə Təşkilatının tərəfdaşı olduğu bu seminarların keçirilməsi üçün İSESKO-nun Təhsil Departamentinin rəhbəri doktor Mustafa Əl-Zebah Bakıda olmuşdur. Təlim seminarlarını uğurla başa vuran 35 ərəb dili müəlliminə xüsusi şəhadətnamələr verilmişdir. İSESKO rəhbərliyinin təşkilatçılığı ilə görkəmli şərqşünas alim Aida İmanquliyevanın "Müasir ərəb ədəbiyyatının korifeyləri" əsəri və "Ərəb hərfləri ilə Azərbaycan yazısı" kitabı ərəb dilində çap edilmişdir (6).

İSESKO ilə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi (Bakı, 2006, sentyabr), Təhsil Nazirliyi (Bakı, 2007, aprel) və Heydər Əliyev Fondu (Bakı, 2007, may) arasında qarşılıqlı əməkdaşlıq haqqında protokolların imzalanması əlaqələrin inkişafına daha böyük təkan vermişdir. Heydər Əliyev Fondu ilə İSESKO arasında əməkdaşlıq 2005-ci ildən başlasa da, əməkdaşlıq haqqında protokol 2007-ci ildə imzalanmış və 5 il müddətinə əməkdaşlığın əsas prinsiplərini tənzimləyən protokol, hər iki qurum arasında sosial, mədəniyyət və təhsil sahələrində əlaqələrin inkişafını, birgə layihələrin işlənib həyata keçirilməsini, fəaliyyətin əlaqələndirilməsini nəzərdə tutur. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və İSESKO arasında imzalanmış əməkdaşlıq protokoluna (11 sentyabr 2006, Bakı) əsasən, qloballaşma proseslərində islam mədəni dəyərlərinin mühafizəsi, həmçinin İSESKO-nun üzv dövlətləri üçün mədəniyyət sahəsinin inkişaf məqsədlərini nəzərə alaraq, Şərqlə Qərbin kəsişməsində formalaşmış Azərbaycan mədəniyyətində islam komponentinin əhəmiyyətli olduğunu hesab edərək 7 maddədə əks olunmuş məlumat, sənədlər, tədqiqatlar və statistik məlumatların əldə olunması və istifadəsi üçün geniş imkanların yaradılmasında bir-birinə yardım etməyi, tərəflərin mütəxəssis və informasiya mübadiləsinin aparılması, İSESKO-nun baş qərargahında Azərbaycan mədəniyyət günlərinin, Azərbaycanda isə İSESKO həftəsinin keçirilməsi, teatr və konsert qastrollarının, incəsənət sərgilərinin təşkilini, turizmin, kinematoqrafiyanın qarşılıqlı surətdə inkişaf etdirilməsi və digər məsələlər barədə razılığa gəlinmişdir. Bu əməkdaşlıq protokolu 11 sentyabr 2006-cı ildə İKT-yə üzv olan ölkələrin turizm nazirlərinin Bakıda keçirilən V sessiyası zamanı imzalanmışdır. Konfransda Azərbaycanın işğal altında olan ərazilərindəki maddi və mənəvi mədəniyyət nümunələrinin dağıdılması, o cümlədən onlarca məscid, türbə, məktəb, mədəniyyət ocaqları, kitabxanalar, klublar və s. tikililərin erməni terroruna məruz qalması faktı müsəlman ölkələrinin turizm nazirlərinin yekun sənədinə daxil edilmiş və təcavüzkar ermənilərin tarixi Azərbaycan torpaqlarını tezliklə tərk etməsinə dair qətnamə də qəbul olunmuşdur.

2007-ci ilin 1-3 noyabr tarixində İKT-nin Dialoq və Əməkdaşlıq Naminə Gənclər Forumunun təşəbbüsü, BMT İnkişaf Proqramı, Avropa Şurası və İSESCO-nun Heydər Əliyev Fondu ilə birgə həyata keçirdiyi "Gənclər sivilizasiyaların alyansı naminə" mövzusunda beynəlxalq konfrans baş tutmuşdur. Məqsəd Azərbaycan gəncləri ilə müsəlman ölkələrinin gəncliyi arasında körpü yaratmaq və ümumislam gəncliyinin dünya siyasətinə inteqrasiyası baxımından beynəlxalq təşkilatlarla səmərəli işbirliyi məsələlərini gündəmə gətirmək idi. 2007-ci ilin payızında Liviyanın Tripoli şəhərində keçirilmiş İslam ölkələri mədəniyyət nazirlərinin V konfransında qəbul olunan qətnaməyə əsasən, Bakı şəhəri 2009-cu il üçün Asiya regionunda "İslam mədəniyyətinin paytaxtı" elan edilmişdir. İSESKO-nun dəstəyi ilə Bakı "İslam mədəniyyətinin paytaxtı" elan edildikdən sonra il boyu 100-dən artıq milli və beynəlxalq miqyaslı tədbir keçirilmişdir. Tədbirlər sırasında Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin və İSESKO-nun baş direktoru Əbdüləziz bin Osman Əl-Tuveycrinin iştirakı ilə keçirilən Mədəniyyət ilinin açılış mərasimi, Beynəlxalq muğam festivalı, Azərbaycanda Mərakeş Krallığının, Qətər dövlətinin, İordaniyanın Mədəniyyət günləri, Şərq-Qərb Beynəlxalq kino festivalı, Şərq-Qərb Beynəlxalq rəqs festivalı, Milli Kitabxana direktorlarının II konfransı, İslam Mətbəxi I Beynəlxalq kulinariya festivalı, I Bakı Beynəlxalq kitab sərgi-yarmarkası, "Şərq və Qərb: ortaq mənəvi dəyərlər, elmi-mədəni əlaqələr" mövzusunda Beynəlxalq İbn-Ərəbi simpoziumunu və başqa tədbirləri sadalamaq olar (8). Ümumiyyətlə, İKT ilə Azərbaycan Respublikası arasındakı əlaqələrin bütün tarixi boyu 2006-2007-ci illər tədbirlərin sayına və əlaqələrin səviyyəsində görə ən zəngin illər olmuşdur və KİV-lər bu dövrü "Azərbaycanda İKT ili" kimi qeyd etmişdir. 2006-ci ildə beynəlxalq konfranslar keçirilmiş, Azərbaycanın təşəbbüsü ilə İslam Konfransı Təşkilatının Gənclər Forumu yaradılmışdır.

İslam ölkələri mədəniyyət nazirlərinin V konfransında qəbul olunan qətnamədə əksini tapan digər bir məsələ İslam ölkələri mədəniyyət nazirlərinin növbəti VI toplantısının Bakıda keçirilməsi olmuşdur. Qarşılıqlı razılaşma əsasında 2009-cu il oktyabrın 13-də "Gülüstan" sarayında İslam Konfransı Təşkilatına üzv Dövlətlərin Mədəniyyət Nazirlərinin VI konfransı keçirilmişdir. Dünyanın 45-dən çox ölkəsindən, eləcə də İSESKO, İPSİKA, Avropa Şurası, TÜRKSOY və digər beynəlxalq təşkilatlardan konfransa 200-dən çox iştirakçı qatılmışdı. Konfransda Naxçıvan şəhərinin 2018-ci il üçün "İslam mədəniyyətinin paytaxtı" elan olunmasına dair qərar qəbul edilmişdir.

2008-ci il martın 3-4-də İSESKO-nun baş qərargahında (Rabat) Azərbaycan Mədəniyyəti Günləri keçirilmişdir. İslam dünyasının nüfuzlu təşkilatlarından birində ilk dəfə keçirilmiş bu tədbirdə təxminən 70 nəfərlik nümayəndə heyəti iştirak etmişdir. Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyi, Azərbaycan Musiqi Mədəniyyəti Dövlət Muzeyinin hazırladığı dekorativ-tətbiqi sənət nümunələrindən ibarət sərgi və zəngin konsert proqramı ilə Azərbaycan incəsənəti layiqincə təmsil edilmişdir. Keçirilən görüşlər zamanı Azərbaycan Respublikası ilə Mərakeş Krallığı arasında turizm və mədəniyyət sahələrində əməkdaşlıq haqqında 2 saziş imzalanmışdır.

Azərbaycan İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının müxtəlif qurumları – İSESKO, İslam İnkişaf Bankı, İslam Konfransı Parlament İttifaqı, İslam Konfransı Gənclər Forumu və s. ilə sıx əməkdaşlıq edir. 2015-ci ilin noyabrında Bakıda İSESKO Baş Konfransının 12-ci sessiyası və İcraiyyə Şurasının 36-cı iclası keçirilmişdir. Sessiyada Azərbaycan növbəti 3 il müddətinə Baş Konfransın sədri seçilmişdir. Quruma sədrliyin uğurla həyata keçirilməsinin vacibliyini nəzərə alaraq, təşkilat ilə əməkdaşlığı səmərəli şəkildə əlaqələndirmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2016-cı il yanvarın 14-də İSESKO üzrə Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyasının yaradılması haqqında sərəncam imzalamışdır (18).

Ötən il Mərakeş Krallığının paytaxtı ər-Rabatda keçirilmiş İslam Dünyası İrs Komitə-

sinin növbədənkənar iclasının yekun sənədinə əsasən, İçərişəhər (Qız qalası və Şirvanşahlar saray kompleksi ilə birlikdə), Şəkinin tarixi mərkəzi (Xan sarayı ilə birlikdə) və Qobustan qayaüstü rəsmləri İSESKO-nun İslam İrsi Siyahısına salınmışdır. İSESKO-nun irs və mədəniyyətlə bağlı yeni strategiyası İslam dünyasında mədəni və tarixi irsin qeydə alınması və qorunması sahəsində fəaliyyətin gücləndirilməsini hədəfləyir. Azərbaycanın milli mədəniyyətində İslam dəyərlərinin önəmli yer tutması, milli mədəniyyətimizin formalaşmasında və inkişafında İslam mədəniyyətinin əvəzsiz rol oynaması bu əməkdaşlığa bu gün də güclü stimul verir.

Sovet İttifaqının dağılması nəticəsində yaranan 5 türkdilli dövlətin ortaq tarixi və mədəniyyətini, onlar arasındakı əlaqələri inkişaf etdirmək üçün vahid bir təşkilatın yaradılması labüd idi. 1993-cü il 12 iyul tarixində Almatıda 6 türk dövlətinin mədəniyyət nazirləri tərəfindən imzalanmış protokol əsasında yaradılan Türk Mədəniyyəti və İncəsənətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Təşkilat-TÜRKSOY türkdilli ölkələrin dövlət başçıları arasındakı əməkdaşlığın ilk praktiki nəticəsidir. (4, səh.9) 1994-cü ilin əvvəllərində Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən "TÜRKSOY-un fəaliyyət strukturu və prinsipləri barədə müqavilə" layihəsi hazırlanaraq respublika hökumətinin təsdiqinə təqdim edilmişdir. Müqavilə layihəsi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 25 may 1994-cü il tarixli 216 saylı qərarı ilə təsdiq olunmuş və onun həyata keçirilməsi üçün müvafiq sərəncamlar verilmişdir. Elə həmin il dahi Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin 500 illik yubiley şənliklərinə məhz Türkiyədə başlanılması türk dünyası mədəniyyət və incəsənət xadimləri arasında ədəbi-mədəni əlaqələrin genişlənməsinə təkan vermişdir.

1993-cü ilin II yarısından sonra Azərbaycan dövləti tərəfindən TÜRKSOY-un fəaliyyətinə diqqətin artması tezliklə bu təşkilatın işində Azərbaycan Respublikasının rolunu xeyli gücləndirmişdir. TÜRKSOY-un V toplantısında (1994, 28 may-3 iyun, Bişkek, Çolpan-Ata) Polad Bülbüloğlu təşkilatın baş direktoru seçilmişdir. Əgər TÜRKSOY-un yarandığı ilk vaxtlarda təşkilatın fəaliyyətində əsas ağırlıq mərkəzi Türkiyənin üzərinə düşürdüsə, 1994-1995-ci illərdən başlayaraq ağırlıq mərkəzi həm də digər türk respublikalarının, xüsusən də Azərbaycanın üzərinə düşmüşdür. 1996-cı il noyabrın 6-7-də Bakıda türk xalqlarının birliyi, ədəbi-mədəni əlaqələri ilə bağlı üç mühüm tədbirin (TÜRKSOY-un VIII toplantısı, türk dünyası yazıçılarının III qurultayı və Məhəmməd Füzulinin 500 illik yubileyinin yekun tədbirləri) keçirilməsi artıq onu sübut edirdi ki, Azərbaycan türk dünyasının lider ölkələrindən birinə çevrilməkdədir. (11)

TÜRKSOY-un fəaliyyəti dövründə müxtəlif ənənələrin, mədəniyyət tədbirlərinin əsası qoyulmuşdur. 1994-cü il mart ayının 21-23-də TÜRKSOY-un TİKA (Türk Əməkdaşlıq və Koordinasiya Agentliyi) ilə birlikdə keçirdiyi Novruz bayramı Türkiyədə böyük maraqla qarşılanmış və hər ilin martında müntəzəm olaraq keçirilməkdədir. 1999-cu ildə TURKSOY-un təklifi ilə "Dədə Qorqud" eposunun 1300 illik yubileyinin keçirilməsi və YUNESKO-nun baş fəaliyyət proqramına daxil edilməsi, "Dədə Qorqud" ensiklopediyasının nəşr olunması mədəni əlaqələrin inkişafı yolunda atılan addımlardan idi.

TÜRKSOY İslam aləmi ilə əlaqədar Bakıda təşkil olunan qlobal əhəmiyyətli bir sıra mühüm mədəni forumların iştirakçısı olmuşdur. 2009-cu ildə Bakı "İslam mədəniyyəti paytaxtı" ilinin açılış tədbirlərində TÜRKSOY heyəti iştirak etmişdir.

TÜRKSOY yarandığı dövrdən üzv ölkələrin mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin yaxınlaşmasına yardımçı olmuşdur. 2010-cu ildən başlayaraq hər il türk dünyasının bir dahi şəxsiyyətinin adına elan edilir, onunla bağlı silsilə tədbirlər keçirilir, kitablar çap olunur. 2012-ci il "Mirzə Fətəli Axundzadə ili", 2017-ci il "Molla Pənah Vaqif ili", 2019-cu il anadan olmasının 650-ci ildönümü ilə əlaqədar "Nəsimi" ili elan olunmuşdur. 2012-ci ildən etibarən türk dünyasının önəmli tarixi və mədəni şəhərləri türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı

elan edilir. 2016-cı ildə Şəki şəhəri bu ada layiq görülmüş və il boyu TÜRKSOY-un tədbirlərinin bir çoxu məhz Şəkidə keçirilmişdir. 2013-cü ildə Üzeyir Hacıbəylinin "Arşın mal alan" operettasının 100 illiyi ilə əlaqədar TÜRKSOY və Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin birgə əməkdaşlığı nəticəsində operettanın konsert versiyası YUNESKO səhnəsində göstərilmişdir. Bu layihədə Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Türkiyə opera sənətçiləri yer almışlar. Dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəylinin "Koroğlu" operası ilə bağlı həyata keçirilən layihə xüsusilə diqqətəlayiq olmuşdur. Bu layihədə üzv ölkələrin 6 opera teatrının 250 sənətçisi iştirak etmiş və 4 ölkənin 5 şəhərində (Bişkek, Almatı, Ankara, Bakı və İstanbul) tamaşalar böyük uğurla göstərilmişdir. 2017-ci ildə isə "İslam Həmrəyliyi ili"ndə Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi, Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun birgə təşkilatçılığı ilə aprelin 12-də Bakıda keçirilmiş "İslam həmrəyliyi: dini və mədəni müxtəlifliyin harmoniyası" mövzusunda beynəlxalq konfransda TÜRKSOY nümayəndə heyəti və qurumun baş katibi Düsen Kaseinov çıxış edərək, Azərbaycanın həm türk, həm də İslam mədəniyyətinə əvəzsiz töhfələr verdiyini vurğulamışdır.

Azərbaycan, Qazaxıstan və Qırğızıstanın təklifi ilə 2018-ci il azərbaycanlı bəstəkar, xalq artisti Qara Qarayev, qazax xalq şairi Mağjan Jumabayev və qırğız yazıçısı Çingiz Aytmatovun xatirəsinə "Anım ili" elan edilmişdir. 2018-ci ilin iyununda "Naxçıvan İslam mədəniyyətinin paytaxtı-2018" tədbirlərində TÜRKSOY-un nümayəndə heyəti də iştirak etmişdir.

Azərbaycan muzeyləri də beynəlxalq əməkdaşlığa maraq göstərən mədəniyyət qurumlarından biridir. Bu gün bir sıra Avropa ölkələri ilə Azərbaycan muzeyləri arasında müştərək layihələr həyata keçirilir, bu tədbirlər nəticəsində həm Azərbaycanın muzey irsi təbliğ olunur, həm də ölkə muzeyləri qabaqcıl dünya təcrübəsindən bəhrələnir. Azərbaycan muzey işi ilə bağlı bir sıra beynəlxalq qurumlarda təmsil olunur və 1992-ci ildən Beynəlxalq Muzeylər Şurasının (ICOM) üzvüdür. 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən Beynəlxalq Muzeylər Şurasının Azərbaycan Milli Komitəsi təsis edilmişdir. Milli Komitə Azərbaycan muzeyləri ilə beynəlxalq muzeylər arasında Azərbaycanın mədəni irsinin tanıdılması məqsədilə sıx əməkdaşlıq əlaqələri qurmuşdur. Ötən illər ərzində YUNESKO-ICOM tərifindən Azərbaycanda 7 beynəlxalq miqyaslı konfrans, dəyirmi masa, seminar keçirilmişdir.

2012-ci il 24-26 sentyabr tarixlərində Bakıda "Muzey icmaları və dövlət qurumları arasında qeyri-maddi mədəni irsin mühafizəsi və inkişafı üzrə əməkdaşlıq" adlı beynəlxalq forum keçirilmişdir. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, YUNESKO üzrə Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyası, Beynəlxalq Muzeylər Şurasının (ICOM) Azərbaycan Milli Komitəsi, "Azərbaycan Xalçaçıları" İctimai Birliyi və L.Kərimov adına Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyinin birgə təşkilatçılığı ilə keçirilmiş forumda Azərbaycan, Rusiya, Gürcüstan, Ukrayna ICOM Milli Komitələrinin nümayəndələri, həmçinin YUNESKO-nun qeyri-maddi mədəni irs üzrə ekspertləri iştirak etmişlər (7).

10-12 oktyabr 2018-ci il tarixlərində Bakıda Beynəlxalq Muzeylər Şurasının (ICOM) iki beynəlxalq komitəsinin – Dekorativ sənət, dizayn muzeyləri və kolleksiyaları (ICDAD), Tarixi ev muzeyləri üzrə komitələrinin (DEMHIST) "Dekorativ sənət və interyer" adlı konfransı baş tutmuşdur. Konfransa Azərbaycan, Avstriya, İtaliya, Portuqaliya, Almaniya, Livan, Niderland, Yaponiya, ABŞ, Hindistan, Misir, Çexiya, Gürcüstan və Türkiyədən olan nümayəndələr qatılmışdır. Tədbirdə Azərbaycana ilk dəfə səfər edən Beynəlxalq Muzeylər Şurasının (ICOM) prezidenti Suay Aksoy da iştirak etmişdir. Konfrans zamanı 23 yerli və xarici iştirakçının məruzələri dinlənilmiş, "Azərbaycan Xalça Muzeyinin kolleksiyasından bədii tikmələr" kitabının təqdimatı keçirilmişdir. Bu kitab YUNESCO-

nun "Üzv Dövlətlərin 2016-2017-ci illər üzrə İştirak Proqramı" çərçivəsində nəşr olunmuşdur.

Azərbaycanda turizm sahəsində mövcud olan geniş imkanlar ölkənin bir sıra beynəlxalq təşkilatlarla turizmin inkişafı istiqamətində əməkdaşlıq etməsinə də şərait yaratmışdır. BMT-nin Ümumdünya Turizm Təşkilatı ilə Azərbaycanın əlaqələri 2001-ci ildən, ölkənin quruma üzv olmasından sonra başlamışdır. Azərbaycan təşkilatın "Turizm naminə qlobal liderlər" kompaniyasına və "Bir milyard imkan, bir milyard turist" təşəbbüsünə qoşulmuşdur. Qurum öz növbəsində "Turizm haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun layihəsinin tərtib edilməsində texniki yardım göstərmişdir. 2011-ci ilin 8-14 oktyabr tarixlərində Azərbaycan nümayəndəsi Cənubi Koreyanın Qyeonqcu şəhərində keçirilmiş Ümumdünya Turizm Təşkilatının 19-cu sessiyasının vitse-prezidenti vəzifəsinə seçilmişdir. 2012-ci ilin aprelində ilk dəfə olaraq Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi ilə Ümumdünya Turizm Təşkilatı arasında "İpək yolu"nun dadı" adlı birgə layihənin gerçəkləşdirilməsi haqqında saziş imzalanmışdır. Bu ilk əməkdaşlıq sazişi XI Azərbaycan beynəlxalq "Turizm və səyahətlər" ("AITF-2012") sərgisi çərçivəsində reallaşmışdır. "İpək yolu"nun dadı" birgə layihəsinə əsasən, elə həmin ilin sentyabrında Bakıda "Qastronomiya, mədəniyyət və turizm" beynəlxalq konfransı keçirilmişdir. 2013-cü ildə təşkilatın Baş Assambleyasının 20-ci iclasında Azərbaycan Təşkilatın İcraiyyə Şurasına 2013-2017-ci illər üçün üzv seçilmişdir. İcraiyyə Şurasının 104-cü sessiyası zamanı Azərbaycan 2017-ci il üçün Təşkilatın İcraiyyə Şurasının sədri vəzifəsinə seçilmişdir. Baş Assambleyanın 22-ci sessiyası zamanı Azərbaycan 2018-ci il üçün yenidən İcraiyyə Şurasına üzv seçilmişdir. Ümumdünya Turizm Təşkilatının İcraiyyə Şurasının 110-cu sessiyası isə ötən il 6-18 iyun tarixlərində Bakıda keçirilmişdir. Tədbirdə dünyanın 37 ölkəsindən və bir sıra beynəlxalq təşkilatdan turizm sahəsi üzrə yüksək səviyyəli nümayəndələr iştirak etmişlər (19).

Müxtəlif beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edən Azərbaycan, bütün təşəbbüslərdə öz milli maraqlarını gerçəkləşdirir və bu təşkilatlarda ölkənin nüfuzu günü-gündən artır. Bunun nəticəsidir ki, ötən dövr ərzində Azərbaycan bir sıra regional və qlobal əhəmiyyətli iqtisadi, siyasi və humanitar layihələrin mərkəzinə çevrilmiş, əhəmiyyətli əməkdaşlıq formatlarının təşəbbüskarı olmuşdur. Eyni zamanda ölkə 2019-cu ildən etibarən Qoşulmama Hərəkatına sədrlik edir. Bunu Azərbaycanın çox mühüm diplomatik uğuru kimi qiymətləndirmək lazımdır. Bütün ölkələrlə dostluğa və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa böyük önəm verən Azərbaycan, xarici siyasət kursunda bu münasibətlərin qurulmasını və inkişaf etdirilməsini prioritet istiqamətlərdən biri hesab edir.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov N. Müasir şəraitdə Azərbaycan dövlətinin mədəniyyət siyasəti və mənəvi dəyərlərinin inkişaf amilləri. Bakı, 2008, 239 s.
2. Azərbaycan-YUNESKO: insan hüquqlarına əsaslanan tərəfdaşlıq / BMT-nin Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı, YUNESKO üzrə Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyası, Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman); red.heyəti: Süleymanova E.T. tərt. Rumzadə R.F. Bakı:, 2014, 287 s.
3. Əhədova S.A. Mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsində YUNESKO-nun rolu. Bakı, 2014, 80 s.
4. Hüseynova F. TÜRKSOY – Türk xalqlarının mədəni inteqrasiyasının təzahürü kimi // "Mədəni-Maarif", 2006, №4, s.7-10.
5. Milli mədəniyyət siyasətlərinin icmalları üzrə Avropa proqramı. Azərbaycan Respublikasında mədəniyyət siyasəti: Avropa Şurasının "Stage" layihəsi: [məruzələr] Bakı, 2002, 142s.
6. "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 2010, 21 may, səh.3.
7. "Azərbaycan" qəzeti, 2012, 25 sentyabr, səh. 7.
8. "Azərbaycan" qəzeti, 2009, 20 oktyabr, səh.10.
9. "Xalq" qəzeti, 2012, 5 fevral.
10. "Xalq" qəzeti, 2019, 26 sentyabr, səh.3.
11. "Önər" jurnalı, Bakı 2002, fevral, №1.
12. TÜRKSOY-Azerbaycan. Azerbaycan Cumhuriyetinin bağımsızlığı yenidən kazanmasının 25 yıl dönümüne ithafen : TÜRKSOY un 2008-2016 yılları arasındakı Azerbaycan ilə ilgili faaliyetləri / yayına haz. E. Gafarlı ; türkçe edt. T. Koparan ; foto. G. Fedai, TÜRKSOY arşivi, 2016.
13. Аббасбейли А. Азербайджан в системе международных и региональных организаций. Баку, 1999, 256 с.
14. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации. М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2003, 352 с.
15. https://www.trt.net.tr/azerbaycan/turk-dunyasi/2017/05/09/
16. http://unesco.preslib.az/az/page/HOThDqW7KJ
17. http://newtimes.az/az/relations/5953/27 dekabr/2018
18. https://president.az/articles/17466
19. https://tourism.gov.az/news/

Açar sözlər: *beynəlxalq təşkilat, mədəni əməkdaşlıq, konfrans, layihə, komitə*

Vusala Sharifova
PhD candidate, Department of International Relations and Foreign Affairs, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan

COOPERATION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN WITH INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF CULTURAL RELATIONS

SUMMARY

The increase in the number of international organizations witnessed in the world today, shows that the interdependence of states is growing. The increase in the number of international organizations raises the issue of developing and strengthening multilateral cooperation between states.

Most importantly, international organizations provide an opportunity to influence the behavior of states in various fields. Taking into account these factors, Azerbaijan is always active within international organizations and pursues a policy aimed at ensuring national interests. After gaining independence, the Republic of Azerbaijan has become a member of a number of international organizations, most of which are due to the establishment of cultural ties. The article touches on the role of international organizations with which Azerbaijan closely cooperates in establishing these relations - the Council of Europe, UNESCO, ISESCO, TURKSOY and others, emphasizing the importance of relations with these international organizations in close integration into the world community

Keywords: *Azerbaijan, UNESCO, ISESCO, international organizations, cultural cooperation, conference, project, committee*

Вюсаля Шарифова
Докторант Международных отношений и внешней политики
Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики

СОТРУДНИЧЕСТВО АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ В УСТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ КУЛЬТУРНЫХ СВЯЗЕЙ

РЕЗЮМЕ

В настоящее время в мире увеличивается количество международных организаций и этот факт показывает, что растет и взаимозависимость государств. Увеличение числа международных организаций актуализирует вопрос о развитии и укреплении многостороннего сотрудничества между государствами. Самое главное, международные организации дают возможность влиять на поведение государств в различных сферах. Учитывая эти факторы, Азербайджан постоянно осуществляет активную деятельность в международных организациях и проводит политику, направленную на обеспечение национальных интересов. После обретения независимости Азербайджанская Республика стала членом ряда международных организаций, большинство из которых было связано с установлением культурных связей. В статье затрагивается роль международных организаций, в частности Совета Европы, ЮНЕСКО, ИСЕСКО, ТЮРКСОЙ и др, с которыми Азербайджан тесно сотрудничает в установлении этих отношений, особо подчеркивается важность связей с этими международными организациями в тесной интеграции страны в мировое сообщество.

Ключевые слова: *Азербайджан, ЮНЕСКО, ИСЕСКО, международная организация, культурное сотрудничество, конференция, проект, комитет*

DÖVLƏT İDARƏÇİLİK AKADEMİYASINDA

"Azərbaycanın siyasi təlimlər tarixi" adlı dərslik nəşr olunmuşdur

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Fəlsəfə və sosial psixologiya" kafedrasının müəllimləri dosent Sakit Əliyev və dosent Cahangir Cahangirlinin həmmüəllif olduqları "Azərbaycanın siyasi təlimlər tarixi" adlı dərslik nəşr olunmuşdur.

Dərslik iki bölmədən ibarətdir:

"Azərbaycanın qədim və orta əsrlər dövründə siyasi ideyalar" adlanan birinci bölməyə doqquz mövzu daxildir. Bu bölmə Azərbaycanın ən qədim dövrlərindən başlayaraq XIX əsrə qədər olan dövrünü əhatə edir. Birinci bölmədə Azərbaycanda siyasi ideyaların meydana gəlməsi, təşəkkülü və inkişafı ilə bağlı məsələlər öz əksini tapmışdır. Əsasən, Azərbaycanın şifahi xalq ədəbiyyatında, müxtəlif dini dünyagörüşlərində, xüsusilə də zərdüştlüyün müqəddəs kitabı "Avesta"da, İslamın müqəddəs kitabı "Quran"da, müxtəlif ictimai-siyasi cərəyanlarda, ayrı-ayrı dövrlərdə yaşamış görkəmli mütəfəkkirlərin baxışlarında olan ictimai-siyasi ideyaların şərhinə geniş yer verilmişdir.

Dərsliyin ikinci bölməsi "Azərbaycanın yeni və ən yeni dövrlərində siyasi təlimlərin formalaşması" adlanır. Səkkiz mövzudan ibarət olan ikinci bölmə XIX əsrin əvvəllərindən bugünümüzədək olan dövrü əhatə edir.

Dərslikdə Azərbaycan xalqının ən qədim dövrlərdən başlayaraq indiyədək siyasi ideyaları, təlimləri və baxışlarının əsas inkişaf mərhələlərinin qısa təhlili və şərhi verilmişdir. Azərbaycanda müxtəlif dövrlərdə yaşayıb-yaratmış ayrı-ayrı mütəfəkkirlərin, filosofların, tarixçilərin və dövlət xadimlərinin ictimai-siyasi baxışları, onların ideya və təlimlərinin özünəməxsus xüsusiyyətləri göstərilmişdir. Dərslik hazırlanarkən Azərbaycanın ictimai-siyasi fikir tarixi ilə bağlı sovet dövründə buraxılmış nöqsanların və qəsdən edilmiş təhriflərin aradan qaldırılmasına, hadisə və proseslərə obyektiv yanaşılmasına cəhd edilmişdir.

Dərslik ali təhsil müəssisələrində müvafiq ixtisaslar üzrə təhsil alan bakalavrlar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Dövlət İdarəçilik Akademiyası Beynəlxalq Konfransda təmsil olunub

İnzibati İdatəetmə fakültəsinin dekanı prof. Xatirə Huseynova 20-22 avqust 2020-ci il tarixində virtual olaraq "Nyu-York Şəhər Universiteti"nin və "İqtisadi Araşdırma və Biznes Mərkəzi "nin birgə təşkilatçılığı ilə keçirilmiş "İqtisadiyyat və biznesin inkişafı " IX Beynəlxalq Konfrasında əsas məruzəçi kimi iştirak etmişdir.

DİA-nın dosenti Rəcəb Rəhimlinin məqaləsi "Web of Science" kolleksiyasında

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Elmi Təşkilat və beynəlxalq münasibətlər" şöbəsinin müdiri, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Rəcəb Rəhimlinin "Performance appraisal of civil servants for human capacity development in Azerbaijan (Azərbaycanda insan potensialının inkişafı naminə dövlət qulluqçularının qiymətləndirilməsi)" məqaləsi Kubada nəşr olunan "Universidad y Sociedad/ Realidades comparadas en América Latina y Eurasia/ Vol. 12 Núm. 2. 2020." (https://rus.ucf.edu.cu/index.php/rus/article/view/1546/1556) nüfuzlu elmi jurnalında işıq üzü görüb. Web of Science Core kolleksiyasında indekslənmiş elmi məqalədə fərqli zaman və məkanlarda aktuallıq kəsb edən prioritet məsələ sayılan dövlət qulluğu sisteminin təkmilləşdirilməsi, siyasi və praktiki cəhətdən əhəmiyyətli olan xidməti fəaliyyətin qiymətləndirilməsi, səmərəli idarəetmənin elementi kimi kadr potensialının qiymətləndirilməsi və bunun əsasında

insan potensialının gücləndiriməsi məsələlərindən bəhs olunub, innovativ yanaşmaların tətbiqinin səmərəliliyə təsiri dəyərləndirilib və müvafiq tövsiyələr müəyyənləşdirilib. Maraqlı müqayisələrin yer aldığı və müasir, keyfiyyətli araşdırma metodlarından istifadə olunan elmi məqalədəki tezislər dövlət qulluqçularının fəaliyyət səmərəliliyinin artırılması baxımından olduqca faydalıdır.

"Heydər Əliyev siyasi məktəbini öyrənirik" Gənc Liderlər Proqramının iştirakçıları akademik Urxan Ələkbərovla görüşüblər

Gənclər və İdman Nazirliyi və Heydər Əliyev Mərkəzinin 2019-cu ildən həyata keçirdiyi "Heydər Əliyev siyasi məktəbini öyrənirik" Gənc Liderlər Proqramının iştirakçıları bu dəfə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru Urxan Ələkbərovla görüşdülər.

Açılış nitqi ilə çıxış edən Gənclər və İdman nazirinin müavini İntiqam Babayev Heydər Əliyev Mərkəzinin Gənclər və İdman Nazirliyi ilə birlikdə "Heydər Əliyev siyasi məktəbini öyrənirik" Gənc Liderlər Proqramını 2019-cu ildən başlayaraq həyata keçirilməsinə başladığını, 2020-ci il üzrə proqramda iştirak etmək üçün 40 rayon və şəhərdən 350-dən artıq gəncin müraciət etdiyini bildirib.

Nazir müavini qeyd edib ki, rəhbər şəxslərlə görüşlərin məqsədi gənclərin dünya görüşünün formalaşması, müxtəlif sahələr üzrə həyata keçirilən dövlət siyasəti və gələcəyə baxış barədə daha ətraflı məlumatlandırılmasıdır.

Sonra U.Əlkəbərov barədə məlumat verən İ.Babayev, rektorun 320-dən artıq əsərinin, o cümlədən, 34 kitab və dərsliklərin müəllifi olduğunu bildirib. Vurğulanıb ki, Urxan Ələkbərov ətraf mühitin təbii, iqtisadi, sosial və siyasi komponentlərdən ibarət vahid sistem kimi idarə edilməsi, elm və inkişafın planlaşdırılması və idarə edilməsi sahəsində dünyada tanınmış alim və inkişaf üzrə ekspert, "Yaşıl" təfəkkür (demoqrafiya və istehlak mədəniyyəti) və "yaşıl" iiqtisadiyyata əsaslanan ekoloji sivilizasiya konsepsiyasının (1998) müəllifidirdir.

Görüşdə akademik Urxan Ələkbərov "Qlobal çağrışlar şəraitində yeni idarəçilik texnologiyaları: Azərbaycan Respublikasının uğurlu təcrübəsi" mövzusunda beynəlxalq qurumların hesabatlarına əsasən geniş və təhlil olunmuş təqdimatla çıxış edib. Təqdimatda Ümummilli lider Heydər Əliyevin dövlət idarəçilyində rolu və vaxtında verilmiş əhəmiyyətli qərarlar, prezident İlham Əliyevin həyata keçiridiyi uğurlar siyasətin rəqəmlərdə ifadəsi iştirakçılara təqdim edildi.

Təqdimatda uğurlu inkişafa təsir edən amillər, təbii sərvətlərin zənginliyinin inkişafa təsiri, qlobal inkişafa neqativ tendensiyalar: BMT təsnifatı, Azərbaycandan və dünyada davamlı insan potensialına əsaslanan inkişafın tədrisi xronologiyası, inklüziv inkişafın idarəedilməsi sahəsində Azərbaycanın liderliyi, Azərbaycanda ÜDM-in artımı, ÜDM-in inkişafına sərf edilən erenji, Gini indeksi və Azərbaycan, Kvintil nisbəti, yeni idarəetmə texnologiyalarının (sinergetik, komplementar, kompensasion) tətbiqində Azərbaycanın uğurlu tərcübəsi, Heydər Əliyev Fondu və UNESKO-nun sənədlərində Azərbaycanın qeyri-maddi mədəni irisi, iqtisadi inkişaf və sosial siyasət və s. istqiamətlər üzrə faktlar və rəqəmlər təqdi edilib.

Sonda U.Ələkbərov görüş içtirakçılarını maraqandıran sulları cavablandırmşdır.

Qeyd: Proqramın həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 sentyabr 2017-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan gəncliyi 2017-2021-ci illərdə" Dövlət Proqramının Tədbirlər Planının 5.1.1-ci yarımbəndinin (ümummilli lider Heydər Əliyevin azərbaycançılıq məfkurəsinin gənclər arasında geniş təbliğ olunması) icrasını əhatə edir.

Bu gun əməkdar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor, 1999-2010 cu illərdə Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektou olmuş Seyfəddin Qəndilovun 90 yaşı tamam olur.

Əməkdar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor, 1999-2010 cu illərdə Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru olmuş Seyfəddin Qəndilovun 26 sentyabr 1930- ci ilde anadan olmuşdur.

Seyfəddin Mirtağı oğlu Qəndilov 1953-cü ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarix fakültəsini bitirmiş, 1953-1956-cı illərdə aspiranturada təhsilini davam etdirmiş, 1958-ci ildə namizədlik və 1967-ci ildə doktorluq dissertasiyalarını müdafiə etmişdir. 1969-cu ildə professor, sonrakı illərdə "Respublikanın Əməkdar Təbliğatçısı" və "Respublikanın Əməkdar Elm Xadimi" fəxri adlarına layiq görülmüşdür.

Professor Seyfəddin Qəndilov uzun illər tarixçi-politoloq kimi dərin siyasi biliyi, elmi-pedaqoji səriştəsi, təşkilatçılıq qabiliyyəti ilə tanınan mütəxəssis olmuşdur. O, müxtəlif illərdə ali məktəblərdə kafedra müdiri vəzifələrində çalışmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə prof. S.Qəndilov 1999-cu il fevralın 19-da Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru, 2001-ci il oktyabrın 1-də isə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Qulluğunu İdarəetmə Şurasının üzvü təyin edilmişdir. O, dəfələrlə mötəbər beynəlxalq konfrans və elmi simpoziumlarda Azərbaycanı təmsil etmiş, müxtəlif elmi-metodiki və siyasi problemlərə dair məruzə və mühazirələrlə çıxış etmişdir. S.Qəndilov tanınmış ziyalı və ictimaiyyətçi alim kimi də ölkənin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak etmişdir.

Professor S.Qəndilovun təşkilatçılığı və rəhbərliyi altında kadr hazırlığı istiqamətində mühüm işlər görülmüşdür.

Allah rəhmət eləsin!

MÜNDƏRİCAT

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin fəaliyyətinin qısa xronikası............7
.
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəsmi qəbulları.............................13

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin səfərləri..33

Qobustan, İsmayıllı, Balakən, Şəki və Qəbələ rayonlarına səfər 33
Sumqayıt şəhərinə səfər 46

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin nitqləri, çıxışları və müsahibələri..49

Təhlükəsizlik Şurasının iclasında İlham Əliyevin nitqi 49

Nazirlər Kabinetinin 2020-ci ilin birinci yarısının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasında İlham Əliyevin giriş nitqi...................................50

Nazirlər Kabinetinin 2020-ci ilin birinci yarısının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasında İlham Əliyevin yekun nitqi 57

Şəhid ailələrinə, müharibə əlillərinə mənzillərin və avtomobillərin təqdim olunması mərasimində İlham Əliyevin nitqi 58

Su təsərrüfatının vəziyyətinə həsr olunmuş müşavirədə İlham Əliyevin giriş nitqi.....................63

Su təsərrüfatının vəziyyətinə həsr olunmuş müşavirədə İlham Əliyevin yekun nitqi 65

Koronavirusla mübarizə sahəsində görülən tədbirlər və sosial-iqtisadi vəziyyətlə bağlı müşavirədə İlham Əliyevin giriş nitqi 66

Koronavirusla mübarizə sahəsində görülən tədbirlər və sosial-iqtisadi vəziyyətlə bağlı müşavirədə İlham Əliyevin yekun nitqi 68

Koronaviruslu xəstələrin müalicəsi üçün modul tipli növbəti hospitalın açılışında İlham Əliyevin nitqi 71

"Rossiya-24" və "Rossiya-1" televiziya kanallarının reportajlarında İlham Əliyevin müsahibəsi təqdim edilib 74

MT-nin 75 illiyinə həsr edilmiş Yüksək Səviyyəli İclasında İlham Əliyevin nitqi 75

Balaxanı sakinləri ilə görüşdə İlham Əliyevin nitqi 77

BMT Baş Assambleyasının 75-ci sessiyasının ümumi debatlarında İlham Əliyevin nitqi 78
Təhlükəsizlik Şurasının iclasında İlham Əliyevin nitqi 82

"COVID-19 dövrü və sonrakı dönəmdə Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin 2030-cu il Gündəliyinin maliyyələşdirilməsi" mövzusunda dövlət və hökumət başçılarının toplantısında İlham Əliyevin nitqi 83

İlham Əliyev “Rossiya-1” telekanalının “60 dəqiqə” proqramında sualları cavablandırıb 84

Müdafiə Nazirliyinin Mərkəzi Hərbi Klinik Hospitalında müalicə olunan yaralı hərbçilərlə görüşdə İlham Əliyevin nitqi 86

DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİ

Elman Nəsirov. Mehriban Əliyeva: adı imzası olan şəxsiyyət 89

KONSTİTUSİYA HÜQUQU

Ceyhun Qaracayev. Məhkəmə prosesində konstitusiya prinsipləri və dəyərləri 101

SOSİAL FƏLSƏFƏ

İlham Məmmədzadə, Zemfira Məmmədzadə. Tarixi yaddaşın tədqiqinin bəzi fəlsəfi problemləri...113

DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİ

Elchin Ahmadov. Indicators of Azerbaijan’s dynamic development: successes and achievements 121

VƏTƏN TARİXİ

Nuru Məmmədov. Böyük ictimai-siyasi və dövlət xadimi Nəriman Nərimanov......................129

Emin Şıxaliyev. Ermənistan dövlətinin yaradılması və Azərbaycana təsiri: tarix, müasir dövr, qlobal maraqlar və yeni geosiyasi reallıq 137

Rəna Bayramova. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin beynəlxalq səviyyədə tanınması – 100 ..149

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR

Ramil Şükürov, Əhməd Hüseynov, Hazim Hodziç. Dövlətin sülhməramlı əməliyyatlarda iştirakı: Müfəssəl qərar dəstək modeli 159

Xəyyam İsmayılzadə. Azərbaycan-Finlandiya: qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıqda siyasi-iqtisadi aspektlər 187

DAVAMLI İNKİŞAFIN İDARƏ EDİLMƏSİ

Адиль Султанов. К вопросу трактовок категории устойчивое развитие..........................197

SOSİAL FƏLSƏFƏ

Лейли Гулиева. Этно-национальное разнообразие в Азербайджане и проблемы мультикультурализма...207

CİNAYƏT HÜQUQU VƏ KRİMİNOLOGİYA; CƏZA-İCRA HÜQUQU

Qəhrəman Cəfərov. Cinayət-prosessual hüququn publiklik və dispozitivlik prinsiplərinə həsr edilmiş müasir tədqiqatların analitik icmalı 215

SİYASİ İNSTİTUTLAR VƏ SİSTEMLƏR

Нураддин Ибрагимов. Особенности института президентства в США и Азербайджанской Республике 225

DÖVLƏT VƏ HÜQUQ NƏZƏRİYYƏSİ VƏ TARİXİ

Rahib Əkbərov. Azərbaycanda publik hüquqi şəxs institutunun inkişaf tarixinə dair (son orta əsrlər) 235

KONSTİTUSİYA HÜQUQU

Gülşən Cəbi. Ədalət anlayışı hüquqi müstəvidə 243

GƏNC TƏDQİQATÇILAR

KONSTİTUSİYA HÜQUQU

Elşad Həsənov. Qanunvericilik hakimiyyəti ilə bağlı ideyaların formalaşması və inkişafı.......251

DAVAMLI İNKİŞAFIN İDARƏ EDİLMƏSİ

Günay Məmmədli. Xəzər hövzəsinin enerji resurslarının qiymətləndirilməsi....................263

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR

Лала Талыбова. Теоретические вопросы национальной безопасности США в американо-российских отношениях....................271

Ramil Allahverdiyev. Enerji və nəqliyyat lahiyələrinin təhlükəsizliyi NATO və Azərbaycanın hərbi strategiyasında 281

Ульвия Бабазаде. Возможности современных СМИ в сфере информационной войны...297

SİYASİ İNSTİTUTLAR VƏ SİSTEMLƏR

Fəridə Əlirzayeva. Azərbaycan Respublikasının dövlət idarəçiliyində innovativ inkişafın əsas hədəfləri və onun həyata keçirilməsi vasitələri 305

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR TARİXİ

Vüsalə Şərifova. Mədəni əlaqələrin qurulması və inkişafında Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığı 313

Dövlət İdarəçilik Akademiyasında 327

“Dövlət idarəçiliyi: nəzəriyyə və təcrübə» jurnalına
məqalələrin təqdimolunma qaydası

1. Məqalə Azərbaycan, İngilis və Rus dillərində qəbul edilir.
2. Məqalənin adı, müəllif(lər)i, müəllif(lər)in elmi dərəcəsi, vəzifələri, ad və soyadları, çalışdıqları qurum və elektron poçt (e-posta) ünvanları yuxarıda sağ tərəfdə göstərilir.
3. Məqalənin həcmi 8 səhifədən az olmamalı (Microsoft Word formatında), 1,5 (bir tam onda beş) intervalla, Times New Roman 12 şriftilə yazılmalı, A4 formatında və elektron daşıyıcıda təqdim olunmalıdır.
4. Məqalədə xülasə (Azərbaycan, İngilis və Rus dillərində), açar söz (Azərbaycan, İngilis və Rus dillərində, ən çox 6 söz) qeyd olunmalıdır.
5. Məqalənin xülasəsi məqalənin məzmununa uyğun olmalı, 150-200 sözdən çox olmamalı, tədqiqatın məqsədini, əhəmiyyətini və elmi dövriyyədəki yerini, istifadə edilən metodları, tətbiq dairəsini göstərməlidir.
6. Elmi məqalənin sonunda elm sahəsinin və məqalənin xarakterinə uyğun olaraq işin elmi yeniliyi, tətbiqi əhəmiyyəti və s. aydın şəkildə qeyd olunmalıdır.
7. Məqalədə elmi mənbələrə istinadlar olmalıdır. Son 5-10 ilin elmi məqalələrinə, monoqrafiyalarına və s. istinadlara üstünlük verilməlidir. Məqalədə istinad olunmuş mənbələr ədəbiyyat siyahısında əlifba sırası ilə yazılmalı və nömrələnməlidir. İstinad olunmuş mənbənin ədəbiyyat siyahısındakı nömrəsi və səhifə nömrəsi mətndəki istinaddan sonra kvadrat və ya adi mötərizədə göstərilir. Məsələn (39, s.127-128), [27, s.237] və s.
8. Məqalələr orijinal olmalı və əvvəllər başqa yerli və ya beynəlxalq jurnallara, konfranslara təqdim edilməməlidir.
9. Məqalələr gizli rəyçilərin rəyindən sonra redaksiya heyətinin qərarı ilə çapa tövsiyə edilir.

Procedure for Submitting Articles to the Journal
«Public Administration: Theory and Practice»

1. The article is accepted in Azerbaijani, English and Russian languages.
2. The title of the article, the author (s), author’s (s’) academic affiliation, titles, names and surnames, workplace and electronic mail address (e-mail) addresses should be displayed above on the right side.
3. The content of the article should be no less than 8 pages (in Microsoft Word format), 1,5 space, Times New Roman 12 fonts and must be submitted electronically in A4 format.
4. The article should contain summary, (English, Russian and Azerbaijani languages), keyword (English, Russian and Azerbaijani languages, no more than six words)
5. The summary of the article must be in line with the content of the article, should not exceed 150-200 words, must indicate the purpose and importance of the research, the methods that used as well as the scope of the study.
6. At the end of the scientific article, the scientific originality and the importance of the emprisicm should be clearly stated in accordance with the character of the scientific field and article.
7. The article should contain references to scientific sources. The scientific articles, monographs and etc.that have been written for the last 5-10 years should be preferred. The sources referred in the article must be listed in an alphabetical order in the reference list. The number and page number of the referred article in the reference list should be displayed in parantheses or brackets after the reference in the text. For instance, (39, p.127-128), [27, s.237] and etc.

8. The articles should be original and should not be previously submitted to other local or international journals and conferences.
9. The articles are recommended to publication by the decision of journal's editorial board after the opinion of peer reviewers.

Правила предоставления статей для публикации в журнале «Государственное управление: теория и практика»

1. Статья принимается на азербайджанском, английском и русском языках.
2. Название статьи, автор(ы), ученая степень автора(ов), занимаемая должность, имя и фамилия автора(ов), организация, где они работают, адрес электронной почты указываются в верхнем правом углу.
3. Объем статьи не должен быть менее 8 страниц (в формате Microsoft Word), с междустрочным интервалом - 1,5 (полуторный), размером шрифта – 12 пт в формате А4 и должен предоставляться на электронном носителе.
4. В статье должны быть указаны резюме (азербайджанском, английском и русском языках), ключевые слова (на азербайджанском, английском и русском языках, не более 6-ти слов).
5. Резюме статьи должно соответствовать содержанию статьи, и не превышать 150-200 слов, должны быть указаны цель, значимость и место в научном обороте исследования, используемые методы, сфера применения.
6. В конце научной статьи в соответствии с областью науки и характером статьи должны быть чётко сформулированы научная новизна работы, значимость её внедрения и др.
7. В статье должны быть ссылки на научные источники, преимущественно на научные статьи, монографии и др. за последние 5-10 лет. Источники, на которых были ссылки в статье, должны быть пронумерованы и включены в список литературы в алфавитном порядке. Номер источника и страницу, на которую была сделана ссылка, в тексте следует указать в квадратных или обычных скобках. Например, (39, s.127-128), [27, s.237] и т.д.
8. Статья должна быть оригинальной и ранее непредставленной в местные или международные журналы, конференции.
9. Статья рекомендуется к публикации по решению редколлегии после получения отзыва от тайных (неразглашаемых) рецензентов.

Dövlət idarəçiliyi:
nəzəriyyə və təcrübə

Elmi-nəzəri jurnal

2020, №3(71)

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin fəaliyyətini
əks etdirən bölməni *siyasi elmlər doktoru, professor E.Nəsirov,*
siyasi elmlər doktoru, professor E.Əhmədov,
psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent B.Haqverdiyev
və baş müəllim *F.Şammədov*
AzərTAc-ın materialları əsasında hazırlamışlar.

Redaktoru *Günay Maqsudova*
Kompüter dizayneri *İradə Təhməzova*
Korrektoru *İradə Təhməzova*

Lisenziya: AB № 022732,
Qeydiyyat № b 532, 08.04.2003-cü il.
Redaksiyanın ünvanı:
Bakı, Az-1001, Lermontov küç., 74
(Dövlət İdarəçilik Akademiyası).
E-mail: publishing@dia.edu.az
Telefonlar: (012) 492-65-29; (012) 437-19-75; (012) 497-71-86
Fax: (012) 492-65-15

“Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya» müəssisəsinin
mətbəəsində çap olunmuşdur.
Sifariş ... Tiraj 1000.

Journal of Public Administration: Theory and Practice

Scientific and theoretical journal

2020, №3(71)

The section covering activities the President of the Republic of Azerbaijan
is prepared on the basis of AzərTAC materials and is compiled by
E.Nasirov, Dr. of political sciences, professor;
E.Ahmadov, Dr. of political sciences, professor;
Dr. B. Hagverdiyev, Ph.D. in Psychology, assistant professor
and *F.Shammedov,* senior lecturer, all from Academy of Public Administration.

Editor *Gunay Maqsudova*
Computer designers *Irada Tahmazova*
Correctors *Irada Tahmazova*

License: AB No. 022732
Registration No. b 532, 08.04.2003
Address of Publisher:
Baku, Az-1001, Lermontov st., 74
(Academy of Public Administration)
E-mail: publishing@dia.edu.az
Phone: (012) 492-65-29; (012) 437-19-75; (012) 497-71-86
Fax: (012) 492-65-15

Printed at the printing-house of the
«Tahsil Publishing-Polygraphy»
Order .... Number of copies printed 1000.